

İstanbul İlim ve Kùltür Vakfı Yayınları

ISSN: 2146-8117

KATRE

KUR'ÂN'IN İ'CÂZİ SAYISI

İkinci Sayı

No: 2 / 2016



İSTANBUL İLİM VE KÜLTÜR VAKFI

THE ISTANBUL FOUNDATION FOR SCIENCE AND CULTURE

مؤسسة اسطنبول للثقافة والعلوم

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Ali BAKKAL - *Akdeniz Üniversitesi*

YÖNETİCİ EDİTÖR / MANAGING EDITOR

Hakan GÜLERCE - *İstanbul Üniversitesi*

İNGİLİZCE EDİTÖRÜ / ENGLISH PROOFREADER

Hossein TURNER - *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi*

TÜRKÇE EDİTÖRÜ / TURKISH PROOFREADER

Özlem BAŞBOĞA - *İstanbul Üniversitesi*

SAYI HAKEMLERİ / EDITORIAL BOARD

Hikmet AKDEMİR - *Harran Üniversitesi*

Murat AKGÜNDÜZ - *Harran Üniversitesi*

Adem ARSLAN - *Bitlis Eren Üniversitesi*

Recep ASLAN - *Muş Alparslan Üniversitesi*

Burhan ATSIZ - *Muş Alparslan Üniversitesi*

Mustafa BAKTİR - *Erciyes Üniversitesi*

Abdülcelil BİLGİN - *Muş Alparslan Üniversitesi*

Mücahit ÇOLAK - *Erzincan Üniversitesi*

Sayın DALKIRAN - *Uşak Üniversitesi*

Mehmet DİLEK - *Akdeniz Üniversitesi*

Adem DÖLEK - *Erzincan Üniversitesi*

Yunus Emre GÖRDÜK - *Balıkesir Üniversitesi*

Şaban KARASAKAL - *Bolu İzzet Baysal Üniversitesi*

Abdülmecit OKÇU - *Erzurum Atatürk Üniversitesi*

İshak ÖZGEL - *Süleyman Demirel Üniversitesi*

Hatice TEBER - *Osmaniye Üniversitesi*

Mustafa Zeki TERZİ - *Emekli Öğretim Üyesi*

Hüseyin YEĞİN - *Bolu İzzet Baysal Üniversitesi*

Hasan YILMAZ - *Erzurum Atatürk Üniversitesi*

Not: Yukarıdaki isim listesi soyisme göre sıralanmıştır.

GRAFİK TASARIM / GRAPHIC DESIGN

Mehmet Ali USLU - *İstanbul İlim ve Kültür Vakfı*

WEB : www.iikv.org/katre

E-POSTA : katre@iikv.org (İLETİŞİM VE MAKALE GÖNDERİMLERİ İÇİN)

ADRES : KALENDERHANE MAH. DEDEEFENDİ CAD. CÜCE ÇEŞMESİ SK.
NO:6 34134 VEFA/FATİH İSTANBUL, TÜRKİYE

TEL : +90 212 527 81 81

FAKS : +90 212 527 80 80

Yayın Amacı

Temel hedefi; insanı ve varoluşu ilgilendiren her hususta, Risale-i Nur perspektifinden açıklama ve anlamlandırma faaliyetlerinde bulunmak ve eşyayla, hayatla ilgili, insanlığın hakikat arayışına dair muhtelif paradigmlar çerçevesinde yürütülen tartışmalara, Risale-i Nur ekseninde alternatif bir platform oluşturmaktır.

Aims & Scope

The primary aim is to explain and tackle the varying questions concerning humanity and existence via engagement with the Risale-i Nur and elaborating its perspective and worldview. Through building an alternative platform via discussions of the Risale-i Nur; the questions concerning humanities' life and existence as well as his search for truth will be conducted within this paradigm.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Alparslan AÇIKGENÇ (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi), Farid ALATAS (National University of Singapore), Servet ARMAĞAN (İstanbul Üniversitesi), Hatice ARPAGUŞ (Marmara Üniversitesi), Alaaddin BAŞAR (Atatürk Üniversitesi), Niyazi BEKİ (Üsküdar Üniversitesi), Yunus ÇENGEL (Adnan Menderes Üniversitesi), Şener DİLEK (İnönü Üniversitesi), Bünyamin DURAN (Celal Bayar Üniversitesi), David GOA (University of Alberta), Cüneyt GÖKÇE (Harran Üniversitesi), İsmail Latif HACINEBİOĞLU (İstanbul Üniversitesi), Vehbi KARAKAŞ (Sakarya Üniversitesi), Ahmet KAYACIK (Erciyes Üniversitesi), Bilal KUŞPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Ian MARKHAM (Virginia Theological Seminary), Aref Ali NAYED (Dubai Kalam Institute), Ensar NİŞANCI (Namık Kemal Üniversitesi), Said ÖZERVERLI (Yıldız Teknik Üniversitesi), İshak ÖZGEL (Süleyman Demirel Üniversitesi), Murat SARICIK (Süleyman Demirel Üniversitesi), Muhammed SİROZİ (Palembang University), İdris ŞENGÜL (Sütçü İmam Üniversitesi), Colin TURNER (Durham University), Bülent UÇAR (Osnabruck University), Atilla YARGICI (Harran Üniversitesi), İsra YAZICIOĞLU (Saint Joseph's University), Ahmet YILDIZ (TBMM Araştırma Hizmetleri), İlhan YILDIZ (Karatekin Üniversitesi), Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi), İmtiyaz YOUSUF (Assumption University),

Not: Yukarıdaki isim listesi soyisime göre sıralanmıştır.

Katre:

Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi; yılda iki kez yayınlanan multidisipliner bir dergidir. Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi arşivlerine www.iikv.org/katre sitesinden erişilebilir ve yayınlanan yazılar kaynak belirtilerek kullanılabilir.

İstanbul İlim ve Kültür Vakfı Adına İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü:

Faris KAYA

Baskı

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Kur'ân'ın İ'câzı Üzerine Genel Bir Değerlendirme

A General Review on the Miraculousness of the Quran

Ali BAKKAL 1

HAKEMLİ MAKALELER / REFEREED ARTICLES

Kelam'da Delâilu'n- Nübüvve Bağlamında İ'câzu'l- Kur'ân Meselesi

The Miraculousness of the Qur'an in the Context of Evidences of Prophethood According to the Scholars of Kelam

Murat SERDAR 27

Said Nursî'ye Göre Kur'ân'ın İ'câz Yönleri

The Miraculousness of the Qur'an According to Said Nursi

Murat SERDAR 53

Bedüzzaman Said Nursî'de Belagat Kavramı -Kavram Okuması ve Kur'ânî Boyutları-

Eloquence in the Views of Bedüzzaman Said Nursi - A Concept Analysis and its Qur'anic Aspects-

Azîz Muhammed ADMÂN 65

Kur'ân'ın En Güçlü İ'câz Yönü Olan Belâgat Üzerine -Mu'cizat-ı Kur'âniye Risalesi Örneği-

Rhetoric as a Biggest Miracle of the Qur'an -The Case of Treatise of the Miracles of the Qur'an-

Ali BAKKAL 95

Kur'ân'ın Farklı Bir İ'câz Vechi: Ayet Sonlarındaki Fezlekelerin Esmâ-i Hüsnâ'yı İşaret Etmesi

A Different Miraculous Aspect of the Qur'an: the Indication of the Summaries of the Names of Beauty at the End of Each Verse

Ali BAKKAL 125

Kur'an Kelimelerindeki Mu'cizelik (İşârâtü'l-İ'câz Örneği)

The Miraculousness in the Sentences of the Qur'an (The Case of Signs Of Miraculousness)

Şadi EREN 149

"Mu'cizat-ı Kur'âniye Risâlesi" Çerçevesinde Kur'ân'ın "İhbârat-ı Gaybiyye"si

To Give Notice the Qur'ân from "Unseen/Gayb" in the Context of the Risala "Mu'cizat-i Qor'aniyyah"

Yunus Emre GÖRDÜK..... 167

Kur'ân'ın İ'câz Vecihlerinden Biri Olarak Lafzındaki Câmîyyet

The Qur'an's Sophistication in Wording as One of the Miraculous Aspects

Veysel GÜLLÜCE 185

Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden "Tenâsüb", Risâle-i Nur Örneği

The "Relation" Which a Face of Miracle in the Qur'an, the Case of Risale-i Nur

Mehmet SALMAZZEM 203

Risale-i Nur Külliyyatında Kur'an'ın İ'câz Yönlerinden Şebâbet

Freshness of the Qur'an according to the Risale-i Nur Collection

Mehmet Yusuf YAGIR..... 221

Kur'an'ın Allah Kelamı Oluşunun Mucize Olması Açısından Önemi <i>The Importance of the Qur'an as the Word of God in terms of its Being Miracle</i> Atilla YARGICI.....	241
Kur'an'ın Meydan Okumasının Arkasındaki Gerçekler <i>The Qur'an's Challenge and its Background</i> Musa Kazım YILMAZ.....	255
DİĞER ÇALIŞMALAR / MISCELLANEOUS STUDIES	
Bir Söyleşi: Kenan Demirtaş ile Kur'an Üzerine Bir Söyleşi <i>A Discussion: On the Qur'an</i> Rukiye BAYRAM.....	265
Bir Mekan: Tarihsel ve Mekânsal Olarak Barla <i>A Place: Historically and Spatial of Barla</i> Erdal ŞAHİN.....	273
Bir Talebe: Hafız Ali ERGÜN <i>A Student : Hafız Ali ERGÜN</i> Arzu ÇERKEZ YAŞAR	287
Bir Kitap: Kötülük Kavramına Bir Müslüman'ın Bakışı: Said Nursi'de Şer Kavramı <i>A Book: A Muslim Response to Evil: Said Nursi on the Theodicy</i> Hakan GÜLERCE	291
Bir Toplantı: Risale-i Nur'da Eğitim ve Ahlak <i>A Meeting: Education & Ethics in Said Nursi's Risale-i Nur</i> Hakan GÜLERCE	293
Bir Duyuru: Hindistan Birinci Nursi Çalışmaları Genç Akademisyenler Konferansı <i>An Announcement: First International Graduate Students Nursi Studies Conference in India</i>	299

Editörden

Kur'an'ın İ'câzı Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Katre Dergisi'nin ikinci sayısını "Kur'an'ın i'câzı" konusuna hasrettik. İslam tarihinde bu konu önemine binaen Tefsir ilminin bir alt dalı olarak gelişmiştir. Günümüzde de konu önemini korumakta olup, Bediüzzaman Said Nursi de bu konuya özel bir önem atfetmiştir. Dergimizde yer alan makaleler konunun bazı yönlerini ayrıntılı olarak ele almakla birlikte, bazı yönleriyle ilgili ayrıntılı bilgi veren makale yoktur. Biz de hem konuyu biraz toparlamak hem de olmayan meseleleri özet olarak vermek için Kur'an'ın i'câzı üzerine genel bir değerlendirme yapmayı gerekli bulduk.

Yüce Allah, kendisini insanlara tanıtmak ve onların kendisine ibadet etmelerini sağlamak amacıyla içlerinden en faziletlilerini peygamber olarak seçer; emir ve yasaklarını onlar aracılığıyla bildirir. Gönderilen zatın kendi toplumu tarafından reddedilmemesi için ona nübüvvet delili olmak üzere bazı mucizeler verir. Peygamberlere verilen mucizeler genellikle o dönemde kendi toplumlarında en çok revaç bulan konular cinsinden olmuştur. Hz. Muhammed döneminde en çok revaç bulan konu, şiir ve edebiyat olduğu için, O'na verilen en büyük mucize de söz cinsinden olmuştur. Dolayısıyla onun en büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de, Allah'tan başka hiçbir gücün onun bir benzerini gerçekleştiremeyeceğini bildirmek ve bu hususta inkârcılara meydan okumak suretiyle kendisinin mucize oluşunu ispat etmiştir.

A. Kur'an'ın Mucize Oluşunun Tarihsel Gerçekliği

Kur'an'ın mucize oluşu sırf bir iddiadan ibaret olmayıp aynı zamanda tarihsel bir gerçekliktir. Zira nazil olduğu zamandan günümüze gelinceye kadar inanan inanmayan hiç kimse onun benzerini getirme başarısını gösterememiştir. Kur'an hâlâ meydan okumasına devam etmesine rağmen günümüzde de onun bir benzerini ortaya koyacak birileri çıkmamıştır.

Nazil olduğu dönemde Kur'an meydan okuyuşunu (tahaddî) üç aşamada gerçekleştirmiştir:

İlk aşamada "Yahut, Onu kendisi uydurdu!, mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer iddialarında samimi iseler Kur'an'ın benzeri bir söz meydana getirsinler."¹ ayetiyle inkârcılardan **Kur'an'ın tamamına**² nazire getirmeleri istenmiştir.

1 Tûr, 53/33-34.

2 Bu ayetle Kur'an'ın son hali kadar değil, ayetin indiği zamandaki miktarı kadar nazire getirmeleri istenmiştir. Tur suresi 76. sırada nazil olan bir sure olduğu için inkârcılardan da bu miktara nazire

İkinci aşamada nazire miktarı düşürülerek, “Yoksa, «Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on süre getirin.”³ ayetiyle sadece **on** suresine nazire getirmeleri talep edilmiştir. Kur'an bu çağırma yaparken nazire getirmeyi tek bir şahıstan değil cinlerin de yardımını alıp⁴ toplumun tamamından istemiştir: “De ki: İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar.”⁵

Üçüncü aşamada nazire getirilmesi istenen süre sayısı “Senin için, Onu uydurdu mu? diyorlar. De ki: Onun sürelerine benzer bir süre meydana getirin, iddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.”⁶ ayetiyle tek **bir** sureye kadar indirilmiştir. Aynı çağrı, “Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir süre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) de çağırın.”⁷ ayetiyle tekid edilmiştir.

Eğer müşrikler bir suresine de olsa Kur'an'ın bir benzerini getirebilmiş olsalardı, dediklerinde doğru çıkmış, davalarını kazanmış olacaklardı. Kur'an bu meydan okumayı yaparken ayrıca “Eğer iddialarında samimi iseler”, “Eğer doğru iseniz”, “iddianızda samimi iseniz” gibi ifadelerle onların şeref ve haysiyetlerine dokunuyor, iddialarında samimiyetsiz ve yalancı olduklarını yüzlerine karşı haykırıyordu.

Bu meydan okuma karşısında yapılacak en kolay şey, istenileni yapmak, yani Kuran'a nazire getirmektir. Fakat müşrikler, içlerinde büyük şairler, edipler ve cinlerden yardım aldığını iddia eden kâhinler olduğu halde böyle bir yola tevessül etmeyip iftira, zulüm ve savaş yolunu tercih ettiler.

O dönemde hac mevsiminde yapılan panayırlarda sadece mal alıp satılmaz, aynı zamanda edebiyat ve şiir müsabakaları yapılır; önde gelen şairler büyük emek vererek hazırladıkları kasideleriyle, hatipler nutuklarıyla yarışırldı. Hac mevsimi şairlerin kendilerini ortaya koymaları açısından önemli fırsatlardan bi-

getirmeleri istenmiş olmaktadır.

3 Hüd, 11/13.

4 O dönemde Kur'an'ın cinlerden de yardım almalarını istemesi Kur'an'ın mucizeliği açısından son derece önemli bir husustur. Çünkü Araplar arasında çok sayıda cinlerden bilgi aldığını iddia eden kâhinler vardı ve onlardan bir kısmı Hz. Peygamber hakkında mecnun derken, Kur'an'ın da kendisine cinler tarafından fısıldanmış sözler olduğunu söylüyorlardı. Kur'an bir nevi onlara, “Eğer siz insan olarak kendi başınıza Kur'an'ın bir benzerini getiremiyorsanız, içinde cinlerle irtibat kurduklarını, onlarla konuştuklarını! söyleyen kâhinleriniz var; onlar konuştukları cinlerden benzeri sözler alıp getirsinler” diyerek meydan okumasını sürdürmektedir.

5 İsrâ, 17/88.

6 Yûnus, 10/38.

7 Bakara, 2/23.

riydi. Hz. Peygamber de ilahi yardım ve yüksek bir özgüvenle hac mevsiminde dışarıdan gelenlere Kur'an okur ve onlara İslâm'ı tebliğ ederdi. Yine bir hac mevsimi yaklaşmıştı. İçlerinde Mekke'nin ileri gelenlerinden Velid b. Muğire'nin de bulunduğu bir grup müşrik toplanmış, Hz. Peygamber'in faaliyeti karşısında ne yapacaklarını, hariçten gelen insanlara onun hakkında ne diyeceklerini tartışıyorlardı.

İçlerinden biri, "Onun için, kâhindir, diyelim" dedi.

Velid b. Muğire: "O, kâhin değildir. O'nun sözleri, kâhinlerin karışık, anlamsız, secili, kafiyeli sözlerine benzemiyor." dedi.

Bir başkası: "Mecnundur, diyelim", dedi.

Velid b. Muğire: "Biz mecnunları gördük. Onları tanır ve biliriz. O'nun daralması, geciktirmesi, karıştırması, şek ve şüphesi, vesvesesi yoktur." dedi.

Bir diğeri, "Şairdir, diyelim." dedi.

Velid b. Muğire: "O şair değildir. Çünkü biz, receziyle, heceziyle, karizıyla, makbuzuyla, mebsutuyla her türlü şiiri biliriz. Dolayısıyla O'nun söyledikleri şiir değildir." dedi.

Bir başkası, "Öyleyse, sihirbazdır diyelim" dedi.

Velid b. Muğire: "O sihirbaz da değildir; O'nun söyledikleri, sihirbazların üfürmesi ve düğümü gibi değildir." dedi. Sonra bir sessizlik oldu. Artık hakkında uydurabilecekleri bir şey kalmamıştı. Sözü yine Velid b. Muğire tamamladı: "En iyisi yine sihirbaz deyin; çünkü o da sihirbazlar gibi baba ile oğulun, kardeşlerin ve karı-kocanın arasını ayırıyor."⁸ Mekke'nin ulusu sayılan Velid'in bu sözleri, aslında Hz. Muhammed'in peygamber ve Kur'an'ın da Allah kelâmı olduğunu tasdik sayılır.

Nadr b. Hâris (ö. 2/624), müşriklerin kurnaz ve cin fikirlilerindendi. Yahudi ve Hıristiyanlarla çok düşer kalkardı. Acem hükümdarlarının, Rüstem'in ve İsfendiyâr'ın sözlerinden, hikâyelerinden birçoklarını öğrenmişti. Sözleri ve hareketleriyle Hz. Peygamber'i çok incitirdi. Hz. Peygamber, ne zaman oturup halkı Allah'a imana davet etse, onlara Kur'an-ı Kerim okusa, geçmiş milletlerden Allah'ın emirlerine karşı gelenlerin uğradıkları felâketleri anlatarak onları korkutsa, Nadr hemen arkasından oraya gider, Rüstem'in, İsfendiyâr'ın vesâir Fars hükümdarlarının hikâyelerini anlatmağa başlar ve "Vallâhi, Muhammed benden daha güzel söyleyemez. O'nun, size söyledikleri, başkalarının ona yazdırmış olduğu, öncekilere ait masallardır. Gelin Ey Kureyş topluluğu! Ben, size O'ndan daha güzelini söylerim" derdi. Nadr bir gün, Kureyş'e "Ben, Allah'ın, Muham-

8 Muhammed İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitabü's-Siyer ve'l-Megâzî)*, çev. Ali Bakkal, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2013, s. 211-212.

med'e indirdiklerinin benzerini getireceğim!" dedi. Hîre'ye gitti. Orada, Acem hikâye kitaplarından satın alıp Mekke'ye geldi. Onları herkese okuyup "İşte bunlar da Muhammed'in Âd, Semûd ve başka kavimlere dair size söyledikleri sözler gibidir" demeye başladı.⁹ Ancak Nadr'ı kimse itibara almamıştı. İşte Mekke'de Kur'an'a nazîre adına yapılan şeyler, bundan ibaretti.

Nadr b. Hâris, Hz. Peygamber ve Kur'an ile alay etmeyi üstüne vazife edinmiş bir müşrik olmakla birlikte bazen halkına doğru söylediği de olmuştur. Onun Kureyş'e karşı yaptığı hitabelerden biri şöyledir: "Ey Kureyşliler! Başınıza öyle bir iş açılmıştır ki artık siz onun üstesinden gelemezsiniz. Muhammed henüz gencecik bir delikanlı iken sözce en doğrunuz, emanetçe en emininiz idi ve en çok O'ndan razıydınız. Saçlarına ak düştüğü ve size bir misyonla geldiği zaman O'na sihirbaz dediniz. Hayır O sihirbaz değildi; zira biz sihirbazların ne yaptıklarını biliriz. O'na kâhin dediniz. Hayır o kâhin değildi; zira onların sözlerindeki secileri biliriz. O'na şair dediniz. O şair değildir; çünkü biz şiiri ve o sanatın inceliklerini biliriz. Sonra O'na mecnun dediniz. Hayır O mecnun değildir; çünkü biz mecnunları da biliriz. O'nun ne karıştırması vardır ne de vesvesesi. Ey Kureyşliler, durumunuzu bir düşünün! Gerçekten başınıza büyük bir iş gelip çatmıştır."¹⁰

Medîne döneminde de Kur'an'a nazîre konusunda Cenâb-ı Allah inkârcılara meydan okumaya devam etti: "Eğer kulumuza indirdiğimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) de çağırın. Bunu yapamazsanız –ki elbette yapamayacaksınız–, (öyleyse) yakıtı, insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."¹¹ Medîne'de de ne Araplardan ne de Yahudilerden nazîre getiren olmadı.

Kur'an'ın bu kadar meydan okumasına karşı, inkârcıların haysiyet ve namusları, izzet ve şerefleri, can ve malları nazîre getirmekle kurtulabilirdi. Fiilen de görüldüğü gibi bu mümkün olmadığı içindir ki, mallarıyla ve canlarıyla Hz. Peygamber'le savaşmak mecburiyetinde kaldılar. Sonuçta o büyük kâfirlerin birçoğu bu karşı duruşu canlarıyla ödedi. Şu halde nazîre mümkün değildi. Öyleyse Kur'an, Allah kelâmıydı.

Tarih ciddi anlamda Kur'an'a karşı muâraza edildiğine ve onun bir benzerinin getirildiğine dair bir kayıt düşmemiştir. Sadece Nadr b. el-Hâris (ö. 2/624), Müseylemetu'l-Kezzâb (ö. 12/633), Esvedü'l-Ansî (ö. 10/631), Secâh bintü'l-Hâris (ö. 55/675) gibi yalancı peygamberlik iddiasında bulunan bazı kişilerden kendilerine vahyedildiklerini söyledikleri birtakım secîli sözler nakledilmiştir. Mese-

9 İbn İshak, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, s. 277; M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (As.) ve İslâmiyet)*, *Mekke Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1981, s. 258.

10 Köksal, *İslâm Tarihi*, s. 252-253; İrfan Aycan, "Nadr b. Hâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, 280.

11 Bakara, 2/23-24.

la Müseylime'den “el-Filü me'l-fil. Ve mâ edrâke me'l-fil. Hurtûmuhû tavîl = Fil, fil nedir? Filin ne olduğunu sana ne bildirdi? Onun hortumu uzundur.” gibi, Kur'an'ın kelimelerini değiştirip, onun üslûbunu taklit ederek bir nevi mizah yaptığı bazı sözler gelmiştir.¹² Bediüzzaman'ın ifadesiyle “O Müseylime'de, çendan belâgat varmış; fakat hadsiz bir hüsn-ü cemâle mâlik olan beyân-ı Kur'an'a nisbet edildiği için onun sözleri hezeyan sûretinde tarihlere geçmiştir.”¹³

Kur'an'ın damarlarına dokunacak şekilde ısrarla meydan okumasına karşı en kolay yol nazire getirip iddiayı kazanmak iken, müşrikler iftirayı, zulmü ve savaşı tercih ettiler. İnatları uğruna gerektiğinde öldüler, fakat Kur'an'a nazire getiremediler. Meşhur Mutezile alimi Câhiz'in (ö. 255/868) dediği gibi, “Muaraza-i bi'l-huruf (sözle karşılık vermek) mümkün olmadı, muharebe-i bissüyûfa (kılıçla savaşa) mecbur oldular.”¹⁴

Bütün bu olaylar, Kur'an'ın mucize olduğunu ve bir benzerinin getirilmesinin mümkün olmadığını gösteren tarihî gerçekliklerdir.

B. Kur'an'ın İ'câzı Konusundaki Temel Nazariyeler

Kur'an'ın mucize oluşu hususunda itikâdî mezhebi ne olursa olsun İslâm bilginleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Görüş ayrılığı, mucizeliğin Kur'an'ın neresinde ve hangi yönünde olduğudur. İ'câzu'l-Kur'an tartışmalarının başladığı tarihlerden günümüze kadar bu bağlamda iki farklı görüşün ileri sürüldüğü görülür. Bunlar, Nazzâm'ın ilk olarak ortaya attığı **sarfe** teorisi ile ilk önce Câhiz'in dillendirip sonra diğer bilginlerin geliştirdiği **nazım** nazariyesidir.

1. Sarfe Teorisi

Bu teoriye göre Kur'an-ı Kerim dil ve üslûp yönünden benzeri yapılamayacak bir metin olmamakla birlikte Allah Teâlâ bunu gerçekleştirme gücünü kullarının elinden almıştır. Sarfe, ya bu işe teşebbüs etme iradesinin yok edilmesi veya teşebbüs edildiği takdirde başarıya ulaştırılmaması şeklinde tecelli eder.¹⁵ “Allah ilâhî kudretiyle Arapları Kur'an'a mu'âraza etmekten alıkoymuş, onların edebi güç ve kabiliyetlerini işlevsiz kılmıştır. Eğer Allah'ın bu müdahalesi olmasaydı Arap edipler Kur'an'ın bir benzerini, hatta ondan daha güzelini ortaya koyabilirlerdi. İşte bu ilâhî iradenin dışarıdan müdahalesiyle Kur'an, önceki peygamberlere verilen hissi mucizeler gibi bir mucize olmuştur.”¹⁶

Bu teori nazım nazariyesini benimseyenler tarafından oldukça sert bir şekilde

12 Bu konuda dergimizde yayımlanan Murat Serdar'ın “Kelam İlminde Delâilu'n-Nübüvve Bağlamında İ'câzül-Kur'an Meselesi” başlıklı makalesinde geniş bilgi bulunmaktadır.

13 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 360.

14 Nursî, *Mektûbat*, RNK Neşriyat, İstanbul 2014, s. 198.

15 Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'an”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 404.

16 Nasrullah Hacımuftuoğlu, *Kuran'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum 2001, s. 114-115.

eleştirilmiştir. Bediüzzaman bu teoriyi mercuh (başkası ona tercih edilmiş olan) görüş olarak nitelemekle birlikte, bu nazariyeyi anlatırken ona haklılık verecek şekilde bazı açıklamalarda bulunmuştur: “Mercuh mezhep odur ki, Kur'an'ın bir sûresine muaraza kudret-i beşer dahilindedir; fakat Cenâb-ı Hak, mu'cize-i Ahmediye (a.s.m.) olarak men etmiş. Nasıl ki bir adam ayağa kalkabilir; fakat eser-i mu'cize olarak bir nebî dese ki, “Sen kalkamayacaksın,” o da kalkamazsa mu'cize olur. Şu mezheb-i mercûha “Sarfe Mezhebi” denilir. Yani, Cenâb-ı Hak cin ve insi men etmiş ki, Kur'an'ın bir sûresine mukabele edemesinler. Eğer men etmeseydi, cin ve ins bir sûresine mukabele ederdi...”¹⁷ Öyle anlaşılıyor ki Bediüzzaman, sarfe teorisinin Allah'ın müdahalesi sonucunda mümkün olan bir şeyin yapılamayacağı görüşünü kabul etmekte, ancak Allah'ın müdahalesi olmasaydı ediplerin Kur'an'ın bir benzerini getirebilecekleri şeklindeki düşüncesini reddetmektedir. Çünkü o nazım bakımından Kur'an'ın mucize olduğu üzerinde uzun uzadıya durmakta ve bu cihetle nazım teorisini benimsemektedir.

2. Nazım Teorisi

Sözlükte nazım kelimesi “inci vb. kıymetli taşları dizmek, sözü birbiri peşinden söylemek, toplamak ve telif etmek anlamlarına gelir. Mecazen daha geniş anlamda “söz”, daha dar anlamda “şîr” için kullanılır.¹⁸

Kur'an'ın i'cazına ilişkin özü itibariyle nazım teorisi, Kur'an'ın dil ve üslup yönünden benzeri meydana getirilemeyecek bir kitap olduğu tezini ifade eder. Bu anlamda Kur'an, Arap dili ve belagatine ilişkin kuralların bütün gereklerine en yüksek düzeyde uyularak kelimeleri bir araya getirilmiş bir kitap olup, insanların böyle bir kitabın benzerini meydana getirmeleri imkânsızdır. Çünkü bu özelliği itibariyle Kur'an mucizedir ve herhangi bir kimsenin onun benzerini meydana getirmesi mümkün değildir. Cenab-ı Allah'ın Kur'an'da tercih ettiği özel söz dizimi, onu başkalarının benzerini getirmekten aciz kılacak yüksek bir düzeye çıkarmıştır.

Bu teori ilk önce Câhız (ö. 255/868) tarafından dile getirilmiş, daha sonra el-Buhturî (ö. 284/897) ve Ebû Temmâm (ö.231/846) gibi şairler, Rummânî (ö. 384/994) ve Kâdî Abdülcabbâr (ö. 415/1025) gibi Mutezile bilginleri ve Eş'arî kelamcısı Bâkîllânî (ö. 403/1013) tarafından geliştirilmiş ve nihâyet belagat ustası ve kelamcı Abdulkâhîr el-Cürçânî (ö. 471/1078) tarafından mükemmel hale getirilmiştir.¹⁹ Bediüzzaman Said Nursi'nin de bu teoriye katkılar sağladığını söyleyebiliriz.

Kur'an'ın nazmı itibariyle mu'cize olduğunu savunanları “lafzı öne çıkaranlar”, “manayı öne çıkaranlar”, “hem lafza hem de manaya aynı derecede önem verenler” şeklinde üç grupta değerlendirmek mümkün olmakla birlikte, her grup

¹⁷ Nursi, *Mektûbat*, s. 198 (19. Mektup, 18. İşaret, 2. Nükte).

¹⁸ Serdar Şensoy, “Nazmü'l-Kur'an”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 464.

¹⁹ Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'an”, *DİA*, XXI, 404.

belli nisbette hem lafza hem manaya itibar ettiğini söyleyebiliriz. Esasen lafız ve manayı tamamen birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü terim olarak nazmü'l-Kur'an, tutarlı delâletler ortaya çıkarmak maksadıyla mana bakımından birbiriyle uyumlu lafızların aklın uygun gördüğü tarzda bir araya getirilmesi anlamına gelir.²⁰ Bu durumda ister lafza ister manaya ağırlık verilsin tamamen diğlerinden vazgeçmek mümkün görünmemektedir. Bediüzzaman'ı bu üç gruptan birine dahil etmek gerekirse, onun konunun her iki tarafını da çok önemseydiğini, fakat önceki i'câzû'l-Kur'an müelliflerine göre manaya daha çok ağırlık verdiğini söyleyebiliriz.

C. Lafız Bakımından Kur'an'ın Dil ve Üslûp Özellikleri

Nazım teorisini geliştirenler Kur'an'ın dil ve üslûp özellikleri itibariyle mucize olduğunu ifade etmişlerdir. Nazım, lafız ve manadan oluşur. Bu kısımda Kur'an'ın lafzî özellikleri üzerinde duracağız. Bu özellikleri aşağıda olduğu şekilde kategorize etmek mümkündür:

1. Nazım ile Nesir Arasında Mevcut Edebî Şekillerden Farklı Bir Üslûba Sahip Olması

Bediüzzaman'a göre, "nazım ile nesir arasında, ediplerce gayr-ı malûm bir üslûbu ihtiyar etmesi"²¹ Kur'an'ın beş temel i'caz yönünden biridir.

Hemen bütün dillerde biri şiirsel, diğeri serbest olmak üzere iki edebî tür vardır. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Arapça'da nazım ve nesir olmak üzere iki edebî tür vardı. Kur'an'ın üslûbunu bu iki türden hiçbirine tam olarak dahil etmek mümkün değildir. Nitekim Velîd b. Muğîre de Kur'an'ın bu iki türden hiçbirine benzemediğini itiraf etmiştir. Kur'an'ın üslûbu tek düze olmayıp, surelerin uzunluk ve kısalıklarına, Mekkî veya Medenî oluşlarına, âyet sonlarındaki fasılalara göre sureden sureye, hatta aynı sure içinde farklı konulardan söz eden ayetlere göre değişiklik arz etmektedir. Üslûp farklılığına rağmen Said Nursî'nin ifade ettiği gibi, bütün sure ve âyetlerinde tevhid, nübüvvet, adalet ve haşir temalarının işlediği görülür. Kur'an'ın üslubu konusuna göre de değişir. Sözelimi hukukî hükümlerden bahsederken farklı, ahiretten bahsederken daha farklı bir üslûp kullanılır. Seyyid Kutub'a göre Kur'an'ın üslûbunun büyüleyiciliği, onun hem şiirin hem nesrin meziyetlerini bir araya toplayan emsalsiz nazımındadır.

2. Fesâhat ve Belagati

Bediüzzaman'a göre Kur'an temelde beş cihetle mucize olmakla birlikte, "i'câzının en yüksek vechi, nazmındaki belâğattan doğmuştur. Evet Kur'an'ın bu nevi i'câzı, beşerin tâkatinden hariç bir derecedir."²²

20 Şensoy, "Nazmü'l-Kur'an", *DİA*, XXXII, 464.

21 Nursî, *İşârâtü'l-I'caz*, s. 109.

22 Nursî, *İşârâtü'l-I'caz*, s. 109.

“Sözün kusurlardan arınmış olması”na **fesâhat**, fasih olmakla birlikte yer ve zamana da uygun olmasına ise **belagat** denir. Kur'an teşri, kıssa, tarih, cedel ve münazara, mev'iza gibi edebî türlerin hepsinde mükemmel olup fesahatini en yüksek seviyede daima korumuş, sûrelerde bir konudan diğerine geçişleri en mükemmel şekilde sağlamıştır. Oysa bir edebiyatçının edebî türlerin hepsinde ileri düzeyde bilgi sahibi olması ve bütün alanlarda mahir olması imkânsızdır. Nitekim Arap edipleri de övünme, kahramanlık, mev'iza, medih ve hiciv tarzlarından bir veya ikisinde mahir olmuşlar; ayrıca belli konularda söz söylemeyi tercih etmişlerdir. Bir sözde farklı anlatımlara geçişte başarılı olanlar çok az olmuştur. Oysa Kur'an-ı Kerim'de aynı sure içinde çeşitli konular işlenmiş olmakla birlikte konular arası geçişlerde insicama azamî riayet edildiği görülmektedir.

Sözün kusurlardan arınmış olması, yeri ve zamanına uygun şekilde söylenmesi açısından Kur'an bir harikadır. Bediüzzaman'ın *İşârâtü'l-İ'caz* tefsiri ile *Sözler* isimli eserinde yer alan *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesi* (25. Söz) Kur'an'ın fesahat ve belagatini en iyi anlatan eserlerdir.

3. Lafız ve Mana Dengesi

Lafız ve mâna dengesi bakımından Kur'an'da harika bir uyum vardır. Konuya kullanılan kelimeler açısından bakıldığında kelimelerle maksat arasında öyle bir uyum vardır ki, eksiklik ve fazlalık olmadan, seçilen kelimeler maksadı tam olarak ifade eder. Adeta anlam kelimeyle bütünleşip lafız halini almıştır.

Kur'an'da bazen kısa ve özlü, bazen de uzun ve muhtevalı anlatım tercih edilmiştir. Kısa anlatımın tercih edildiği yerlerde mâna ihmal edilmediği gibi uzun anlatımın tercih edildiği yerlerde de gereksiz ayrıntılara girilerek söz israfına gidilmemiştir. Anlamı uygun ve güzel lafızlarla zihinlere ulaştırmak bakımdan Kur'an'ın, hem Araplar'ın hem Arap olmayanların benzerini ortaya koyamayacakları bir i'câz özelliği vardır. Dolayısıyla Kur'an meânî, bedî ve beyan açısından belâğatın bütün kısımlarında en üst seviyeyi ihraz etmiş bulunmaktadır. Meselâ sözün etkisini arttırmak için edipler nesirde secîli, şiirde ise kafiyeli sözleri kullanmayı tercih ederler. Ancak secili ve kafiyeli söz kullanıp lafzın gücünü arttırmaya çalışırken kısmen anlamı ihmal edecek kelimeler seçmek zorunda kalırlar. Kur'an'da ise lafızla mâna arasında muazzam bir uyum vardır. Meselâ âyet sonlarındaki kelimelerde lafzî nitelikler öne çıkar gibi görünmekle birlikte mâna daha çok öne çıkar. Bu sebeple Said Nursî âyet sonlarındaki fezlekelerin Kur'an'ın farklı bir i'caz vechini teşkil ettiğini uzun uzun anlatır. Nitekim o, Kur'an'ın kırk vecihle mücize olduğunu izah ettiği *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesi*'nde on vecihi bu konuya ayırmıştır. Âyet sonları genellikle Allah'ın güzel isimlerinden biri ile biter ve pasaj bütünlüğü içinde anlatılan konu sonuçta bu isimle ilişkilendirilir.

Kur'an'da Allah'ın zat ve sıfatlarından Güneş'in ve Ay'ın özelliklerine, ahiret âleminden üzüm, incir, hurma gibi bitkilere, cin ve meleklerden her biri cansız bi-

rer varlık olan dağ, ova ve deniz gibi varlıklara, yaratılış kanunlarından ahlak ilkelere, peygamber kıssalarından hukuk prensiplerine varıncaya kadar her şeyden söz edilir. Bu konulardan bahsedilirken öyle kelimeler seçilmiştir ki, bir kelime değiştirilecek olsa sözün nizamı bozulur, fesahat ve belagat seviyesi düşer. Anlamını tam olarak ifade edemeyecek hale gelir. Kur'an'daki lafız ve mâna dengesi, başkalarının benzeri bir sözü söyleyemeyeceği kadar yüksek derecededir.

Öte yandan Kur'an'da peygamber kıssaları ve kıyamet sahneleri gibi bazı konular çokça tekrar edilmiştir. Ancak bu tekrarlar Kur'an'ın belagat ve fesahatine hâlel getirmeyip, aksine bunlar Kur'an'ın i'caz vecihlerinden sayılmaktadır. Bediüzzaman *Emirdağ Çiçeği* adını verdiği bir risalede bu konuyu uzunca işlemiştir.²³ Kur'an'da ihtiyaç duyulmayan, anlam yönünden yeni bir fayda temin etmeyen tekrarlara rastlanmaz. Tekrarlar muhatabı eğitime, Allah'ın nimetlerini hatırlatma, günah işlemekten, Allah'a karşı gelmekten sakındırma, düşünüp ibret almasını sağlama gibi maksatlarla belagat kurallarına uygun biçimde gerektiği yerlerde ve gerektiği kadar yer almıştır.

4. Gönüllere Tesir Edişi

Kur'an'ın temel özelliklerinden birisi gönüllere tesir eden bir kitap olmasıdır. Onda herkesi etkisi altına alıp kendine çeken ve bütün varlığıyla kuşatan bir özellik vardır. Kur'an'ın bazı âyetleri okunduğu zaman insana haz ve sevinç verir, insanı ferahlatır; bazı âyetleri de korku ve dehşet hissi uyandırır. Kur'an'ın bu tesirini konu edinen âyetler de vardır. Bu sebeple müşrikler, mümkün olduğu kadar panayırlarda Hz. Peygamber'in insanlara Kur'an okumasını engellemeye çalışırlar, onu dinlemeye meyilli kişilere onu dinlememesi konusunda ısrarlı tavsiyelerde bulunurlardı. Bununla birlikte Resûl-i Ekrem'in Kur'an okuyuşundan etkilenen pek çok Arap müslüman olmuş ve gittiği yerde kendi kabilesi içinde İslâm'ı yaymaya çalışmıştır.

Hz. Peygamber, insanları uyarmak için ne zaman Kur'an okumaya başlasa azılı müşrikler okunan Kur'an'ı alaya alırlar; Resûlullah'a okuduğu âyetler karşısında kalplerinin kapalı ve kulaklarının tıkalı olduğunu söylerlerdi.²⁴ Bununla birlikte kendilerini Kur'an'ın cazibesinden kurtaramazlar, bazen gizli de olsa Kur'an'ı dinlerlerdi. Bu konuda ilginç bir olay şöyle cereyan etmiştir: İbn İshâk'ın Zührî'den rivayet ettiğine göre bir gece Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Süfyan b. Harb, Ebû Cehil b. Hişam ve Ahnes b. Şerfk birbirlerine duyurmadan geceleyin namaz kılarken Resûlullah'ın okuduğu Kur'an'ı dinlemeye gelmişlerdi. Her biri Resûlullah'ın evinin bir tarafına gizlenip okunan Kur'an'ı dinlemeye çalışıyordu. Bunlardan hiçbirisi arkadaşının orada olduğunu bilmiyordu. Bunlar, geç vakte kadar Resûlullah'ın namaz kılarken onun okuduğu Kur'an'ı dinlediler. Tan yeri ağarınca evlerine gitmek üzere gizlendikleri yerden çıkıp yolda birleştiler. Birbir-

23 Bk. Nursi, *Sözler*, s. 439-447.

24 Fussilet, 41/5.

lerine “Bir daha böyle yapmayın! Sizin bu yaptığınız şeyi, hafif akıllılardan bazıları görecektir olurlarsa, ne yapmazlar!” diyerek kendilerini kınadılar. Sonra ayrılıp evlerine gittiler. İkinci gece yine eskiden sindikleri yere gelip Resûlullah’ı dinlediler. Tan yeri ağarınca oradan ayrılıp yolda birleştiler. Önceki gece birbirlerine söyledikleri sözleri tekrar söyledikten sonra ayrılıp evlerine gittiler. Üçüncü gece olunca yine bunlardan her birisi eski yerlerine sinip gizlendiler. O geceyi Resûlullah’ı dinleyerek geçirdiler. Ancak tanyeri ağarıp oradan ayrıldıklarında yine yolda buluştular. Bunun üzerine birbirlerine “Bir daha böyle bir gece geçirmeyi tekrarlamamaya and içelim!” dediler. Bu hususta anlaşdıktan sonra herkes birbirinden ayrılıp evine gitti.

Sabah olunca Ahnes b. Şerîk sopasını alıp Ebû Süfyân’ın evine kadar gidip içeri daldı. “Ey Ebû Hanzala! Muhammed’den dinlemiş olduğun şey hakkındaki kanaat ve görüşünü bana söyle!” dedi. Ebû Süfyân, ona, “Ey Ebû Sa’lebe! Vallahi, işittiğim şeylerden bazısını anladım ve onunla ne denilmek istenildiğini kavradım. Bazısının ise ne manasını anladım, ne de onunla anlatılmak isteneni!” dedi.

Ahnes, “Ben de senin gibiyim!” diyerek, Ebû Süfyân’ın yanından ayrılıp Ebû Cehil’in evine gitti. Ona “Ey Ebû’l-Hakem! Muhammed’den dinlemiş olduğun şey hakkında senin kanaatin nedir?” diye sordu. Ebû Cehil “Ne dinlemişiz? Biz ve Abdimenâf Oğulları (Hâşimîler), şeref ve şan hususunda şimdiye kadar yarışır dururduk: Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar arabuluculuk ederek diyet yüklediler, biz de arabuluculuk edip diyet yükledik. Onlar halka ihşanda bulundular, biz de bulunduk. Onlarla, binitler üzerinde at başı beraber oluncaya kadar at yarıştıracasına yarıştık durduk! Şimdi ise onlar, ‘Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var’ diyorlar. Biz bunun dengini nereden bulur, onlara nasıl yetişebiliriz? Vallahi biz hiçbir zaman O’na inanmayız ve O’nu tasdik etmeyiz.” dedi. Bunun üzerine Ahnes, Ebû Cehil’in yanından ayrılıp evine gitti.²⁵ Ebû Cehil dile getirdiği kıskançlık sebebiyle Bedir’de öldürülünceye kadar Müslüman olmama konusunda direnmekle birlikte, Ebû Süfyân ve Ahnes b. Şerîk sonradan Müslüman olmuşlardır.

Kureyş kabilesinden de pek çok kişi Kur’an’ı dinledikten sonra daha önce hiçbir sözden etkilenmediği şekilde etkilenmiş ve sonuçta Müslüman olmuşlardır. Hz. Ömer’in Tâhâ sûresini dinleyince bundan etkilenip müslüman olması buna bir örnektir. Cübeyr b. Mut’im de Resûl-i Ekrem’den Tûr sûresini işitince hissettiği tesiri, “Sanki kalbim çatlayacak sandım” sözüyle ifade etmiştir.

Yine bir bedevî, Müslüman olmadan önce *فَأَصْدَعُ بِمَا تُؤْمَرُ* (*Artık emrolunduğun şeyi açıkla*)²⁶ ayetini işittiği zaman secdeye kapanmış.²⁷ Bunun üzerine ona “Sen Müslüman mı oldun?” diye sormuşlar. O, “Hayır! Müslüman olmadım. Fakat ben bu sözün belagatine secde ediyorum” diye cevap vermiş. Bu olayda olduğu gibi

25 İbn İshâk, *Hiz. Peygamber’in Hayatı ve Gazveleri* s.261- 263; M. Âsım Köksal, *İslam Tarihi (Hz. Muhammed (As.) ve İslâmiyet), Mekke Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1981, s. 270-271.

26 Hicr, 15/94.

27 O sıralarda Araplar değer verdikleri şeyler karşısında ve saygı duydukları kişilerin huzurunda secdeye kapanmayı adet haline getirmişlerdi.

bazen Kur'an'ın bir tek ayeti insanı meftûn edip kendine bağlayabilir.²⁸

Hız. Peygamber'in yanı sıra sahabe de Kur'an okuduğu zaman müşrikler bundan etkilenirdi. Hız. Ebû Bekir namaz kılmak için bir namazgâh edinmişti. O sırada Ebû Bekir, İbnü'd-Dügunne'nin himayesinde bulunuyordu. Namaz kılariken ağlar, çevresindeki insanları da etkilerdi. Bu etki sebebiyle müşrikler İbnü'd-Dügunne'ye gelip Ebû Bekir'in başka yerde namazgâh edinmesini talep ettiler. Ebû Bekir ise İbnü'd-Dügunne'nin himayesini reddederek yine aynı yerde namaz kılmaya devam etti.²⁹ Bu olay da gösteriyor ki, kim Kur'an'ı uygun bir şekilde okumuşsa, etrafındaki insanlar her zaman ondan etkilenmeye devam etmiştir.

Kur'an'dan sadece insanlar değil cinler de etkilenmiştir. Nitekim cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinledikten sonra ayetin ifadesiyle, "*Biz hayranlık verici, doğru yolu gösteren bir Kur'an dinledik ve ona iman ettik*"³⁰ demeleri onların da Kur'an'ın bu eşsiz üslûbu karşısında etkilendiklerini gösteren bir delildir.

Müşriklerin Hız. Peygamber'e sihirbaz, Kur'an için de sihir demeleri aynı zamanda Kur'an'ın ne denli etkileyici bir söz olduğunun ayrı bir göstergesidir.

5. Ses ve Terkip Nizamında Ortaya Çıkan Ahenk

Her söz musikiye elverişli değildir. Fakat Kur'an; harfleri, kelimeleri ve cümleleri itibariyle musikiyle bütünleşmiş bir metindir. Okunduğu zaman ortaya çıkan ses kulağa ve ruha hoş gelir, insana manevi bir lezzet verir. Fonetik açıdan Kur'an, şehirlilerin ifadesindeki yumuşaklıkla bedevîlerin anlatış tarzındaki sertliği hikmetli bir ölçüde birleştirmiştir. Muhammed Diraz'ın vurguladığı üzere meydana getirdiği ahenkli bir ses düzeni sayesinde zihinlerde tasavvur edilebilen bir ses armonisi gerçekleştirmiştir. Arapça bilmeyen bir kişi dahi güzel sesle Kur'an okunduğunu duyunca bu ahengi hemen hisseder. Kur'an'da diğer edebiyat ve müzik türlerinde görülen tek düzelik ve sıkıcılık yoktur. Ses düzeni konusuna göre değişir ve bir sestem başka bir sese geçilir.

Kur'an'da konusuna ve nüzul zamanındaki muhataplarına göre özel bir üslup seçilmiş olduğu gibi bu husus onun ses düzenine de yansımıştır. Bu sebeple Mekte döneminde nazil olan ayetlerin ses düzeni ile Medine döneminde nazil olan ayetlerin ses düzeni farklıdır. Cennet'ten bahsederken ortaya çıkan musiki ile Cehennem'den söz ederken çıkan musiki yine daha farklıdır. İnsan Cennet'ten bahseden ayetleri okurken kendini Cennet'te geziyor gibi, Cehennem'den bahseden ayetleri okurken de oraya düşecekmiş gibi hisseder. Kıyametin kopuşunu ve ölüm anını canlandıran Kıyâme suresini okurken insan kıyametin kopuş halini hisseder ve yavaş yavaş ölüme doğru sürüklendiğini yaşar gibi olur. Harflerden kelimelere ve cümlelere kadar Kur'an'ın bütününde görülen bu terkip ruhunu bir başka söz

28 Nursi, *Sözler*, s. 368.

29 İbn İshâk, *Hız. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, s. 326-327.

30 Cin, 72/1-2.

diziminde bulmak mümkün değildir.

6. Edebî Tasvir

Edebî açıdan eski alimler daha çok Kur'an'ın belagatı ve fesahatı üzerinde durmuşlardır. Son asırda Seyyid Kutub gibi bazı müfessirler, Kur'an'ın özel bir anlatım biçimi olan edebî tasviri üzerinde durmuşlar ve onun bu özelliğinin i'caz yönlerinden biri olduğunu belirtmişlerdir.

Kur'an, nazmındaki belagat ve fesahatına, musikiye uygun metinsel yapısına ilaveten tasvirleri itibariyle de harika bir kitaptır. Öyle ki bazen insan kendisini tasvir edilen olayın içindeymiş gibi hisseder ve adeta o olayı yaşar. Sözelimi ölüm anlatılırken insan kendisini ölüme sürükleniyormuş gibi hisseder. Cennet anlatılırken onun güzelliklerinden faydalanır gibi olur, Cehennem anlatılırken dehşetinden korkar ve irkilir. Tasvirde şiirsel bir anlatım tarzı vardır. Kur'an'da geniş yer tutan kıssalar, kıyametle ilgili sahneler, insan tipleri, vicdanlara seslenişler, ruhî haller, zihinde oluşan tablolar, İslâm davetinin karşılaştığı hadiseler hep tasvir metoduyla anlatılır. Seyyid Kutub'un Kur'an'daki edebî tasvire dair açıklamaları Kur'an'ın hâlis edebî güzelliğini hissetmeye yardımcı olması, insana bu güzelliği kendi kendine bulup çıkarma, kendi vicdan ve şuuruyla onun zevkine varma imkânını vermesi sebebiyle yeni i'caz mefhumuna uyan en isabetli yorum olarak değerlendirilir.

Bediüzzaman'ın *İşârâtü'l-İ'caz* adlı tefsiri de Kur'an'daki edebî tasviri en iyi ortaya koyan çalışmalardan biridir.

7. Aynı Anda Farklı Seviyelere Hitap Etmesi

Kur'an-ı Kerim, on dört asır önce nazil olmakla birlikte muhatabı kıyamete kadar gelecek olan bütün insanlardır. Onun her asra ve her tabakaya bakan bir yüzü vardır ve bu da onun i'caz vecihlerindedir. Birçok ayetin ilk bakışta kavranan manası aynı kalmakla birlikte daha derinden bakıldığında farklı kültür düzeyindeki insanlarca sezilebilen iç anlamları, anlam katmanları da bulunur. Belki bazı manaları tam olarak ancak kıyamete yakın yaşayan insanlar tarafından anlaşılacaktır. Farklı anlayışlara imkân veren bir ayeti ilk nesiller kendi durumlarına göre, daha sonraki nesiller de ulaştıkları ilmî seviyelere göre açıklarlar. Günümüzde de bunun bazı örneklerini görmek mümkündür. Nitekim onun ilmî ve sayısal i'cazına dair özellikleri günümüze has olan manaları sayılabilir.

Bediüzzaman Kur'an'ın bu özelliği üzerinde sıkça durur ve bu hususu çeşitli örneklerle açıklığa kavuşturmaya çalışır. Bu örneklerden biri şöyledir: *وَالْجِبَالُ أَوْتَادًا* “Dağları da yeryüzüne kazık yaptık”³¹ ayeti manasının genişliği bakımından çeşitli insanlara göre şu şekillerde anlaşılabilir:

a. Sıradan bir mü'min bu ayetin zâhirî anlamından yola çıkarak dağların fay-

31 Nebe', 78/7.

dalarını düşünür ve Allah'ın dağlar vasıtasıyla verdiği bu nimetleri düşünerek yaratıcısına şükreder.

b. Bir şair bu ayeti okuyunca şunları hisseder: Yeryüzü bir taban; gök kubbesi, üstünde konulmuş lambalarla süslenmiş muhteşem bir mavi çadır; ufki bir daire sûretinde ve semânın etekleri başında görünen dağlar ise o çadırın kazıkları gibidir.

c. Çadırdaki yaşayan bedevî bir edip bu ayeti okuyunca şunları tasavvur eder: Yeryüzünü bir çöl, dağ silsileleri pek çok ve çeşitli bedevî çadırları gibi, güya toprak tabakası yüksek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o toprak perdesini yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok çeşitli mahlûkatın meskenidir.

d. Bu ayeti okuyan bir coğrafyacı, dünyayı uzayda yüzen bir gemi veya denizaltı, dağları da o geminin dengesini sağlamak için üstüne dikilmiş kazıklar ve direkler şeklinde tahayyül eder.

e. Bu ayet üzerinde tefekkür eden bir sosyolog şöyle düşünür: Yeryüzünün imarının direği beşerdir. Beşer hayatının direği, hayat kaynakları olan su, toprak ve havanın istifadeye layık bir şekilde muhafaza edilmesidir. Bunu sağlayan ise dağlardır. Zira dağlar su mahzenleri olduğu gibi, rutubeti cezbetme özellikleriyle de havayı tarayıp temizlerler. Sıcaklık ve soğuğu dengeledikleri gibi, havaya karışan zararlı gazları çökeltirerek havanın tasfiyesine sebep olurlar. Keza toprağı da denizin istilasından korur, çamurluk ve bataklık olmasını engeller.

f. Bir tabiat bilimci bu ayetten şunları anlar: Yerkürenin içinde oluşan bazı değişimler neticesinde zelzele gibi sarsıntılar meydana gelir. Fakat dağlar bu sarsıntıları önler ve en aza indirir. Yeryüzünün hiddet ve kızgınlığı, dağların menfezlerinden teneffüs etmek suretiyle sükûnete kavuşur.³²

Alim-cahil, büyük-küçük, bedevî-medenî herhangi bir kişi herhangi bir ayeti okuduğunda belli ölçüde aynı manayı anlamakla birlikte, herkesin kendi bilgi ve istidadına göre anladığı farklı manalar da olur ve bu manaların hepsi doğrudur.

8. Akla ve Duyguya Dengeli Olarak Hitap Etmesi

Kur'an akla ve duygulara birlikte hitap eder. Bazen akla daha çok tesir etmek gerekir. Mesela o zaman "Hiç akletmiyor musunuz?" şeklinde açıkça akli uyarır. Bazen de kalbe daha çok etki yapmak ister: o zaman da "fuâd" kelimesini kullanır. Beşer akılla duygu arasındaki dengeyi doğru dürüst kuramazken, Kur'an'ın her âyetinde bu dengenin çok iyi kurulmuş olduğu görülür. İnsan çoğu kez ya akli veya hissi ön plana çıkararak diğerini ihmal eder. Kur'an'da kıssalar anlatılırken de, kâinattan bahsedirken de hep belli bir maksat gözetilmiş, bu çerçevede muhatabın hem akli, hem hissiyatı tatmin edilmeye çalışılmıştır. Hissiyat içinde akıl,

³² Nursî, *Sözler*, s. 381-382.

akıl içinde hissiyat tatmin edilmiştir. Kur'an çeşitli melekeleri aynı anda etkisi altına alabilmiş ve hepsini birlikte tatmin edebilmiş bir kitaptır. Bu da onun icaz yönlerinden biridir.

Bediüzzaman Kur'an'ın bu özelliğine müstakil bir başlık altında dikkat çekmemekle birlikte birçok ayeti yorumlarken, hisleri tatmin ve akli ikna ettiğinden söz eder. Kur'an aklın nuru, kalbin sürûrudur.

D. Muhteva Özelliği (Mana Bakımından Kur'an'ın Özellikleri)

Kur'an'ın muhtevası nazmın mana yönüne bakan içeriğidir. Bediüzzaman, “*tâkat-ı beşeriye fevkinde ulûm ve hakaiki ihata etmesi*”ni³³ Kur'an'ın beş temel i'caz vecihlerinden biri olarak sayar. Muhteva itibariyle Kur'an'ın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Muhtevasının Genişliği ve Derinliği

Kur'an'da bütün bilimlerin esasıyla ilgili bazı bilgileri bulmak mümkün olduğu gibi Allah, melek ve cin kavramından Cennet-Cehennem gibi ahiret âlemiyle ilgili metafizik âleme ilişkin pek çok bilgi bulmak da mümkündür. Tarih içinde Kur'an ve onun desteklediği diğer kaynaklardan yola çıkarak felsefe, kelam, fıkıh (ibadet ve hukuk bilimi), tasavvuf, iktisat, eğitim, sosyoloji, psikoloji gibi ilmi disiplinler ortaya konmuştur. Bunun dışında Kur'an bize kâinatın ve insanın yaratılışı ve özellikleriyle ilgili pek çok bilgi sunmaktadır. Sözelimi Kur'an bir fizik kitabı olmamakla birlikte onda fizik bilimiyle ilgili birçok bilgiye rastlamaktadır.

Bediüzzaman Kur'an'ın gerek lafız, gerekse mana özellikleri itibariyle muhtevasının genişliği ve derinliğini ifade etmek üzere “câmiyyet” kavramını kullanır. Bir ciltlik bir kitap olmakla birlikte her konudan en uygun şekilde bahsetmiş olması onun camiiyetinden kaynaklanmaktadır. Câmiyyet az sözle geniş manalar ifade etmek demektir. Kur'an'ın câmiyyetinin, lafzındaki câmiyyet, manasındaki câmiyyet, ilmindeki câmiyyet, mebahisindeki câmiyyet, üslûp ve îcâzındaki câmiyyet gibi farklı boyutları vardır. Bediüzzaman Kur'an'ın bu özelliğini ayrı bir başlık altında incelemiştir.³⁴

2. Muhtevasında Çelişki Olmaması

Kur'an'ın muhteva özelliklerinden birisi sureleri, ayetleri ve cümleleri arasında bir çelişkinin bulunmamasıdır. Bediüzzaman'a göre “*âyetlerinde tenakuz, tehâlûf, hata bulunmaması*”³⁵ Kur'an'ın beş temel i'caz vechinden biridir.

Kur'an-ı Kerim, bir kitabın derlenmesi açısından bir hayli uzun sayılan 23 sene gibi uzun bir sürede tamamlanmıştır ve 114 suresi vardır. Konular farklı su-

33 Nursi, *İşârâtü'l- İ'caz*, s. 109.

34 Bk. Nursi, *Sözler*, s. 381-393.

35 Nursi, *İşârâtü'l- İ'caz*, s. 109.

relerde parça parça anlatılmıştır. Kur'an bu kadar uzun sürede tamamlandığı ve konular parça parça ele alındığı halde, muhtevasında bir tezat ve bir çelişki tespit edilememiştir. Ayrıca Kur'an bazı konulardan sık sık bahseder, fakat hiçbir zaman konu her yerde tıpatıp aynı lafızlarla anlatılmaz. Esasen konu aynı olmakla birlikte her pasajda konunun farklı bir yönü nazara verilir. Bu da çelişkileri önler. Öte yandan Kur'an Allah'ın çeşitli sıfatlarından, fizikötesi âlemden, meleklerden, cinlerden bahsettiği ve bu konuları çokça tekrar ettiği halde bütün bu anlatımlarda mantikî bir tutarsızlık ve çelişki görülmez.

Şüphesiz Kur'an'da çelişik gibi görünen ayetler vardır. Fakat bunlara nesh, tahsis, takyid, beyan, cem ve tevfiik gibi bazı usuller uygulanmak suretiyle aralarında gerçek bir çelişkinin bulunmadığı ortaya konulmuştur. Sonuç itibariyle Kur'an'ın ortaya koyduğu hükümlerde olduğu gibi verdiği bilgilerde de çelişkili bir durum yoktur. Kur'an'ın her bir suresi, her bir ayeti, her bir cümlesi, her bir kelimesi ve her bir harfi bir diğerine bakar. Hepsi birbirine yardımcı olur, birbirini destekler ve birbirini açıklar.

Eğer Kur'an bu kadar uzun sürede, farklı mekân ve şartlarda bir insan tarafından hazırlanmış olsaydı mutlaka onda bazı çelişkiler olurdu. Allah kelamı olduğu içindir ki Kur'an'da herhangi bir çelişki bulunmaz. Cenâb-ı Allah da Kur'an'ın bu özelliğine şöyle dikkat çeker: “*Onlar Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olmasaydı, onda birçok çelişki bulurlardı.*”³⁶ Kur'an bütün muhtevasıyla hakıtır, gerçektir ve tutarlıdır. Bu da onun i'caz vecihlerinden biridir.

3. Tenâsüb ve Tesânüd

Sözlükte yakınlık, benzerlik gibi anlamlara gelen “tenâsüb”, belli bir kriterle göre iki şey arasındaki bağlantıyı ve uyumu ifade eder. Tesânüd ise dayanışma demektir. Kur'an ayetleri bağlamında tenâsüb belli açıdan ayetler arasındaki ilişkiyi, tesânüd ise ayetlerin bu açıdan birbiriyle dayanışmasını ve birbirlerini desteklemesini ifade eder. Bu anlamda tesânüd, tenâsübün konusu ve esası sayılır.

Kur'an'ın harfleri, kelimeleri, cümleleri, tematik konu pasajları ve sureleri arasında harika bir münâsebet ve sağlam bir dayanışma vardır. Sureleri farklı bile olsa her ayetin diğer ayetlere bakan bir yüzü, onu destekleyen bir tarafı bulunur.

Bediüzzaman'ın anlatımıyla Kur'an, yirmi senede, birbirinden farklı nüzül sebeplerine göre geldiği halde, sanki tek bir sebebe binaen nazil olmuş gibi, tesânüdü en yüksek ve en mükemmel düzeyini gösterir. Hem Kur'an, birbirinden farklı ve çokça tekrarlanan soruların cevabı olarak geldiği halde, sanki tek bir sorunun cevabı imiş gibi âyetlerinde sonsuz bir imtizac ve kuvvetli bir ittihad görülür. Yine Kur'an, birbirine zıt pek çok olayın hükmünü beyan için geldiği halde, öylesine

36 Nisa, 4/82.

mükemmel bir intizamı gösteriyor ki, güya tek bir hadisenin beyanından ibarettir.³⁷

Bediüzzaman Kur'an-ı Kerim'in her bir cümledeki nazmı, kelimeleri arasındaki nizamı ve cümlelerinin birbirlerine karşı olan münasebetteki intizamını, bir saatin, saati, dakikayı ve saniyeleri sayan milleri arasındaki nizama benzetir. Bu miller nasıl birbirlerini tamamlıyor ve birbirlerine destek veriyorsa Kur'an ayetleri de birbirlerine bakarlar ve birbirlerini destekler. Enbiyâ Suresi 46. ayeti bağlamında bir ayetin kelimeleri arasında nasıl bir münasebet bulunduğu çok iyi izah edilmiştir.³⁸

4. Gayptan Haber Vermesi

Arapça isim veya sıfat olarak gayb, “gizlenen, hazırda olmayan bulunmayan şey” manasındadır. İster fizik ister metafizik âlemle ilgili olsun akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen her varlık gayb alanına dâhildir. Akıl ve duyular araya girmeden geçmişten, gelecekte, şimdiki zamandan, algılanan ve algılanamayan âlemden söz etmek gayptan haber vermek demektir.

Bediüzzaman, Kur'an'ın gâibten ve istikbalden haber vermesini beş temel i'caz vechinden birincisi olarak gösterir.³⁹ Ona göre ilahî hakikatlerden, kevnî gerçekliklerden, ahirete ait hallerden, geçmişten, gelecekte ve Kur'an'ın nazil olduğu zamandaki bazı gerçekliklerden (şimdiki zaman) bahsetmesi gaybten haber vermesi demektir. O bu konuyu *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesi*'nin Birinci Şule'nin Üçüncü Şuâ'ının ilk kısmında (Birinci Cilve) özet olarak incelemiş ve gelecekte haber vermekle ilgili olmak üzere toplam on dokuz ayete atıf yapmıştır.⁴⁰ Bununla birlikte Bediüzzaman açısından Kur'an'ın “en mühim” gayb haberleri, “hikmet-i âlemin tılsımını ve hilkat-i insanın muammâsı”nı⁴¹ çözen ayetlerdir.

Gaybî haberlerin her surede bulunmadığı gerçeğinden hareket eden Kâdî Abdülcebbar gibi bazı âlimler gayba dair haberlerin bir i'caz yönü oluşturmayacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak konu üzerinde görüş beyan eden diğer âlimlerin çoğu, her surede gayba dair haberlerin bulunmayışının bu tür haberlerin insanlarca bilinemeyeceği gerçeğini ortadan kaldırmadığını söyleyerek onun görüşüne itiraz etmişlerdir.⁴² Esasen Kur'an'ın gaybdan haber vermesi onun Allah kelâmı oluşunun delilidir. Kur'an'ın Allah kelâmı olduğu kesinleşince, bu tür haberler aynı zamanda onun i'caz vecihlerinden biri konumuna gelmiş olur.

5. İlmî İ'cazı

37 Nursî, *Sözler*, s. 441.

38 Nursî, *Sözler*, s. 360-361.

39 Nursî, *İşârâtü'l- İ'caz*, s. 109.

40 Bk. Bakara, 2/24, 95; Mâide, 5/54, 67; İsrâ, 17/88; Nûr, 24/55; Neml, 27/93; Rûm, 30/3-4, 60; Mümin, 40/55, 77; Fussilet, 41/53; Fetih, 48/27-28; Tûr, 52/30; Mülk, 67/29; Kalem, 68/5-6.

41 Nursî, *Sözler*, 116.

42 Yavuz, “İ'cazî'l-Kur'an”, *DİA*, XXI, 405.

Kur'an'ın erişilmez bir bilgi mucizesi olduğu esasına dayanan ve özellikle XX. yüzyılda üzerinde çok durulan bu i'câz türüdür. "İlmî i'caz" denilince bu kavramla daha çok, Kur'an'ın, pozitif bilimlerin gözlem ve deney yöntemlerine dayanılarak yapılan icad ve keşiflere uygun bilgileri ihtiva etmesi kastedilmektedir.⁴³ Dünyanın bir yörüngede hareket etmesi, bütün canlı varlıkların erkekli dişili yaratılması, dünyanın çevresinde bir atmosfer tabakasının bulunması, bitkilerin tozlaşması, güneşin bizzat ısı ve ışık kaynağı olması, yerkürenin, üzerinde canlıların yaşamasına elverişli bulunması, uzayın genişlemesi, dağların ağırlık merkezi olup yerküreyi sarsılmaktan koruması, denizde tatlı su ile tuzlu su arasında bir engelin konulması, göğe doğru yükseldikçe oksijenin azalması gibi modern bilimin keşfettiği konulara Kur'an'da kısaca veya işaret yoluyla temas edilmesi ilmî i'caz örnekleri arasında sayılmıştır.⁴⁴ Bediüzzaman da Kur'an'ın bu yönüne önem vermiş, bazı ayetlerin çeşitli ilmî keşiflere işaret ettiğini⁴⁵ açıklamıştır.

Esas itibarıyla ilmî i'caz, Kur'an'ın "gaybtan haber verme" vasfının bir uzantısı niteliğindedir. Bu durumda sadece kâinat ve insanla ilgili bilgiler değil, metafizik âlemlerle ilgili her türlü bilgi de ilmî i'caz çerçevesinde düşünülmektedir.

6. Sayısal İ'câz

Sayısal i'caz Kur'an'da yer alan kelimeler arasında sayısal bir uygunluğun bulunduğu ve dengeyi bozacak bir istisnaya rastlanmadığı düşüncesine dayanır. Daha çok son asırda ortaya çıkmış olan bir teoridir. Bununla birlikte özellikle mukattaat harfleri bağlamında eski alimlerin de üzerinde fikir beyan ettiği bir konudur. Geçmişte sınırlı ölçüde kullanılan bu metot bilgisayarın yaygınlaşmasıyla birlikte daha genel şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Abdürrezzâk Nevfel bilgisayarda yaptığı çalışmalar sonucunda Kur'an'ın sayılara ilişkin bir i'câzının olması gerektiği ifade etmiştir. Yapılan tespitlere göre Kur'an'da anlam yönünden birbirine zıt olan kelimeler eşit sayıda kullanılmıştır. Meselâ dünya ve ahiret 115'er, şeytan ve melâike 68'er, hayat ve mevt 145'er, sâlihât ve seyyiât 167'şer, nef ve fesad 50'şer defa tekrarlanmıştır. Kur'an'da harfler ve kelimeler arasında bir ölçü mevcut olup 51.899 isim ve fiile yer verilmiş, böylece Arapça kelimelerin üçte birinden fazlası kullanılmıştır. Bu özellikleri taşıyan bir kitap ancak her şeyin kemiyet, keyfiyet ve ölçüsünü bilen Allah'a ait olabilir.⁴⁶ Reşâd Halife tarafından on dokuz sayısına bağlı bir i'câz teorisi ileri sürülmüşse de bu telakki, Bahaîlik inancını temellendirmeyi amaçlayan bir çalışma olarak değerlendirilmiş ve tutarsızlıkları kanıtlanmıştır.⁴⁷

43 Türkiye'de bu konuda önemli çalışmalardan birisi Celal Kırcâ'nın *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler* adlı doktora çalışmasıdır.

44 Yavuz, "İ'cazû'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 405.

45 Bk. Nursî, *Sözler*, s. 249-258.

46 Yavuz, "İ'cazû'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 405.

47 Yavuz, "İ'cazû'l-Kur'an", *DİA*, XXI, 405.

Sayısal i'cazın ebced harfleriyle Kur'an'dan anlam çıkarmakla bir ilgisi yoktur. Bu tamamen harf ve kelimelerin miktarlarından hareketle ortaya çıkmış bir düşüncedir. Bediüzzaman da bu bağlamda mukattaat harfleri⁴⁸ ile bazı ayetler⁴⁹ üzerinde örnek çalışmalar yapmıştır. Ona göre ayetlerde harflerin ölçülü bir şekilde yer alması, harflerin özelliklerine göre aralarında uygun bir münasebet bulunması, ince bir hesabın, dakik bir planın var olduğunu gösterir. Bu durum, “iki kere ikinin dört eder” kesinliğinde Kur'an'ın beşer tarafından yapılamayacağına, harfler arasındaki bu münasebeti kurmaya beşer aklının yetmeyeceğine delildir. Tesadüfün de bu işe karışması mümkün değildir. Harfler arasında görünen acib intizamın, garîb nizamın, selâsetin, akıcılığın ve lafızlar üzerinde görünen fesâhatın hiç şüphesiz daha başka hikmetleri de vardır. Madem Kur'an'ın harflerinde böyle bir intizam gözetilmiş, elbette kelimelerinde, cümlelerinde, manalarında da öyle esrarlı bir intizam, öyle nurlu bir insicam gözetilmiştir ki, göz görse “Mâşaallah”, akıl anlasa “Bârekâllah” diyecektir.⁵⁰

E. Sosyolojik Delil

Sosyolojik parametreler Hz. Muhammed'in peygamber ve Kur'an'ın da mucize bir kitap olduğunun kesin delilidir. Bunun en önemli gerekçesi Kur'an'ın okuma-yazma bilmeyen bir zatın elinde tezahür etmesidir. Bediüzzaman, Kur'an'ın “Okur-yazar olmayan bir zâtın sudûr etmesi”ni⁵¹ onun beş temel i'caz vechinden biri olarak gösterir.

Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediği kesin olarak bilinen tarihî bir geçektir. Ayrıca Kur'an'ın nüzul dönemine gelinceye kadar –ki o zaman kırk yaşındaydı- onun gerek şiir gerekse nesir cinsinden insanları etkileyen ve zihinlerinde kalan herhangi bir söz söylemediği de biliniyordu. Tebliğ görevine başladığı zaman da inkârcılardan hiç kimse O'nun okuduğu Kur'an'ı doğrudan kendisine mal etmeyip hep haricî bir kaynak aramışlardır. Müşrikler Hz. Peygamber'e Velid b. Muğire'nin meclisinde karar verdikleri üzere en çok O'na sihirbaz (sâhir)⁵² derlerdi. Ancak bunu da kendisinden bilmezler, O'nun başkası tarafından sihirlenmiş olduğunu (büyülenmiş adam = racülen meshûr)⁵³ kabul ederlerdi. Bazen de O'na kâhin ve⁵⁴ mecnun (cinlenmiş)⁵⁵ derlerdi. Her iki durumda da Kur'an'ın Hz. Peygamber'in kendi normal sözü değil, başkası tarafından O'na fısıldanan bir kelam olduğunu ifade etmek isterlerdi. Nitekim bazen sadece “mecnun” değil, “mualle-

48 Nursi, *Sözler*, s.364.

49 Nursi, *Sözler*, s. 368-370.

50 Nursi, *Sözler*, s. 368-370.

51 Nursi, *İşârâtü'l- İ'câz*, s. 109.

52 Yûnus, 10/2; Sâffât, 37/15, Sâd, 38/4.

53 İsrâ, 17/47; Furkân, 25/8.

54 Tur, 52/29.

55 Hicr, 15/6; Tûr, 52/29; Tekvîr, 81/22.

mün mecnûn = öğretilmiş bir mecnun⁵⁶ derlerdi. Bazen de O'na "şâir"⁵⁷ dedikleri olurdu. Fakat bu sözle de şiire benzer tarafları bulunan Kur'an'ın kendi sözü olduğunu ifade etmek istemezlerdi. Bu sebeple bazen sadece şair değil, "mecnûn bir şâir"⁵⁸ olduğunu iddia ederlerdi. Yani şiire benzeyen bu sözleri Hz. Peygamber kendisi söylememiş, bütün bunlar O'na cinler tarafından öğretilmişti. Kendisine "yalancı ve iftiracı"⁵⁹ dedikleri zaman da durum değişmiyordu. Yalancılıkla ithamları, okuduğu Kur'an'ın kendisine Allah tarafından vahyedilmesiyle sınırlıydı. Çünkü onlara göre Hz. Muhammed bu sözleri ya cinlerden alıyordu veya birisinden öğreniyordu. Nitekim bir rivayete göre müşrikler bir gün Resûlullah'a gelip şöyle demişlerdi: "*Yâ Muhammed! Rabbin seninle oturup konuştuğumuzu, O'nun hakkında sana sorduklarımızı, senden istediklerimizi bilmiyor mu? Senin hakkında bize iyice kanaat geldi ki, bunları sana Yemâme'deki Rahman adındaki adam öğretiyor. Vallâhi, biz, Rahman'a hiçbir zaman inanmayız.*"⁶⁰ Cenâb-ı Allah da onların bu ithamları karşısında müşriklere şöyle cevap vermiştir: "Şüphesiz biz onların: 'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır."⁶¹

Başka bir rivayete göre müşrikler, Hz. Peygamber'in Kur'an'ı, Rum milletinden Hıristiyanlık dinine mensup Cebrâ veya Yaiş adında bir kölenin öğrettiğini ileri sürüyorlardı. Hâlbuki bu köle, Rum olduğu için, Arapçayı doğru dürüst bilmiyordu.⁶²

Bazen de Hz. Peygamber'e Kur'an'ı kastederek "Onu kendisi uyduruyor"⁶³ dedikleri olurdu. Fakat asıl yalancı ve iftiracı kendileri olduğu için Cenâb-ı Allah Peygamberini şöyle teskin ediyordu: "*Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra da onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık). Hiçbiriniz buna manî de olamazdınız.*"⁶⁴ "*Yahut 'onu kendisi uydurdu!' mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer doğru işeler, onun benzeri bir söz getirsinler.*"⁶⁵ "*(Resûlüm!) onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim işim bana, sizin işiniz de sizedir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.*"⁶⁶

Sonuçta Hz. Peygamber'e sihirbaz, mecnun, kâhin, şair, yalancı, iftiracı, başkası tarafından öğretilmiş adam dedikleri kişilerin büyük çoğunluğu Müslüman

56 Duhân, 44/14.

57 Enbiyâ, 21/5; Tur, 52/30.

58 Sâffât, 37/36.

59 Yûnus, 10/41; Ahkaf, 46/8-9.

60 İbn İshak, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, s. 274.

61 Nahl, 16/103.

62 Ali Özek ve dğr, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 278.

63 Bu anlama gelen âyetler için bk.: Secde, 32/3; Şûra, 42/24; Ahkâf, 46/8; Tûr, 52/33.

64 Hâkka, 69/44-47.

65 Tûr, 52/33-34.

66 Yûnus, 10/41.

olmak suretiyle bir nevi şöyle demiş oluyorlardı: “Biz Peygamber’e yalan isna-
dında bulduk. Aslında yalancı olan bizdik. Fakat sonuçta kusurumuzu anlayıp,
doğru olan o zatın yanında yer aldık.” Müşriklerden az bir kısmı da inatlarını
sürdürerek küfür üzere ölmeyi tercih etmişlerdir. Onlar da daha çok savaşlarda
ölmüştü. Kendisiyle savaşıp da bu savaşlarda ölmeyenlerin hepsi sonradan Hz.
Peygamber’e iman etmişti.

Hz. Peygamber tebliğini öyle gizli-saklı da yapmıyordu. Zamanı geldiğinde
topluluğunda de bulundu. “*Önce en yakın akrabalarını azaptan sakındır.*”⁶⁷ ayeti
nazil olunca, Abdülmuttalib Oğullarını Ebû Tâlib’in evinde toplayıp onları Al-
lah’a imana davet etti. Toplantıda Ebû Leheb dahil olmak üzere ikisi kadın 45
kişi bulunuyordu. Bu çağrıya sadece o sıralarda henüz 13-14 yaşlarında olan Hz.
Ali müsbet cevap vermişti: Ebû Leheb ise Hz. Peygamber’e tabi olmaları halinde
Kureyş kabilesi arasında yalnız kalacakları endişesiyle ancak şöyle diyebilmiş-
ti: “Ey Abdülmuttalib Oğulları! Allah’a yemin olsun bu bir kötülüktür. Başkaları
O’nun elini tutup O’nu bundan alkoymadan önce, siz O’nun ellerini tutup bundan
vazgeçirin. Eğer siz bugün O’na itaat edecek olursanız, zillet ve hakarete uğrar-
sınız; O’nu korumaya kalkışırsanız öldürülürsünüz.” Bu toplantıda Ebû Leheb
dahil olmak üzere hiç kimse Hz. Peygamber’e, “Sen yalancısın!” veya biraz daha
hafifinden “Galiba sana ruhi bir hastalık arız olmuş!” diyememişti.

Resûlullah daha sonra Safâ tepesine çıkarak bütün Kureyş halkını huzuruna
çağırdı, onlara kendisinin peygamber olduğunu söyledi ve onları Allah’a imana
davet etti. Büyüğüyle-küçüğüyle, kadınıyla-erkeğiyle Kureyş’in bütün kolları
oradaydı. Bu davet karşısında da hiç kimse kendisini tasdik etmedi. Ancak yine
hiç kimse O’nu açıktan yalancılıkla itham etme cesaretini de gösteremedi. Sade-
ce amcası Ebû Leheb yerden bir taş alarak “Helâk olasıca! Bizi, bunun için mi
buraya topladın?” diyerek kendisine doğru fırlatmış ve topluluğun dağılmasına
sebebiyet vermişti.⁶⁸

Tarih Hz. Peygamber’in doğru söylediğine şahadet ediyor. Öyle ise Kur’an’ın
Allah kelâmı olduğu da doğrudur, mucize olduğu da doğrudur. el-Emîn lakabı ve-
rilen bir kimsenin kırkıncıdan sonra dünyanın en büyük yalancısı olması mümkün
değildir.

F. Allah Kelâmı Olması

Esasen Kur’an, nazil olduğu dönemde sadece nazmıyla ilgili bilinen özellikleri
itibariyle mu’ciz (aciz bırakan) kabul ediliyordu. Sayısal i’câzı, ilmî icad ve keşif-
lere işaret etmesi, çok önemli bazı felsefî, hukukî, ahlakî, sosyolojik ve ekonomik
kuralları ihtiva etmesi gibi alimlerin sonradan ortaya koyduğu hususlar, mucize
olması için yeterli şartların ötesinde fazladan taşıdığı özelliklerdir. Bu hususlar
onun mucize oluşunu güçlendiren ekstra özellikleri arasında sayılmalıdır.

67 Şuarâ, 26/214.

68 Köksal, *İslâm Tarihi*, s. 198-201.

Bediüzzaman, sadece nazım özellikleri itibariyle Kur'an'ın mucize olduğunu ifade etmekle birlikte, onun asıl değer ve meziyetinin Allah kelâmı olmasında aranması gerektiğini ifade eder. O bu konudaki görüşlerini *Mektûbat* isimli eserinin 26. *Mektub*'un Birinci Mebhas'ında açıklamıştır. Biz de onun buradaki görüşlerini özetlemeye çalışacağız:

Bir gün Bediüzzaman İstanbul'da Beyazıt Camii'nde hafızları dinlerken birden hatırına Şeytan'ın şöyle bir vesvesesi gelir:

“Sen Kur'ân'ı pek yüksek, çok parlak görüyorsun. Bir de onu bîtarafâne muhakeme et. Yani onu bir beşer kelâmı farzet. Konuya bir de öyle bak. Acaba o zaman da, onda aynı meziyetleri ve ziynetleri göreceksin?” Hiç şüphesiz bu vesvese bugün de, onun Allah kelâmı olduğunu kabul etmeyenler tarafından sıkça ileri sürülen bir düşüncedir.

Bediüzzaman bu vesvese üzerine, “Hakikaten ben de ona aldandım, beşer kelâmı farz edip öyle baktım. Gördüm ki, nasıl Bayezid (Camii)'nin elektrik düşmesi çevrilip söndürülünce ortalık karanlığa düşer; öyle de, o farz ile, Kur'ân'ın parlak ışıkları gizlenmeye başladı.” der. Ona göre Kur'an'ın beşer kelâmı farz edilmesi, Arş'a bağlanan o muazzam pırlantanın yere atılması demektir. Bir daha onu yerden kaldırıp tekrar Arş'a bağlamak mümkün olmaz. Bu vesveseye Bediüzzaman'ın karşı cevabı şöyle olur: “Bîtarafâne muhakeme, iki tarafın ortasında yer almaktır. Halbuki Kur'an'ı beşer kelâmı farzetmek muhalif tarafı tercih etmek ve o tarafta yer almaktır. Bu da tarafsızlık değil, geçici bir dinsizliktir. Çünkü Kur'ân'ı beşer kelâmı farzetmek, muhalif tarafı esas almak demektir. Bu da bâtil tarafında yer almak ve ona tarafgir olmaktır.” Oysa her şeyin ortası olmaz ve ortası olmayan şeylerin ortasında durmaktan da söz edilemez.

Bu sefer Şeytan, “Kur'an beşer kelâmına benziyor; demek beşer kelâmıdır. Eğer Allah'ın kelâmı olsaydı, O'na yakışacak tarzda her cihetle harikulâde olmalıydı. Onun san'atı nasıl beşer san'atına benzemiyorsa, kelâmı da beşer sözüne benzememeliydi.”⁶⁹ der. Bediüzzaman da bu vesveseye karşı şu cevabı verir:

a. Ancak bir cinsten olanlar birbirinin suretine girebilirler ve mertebeye birbirine yakın olanlar birbirinin makamlarını taklit edebilirler. Bu da geçici olarak meydana gelen bir durumdur; mukallidler daimi olarak herhangi bir konuda insanları aldatamazlar. Konunun uzmanları ve dikkat sahibi kişiler, bu kişilerin sahtekârlıklarını kısa zamanda fark ederler. Bir çobanın daimi olarak kendisini padişah olarak göstermesi, ya da tıp bilgisi olmayan birisinin kendisini zamanının en yüksek tabibi olarak takdim etmesi mümkün değildir. Müfteri, yalancı, inançsız bir adamın, ömrü boyunca kendisini daima en sadık, en emin, en güvenilir bir zâtın yerine koyup, uzman ve dikkatli kişilerin karşısında hiçbir telaş göstermeden

69 Nursi, *Mektûbat*, s. 332.

gerçek durumunu saklaması imkânsız bir durumdur.⁷⁰ Dolayısıyla eğer Kur'an'ı Hz. Peygamber uydurmuş olsaydı, Allah adına konuşmuş olacaktı ki, o zamanın edip ve şairleri böylesine büyük bir sahtekârlığı mutlaka fark ederler ve O'nun kusurlarını bulurlardı.

b. Hz. Peygamber Kur'an nazil oluncaya kadar, herkes tarafından emin, güvenilir, ciddi, doğru ve daima doğruyu gösteren bir kişi olarak biliniyordu. Böyle bir zatın birdenbire bu yüksek hasletlerini terk edip en emniyetsiz ve en sahtekâr bir adam gibi davranması mümkün değildir. Hz. Peygamber yüksek ahlakının yanı sıra herkesten çok Allah'ı bilir ve bildirirdi. Kur'an'ı beşer kelamı farz etmek, O'nun, sahip yüksek ahlakî değerleri terk edip, Allah'a iftira eden sahtekâr ve inançsız bir kişi olduğunu kabul etmek demektir. Böyle bir durumu ancak aklını yitirmiş olanlar kabul edebilirler.⁷¹

c. Kur'an, on dört asırdan beri insanlığa fazilet dersini vermiş ve Müslümanların arasında ilim ve faziletiyle meşhur pek çok insan yetiştirmiştir. Kur'an'ı beşer kelamı farz etmek bütün bu insanların Kur'an'ın uydurulmuş bir kitap ve Hz. Peygamber'in de Allah'a iftirada bulunan büyük bir sahtekâr olduğunu anlayamamış cahil insanlar olduklarını kabul etmek anlamına gelir.

d. Kur'an'ın edebî değeri ya bütün sözlerin altındadır veya hepsinin üstündedir. Değerinin bütün sözlerin altında olduğunu hiç kimse söylememiştir. Öyle ise Kur'an hepsinin üstünde bir değer taşır. Hepsinin üstünde ise Allah kelamıdır ve mucizedir; insan kelamı değildir. Çünkü şu meselenin ortası yoktur. Zira, farz-ı muhal olarak, Kur'an kelâmullah olmazsa, Arştan düşse, orta yerde kalmaz. Olsa olsa yerde en yalancı birinin malı olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bozulmamış hiçbir akıl böyle bir durumu kabul edemez.⁷²

e. Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu kabul etmeyenler genel olarak "adem-i kabul = Var olan bir şeyi kabul etmeme" halindedirler. Oysa kabul etmemek başkadır, inkâr etmek başkadır. "Adem-i kabul" bir lâkaytlıktır, bir göz kapamaktır ve bilgisizlikten kaynaklanan bir hükümsüzlüktür. Bir şeyin varlığını kabul etmeyenler, genellikle akıllarını çok fazla kullanmazlar; hatta bu sebeple imkânsız olan birçok şeyi kabul edebilirler. Fakat inkâr, "adem-i kabul" değil, bir "kabul-ü adem"dir, yani yok olan bir şeyi kabul etmek demektir. Dolayısıyla inkâr bir hükümdür ve inkârcı aklını çalıştırmak mecburiyetindedir.⁷³ Bir şeyin varlığını ispat etmek kolaydır. Sözelimi bir kişi yeryüzünde bir meyvenin var olduğunu iddia ediyorsa, eliyle o meyveyi gösterir; iddiasını ispatlamış olur. Fakat bir şeyin yokluğunu iddia edenin işi zordur. Bir kişi yeryüzünde aynı meyvenin yok olduğunu iddia ediyorsa, dünyada o meyve kadar boş yer bırakmadan her yeri gezip bu-

70 Nursi, *Mektûbat*, s. 334.

71 Nursi, *Mektûbat*, s. 337.

72 Nursi, *Mektûbat*, s. 338.

73 Nursi, *Mektûbat*, s. 337.

ralarda o meyvenin bulunmadığını göstermesi gerekir. Bu da gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsız bir şeydir.

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde de, sonraki zamanlarda da Kur'an'ın beşer kelâmı olduğunu söyleyenler genellikle adem-i kabul halinde olan insanlardır; bir delile dayanmadığı için sözlerine itibar edilmez. Adem-i kabule dayanan inkârcıların ise delilleri yoktur.

f. Hz. Peygamber, mucizeleri dışında, bütün hal ve hareketlerinde beşeriyet içinde kalmıştır. O da diğer insanlar gibi Allah'ın koyduğu tabîî kanunlar çerçevesinde hayatını devam ettirmiş ve işlerini bu kanunları uygun şekilde yürütmüştür. Dolayısıyla O da diğer insanlar gibi soğukta üşür ve aşırı sıcaktan rahatsız olurdu. Eğer O'nun her hali harika olsaydı, ümmetine fiil ve tavırlarıyla imam olamazdı. Oysa Allah O'nu ümmetine üsve-i hasene (güzel örnek) olmak üzere göndermişti. Bu vazife de O'nun mucize gösterme ve vahiy alma gibi şeylerin dışında normal bir insan gibi yaşamasını gerektiriyordu. Hz. Peygamber'in bu durumuna benzer şekilde Kur'an-ı Hakîm de, ehl-i şüura imamdır, cin ve inse mürşiddir, ehl-i kemâle rehberdir, ehl-i hakikate muallimdir. Öyle ise, Kur'an'ın da beşerin konuşması ve üslûbu tarzında olması gerekir. Çünkü insanlar duasını ondan alıyor, neyin iyi neyin kötü olduğunu ondan öğreniyor, âdâb-i muaşeretini ondan taallüm ediyor; netice itibariyle herkes onu her konuda müracaat edilecek bir kaynak olarak görüyor. Eğer Kur'an, Hz. Mûsâ'nın Tûr-i Sina'da işittiği kelâmullah tarzında olsaydı, beşer onu işitmeye ve dinlemeye tahammül edemezdi; o zaman da insanlar için bir merci olmazdı. İnsanların istifadesi için Kur'an, insanların sözü cinsinden gelmiştir.⁷⁴

Kur'an Allah kelâmıdır. İnsanların diliyle gelmiş olması onlara rehberlik ve mürşitlik etmesi içindir. Allah'ın kelâmı olması onun değerini ferşten arşa çıkarır. Çünkü sözün kıymetinde konuşanın kimliği ve makamı çok önemlidir. "İleri arş" sözünü bir onbaşı söylese on kişiyi, bir bölük komutanı söylese bir bölüğü, bir ordu komutanı söylese koca bir orduyu yürütür. Kur'an'ın Allah'ın kelâmı kabul edilmemesi onun mucizeliğini ortadan kaldırmamakla birlikte, üzerine gaflet pera desini çektirir; parlaklığının ve değerinin görünmesini engeller.

G. Kur'an'ın Allah Kelâmı Olması Mucizeliği İçin Yeterli midir?

Gaybî haberler, ilmî i'caz ve sayısal i'caz gibi Kur'an'ın i'caz vecihlerinden biri olarak gösterilen bazı özellikler her suresinde bulunmamakla birlikte onun i'caz vecihleri arasında sayılmışlardır. Esasen bunlar Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu gösteren deliller niteliğindedir.

Bir sözün Allah kelâmı olması mucize olduğu anlamına gelmez. Nitekim eski den peygamberlere verilen suhuf ve kitaplar ya tahrif edilmişler veya unutulmuş-

⁷⁴ Nursi, *Mektûbat*, s. 333.

lardır. Şu halde bir kitabın Allah kelamı olması mucize olmasını gerektirmemektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'in durumu bu kitaplardan farklıdır. Kur'an ne şekilde inmişse, bozulmadan günümüze kadar gelmiştir. Artık milyonlarca nüshası bulunan bir kitabın değişmesi ve unutulması söz konusu olamaz.

Kur'an'ın bu özelliğe sahip olmasını Allah'ın onu korumasına bağlamak gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, “*Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz. Onun koruyucusu da elbette biziz.*”⁷⁵ buyurmak suretiyle onu koruyacağını vaat etmiş; fiili olarak da Kur'an değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Öte yandan Kur'an bir suresine de olsa nazire getirilmesi hususundaki tehdidîsine devam etmektedir. On dört asırdan beri nazire getirilemediğine göre Kur'an mucizedir. Bir nevi bu meydan okumasıyla Kur'an kendisinin mucize olduğunu beyan etmektedir.

Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu kanıtlayan hususlar, onun Allah tarafından korunduğu ve mucize olduğu gerçekleriyle birlikte düşünüldüğünde, onun Allah kelamı olduğunu ispat eden her delil aynı zamanda mucize olduğunun da delili sayılır. Dolayısıyla Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu gösteren delilleri, aynı zamanda onun i'caz vecihlerinden biri saymak yanlış bir tutum değildir.

H. Kur'an'ın Mucizeliği Surelerinin Bütünlüğündedir

Kur'an, her evi bir saray ve külliye hükmünde olan 114 haneli şirin bir şehre benzer. Her bir saray ve külliye planıyla, genel yapısıyla, tek tek odalarıyla, kapısıyla, penceresiyle, tezyinatıyla, odalarında kullanılan eşyalarıyla o zamana kadar görülmemiş düzeyde muhteşem bir sanat eseridir ve insanın her türlü ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Sarayların yapıldığı ana malzemeler, sıradan evlerde de kullanılan çimento, taş, tuğla, demir, alçı, kereste ve çeşitli boya türü malzemelerdir. Ancak bu malzemeler öylesine maharetle kullanılmıştır ki, bu malzemelerden o zamana kadar benzeri görülmemiş bir yapı ortaya konmuştur. Başka ustalar bu sarayın kapısına benzer kapılar veya odasına benzer odalar yapabilmektedirler. Fakat hepsi bir araya da gelse genel yapısı ve sanat özellikleri itibarıyla bu şehrin en küçük sarayı gibi bir saray dahi yapamamaktadırlar. Bu sarayın bir kapısı alınıp bir gecekonduya takılsa kapının bütün güzelliği gider. Bu sarayın bir kubbesi gidip bir okula yerleştirilse, orada bu kubbe yeterince güzel görünmeyecektir. Her parça tek başına her ne kadar güzel görünse de esasen güzelliğini sarayın bütünlüğündeki armoniden almaktadır. Oradaki her eşyanın diğer eşyalarla uyumlu bir konumu vardır, her biri diğerine ayrı bir güzellik katmaktadır.

Kur'an'ın 114 suresinden her biri bir saray ve bir külliye hükmündedir. Kur'an'ın beyanıyla insanların bir suresine olsun nazîre getirmeleri mümkün değildir. Bazen insanların kullandığı malzeme ile Allah'ın kullandığı malzeme aynı

75 Hicr, 15/9.

olur. Fakat insanlar aynı malzemedan Allah'ın yaptığı şeyleri yapamazlar. Mesela insan toprağı alır, işler; ondan tuğla, kiremit, çanak, çömlek ve çeşitli seramik malzemeler yapabilirler. Fakat topraktan canlı bir şeyi yapamazlar. Allah ise aynı topraktan bitkileri, hayvanları ve insanları yaratır. Allah odundan çeşitli meyveleri yaratırken, insan olsa olsa keserek, biçerek, süsleyerek kendince sanatlı sayılan bir eşya yapar.

Kur'an, insanların kullandığı harf ve kelimelerden meydana gelmiştir. Fakat bu kelimelerden Allah bir söz yaparsa, insanların yaptığı hiçbir söz ona ulaşamaz. İşte Kur'an'ın i'câzı böyle bir şeydir.

Cenâb-ı Allah Kur'an'ın önce tamamına (ayetin indiğı zaman için 47 sure), sonra on suresine, daha sonra bir suresine nazîre getirilmesini istediğı için, asgarî olarak onun bir suresine veya bir sureye denk gelecek tematik konu bütünlüğü olan ayetler grubuna benzer getirmek mümkün değildir. Bazı alimler Kur'an'ın bütünü içinde yer alması münasebetiyle bir kelimesine, hatta bir harfine dahi nazire getirmenin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Bediüzzaman'ın da bu görüşü desteklediğı anlaşılmaktadır.

Değerli bir sanat eserinde yer alan bir çizgi o eserin güzelliğine güzellik katar. Fakat düz ve pürüzsüz olması gereken yere atılan aynı çizgi bir çirkinlik sebebidir. Harf ve kelimelerin güzelliğı tek başına kendilerinde değil, yer aldıkları söz demetinin içindeki makamına göredir. Allah'ın kelamı olan bir sözde yer alan bir harf ve kelime öncelikle Allah kelamıdır. Hassaten makam itibariyle kimsenin böyle bir söz söylemesi mümkün değildir. Tek başına Allah kelamı olması mucize sayılması için yeterli bir sebep olmasa da, Kur'an'ın asıl değeri ve parlaklığı buradadır.

İ'câzü'l-Kur'an konulu bu sayımızda biri konuyla ilgili genel görüşlere, diğeri de Bediüzzaman Said Nursi'nin görüşlerine yer veren iki türlü makale bulunmaktadır. Sizleri yazarlarımızın makaleleriyle baş başa bırakırken, üçüncü sayımızda "İktisat" dosyasıyla huzurunuzda olmayı diliyoruz.

Kelam'da Delâilu'n- Nübüvve Bağlamında İ'câzu'l- Kur'ân Meselesi

Doç. Dr. Murat SERDAR

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

İ'câzu'l- Kur'an terimi, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini isbat (İsbâtü'n- Nübüvve) anlamında “Delâilü'n-Nübüvve” kapsamında Kelam ilminde tartışılan bir konudur. Zira Kur'an Hz. Muhammed'in tehatti ile birlikte vaki olan mütevatir tek mucizesidir. İlk defa Mu'tezilî alimlerin tartıştıkları bu meselede Kur'an'ın i'câz vechinin neresinde olduğu önemli bir yer tutmuştur. Nazzam Sarfe görüşü ile Kur'an'ın i'câzını açıklamaya çalışırken, Câhiz, Rummânî, Kadı Abdulcabbâr, Bâkılânî, Abdülkâhîr el-Cür-cânî gibi alimler de Kur'an'ın fesâhat ve nazmı yönünden mucize olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Mu'tezile'den başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte birçok alim bu konuya eğilmiş ve birçok eser yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İ'câzu'l-Kur'an, Delâilü'n-Nübüvve, İsbâtü'n-Nübüvve, Kur'an, Mûcize, Sarfe, Nazım, Fesâhet, Tehaddî

The Miraculousness of the Qur'an in the Context of Evidences of Prophethood according to the Scholars of Kelam

Abstract

The premise of Qur'anic rhetoric as being part of the “Evidence of prophethood” of its bearer, i.e. Prophet Muhammad (pbuh) - has long been a hotly discussed topic amongst the scholars of “Kelam” (speculative philosophy). Likewise, just as the life and achievement of the Prophet is a complete miracle, so too was the Qur'an a complete miracle in itself. The first time in which the Mutezilite scholars attempted to explain the eloquent rhetoric of the Qur'an was arguably initiated by Nazzam's theory of Sarfe. He, while offering an opinion on the rhetorical aspect of the Qur'an - was soon joined by scholars such as Cahiz, Rummani, Kadi Abdulcabbâr, Bakillani and Abdulkahir el-Curcani who all became involved in trying to prove the miraculousness of the Qur'an's fluency and composition. Starting with the Mu'tezilites and continuing up until today - many scholars have tended towards this topic and have produced several treatises on it.

Keywords: The Miraculousness of the Qur'an, evidence of prophethood, Qur'ân, miracle, Sarfe, verse, fluency, challenge

Giriş

Kelam ilminin konuları içinde İtikâdî esasların “*Tevhid-Nübüvvet-Me'âd*” şeklinde üç asıl olarak zikredildiği göz önünde bulundurulduğunda, risâlet ve nübüvvetin delillerle ispatı konusu, mezkûr ilkelerin ikincisi ile ilgili temel inanç meseleleri içine girmektedir. Allah tarafından elçi olarak seçilip gönderildiğini iddia eden bir kişinin gerçekten iddiasında doğru söyleyip söylemediğinin kesin bir şekilde bilinmesi gereklidir. Zira böyle birinin gerçekten peygamber olması

durumunda diğer insanlar tarafından tasdik edilmesi vacip olacaktır. Tam bu noktada peygamberlik iddiasında bulunan kişinin bu iddiasında doğru söylediği ve gerçekten nebî olduğu nasıl bilinecektir? İşte bu sorunun cevabı Kelam İlminde “*Delâilü'n- Nübüvve*”, “*Hücccü'n-Nübüvve*”, “*İsbâtü'n-Nübüvve*” ya da “*Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*” terimleriyle ifade edilen tartışmaların içeriğini oluşturmuştur. Mütekellimler, baştan beri peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan bir kişinin iddiasında sâdik olup olmadığının ancak benzeri yapılamaz bir delil göstermeleriyle bilinebileceğini, böylece o kişinin yalancı olmadığını anlaşılabilceğini kabul etmişlerdir. Onlara göre peygamberlik iddiasını doğrulayan bu delilin “mûcize” olarak terminolojiye yerleşmiş olan olağanüstü (fevkalâde) birtakım olaylar olması gerekir.¹

Îtikâdi konular üzerinde kalem oynatan alimler, H. II. asırdan itibaren bu konuda eserler vermişlerdir. “Tesbitlere göre elde mevcut kaynaklar içinde delâilü'n-nübüvve konusuna ilk yer veren Muhammed b. İshak (ö. 151/768) olmuştur. İlk müstakil eserleri ise “*Kitâbü'l-İlm ale'n-Nübüvve*” ve “*İsbâtü'r-Rusül*” adlarıyla Mu'tezile'den Dırâr b. Amr (ö. 200/815) yazmış, onu “*el-Hücce ve'r-Rusül*” adlı eseriyle Ebû Bekir el-Esam (ö. 200/815) takip etmiştir.” İbn İshak'ı saymazsak, peygamberliğin ispatlanması türünde ilk eserleri yazanların Mu'tezilî alimler olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Zira çoğu muhaddis olan Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş- Şâfiî (ö. 204/820), Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870), Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kub b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzânî (ö. 259/873), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877), Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî ez-Zâhirî (ö. 270/883), Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdi es-Sicistânî'nin (ö. 275/889) gibi Selef alimlerinin konuyla ilgili eserleri, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinin delilleriyle ilgili görünmektedir.

Araştırmacılar, tespit edilebildiğine göre i'câzü'l-Kur'ân meselesinin ilk defa Mu'tezilî âlimlerce ele alındığını ve Kur'ân'a nazire yapma çabaları veya İslam'ı yeni kabul edenler tarafından Kur'ân'ın doğru anlaşılmaması sebebiyle doğan itirazlar üzerine Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ve Yahya b. Ziyâd *el-Ferrâ*'ın (ö. 207/822) “*Meâni'l-Kur'ân*” isimli eserleri ile Ma'mer b. el-Musennâ'nın (ö. 209/824) “*Me-câzu'l-Kur'ân*” isimli eserinin bu alanda yazılan ilk kitaplar olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu müellifler, Kur'ân'ın i'câzı bağlamında değil, “garib”, “meczaz”, “meâni” terimleri çerçevesinde konuya yaklaşmışlardır.²

İ'câzü'l- Kur'ân konusu üzerinde bilinen ilk farklı fikir “sarfe” teorisiyle İbrâhîm b. Seyyâr en-Nazzâm'dan (ö. 220/845) gelmiştir. Nazzâm'ın peşinden kendi öğrencisi olan Câhiz (ö. 255/868) hocasının fikirlerine katılmamış; Kur'ân'ın i'câzının erişilmesi imkânsız bir dil mucizesi olduğundan kaynaklandığını ifade ederek nazım teorisi olarak bilinen görüşün ilk örneklerini antitez olarak ortaya koymuş ve “*Nazmu'l- Kur'ân*” isimli kitabını yazmış, kendinden sonraki pek çok alimi de görüşleriyle etkilemiştir. Câhiz'den sonra İbn Kuteybe (ö.

276/889) “*Te’vilü Müşkîli’l- Kur’ân*” isimli eserinde Kur’ân’ın hangi yönlerden mu’ciz olduğu üzerinde durmuştur. İlerleyen asırlarda Alî b. İsbâ er-Rummânî (ö. 384/994), Hamd b. Muhammed, Ebû Süleyman el-Hattâbî (ö. 388/998) Kur’ân’ın i’câzı ile ilgili eser yazan alimler olmuşlardır. “H. V. yüzyılda Bâkîllânî, Kâdi’l-kudât Abdülcebbâr el- Hemedânî (ö. 415/1025) ve *Abdülkâhir* el- Cürçânî (ö. 471/1078) gibi âlimlerin çalışmaları sayesinde i’câzû’l-Kur’ân araştırmaları altın çağına ulaşmıştır. H. VI. yüzyılda Mahmud b. Ömer ez-*Zemahşerî* (ö. 538/1143), Abdülhak b. Galib el-Gırnatî, İbn Atiyye el-Endelûsî (ö. 542/1147) ve Şi’a’dan Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî (ö. 548/1154)³, H. VII. asırda Fahrud-din er- Râzî (ö. 606/1210), Sirâcüddîn es-Sekkâkî (ö. 626/1229), Seyfüddîn el-Âmidî (ö. 631/1233), H. VIII. Asırda Takıyyüddîn İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728/1328), İbnu’l- Kayyim el- Cevziyye (ö. 751/1350), Ebû’l-Fidâ’ İbn Kesir (ö. 774/1373), Şemsüddîn Muhammed ez- Zerkeşî (ö. 772/1370), Celaluddin es- Suyuti (ö. 911/505) gibi alimler; İ’câzû’l- Kur’ân ile ilgili çalışmalar yapmış alimlerden öne çıkan isimler olarak sayılabilirler.⁴

Bundan sonra H.XIV. yüzyıla kadar i’câzû’l-Kur’ân hususunda eser yazan veya kitaplarında bu konuya temas eden âlimler i’câza dair görüşleri değerlendirmek, toplamak ve şerhetmekle yetinmişlerdir. M. XX. yüzyılda Batı’daki bilimsel gelişmelerin etkisiyle âlimlerin bir kısmı Kur’ân’ın i’câzını pozitif bilim açısından araştırmaya yönelmiş ve bu alanda yeni görüşler ileri sürmüşlerdir. Abdullah Fikrî, Muhammed *Tevfik Sıdkî* (ö. 1920), Reşid Rızâ (ö. 1935), Mustafa Sâdık er-Râfîf (ö. 1937), Tantâvî b. Cevherî (ö. 1940), Muhammed Ahmed Câdelmevlâ (ö. 1944), Abdullah Dırâz (ö. 1958), Seyyid Kutub (ö. 1967), Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî (ö. 2013), Abdurrezzak Nevfel Kur’ân’ın i’câzı üzerinde durmuşlardır.”⁵ Ülkemizde i’câzû’l- Kur’ân üzerinde önemle duran ve kalem oynatanlar arasında Said Nursî’nin özel bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Yine Muallim Naci (ö. 1893), Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952), İsmail Karaçam, Nasrullah Hacımüftüoğlu (d. 1945) gibi isimleri de hatırlamamız mümkündür.

A. Mûcize ve İ’câzû’l- Kur’ân Terimleri

Mucize kelimesi, sözlükte “عجز” kökünden “إعجاز” mastarından türemiş bir kelimedir. Acz, “bir nesnenin arkası veya bir işin sonu” ve “güçsüzlük, kudretsizlik, kararsızlık” anlamlarını ifade ederken⁶, i’câz ise “âciz, güçsüz bırakmak” anlamına gelmektedir.⁷ Bir Kelam terimi olarak mucize ise “خارق العادة” bir iş olarak şöyle tanımlanmıştır: “Mûcize, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin elinde, inkârcılara karşı tehdîde bulunması (meydan okuması) esnasında, münkirleri benzerini getirmekten âciz bırakacak şekilde, peygamberin te’yid edilmesi için Allah tarafından âdetin hilâfına yaratılan işlere denilir.”⁸ Kelimenin sonundaki “ta-i merbûta” mübalağa anlamını ifade etmek içindir. Mütakellimlere göre mucize Allah’ın fiili olup,⁹ “*Hâlık-ı Kâinat tarafından peygamberin davasına bir tasdiktir, “Sadakte” hükmüne geçer.*”¹⁰ Peygamberlerin doğruluğu ancak mucize

ile bilinebilir.¹¹

Kur'ân'da “mucize” teriminin kullanıldığı bir ayet bulunmaz. Esasen bu terim erken dönemlerde de kullanılmamıştır. Kur'ân'da peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş elçiler olduğunu kanıtlayan harikulade olaylar çok defa âyet/âyât kelimeleriyle ifade edilmiştir. Hz. Sâlih'in dişi devesi¹², Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli¹³, Hz. İsa'nın gösterdiği olağanüstü hadiseler¹⁴ ve inkârcıların peygamberlerden mucize talepleri genellikle bu kelime ile anlatılmıştır. Ayrıca “bey-yine”¹⁵, “burhân”¹⁶, sultân¹⁷, hakk¹⁸ ve furkân¹⁹ da Kur'ân'da mucize anlamında kullanılan diğer kelimelerdir. Hadislerde de peygamberlik delilleri umumiyetle ayet kelimesiyle ifade edilmiştir.²⁰ Mûcize teriminin kullanımına en erken H. III. asırdan itibaren rastlanmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/845), harikulade olayları ifade etmek için mucize terimini kullandığı söylenmektedir.²¹

İ'câzü'l-Kur'ân tamlaması Kur'ân'ın âciz bırakması²² anlamına gelip, Hz. Muhammed'i yalanlayanlar, mu'ârazada bulunarak Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz bırakmak şeklinde özet bir tanımı yapılabilir. “*Muhammed (asm), bütün insanlara nübüvvetini tasdik ettirmek için Allah'ından yardım istedi. Allah'ı da, Kur'ânı'na sikke-i i'câzı basarak pek çok insanlara tasdik ettirdi.*”²³ şeklinde ifade edileceği üzere Kur'ân'ın i'câzı, münkirlere karşı Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunun Allah tarafından tasdik edilmesi anlamına gelmektedir.

İ'câzü'l-Kur'ân terimi İslam'ın ilk asırlarında kullanılmış bir ıstılah olmadığı gibi, bu konudaki tartışmalar sahabe ve tabiin dönemlerinde değil, ancak H. II. asrın ortalarından²⁴ ya da H. III. yüzyılın başlarından itibaren kullanılır olmuştur.²⁵ Delâilü'n-Nübüvve konusunda yazılan, tartışılan konular içinde en önemlisi kuşkusuz Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispat edilmesi meselesidir. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu gösteren birden fazla mucizesinin olduğunu kaydederek bunların “Kur'ân, maddî mûcizeler, sîret-i şerîfesi, İlâhî kitaplar ve diğer peygamberler tarafından müjdelenmesi.” olduğunu söyler.²⁶

Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat eden mucizelerin başında Kur'ân'ın sayılması mütekellimlerin üzerinde birleştikleri bir meseledir. Filhakika mucizenin tanımının “*Tehaddî*” şartı ile vâkî olması şeklinde yapıldığı düşünüldüğünde, Hz. Muhammed'in tehaddîde bulunduğu ve mütevâtir olarak bize ulaşan mucizesi Kur'ân'dır. Mütekellimler bu konuda görüş birliği içerisinde olmakla birlikte Kur'ân'ın hangi yönden mucize olduğu meselesinde farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir.

B. Kur'ân ile Yapılan Tehaddî

Türkçede; meydan okuma, münaza'a yani çekişme, yarışma, karşı çıkma, direnme gibi anlamlara gelen²⁷ “تحدى” mütekellimlerce mucizenin şartlarından biri olarak görülmüştür. İstılahta tehaddî; peygamberlik iddiasında bulunan nebînin,

mucize göstermesine bitişik olarak, münkirlere “*Madem benim mucizeme inanmıyor ve yalanlıyorsunuz. Haydi siz de bir benzerini yapın o halde*” şeklinde meydan okuması, “muhalifleri mu’araza, mübareze meydanına davet etmesidir.”²⁸ Kur’an’da mucizelerle tehdidî konusu Hz. Musa’nın asâsı²⁹ ve Kur’an konusunda açık bir şekilde ifade edilmektedir.³⁰ Kur’an’ın meydan okumada bulunduğu ayetlere “tehadidî ayetleri” denilmektedir. Kur’an, münkirlere birden fazla ayette müteaddit kereler meydan okumuştur. Cumhurun kabulüne göre³¹ Kur’an’ın bu meydan okuması ve mu’arazaya çağırması dört aşamada olmuştur.

İlk aşamada “*أم يقولون نقول بل لا يؤمنون فليأتوا بحديث مثله إن كانوا صادقين*” “*Yahut «Onu kendisi uydurdu!» mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer iddialarında samimi iseler Kur’an’ın benzeri bir söz meydana getirsinler.*”³² denilmek sûretiyle; Kur’an’ı Hz. Peygamber’in uydurduğunu söyleyen münkirlere onun benzeri bir söz getirmeleri istenmiştir.

İkinci aşamada “*أم يقولون افتراه قل فأتوا بعشر سور مثله مفتريات وادعوا من استطعتم من دون*” “*Yoksa, «Onu (Kur’an’ı) kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah’tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin.*”³³ buyrulmuş ve “*Madem Kur’an’ı Hz. Muhammed uydurdu diyorsunuz, haydi öyleyse sizde onun on sûresi gibi uydurulmuş bir benzerini getiriniz.*” diye meydan okunmuştur.

Üçüncü aşamada

“*أم يقولون افتراه قل فأتوا بسورة مثله وادعوا من استطعتم من دون الله إن كنتم صادقين*” “*Senin için, «Onu uydurdu mu?» diyorlar. De ki: «Onun sûrelerine benzer bir sûre meydana getirin, iddianızda samimi iseniz, Allah’tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.»*”³⁴ ayeti ile inkârcılara, Allah’ın dışındaki yardım edebilecekleri tevehhüm edilecek tüm yardımcıların desteğini alarak Kur’an’ın herhangi bir suresine benzer getirmeleri çağrısında bulunulmuştur. Daha sonra Kur’an’ın benzeri gibi olan bir sure getirmeleri çağrısı şu gelen ayetle yinelenmiştir:

“*وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله إن كنتم صادقين*” “*Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah’tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın.*”³⁵

Dördüncü aşamada ise “*قل لئن اجتمعت الإنس والجن على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون*” “*De ki: «İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar.»*”³⁶ denilerek “insanların ve cinlerin bir araya gelseler, birbirine yardım etseler bile bu Kur’an’ın bir benzerini yapamayacakları” hükme bağlanmıştır. Bu netice beşerî değil, ilâhî bir hükümdür.³⁷

Bediüzzaman, ayetlerle yapılan bu tehdidîyi şöyle ifade etmiştir:

Ey ins ve cin! Eğer Kur'ân, Kelâm-ı İlahî olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi işte meydan, geliniz! Siz dahi ona Muhammed-ül Emin dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmiden bu Kur'ân gibi bir kitab getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmi olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi birtek olmasın, bütün büleganız, hutebanız, belki bütün geçmiş belâğatın güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımlarını ve ilahlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'âna bir nazire yapınız. Bunu da yapamazsanız, haydi kâbil-i taklid olmayan hakaik-i Kur'âniyeden ve manevî çok mu'cizatından kat-ı nazar, yalnız nazmındaki belâğatına nazire olarak bir eser yapınız.” فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ ” ilzamıyla der: “Haydi sizden mananın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtil hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız بِعَشْرِ سُورٍ on sûresine nazire getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresine nazire getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazire ibraz ediniz. Hattâ, madem bunu da yapamazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz halde; çünkü haysiyet ve namusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefîiniz, can ve malınız, dünya ve âhîretiniz, buna nazire getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, namusuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup ve âhîrette ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem madem sekiz mertebeye aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'ân dahi mu'cize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya imana geliniz veyahut susunuz, Cehennem'e gidiniz!³⁸

Kur'ân'ın yaptığı bu meydan okumalarda dikkate çarpan önemli hususlardan birisi de müşriklerden önce Hz. Muhammed gibi okuma yazma bilmeyen ümmî birisinden³⁹, Kur'ân gibi bir kitap getirmelerinin istenmiş olması ve daha sonra bu meydan okumanın seviyesinin git gide aşağı çekilerek nihayet tüm insanlar ve cinlerin bir araya gelerek bir suresinin benzerinin getirilmesi şeklinde en alt noktaya indirilmiş olmasıdır.

Kur'ân'ın müşrik Araplara tehdidinde bulunduğu husus bizzat Kur'ân'ın kendisi gibi bir kitap veya onun surelerine benzer on yahut bir sure getirmeleri miydi yoksa Kur'ân'a benzeyen birtakım sözler miydi şeklinde bir soru akla gelebilir. Muhammed Abdullah Draz'a göre Yunus, 10/38. ayet ile Kur'ân'ın benzeri bir sure getirmeleri şeklinde bir meydan okuma yapılmışken, Bakara 2/23-24. ayetlerde artık Kur'ân surelerinden birinin tam bir benzerini değil, yakın bir benzerini getirmeleri şeklinde bir tehdidinde bulunulmuştur.⁴⁰ Bediüzzaman da:

Haydi on sûresine mukabil hakikî doğru olarak bir nazire getiremiyorsunuz; haydi hikâyelerden, asılsız kıssalardan terkiib ediniz. Yalnız nazmına ve belâğatine nazire olsun getiriniz. Haydi bunu da yapamıyorsunuz; bir tek sûresinin nazirini getiriniz. Haydi sûre uzun olmasın, kısa bir sûre olsun nazirini getiriniz.⁴¹

demek sûretiyle aynı görüşü desteklemiştir.

Suyuti'nin naklettiğine göre bazı alimler, tehadînin Allah'ın "kelâm" sıfatıyla yapıldığını ve Arapların güç yetiremeyecekleri böyle bir şeyle mükellef tutulmalarından dolayı Kur'an'ın meydan okumasına cevap veremediklerini ileri sürmüşlerse de⁴² alimlerin çoğuna göre tehadî kelam sıfatı ile değil; lafızların benzerinin getirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.⁴³ Bunun yanında tehadînin Kur'an'ın nazmına nazire yapılması yönünde olmayıp; helal- haram gibi hükümler ile gâibden haber verme, çeşitli ilimleri bilme ve her bir suredeki üstün incelikler gibi tüm muhteva açısından yapıldığı da ileri sürülmüştür.⁴⁴ Sonuç olarak denilebilir ki, Kur'an'ın meydan okuyarak getirilmesi veya söylenmesini istediği şey "tarzı ve usulü ne olursa olsun, yaratılışı ve mizacı nasıl olursa olsun, sahibinin güzel bulup söyleyeceği bir kelâmdır. Öyle ki beyan üstünlüğündeki kriterlerle ölçüldüğünde ister Kur'an'la yakın ölçüde bir kelâm olsun, isterse Kur'an'a has sûretten başka bir sûrette bulunsun, Kur'an'ın inkarcılardan nazirede beklediği benzeme ve yaklaşma, normalde edebiyat yarışmalarında görülen ve aranan türden bir benzeme ve yaklaşımadır."⁴⁵

Kur'an'ın bu meydan okumaları karşısında anadilleri Arapça olan, birçok şair ve edipleri bulunan Araplar, muârazada bulunmuşlar mıdır? Bu soruya Kadı Abduldabbâr verdiği yanıt tüm benzer yanıtların özeti gibidir. Ona göre 'Arapların Kur'an'a mu'ârazada bulunmaları diye bir olay kesinlikle vuku bulmamıştır. Bir mu'âraza teşebbüsü bulunsaydı veya mu'âraza yapılsaydı muhakkak bunun haberinin bize gelmesi gerekirdi. Kaldı ki böyle önemli bir olayın gerçekleşmesi halinde, haberlere konu olmaması ihtimali de yoktur. Zira Bağdat ile Basra arasında bir şehir olsaydı nasıl ki mutlaka o şehirden bahsedilirdi veya Cemel ile Sıffin arasında başka bir savaş daha yapılsaydı mutlaka onun haberleri yapılırdı; aynen bunlar gibi şayet mu'âraza olmuş olsaydı kuşkusuz bu gizli kalmaz haberlere konu olurdu."⁴⁶

Câhiz, mu'ârazanın yapılmadığına müşrik Arapların Hz. Peygamber'in Kur'an'ın talimiyle tehadîde bulunması karşısında mu'ârazada bulunmak yerine savaşmayı tercih etmelerini delil olarak göstermiştir.⁴⁷ Câhiz'in bu düşüncesini, Said Nursî şu cümlelerle aktarmıştır:

Belâgat imamlarından meşhur Câhiz'in tahkikatına göre: Arab edib ve belîğlerinin Hazret-i Muhammed Aleyhissalâtu Vesselâm'ın davasını kalem ile iptal etmeye, tarife gelmez derecede ihtiyaçları vardı. Ve o hazrete karşı olan kin, adavet ve inatlarıyla beraber; en kolay, en yakın, en selim olan kalem ve yazı ile mu'ârazayı terk ve en uzun, en müşkil, en tehlikeli ve şüpheli seyf ve harb ile mukabeleye mecburen iltica ettiler. Sûret-i kat'iyede bundan anlaşıldı ki, Kur'an'ın benzerini yapmaktan âciz kalmışlardır. Zira her iki yolun arasındaki farkı bilmeyenlerden değildiler. Binaenaleyh birinci yol iptal-i dava için daha müsait iken onu terkedip, hem malları, hem canları tehlikeye atan başka bir yola sülûk eden ya sefihdir -halbuki müslüman olduktan sonra siyaset-i âlemi eline alanlara sefih denilemez- veya birinci yola sülûktan kendilerini âciz görmüşlerdir. Onun için kalem yerine seyfe müracaat etmişlerdir.⁴⁸

Câhiz'in dikkat çektiği hususları Mustafa er-Râfî de aynen ifade etmektedir. Râfî, Arap toplumunda şairler ve hatipler arasında edebi yönden meydan okumaların geleneksel ve yerleşik bir âdet olup, Arapların bu âdetlerine düşkünlüklerinin bilinen bir husus olduğunu yine onların bu tür edebi yarışma ve münazaralarının gerçekleştirildiği mekân ve yerler vücuda getirdiklerinin bilindiğini kaydeder.⁴⁹ Dolayısıyla bu durum dil ve edebiyat konusunda böyle hırslı ve münakaşacı bir kavmin⁵⁰ Kur'ân karşısında kendilerinde bir güç bulsalar ki kesinlikle mu'ârazaya kalkışacaklarını, kalkışsalar ki mutlaka bunun tarihçiler tarafından tespit edilip nakledilmiş olacağını göstereceği gibi bu konuda nakledilen hiçbir haberin bulunmayışı⁵¹ da böyle bir mu'ârazanın yapılmadığını söylemeyi mümkün kılmaktadır.

C. Mu'âraza İddiaları

Mütekellimler ve konuyla ilgili diğer alimlerin ortak kabullerine göre tehdîye muhatap olanlar kesinlikle Kur'ân'a mu'ârazada bulunmamış, ancak Nadr b. el-Hâris (ö. 2/624), Müseylemetü'l- Kezzâb (ö. 12/633), Esvedü'l-Ansî (ö. 10/631), Secâh bintü'l-Hâris (ö. 55/675)⁵² gibi yalancı peygamberlik iddiasında bulunan bazıları kendilerine vahyedildiklerini söyledikleri bir takım seçili sözler söylemişlerdir. Mesela bunlara Müseylimetü'l- Kezzâb'ın "*Ey kurbağa kızı kurbağa! Ne diye 'nak nak, vak vak' edip duruyorsun? Üstün suda, altın balçıkta. Sen ne suyu bulandırırısın, ne de içene engel olabilirsin. Yarasa sana ölüm haberini getirinceye kadar yerde bekle!*", "*Görünen ekinlere, onu alabildiğine biçenlere, buğdayı savuranlara, onu değirmende öğütenlere, fırında pişirenlere, ekmeği et suyuna doğrayıp tirit yapanlara, suya ve yağa bandırıp lokma lokma yiyenlere and olsun!*", "*Fil, fil nedir? Filin ne olduğunu sana ne bildirdi? Fil, ki uzun hortum sahibidir.*" gibi kafiyeli ve seçili sözleri örnek olarak zikredilebilir.

Müseylime'nin bu sözleri, Kur'ân'a mu'ârazada bulunmak olmayıp, bilakis Kur'ân'ın kelimelerini değiştirip, onun üslubunu taklit ederek adeta çocukların birbiriyle eğlenirken şiir ve şarkıları değiştirmeleri kabilinden saçmalıklar olmaktan öteye geçememiştir.⁵³ Söylendiğine göre, normalde gayet fasih ve belîğ konuşan Museylime, Kur'ân'ı taklit etmeye kalkıştığı zamanlarda seviyesiz ve değersiz cümleler kurmaya başlamaktaydı.⁵⁴ Farklı tabirle "*O Müseylime'de, çendan belâgat varmış; fakat hadsiz bir hüsn-ü cemâle mâlik olan beyân-ı Kur'ân'a nisbet edildiği için onun sözleri hezeyan sûretinde tarihlere geçmiştir.*"⁵⁵

Kur'ân'ın "*kitabın veya on sûresinin yahut hiç olmazsa bir sûresinin benzerini getirin.*" şeklindeki tüm bu meydan okumalarına⁵⁶ karşı hiçbir mu'ârazanın yapılmamış olması Kur'ân'ın mucize olduğunun en önemli kanıtlarından birisi olarak görülmüştür.⁵⁷

D. Kur'ân'ın İ'câzı Konusundaki Görüşler

Kur'ân'ın mûcize oluşu hususunda Müslümanlar arasında herhangi bir tartışma olmamış tam aksine ittifak edilmiştir.⁵⁸ Asıl tartışma, bu mucizeliğin Kur'ân'ın

neresinde ve hangi yönünde olduğudur. İ'câzu'l- Kur'an tartışmalarının başladığı tarihlerden günümüze kadar baktığımızda bu bağlamda üç farklı görüşün ileri sürüldüğü görülür. Bunlar: Nazzâm'ın sarfe teorisi, Kadı Abdulcabbâr "Ta'azzur" nazariyesi ve üçüncüsü çoğunluğun kabul ettiği "nazım" görüşüdür.

Sarfe Görüşü:

"صرف" kökünden türemiş bir mastar olan sarfe (صرفة); bir şeyin kendisini, halini değiştirmek, yönünü döndürmek, meylettirmek, çevirmek, uzaklaştırmak, ayırmak, harcamak, vermek gibi anlamlara gelir.⁵⁹ Terim olarak ise Kur'an'ın bir benzerini yapmak imkân ve kabiliyetine sahip oldukları halde insanların onun benzerini getirmekten engellenmiş olmaları, bunu yapmaya niyetlendiklerinde imkân ve kabiliyetlerinin ellerinden alınması ve Kur'an'a mu'ârazada bulunmaktan alıkonulmaları⁶⁰ manaları kastedilir. "*Sarfu'l- Himem ani'l- Mu'âraza*"⁶¹ şeklinde ifade edilen sarfe, kaynaklarda ilk defa Nazzâm'a nisbet edilmişse de⁶² ondan önce Vâsil b. Atâ⁶³, Ca'd b. Dirhem⁶⁴ (ö. 124/742), İsbâ b. Sabîh el-Murdâr (ö. 226/841)⁶⁵ gibi bazı kimseler tarafından da telaffuz edildiği nakledilmektedir. Bu durumda Nazzâm, sarfe düşüncesini geliştirip bir teori haline getirmiştir denilebilir. Bu teoriyi kısaca şöyle özetlemek mümkündür: "Allah ilâhî kudretiyle Arapları Kur'an'a mu'âraza etmekten alıkoymuş, onların edebi güç ve kabiliyetlerini işlevsiz kılmıştır. Eğer Allah'ın bu müdahalesi olmasaydı Arap edipler Kur'an'ın bir benzerini, hatta ondan daha güzelini ortaya koyabilirlerdi. İşte bu ilâhî iradenin dışarıdan müdahalesiyle Kur'an, önceki peygamberlere verilen hissi mucizeler gibi bir mucize olmuştur."⁶⁶ Bu bağlamda "Kur'an'ın Araplara meydan okumasında işaret ettiği acziyet, ilâhî kudretin onları meydan okumayı kabulden ve Kur'an'ın benzerini getirme girişiminden menetmeye yönelik müdahalesinden kaynaklanan bir acziyettir. Bu söylem Kur'an'ın i'câzını inkâr anlamına gelmez. Diğer metinlere nispetle Kur'an'ın yapısında mevcut olan bir âciz bırakma ve üstünlük yoktur."⁶⁷

Nazzâm, Allah'ın Kur'an'ı Hz. Peygamber'in nübüvvetine bir delil olsun diye değil, helal ve harama dair hükümleri beyan etmek için indirdiğini kabul eder.⁶⁸ Dolayısıyla Allah'ın, bu konuyla ilgili tüm bilgilerini onlardan çekip aldığı için Arapların Kur'an'a mu'âraza edemediklerini düşünmüştür.⁶⁹ Muhtemelen o, Kur'an'ın Allah'ın hükümlerini açıklayan bir kitap olma özelliğinin, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek için bir hüccet olarak anlaşılması suretiyle gölgelendirilmesine karşı çıkmak istemiş, yoksa i'câzı sadece sarfeye indirgemeyi amaçlamamıştır. Aksine o Kur'an'da gaybi haberler açısından bir i'câz'ın söz konusu olduğunu kabul etmektedir.⁷⁰ Sarfe, onun Kur'an'ın bir benzerinin getirilememesini izah sadedinde öne sürdüğü bir nazariyedir.

Sarfenin; "mutlak sarfe" ve "dolaylı sarfe" diye ifade edilen iki şekli bulunmaktadır.⁷¹ Mutlak sarfe ile kastedilen, Kur'an'a mu'âraza yapma iradesiyle olası

bir teşebbüsün hemen peşinden ilâhî engellenenin yapılmasıdır. Bu durumda kendilerinde mu'âraza yapabilecek kabiliyet ve bilgilere sahip insanlardan Allah, bu kabiliyet ve bilgilerini çekip almış ve onları bu işten sarfetmiş olmaktadır. Dolaylı sarfe ise insanların aklına ve zihnine Kur'ân'a nazire yapmak düşüncesinin gelmesini engellemek şeklinde ifade edilebilir.⁷²

Peki, Allah, insanları nasıl ve ne şekilde engellemiştir? Bu sorunun yanıtı konusunda bazı izahlar yapılmıştır:

İnsan çoğu kere kendi ihtiyârî fiillerinden olan veya bunun gibi kendi kesb ve kudreti dahilinde bulunan bir fiili ya bu işi yapmasını gerektiren sebepler ortada olmadığından, ya kendisinde meydan gelen tembellik veya bir engel sebebiyle istek ve azmi kırdığından, ya da istek ve iradesine rağmen başına gelen beklenmedik ve karşı konulmaz bir hâdisenin bu fiili gerçekleştirme vesile ve kudretini zorla kendisinden almasından dolayı yapamaz. İşte Arapların Kur'ân'a karşı nazire yapamamalarının sebebi de budur. Yoksa onların Kur'ân'a nazire yapamamaları Kur'ân belâgatının beşer kudretinin ulaşamayacağı erişilmez i'câz seviyesine ulaşmış olmasından değildir.⁷³

Sarfeyi savunanlar, iddialarını ispat etmek için akli delillere de başvurmuşlardır. Özetle söylemek gerekirse, onlara göre mucizeyi Allah'ın yarattığı bilinmezse, Kur'ân'ın nazım ve fesahatinin Hz. Muhammed'in nübüvvetini tasdik ettiği söylenemez. Kaldı ki insanlar "Elhamdulillah", "Rabbulâlemin" gibi cümleleri kurabilmektedirler. Dolayısıyla Arap dilinde uzman olan insanların bundan daha fazlasını söyleyerek, Kur'ân'ın benzeri bir şey söylemeleri mümkündür. Kur'ân'ın i'câzının fesahat ve nazmında olması şaibelidir. Oysaki sarfe düşüncesinde böyle bir şüphe söz konusu değildir.

Diğer taraftan 'Kur'ân Mushaf haline getirileceği zaman ayet olduğunu söyleyerek bunları kurula getiren sahabenin âdil olup olmadığı tahkik edildikten sonra getirdikleri kabul edilmiş, aksi halde kendisinden delil ve şahit istenmiştir. Şayet sahabenin sözleriyle Kur'ân ayetleri arasında çok bariz bir farklılık olsaydı, adil olup olmadığı tahkik edilerek tespit edilmeye çalışılan kişiden şahit istenmezdi. Eğer Kur'ân'ın beşer kelamından üstün ve mucize olarak görülecek bir hari-kuladeliğe sahip olduğu gerçek idiyse, Kur'ân'ı toplama işiyle görevlendirilmiş olan uzman heyetin, kendilerine gelen ifadelerin ayet olup olmadığını bir çırpıda ayırt etmeleri gerekirdi. Oysaki İbn Mes'ud, Fatiha, Felak ve Nas surelerinin Kur'ân'dan olup olmadığı hususunda şüpheye düşmüştür. Eğer Arapların sözleriyle Kur'ân arasında çok bariz bir fark olsaydı, İbn Mes'ud böyle şüpheye düşmezdi.⁷⁴

Sarfe görüşü, Mu'tezilî alim Nazzâm'a nisbet edilmekle birlikte, bunun tüm Mu'tezilî mezhebine genellenmesi yanlış olacaktır.⁷⁵ Nitekim Mu'tezilî olmakla birlikte sarfe görüşünü benimsemeyen ve eleştiren Câhiz, Rummânî, Kadı Abdülcebbâr gibi alimlerin varlığı sarfe teorisinin bütün ekole genellenemeyeceğinin göstergesidir. Yine İbn Hazm gibi, Mu'tezilî olmayan ama sarfe görüşünü be-

nimseyen âlimlerin bulunması da bu teorinin Mu'tezile mezhebinin kabulü olarak iddia edilemeyeceğini göstermektedir.

Sarfe teorisini benimseyen başka alimler arasında Nazzâm'ın çağdaşı Hişam b. Amr el- Fuvâtî (ö. 200/815), Abbâd b. Süleymân (ö. 250/864)⁷⁶ İbnu'l- Murtezâ (ö. 436/1044)⁷⁷, İbn Sinan el- Hafacî (ö. 466/1073)⁷⁸ Ebu'l Hasen Ali b. İsâ er-Rummânî⁷⁹, İbn Hazm⁸⁰ Kadı İyaz (ö. 544/1149) gibi alimlerin oldukları belirtilmektedir.⁸¹ Ancak bu alimlerin çoğunun "mutlak sarfe" görüşünü kabul ettikleri söylenemez. Zira bunlar sarfeyi bir i'câz vechi olarak kabul ve izah etme eğilimindedirler. Nitekim Câhiz, Nazzâm'ın mutlak sarfe anlayışını şiddetle eleştirirken, öte yandan sarfeyi, Kur'an'ın mu'cizliğinin bir yönü olarak düşünmüştür.⁸² Câhiz gibi Kur'an'ın i'câzının sadece sarfeye hasredilmesini doğru bulmayan ama sarfe-nin bir i'câz yönü olarak kabul edilebileceğini düşünen alimleri sarfeci olarak değerlendirmek doğru olmasa gerektir. Nitekim Câhiz, Rummânî, İbn Hazm, Kadı İyaz, Cüveyni gibi alimlerin eserlerine baktığımızda onların Kur'an'ın nazım açısından mûcize olduğunu ifade ettikleri, yine Kur'an'ın bir benzerinin yapılmasını imkânsız gördükleri yönünde cümlelerine rastlamamız mümkündür. Kendinden önceki geleneğin farkında olan ve bu konuda yazılan söylenen şeylerin pek çoğuna vakıf olduğunu ifadelerinden çıkarabildiğimiz Said Nursî de adı geçen alimler gibi sarfeyi bir i'câz vechi olarak yorumlamıştır diyebiliriz. Bu çıkarımımızı onun şu ifadeleri destekler mahiyettedir diyebiliriz:

İkinci mercuh mezheb odur ki: Kur'anın bir sûresine mu'âraza, kudret-i beşer dâhilindedir. Fakat Cenab-ı Hak, mu'cize-i Ahmediye (ASM) olarak men'etmiş. Nasilki bir adam ayağa kalkabilir, fakat eser-i mu'cize olarak bir Nebi dese ki: «Sen kalkamayacaksın!» O da kalkamazsa, mu'cize olur. Şu mezheb-i mercuha, Sarfe Mezhebi denilir. Yani Cenab-ı Hak cinn ü insi men'etmiş ki, Kur'anın bir sûresine mukabele edemesinler. Eğer men'etmeseydi, cinn ü ins bir sûresine mukabele ederdi. İşte şu mezhebe göre, «Bir kelimesine de mu'âraza edilmez» diyen ülemanın sözleri hakikattir. Çünkü madem Cenab-ı Hak, i'câz için onları men'etmiş; mu'ârazaya ağızlarını açamazlar. Ağızlarını açsalar da; izn-i İlahî olmazsa, kelimeyi çıkaramazlar.⁸³

Sarfe görüşü, ilâhî engelleme ile insanların Kur'an benzeri bir söz söyleyemelerinin tam anlamıyla mucize oluşunun kesin kanıt olduğunu göstermeye çalışanların, bu maksat yönünden böyle bir engellemenin çok güçlü bir şekilde "Kelamin hakiki mütekellimi" olan ilâhî varlığı apaçık bir şekilde ispatlayacağını tespit etmişlerdir.⁸⁴ Bu konuyu şöyle izah etmek mümkündür: Normalde elini başının üzerine kaldıracak birisine, benim delilim senin elini başına kaldırma gücün olduğu halde, buna güç yetiremez ve bunu yapamaz bir hale konulacak olmandır, denilse. Sonra da gerçekten o işe kudreti bulunan insan, kadir olduğu bu işten taraf-ı ilâhîden bir müdahale ile engellense, meydan okumayı yapanın doğruluğunu kesin bir şekilde gösterir bir delil olur. İşte sarfe görüşünde olanların tam da demek istediği budur.

Sarfe Görüşüne Yapılan Tenkitler:

Şüphesiz sarfe görüşüne yapılan tenkitlerin en başında Kur'ân'ın tehattî ayetlerine dayanarak yapılan eleştiriler gelir. Özellikle İsrâ Suresi 88. ayete baktığımızda “Tüm insanların ve cinlerin birbirlerine destek olup elbirliği ile Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye davet edildiklerini, yine Yunus ve Hud Surelerinde⁸⁵ de Allah'ın dışında kalan herkesi yardıma çağırabilecekleri şeklinde bir meydan okumada bulunduğu görüyoruz. Sarfe görüşünü savunanların iddialarının doğru kabul edilmesi durumunda yapılan tehattîlerin bir anlamının kalmayacağı açıktır. Zira bu durumda hem “Kur'ân'ın benzerini getirin” şeklinde yapılmış bir çağrının bulunması, hem de bu konuda zaten insanların engellenmiş olmaları, mu'ârazaya çağırılanların, icabet edemeyişlerinde mazur olmalarını gerektirir ki, bu durum da mu'ârazaya güç yetiremeyen ve bunda âciz bırakılan muhataplar için bir hüccet teşkil eder.

Câhiz, mealini daha önce zikrettiğimiz 11.Hud/ 13. ayette geçen “Müfte-reyât=uydurma” ifadesine dikkat çekerek, sarfe görüşünün yanlışlığını, Kur'ân'ın i'câzının nazım ve telifinde olduğunu söyler. Ona göre bu ayet inene kadar Kur'ân'ın söz diziminde bir i'câzın olduğunu bilinmediği, ancak bu ayetten sonra böyle bir özelliğin olduğu anlaşılmıştır.⁸⁶

Sarfeye yapılan itirazlardan bir diğeri de Kur'ân karşısında şaşkınlık ve beğenilerini gizleyemeyen ve böyle bir söz karşısında acizliklerini ifade edenlerin bulunmasıdır. Kur'ân'da onların sözlerinden bazıları nakledilmiştir.⁸⁷ Bunlara baktığımızda Kur'ân için, öncekilerin masalları, büyü, sihir, cin sözü, kâhin sözü gibi nitelendirmeler yaparak inkâr yoluna gittikleri söylenmiş ama hiçbirisinin Kur'ân benzerini getirmekten alıkonulduklarını ifade eden bir tek cümlesi nakledilmemiştir.⁸⁸

Bir diğer itirazsa Nazzam'ın Kur'ân'ın gaipten haber vermesini mucize olarak değerlendirmesiyle birlikte nazımın bir i'câz niteliğine sahip olmaması görüşüne yöneliktir. Bu itirazı yapanlar Kur'ân'dan önce nazil olan Tevrat, Zebur ve İncil gibi kitaplarda da gayba ait haberlerin olduğunu, bu yönden onların muciz olması gerektiğini, oysaki bu kitapların kendileriyle bir tehattîde bulunulmuyup, sadece Kur'ân ile tehattîde bulunduğu ifade etmişlerdir.⁸⁹ Dolayısıyla Kur'ân'dan önceki kitaplar, Allah'ın kelamı oldukları için bir olağanüstülük söz konusu olsa bile, indirildikleri peygamberlerin mucizeleri değillerdir. Kur'ân ise hem Allah kelamı olup, hem de Hz. Muhammed'in mucizesidir. Ayrıca Kur'ân'da gaybî haberlerin bildirilmediği birçok sure ve ayet vardır. Bu durumda bazı ayetlerin mucize, bazı ayetlerin mucize olmaması gibi bir tartışma mümkün olabilir. Bunun yanında gaybî bildirimlerin olmadığı sure ve ayetlerde bir i'câz bulunmadığı ve en azından bunların benzerinin getirilebileceği gibi bir yanlış anlayışın doğması da düşünülebilir.⁹⁰

Sarfeyi savunanların, “Kur’ân meydan okuduktan sonra Allah insanlardan Kur’ân gibi bir söz söyleme beceri ve kudretlerini çekip almıştır”, şeklindeki iddiaları doğrusa, o halde tehadidden önce insanların Kur’ân gibi bir söz söyleme beceri ve kudretleri vardı demektir. Eğer varsa, Araplar daha önceden böyle bir söz söylemişler midir, diye bir soru akla gelecektir. Bu sorunun yanıtının kuşkusuz “Hayır, Araplar Kur’ân’dan önce de Kur’ân gibi bir söz söylememişlerdir.” olduğu tarihsel bir gerçekliktir. Dolayısıyla önceleri kudretleri dahilinde olan bir işten alıkonulduklarına dair ortada bir veri ve bilgi yoktur. Sarfe yorumu delilden yoksun bir iddiadan öteye gidememektedir.⁹¹ Ayrıca, şayet insanların kabiliyetleri onlardan çekilip alınsaydı Arapların dil ve belagat yönünden bilgi ve becerilerinin olumsuz anlamda gerilemesi, gözle görülür bir düşüş göstermesi gerekirdi. İnsanların konuşup anlaşma aracı olan dil, bu durumda onların ihtiyaçlarını karşılayamaz bir hale gerilerdi.⁹² Oysa böyle bir şeyin olmadığı konusunda şüphe yoktur.

Çarpıcı bir sarfe eleştirisi de Ebu’l-Muin en-Nesefî (ö.508/1115) tarafından yapılmıştır. Ebu’l-Muin, Nazzâm Mu’tezilî olduğu için, konuyu itizali görüşler bağlamında değerlendirerek, ef’al-i ibad ve salah-aslah tartışmalarına taşımıştır. Nesefî’ye göre sarfe iddiasını savunan Nazzâm ve onun gibi düşünen Mu’tezilîler kendi görüşleri ile çelişki içindedirler. Zira onlara göre Allah adalet ilkesi gereği aslah olanı yaratır ve kulun fiillerini ise Allah yaratmaz. Dolayısıyla sarfeyi ileri süren Mu’tezilîler çelişki içindedirler. Söz söylemek insan fiillerinden birisi olup, onlara göre Allah’ın bu alana müdahil olmaması gerekir. Bu durumda Allah zaten kulların işine karışmadığı için, Kur’ân gibi bir söz söylemelerini engellemesi de olmamalıdır. Oysaki Nazzâm, insanların engellendiklerini iddia etmektedir.⁹³

Sarfe görüşüne yapılan eleştirilerin bir diğeri de Kur’ân’ın kendisinde bulunan nazım ve belagat yönünden eşsiz ve taklit edilemez nitelikteki zafî özelliklerin yok sayılmış olmasıyla ilgilidir. Buna göre Kur’ân gibi veya ondan daha güzel bir söz söylemek esasen mümkündür, ancak ilâhî engelleme sebebiyle böyle bir şey yapılamamıştır denildiği takdirde, Kur’ân’ın bizzat kendisi mu’ciz olma özelliğine sahip değildir anlamı çıkacaktır ki, bu hem yanlış hem de icmâ’a aykırıdır. Ayrıca bu söylem Kur’ân’ın yüksek bir dereceden, çok aşağı derekelere sükût etmesini netice verecektir ki bu ise daha büyük sorunları doğuracaktır.⁹⁴ Fahreddin Râzî ve Tabersî gibi alimler de, sarfeyi eleştirirken, gözden kaçırılmaması gereken bir hususa dikkat çekerler. İster sarfe teorisini kabul etsin, isterse nazım teorisini, bütün Müslüman alimler ve Arap dili ve belagati uzmanları Kur’ân’ın belagat, nazım ve telif açısından eşsiz güzellikte bir metin olduğunu kabul etmişlerdir. “Eğer Kur’ân bizatihi mu’ciz olmayıp, sadece Allah’ın insanları bir benzerini yapmaktan alıkoyması nedeniyle mûcize olacak olsaydı, böylesine fasih ve belîğ bir metin ile insanları âciz bırakmasına ne gerek vardı. Hatta daha basit ve daha aşağı düzeyde hatta belki de edebî zevkleri tırmalayıcı ve kekremsi bir metin ile meydan okurdu ki; bu, sarfecilerin maksatlarına daha uygun düşerdi. Daha basit

veya basitin de altında bir metinle yapılmış olan bir âciz bırakma şüphesiz daha güçlü bir i'câz olarak algılanırdı.”⁹⁵

Şüphesiz zikretmeye çalıştıklarımızın dışında sarfe görüşünü eleştiren daha pek çok isim ve yapılmış daha pek çok eleştiri bulunmaktadır. Ancak bunlara bir makale içerisinde değinme imkânının olmadığı açıktır. Sarfe görüşü ve sarfeye yöneltilen eleştiriler konularıyla ilgili olarak buraya kadar bahsetmeye çalıştığımız kadarıyla yetinerek, diğer nazariyeler olan “ta’azzur” ve “nazım” teorileri üzerinde de biraz durmak istiyoruz.

Ta’azzur Teorisi

Daha önce Câhiz’in görüşleri içinde göze çarpan ancak kâmil anlamda Kadı Abdülcebbar tarafından ifade edilen, görünüşte sarfeyi andıran bu teoriyi şöyle özetlemek mümkündür: Kur’ân Araplara meydan okumuştur. Onlar da kendilerini mu’ârazaya sevk edecek sâikler ve kudretleri bulunmasına ve engellerinin kalkmasına rağmen mu’ârazada bulunmamışlardır.⁹⁶ Onların Kur’ân’a nazire yapmalarının sebebi sarfe tarzı bir engellenme olmayıp, kendilerini âciz hissetmeleri ve ta’azzurları yani Kur’ân benzeri bir söz söylemelerinin imkânsız olduğunu görmeleridir.⁹⁷ Kadı Abdülcebbar, Nazzâm’ın iddia ettiği gibi bir engellenmenin kabul edildiği takdirde, tehdidin bir anlamının olmayacağını düşünür. Zira meydan okunan kimselerin, neyle ve nasıl bir meydan okuma ile karşı karşıya olduklarını bilmeleri ve o konuda bilgi sahibi olmaları gerekir. Aksi takdirde mucize anlaşılmaz ve onunla amaçlanan maksat da yerine gelmez.⁹⁸ Dolayısıyla tehdidin gerçekleşmesi için muhataplar açısından konuyla ilgili sâik ve sebeplerin bilinmesi zorunludur ki Araplar da bunun farkında idiler. Neyle karşı karşıya olduklarını ve ne yapamayacaklarını çok iyi anlamışlardı. Ancak Arapların bu âciz bırakılışları, sarfecilerin iddia ettikleri gibi bir engellenmenin yapılmış olmasıyla değil, tehdit karşısındaki onların nasıl mu’âraza yapacakları konusundaki yetersizlikleri ile ilgilidir. Kur’ân’ın alışılmadık bir üsluptaki ve belagatin en yüksek mertebesindeki ifadeleri onları şaşırtmış ve mu’âraza yapmalarını imkânsız kılmıştır.⁹⁹ Tehaddiye muhatap olan Araplar, Kur’ân’ın sıradan bir insan sözü olmadığını farkına vardıkları içindi ki, yeni bir din iddiasıyla kendilerine meydan okuyan Hz. Muhammed’i yok etmek için savaş gibi büyük olayları dahi göze almak zorunda kalmışlardır. Şâyet Kur’ân’ın meydan okuması karşısında kendilerinde bir mu’âraza gücü ve imkânı hissetselerdi, böyle büyük olaylara kalkışmazlar, söze sözle mukabelede bulunmaya çalışırlardı.¹⁰⁰ Kadı Abdülcebbar bu ifadeleri tam da akla Bediüzzaman’ın Câhiz’in sözü olarak naklettiği “*Mu’âraza-i bilhuruf mümkün olmadı, muharebe-i bissüyufa mecbur oldular...*”¹⁰¹ cümlesini getirmektedir.

Kadı Abdülcebbar’ın ta’azzur görüşü, bir yönüyle sarfeye benzeyen, diğer bir yönden de Câhiz’in savunduğu; Kur’ân’ın nazmı yönünden muciz olması görüşünü¹⁰² kabul eden eklektik bir yorumdur denilebilir. Zira Kadı Abdülcebbar, Arapların Kur’ân’ın nazmına benzer bir nazım ile mu’ârazada bulunmaktan âciz

birakıldıklarını ve onların da bu imkânsızlığın farkında olduklarını iddia etmektedir.¹⁰³ Dolayısıyla Abdülcebâr bu görüşüyle, Abdulkâhir el-Cürçânî'nin adıyla anılan nazım teorisine geçiş sürecinde önemli bir basamağı teşkil etmiştir. Geldiğimiz bu noktada, sözü daha fazla uzatmadan nazım teorisine geçmek yerinde olacaktır.

Nazım Teorisi

İlk önce Câhiz tarafından ifade edilen ancak daha sonra Şâir el-Buhturî (ö. 284/897) şâir Ebû Temmâm (ö.231/846) ve Rummânî'nin tarafından savunulan, Bâkullânî ve Kadı Abdulcabbâr tarafından geliştirilen, nihâyet Abdulkâhir el-Cürçânî tarafından en mükemmel biçimini bulan nazım teorisi, sarfe karşıtı bir görüş olarak meşhur olmuştur. Bu nazariye özü itibarıyla, Kur'an'ın dil ve üslup yönünden benzeri meydana getirilemeyecek bir kitap olduğu tezine dayanır. Arap dili ve belagatine ilişkin kuralların bütün gereklerine uyarak kelimeleri bir araya getirmek anlamına gelen nazım (söz dizimi), aslında Mu'tezilî alimlerin sıkça kullandıkları "fesâhat" teriminin Sünnî-Eş'ârî terminolojideki karşılığını ifade etmektedir.¹⁰⁴

Kur'an'ın i'câzını daha çok erişilmesi imkânsız bir dil mucizesi oluşuna bağlayan Câhiz¹⁰⁵, bunun Kur'an'ın nazımında gerçekleştiğini ve onun üslup ve ibaresiyle tüm sözlerden üstün bir konumda olduğunu düşünmüştür.¹⁰⁶ İlerleyen kısımda üzerinde duracağımız üzere; Câhiz, Kur'an'ın nazım yönünden mu'ciz olduğunu savunan alimler arasında lafzî biçimi önemseyenlerin başında gelir. Ona göre belagat nazım ve biçimden ibaret olup, bir ifadenin bunlar olmadan donuk ve sönük kalacağı tartışılmayacak bir meseledir.¹⁰⁷ Görünen o ki, Câhiz'e göre nazım teorisi; şekil güzelliği, tertip mükemmelliği ve te'lif inceliğine dayanan lafzî bir anlayıştır. Bu teoriye göre müfret bir lafızda bulunması gereken bazı fesahat şartları aranılır. Örneğin bir lafzın harfleri arasında uygunluk ve insicam bulunması, kolay ve rahat söylenir oluşu, kulağa hoş gelmesi ve tenafüre sebep olmaması, yabancılık, zorluk, anlaşılmazlık, değersizlik ve basitlikten uzak ve güzel bir lafız seçimi o lafzın fesahatini gösteren ölçütlerdir. Yine müfret bir lafız muktezây-ı hâle riayet ve makamın hakkını tam olarak verme kurallarının uygulanması için manaya uygun ve söyleniş amacına yakın olmalıdır. Nazım ise böyle müfret kelimelerin bir nizam üzere yan yana dizilmesinden oluşan insicamlı bir düzendir. Bu anlamda nazımı oluşturan lafızlar ve cümle parçaları arasında uyumsuzluk söz konusu olmamalı bilakis tam bir uyum bulunmalıdır.¹⁰⁸

Câhiz, Kur'an'da geçen bazı kelime ve ifadelerin, insanların günlük yaşamda örneğin "Elhamdülillâh, Rabbunallâh Hasbunallâh" gibi ifadeleri sıklıkla kullandıklarını belirterek Kur'an'ın tehdâsinin böyle kelimelerle olmadığını altını çizer. Ona göre i'câz böyle kelimelerin bir nazım şeklinde te'lif edilmesi suretiyle Kur'an'ın nazımına benzer yapmak veya yapamamak noktasında hissedilen bir şeydir. Câhiz, en kuvvetli edipler bir araya da gelseler, birbirlerinden ve diğer

insanlardan da yardım alsalar, yine Kur'ân'ın nazmıyla boy ölçüşemeyeceklerini ifade eder.¹⁰⁹ Bu bakımdan Câhiz'a göre Kur'ân'ın üslûp güzelliği ve i'câzının sırrı nazminin belli bir surette ve yeterli uzunlukta oluşunun altında yatmaktadır.¹¹⁰

Câhiz'a göre, Kur'ân'ın nazım güzelliğinin iki yönü vardır. Bunlardan birincisi Kur'ân'ın hem muktezay-ı hale mutabık ve hem de en güzel lafzı seçmesidir.¹¹¹ İkincisi ise Kur'ân'ın kabil-i taklit olmayan "İcâz" yönüdür. Câhiz'in îcâzı; az sözle çok şey anlatmak olarak tanımladığını¹¹² söylemek mümkündür. Câhiz Kur'ân'ın muciz ifadeler yanında zaman zaman itnaplı ifadelere yer vermesini de yine muktezay-ı hale mutabık olmakla ilişkilendirir ve bunların da eşsiz güzelliğinden bahseder.¹¹³ Tüm bunlara ilaveten Kur'ân, secî ve vezin özellikleriyle Arapların şiir ve nesirlerinde hiç bulunmayan kendine has bir musiki tona ve ritme sahiptir.¹¹⁴ Câhiz'a göre Kur'ân'ın nazmındaki i'câz ancak birikim ve deneyim sahibi, edebî üslûp türlerini ve inceliklerini bilen kişiler tarafından fark edilebilir. Sıradan kişilerse bunu alimlerden öğrenebilirler.¹¹⁵

Câhiz'in ardından bir diğer Mu'tezilî alim Ebu İsa er-Rummânî de onun görüşlerini aynen devam ettirmiştir. Rummânî *en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân* isimli eserinde belagatin üç mertebesinin olduğunu ve Kur'ân'ın bunların en yüksek derecesinde bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre Kur'ân'ın i'câzının yedi vechi vardır ve sarfe de bu vecihlerden biri olarak kabul edilebilir. Ancak i'câzın tek başına sarfe ile vukua geldiği iddiası yetersiz kalır.¹¹⁶ Nazım görüşü de Rummânî'ye göre Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biridir. Ona göre Kur'ân, belagatin en yüksek mertebesinde dir. Zira belagatin muhtevasını oluşturan; îcâz¹¹⁷, teşbîh¹¹⁸, istiâre¹¹⁹, telâum (sözdeki uyum)¹²⁰, fâsılalar¹²¹, cinas¹²², tasrîf¹²³, tazmîn¹²⁴, mübâlağa¹²⁵ ve hüsn-i beyan¹²⁶ gibi unsurlar Kur'ân'da en güzel şekilde bulunmaktadır.¹²⁷

Ehl-i Sünnet içinde Kur'ân'ın i'câzı konusunu ele alıp, geniş açıklamalarla eser yazan ilk kişi kuşkusuz Bâkılânî'dir.¹²⁸ Bâkılânî kendinden önce Nazzâm, Câhiz ve Rummânî gibi alimlerin ona sağladığı alt yapıyı kullanarak, nazım teorisini geliştirmeye çalışmıştır. Bâkılânî, Rummânî'yi i'câz yorumunda ağırlığı lafzlara verip, nazım ihmal etmekle eleştirmiş ve kendisi bu konuyu ikmal etmek istemiştir.¹²⁹ Bâkılânî'ye göre Kur'ân'ın i'câzı; onun geçmiş ve geleceğe dair gaybî haberleri ihtiva etmesi ve beşerin takat getiremeyeceği bir nazım ve belagate sahip olmasındadır.¹³⁰ Bâkılânî dil, fesâhat ve belagat özelliklerinin en mükemmelini içermek suretiyle husule gelen Kur'ân'daki eşsiz nazımın, her tarafa yaygın ve müsavi bir vaziyette bulunduğunu çeşitli yönlerden ve farklı misallerle açıklamaktadır.¹³¹ Bu açıdan ona göre "Hitabet yönlerini, belagat mertebelerini ve fesâhat tekniğini bilen herkes, Kur'ân'ı duyar duymaz hemen onun bir mucize olduğunu anlar."¹³²

Bâkılânî ile çağdaş olan ve önceden Eş'ârî iken sonradan Mu'tezilî olan Kadı Abdulcebbar el- Esebâdî de Kur'ân'ın i'câzı konusunda önemle durmuş alimler-

den biridir. Kur'ân'ın hem gaybî haberler ihtiva etmesi, hem aklî deliller serdetmesi hem de nazım yönünden mu'ciz olduğunu kabul eden Kadı Abdulcabbâr, *el-Muğni* isimli eserinin 16. cildini *İ'câzu'l- Kur'ân* diye isimlendirmiştir. Bu eserinde Kur'ân'ın fesahat ve belagat cihetiyle mucize olması üzerinde detaylı açıklamalar yapmıştır. Ona göre Kur'ân'ın i'câzı tek tek harflerde ve kelimelerde ortaya çıkan bir özellik olmayıp, nazımında ve fesahatinde ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla Kur'ân'daki i'câz, lafızlarındaki cezâlet ve manalarındaki güzellikle birlikte nazım şeklinde ortaya çıkan fesahatindedir.¹³³ Aslında Kadı Abdulcabbâr bu yaklaşımı, kendisinden önce hocası Ebu Haşim el-Cübbâî (ö. 331/953) tarafından da ifade edilmiştir. Kadı Abdulcabbâr'ın Ebu Haşim'den naklettiklerinden¹³⁴ onun Kur'ân'ın i'câzının lafzın cezâleti ve mananın güzelliğinden ibaret olan fesahatinden ve bunun Kur'ân'a özgü bir üslup ve nazımdan kaynaklandığını düşündüğünü söyleyebiliriz.

Kadı Abdulcabbâr, i'câz sebebi olan şeyin yalnızca kelimelerde değil, bu kelimelerin hareketlerini, irabını ve söz içindeki yerini dikkate alan bir tarzda bir araya getirilmeleri ile husule gelen nazımda ortaya çıktığını göstermeye çalışan yaklaşımı kendisinden sonra gelen Abdulkâhîr Cürçânî'ye öncülük etmiştir, denilebilir.¹³⁵

Bâkîllânî'den sonra Ehl-i Sünnet içerisinde i'câzu'l- Kur'ân konusunda öne çıkan Abdulkâhîr el-Cürçânî, nazım teorisini kâmil anlamda geliştirmiştir. Öyle ki nazım teorisi denilince ilk onun ismi akıllara gelmektedir. *Esrâru'l-Belâğa* ve *Delâilu'l-İ'câz* isimli eserlerinde Kur'ân'ın nazım yönünden mucize olduğunu tafsilatlı bir şekilde ele almıştır.

Cürçânî'ye göre nazım; dilin mantık (*meâni'n-nahv*)¹³⁶ ve ahkâmının usul ve kanunlarının özen ve dikkatle uygulanması suretiyle meydana getirilen telif ve terkip demektir.¹³⁷ Ancak o, selefleri Câhîz ve Rummânî gibi lafzı öne çıkaran yorumları isabetli görmeyip, fesahat ve belagat özelliğinin kesinlikle tek tek kelimelerde bulunmadığını düşünür. Zira bu kelimeler Kur'ân'ın nüzulünden önce de Araplarca bilinip ve kullanılmaktaydılar. Ayrıca kelimeler tek tek ele alındıklarında, birtakım kavramların zihinde oluşmasını sağlayan, ancak bundan öte bir anlam ve mana ifade etmeyen söz parçalarıdır. Kur'ân'da dile zor gelen, tenâfüre sebebiyet veren kelimelerin bulunmaması gibi iddia edilen hususlar tek başlarına Kur'ân'ın mucizeliğini göstermek için yeterli olmazlar. Bu tür kelimeler insanlar tarafından da bilinip kullanılabilirler. Dolayısıyla salt kelime bazında düşünüldüğünde insanların kelimeleri ile Kur'ân'ın kelimeleri arasında bir fark bulunmamaktadır. O, bu düşüncesini "*Lafızlar mücerred lafız veya müfred kelimeler olmaları cihetiyle birbirlerinden asla üstün oldukları düşünülemez. Lafızlara tanınacak üstünlük veya adilik, sadece taşımakta oldukları mananın ardından gelecek mana ile sağlayacağı uyumda söz konusudur.*"¹³⁸ şeklinde ifade etmiştir. Ona göre Arapları Kur'ân'a mu'ârazada bulunmaktan âciz bırakan şey, "*onun na-*

zım ve telifinde görülen meziyetlerde lafzının siyakında, âyetlerinin başlangıç ve sonlarında yer alan ve kalplerini hoplatan güzelliklerde, yerli yerine oturtulmuş kelimelerde, getirilmiş darb-ı mesellerde, haberlerin verildiği her yerde, öğüt ve tenbih, i'lam ve tezkir, terğib ve terhib gibi her şekilde tecelli eder.”¹³⁹ Kur'ân musikası veya vezin ve secîleri, istiâre, mecaz ve kinaye gibi kullandığı edebî sanatlar bakımından değil, bütün bunları muhtevi olan nazım ve fesahati açısından mucizedir.¹⁴⁰

Buraya kadar anlatılanlardan sonra konu içinde geçen bir hususu da ifade ederek mevzuyu noktalamak gerekirse: Kur'ân'ın i'câzının salt sarfe ile gerçekleşen bir şey olmadığını, Kur'ân'ın fesahat ve nazmı itibariyle mu'ciz olduğunu savunanlar lafzı öne çıkaran lafızcılar ve manayı öne çıkaran manacılar şeklinde iki grupta değerlendirilebilirler. Kısaca bunlar üzerinde duracak olursak:

1- Lafza önem verenler: Belagatte Şâir Ebû Temmâm (ö.231/ 846) tarafından savunulan bu görüşe göre fesahat, manadan çok lafızlarda gerçekleşmektedir. Câhiz'in de bu görüşte olduğu iddia edilmiş ve onun şu sözleri kendisinin lafızcı yorumu benimsediğine delil gösterilmiştir. “*Manalar sokağa atılmış şeylerdir. Onları Arabın köylüsü de kentlisi de bilir. Esas olan o manalara en uygun, telifi kolay yani tenafürden salim lafızları seçmek, manayı bu seçilen lafızlar ile en güzel bir ibare tarzında ifade etmektir.*”¹⁴¹ Ancak bu iddia tartışılmaya açıktır zira Câhiz'in lafızlara yaptığı vurgu yanında, Kur'ân'ın nazım ve telif yönünden mu'ciz olduğu vurgusu da bulunmaktadır. Bizim kanaatimize göre Câhiz, hem lafza hem de manaya önem verenlerin teşkil ettiği bir diğer grupta yer alıyor görünmektedir. Lafza önem veren ve Kur'ân'ın muciz olan yönünün onun seçtiği kelimelerde olduğunu düşünenlere göre, şayet Kur'ân'dan bir lafız çekilip çıkarılacak olsa, Arapçada o kelimenin yerini tutabilecek daha güzel bir kelime aranıp bulunmaya çalışılsa, bu kesinlikle yapılamaz ve öyle bir kelime asla bulunamaz.¹⁴²

2- Manaya önem verenler: Şiirde Şair el-Buhturî'nin (284/897) benimsediği bu görüşü destekleyenler lafızdan çok manaya önem vermişlerdir. Abdulkâhir el-Cürçânî, bu görüşte olanların en meşhur temsilcisi olarak görülebilir. Zira önceden ifade ettiğimiz gibi, ona göre lafzın fesahat değeri onun taşıdığı manadan kaynaklanmaktadır.

Bazı araştırmacı ve alimler bir üçüncü kategori olarak hem lafza hem de manaya aynı derecede önem verenler şeklinde bir gruptan da bahsederler. Nasrullah Hacımüftüoğlu bu grubun düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

Bu kesime göre, ‘Lafzın mana ile olan münasebeti cihetiyle meydana gelen i'câzda üç yönden lafzın manaya olan delâleti göz önüne alınarak değerlendirme yapılır.

a) Lafız ya konulduğu mananın tamamında kullanılır. Lafzın mananın tamamı-

na delâlet etmesi durumuna “mutâbikî delâlet” denir. Lafzın manaya delâleti şayet mutabikî olursa o zaman şu görüşler ortaya çıkar. Kur'an ya bütünüyle mucizedir veya hem bütünü hem de cüzleri itibariyle mucizedir. Eğer bu kabul edilirse o durumda mu'ciz manalar ya aklın anlayabileceği şeylerdir veya gaybî haberler gibi aklın sınırlarını aşan şeylerdir.

b) Lafız konulduğu mananın bir kısmında kullanılır, buna da “tazammunî delâlet” denilir. Bu delâlet türü hakkında söylenecek husus, yukarıda mutâbikî delâlet açıklanırken zikredildiği gibidir.

c) Lafız, konulduğu mananın tamamen dışında kullanılırsa bu duruma “iltizâmî delâlet” denilir. Lafzın manaya delâleti şayet iltizâmî olursa o zaman Kur'an'ın yine fesahatiyle mu'ciz olduğu görüşü ortaya çıkar. Fakat buradaki fesahat belagat anlamına gelen geniş kapsamlı bir fesahattir; yani istiâre, teşbîh, fasıl, vasıl, takdim, tehir, hazif, ızmar gibi konuları içeren bir fesahattir.¹⁴³

Yukarıda Câhiz ile ilgili dikkat çekilen hususu hatırlayacak olursak, Câhiz'in bu üçüncü kategoride değerlendirilmesi gerekir. Zira o, Kur'an'ın nazım ve te'lîfiyle mu'ciz olduğu görüşünü benimsemiş¹⁴⁴ ve bu düşüncesini şu sözleriyle ifade etmiştir: “*Kitabımız Kur'an'ın doğruluğunu gösteren başka deliller de bulunmakla birlikte, onun hak bir kitap oluşunun asıl belgesi insanların benzerini ortaya koymaya güç yetiremeyecekleri eşsiz nazımdır.*”¹⁴⁵

Sonuç

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delili olması bakımından açık tehdâdin bulunduğu mütevatir mucizesi Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'dır. Mütekellimler “delâilü'n-nübüvve” konusu içerisinde Kur'an'ın hangi yönden mucize olduğu hususunu da ele almışlar ve çeşitli izahlar yapmışlardır. İlk defa Mu'tezilî alimlerin tartıştıkları i'câzu'l-Kur'an konusunda bilinen ilk teori Nazzâm'ın “sarfe” görüşüdür. Başka alimlerce de kabul edilmesine rağmen sarfe, ciddi anlamda karşı çıkılan bir teori olarak kültür tarihimizde yerini almıştır. Kur'an'ın sadece sarfe yönünden mucize olduğu iddiası “mutlak sarfe” diye isimlendirilirken, onu i'câz yönlerinden birisi olarak kabul eden görüşlere ise “dolaylı sarfe” tanımlaması yapılmıştır.

Nazzâm'ın ardından talebesi Câhiz ve ondan sonra Kadı Abdülcebbâr tarafından dikkat çekilen ve “ta'azzur” diye isimlendirilen görüş de yine Mu'tezilî mütekellimlerin ifade ettikleri bir başka i'câz teorisi olarak değerlendirilebilir. Bu teori kısmen sarfeye benzemekle birlikte, i'câzın; insanların doğrudan ve bizzat Allah tarafından engellenmesi şeklinde değil de, insanların kendilerinin bundan âciz kaldıklarını hissetmeleri ve Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere mu'âraza kalkışamamaları şeklinde ifade edilebilir.

Sarfeden sonra en meşhur görüş olan ve Abdülkâhir el-Cürçânî'nin ismiyle

birlikte anılan “nazım” teorisi ise, Kur'ân'ın sarfe yönünden değil insanın benzerini yapmaktan âciz olduğu, belagat ve fesahatin en yüksek derecesinde bulunan lafzından dolayı mucize olduğunu savunan bir yorum olarak ifade edilebilir. Sarfe görüşündekilere göre Kur'ân'ın sözleri, normal ve sıradan olup, beşerin sözlerinden hiçbir farklı üstünlüğü bulunmazken, nazım görüşündekilere göre, Kur'ân'ın sözleri beşerin takat ve güç yetiremeyeceği özelliktedirler. Bu nokta, belki de iki görüş arasındaki en kesin ve en keskin ayrılma noktasını teşkil etmektedir.

Dipnotlar

- 1 Ebu'l- Hasen el- Eş'ârî, *Maqâlâtu İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l- Musallîn*, (tsh: Hellmut Ritter), 1963, Verlag, s. 50; Ebû Mansur el- Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd* (Nşr. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi), 1423/2003, Ankara, s. 286; Ebû Bekir Muhammed Bâkîllânî, *et-Tevhîd fi'r-Red ale'l-Mülhideti'l-Mu'attıla*, (thk: Mahmud Muhammed el-Hudayri, Muhammed Abdülhâdi Ebû Ride), 1947, Kahire, Dâru'l- Fikri'l- Arabî, ss. 114-115; İmâmu'l- Harameyn Abdülkerim el-Cüveynî, *Akîdetu'n- Nizâmiyye*, (thk: Muhammed el- Zebîdî), 2003, Beyrut, Daru'n- Nefâis, s. 217; Amr b. Bahr Câhiz, *Hucecû'n-Nübüvve (Resâilü'l-Câhiz: Resâilü'l-Kelâmiyye* içinde), 1987, Beyrut, ss. 128-129; Ebu'l-Hasan Abdülcabbâr b. Ahmed Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğnî fi Ebvâbi'l-Tevhîd ve'l-Adl*, c. XVI, 1993, Kahire, s. 199; Bediüzzaman Said Nursî, *Mektûbât*, 12. Baskı, 2014, İstanbul, RNK. Neşriyat, s. 94.
- 2 Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'an*, 1988, Cidde: Dârü'l-Menâr, s. 40; Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXI, 2000, İstanbul, TDV, s. 404.
- 3 Y. Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", ss. 403-404; Ayrıca Bkz. Naîm Hımsî, "Târîhu Fikrati İ'câzi'l-Kur'an", *Mecelletü'l-Mecmâi'l- İlmi'l-Arabî*, c. XXVII, Böl. I-VI, 1957, Dimeşk, ss. 50-138.
- 4 Hımsî, ss. 99-138.
- 5 Y. Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", ss. 403-404; Ayrıca Bkz. Hımsî, ss. 50-138.
- 6 Muhammed b. Ya'kûb Firuzâbâdî, "a.c.z." md., *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 2003, Beyrut, Dâru'l-Fikr, s. 464; Râgıb el- İsfehânî, "a.c.z." md., *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, 2002, Beyrut, Dâru'l-Kalem, s. 547.
- 7 Salâh Abdülfettah Halidî, *el-Beyân fi İ'câzi'l-Kur'an*, 1992, Amman, Dâru Ammâr, s. 19; Abdurraûf Mahlûf, *el-Bakillânî ve Kitâbuhu İ'câzi'l-Kur'an: Dirâse, Tahliyye, Nakdiyye*, 1973, Beyrut, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, s. 17.
- 8 Saduddin Mes'ud b. Ömer et- Teftazânî, *Şerhu'l- Akâidi'n- Nesefiyye*, (tlk: Abdüsselâm b. Abdülhâdi Şennar), byy. 2007, s. 161; Ebû Abdullâh Fahreddîn b. Ömer b. Fahreddîn er- Râzî, *Muhassalu Efkarî'l-Mütekdimmîn ve'l-Müteahhirîn mine'l- Ulemâi ve'l- Hukemâi ve'l- Müte-kellimîn (Telhisü'l- Muhassal* ile birlikte), bty., Mısır, Mektebetu Külliyyati'l- Ezheriyye, s. 207; Ebu'l- Mu'in en-Neseî, *Tabısratü'l-Edille*, (thk: Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün), c. II, 2003, Ankara, DİB., ss. 38-39; Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, c. XV, s. 199.
- 9 Teftazânî, *Şerhu'l- Makâsîd*, (thk: Abrurrahman Umeyra), c.V, 1989, Kum, 16; Aynı müel-lif, *Şerhu'l- Akâid*, ss. 162-163; Nursî, *Mektûbât*, s. 94.
- 10 Nursî, *Mektûbât*, 94.
- 11 Bkz. Cüveynî, *Kitâbu'l- İrşâd ila Kavâti'l- Edille fi Usûli'l- İ'tikâd*, 1950, Mısır, s. 331.
- 12 A'râf 7/73.
- 13 A'râf 7/106-108; Hûd 11/96; Kasas 28/31-32, 35.
- 14 Âl-i İmrân 3/49-50.
- 15 A'râf 7/ 73.
- 16 A'râf 7/ 73.
- 17 Kasas 28/32; Nisâ 4/153; Hûd 11/96.
- 18 Yûnus 10/76.
- 19 Bakara 2/53.
- 20 Halil İbrahim Bulut , "Mûcize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, 2005, İstanbul, TDV, s. 350.
- 21 Hımsî, *Fikretü İ'câzi'l-Kur'an: Münzü'l- Bi'seti'n- Nebeviyye hatta Asrîne'l- Hazır me'a nakd ve ta'lik*, 1980, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, s. 8.
- 22 Bkz. Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'an* (thk: Bedi'ü's-Seyyid el- Lehâm), c. II, 2001, Beyrut, Dâru Kuteybe, s. 385.
- 23 Nursî, *İşârâtü'l- İ'câz fi Mezânni'l- İcâz*, (trc: Abdulmecid Nursî), 2. Baskı, 2014, Ankara, DİB., s. 500.
- 24 Hımsî, *Fikretü İ'câzi'l- Kur'an*, s. 50.
- 25 Y. Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", ss. 403-404.

- 26 Ebû Hâmid Muhammed el- Gazzâlî, *el- İktisâd fi'l- İtikâd*, (thk: İnsaf Ramazan), 2003, Beyrut, Dâru'l- Kuteybe, ss. 143-145.
- 27 Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arap*, c. II, bty., Kahire: Dru'l- Me'ârif, s. 808; İbrahim Uneys vd. *Mucemu'l- Vasît*, c. I, bty., İstanbul, el- Mektebetü'l- İslamiyye, s. 162.
- 28 Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 554.
- 29 A'râf, 7/104-118.
- 30 Bkz. Ebû Bekr Muhammed bin Tayyib el- Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'an*, 1988, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, s. 230.
- 31 Hımsî, "Fikratu İ'câz", s. 256.
- 32 Tûr, 53/33-34.
- 33 Hûd, 11/13.
- 34 Yûnus, 10/38.
- 35 Bakara, 2/23.
- 36 İsrâ, 17/88.
- 37 Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, 2001, Erzurum, Ekev Yayını, s. 89.
- 38 Nursî, *Sözler*, 12. Baskı, 2014, İstanbul, RNK. Neşriyat, ss. 416-417; Ayrıca Bkz. Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, 510.
- 39 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, y.y., bty., byy., Eser Neşriyat ve Dağıtım, s. 269.
- 40 Muhammed Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj: Kur'an*, 2003, İstanbul, Işık Yayınları, s. 119.
- 41 Nursî, *Mektûbât*, s. 197.
- 42 Celâlüddîn Abdurrahmân es- Suyûtî, *el- İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, c. II, 2002, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, s. 1005; Salâh Abdülfettâh Hâlidî, *İ'câzü'l-Kur'an el-Beyânî ve Delâilü Masdarihî'r-Rabbânî*, 2000, Amman, Dâru Ammâr, s. 57.
- 43 Bâkîllânî, *İ'câzu'l- Kur'an*, s. 237; Bedreddîn Muhammed b. Abdullâh Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), c. II, 1957, Dârü İhyâi'l- Kütübi'l-Arabiyye, s. 93; Suyûtî, *İtkân*, c. II, s. 1005; Ebû Abdullâh Fahreddîn b. Ömer b. Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, c. XII, 1991, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 383.
- 44 Muhammed Hasan Heytu, *el-Mu'cizâtu'l-Kur'âniyye*, bty., Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, s. 53; Ayrıca Bkz. Nursî, *İşârâtü'l- İ'câz*, s. 512.
- 45 Drâz, s. 133.
- 46 Krş.: Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni*, c. XVI, ss. 41-47.
- 47 Câhiz'in konuyla ilgili görüşleri için Bkz. Câhiz, *Hucecü'n- Nübüvve*, s. 153 -157.; Ayrıca Bkz. "Muaraza-i bilhuruf mümkün olmadı, muharebe-i bissüyüfa mecbur oldular..." Nursî, *Mektûbât*, s. 198).
- 48 Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 494.
- 49 Mustafa Sâdık er- Râfîî, *İ'câzu'l-Kur'an ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, 2004, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, s. 141.
- 50 Krş. İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, 1990, İstanbul, Çağ Yayınları, s. 156.
- 51 Bkz. Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'an*, s. 31-33; Muhammed Âbid Câbirî, *Arap- İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, (çev.: Burhan Köroğlu vd.), 2000, İstanbul, Kitabevi, ss. 97-98.
- 52 Râfîî, ss. 145-148.
- 53 Krş. Draz, s. 116.
- 54 Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, *Min Revâii'l-Kur'an*, 1970, Dımeşk, Mektebetü'l-Fârâbî, s. 130-131.
- 55 Nursî, *Sözler*, s. 400.
- 56 Bkz. Hımsî, "Fikratu İ'câz", ss. 255-257.
- 57 Bâkîllânî, *İ'câzü'l-Kur'an*, ss. 31-33, 230; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c. II, s. 149; c. XV, s. 58; Hâlidî, ss. 56-57, 73; Nursî, *Sözler*, s. 793, *İşârâtül-İ'câz*, s. 510; Câbirî, ss. 97-98;
- 58 Fethi Ahmet Polat, "Bir İ'câzü'l-Kur'an İddiası: Sarfe", *Marife, Mutezile Özel Sayısı*, Yıl 3, sayı 3 kış 3, 2004, Konya, s. 187.
- 59 Krş. İbn Manzûr, c. IX, ss. 189-193; *Mu'cemu'l- Vasît*, c. I, ss. 512-513.

- 60 Krş. Zerkânî, c. II, s. 349.
- 61 Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâ Rummânî, *en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'an*, (Selâsu Resâil içerisinde), (thk: Ahmed Muhammed Halefullâh, Muhammed Zağlûl Selâm), bty., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, s. 110.
- 62 Mahlûf, s. 35; Abdülkerim Hatîb, *el-İ'câz fi Dirâseti's-Sâbikîn*, 1973, byy., Dâru'l-Fikri'l-Arabî, s. 364.
- 63 Müslim, s. 40.
- 64 Râfî, s. 121.
- 65 Hâlidî, s. 81.
- 66 N. Hacımüftüoğlu, *Kuran'ın Belâğatı ve İ'câzi Üzerine*, ss. 114-115.
- 67 Nasr Hâmid Ebü Zeyd, *İlâhî Hitâbın Tabiatı Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*, (Çev.: Mehmet Emin Maşalı), 2001, Ankara, Kitâbiyât, s.183.
- 68 Bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, 1928, İstanbul, Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Neşriyatı, s. 215; Ebü Mansûr Abdülkâhîr b. Tâhîr el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak ve Beyânu'l-Firkati'n- Nâciye minhum*, (thk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), bty., Kahire, Mektebetü Dâri't-Turâs, s. 143.
- 69 Bkz. Fahreddin Râzî, *Nihâyetü'l- İcâz fi Dirâyeti'l- İ'câz*, (thk: İbrâhîm Semerrâî) 1985, Amman, Dâru'l-Fikr, s. 33.
- 70 Bkz. Ebu'l-Hasen Abdürrahîm b. Muhammed el-Hayyât, *Kitâbu'l-İntisâr Ve'r-Redd Alâ İbn er-Râvendî el-Mülhid*, (çev.: Albert Nasri Nader), 1957, Beyrut, el-Matbaatu'l-Kâtûlîkiyye, s. 28.
- 71 Krş. Y. Şevki Yavuz, "İ'câzü'l- Kur'an", s. 404; Polat, "Sarfe".
- 72 Mutlak ve Dolaylı Sarfe İçin Bkz. Polat, "Sarfe", ss. 199-202.
- 73 Zerkânî, c. II, s. 292.
- 74 Krş. N. Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzi Üzerine*, ss. 121-123.
- 75 Bu konuda Bâkîllânî'nin de tespiti aynı yöndedir. Krş. Bâkîllânî, *Temhidü'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil*, (thk. İmâdüddin Ahmed Haydar), 1987, Beyrut, Müessesetu'l- Kutubu's-Sekâfiyye, ss. 287-288.
- 76 Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibu'l- İslâmiyyîn*, c. I, 1979, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, s. 219.
- 77 Müslim, s. 63.
- 78 Abdullah b. Muhammed, *Sırru'l-Fesâha*, 1982, Beyrut, Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, s. 19; el- Hatib, s. 372.
- 79 Bkz. Rummânî, s. 75.
- 80 İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, c. III, 1406/1986, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, s. 17.
- 81 Polat, ss. 205-208.
- 82 Krş. Câhiz, *Kitâbu'l- Hayevan*, (thk: Abdüsselam Muhammed Harun), c. IV, 1969, Beyrut, Dâru İhyai't- Turâsi'l- Arabî, ss. 88-92.
- 83 Nursî, *Mektûbât*, ss. 198-199.
- 84 Krş. Aîşe Abdurrahmân bint eş-Şâti', *el-İ'câzü'l-Beyâni li'l-Kur'an ve Mesâilü İbn Ezrak*, bty, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, ss. 82-83; Ebü Zeyd, ss. 182-184.
- 85 Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13.
- 86 Câhiz, Hücecu'n-Nübüvve, s. 155.
- 87 Kalem, 68/ 10-16; Müddessir, 74/11-26.
- 88 Suyûtî, *el- İtkan*, c. II, s. 117; Muhammed et-Tâhîr İbn Aşur, *Tefsîru't-Tahrîr ve't- Tenvîr*, c. I, 1984, Tunus, ed- Daru't- Tunisiyye li'n-Neşr, ss. 106-107, 114.
- 89 Bkz. Bâkîllânî, *İ'câzü'l- Kur'an*, s. 30; Abdülkahîr el- Cürçânî, *Delâilü'l-İ'câz fi İlmi'l-Me'âni*, (tlk: Mahmud Muhammed Şakir), 1404/1984, Kahire, ss. 581-582; Ebü İdris İmam Müeyyed-Billah Yahyâ b. Hamza b. Ali b. İbrahim Hüseyini Müeyyed-Billah el-Alevî, *et-Tirâz fi Esrâri'l-Belâga ve Ulûmi Hakâiki'l-İ'câz= et-Tirazü'l-mütezammin li-esrari'l-belâga*, c. III, 1982/1402, Beyrut, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, s. 394.
- 90 Krş. Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, c. XVI, ss. 199-221.
- 91 Bu görüşler için Bkz ve Krş. Bâkîllânî, *el- İnsâfîmâ yecibu i'tikâduhü ve lâ yecüzü'l-cehlu*

- bih*, (thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan b. Ali Zâhid el-Kevesrî), 1421/2000, Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, ss. 59-60, 288; Zerkânî, c. II, s. 353-354; Abdülkâhir el-Cürçânî, *er-Risâletu's- Şâfiye (Selâsu Resâil fi İ'câzi'l-Kur'an* içinde) (nşr.: Muhammed Halefullah ve Muhammed Zeğlul Sellam), 1988, Beyrut, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, s. 146; Râzî, *Niyâhetu'l-İcâz*, s.5, el-Alevî, c. III, s. 406.
- 92 Bkz. Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni*, c. XVI, s. 219.
- 93 Krş. Ebu'l- Muîn en-Neseffî, c. II, ss.81-85.
- 94 Geniş izahat için Bkz. Said Nursî, *Sözler*, 199-209 Ayrıca Bkz. Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'an*, s. 46; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. I, 1966, Kahire, Dâru'l-Kalem, s. 167. Müslim, s. 53; Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cize-tü'l-Kübrâ: el-Kur'an*, bty, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, s. 76-77.
- 95 Krş. Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. XVII, s. 195, Ebû Ali el- Fadl b. el- Huseyn et-Tabersî, *Mecma'u'l- Beyân fi Tefsiri'l- Kur'an*, c. III, bty, Beyrut, Mektebetu'l- Hayat, s. 124.
- 96 Bkz. Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, c. IV, ss. 85-86.
- 97 Krş. Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni*, c. XVI, ss. 264-265.
- 98 Krş. Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni*, c. XVI, s. 324.
- 99 Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni*, c. XVI, s. 226.
- 100 Krş. Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğni*, c. XVI, ss. 266-268.
- 101 Nursî, *Mektûbât*, s. 198.
- 102 Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, c. IV, s. 89.
- 103 Geniş bilgi için Bkz. Faig Ahmadzada, *Kâdî Abdülcabbâr'a Göre İ'câzu'l- Kur'an*, Basılmamış Doktora Tezi, 2010, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 132-136.
- 104 N. Hacımüftüoğlu, "el-Cürçânî, Abdülkâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. I, 1988, İstanbul, TDV, s. 247.
- 105 Y. Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", s. 404.
- 106 Krş. Mahlûf, ss. 39-40.
- 107 Bkz. Hatîb, ss. 165-167.
- 108 Velîd Kassâb, *et-Türâsü'n-Nakdî ve'l-Belâğî li'l-Mu'tezile hattâ Nihâyeti'l-Karnî's-Sâdis*, 1985, Katar, Devha, Dâru's-Sekâfe, s. 325.
- 109 Krş. Câhiz, *Hucecü'n-Nübüvve*, s. 229.
- 110 Hatîb, s. 173.
- 111 Kassâb, ss. 73-75.
- 112 Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, c. III, s. 86.
- 113 Câhiz, *el-Beyân ve'l-Tebyîn*, (thk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), c. I, 1975, Mısır, Mektebetü'l-Hancî, s. 105; Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, c. I, s. 94.
- 114 Kassâb, *et-Türâs*, s. 75.
- 115 Câhiz, *el-Usmâniyye*, (thk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî 1955, s. 16.
- 116 Krş. Rummânî, s. 110.
- 117 Geniş bilgi için Bkz. Rummânî, ss. 76-80.
- 118 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 80-85.
- 119 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 85-94.
- 120 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 94-97.
- 121 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 97-99.
- 122 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 99-100.
- 123 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 101-102.
- 124 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 102-104.
- 125 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 104-106.
- 126 Geniş bilgi için Bkz. *a.g.e.*, ss. 106-109.
- 127 *a.g.e.*, s. 88 v.d.
- 128 Bintu's- Şâti, s. 100.
- 129 Krş. Bâkîllânî, *el- İ'câz* s. 226 v.d.
- 130 Bkz. N. Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*; ss. 76-77.
- 131 Bâkîllânî, *el-İ'câz*, 35 vd.

- 132 Bâkîllânî, *el- İ'câz*, s. 26.
133 Krş. Kâdî Abdülcabbâr, *el- Muğni*, c. XVI, ss. 196-199.
134 *a.g.e.*, c. XVI, s. 197.
135 Bkz. Câbirî, s. 106.
136 Cürcânî'nin sıklıkla kullandığı “*meâni 'n-nahv*” deyimini, Arap dil mantığı anlamına gelmektedir. (N. Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, ss. 156-157).
137 N. Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, s. 126.
138 Cürcânî, *Delâilü'l- İ'câz*, s. 46.
139 Cürcânî, *Delâilü'l- İ'câz*, s. 46, 39; N. Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, s. 77.
140 Bkz. Hâlidî, s. 94; Abdülazîz Abdülmü'tî Arefe, *Kadıyyetü'l- İ'câzi'l-Kur'ânî ve Eseruhâ fî Tedvini'l-Belâğati'l-Arabiyye*, 1985, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb ss. 497-499; N. Hacımüftüoğlu, “*Abdülkâhir el-Cürcânî*,” ss. 247-248.
141 Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, c. II, s. 131.
142 Suyûtî, *el- İtkân*, c. II, s. 119.
143 Bkz. N. Hacımüftüoğlu, *Kuran'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, ss. 110-113.
144 Arefe, s. 155.
145 Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, c. IV, s. 90.

Said Nursî'ye Göre Kur'ân'ın İcâz Yönleri

Doç. Dr. Murat SERDAR

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Ülkemizin yetiştirdiği değerlerden biri ve “İcâzu'l- Kur'ân” konusunda son dönemde en kapsamlı te'lifin sahiplerinden olan Bediüzzaman Said Nursî'nin konuyla ilgili görüşleri kendisinden sonra birçok araştırmacıya ilham kaynağı olmuş görünmektedir. Said Nursî'nin telif ettiği Risâle- i Nur Külliyyâtı'nın özellikle *İşârâtü'l- İcâz* ve *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi* (Sözler-25. Söz) eserleri başta olmak üzere, muhtelif parçalarında konuyla ilgili kısımlara bakıldığında, onun kendinden önceki geleneği çok iyi bildiği ve bunları özümseyerek kendi özgün yorum ve ifadeleriyle orijinal bir düşünce ortaya koyduğu görülebilir. Bu bağlamda Said Nursî'nin Câhiz, Bâkillânî, Abdulkâhir el- Cürçânî gibi “İcâzu'l- Kur'ân” sahasında önemli alimlerin görüşlerine vâkîf olduğu fark edilmektedir. Adı geçen alimlerin kitapları halen Türkçeye çevrilmediğinden, bu konuda bilgi edinmek isteyenlerin başvuracakları Türk dilinde yazılmış bir eser olmaları açısından Said Nursî'nin eserleri bir boşluğu doldurmaya hizmet etmeleri açısından da önemli olsa gerektir.

Anahtar Kelimeler: İcâzu'l- Kur'ân, Risâle-i Nûr, Said Nursî, İşârâtü'l- İcâz, Sözler.

The Miraculousness of the Qur'an According to Said Nursi

Abstract

Bediuzzaman Said Nursi, a scholar who is among the most valuable ones produced by our nation and who produced the most comprehensive compilations of work relevant to “Eloquence of Qur'an” - has clearly attracted the inspiration of many researchers and thinkers as a result of his views on this topic. In his work titled “Signs of Miraculousness” and especially in “Miracles of Qur'an” (both being part of the Risale-i Nur collection) - Said Nursi's great familiarity with previous traditional approaches and his incorporation of them into a unique and original intellectual treatise is clearly evident. It is also known that Said Nursi is familiar with the views of scholars such as Cahiz, Bakillani and Abdulkahir el-Curcani in the area of Qur'anic eloquence. Because the writings of the aforementioned scholars were not fully translated into Turkish, those who are interested in pursuing this topic should delve into the works of Said Nursi and build on his research - as it will be an important form of service.

Giriş

Allah gönderdiği elçilerine, kendilerinin doğru söylediklerini ispat sadedinde birtakım mucizeler verdiği ve bu suretle onları tasdik ve teyit ettiği Müslümanların ortak kabulü olan bir inanç konusudur. Her ne kadar özellikle son zamanlarda bazı pozitivist düşünce sahiplerinin, mucizenin gerçekliğini kabul etmemeleri ve Kur'ân ve hadislerde bildirilen gerek diğer peygamberlere gerekse Hz. Muham-

med'e ait mucizeleri rasyonalist, pozitivist ve hatta zaman zaman ampirist yorumlarla te'vil etmeye çalışmalarına karşın, İslâmî gelenek; filozoflarından Mutezile-sine, Şi'a'sından Ehl-i Sünnet'e kadar ortak bir tavırla mucizelerin gerçekliklerini kabul etmişlerdir.

Allah, Hz. Musa'ya peygamberlik delili olarak nasıl âsâyı ve yed-i beyzâyı vermiş ve Hz. Musa da bu mucizelerle tehaddide bulunmuşsa, Hz. Muhammed'e de kendisiyle tehaddide bulunup meydan okuduğu Kur'ân-ı Mu'ciz'i, delil ve ayet olarak vermiştir. Hz. Muhammed'in Kur'ân dışında mucizeleri var mıdır, yok mudur? Bu ayrı bir tartışma konusu olup, bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak kendisiyle tehdidi yapılan ve mütevatir olan tek mucizesi Kur'ân'dır. Madem Hz. Muhammed'in peygamberliğini isbat eden mütevatir mucize Kur'ân'dır o halde onun hangi bakımdan mucize olduğu, Hz. Peygamber'in peygamberlik iddiasındaki sadakatine nasıl delâlet ettiği gibi sorular meselenin esasını teşkil etmektedir.

İlk defa Nazzâm tarafından dillendirilen ve i'câz-ı Kur'ân tartışmalarını ve araştırmalarını başlatan "Sarfe" görüşü esasında Kur'ân'ın mucizeliğinin neresinde olduğunu, onun hangi yönden mu'ciz olduğunu izah etmeye çalışan bir yorum ve yaklaşımdan başka bir şey değildir. Keza hemen Nazzam'ı takiben Câhiz'in Kur'ân'ın i'câzını Allah'ın engellemesine indirgeyen sarfe görüşünü reddetmesi ve Kur'ân'ın fesahat ve belagat yönüyle benzeri getirilemez bir mucize olduğunu ortaya koymaya çalışması da bu bağlamda başka bir yorum ve görüşü teşkil etmektedir.

Geçmişten günümüze Kur'ân'ın hangi bakımlardan mucize olduğu meselesi birçok alim tarafından ele alınmış ve çeşitli görüşler ve yorumlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Kimi alimlerin bir, kimi alimlerin üç, kimi alimlerin yedi vecih şeklinde Kur'ân'daki i'câz vecihlerini izah etmelerine karşın Said Nursî İşârâtü'l-İ'câz isimli eserinde yedi yöne işaret etmiş ancak *Sözler* isimli kitabının 25. Söz Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi kısmında bu vecihleri kırka çıkarmış, yine külliyyatının diğer parçalarında da zaman zaman bu kırk veche atıflarda bulunduğu ifadele-re yer vermiştir. Biz bu makalede Nursî'nin bu kırk vecihi tek tek hangi örneklerle nasıl izah ettiği konusuna girmek yerine bu vecihleri kısaca zikredip, Risâle-i Nur Külliyyâtı içerisinde buldukları yerlere referanslarla atıflar yapmak suretinde ele alacağız. Zira her bir vecihi ve o konudaki izahları aktarmak değil özetlemeye çalışsak bile bunun bir makalenin istiaab sınırları içerisinde gerçekleştirilmesi oldukça zor olacaktır. Biz Said Nursî'nin hem İşârâtü'l-İ'câz isimli eserindeki tasnif ve izahlarını, hem de *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi*'ndeki tasnif ve izahlarını değerlendirmeye ve daha kolay anlaşılması için kırk vecih olarak ifade edilen yönleri bir tablo halinde göstermeye çalışacağız. Bu çalışmanın, İ'câz-ı Kur'ân ile ilgili literatürde son dönem temsilcilerinin önde gelen isimlerinden olan Said Nursî'nin görüşlerinin tespiti açısından faydalı olabileceğini düşünüyoruz. Said Nursî'nin bu konudaki görüşlerine geçmeden önce problemin tarihsel arka planında var olan

bazı önemli görüş ve yorumlara da kısaca değinmek gerekir. Şöyle ki:

Kur'ân'ın İ'câz Yönleri

Kur'ân'ın i'câzı konusundaki sarfe, ta'azzur ve nazım teorileri gibi görüşler aynı zamanda onun i'câz yönlerini de izah etmekle birlikte, meseleyle ilgili fikir beyan eden alimler, Kur'ân'ın hangi yönlerden mucize olduğunu çeşitli şekillerde tafsil etmişlerdir.

Bu alimlerden er-Rummânî, Kur'ân'ın mucizelik yönlerinin yedi tane olduğunu söylemiş ve bunları şöyle saymıştır:

- a. Kur'ân'ın herkese meydan okuması yani tehadüde bulunması ve bunun devam etmesi.
- b. Kur'ân'a karşı mu'ârazanın yapılamamış ve bir benzerinin meydana getirilememiş olması.
- c. Sarfe'nin olması.
- d. Kur'ân'ın eşsiz ve en yüksek düzeyde belagat ve fesahate sahip olması.
- e. Verdiği gaybî haberlerin doğru olması ve aynen gerçekleşmesi.
- f. Arapların alışık olmadığı olağanüstü bir üslup ve nazım özelliğine sahip olması
- g. Kur'ân dışındaki diğer her türlü mucize ile mukayese edilebilir bir yapıda olması.¹

Yine Rummânî gibi Mu'tezilî bir alim olan Kâdî Abdülcebbar, Kur'ân'ın i'câzının esas itibariyle onun fesahatinde olduğunu vurgulamakla beraber, Kur'ân'ın üç yönden mucize olduğunu ifade etmiştir; bunlar:

- a. Her sure fesahat ve belagat cihetiyle hüccettir.
- b. Her sure içerdiği gaybî haberler cihetiyle hüccettir.
- c. Her surede yer alan aklî deliller çağrısı ve uyarısı cihetiyle hüccettir.²

Kâdî Abdülcebbar ile çağdaş ve Eş'ârî ekolüne mensup olan Bâkîllânî de Rummânî ve Abdülcebbar öne çıkarttığı vecihlerden üç tanesini önemli görmüş ve Kur'ân'ın mucizeliğini bu üç yönde aramak gerektiğini iddia etmiştir. Bunları şöyle sayabiliriz:

- a. Kur'ân'ın istikbale dair gaybe ait haberleri ihtiva etmesi ve bunların aynen çıkması.
- b. Kur'ân'ın ta Hz. Adem'den itibaren maziye ait gaybî haberleri, okuma yazması olmayan, eski kitaplar ve peygamberler hakkında bilgisi bulunmayan bir peygamberin ağzından bildirmiş olması.

c. Olağanüstü telifi ve üslubu, eşsiz ve hârikulâde nazmı, söz ve kelime dizimi³

Rummânî, Kâdî Abdulcebbar ve Bâkılânî'nin tespit ettikleri bu i'câz yönleri hemen hemen kendilerinden sonra gelen tüm alimler tarafından aşağı yukarı tekrar edilmiştir. Bu alimleri ve onların görüşlerini burada tek tek ifade etmek konunun muhtevası açısından daha fazla bir katkı sağlamayacağı ve tekrarlara sebebiyet vereceği için biz bunları aktarmayı düşünmüyoruz. Ancak ülkemizde son devir alimlerinden konuya en büyük önemi vermiş olan ve görüşleri ve yorumlarıyla pek çok araştırma ve araştırmacıya ilham kaynağı olmuş olan Bediüzzaman'ın görüşlerini bir istisna olarak zikretmeyi kayda değer buluyoruz.

Said Nursî, yazmış olduğu *Risâle-i Nur Külliyyatı*'nın pek çok yerinde Kur'ân'ın kırk yönden mucize olduğunu defaatle vurgulamıştır.⁴ Bununla birlikte Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz* isimli eserindeki "*İ'câzu'l-Kur'ân*" isimli bölümde Kur'ân'ın beş i'câz vechi olduğunu da ifade etmekte ve bunları şöylece sıralamaktadır:

- 1- Gâibden, istikbalden haber vermesi.
- 2- Âyetlerinde tenakuz, tehalüf, hata bulunmaması.
- 3- Nazım ile nesir arasında, ediplerce gayr-ı malûm bir üslûbu ihtiyar etmesi.
- 4- Okur-yazar olmayan bir zâtın sudûr etmesi.
- 5- Tâkat-ı beşeriye fevkinde ulûm ve hakaiki ihata etmesi gibi pek çok şeylerdir. Lâkin i'câzının en yüksek vechi, nazmındaki belâgattan doğmuştur. Evet Kur'ân'ın bu nevi i'câzı, beşerin tâkatından hariç bir derecedir.⁵

Said Nursî'nin i'câzın vecihlerini beş maddede sıraladığı adı geçen kitabı kendi ifadesiyle "*Eski Harb-i Umûmî'nin birinci senesinde, cephe-i harbde, me'hazsiz ve kitab mevcud olmadığı halde telif edilmiştir. Harp zamanının zaruretinden başka, dört sebebe binaen gâyet muhtasar ve îcazlı bir tarzda yazılmış...*"⁶ olduğundan daha sonra kaleme aldığı ve "*Mu'cizat-ı Kur'âniye Risâlesi*" diye isimlendirdiği 25. Söz'de Kur'ân'ın kırk yönden mucize olduğunu izah ve ispat etmeye çalıştığı görülür. Said Nursî'nin örneklerle ve açıklamalarla uzun ve tafsilatlı bir şekilde anlattığı bu kırk vechi şöyle özetlemek mümkündür:

Bediüzzaman Kur'ân'ın i'câz yönlerini öncelikle üç gruba ayırmış ve her bir gruba "*Şu'le*" ismini vermiştir. Birinci *Şu'le*'yi her birine "*Şua*" adını verdiği üç kısma ayırmıştır. Birinci *Şu'le*'nin birinci *Şua*'sında Kur'ân'ın i'câz derecesinde olan belâgatini beş maddede açıklamış⁷ ve bazı maddeleri de yine daha alt maddelerle zenginleştirmiştir. Onun bu açıklamalarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Nazmın cezâleti ve hüsn-ü metâneti:⁸ Said Nursî, bu cezâlet ve metâneti her bir cümlede, Kur'ân'ın bütününde, kelimelerin nizamında ve cümlelerin birbirleriyle münasebetlerinde olmak üzere farklı boyutlarda ele almıştır.⁹

2. Üslûplarının bedâeti, garib ve müstahsenliği:¹⁰ Nursî'ye göre Kur'ân'ın su-

releri, ayetleri, kelimeler ve kelimeleri, harfleri ve maksadı yönünden benzeri görülmemiş ve eşsiz bir güzelliğe sahip olan özel bir üslubu bulunmaktadır.¹¹

3. Beyanın berâet, faiklik ve safveti:¹² Bediüzzaman Kur'an'ın eşsiz ve yüksek beyanını; terğib, terhib, medh, zemm, isbat, irşad, ifhâm (إفحام), İfhâm (إفهام) gibi kısımlara ayırmış ve her bir maddeyi ayetlerle örneklendirmiş ve bu şekilde bu i'câz yönünü açıklamaya çalışmıştır.¹³

4. Meânîsinin kuvvet ve hakkaniyeti.¹⁴

5. Lafzının fesâhat ve selâseti:¹⁵ Bediüzzaman, Kur'an'ın lafızlarında, kelimelerinde ve cümlelerinde şeklinde üç ayrı kategoride bu konuyu izah etmektedir.¹⁶

Said Nursî, Kur'an'ın belagat yönünden mucizelik yönlerini bu şekilde açıkladıktan sonra, İkinci Şua'da Kur'an'ın câmiyet-i hârikulâdesi yönünden mucize olduğunu beş lem'a ile izah etmektedir.¹⁷ Bu konudaki açıklamalarını da yine özet olarak şöyle nakledebiliriz:

1- Lafızdaki câmiyet:¹⁸ Bunu da kelimelerde, harfte, sükutunda, ayette ve kıssalarda şeklinde alt kategorilere ayırmıştır.

2- Manasındaki câmiyet.¹⁹

3- İlmindeki câmiyet.²⁰

4- Mebâhisindeki câmiyet.²¹

5- Üslûp ve icâzındaki câmiyet: Bunun da beş ışığının olduğunu söyleyen Nursî bu ışıkları şöyle açıklamıştır:

- Birinci Işık: Kur'an'ın bir âyetinin bir sûreyi, bir sûrenin ise bütün bir Kur'an'ı içine alan bir camiiyetinin bulunmasıdır.

- İkinci Işık: Âyât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, va'd ve va'id, terğib ve terhib, zecr ve irşad, kısas ve emsâl, ahkâm ve meârif-i İlâhiye ve ulûm-u kevnîye ve kavânin ve şerâit-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimâiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı mâneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakât-ı kelâmîye ve meârif-i hakikiye ve hâcât-ı beşerîyeye delâlâtıyla, işârâtıyla câmi' olması....

- Üçüncü Işık: Kur'anın i'câzkârane icâzıdır.

- Dördüncü Işık: Pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmi fehimlere merhameten basit bir cüz'üyle, hususî bir hâdiseye ile gösteriyor olması.

- Beşinci Işık: Kur'anın makâsîd ve mesâil, meânî ve esâlib ve letâif ve mehâsin cihetiyle câmiyet-i hârikasıdır.²²

Bediüzzaman birinci Şua'nın üçüncü Şua'sını da her birine "cilve" ismini verdiği üç başlığa ayırır:

Birinci Cilve'de Kur'an'ın gaybtan haber vermesinin onun i'câz yönlerinden birisi olduğunu belirtir. Kendinden önceki alimlerin de ifade ettikleri gibi Kur'an

hem geçmişe ait, hem de geleceğe ait gaybî haberler vermiş olmasının altını çizer. Ancak ona göre bildirilen başka gaybî bilgiler de vardır ki, bunlar Kur'ân'ın “*Hakâik-i İlâhiyeye ve hakâik-i kevnîyeye ve umûr-u uhrevîyeye dair ihbârât-ı gaybîyesidir.*”

İkinci Cilve'de Kur'ân'ın şebâbeti yani her zaman genç kalması, hiç eskimesi onun mucize olduğunu gösteren bir yön olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü Cilve'de de Kur'ân'ın her asır ve tabakaya ve bunlardaki insanların her birisine hitap ediyor olması, onun i'câz yönlerinden biri olarak ele alınmıştır.²³

Said Nursî'nin Kur'ân'ın i'câz yönlerini üç ana kategoriye ayırdığını söylemiştik. Yukarıda bunlardan ilk kategori olan ve birinci Şu'le ve onun üç Şua'ı olarak yaptığı izahları özetlemeye çalıştık. Şimdi ikinci Şu'le ve onun “Üç Nur'u” olarak yazılan kısımdaki görüşlerini özetleyecek olursak:

Birinci Nur; Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyân'ın heyet-i mecmûasında râik bir selâset, fâik bir selâmet, metin bir tesânüd, muhkem bir tenâsüb, cümleleri ve heyetleri mabeyninde kavî bir teâvün ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecâvübün olmasıdır. İkinci Nur ise Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve Esmâ-i Hüsnâ cihetindeki üslûb-u bedfisinde olan meziyet-i i'câziyenin bulunmasıdır. Bediüzzaman bu nuru çeşitli âyetlerle on örnekte açıklamaktadır. Üçüncü Nur ise mütekellim, muhatap, maksat ve makam yönünden Kur'ân'ın, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olmamasıdır.²⁴

Bediüzzaman Said Nursî'nin üçüncü ve son kategorisi üç ziya'dan oluşan, üçüncü Şu'le'dir. Bu ziyalardan ilkinde “*dünyanın ibtidâsından tut, tâ âhiretin en nihâyetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatın hakikatına dair- beyanat-ı Kur'ânîye*” ile açıklanan hakikatler ve bunların tenasübü Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri olarak açıklanmıştır. İkinci Ziya'da ise Kur'ân'ın yüksek hakikatleri karşısında, ona muarız olan beşerî felsefenin sükut edişi konusu işlenmiştir. Üçüncü ve son Ziya'da ise evliyâ, asfiyâ, işrâkiyyûn, felâsife gibi farklı meslek ve meşrep sahiplerinin her birinin tek tek idrak ve izah edemeyecekleri, her biri bir ihtisas alanı olan bilgi ve hükümlerin Kur'ân'da ifade edilmiş olması, onun beşer sözü olamayacağını gösteren bir i'câz yönü olarak anlatılmıştır.²⁵ Bediüzzaman'ın oldukça uzun ve tafsilatlı olarak zikredip açıkladığı bu vecihleri bir tabloda şöyle gösterebiliriz:

KUR'AN'IN İCÂZ YÖNLERİ								
BİRİNCİ ŞU'LE			İKİNCİ ŞU'LE			ÜÇÜNCÜ ŞU'LE		
BİRİNCİ ŞUA	İKİNCİ ŞUA	ÜÇÜNCÜ ŞUA	BİRİNCİ NUR	İKİNCİ NUR	ÜÇÜNCÜ NUR	BİRİNCİ ZİYA	İKİNCİ ZİYA	ÜÇÜNCÜ ZİYA
1-Nazım ezvelî ve hüsn-ü metnî a. Birleşme hay'inde b. Harf cümle c. Kelimelerde d.Cümlelere mensubilerinde	5-Lafızlarındaki fesahat ve selâset a. Kullandığı b. Kullandığı c. Harfler d. Şifârlarda e. Ayetlerinde f. Kur'anında	1. Cible: İhar-ı Gaybî a. Mevâzî an (1. Şark) b. İhtibâzî an (2. Şark) c. İhtibâzî İhtibâz ve Keşşâz ile ibarete an (1. Şark) 2. Cible: Sebâ'etî 3. Cible: Mehtî bîhâz a. Tüm anlar b. Tüm İhtibâzlar c. Tüm an ve ihtibâzları ferâz	a. vâsîlet b. vâsîlet c. tesâvüt d. tesâvüt e. tesâvüt f. tesâvüt	a. Fâhîkâzî b. Fâhîkâzî c. Fâhîkâzî d. Fâhîkâzî e. Fâhîkâzî f. Fâhîkâzî	a. mehtâbîm b. mehtâbîm c. mehtâbîm d. mehtâbîm e. mehtâbîm f. mehtâbîm	Mukavvî cümle hakikatler	Fâhîkâzî beyânının mukavvî beyânının	Fâhîkâzî mehtâbî beyânının mukavvî beyânının
2-Üstâplarımsân müstâhâzî a. Sâzî cümle b. Sâzî cümle c. Kullandığı d. Kelimelerde e. Harflerinde f. Hüsn-ü metnî	2-Mansûbî Câmîyyet 3-İlmîndekî Câmîyyet 4-Mebâhîsîndekî Câmîyyet	5-Üstâp ve İhtibâzî Câmîyyet a. Birinci üstâp b. Birinci üstâp c. Üstâpî üstâp d. Üstâpî üstâp e. Üstâpî üstâp f. Üstâpî üstâp						
3-Beyânın berâat, fâhîkâzî ve vâsîlet a. İhtibâz b. İhtibâz c. Mehtâb d. Mehtâb e. Mehtâb f. Mehtâb g. İhtibâz (1-4) h. İhtibâz (1-4)	5-Lafızlarındaki fesahat ve selâset a. Ayetlerindeki fesahat b. Kelimelerindeki fesahat c. Kelimelerindeki fesahat							
4-Medâhînin kuvvet ve hakikatı								
5-Lafızlarındaki fesahat ve selâset a. Ayetlerindeki fesahat b. Kelimelerindeki fesahat c. Kelimelerindeki fesahat								

Yukarıda ifade edilen i'câz vecihlerinden başka bazı alimlerce işaret edilen bir takım özellikler de Kur'an'ın mucizeliğini gösteren hususlar olarak belirtilmiştir. Bunları da özetle şöyle ifade etmek mümkündür:

- Akıcı ve tatlı üslubu (selâseti) ve onu dinleyenlerin gönüllerini etkilemesi.²⁶
- Kur'an-ı Kerim'in helal-haram ve benzeri diğer hükümlere işaret etmesi, beşerin ihtiyacını karşılayacak hükümleri bünyesinde toplaması.²⁷
- Kur'an'da çeşitli ilimlerin ve yüce hikmetlerin bulunması.²⁸
- Ne kadar okunursa okunsun, tekrarlanırsa tekrarlansın, okuyucu ve dinleyiciyi usandırmaması.²⁹
- Kevnî ayetleri ihtiva etmesi.
- Bireysel ve toplumsal ıslahın, hidayetin temel ilkelerini içermesi.
- İtâb yani uyarı ayetlerinin bulunması.³⁰
- Kur'an'da sayısal yönden mucizeliğin bulunması.³¹
- İlmi ve bilimsel buluşlara işaret etmesi.³²

Sonuç

Ülkemizde son yüzyılda bu konu üzerinde yazdığı eserlerde görüşleri ve açıklamalarıyla kendinden sonra pek çok araştırmacı üzerinde etkisi olduğu görülen alimlerden birisi de Said Nursî olmuştur. O da geleneksel anlamda Abdülkâhir el-Cürcânî gibi Kur'an'ın nazım yönünden mucize olduğu görüşünü devam ettirmiş ve bu bağlamda ilk yazdığı eserlerden birisi olan *İşârâtü'l-İ'câz*'da Kur'an'ın

i'câz yönlerini önce yedi olarak ifade etmişken, daha sonra yazdığı *Risâle-i Nur Külliyyatı* içerisinde *Sözler* isimli kitapta 25. Söz olarak isimlendirdiği “*Mu'cizât-ı Kur'âniye*” Risâlesi'nde bu yönleri kırka çıkarmıştır. Said Nursî adı geçen eserinde her vechi ayetlerden örneklerle açıklamış ve göstermiştir. Said Nursî'nin, i'câz nükteleri olarak adlandırabileceğimiz birçok çarpıcı detayı ayetlerle örneklendirerek Kur'ân'ın belagat ve fesahat yönünden mucize olduğunu gösterme gayreti başarılı bir anlatımla ortaya konulmuş görünmektedir. Özellikle halkın Hz. Muhammed'in tehatti ile vaki olan mütevâtir mucizesi olan Kur'ân'ın i'câzının neresinde olduğunu anlaması açısından da Said Nursî'nin izahları anlaşılabilir nitelikte olması bakımından da özellikle önemlidir. Çünkü gelenekteki tabiriyle avam denilen kesimlerin böyle ciddi anlamda bilgi gerektiren bir konu olan Kur'ân'ın ne bakımdan mucize olduğunu anlamaları kolay görünmemektedir. Nursî eserlerinde avamın da anlayabileceği bir anlatımla bu konuyu işlemiş ve onları da bilgilendirmeyi hedeflemiştir. Özellikle inkârcı cereyanların, Kur'ân'a saldırdığı bir dönemde, onun bu çabası takdiri hak etmektedir.

Rummâni, Kâdi Abdulcabbar, Bakillânî gibi kadîm geleneğe mensup alimlerden Said Nursî'ye kadar Kur'ân'ın i'câz vecihlerinin yorumlanış ve anlaşılmasının izini sürmeye çalıştığımız bu çalışmanın sonunda onun kendi zamanına kadar Kur'ân'ın i'câz yönü olarak dile getirilmiş hemen her özelliğe yer verdiği uzun ve tafsilatlı bir i'câzü'l-Kur'ân yorumunun olduğunu söylememiz mümkündür. Said Nursî'nin bu kuşatıcı ve pek çok hususu ihtiva edici yorumlarının kendisinden sonra birçok alim tarafından benimsendiği ve paylaşıldığı ve esin kaynağı olarak faydalandığı da görülmektedir. Ülkemizin yetiştirdiği bir değer olarak onun bu görüş ve düşüncelerinden yararlanmak gerektiği de ilim ehlinin teslim edeceği bir gerçeklik olsa gerekir.

Özetle söylemek gerekirse, Said Nursî'ye göre Kur'ân'ın bir benzerini getirmek takat-i beşerin üstünde bir olaydır. Allah'ın bizzat kendisi, Kur'ân ile tehadide bulunmuş, meydan okumuştur. Tehaddi ayetleri olarak isimlendirilen ayetlere bakıldığında Kur'ân'ın aşama aşama Kur'ân'a nazîre yapmaları konusunda inkârcılara meydan okudukları görülür. En son aşamada da buna asla güçlerinin yetmeyeceği ve böyle bir şeyi yapamayacakları tekitle ifade edilir. Meşhur Mutezilî alimlerden olan Nazzâm insanların bu işten acziyet içinde olmalarını sarfe görüşüyle izah edip, i'câzı Allah'ın engellemesine indirgeyip, hasretmesi başkalarının neden Kur'ân'ın bir benzerini getiremediklerini izah etmeye çalışırken, öte yandan bu görüşün Kur'ân'ın söz ve anlam açısından değerini düşüren bir yorum olacağını görmek gerekir. Buna göre Kur'an alelade, sıradan bir söz olup, diğer insanların onun gibi ve hatta ondan daha güzelini söyleyebilecekleri iddiası Kur'ân'ın yüksek bir makamdan, ali bir mevkinden bir anda esfel-i safiline itilip yuvarlanması gibi bir olumsuzluğa sebebiyet verecektir.

Said Nursi eserlerinde bir sözün kıymetinin birtakım kriterlere bağlı olduğuna

dikkat çeker. Bunlar mütekellimin kim olduğu, muhatabın kim olduğu, hangi makamda ve ne maksatla ve nasıl söylendiği gibi ölçütlerdir. Nursî'nin dikkat çektiği bu perspektiften bakacak olursak Kur'ân, âlemleri Rabbi olan Allah tarafından, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiş son elçi Hz. Muhammed'e, peygamberlik makamında, dünya ve ahiret saadetini temin için insanları bilgilendirmek, yönlendirmek ve onları eğitmek, bilgilendirmek Allah'a karşı, topluma karşı, nefislerine karşı dahası tüm evrene ve içindeki canlı cansız tüm varlıklara karşı görev ve sorumluluklarını öğretmek için belagat ve fesahatin zirvesinde, nazım yönünden eşsiz bir üslupta, en güzel anlamı en güzel biçimlerle ifade eden bir konuşmadır. Bu konuşmada mütekellim Allah ile muhatap insan bir peygamber şeklinde iki taraf vardır. Bu iki taraf arasındaki iletişim dinî terminolojiyle vahiy ve inzal denilen olgu güvenilir bir elçi olan Cebrâil ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla tüm bu özellikler Kur'ân'ın sıradan bir söz olmasına değil, onun sıra dışı olmasına kuvvet veren hususiyetlerdir.

İslam düşünce tarihinde sarfe azınlığın görüşü olarak ifade edilir. Buna karşın Kur'ân'ın en başta nazım yönünden mucize olduğunu ortaya koymaya çalışan görüş ise cumhurun görüşü olarak kabul edilmiştir. Said Nursî'ye göre Kur'an nazım, üslup, beyan, mânâ, elfâz, ilim, bahisler, hitap, ihbâr, muhtevâ gibi yönlerden mucize olduğu gibi, bunlarda tahakkuk eden hüsn-i metânet, garâbet, hüsn, beraat, fâikiyyet, safvet, kuvvet, hakkaniyet, fesâhat, selâset, câmiyyet, **şebâbet** ve ihâta gibi birçok özellikleri ve bunlara ilaveten daha başka hususiyetleri yönünden de beşeri âciz bırakan bir hasiyete sahiptir. Kur'an'ın özetle ifade etmeye çalıştığımız tüm bu yönlerden mu'ciz olması, sarfe **görüşünün beraberinde getirdiği Kur'ân'ın sıradan bir söz olduğu iddialarını da geçersiz kılmaktadır. Said Nursî'nin ifadelerinden bizim anladığımız; ona göre sarfe yorumu ancak bir i'caz vechi olarak ifade edilebilir. Ama Kur'ân'ın mucizeliğinin indirgeneceği ve tek başına hasredileceği bir vecih olarak ileri sürülmesi kifayetsiz ve hatalı bir iddia olacaktır.**

Dipnotlar

- 1 Ebu'l-Hasen Ali b. İsâ Rummânî, *en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'an*, (Selâsu Resâil içerisinde), (thk: Ahmed Muhammed Halefullâh, Muhammed Zağlûl Selâm), bty, Kahire, Dâru'l-Maârif, s. 75; Ayrıca bkz.: N. Hacımuftuoğlu, *Kuran'ın Belâğatı ve İ'câzi Üzerine*, 2001, Erzurum, Ekev Yayınevi s. 74; İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, 1990, İstanbul, Çağ Yayınları, s. 383.
- 2 Ebu'l-Hasan Abdulcabbâr b. Ahmed Kâdî Abdulcabbâr, *el-Muğni fî Ebvâbi'l-Tevhîd ve'l-Adl*, c. XVI, 1993, Kahire, s. 199.
- 3 Ebû Bekr Muhammed bin Tayyib Bâkîllânî, İ'câzü'l-Kur'an, 1988, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, ss. 33-35; krş. Ahmed el-Hüfî, *Delâilü'l-İ'câz li'l-Cürcânî*, c. V, bty., Kahire, Mevsûatu Turâsî'l-İnsâniyye, s. 169.
- 4 Örnek olarak Bkz. Örnek olarak Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 12. Baskı, 2014, İstanbul, RNK. Neşriyat, ss. 68-69, 264, 484; *Mektûbât*, 12. Baskı, 2014, İstanbul, RNK. Neşriyat, ss. 191, 216.
- 5 Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezâni'l-İcâz*, (Trc: Abdulmecid Nursî), 2. Baskı, 2014, Ankara, DİB, ss. 490-492.
- 6 a.g.e., s. 78.
- 7 Nursî, *Sözler*, s. 398 vd.
- 8 Nursî, *Sözler*, s. 398.
- 9 Bkz. a.g.e., s. 401 vd.
- 10 a.g.e., s. 398.
- 11 Bkz. a.g.e., s. 405 vd.
- 12 Nursî, *Sözler*, s. 398.
- 13 a.g.e., s. 412 vd.
- 14 a.g.e., ss. 398, 404
- 15 a.g.e., ss. 398-399.
- 16 a.g.e., s. 409 vd.
- 17 a.g.e., s. 424.
- 18 a.g.e., s. 424 vd.
- 19 a.g.e., s. 429.
- 20 a.g.e., ss. 429-430.
- 21 a.g.e., ss. 430-431.
- 22 Nursî, *Sözler*, ss. 432-438.
- 23 Bkz. a.g.e., ss. 438-448.
- 24 Bkz. a.g.e., ss. 448-470
- 25 Nursî, *Sözler*, ss. 470-481.
- 26 Abdülkerim el-Hatîb, *el-İ'câz fî Dirâseti's-Sâbikîn*, 1973, byy., Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ss. 362-363. [Bedruddin ez-Zerkeşî'den naklen]; Abdülhamîd Mahmûd Tahmaz, *el-Mu'cizetu ve'l-İ'câzu fî Süreti'n-Neml*, 1987, Beyrut, Dâru'l-Menâre, s. 6; Mahmûd es-Seyyid Şeyhun, *el-İ'câz fî nazmi'l-Kur'an*, 1978, byy., s. 112; Ebû Süleyman Hamid b. Muhammed Hattabî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'an*, (Selâsu resâil fî i'câzi'l-Kur'an içinde), (thk: Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm), bty, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, s. 64.
- 27 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1966, Kahire, Dâru'l-Kalem, c. I, ss. 73-75; krş. Muhammed Abdulazim Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an* (thk: Bedi'ü's-Seyyid el-Lehhâm), 2001, Beyrut, Dâru Kuteybe, c. II, s. 309.
- 28 el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, c. I, ss. 73-75; krş. ez-Zerkânî, c. II, s. 309; Muhammed Cemâluddin el-Kâsîmî, *Mehasinu'l-Te'vil*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), c. I, 1957, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, s. 77; Heytu, ss. 69-70.
- 29 el-Kâsîmî, c. I, s. 77; Muhammed Hasan Heytu, *el-Mu'cizâtu'l-Kur'aniyye*, bty., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, ss. 69-70.
- 30 Bkz. Ez-Zerkânî, c. II, ss. 228, 236, 247, 249, 257, 263, 285, 305; Heytu, ss. 69-70.
- 31 Örneğin Kur'an'da birçok kelime ve ifade, karşıtlarıyla birlikte eşit sayıda tekrar edilmektedir. Mesela, Kur'an'da dünya kelimesi 115 defa tekrar edilmiş, buna mukabil ahiret kelimesi de aynı oranda, 115 defa yer almıştır. (Bkz. Abdurrezzak Nevfel, *Kur'an'da Ölçü ve Ahenk*, (çev.

Muzaffer Kalaycıoğlu), 1988, İstanbul, İnkılab Yay., ss. 7-12.); Reşad Halife, *Kuran Görülen Mucize*, (çev: Edip Yüksel), 1985, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 120; Ayrıca başka örnek için Bkz. Nursî, *Sözler*, ss. 410-412.

32 Muhammed et- Tâhir İbn Aşur, *Tefsîru 'î- Tahrîr ve 'î- Tenvîr*, 1984, Tunus, ed- Daru't- Tunisiyye li'n- Neşr, c. I, ss. 104-105,120 vd., 129-130.

Bedüzzaman Said Nursî'de Belagat Kavramı -Kavram Okuması ve Kur'ânî Boyutları-

Prof. Dr. Azîz Muhammed ADMÂN¹

Necran Üniversitesi, Suudi Arabistan
trc. Cüneyt M. Şimşek

Öz

Bu ilmî çalışma, Bedüzzaman Said Nursî'nin (rh), belagatla ilgili pek çok kavram, düşünce ve edebî tenkidi barındıran Risale-i Nur külliyyatındaki 'belagat' kavramını incelemeyi hedeflemektedir. Risale-i Nurların bir kısmında şuurlu ve önceden inceye yapılacak bir okuma, bunların üzerindeki perdeyi kaldıracak, aralarında inceden kaynaklanan farklılıkları açığa çıkarmak için insanî belagatin karşısında Kur'ânî belagatin hakikatini setreden örtüleri açıp dağıtacaktır. Nursî'nin fikirlerini bir bütün halinde okuyan kişi, onun belagat mirası ile ilgili bazı problemleri ele aldığını görecektir. Bu yüzden, yapılacak araştırma modern belagat dersinde bir tuğla mesabesindeki kavram/ıstılah sistemini yakından incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, Nursî'nin, Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde kullandığı belagatla ilgili kavramlar ağını tesbit etmenin zorluğunu da kabul ediyoruz. Ancak, makul ve sabırla yapılan bir Risale okuması, bu ilmî çalışmada dile getirilen gayelere ulaşmanın yolunu hazırlayacaktır.

Risale-i Nur'un, binlerce sayfasıyla Kur'an'ın belagati alanında yolumuzu aydınlatan fikirlerin tükenmez bir kaynağı olduğu tartışılmaz bir husustur. Nursî, eserlerinde belagatin sınırlarını ve muhtelif vecihlerini araştırmaktadır. Müellif, bu mesleğin zorluğunun yanı sıra, siyasî, psikolojik, ruhî, terbiyevî ve bilgi/marifet açısından birçok engellerle dolu olduğunu da bizzat ikrar etmektedir. Diğer yandan, Nursî'nin belagatle ilgili düşünceleri Risale-i Nur'da dağınık bir şekilde, birbirinden uzak yerlerde bulunmaktadır. Bu yüzden, bunların manalarının anlaşılması çok sabırlı olmayı gerektirmektedir.

Nursî, Arap belagatinde bir teori/nazariye inşa etmeye muvaffak olabildi mi? Yoksa, onun belagatle ilgili düşünceleri eski belagat mirasının bir uzantısından mı ibarettir? Onun belagat ve estetikle ilgili bilincini oluşturan referans/otorite nedir? Bu ölümsüz başarıyı besleyip büyüten siyasî ve psikolojik sebepler, Risale-i Nur'un ulaşmak istediği metodolojik disiplin ve sağlam/makul bir bilgi tertib etme/oluşturma gayelerinin tahakkukuna engel olmuş mudur? Bu kavramlar Kur'an'ın belagati alanında bir teorinin nüvelerini oluşturuyor mu? Kur'ânî belagatin esasları, dayanakları ve ilkeleri nelerdir?

Bu sorulara cevap verme çabası, Nursî'ye göre Kur'ânî bir perspektiften îman hakikatlerinin ispatına ve tespitine dayanan belagat kavramını ortaya çıkarma isteğini tahrik eden bir buluşma noktasıdır. Nursî, Kur'an metninin semasında bazı kavramları bina etmek için, beyânî ve gerçeklikle ilişkisi olan temsilin, gücünü kendinden alan özelliği ve insanlar arasında en adil sınıflandırmayı yapan akli muhakemelerin rehberliği ile harekete geçmiştir. İnsafli bir araştırmacının, Nursî'nin Risalelerin telifinde Allah'tan (cc) istediği ruhî gücü, sıradışı ispat tekniğini ve Rabbânî bilgi yardımını görmezden gelmesi mümkün değildir. Bu devasa güç, ehl-i tasavvufun uzun zamandır tecrübe ettiği irfânî ve ruhî vecde çok benzemektedir. Bu yüzden, Risale-i Nur'da araştırma yapan bir araştırmacı, marifet vesilelerin azlığı ve kaynağın zorluğu ve talep edilen hususun inceliğine rağmen bu mane-

vi semalara yükselmeye muhtaçtır.

Nursî'nin bazı fikirlerinde, dile getirilen mana son derece gizli ve kapalıdır. Safi bir zihnin ve hakikate nüfuz eden bir aklın sahibinden başka hiç kimsenin anlayamayacağı incecik mana ve nükteler çokça zikredilmektedir. Elinizdeki bu anatomik araştırma, basitliğine rağmen, Nursî'nin eserlerinden yardım alarak bazı fikir ve kavramların derinliğine nüfuz etmeye çalışacaktır. Bunu yaparken, nitelemelerinde mübalağadan kaçınacak ve konuyu örnek ve misallere de boğmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belagat, İ'caz, Kur'an, Risale-i Nur, Said Nursi

Eloquence in the Views of Bedüzzaman Said Nursi -A Concept Analysis and its Qur'anic Aspects-

Abstract

This paper aims to examine the concepts and ideas of “eloquence” as pertaining to Said Nursi's Risale-i Nur corpus. This paper will pursue an in-depth study of some particular sections of the Risale-i Nur with the aim to uncover the essential differences distinguishing the ordinary eloquence and rhetoric of mankind from that of the verity of the Qur'an's eloquence. It has been recognised that if one person examines Nursi's ideas, he will note that Nursi deals with some problems related to the origin and heritage of rhetorical style. Therefore, it has become necessary to examine it closely as part of a conceptual system within the field of contemporary research studies in oratory and rhetoric. Nonetheless, it is accepted that the sort of concepts pertaining to the method of oratory and eloquence used by Nursi in his Qur'anic exegesis is difficult to pin down and locate. However, the path is open for a reasonable and patient reader of the Risale-i Nur to attain and reach such a difficult goal as part of this scholarly research.

It is an unarguable matter that the Risale-i Nur, throughout its thousands of pages - is an unending source for enlightening us and illuminating our knowledge in the field of the Qur'an's eloquence. In his writings, Nursi investigated the limitations of oratory eloquence as well as studying it from various angles. Alongside the existing difficulties inherent in this study, the author has acknowledged the many political, psychological and spiritual obstacles as well as personal limitations impacting the work. On the other hand, Nursi's ideas on eloquent oratory have been found to be spread throughout the Risale-i Nur in an unorganised and sporadic fashion. Therefore, to understand them requires a lot of patience.

Was it possible for Nursi to be successful in building a theory pertaining to Arab oratory and rhetoric? Are Nursi's ideas on rhetoric, rather, a composition derived from an extension of rhetoric which bears its heritage from older periods? And what source or reference lies at the basis of Nursi's thoughts on rhetoric and aesthetics? Have politics and various psychological factors acted as barriers and obstructions to the noble heavenly aims of generating sound knowledge - as espoused by the methodological discipline of the Risale-i Nur? Do these concepts produce core theories pertaining to the field of the Qur'an's oratory eloquence? And what are the fundamentals, bases and principles of

Qur'anic eloquence and rhetoric?

The effort to answer these questions lies in the demonstration of the truths of belief via Nursi's perspective of the Qur'an, and through this - helps unveil the reality of the concept of eloquence. Such a perspective has helped to guide the reasoned judgements and the most just and fair opinions amongst people who encounter it. It has not been possible for a conscientious researcher or scholar to ignore the spiritual vitality, extraordinary technique of proofs or the evidence of God's assistance inherent in the knowledge Nursi articulated in his Risale-i Nur treatises. This great spirit and vitality is very similar to the knowledge long demonstrated by the inspired people of Sufism. Therefore, even though there is a rarity of scholars who have expertise in Risale-i Nur research, and despite the difficulty in funding and growth of this area - there is still a great need for this endeavour. Having said this, it is important to note that the meanings of some of Nursi's ideas are mentioned in the most obscure and impenetrable fashion. These highly minute and subtle meanings have not been understood except for those with a sound intellect and those who possess a mind that can penetrate deeply into the heart of such truths. Despite the simplicity of the research anatomy in front of your hands, this study will aim to penetrate the depths of meaning resident in some of the ideas and concepts derived from Nursi's works. While doing this, the study will abstain from exaggerated characteristics or attributions and will provide many suitable examples and illustrations pertaining to the subject.

Keywords: Eloquence, I'jaz, Qur'an, Risale-i Nur, Said Nursi

Önsöz

Bu akademik çalışma, büyük allâme Bediüzzaman Said Nursî'nin (1294/1379 h.) Risalelerinde yapılacak bir okumayı takdim etmeyi amaçlamaktadır. Nursî'nin fikirlerinin ansiklopedik tabiatı ve irfânî ve beyânî niteliklerle temâyüz eden üslûbunun özellikleri, belagat ile ilgili ele aldığı en belirgin konuları bizim açımızdan belli bir sayıya hasretmeyi zorlaştırdığına işaret etmek yerinde olacaktır. Zira Risale-i Nur 130 parça risaleden oluşuyor; bunlardan bazıları 1000 sayfaya yakındır (Mesela -Arapça- Sözler 955 sayfadır). Saf metodolojik ilkeler göz önüne alındığında, bu çalışmada müellifin iki eserine yoğunlaşmıştır: "*İşârâtu'l-icâz fi mezânni'l-icâz*", "*Mu'cizât-ı Kur'aniye Risalesi*".

İlmî metodolojinin gereklerinden birisi de, faraziyelerin ve mukaddimelerin araştırmanın sonuçları ile bir insicam içinde olmasıdır. Ne var ki, Nursî'nin telif biçiminin tabiatı ve özellikleri, '*İşârâtu'l-icâz*', '*Mu'cizât-ı Kur'aniye*' ve diğer Risalelerde dağınık bir şekilde bulunan '*belagat*' kavramı ile ne kastettiğini mümkün merteye bizleri anlama çabasına sevk etmektedir. Bu bakımdan Nursî, aşağıda değineceğimiz hususlardan ötürü, bilginin kategorize edilmesine yönelik usule bağlı kalmaksızın serbest bir yol izlemiştir ki, söz konusu bu hususlar, dört dörtlük metodolojik bir telifin önünde bulunan engellerdir:

1. Tarihî ve siyâsî hususlar (I. Dünya Savaşı şartları)

2. Eğitimi ilgili gayeleri ve bunların marifet/bilgi ve terbiye açısından mak-satlarını göz önünde bulundurmak.

3. Hakikate muhatap olanların zihin safiyetini, ruhunu bulandırmamayı, şüpheleri açıp göstermekle aklını kirletmemeyi göz önünde bulundurmak; Nursî'ye göre şüpheleri zikretmeden bunlara cevap vermek, okuyucunun kalbini temiz ve zihnini safi tutmanın en selametli yoludur.

4. Eski Said ve Yeni Said üslûbunu yeniden gözden geçirme alanında ilmî şahsiyetini keşfetmeye sevk eden sürekli değişen vicdani ve psikolojik halleri.

Bediüzzaman Said Nursî (rh), metodolojik ve edebî tenkitle ilgili eşsiz duyarlılığı ile, i'câz ve Kur'an'ın belagatiyle ilgili konularda, güçlü bir araştırma metodu ve düzenli bir sisteme muhtaç olduğunu idrak etmiştir. Ne var ki, içinde yaşadığı siyasi ve sosyal çevre ile, ruhi, psikolojik şartları, Risale-i Nur'un, Nursî'nin dile getirdiği kemal noktaya ulaşmasına engel olmuştur. Telif ve konuların kategorize edilmesindeki metodunun noksanîyetini kabul edip, konu üzerinde düşünmeye olan ihtiyaca işaretleri, bu konuda yaptığı uyarılar ve ortaya koyduğu hususları tefsir etmenin faydalarına değinmesine rağmen, Nursî (rh), ruhi duyarlılığı, maksadının doğruluğu ve niyetinin safiyetinden dolayı telifatını düzenleyip belli bir sisteme koyma yoluna gitmemiştir.

Telife eşlik eden bu vicdani ve psikolojik şartlar içinde, Nursî, yaptığı çalışmanın, üzerinde dikkatli ve sürekli bir şekilde düşünmeye muhtaç olan en yakın yaklaşım olduğunu kabul etmekle birlikte, noksanlıklarını da kabul ederek itiraf eder. Bu bakımdan, bunlar tefsirin kaynakları ve referansları arasında yer alır; yoksa bu eserler, tefsir kelimesinin taşıdığı, ilmî araçlar ve özel metodolojik uygulamalar açısından tam anlamı itibarıyla mütakâmil birer tefsir değildirler. Zira mesleğin zorluğunu ve kaynağın inceliğini itirafı ile beraber, Bediüzzaman Said Nursî'yi tefsir denizine dalmaya sevk eden hususlar, şevk, kalp ve ruh safiyetidir.

Nursî'de, bu eserlerin tasnifi esnasında, ilmî metodolojinin birtakım gerekleri ile kendisini bağlamasının yanı sıra, kitabına koyduğu şu başlık da bu metodolojik bilince şahitlik etmektedir: *İşârâtu'l-i'câz fi mezânni'l-icâz*. Muhtemelen Nursî'nin '*İşârât*' kelimesini seçmesinde maksadı, her bir ayette inceden inceye bir tetkikat yapmak olmadığına işaret etmektir. Zira bu çalışmalar, Allah'ın melekûtunda acz ve fakrını bilme şuru ile bir kulluk tavrı içindeki vicdani ve psikolojik bir halette, gaybî bulutlardan kendisine dökülüp gelen birtakım parıltılar ve nurlardır.

A. Araştırmanın Zorlukları

Akıl sahipleri, her kim bir eser telif ederse, hedef tahtasına konulacağı ve insanlara aklî seviyesini arz edeceği konusunda ittifak ederler. Büyük bir ihtimalle, Bediüzzaman Said Nursî de, kaleme aldığı eserlerin araştırmacılar, takipçileri

ve düşmanları tarafından analizinin, eleştirisinin ve enine boyuna okunacağına tamamen farkındaydı. Nitekim, Nursî'nin fikir ve marifet ürünü eserlerinin araştırılması, tetkiki ve okunması aşağıda kaydedeceğim bazı hakikatleri ortaya çıkarmaktadır:

1. Risale-i Nurların derin tahkike ve irfana dayalı ve sağlam bir yapı içinde bir bütün olarak, hem bir fikir hem de bir medeniyet düşüncesi olarak teşekkülü.

2. Eşine az rastlanır bir tarzda, Nursî'yi yazmaya tahrik eden hususun, irfânî ve ruhî alanda iman hakikatlerinin ispat ve tespitinin oluşu.

3. Beyan ve dilin oluşturduğu i'câz kulesinde, Nursî'nin, belagat ve i'câz ile ilgili fikirleri ile bir tuğla inşa etmiş olması; zira Nursî, bu telifleri ile son derece seviyeli ve ilmî bir şekilde kadim belagat geleneğini temsil ediyordu. Bu durum da müellifi, bizzat kendi başına var olabilen bir bilgi/marifet alanı inşa etmeye sevk etmişti.

1. Nursî, söylemin ve modern stilistliğin teorilerine dayanan estetik ve edebî tenkitle ilgili bir ilkeler manzumesi tesis etmiştir.

Özellikle "*İşârâtu'l-i'câz*" ve "*Mu'cizât-ı Kur'aniye*"yi okuyan kişi, Kur'an'ın belagati ve beyânî i'câzı konusunda Nursî'nin dikkat çeken bir cehd sarf ettiğini görecektir. Ki bu cehd, tipik, alışılmış okuma biçimlerini, çok geniş estetik boyutlara taşıyarak fazlasıyla aşmaktadır. Bu makamda, Nursî'de Kur'ânî belagat kavramının araştırılmasına metodolojik bir giriş niteliğinde gördüğümüz bazı sorular sormak yerinde olacaktır. Nursî, Arap dilinin konularına yaklaşımında orijinal fikirleri olan bir müceddid mi, yoksa sadece eskilerin söylediklerini derleyip toparlayan bir nakilci mi? Kendisinden öncekileri ve kendi asrındakileri aşmış birisi mi, yoksa kadim belagat araştırmaları kültürünün bir uzantısı mı? Arap dilinin sanat ve belagati ile ilgili bilincini oluşturan ana kaynaklar nelerdir? Kaleme aldığı işaretler ve tenbihatlar bir bütün olarak, Arap belagat mirasında nakd (edebî tenkid) ve belagatle ilgili bir teorinin/nazariyenin tohumlarını teşkil ediyor mu? Kur'ânî belagat kavramının tespitinde yardım aldığı usul ve prensipler nelerdir?

B. Nursî'ye Göre Anahatlarıyla Belagat Kavramı²

1. Nursî'ye Göre Kur'an'ın İ'câzının Belagat ile İlişkisi

Şüphe yok ki, Nursî'ye göre belagat kavramının araştırılması, Risale-i Nur'da yorucu bir cehd ve zor bir seyahati gerektirmektedir. Muhtemelen, buradaki zorluk Risalelerin hacminin büyüklüğünde -daha önce dile getirildiği gibi- ve belagat kavramının eserlerinde dağınık bir şekilde yer almasında yatmaktadır. Bu vaziyet de, münhasıran bu maksatla yapılacak bir okumayı gerekli kılmaktadır. Aynı şekilde Nursî'nin üslûbu da belagat kavramının araştırılmasını zorlaştırmakta ve hatta hedeflenen amacın kaybolmasına yol açabilmektedir.

Risale-i Nurların okuyucusu kendisini, muhtelif meşrepler, uzmanlık alanları ve kaynakları olan farklı şahsiyetlere sahip bir zatın önünde bulur: Bir yanda irfan fezasında sürekli Rabbini tesbih ile meşgul zahid bir Said Nursî yer alırken, diğer yanda Beyân ve Meânî ilimlerinin denizlerine dalmış bir belagat âlimi olarak fikirlerinden çokça ilham alıp açık ya da gizli olarak defalarca kendisinden söz ettiği belagatçilerin üstadı Abdülkâhir el-Cürcânî'nin önündeymiş gibi hareket eden başka bir Nursî yer alır. Bir diğer tarafta ise, I. Dünya Savaşı'nın tehlikelerine dalmış olan Said'in askerlik temsilcilerinin üslûbunu bolca kullanan askerî şahsiyeti yer alır. Bunların dışında onun daha başka şahsiyetleri de vardır.

Aynı şahsın, birden fazla ve fakat iç içe girmiş yönlerini birbirinden ayırmanın, konuya metodolojik/sistematik yaklaşımın şartları arasında yer aldığı şüphe yoktur. Böyle yaparak, bu incelemede asıl maksadımız olan belagat boyutu üzerine yoğunlaşmamız mümkün olacaktır. Dikkatli bir araştırmacı, Kur'an'ın belagati kavramına, Kur'an'ın i'câzı düşüncesinden ayrı olarak ulaşmanın Nursî'ye göre mümkün olmadığını bilir. Zira Arap belagatinin konuları, Kur'an'ın i'câzıyla, tarihî ve organik olarak son derece yakından irtibatlıdır. Nitekim, Nursî de, i'câzı, belagete ait incelikler ve estetik nüktelerden ibaret olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bakara Sûresi'nin tefsirinde şöyle demektedir:

Muhakkak ki i'câz, «الم»in ufkundan teneffüs etmektedir. Zira i'câz, belagat inceliklerinin lem'alarının birbiri ile mezcinden tecelli eden bir nurdur.³

Bakara Suresi'nde belagat ilmine ilişkin dokunuşlar ve estetik sınırlar, söz konusu nurun menbaı ve i'câzın zuhurunun kaynağıdır. Nursî'nin i'câzı, aydınlatıcı bir nura benzetmesi muhtemelen şunu ifade etmektedir: Belagat nüktelerinin nelerde olduğunu bulup ortaya koymak, üstünkörü bir inceleme ile yetinmeyen dikkatli ve güvenilir bir araştırmacının özellikleri arasında yer alır. Zira söz konusu belagat inceliklerinin bir kısmı, gizliliğinden dolayı son derece dikkat ve derinlemesine fikrî bir çaba ister. İnce nükteler, ancak belagat ve belagat usulünde son derece tecrübeli bir uzmanın görebileceği işaretler ve imalardan ibarettir. Bakara Suresi'nin taşıdığı incelikleri idrakte zorlanan kişi, tedaviye ihtiyacı olan mizacı bozulmuş bir kişi veya daha kötü durumda olan, yani belagatin tecellî ettiği semayı gözlemlemekten aciz olan bir mukallittir:

Bu iplerden dokunan yüksek nakşı görmeyen –her ne kadar bazıları çok ince olsa da- belagat sanatında tufeylidir, bu inceliklere muttali olmak için bu işin ehline müracaat etsin.⁴

Allâme Nursî (rh) i'câzı, belagete münhasır kılmaktadır. Bu düşünce, belagat ilminin otoritelerinin de üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Bununla birlikte, belagatle ilgili yön, muhakkiklerin mesleği ve onların alanıdır. Bunun dışındaki alanları ve belagatle ilgili yönleri ise, avam-havas herkes anlayabilir. Bu noktadan, Nursî'nin, i'câz ile ilgili çözülmesi zor konuların açılıp, anlaşılması için yüksek bir belagat melekesi ve donanımına sahip olmayı şart koşması kolaylıkla anlaşılabilir.

bilir. Bu konuda şöyle demektedir:

Eğer denilse; İ'câz-ı Kur'ân belagattir. Halbuki umum tabakatın hakları var ki, i'câzında hisseleri bulunsun. Halbuki, belagattaki i'câzı, binde ancak bir muhakkik âlim anlayabilir.⁵

2. İrşâdî Belagat Kavramı

Kadim belagat mirasında bilindiği gibi 'belagat' kavramının, belagat âlimlerinin verdiği bir kısım ayrıntılar ve bu kavramla ilgili yaptıkları şerh ve tefsirlerle birlikte, bir sözün halin muktezasına uygun olması anlamına geldiğinde şüphe yoktur. Bununla birlikte, bize göre, Nursî'nin belagat kavramını anlama biçimi, belagat kavramları sistemine yeni bir bakış açısı getirerek yenilemesinde, son derece olgun bir model ve karakteristik bir sığrama bulunmaktadır. *Zira o, belagati irşad ile bağlamış ve bu haliyle söz konusu kavram varoluşsal, ruhî ve terbiyevî bir kavram haline dönüşmüştür. Yani, böylelikle o, belagatin imanî maksatlarla alakasını tefsir etmiştir.* O halde belagat, bir irşad aracı ve nurânî hakikatlerin yollarına doğru bir yönlendirmedir. Daha açık bir ifade ile, Nursî'nin, belagati irşâdî vazifelerle sınırlaması, belagatin kaynağını ve onun Kur'anî vazifesini belirlemektedir.

Bu şöyle açıklanabilir: Eski belagat alimlerinin örfünde, en geniş manasıyla belagat, lafzın fesahati ve estetik değeri ile irşâdî boyut göz önüne alınmaksızın muhataba mananın nakli vazifesini görmekteydi. Bu doğrultuda bakıldığında, Be-diüzzaman irşâdî belagati şöyle tarif eder:

Kur'an, bütün tabakat-ı beşere mürşid olduğundan, elbette avâmın nazar-ı zâ-hirlerinde bedihî olan şeylerde, ekseriyetin mağlata ve mükâbereye düşeceği mes'eleleri zikretmemesi, belâğat-ı irşadın iktizasındandır. Ve ekseriyetin yanında hissen bilinen şeyleri, lüzumsuz tağyir etmemesi gerektir. Ve onların vazife-i asliyelerinde onlara lâzım olmayan bahisleri ihmal ve icmal etmesi icab eder.⁶

Nursî'nin burada söylediği sözün muktezası şudur: Kevnî ve felsefî bazı konularda Kur'an'ın ayrıntı vermemesi, Kur'an'ın i'câz özellikleri arasında yer alır. Kur'an bu gibi konularda bazan manası kapalı (ibham) bazan de özet ifadeler (icmal) kullanmayı seçer. Bu i'câz mesleği, Kur'an'ın en yüce maksatlarından biri olan bütün beşeriyetin irşadî amacına yöneliktir. İnsanların ikrar ve tasdik alanı içinde kalan tafsilli konularda uzak bir üslûbu gözetmek bu irşâdî belagatin gerekleri arasında yer aldığı gibi, halkın, örfen bildiği ve aşına olduğu hususlarda da, zihinleri karıştırmamak için bunları değiştirmemek yine bu kaidenin gereğidir. O halde, bu alanlarda Kur'an'ın yaptığı ihmal, icmâl ve tafsil, insanların ekseriyetinin bakış açısına bağlı olarak tahakkuk etmiştir. Zira kâinat meydana gelen bazı hadiseleri Kur'an'ın zikretmesinin maksadı, nazarlara onların yaratıcısına çevirmektir. Yoksa bu hadiselerin detaylarına dalmak değildir. Bu noktadan, Nursî, gereksiz yere yapılan detaylı kâinat bahislerini, tebliğ ve irşada engel olan hususlar

arasında görmektedir. Zira bu, vazife açısından asıl maksadın insanın nazarında zayi olup kaybolmasına yol açacaktır. Şöyle der Nursî:

İrşadî belâğatin şe'ni odur ki; umumun nazarını mümaşat etmek ve âmmenin hissini müraat etmek ve cumhurun fikrini ünsiyetlendirmektir. Tâ ki nazarları, lüzumsuz olarak ürkmesin. Ve fikirleri, faydasız bir şekilde teşviş edilmesin ve hisleri, maslahatsız bir tarzda tenfir edilmesin. Demek bunlara karşı yapılan hitab, kemal-i belâğattadır. Hem dahi tam bir irşad ise odur ki; zahir, basit ve kolay olmalı, tâ onları taciz etmesin. Veciz olmalı, tâ şandırmasın; mücmel olmalı, tâ onlara lüzumsuz gelen tafsilatla uğraşmasınlar.⁷

İrşadî belagat bu manası ile sehl-i mümteni' (söylenmesi kolay zannedilip, benzerini yapmanın zor olduğu sözler) cinsinden olup aşağıdaki maksatların ta-hakkukunu sağlayacaktır:

1. En kolay, uygun ve bilinen üslûpları seçerek, muhatapların seviyesini göz önüne almak.
2. Uzağı yakınlaştırıp, gereksiz sözlere ve fazlalıklara yer vermeyen îcâz üslûbunu seçmek.
3. Halkın anlayış gücünü göz önüne almak; maksada ulaşmayı engelleyen ve biktirici olan tafsile göre icmal daha münasiptir.
4. İnsanlarda bir ünsiyetin oluşması, hakikate karşı yabancılaşmanın giderilmesi, halka yanlış bir şekilde hitap etmenin ve insanların aşına olmadığı idrak enstrümanlarını, anlama ve akıl yürütme araçlarını dikkate almayan belagat üslûplarının yol açtığı kafa karışıklığı ve his avareliğinin önlenmesi, irşadî belagatin meyvelerindedir.

3. Kur'an'ın Belagati ve İnsanın Belagati

Belagatle ilgili tezahürlerinde Kur'anî hitap ile, vicdanî bir tecrübeyi ilham edici bir şekilde dile getirmesi açısından insanî hitap arasında bulunan ve özden kaynaklanan farklılıkları vurgulayan kavramlar, Nursî'nin öncülük ettiği ve enine boyuna ustalıkla açıkladığı merkezî kavramlar arasında yer alır. Kur'anî belagatin Allah'ın kelâmı olduğunu ispat etmek için Nursî, asıl varlığı/vücudu itibarı ile, Kur'anî belagatin sanatsal anlamda devamlılık ve estetik süreklilik taşıdığı, buna mukabil, beşerî hitabın doğuşunda, tabir ve üslûp açısından noksanlıklar bulunduğunu göz önüne alarak, insanî hitap ile ilâhî hitap arasında bir karşılaştırma yaparak şunları söyler:

İnsanın sanatının özelliklerinden birisi de şudur: ilk defa zuhur ettiğinde bir çok açıdan kaba ve nakıs olarak zuhur eder, talâvetten yoksundur. Sonra peyderpey tekemmül eder ve tatlılaşır. Bununla birlikte Kur'an'ın üslûbu ilk defa zuhur ettiğinde, talâvet, tarâvet ve şebâbiyet ile tezahür etmiş ve telâhuk-u efkâr ve insanların birbirlerinden hırsızladıkları fikirler ile mamur olmuş fikirlerle meydan okumuş, bunların hepsini mağlup ederek, 'kendisinin bütün kuvâları ve kudreti yaratan zatın sun'u' olduğunu göstererek onlara galebe ettiğini ilan etmiştir.⁸

Bu metinde, dil ve edebiyatla ilgili kemal ve cemalin kaynağının Kur'an olduğu belirtilmiş, dolayısıyla Kur'an'ın kaynağının ilâhî olduğuna da açıkça işaret edilmiştir. Zira, Kur'an'ın edebîliği, onun kendi zatında bulunan bir özellik olup, ona sonradan âriz olan tesadüfî bir hususiyet değildir. Bu vasıf, Kur'an hitabının ezelden beri ondan ayrılmayan ve ayrılmayacak olan özüne ait bir özelliktir ve insanî kabiliyetlerimizle idrakinden âciz olduğumuz İlâhî cemâlin bir uzantısından ibarettir. Nursî başka bir yerde, insan nefsinin güzel niteliklerle donatılmasında ve kalplerin yumuşatılmasında edebî ifadelerin konumuna işaret eder. Zira, Kur'anî edebiyat, güzel ibare ve ifadelere ünsiyet edip hoşlanan insan nefesine karşı daha etkilidir. Bu bağlamda Nursî (rh) şunları söyler:

Hem yine, insanlığın hasiyeti olan nâतिकيyyetin netice ve semeresinden mu'cize-i kübra hâsıyetine bak, teemmül eyle! Yani, insaniyete mahsus edebiyat ve belâğatını düşün. Sonra da, beşerin ruhunu en üstün derece ile terbiye eden ve vicdanını en latif şekilde tasaffî ettiren; ve fikrini en güzel tarzda tezyin eyleyen; ve kalbini en inbisatlı şekilde genişleten şey, yine o edebiyatın bir çeşidi olduğunu bil! Ve bu edebiyat nev'i, bir hikmete binaen, fenlerin, bilgilerin en sadelisi ve en geniş mecallisi ve en çok nüfuzlusu ve en çok te'sirlisi ve beşerin kalbine en çok yapışanı olduğunu görürsün.. Hatta bu nevi edebiyat, adeta bütün fenlerin sultanı gibidir denilebilir. Feteemmel!⁹

Yüksek edeb/edebiyat, beşer nefsinin kendisiyle ruhanî arınmaya, vicdanî temizliğe ve nefsî paklığa yükseldiği edeptir. Belagat bu manası ile, mucize çerçevesini aşarak, terbiyevî rehberliğe ve aklî bir irşada dönüşür. Sanki Nursî, Kur'an'ın edebî ile beşerî edebî birbirinden ayırdetmeyi murad etmiştir. Nursî, adeta iç huzurunun kaynaklarına ve kalbin saadetine müteveccih olan Kur'an'ın edebî ile, kimi zaman açıkça görülen abesiyetten uzak olmayan edebî/edebiyatı beşerî anlamı ile birbirinden ayırmayı murad etmektedir. Nursî, Kur'an'ın edebiyatına, onun estetik ve ruhî üstünlüğünü ispat etme sadedince, Kur'an'ı ölümsüz en güzel bir sanat vesikası hükmündeki *Muallaka şiirleri* ile karşılaştırır ve şöyle der:

Kur'an-ı Kerim o zamandan bugüne kadar öyle bir belâğat izhar etti ki, şairlerin en belîğ kasideleri olan *Muallaka-ı Seb'a'yı* bile kıymetten düşürdü.¹⁰

Nursî, ayetlerdeki icmâlî silsileler açısından Kur'an'ın belagatinin eşsiz olduğunu gösteren niteliklerden bir başkasını daha ortaya koymaktadır: Bu nitelik, ayetlerin anî ve def'î olarak gelişen bir tarzı ima eder şekilde birbiri ardısıra i'câzın ve icâzın en zirvesinde gelmesidir. Bu makamda Nursî şu hususa işaret eder:

Evet, Kur'an'ın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sâir kitaplar gibi bir-iki maksadı tâkib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, def'î ve ânî bir tavır var ve ilkâ olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen herbir tائفesi müstakil olarak uzak bir yerden ve gâyet ciddî ve ehemmiyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir sûrette geldiğinin nişanı var.¹¹

Bu yüzden Kur'an nazımının Kur'an ayetlerini arz etme biçimi, sun'î bir şekilde kurgulanarak oluşturulmuş bir fikrî silsile ile bağlı olan edebî arzdan tama-

men farklıdır. Zira yalnızca Kur'an'ın arzında hikmet tecellî etmektedir. Kur'an ayetleri bu arzda, birdenbire, birbirine kardeş bir şekilde, sanki boyun boyuna vermiş bir tarzda, birbirine uyumlu zaman ve tabirlerin bağlamında gelmektedir. Zira ayetler, mana farklılıkları (temeyyüz) ve icazın gözetildiği hususlarla nazil olmaktadır.

4. Kur'anî Belagatin Esasları ve Özellikleri

Risale-i Nurların Kur'an'ın belagati ve bu belagatin unsurlarının bahisleri ile dolu olduğunu kabul etmek zorundayız. Saf metodolojik kaygıları göz önüne alarak söz konusu özelliklerin en belirgin olanlarını ele alacağım; zira bu makam, konunun üzerinde enine boyuna durmaya izin vermemektedir.

a. Kur'an'ın Fitrî Selâseti/Akıcılığı

Kur'an'ın belagati sahasında Nursî'nin en belirgin başarılarından birisi, Kur'an'ın hakikatlerini tabir için kullandığı vesileleri, belagatin ruhuna uygun bir irşada bağlamasıdır. Bu bağ, akli ve duyguları ikna' etmenin bir vesilesi olması itibarıyla belagat ile imanî maksatlar arasında bulunan sağlam ve güçlü ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Muhtemelen Kur'an'ın belagat esasları içinde en ayan-beyan olanı, parıl parıl parlayan ve tekellüfsüz, karışıklıktan azade, bilinmezlik ve kapalılıktan uzak bir şekilde safî bir su gibi dökülen üslûbunun selâsetidir. Bu üslûp, öylesine akıcıdır ki, lafız ve mana ona itaat ederek boyun bükmüşlerdir. Şüphesiz bu selâset fitrî olup Kur'an'ın üslûbu içinde kökleşmiş bir özellik olarak bulunmaktadır. Bu selâset, tufeylî/dahîl olup da Kur'an semasında fazladan bir unsur olarak bulunuyor değildir. Muhatabın seviyesinin sınırlılığı bu selâset içinde gözetilmektedir. Halkın çoğunluğu bu özelliğinden dolayı Kur'an mesajını kabul, beğeni ve takdir ile kabul edip almaktadır. Konuyla ilgili olarak Bedüzzaman şöyle der:

Ve tercümanın ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla, hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannu ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selâset-i fitriyesini ve doğrudan doğruya semadan gelmesini ve en kesretli olan tabakat-ı avâmın basit fehimlerini tenezzülât-ı kelâmiye ile okşamak hikmetiyle, en ziyade sema ve arz gibi en zâhir ve bedihî sayfalarını açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mu'cizât-ı kudretini ve mânidar sutûr-u hikmetini ders vermekle lûtf-u irşadda güzel bir i'caz gösterir.¹²

b. Kur'an'ın Câmîyyeti

Bedüzzaman'a göre, Kur'an'ın hitabının muhtelif belagat üslûpları ve kâinata ait ilim ve marifetleri kapsayıcılığından söz etmesi noktasında eşi yoktur. Kur'an bu câmîyyet ile muhtelif ilimleri, edepleri ve ahlakî faziletleri içine alan çok yönlü bir fihrist hükmündedir. Bu câmîyyette Nursî'nin dikkatini çeken husus, sonsuz bir incelik ve hiçbir kesintinin, karışıklığın ve ahenksizliğin bulunmadığı bir şekilde hakikatlerin birbirini takiben arz edilmesidir. Bu bağlamda Nursî şunları söyler:

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın surelerine ve ayetlerine ve hususan surelerin fatihalarına, ayetlerin mebde' ve makta'larına dikkat edilse görünüyor ki: Belâğatların bütün enva'ını, fezâil-i kelâmîyenin bütün aksâmını, ulvî üslûbların bütün esnâfını, mehâsin-i ahlâkiyenin bütün efrâdını, ulûm-u kevnîyenin bütün fezelelerini, maârif-i İllâhiyenin bütün fihristelerini, hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beşerîyenin bütün nâfi' düsturlarını ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nuranî kanunlarını cem'etmekle beraber hiçbir müşevveşiyet eseri görünmüyor. Elhak, o kadar ecnâs-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp bir münakaşa, bir karışık çıkmamak, kakhâr bir nizam-ı icâzînin işi olabilir.¹³

Nursî beş esastan meydana gelen *câmiyyet* kavramını daha ayrıntılı olarak ele alır; bunların içinde Kur'an'ın belagati kavramı ile daha yakından ilişkili olanlar vardır. Bu duruma şu sözleri ile işaret etmektedir:

Üçüncü Menba ise, beş cihetle harika bir câmiyyet vardır. Lafzında, manasında, ahkamda, hem ilminde, makâsıdın mîzanı. Lafzı tazammun eder pek vâsi ihtimalât, hem vücuh-u kesire ki, herbiri nazar-ı belâğatta müstahsen, Arabîce sahih, sır-ı teşrii layık görüyor anı.¹⁴

Mana genişlemesi (te vessü'), lafza ait bir zenginliktir. Delâletlerin zenginliği ise, kapsayıcılık (câmiyyet) kavramının dayanaklarından birisidir. Bu zenginlik, Kur'an hitabının, belagatin kabul ettiği ve Arapların muhtelif üslûplarının desteklediği bütün lafzî ihtimallere cevap verecek bir esnekliğe sahip olduğunu ispat eden bir delildir. Kapsayıcılık, Kur'an lafzının delâletini genişleten, üslûp açısından birbirinden farklı muhtelif hitapları ortaya çıkaran, adeta lafzın mana hacmini büyüten ayırt edici bir özelliğidir. Her kim kapsayıcılık (câmiyyet) kavramı hakkında uzun uzadıya düşünüp, konuyu enine boyuna incelerse, Bediüzzaman'ın modern dil ve üslûp araştırmalarında üzerinde çok fazla durulan '*harfin tabir değeri*' veya '*ses sembolizmi/simgeciliği*' adı verilen hususla neredeyse mutabık bir şekilde lafzın kapsayıcılığına ait bir anlayışı/kavramı takdim ettiğini görecektir. Zira, Nursî'ye göre Kur'an'ın lafzındaki harika câmiyyet, lafzı aşır, i'râb hareketlerine de sirayet etmiştir. Bu manada şunları söyler:

...elfâz-ı Kur'aniye, öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, herbir kelâmın, hattâ herbir kelimenin, hattâ herbir harfın, hattâ bâzan bir sükûnün çok vücûhu bulunuyor. Herbir muhatâbına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.¹⁵

Manada câmiyyet konusuna gelince; bu, Kur'ânî manaları diğerlerinden temyiz eden ve manayı muhtelif delâletler ve parlak vecihlerle donatan bir özellik olarak lafzın delâletinin genişlemesidir. Nursî, lafzın delâlet noktasındaki câmiyyetinin, bütün insanî taifeleri, çevreleri ve mezhepleri içine alacak şekilde bir genişlik taşıdığını düşünmektedir. Bu makamda şunları söyler:

Lafzı tazammun eder pek vâsi ihtimalât, hem vücuh-u kesire ki, herbiri nazar-ı belagatta müstahsen, Arabîce sahih, sır-ı teşrii layık görüyor anı. Manasında, meşârib-i evliya, ezvak-ı ârifin, mezâhib-i sâlikin, turuk-u mütekellimîn, menâhic-i hükemâ, o icaz-ı beyanı. Birden ihata etmiş, hem de tazammun etmiş. Delâletinde vüsat, manasında genişlik.¹⁶

Nursî Kur'an'ın mana noktasındaki câmiyyetini vasfederken bitmez tükenmez bir hazine benzetmesini kullanır. Ona göre câmiyyet bir manaya delâlet eden lafzın (dâll) ve delâlet ettiği mananın (medlûl) sınırlarını aşarak Kur'an'ın üslûbu ve îcazına da sirayet eden bir özelliktir. Bu konuya işaret ederken şunları söylemektedir:

Üslûb-u Kur'an'ın o kadar acip bir câmiyyeti var ki, birtek sûre, kâinatı içine alan bahr-i muhît-i Kur'anîyi içine alır. Birtek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır... İşte şu i'caz-kârâne îcazdan, büyük bir lütf-u irşaddır ve güzel bir teshildir. Çünkü herkes, her vakit Kur'an'a muhtaç olduğu halde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen, her vakit bütün Kur'an'ı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar Kur'an'dan mahrum kalmamak için, herbir sûre birer küçük Kur'an hükmüne, hattâ herbir uzun âyet birer kısa sûre makamına geçer.¹⁷

Nursî'nin, tek bir surenin sayısız kelimeler ve manaların kaynağı olarak Kur'an'ın esas maksatlarını içine alacak bir üslupla (teksif-i üslûb) ve bir mana deposu (ihtizân) şeklinde vahyedilmiş olmasından bahsetmesi burada bir hayli dikkatimi çekti. Nursî, Kur'an'ın bu özelliğini irşad ve okumayı kolaylaştırma sebebine bağlamaktadır. Zira ona göre, tek bir ayet tilâvetten/Kur'an okumaktan beklenen gayeyi ifa etmek için yeterlidir. Zira, o tek ayet, diğerlerine ihtiyaç durmayacak ölçüde doyurucu ve fazlasıyla yeterlidir.

Nursî, Kur'an üslûbunun câmiyyetini, hayal duygusunun dokunmasına, terkip ve teşkil edilmesine iştirak ederek, yekûnü itibariyle estetik bir portre oluşturan cüz'î unsurlardan meydana gelen sanatlı suretine isnat etmektedir. Şöyle der Nursî:

Kelâmın elbise-i fâhiresi veyahut cemâli ve sureti, üslûp ile dir. Yani, kalıb-ı kelâm ile dir. Şöyle ki: Ya dikkat-i nazar veya tevaggul veya mübaşeret veya san'atın telâkkuhuyla hayalde tevellüd eden temayülâtın hususiyatından teşekkül eden suretlerden terekkep eden istiare-i temsiliyenin parçaları telâhuk ettiklerinden tenevvür ve teşerrüb ve teşekkül eden üslûp, kelâmın kalıbı olduğu gibi, cemâlin mâdeni ve hulel-i fâhiresinin destgâhidir.¹⁸

O halde üslûp, kelâmın içinde neşvü nemâ bulup, tekâmül eden genel bir çerçevedir. Kelâmın tabirinin hey'eti ve nihâî sınırları bu çerçeve ile belirlenip, teşekkül eder. Nitekim, câmiyyet kavramı da, meşruiyetini, içinde küllî manaları barındıran tek bir cüz'îye taalluk eden kelâmın îcazından alır. Zira:

Îcaz-ı Kur'anî o derece câmi' ve hâniktır, dikkat edilse görünüyor ki, bazan bir denizi bir ibrikte gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmi fehimplere merhameten, basit bir cüz'üyle, hususî bir hadise ile gösteriyor.¹⁹

c. Kur'an'ın Gençliği ve Tazeliği

Nursî'nin, belagat alanındaki ıslah ve marifet/bilgi projesinde emsallerinde bulunmayan bir biçimde orijinal olarak katkı sağladığı ölümsüz başarılarından

ve katkılarından birisi de Kur'an'ın gençliği ve tazeliği konusudur. Muhtemelen, Kur'an'ın pek çok meyve verebilme özelliği ve delâletinin sınırsız zenginliği, zaman ilerledikçe yenilenen ve kâinata ve şeriata ait marifet dairesinin genişlemesi, bu gençliğin gizlendiği yerlerdir. Kur'an'ın gençliğinden murad edilen hususun, onun manalarının sürekli yenilenmesi ve insanların akıllarına gelen sorulara karşı daima cevap verebilmesi olduğu söylenebilir. Bu özellik Kur'an'a mümkün ve âdil olan bütün muteber okumalara karşı cevap verebilme kudreti bahşetmektedir. Bu cevap verebilme kudreti Kur'an'ın bütün zaman ve mekânlar için hitap edebilme salahiyetini ikrar etmektedir. İnsanî medeniyetin gelişmesi, Kur'an'ın hitabının tefsir, te'vîl ve tahlil açısından bu kabiliyette olduğu hakikatini apaçık ortaya koymaya kâfidir. Zira, vahiy sonu gelmez bir kaynaktır; zaman ve mekânın yenilenmesi ile o da yenilenip durur. Nursî bu manayı şöyle ifade etmektedir:

Harika tazeliği bir ihata-i ummani! Te'nis-i ezhân için akl-ı beşere karşı İlahi tenezzülât. Tenzilin üslûbunda tenevvüü, mûnisliğidir mahbûb-u ins ü canı.²⁰

O halde Kur'an'ın gençliği, insanları ve cinleri onun muhabbetine ve aşkına râğbetlerini uyandıran ünsiyet özelliğidir. Zira ünsiyet, insanın marifetini gerekli kılar. Nitekim, cehalet de, uzaklaşmaya (vahşet) sebep olur ve onu celbeder. Nursî, şebâbiyet/gençlik kavramını, Kur'an'ın, insan tabiatının psikolojisi, idraki ve kapasitesini göz önüne almasına bağlamaktadır. Bu suretle Kur'an ile insanlar arasında bir ünsiyet meydana gelir; zatında sürekli bir lütuf ve kesintisiz bir ihsan taşıyan bu Kur'an'a muhatab olan insanın, şuuren anladığı bir cömertlik/kerem ve mutluluk yayılır.

O halde gençlik ve tazelik Kur'an'dan hiç ayrılmayan ezeli iki sıfattır; bunlar, Kur'an'ın delâletindeki zenginliği ve ezelden kıyamet gününe kadar coştukça coşacak olan kaynağındaki serveti gösteren iki alamet-i farikasıdır. Ona muhatap olanların muhtelif seviyelerini ve mertebelerini göz önüne alan son derece coşkun bir kaynaktır. Kur'an'ın gençliği konusunu mücessem bir şekilde ortaya koymak için Nursî, varlıklara âriz olan biyolojik değişim düşüncesini arz eder. Kâinata meydana gelen değişim, asla Kur'an'a uzanamayacaktır. Zira, asla yaşlanmayacak bir gençlik ve eskimeyecek bir tazelik özelliği ile korunmaktadır. Bu bakımdan Nursî şunları söyler:

Kur'an'ın şebâbetidir; her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhâfaza ediyor. Evet, Kur'an, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakât-ı beşeriyeye birden hitâb ettiği için, öyle dâimî bir şebâbeti bulunmak lâzımdır. Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor... Beşerin âşâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat, Kur'an'ın hükümleri ve kanunları, o kadar sabit ve râsihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyâde kuvvetini gösteriyor.²¹

Muhakkak ki, Kur'an'a has olan gençlik, tazelik ve taravetin, Kur'anî kavramların sebat ve istikrarını anlamayı kuvvetlendirmesi onun bir özelliğidir. Zira ebedî devamlılık, onun gençliğinin menbaı ve tazeliğinin madenidir. Zaman ise,

bu tazeliği ortaya çıkaran unsurdur.

d. Cümleler Arasındaki Selaset, Selamet, Tesânüd, Teâvün ve Tenasüb

Kur'an ayetlerinin birbiri ile irtibatlı olması onun belagatinin ayırt edici özellikleri arasında yer alır. Ayetler arasında bulunan bu yardımlaşma ve dayanışma, Kur'an'ın hitabında merkezî bir özelliktir. Kuvvetle muhtemeldir ki, Kur'an üslubunun zayıflıktan, keşmekeşten, istikrarsızlıktan uzak olmasının kaynağı, ayetler arasında bulunan bu verimli dayanışmadır. Bu dayanışmayı meydana getiren, birbirinden uzaklaşmadan ve birbirlerini ihmal etmeden cümlelerin birbiri ile yardımlaşması ve (ortak) hedeflerinin bulunmasıdır. Bunun amacı ise, Kur'an metninin insicam, ittifak ve ahenk içinde eşsiz bir şekilde zuhur etmesidir. Yukarıda bahsi geçen özellikleri vurgularken, Nursî Meânî ve Beyân âlimlerinin konu ile ilgili şahadetlerine dayanmaktadır. Nursî, söz söyleme sanatının dâhileri, imamları ve büyük öncülerini seçerek şunları söylemektedir:

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânın heyet-i mecmûasında râik bir selâset, fâik bir selâmet, mefîn bir tesânüd, muhkem bir tenâsüb; cümleleri ve heyetleri mâbeyninde kavî bir teâvün; ve âyetler ve maksadları mâbeyninde ulvî bir tecâvüb olduğunu, ilm-i beyân ve fenn-i maânî ve beyânînin Zemahşerî, Sekkâkî, Abdülkâhîr-i Cürçânî gibi binlerle dâhî imamların şehâdetiyle sabit olduğu halde...²²

Nursî'nin sözlerinden, ayetlerde onların birbiriyle tenasübünde, intizamlı vaziyetlerinde ve tutarlılığında ortaya çıkan ahengin Kur'an'ın belagatinin gerekli unsurları arasında yer aldığı sonucu çıkıyor. Söz konusu tenasübde, Kur'an-ı Kerîm'in –ayetlerin iniş sebeplerinin birbirinden farklılığına, birbirine zıt hadiselerle çözüm olmasına, ayrı ayrı maksatların tahakkukuna yönelik olmasına ve son olarak, anlayış ve idrak seviyeleri muhtelif olan muhataplara hitap etmesine rağmen- bütün bu zıtlıklar ve farklılıklar, Kur'an'ın bütün maksatlarını, hükümlerini ve ayetlerin muhtelif nüzul sebeplerini içine alan tek bir maksadın potasında erimiştir. Buradan anlaşılır ki, ayetler arasında bulunan yardımlaşma ve dayanışma bu erimenin mevkii ve kaynağıdır. Örnek olarak Kur'an'ın, idraki, kapasitesi ve anlayışı birbirinden farklı olan muhtelif beşer tabakalarına hitap ettiğini görüyoruz. Ancak bu hitabın selâseti ve üslûbun güzelliği, muhatabın adeta tek bir kişi olduğunu hissettirmektedir.

Esbâb-ı nüzûlü muhtelif, mütebâyin. Bir maddede es'ile mütekerrir, mütefâvit. Hâdisât-ı ahkâmı müteaddid, mütegayyir. Muhtelif, mütefârik nüzûlünün ez-mânî.

Hâlât-ı telâkkîsi mütenevvi', mütehâlif. Aksâm-ı muhatabı müteaddid, mütebâid. Gâyât-ı irşâdında mütederric, mütefâvit.²³

Nursî (rh), yardımlaşma ve dayanışma kavramını, aslî maksadın hiç tükenmeyecek merkezî bir kanal, geri kalan muhtelif ifade biçimlerinin ve birbirinden farklı yedi sebebin ise, o büyük kanaldan ayrılan küçük küçük arklar olarak tasvir

edildiği bir teşbih yoluyla sınırlandırmaktadır. Meselâ, Kur'an'ın maksatlarından birisi, muhtelif hadiselerle ilgili gönderilen şer'î hükümlerin açık bir şekilde ortaya konulmasıdır. Ancak, şer'î hükümleri İlahî kelâmdan çıkarma (istinbat) usulü ve bunların intizam ve tutarlılığı, sanki bu hükümlerin tek bir hadise için vahyedilmiş olduklarını göstermektedir. Çünkü, zahirde muhtelif hadiseler varsa da, işin iç yüzünde ve bătınında ise sanki bu hadiselerin hepsi bir gibidir. Bu bağlamda Nursî şunları söylemektedir:

Kelâmın kuvvet ve kudreti ise, kelâmın kuyûdâtı birbirine cevap vermek ve keyfiyatı birbirine muavenet etmekle, umumen karınca kaderince, asıl garaza işaret ve herbiri parmağını maksat üzerine bırakmakla,

عَبَارَاتُنَا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاجِدٌ - وَكُلُّ إِلَى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ

düsturuna timsal olmaktır. Demek, kuyûdât zenav gibi veyahut dereler gibi, maksat ise ortalarından istimdad edici bir havuz gibi olmak gerekir.²⁴

Nursî'nin kelâmının zahirine göre, maksat, gaye ve hedefin birden fazla olması, maksat ve gayenin bir/tek olmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden, tabir biçimleri birbirinden farklı ve söz sanatları da muhtelif olmakla birlikte, bütün bunların hepsi asıl maksada/garaza hizmet etmektedir.

Ayetler ve bunların maksatları arasında karşılıklı birbirlerine cevap vermele-ri kavramını/hususunu izah etmek için şunları söyleyebiliriz: Kur'an ilimlerinde malumdur ki, muhataba yapılan bir hitap, muhatabın anlama kapasitesi, bakış açısı ve tahkik özelliğine göre değişiklik gösterir. Buna rağmen, Kur'an'ın selâseti, üslubunun güzelliği, lafızlarının zarafeti ve ayetlerin birbirine yardımı, muhtelif muhatap tabakalarını adeta tek bir tabakaya indirmektedir. Sanki idrak, kültür ve toplumsal yapı açısından bütün bu muhtelif ve birbirine zıt tabakalar, tek bir tabaka gibidir. İşte bu durum, Kur'an'ın tabir yapısının, genel maksada hizmet etmesi sebebiyledir. Bu yüzden Nursî bu özellikten '*...tenâsüp doğar; hüstün tevellüd eder ve intizamın neşv ü nemâsıyla güzellik parıl parıl ortaya çıkar.*'²⁵ demektedir.

Nursî, her bir mananın mevkinde temessül eden ayetler arasındaki selaset, selamet ve yardımlaşmanın anahtarına ve yine her bir mananın kelâmın aslı manasına ve maksadının mihverine yakınlığına işaret etmektedir. Buradaki manalar arasında hüsn-ü muâşerete sebep olan '*yakınlık*' manasını ifade etmek için, Nursî maişetle ilgili realist bir portreden yararlanır. Buna göre, vazifeli bir şahsın aldığı maddî ücret, işinde ortaya koyduğu emeğin tabiatı, ilmî ve psikolojik bakımdan sahip olduğu nitelikler ve yeteneklerinin düzeyi ile orantılı olmalıdır. Bu temsili örnek, kelâmın üslûbunda bir manayı diğerinden ayıran öze taalluk eden farkı ayırt edici bir şekilde ortaya koymaktadır. Konuyu daha da açıklamak gerekirse, kelâmın mertebeleri, kuvvet, güzellik ve üstünlük açılarından kelâmın asıl delâlet ettiği hususa manaların yakınlıkları nisbetinde artar. Bu bağlamda Nursî şunları söyler:

Nasıl bir hükümetin intizamında, her memura istidadı nispetinde, vazife derecesinde, hizmet miktarınca ücret vermek lâzımdır. Öyle de, böyle meratib-i mütefaviteden ihtilât eden mânâlar ise, garaz-ı küllî olan mesûk-u lehü'l-kelâmın merkezine kurbîyet nispetinde ve maksuda hizmet derecesinde, herbirine inayet ve ihtimamda hisse ve nasiplerini taksim-i âdil ile tefrik etmek gerektir. Tâ ki o muâdeletle intizam ve o intizamdan tenasüb ve tenasübden hüsn-ü vifak ve o hüsn-ü vifaktan hüsn-ü muâşeret ve o hüsn-ü muâşeretten kelâmın kemaline bir mizanü't-ta'dil çıkabilsin.²⁶

Dilin/lügatin dokusu içinde manaların yerlerinin âdil bir şekilde dağıtılmasının kaynağını, merkezî delâlete olan uzaklık-yakınlık belirlemektedir. Zira, mertebelerin dağıtımında bu dengenin bozulması, birbirini takip eden ve komşu olan ifade silsilesi içinde yer alan manalar arasında vahşet ve ayrılıkların/gurbetin meydana gelmesine yol açar. Adeta Nursî (rh), mütekellimin murad ettiği merkezî mananın hükmüne tabi olup, onları bir araya getiren bir delâlet çerçevesinde çalışan manalar arasında belirli mertebelerde hâsıl olan ünsiyet ve ülfet kavramlarına işaret etmek istemektedir. Bu itibarla, mana ve delâletlerin geldiği vatan ve mevkileri mutlaka göz önüne almak gerekmektedir ki, emniyet ve istikrar hissedilebilsin.

Araplardaki belagat kültüründe manaların ve bunların mertebelerinin mevkileri, insanları bir araya getiren birer vatan gibi kabul edilmesi yaygın bir düşüncedir. Bu yüzden de, kelâmın asıl maksadından uzaklara, gurbete düşmüş olan bir mana, vatanından ve ailesinden ayrı düşmüş bir garip gibidir. Buna binaen, böyle bir mana, ızdırıp ve rahatsızlık vasıfları ile nitelenmektedir.

e. Açıp Yayıktan Sonra Toplama (Leff, Neşr ve Cem')

Kur'an'ın belagatinin güzel unsurlarından birisi de, -Nursî'nin de düşündüğü gibi- onun bast ve neşrden sonra toplama (cem') üslûbuna dayanmasıdır ki bu, Kur'an'ın üslûbunun ayırt edici özelliklerinden birisidir. Belki de bu özelliğin bir tezahürü olarak, Kur'an ayetlerin sonlarında evvelce zikri geçen hususları, ya Esmâ-i Hüsnâ'yı veya düşünmeye sevk eden bazı hükümleri yahut da, birtakım küllî kaideleri ekleyerek çok kapsayıcı özetlemeler ile zikretmektedir. Nursî bu özelliğin en göze çarpan niteliklerini şöyle açıklamaktadır:

Kur'ânı Mu'cizü'l-Beyân, âyetlerin hâtimelerinde gâliben bâzı fezlekeleri zikreder ki, o fezlekeler ya Esmâ-i Hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ediyor veyahut akli tefekküre sevk etmek için, akla havale eder. Veyahut, makâsıd-ı Kur'âniyeden bir kaide-i külliyyeyi tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar.²⁷

Bu noktada Nursî'nin yukarıda dile getirilen hususun farklı düzeylerini/ayetlerin sonunda fezlekeler ile özetleme konusunu aşağıdaki gibi tanımladığı dikkat çekmektedir.

•Genellikle ayetlerin sonunda gelmek kaydıyla, Esmâ-i Hüsnâ'yı içine alan özetlemeler (fezlekeler)

• Üzerinde ciddî bir şekilde düşünmeye ihtiyaç duyulan birtakım konuları içine alan özetlemeler

• Ayetlerin meşruiyetini ve delil olma yönünü kuvvetlendiren küllî birer kaideyi içinde barındıran özetlemeler

İcaz, Esmâ-i Hüsnâ zımında sabit olan küllî bir kaideyi içine alan tafsil-den sonra veya derin düşüncenin dayanağı olan insan aklına yaptığı havalenin ardından gelmektedir. Nursî, cem', leff ve tay' özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Neşr ve ferş (açıp yayma), 10 adet belagat nüktesi içinde anlatılmaktadır. Bunların içinde sadece bir örnek olması açısından 'Beşinci meziyet-i cezâlet' den bahsedeceğiz. Nursî şöyle demektedir:

Kur'ân, bazan tagayyüre maruz ve muhtelif keyfiyâta medar maddî cüz'iyatı zikreder. Onları hakaik-ı sabite suretine çevirmek için sabit, nuranî, küllî esmâ ile icmal eder, bağlar. Veyahut tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hâtime verir.²⁸

Kur'an'dan alınan bir-iki delil, iki tarzdaki 'bast yapıldıktan sonra leff' özelliğini uzun uzadıya anlatmaya gerek bırakmayacaktır.

Birinci Örnek:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğü (yaratmayı) kasedip onları yedi (kat) semâ olarak tanzim eden O'dur. Ve O, herşeyi hakkıyla bilendir.' (Bakara 29)

Bu büyük eserler (semavât ve arzın yaratılması) Allah'ın kudretine delil olup, O'nun ceberûtiyetini ve azametini nâtıktırlar. Bu, ilâhî tecelliye en güzel surette gösteren gözle görülen bir kitaptır. Belki de bu tafsil/ayrıntılı anlatım, Allah'ın ilâhî isimlerinden biri olan 'Alîm' isminde tecelli eden en büyük gayeyi hazırlayan unsurdur. Bu konu şöyle açıklanabilir:

Allah'ın fiillerinden birini tafsil etmek → Esmâ-i Hüsnâ'dan bir ismi tazammun eden bir hülâsa

İkinci Örnek:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَنَّا فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Şüphesiz Göklerin ve Yerin yaradılışında, gece ile gündüzün biribiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allah'ın yukarıdan bir su indirip de onunla Arzı ölmüşken diriltmesinde, diriltip de üzerinde deprenen hayvanatı yaymasında, rüzgârları, değiştirmesinde, Gök ile Yer arasında müsahhar bulutla, şüphesiz hep bunlar da akıllı olan bir ümmet için elbet Allah'ın birliğine âyetler var (Bakara 2/164)

İkinci örnekte, cem' ve leff, tafsilden sonra gelmektedir. Ki burada Kur'an, Allah'ın azametini ve eşyadaki mutlak kudretini ifade eden kâinattaki hadiselerden bahsetmektedir. Buradan da, bu yaratılış ile murad edilen en yüksek maksada yani bu acıip mahlûklar üzerinde akli düşünmeye davet etmek. Kur'an'ın bu niteliğini aşağıdaki şema ile gösterebiliriz:

Yaratma, inzâl ve tasrifte Allah'ın fiillerini tafsil etmek → tefekkür ve tedebüre açık bir işareti tazammun eden bir hülâsa

Kur'an'ın belagatinin neşr ve tafsilden sonra cem' ve icmâl usulünü takip etmesindeki hikmet nedir?

Nursî'ye göre Kur'an'ın belagat kavramını ciddi bir şekilde incelediğimizde, manevî projesine hâkim olan îmanî maksatların hâkimiyeti düşüncesiyle ilgili giderek artan bir idrake bizi götürecektir. Zira o bu projede, belagat araçlarını (âliyât) iman hakikatlerinin tespiti için kullanmaktadır. Bu bakımdan, tafsilden sonra yapılan îcâz ve icmâl, Esmâ-i Hüsnâ'nın görünür hale gelmesine ve nurânî bir hakikatın canlı bir somutlaştırması (*tecsîd*) olan bu isimlerin delâlet ettiği manalara aşinalık kazanmaya sebep olacaktır. Nitekim bu süreçte akıl, Esmâ-i Hüsnâ'yı tazammun eden söz konusu hülâsaları anlamak için bir rehber vazifesi üstlenecektir.

f. Muhatapların Seviyesini Göz Önüne Almak

Nursî'nin belagat projesinde muhatap bir köşe taşı mesabesinde; zira müellif, muhatapı Kur'an'ın belagatinin ana rükünlerinden biri kabul etmesinin yanı sıra, güzellik ve üstünlüğünün de önemli esaslarından biri kabul eder. Bu makamda şunları söyler:

Evet, kelâmın ulviyetine, kuvvetine, hüsnüne, cemâline kuvvet veren mütekelim, muhatap, maksat, makam olmak üzere dört şeydir. Ediplerin zannettikleri gibi yalnız makam değildir.²⁹

Şüphe yok ki, Kur'an'ın hitabındaki belagatin yüksekliği, bu dört unsurun bir araya gelmesinde saklıdır. Burada en fazla öne çıkan unsur da, muhtemelen hitabın muhatapı olan kişidir. Kur'an'ın belagatinin özülü ilgili bu ayırt edici niteliği yakından inceleyen bir kimse, Nursî'nin, muhatapların halini göz önüne alma (muktezây-ı hale mutabık olmak) ile ilgili bir kavramı, kadim belagat araştırmalarında bilinenden daha mütekâmil/ileri bir düzeyde takdim ettiğini görür. Bu alana yaptığı ilmî katkının hakikatine daha fazla açıklık getirmek için bizzat Bedüzzaman'ın metnini nakledeceğim:

Belâğat'ki, halin icab ve muktezasına göre mutabakattan ibarettir. İşte burada halin muktazası ise; Kur'anın hitaplarına muhatap olmuş insanlar, muhtelif asırlarda yaşamış ve seviyece birbirinden uzak kalmış olan insan tabakalarıdır. Ve işte, bütün bu tabakaları nazara alarak mürâât etmek ve umum şu asırlara -içerindeki muhtelif anlayışlı insanlarına- mücaverette bulunmak, yani yakın olmak üzere; her çeşit ve sınıf muhatapların -fehimlerine göre- kendileri için

takdir edilmiş hisselerinden istifade edebilmek için; Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan birçok mevkilerde hazıflar yapmıştır ki, ma'na vecihleri umumileştirilip herkese tevzi' edilmiş olsun. Hem o ma'naları herkese şumüllendirmek üzere taksim eylemek için, bir çok yerlerde mutlak bırakmıştır. Keza, bir çok mevzi'lerde ma'na vecihlerini çoğaltabilmek; ve belagat nazarında müstahsen ve ulum-u arabiye yanında makbul olan bir çok ihtimalleri tazammun edebilmesi için nazmı, diziliş ahengini serbest bırakmış, tâki her bir zihin ve anlayış -kendi zevki miktarınca- ondan feyizlensin.. Ve daha buna göre düşün!³⁰

Nursî'nin sözünden, Kur'an'da muhatapların seviyesini göz önüne almanın kaynağının üslûbun vazifelenirilmesi alanının geniş tutulması (tevsi') olduğu anlaşılıyor. Kur'an böyle yapmak suretiyle, muhtelif tabaka, seviye ve sınıfta bulunan muhataplarına uygun olan dilin imkânlarından istifade edilebilmelerinin yolunu açmaktadır. Dilin muhtelif ihtimallere açık tutularak delaletinin genişletilmesi, Arap belagat ve dilinin kaideleri ile belirlenmiş, böylelikle de, muhatabın seviyesini dikkate almayıp, onun zevki ve şuur ve bilinci ile çatışan gayrı mümkün ihtimallere gitmenin önü kesilmiştir.

Kur'an'ın ibâresindeki her türlü tasarruf, mesaja muhatap olanların hissi ile bağlıdır. Muhatabın Kur'an'ın anlatma ve açıklama (ifham ve ibâne) konusundaki hakkı, bunların dilin kuralları ve düsturlarına göre gerçekleşmesidir.

Muhakkak ki, Nursî'nin muhatabın mesajı almasını (telakkî) mesaja muhatap olan kişinin hissine bağlaması, hakkın kabulü ve iman hakikatine intisabın şerefini iz'an etmesi için vicdanı temiz olması gereken muhatabın ruhi boyutunu ortaya çıkaran bir hususu ifade etmektedir. Allâme Bediüzzaman Said Nursî şöyle diyor:

Kur'anın câmiyeti ve genişliği, hem muhatablarının çok mütefavit olan tabakalarının hissiyatını müraat etmesi, hususan mutlak ekseriyet teşkil eden ve en evvel ve bizzat muhatap olan avam tabakalarının te'nis-i ezhanı için tenezzülât-ı kelâmiye yapması, Kur'anın kemaline sebep iken; acıdır ki, hasta ve mariz olan nefis, bununla dalâlete gidiyor. Çünkü meselâ Kur'an, münasib-i makam olarak avama tefhim için onlara göre olan edna dereceli tarz-ı tefhiminde; o hasta olan nefis onda en âlâ ve en ezyen bir suret-i ifadeyi arar.³¹

Şüphe yok ki, insanın bakış açısını mütekellimden muhataba doğru değiştirmek, belagatin yürüdüğü yoldan bir sapma ve câmiyyet kavramından bir çıkıştır. Muhtemelen bu sapmanın kaynağı da, kelama muhatap olan kişinin hislerinin kabiliyetsizliğidir. Kur'an'ın câmiyyeti beşerin her tabakasına ve kâinata ait muhtelif ilimlere şâmil olmakla birlikte, hakikatleri onlara ünsiyetli kılmak, rağbet ettikleri hususlara hitap etmek ve anlayışlarını göz önüne almak için avâma daha fazla seslenir. Bir başka yerde Nursî, Kur'an'ın belagatini ortaya koyduğu delillerin apaçık olması ile irtibatlandırır; zira pek çok ikna' ve safiyet isteyen nuranî hakikatlere beşeri irşad etmenin muktezâlarından birisi, delillerin kolayca anlaşılır olmasıdır. Şöyle diyor Nursî:

...şek ve şüphe etmemek lâzımdır ki, mu'ciz ve en yüksek derece-i belagatte

olan Kur'ân-ı mürşid, esâlib-i Araba en muvafıkı ve tarik-i istidlâlin en müs-takîm ve en vâzihî ve en kıyasını ihtiyar edecektir. Demek, hissiyat-ı âmmeyi tefhim ve irşad için bir derece ihtiram edecektir. Demek, delil olan intizam-ı kâinatı öyle bir vech ile zikredecek ki, onlarca mâruf ve akıllarına me'nûs ola. Yoksa delil, müddeâdan daha hafî olmuş olur.³²

Arap belagatinde üzerinde ittifak edilen hususlardan birisi de şudur: ikna etmeyi ve zevk vermeyi amaçlayan belagatli bir kelamın en büyük maksadı, mananın en güzel bir surette kalbe ulaştırılmasıdır. Mananın kalbe ulaştırılmasında, vicdanda meydana gelebilecek tesiri engelleyen hususlardan birisi, kuvvetli bir delile ve parlak bir hüccete muhtaç olan iknada takip edilen yolun kapalı ve anlaşılamaz olmasıdır. Bu yüzden, irşad mesleğinin bulanıklığı, özünde vuzuh ve açıklık üzerine kurulu olan belagatin hakikatine taban tabana zıttır.

g. Mekkî ve Medenî Ayetlerin Belagati

Nursî, Mekkî ve Medenî ayetlerin üslûbunu, bu iki kısım arasındaki alamet-i fârîka olarak gördüğü irşad ve tebliğ düşüncesi açısından ele almaktadır. Bu farkın ifade edilmesine, Nursî ulûm-u Kur'an hakkında telif edilen eserlerde genellikle zikredilen üslûba ait özelliklerden de uzak durmaz. Ancak, Nursî'nin Mekkî ve Medenî ayetlerin belagatinden yaptığı bahis, tebliğ üslupları ve imanî maksatlara yönlendirmek ve irşad metodunu takip etmektedir. Nursî, Mekkî ve Medenî ayetlerin iki yönlü özelliğini, bunların belagat boyutu içinde, üslûbun kutbunun merkezi sayılan ve Mekkî ve Medenî ayetlerin ifade özelliklerinin sebebi olan imanî hakikatler açısından ele alır. Bu konuda şöyle demektedir:

Mekke'de, birinci safta muhatap ve muarızları, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan, belâgatça kuvvetli bir üslûb-u âlî ve i'cazlı, muknî, kanaat verici bir icmal; ve tespit için tekrar lâzım geldiğinden, ekseriyetçe Mekkiye sûreleri erkân-ı imaniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'cazlı bir îcaz ile ifade ve tekrar ederek, mebde' ve meâdı, Allah'ı ve âhireti, değil yalnız bir sahifede, bir âyette, bir cümlede, bir kelimedede, belki bazan bir harfte ve takdim, tehir ve târif ve tenkir ve hazf ve zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli ispat eder ki, ilm-i belagatin dâhî imamları hayretle karşılaşmışlar.³³

Asıl maksat imanî hakikatlerin ispatı ve tespiti olunca, Kur'an nazmı, tafsilden ziyade icmâlî isteyen mu'cize niteliğindeki îcaz mesleğine yönelmektedir. İcaz belagatinin, Kureyş'in ümmiliğine daha münasip olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bakımdan asıl vurgu, hep tevhid üzerine yapılmıştır.

Mekkî surelerin karşısında, Medine'de nâzil olan sureler iman ve tevhîd ile ilgili konularda icmâlî olarak durmaktadır. Bu icmâl, zaten inanan ehl-i kitab'ın tabiatının gerektirdiği, tafsil ve uzun açıklamalarla doludur. Bu itibarla, Arap belagatinin usulü, seçilecek üslûbun nev'ini belirleyici konumda bulunmaktadır. Bu bağlamda Nursî şunları söyler:

Amma, Medîne sûre ve âyetlerde, birinci safta muhatap ve muarızlar; Allah'ı

tasdik eden Yahudi ve Nasârâ gibi ehl-i kitap olduğundan, mukteza-yı belagat ve irşad ve mutabık-ı makam ve halin lüzumundan sade ve vâzih ve tafsilli bir üslûpla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve imanın rükünlerini değil, belki medar-ı ihtilaf olan şeriatın ve ahkâmın ve teferruatın ve küllî kanunların menşeleri ve sebepleri olan cüz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden, o Medîne sûre ve âyetlerde, ekseriyetçe tafsil ve izah ve sade üslûpla beyanat içinde...³⁴

Mekkî ve Medenî surelerin arasındaki bu esaslı fark ortaya konulduktan sonra, Nursî'nin dört olarak belirlediği bu farkın temel rükünlerine bakmak gerekmektedir:

- a. Makamların birbirinden farklı oluşu
- b. İrşad amaçlarının çeşitliliği
- c. Tebliğ esasların çokluğu
- d. Arap belagatinin kaide ve usullerinin muktezalarının göz önüne alınması³⁵

Kur'an'ın üslûbu, hal ve makamın iktizasına göre selâset, cezâlet ve açıklık (vuzuh) arasında değişiklik gösterir. Zira tarihî ve çevresel şartlar, muktezây-ı hâle uygun olan belagatin tabiatının seçilmesine etki etmektedir. Bunun alameti, iman hakikatlerinin muhataba ulaştırılma metodu, ya uzun uzadıya ayrıntılarla ya da muhtasar bir şekilde konuya değinmeyi gerektirir. İşte bu noktadan, Kur'an hitabının üslûbundaki ve beyanındaki çeşitliliğin sırrını anlayabiliriz.

5. Hakikat ve Mecaz Arasında Kur'an Belagati

Bediüzzaman'ın, son derece problematik olan mecaz konusuna pek çok orijinal katkı sunarak teknik/sanatsal bir şekilde temas ettiğini söylesek yanlış bir hüküm vermemiş oluruz. Nursî'nin konuyu ele alış biçimi, bu konunun inanç, tarih, siyaset, edebî tenkit ve estetik tezahürleri içindeki anlamlarının son derece bilincinde olduğunu göstermektedir. Yeni ve eski birçok araştırmacının mecaz konusunu ele alırken Kur'an'ın belagatine en uzak hareket noktalarından yola çıktığı, Arap belagat tarihinde bilinen bir husustur. Zira İbn Teymiyye (rh) gibi bazı araştırmacılar, İslâm inancındaki hırslarından ve dinî endişelerle Kur'an ibarelerinin estetik yönlerini araştırarak, düşünce alanını genişletmekten uzak durduklarından dolayı mecazı inkar etmişleridir. İbn Teymiyye, bu grubun içinde Kur'an'da mecaz olmadığı konusunda en sert tavrı takınmış olanlardan birisiydi.³⁶ Ayrıca, Mutezile gibi bazı gruplar elinde mecaz konusu, fikrî ve mezhepsel bir silah konumunda olmuştu. Dalâlet ve bid'aya düşmüş diğer bazı gruplar ise, maksatlarına ulaşmak adına, hileli ve mübalağalı yollara başvuracak derecede mecazın kullanıldığı alanı genişletmeye meyletmişlerdi. Oysa Nursî, mecaza Kur'an belagatinin ruhundan doğan i'câzın kaynağı ve sâfi menbaı olan teknik/sanatsal ve estetik açıdan bakmaktadır. Nursî bu hakikati ifrat ve tefritten uzak olmayan bir şekilde mecaz problemine ele alan selef-i sâlihînin ve muhtelif İslam mezheplerinin düşüncelerinde yaptığı kapsamlı bir araştırma ile idrak etmiştir. Nursî'nin mecaz meselesini ele alma biçimindeki düşüncesi, yüksek bir seviyede ilmî bir güven ve otorite kazan-

mıştır. Zira o, naklin reddettiği, selim dil fitratının kabul etmediği ve sağlıklı bir anlamının inkâr ettiği pervasızca ve çirkin bir şekilde pek çok araştırmacının yapmaya çalıştığı sorgulamalarda olduğu gibi, Kur'an'ın i'câzının inkâr boyutlarının idrakinde olarak ve Kur'an nassının/metninin kudsiyet ve hürmetine saldırmanın ne denli tehlikeli olduğunu ortaya koyarak, konuyu objektif bir şekilde ele almaktadır. Bu makamda şunları söyler:

Malûm olsun ki, esâlîb-i Arapta tecellî eden hüccetullahın miftahı, yalnız istiare ve mecaz üzerine müesses ve asl-ı i'câz olan belagattir. Yoksa, şöhret sebebiyle yalancı hadsle lâkîta olunan ve rızaları olmadığını halde esdâf-ı âyâtta saklanan boncuklar değildir.³⁷

En âdil te'vil, Kur'an'ın belagatine uygun olan ve mananın üzerindeki örtüyü kaldırmaya çalışan te'vildir. Yoksa, demogoji, çarpıtma ve hinliklere dayanan te'vil değildir. Nursî, metindeki dilin dokusunu göz önüne alan, Batınîler, Şia'nın en müfrit grupları (ğulât-ı Şia) ve Mutezile'nin Kur'an-ı Kerîm'in ayetlerinin tefsirinde yaptıkları gibi, sınırlarını zorlamayan ve hürmetini kırmayan te'vilde insaflı yolu açık bir şekilde adeta ortaya koymaktadır. Bilakis nassın mana derinliklerine dalmanın anahtarı ve ruhu, çarpıtmadan, baskıdan, zorlamadan ve üstünlük taslamadan uzak bir şekilde te'vil yapan kişiye te'vil için izin verirken; söz konusu nass, bu kişinin manayı bulup çıkarmada ve sorgulamada kullanacağı araçları ve vesileleri de kabul edebilmelidir.

Büyük ihtimalle, bazı müfessirlerin ve tevilcilerin hissettikleri -Nursî'nin ifadesine göre- 'yalancı hads', neticesiz bir metottur. Zira nassı tefsir veya te'vil etmek isteyen kişi, nassın estetik özelliklerini keşfetmeyi arzu eden doğru ve güvenilir bir hadse ihtiyaç duyar. Bu diyalog da, mananın gizlendiği yeri bulup çıkaracak bilinçli, gözü açık bir diyalogdur.

Şüphe yok ki, usulüne uygun yapılmayan bir te'vil, Kur'an nassının hakikatlerine bir tecavüz, edebî hakikatlerine bir suikast girişimi ve i'câzının aslı ve istikâmetinin sebebi olan belagatini inkâr anlamına gelir. Nursî, usulsüz te'vilin tehlikelerini ve kusurunun asıl sebebini aklî bir delillendirme yöntemi ile iki açıdan açıklamaktadır:

a. İ'câz, Kur'an'ın özelliği, belagat ise bu i'câzın mihveri ve aranma sebebidir. Belagate birtakım teknik/sanatsal ve söze ait kanunlar hükmeder. Mecaz da bunlardan bir tanesidir. Te'vilin, istiâre ve mecazdan ayrı olarak ele alınması bu kanunları, esasları ve prensipleri çiğnemektir.

b. Muhatabın anlayışlarını ve idrak seviyelerini göz önüne almak, irşadın gayesinin gerçekleştirilmesi ve i'câzın maksadının somut bir şekilde ortaya konulması, Kur'an'ın belagatinin gerekli unsurları arasında yer alır. Bununla birlikte, Kur'an'ın belagatinin hidayetinden saparak usule uygun olmayan tefsirlere ve mananın ruhuna yabancı zorlamalı te'villere başvurmak, nass/metin ile muhatap

arasında bir uzaklığa yol açar. Nursî, bu durumu şöyle tasvir etmektedir:

Muhakkaktır ki, tenzilin hâssa-i cazibedarı i'câzdır. İ'câz ise, belâğatın yüksek tabakasından tevellüd eder. Belâğat ise, hasâis ve mezâyâ, bahusus istiare ve mecaz üzere müessesedir. Kim istiare ve mecaz dürbünüyle temaşa etmezse, mezâyâsını göremez. Zira ezhan-ı nasın te'nisi için esâlîb-i Arapta yenâbî-i ulûmu isâle eden tenzîlin içinde, tenezzülât-ı İlâhiyye tabir olunan mûraât-ı efham ve ihtiram-ı hissiyat ve mümaşat-ı ezhan vardır. Vakta ki bu böyledir. Ehl-i tefsire lâzımdır: Kur'an'ın hakkını bahş; ve kıymetini noksan etmesin. Ve belâğatin tasdik ve sikkesi olmayan birşeyle Kur'an'ı tevil etmesinler.³⁸

Yapılacak te'vil ve tefsir için bu izni almak, Kur'an metninin eşîğinde talep edilir. Zira, bu eşikten girmek, birtakım tavizsiz işlemleri yapmaya bağlanmıştır. Bunları ihlâl edecek her bir teşebbüs, Kur'an'ın belâğatine, heybetine, vakarına bir saldırı ve muhataplarına da bir saygısızlık olacaktır.

Nassın te'vil edilmesinde bu '*izin alma*' konseptini Bediüzzaman, şairane bir temsil yoluyla daha derin bir şekilde, son derece parlak bir tabir ve üslûp içinde şöyle ele almaktadır.

Evet, lâfza zinet verilmeli, fakat tabiat-ı mânâ istemek şartıyla. Ve suret-i mânâya haşmet vermeli, fakat meâlin iznini almak şartıyla. Ve üslûba parlaklık vermeli, fakat maksudun istidadı müsait olmak şartıyla. Ve teşbihe revnak vermeli, fakat matlubun münasebetini göze almak ve rızasını tahsil etmek şartıyla. Ve hayale cevelân ve şâşaa vermeli, fakat hakikati incitmek ve ağır gelmemek ve hakikate misal olmak ve hakikatten istimdat etmek şartıyla gerektir.³⁹

Kastedilen hususa sımsıkı yapışmak ve aranan hususun kaydı ile kendini bağlamak, manaların gizlendiği yerlere dalmanın anahtarı ve Kur'an nassının hakikatleri ve gizli vecihleri üzerindeki perdeleri kaldırmanın aracıdır. O halde nassın alanı/sınırları içinde yapılan hareketler, himâye altındadır. Nassın iznine tabi olmayan, tekellüflü, herhangi bir kayıttan azade düşünceler üzerine kurulu olan usulsüz ve kendi başına hareketlere yer yoktur. Kur'an nassının çerçevesine dahil olan her bir eğilim, aranan hususun gözetimine ve mananın uygun bulmasına tabidir. Burada konulmuş kayıtlar, nassın sınırlarını her türlü hatadan ve hakikatten uzak olan hayalden korurlar. Bu bakımdan, mecaz, mananın muktezâlarına ve şartlarına sıkı sıkıya bağlı kalma felsefesinden yardım alan estetik bir vesiledir.

Şüphe yok ki, Kur'an'ın belâğati, manaya delâlet konusundaki sâpmalara ve belirsiz hislerin veya azgın bir şehvetin yol açtığı hayalî maceralara karşı bir koruyucu hükmündedir. Bu itibarla, Bediüzzaman Nursî, mecazın kullanılmasını çetin birtakım şartlara bağlamaktadır. Bunlardan bazıları üzerinde duracağız:

Mecazın cevazı ise, belâğatin şeraiti tahtında olmak gerektir. Yoksa, mecazı hakikat ve hakikati mecaz suretiyle görmek, göstermek, cehlin istibdadına kuvvet vermektir.

Evet, herşeyi zahire hamlettire ettire, nihayet Zahiriyun meslek-i müteassifesini tevliid etmek şânında olan meylü't-tefrit ne derece muzır ise, öyle de, herşeyi

mecaz nazarıyla baktıra baktıra, nihayette Batıniyyûnun mezheb-i bâtilasını in-
taç etmek şanında olan hubb-u ifrat dahi çok derece daha muzırdır. Hadd-i ev-
sati gösterecek, ifrat ve tefriti kıracak yalnız felsefe-i şeriatla belagat ve mantık-
la hikmettir.⁴⁰

Mecazın kullanılmasında orta yolu takip etmek, edebî güzellik felsefesinde
(felsefe-i cemâl-i nakdî) herkesçe kabul gören bir husustur. Zira, bazılarının ifrata,
bazılarının da tefrite yönelmesi, sağduyu ve ihtiyattan uzak bir durumdur. Muhte-
melen, mecazı Kur'an hitabının tahlilinde kullanırken takip edilecek iktisatlı yol,
dinin ruhundan kaynaklanmaktadır. Zira, hikmetin mantığa eşlik etmesi, ifrat ve
tefrite varmadan belagatin şeriatla eşlik etmesi gibidir.

Bu bakımdan, Kur'an nassının zahirî çerçevesine takılıp kalan Zâhiriler, onun
estetik yönleri konusunda tefrite düşerek, hakikatlerinin üzerini örtmüşlerdir.
Batınîlerin aşırı gidenleri ise, mecazın kullanımında ifrata düşerek, bu konuda,
çarpıtma, soğuk te'vil ve hastalıklı mübalağa derecesinde düşüncenin alanını ge-
nişletmişlerdir. Arap belagatinin kural ve prensiplerini göz önüne almak, te'vilin
ideolojik amaçlarla kullanılmasını engelleyen bir sınırdır.

6. Tekrar, Kur'an'ın Belagatinin Tezahürlerinden Birisidir

Nursî'nin dikkatini çeken konulardan birisi de, psikolojik ve ruhî açılardan
ele aldığı Kur'an'daki 'tekrar' konusudur. O bu konuyu ele alırken, beyânî i'câz-
da tekrarın konumunu överek ve 'tekrar'ı bir belagat kusuru ve estetik eksiklik
olarak değerlendiren şarkiyatçıları reddederek geleneksel belagat kitaplarında bi-
linen hususların da ötesine gitmektedir. Kur'an'ın pek çok yerinde meydana ge-
len tekrarı, ruhî ve biyolojik lezzetlerin yenilenmesi felsefesi ile tefsir ederek, bu
makamda Nursî şöyle söylemektedir:

Nasıl ki insanın yiyecekleri içerisinde, bir kısmı "kut"dur, temel gıdadır. Bu kût
olan temel gıda, tekrarlandıkça tatlılaşır, ünsiyet verir. Gıdaların bir kısmı da
"Tefekküh'tür. Bunların tekrarlanmasında usanç, tazelenmesinde ise lezzet var.
İşte bu gibi yiyecek gıdalarda böyle olduğu gibi; kelâmın da bir kısmı hakikatin
özü olup fikirlere kût ve kuvvet, ruhlara da gıdadır ki; güneşin ziyası gibi tekrar-
landıkça, istihsan ile karşılanır.. Ülfet edilmişin tekrarlanmasıyla da, tanışma ve
ünsiyet peyda edilmiş olur.. Kelâmın bir kısmı da, ziyet ve tefekküh kabilin-
dendir ki; lezzeti, suretinin tazelenmesinde ve elbisesinin çeşitlenmesindedir.⁴¹

O halde 'tekrar' kelâmında bir kusur değildir; nefislerin ünsiyet ettiği ve kalpleri
mutmain eden bir telvin, yani çeşitlemedir. Zira, tek bir renge takılıp kalmak, in-
san nefsinin hoşlanmadığı ve selim tabiatların sevmediği bir husustur. İnsan nefsi,
daima yenilenen lezzetlerden hoşlanacak şekilde yaratılmıştır. Nursî bu hakikate
kadim âlimlerin, mananın yenilenmesini güneşin ziyasına teşbih eden bir temsille
açıklayan sözlerinden istifade ederek değinmektedir. Bu mana, Ebû Temmâm'ın
şu şiirinden çıkarılmıştır:

وطولُ مقام المرء في الحي مخلِّقٌ لديباجتيه فاغترب تتجدد

«فإني رأيتُ الشمسَ زِيدَتْ محبةً إلى النَّاسِ أن ليست عليهم بسرمد».

Kişinin bir beldede uzun müddet kalması onun saygınlığını eskitir/kaybettirir; o halde gurbete git de bu saygınlık yenilensin!

Zira ben daimi olmadığından dolayı güneşin insanlar tarafından sevildiğini anladım.⁴²

İnsan nefsi yenilikten hoşlanacak şekilde yaratılmıştır; zira her bir yenilikte fazladan bir lezzet vardır. Bu yüzden, ayetler muhtelif mevkilerde tekrar edilmiştir. Her bir tekrarın sanat, estetik ve psikolojik açılarından bir katkısı bulunmaktadır. Nursî'ye göre 'tekrar' kavramını keşfetmek amacıyla yapılan bir okuma, Kur'an hitabındaki yenilenme lezzetinin, insan fitratı ile uyumlu sanatsal bir tabiat olduğunu teyit etmektedir. İmam Zerkeşî, Kur'an kıssalarının tekrar edilmesi kontekstinde belagat nüktelerinden söz ederken bu hususa şöyle işaret etmektedir:

Bu kıssalardan birisinin ihtiva ettiği manalar, defalarca tekrar edilerek müteferrik hale getirilmiştir. Belagat ehli (beliğ), bu tekrarlardaki değişimden ve nefsin sürekli yenilenen şeylerde oradan oraya dolaşmayı sevecek bir şekilde yaratılmış olmasından dolayı bunları dinlemeye bir eğilim duymaktadır. Zira, devamlı yenilenen her bir şeyde yeniden başladıkça zevkin bir hissesi vardır.⁴³

Zerkeşî'nin (rh) kelâmının muktezası şu hususlardır: *Tekrar*, nassın metninin dokusunun yenilenmesi, mana ve maksatlarının da yenilenmesidir. Yenilenme oldukça, lezzet alma yeniden başlayacaktır.

Yenilenme her şeyde rağbet görür. Zira, yeni şeyleri arzulayan ve tüketilme derecesinde çok kullanıldığından, klişeleşen ve mumyalaşan, böylelikle de, yenilenme özelliğini yitirmiş, herkesçe bilinen, alışılmış şeylerden nefret eden insan nefesine, değiştirme ve bir makamdan diğerine intikal etme sevdirilmiştir. Edebî tenkit tarihini okuyanlar, pek çok edib ve eleştirmenin daima yenilenen ve yeniden başlayan lezzet kavramına odaklandıklarını görür. Ebu'l-Ferec el-İsbehânî konuyla ilgili şöyle diyor:

İnsan tabiatında bir şeyden diğerine intikale bir istek, bilinenden yeniye geçişte bir istirahat ve rahatlama özelliği bulunur. Geçilen her yeni durum, daha önceki durumdan nefse daha lezzetli gelir. Bekleyen, kişinin yanında hazır olandan kalbe daha baskın olur.⁴⁴

Nursî tekrarda husule gelen lezzet için, duyarlı bir his ve ince bir zevki şart koşmaktadır.

Kur'ân öyle hakikatli bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur'ân'ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellemler olup darb-ı mesel hükümüne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebâbet ve garabet göstermiş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği halde, şimdi nazil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitap ediyor gibi bir gençlikte görmüş.⁴⁵

Yenilenmenin kaynağı, Kur'an-ı Kerîm'in gençliğidir ki, her tilâvetinde ve okunuşunda yenilenir. Vahyin zenginliği ve verimliliği, her okuyuşa ruhi, psikolojik ve delâlet açısından bir yenilik sunmaktadır. Nursî, yenilikle hâsıl olan lezzeti, temiz bir vicdanla ve selîm bir zevkle Kur'an'ı tilâvet eden kişinin tabiatına bağlamaktadır. Zira, fikrî melekelerini kullanmayan, yeteneklerini geliştirmemiş ve kalbi karanlıkta kalmış kişilerin, sürekli yenilenen bu lezzetten bir hisseleri yoktur.

Şüphe yok ki, *tekrar* ile güdülen maksatlara aşinalığın zayıf olması, konunun estetik boyutlarını ve sırlarını yanlış anlamak, '*tekrar*'ı bir belagat kusuru gören bazı araştırmacılar nezdinde Kur'an'da yapılan tekrarlara itirazın sebepleri arasında yer almaktadır. Hâlbuki tahkika göre, bu tekrarları gerekli kılan '*makam*'dir. Cümledeki kelâmî münasebetler ise, zorbalık ve tekellüf olmaksızın bu tekrarı gerektirmektedir. Bu gereklilik, halin muktezasını, ifade ve dilin yapısının gereklerini göz önüne almaktır. Bu yüzden Kur'an şöyle buyurur:

Hattâ bazan bir sahifede iktiza-yı makam ve ihtiyac-ı ifhâm ve belagat-ı beyan cihetiyle yirmi def'a sarîhan ve zımmen tevhid hakikatını ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve şevk verir.⁴⁶

O halde tekrar, sanat, estetik ve belagat noktasında tezahür eden üstün yönleri gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan, muhatabın tilâvet için şevkini harekete geçirmeyen, onun nazarını mana semasına ve delâlet ufkuna çevirmeyen, ayrıca, hiçbir karşılığı olmayan tekrardan kaynaklanan usanç ve bıkkınlığı da gideren bir unsurdur. O halde Kur'an'ın tekrara ihtiyacı, konteksin gerektirdiği belagat ve makam ihtiyacıdır. Tekrar, mana ile coşup taşan Kur'an metninin tabiatının doğurduğu bir gerekliliktir.

Bu yolla, Kur'an'ın i'câzında, belagati ile uyumundan dolayı, '*tekrar*'ın merkezîyetini kabul ve ikrar etmenin gerekliliği sabit olmuştur. Bu, beyanın sebeplerinin harekete geçirdiği ve makamın şartlarının gerektirdiği sanatsal/teknik bir tekrardır. Zira tekrar, rezil şeylere bulaşmamış fitratı temiz kişiler için ulaşılması ve talep edilmesi kolay bir husustur. Bu itibarla Nursî '*tekrar*' konusunu, ancak bilerek inkar edenler ile, hasta bakışlı ve kısa nazarlı insanların kabul etmeyeceği manevî mucizelerin içine dercetmiştir. Bu konuda şunları söyler:

İşte Kur'an'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, tekraratında kuvvetli ve geniş bir mu'cize-i mâneviye bulunmasına fitrat-ı selîme şahadet eder. Meğer maddiyunluk tâûniyle maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına müptelâ ola

قَدْ يُنْكِرُ الْمَرْءُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَيُنْكِرُ أَلْفَمَ طَعْمِ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

kâidesine dâhil olur.⁴⁷

Sonuç

Sözün özü şudur: Allâme Bediüzzaman Said Nursî, bize göre üzerinde dikkatlice durmayı ve araştırmayı gerektiren bir grup kavram ve fikir sunmaktadır. Ortaya koyduğu eserlerinde, ince bir bakış tekniği ile sağlam ilmî araçlar kullanarak, kadim belagat mirasını, irfan, bürhan ve beyan semasına en yakın metodolojik ve bilgi sahasında yüksek bir derecede temsil etmektedir. Tekrar göz atma fırsatım doğunca, bu kısa araştırmada teşebbüs ettiğim Üstad Nursî'nin şahsiyetinin gizli kalmış muhtelif yönlerini ortaya çıkarmak için incelemeye devam etmeyi hâlâ arzulamaktayım. Bu araştırmada, Nursî'ye göre Kur'an'ın belagati kavramının dayandığı ilke ve prensipleri açıklayarak ortaya çıkarmayı amaçladım. Bunu yaparken de, Arap belagati ve Kur'an'ın beyânı ile irtibatlı olan muhtelif tekniklerle iman hakikatlerinin ispatında ve tespitinde, Nursî'nin metinlerinin yol göstericiliği altında metodolojisini anlamaya çalışan anatomik bir yaklaşımı benimsedim.

Burada kayda değer bir düşünceye de işaret etmeliyim ki o da, Bediüzzaman Said Nursî'nin fikrine hâkim olan hararetle yanıp tutuşan iman gücü ve parlak edebî tenkit ruhudur. İşte bu ruh ve kuvvettir ki, Kur'an'ın belagatinin âşıklarına Nursî'yi bir işaret feneri yapmıştır. Bu ruha ulaşmanın yolu da, ancak inceleme, dikkatlice düşünme ve akli selîm ile mümkündür.

Dipnotlar

- 1 Prof. Dr., Arap Dili Bölümü Belâgat ve Stilistik hocası, Necran Üniversitesi, Suudi Arabistan.
 - 2 Bu başlık editör tarafından eklenmiştir.
 - 3 Nursî, Bedüzzaman Said, *'İşârâtu'l-'icâz fî mezâni'l-'icâz'* thk. İhsan Kasım el-Sâlihî, 1999/1420, İstanbul, Sözlür, s. 41.
 - 4 *age*, 42.
 - 5 Nursî, *Mektubat*, 19. Mektub. <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=Mektubat&Page=181>
 - 6 Nursî, *el-Mesneviyyu'l-Arabiyyu'n-Nûrî*, 1995/1415, Sözlür Neşriyat, Kahire, s. 73. Nursî, *Mesnevi-i Nûriye*, trc. Badıllı, Abdülkadir, İttihad yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 540.
 - 7 *age*.
 - 8 Nursî, Bedüzzaman Said, *İşârâtu'l-'icâz* (Arabî baskı), s. 44.
 - 9 *age*.
 - 10 *age.*, s. 240.
 - 11 Nursî, *Sözlür*, 25. Söz, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=Sozler&Page=367>
 - 12 Nursî, *Şualar*, <http://www.risale-inur.org/yenisite/moduller/risale/index.php?tid=192>. Nursî Kur'an'ın câmiyyeti ile ilgili temel esaslardan *Şualar* adlı eserinde bahsetmektedir. Bahsi geçen bu yerlerde konuyla ilgili doyurucu ve yeterli izah bulunmaktadır.
 - 13 Nursî, *Sözlür*, 25. Söz, <http://www.risaleler.com/wwwroot/turkish/nurlar-tr/a-sozler/metin/0180.htm>
 - 14 Nursî, *Kastamonu Lahikası*, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=Sozler&Page=674>
 - 15 Nursî, *Sözlür*, 25. Söz, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=1&pageNo=524#content.tr.1.524>
 - 16 Nursî, *Kastamonu Lahikası*, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=KastamonuLahikası&Page=130&Command=BookmarkCurrentPage>; Bu hârika câmiyyet kavramı konusunda daha fazla ve doyurucu bilgi için bkz. *Sözlür*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=1&pageNo=541#content.tr.1.540>
 - 17 Nursî, *Sözlür*, 25. Söz, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=1&pageNo=534#content.tr.1.534>
 - 18 Nursî, *Muhakemat*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=13&pageNo=103#content.tr.13.103>
 - 19 Nursî, *Sözlür*, 25. Söz, <http://www.risaleler.com/wwwroot/turkish/nurlar-tr/a-sozler/metin/0177.htm>
 - 20 Nursî, *Kastamonu Lahikası*, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=KastamonuLahikası&Page=131>
 - 21 Nursî, *Sözlür*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=1&pageNo=546#content.tr.1.546>
 - 22 Nursî, *Sözlür*, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=Sozler&Page=378>
 - 23 Nursî, *Sözlür*, <http://www.risale-inur.org/yenisite/moduller/risale/index.php?tid=208>
- Bedüzzaman'a göre Kur'an'ın selasetini, selametini ve âyetlerin birbirine cevap vermesine mani olabilecek dokuz sebep bulunuyor; ancak bu sebepler, Kur'an'ın beyânının ve tenâsübünün i'câzında istihdam edilmişlerdir. Tahkike göre, zikredilen sebepler üzerinde düşününce, aslında bunların yedi olduğu görünecektir. Nursî bunlardan bahsederken tamı tamına rakam vermeyip (*sekiz dokuz mühim esbâb*) ifadesini kullanmaktadır. Âyetlerde karışıklık ve intizamsızlığa sebep olabileceğini düşündüğü bu sebepler, -nüzul sebepleri vb.- Kur'an metninin daha iyi anlaşılması için yardımcı olabilen harici faktörlerdir. Zira Kur'anî hitabın yapısı, iki düzeyde teşekkül etmiştir: Birincisi harici bünyedir ki, Kur'an'ın bu yönü, metnin tarih ve medeniyet çerçevesi ile ilgili hususların tamamı-

nı içine almaktadır. İkincisi dahilî bünyedir: Bu da onun dil ve muhtelif ifade biçimleri/üslûplar ile ilgili dokusunu ihtivâ etmektedir. Bu sebeplerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. *Sözler*, 2. Şule, 1. Nur.

24 Nursî, *Muhakemat*, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=Muhakemat&Page=83>.

Nursî'nin genelde bir havuza veya muhtelif vadilerin toplandığı bir yere/mekana benzettiği '*maksat*' kavramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. *İşârâtü'l-'icâz fî mezânni'l-'icaz*, (Arapça baskı), s. 45.

25 *İşârâtü'l-'icâz*, (Arapça baskı), s. 102.

26 Nursî, *Muhakemat*, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Kulliyat&Book=Muhakemat&Page=90>.

Nursî'nin gayet güzel icra ettiği askerlikle ilgili delilleri kullanarak küllî mânaların buldukları yerleri temsil yoluyla tanımladığına işaret etmek yerinde olacaktır. Bkz. *Muhakemat*, *Unsuru'l-Belâğat*, 6. Mesele (Tenbih).

27 Nursî, *Sözler*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=1&pageNo=558#content.tr.1.558>

28 Nursî, *Sözler*, 25. Söz, <http://www.risaleinur.com.tr/kulliyat/0190.html>.

Bu makalenin sınırları içinde konunun ayrıntılarına girmek mümkün görünmüyor. Nursî'nin eserlerinden yararlanarak söz konusu *10 nükte-i belâğatı* tam anlamıyla kavramak isteyenler için bkz. *Sözler*. Bu sayfalarda, yeteri kadar, tatmin edici izah ve Kur'an'dan alınma uygulamalı örnekler bulunuyor.

29 Nursî, *el-Mesneviyyü'l-'Arabîyyü'n-Nürî*, s. 156; *Sözler*, 25. Söz 3. Nur.

30 Nursî, *İşârâtü'l-'icâz fî mezânni'l-'icaz*, (Arapça baskı), s. 56. (Badıllı Tercümesi)

31 Nursî, *el-Mesneviyyü'l-'Arabîyyü'n-Nürî*, s. 167-168, (Arapça baskı), (Badıllı Tercümesi) *Katire'nin Zeyli*, Remiz 9.

32 Nursî, *Muhakemat*, <http://www.risale.mobi/index.php?risale=1241&sayfa=24>

33 Nursî, *Şualar*, <http://www.risaleler.com/wwwroot/turkish/nurlar-tr/d-sualar/metin/0972.htm>

34 Nursî, *Şualar*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.7.88>

35 *age*.

36 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. İbn Teymiyye, *Kitâbu'l-İmân*, 1925, Mısır, Saade Matbaası, s. 34-5, 47.

37 Nursî, *Muhakemat*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.13.82>

38 Nursî, *Muhakemât*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.13.85>

39 *age*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.13.101>

40 Nursî, *Muhakemat*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.13.38>

41 Nursî, *İşârâtü'l-'icâz fî mezânni'l-'icaz*, s. 39 (Badıllı terc.'den tasarrufla.)

42 Ebû Temmâm, Habîb b. Evs el-Tâî, *Dîvan-u şî'r*, 1889, thk. Şâhin 'Atiyye, Edebiyye Matbaası, s. 91.

43 Al-Zerkeşî, Bedruddin, *el-Burhan fî 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 2. Baskı, Beyrut/Lübnan, Dâru'l-Ma'rîfe 3. Cüz, s. 28.

44 el-İsbekânî, Ebu'l-Ferec, *Kitâbu'l-eğâni*, Lübnan, Müessesetu 'İzzeddin, C. 1. Cüz 1, s. 3.

45 Nursî, *Şualar*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.1.602>

46 Nursî, *Sözler*, <http://www.erisale.com/?locale=tr&bookId=7&pageNo=88#content.tr.1.612>; Tekrarın estetik yönleri için bkz. *Sözler*, Emirdağ çiçeği.

47 *age*. Buradaki beyit İmam Busayrî'ye aittir. Bkz. *el-Kevakibu'd-durriyye fî medhi hayri'l-berriyye*, thk. Ahmed Ali Hasan (Bu baskının hamişinde, İbrahim el-Bâcûrî'nin *Muhtasarı Şerh-i Şeyhu'l-Ezher* de bulunmaktadır. Bkz. İbrahim el-Bâcûrî, Kahire, Mektebetü'l-Âdâb, s. 18)

Kur'ân'ın En Güçlü İ'caz Yönü Olan Belâğat Üzerine -Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi Örneği-

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Bu makalenin amacı, Bediüzzaman Said Nursi'nin Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi adlı çalışmasında belagat açısından Kur'an'ın mucize olduğu yönündeki görüşlerini ortaya koymaktır. Nursi, Sözlere isimli kitabının 25. Söz'ünü, diğer adıyla Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi'ni Kur'an'ın i'cazını açıklamaya tahsis etmiştir. O bu risalede Kur'an'ın kırk vecihle mucize olduğunu vurgulamış ve en kuvvetli i'caz vechinin de belagati olduğunu söylemiştir. Nursi, Kur'an'ın belagatını "Nazmındaki hârika cezâlet", "Mânâsındaki hârika belâğat", "Üslubundaki hârika bedâat", "Lafzındaki harika fesâhat" ve "Beyanındaki berâat" başlıkları altında ayetlerden çeşitli örnekler vermek suretiyle inceleme konusu yapmış ve Kur'an'ın belagatine dair bazı orijinal tespitlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, i'caz, Kur'an'ın i'cazı, belagat, fesahat, bedaât

Rhetoric as a Biggest Miracle of the Qur'an -The Case of Treatise of the Miracles of the Qur'an-

Abstract

The aim of this paper is to produce a commentary on the issue of rhetoric as a miracle of the Qur'an as argued by Said Nursi in his work "The Miracles of the Qur'an" (otherwise known as The 25th Word). In this treatise, he highlighted forty different miraculous aspects of the Qur'an and stated that the greatest miracle lies in the inimitability of the Qur'anic eloquence - i.e. the fact that such rhetorical style cannot be copied or emulated in any way. Writing under the headings of "The Beauty And Wisdom of Composition", "Meaning of Wonderful Eloquence", "Wonderful Style Of Expression", "Wonderful Clarity Of Its Words" and "Majesty Of Exposition" - Nursi used various Quranic passages as examples as part of his study of eloquent rhetoric. He also found some original proofs with respect to some aspects of the Qur'an's eloquent style and rhetoric.

Keywords: Qur'ân, İ'jâz, İ'jâz of the Qur'ân, rhetoric, fluency, and authenticity

Giriş

Kur'ân'ın i'cazı üzerine çalışan müellifler onun mucizeliği konusunda ittifak etmekle birlikte, i'caz yönleri konusunda farklı rakamlar verirler. Esasen bu farklılıkların, bazı yönlerin birkaç yöne bölünmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Said Nursi Kur'an'ın i'caz yönlerinin sınırsız¹ olduğunu söylemekle birlikte, eserlerinde genellikle onun "kırk vecihle mucize"² olduğunu ifade etmiştir.³

Said Nursi'nin Kur'an'ın i'cazı ile ilgili temel eseri, “*Mucizat-ı Kur'aniye Risalesi*” ismini verdiği ve *Sözler* isimli kitabında *Yirmibeşinci Söz* olarak neşrettiği risaledir. Bu risaleden önce, daha çok Kur'an'ın i'cazını açıklamaya yönelik olarak “*İşârâtü'l-İ'câz*”⁴ adlı tefsirini yazmıştır. Nursi bu eserinde Kur'an'ın beş vecihle mucize olduğunu ifade eder ve bunları şu şekilde sıralar:

1. Gâibden, istikbalden haber vermesi,
2. Ayetlerinde tenakuz, tehalüf, hata bulunmaması,
3. Nazım ile nesir arasında, ediplerce gayr-ı malûm bir üslubu ihtiyar etmesi,
4. Okur-yazar olmayan bir zâttan sudûr etmesi,
5. Tâkat-ı beşeriye fevkinde ulûm ve hakaiki ihata etmesi gibi pek çok şeylerdir.”⁵

Nursi'ye göre Kur'an bu beş yön itibariyle mucize olmakla birlikte, “*i'câzının en yüksek vechi, nazmındaki belâğattan doğmuştur. Evet Kur'an'ın bu nevi i'câzı, beşerin tâkatinden hariç bir derecededir.*”⁶ İ'câzü'l-Kur'an üzerine çalışan müellifler de yaklaşık olarak Kur'an'ın i'caz yönlerini bu noktalar üzerinde toplamışlar ve daha çok Nursi'nin yaptığı gibi onun belagati üzerinde durmuşlardır.

I. Belagat Kavramı

Belagat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamına gelen bir maddedir. Terim olarak biri “meleke”, diğeri “ilim” olmak üzere iki manada kullanılmıştır. Meleke olarak belagat, sözün, fasih olmakla birlikte yer ve zamana da uygun olmasıdır. Başka bir ifade ile “sözün, halin gerektirdiği duruma uygun olması”⁷, yani bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir. Belagat insanda doğuştan var olan bir melekedir. Dolayısıyla belagat henüz ilim haline gelmeden önce meleke olarak şair, yazar ve hatiplerde hatta halkın dilinde vardı. Bu sebeple sonraları birer belagat terimi kabul edilecek olan teşbih, mecaz, istiâre, takdim, tehir, cinas, mutabakat vb. edebî sanatlar her dil ve kültürde daima kullanılmıştır. Nitekim belagatin meleke olarak bir hayli geliştiği Câhiliye devri sözlü edebiyatında, Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde bu ilme dair birçok örnek bulmak mümkündür.

İlim olarak belagat, düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen ilme verilen isimdir. Bu anlamda belagat ilmi, edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ana bölüme ayrılır.⁸

A. Meânî

Meânî, ma'nâ kelimesinin çoğuludur. Belagat ilminin, “sözün yerinde olma (muktezâ-i hâle uygunluk) şartlarını, sözü duruma ve yere göre uyarlama ilkelerini” inceleyen dalına meânî adı verilmiştir. Meânî'nin gelişim tarihi nahiv ilmi ve nazım teorisiyle yakından ilgilidir. Nitekim İ'câzü'l-Kur'an türü eserlerde beyân ilmi ağırlıklı olarak işlenmiş olmakla birlikte, îcâz ve türleriyle itnâb konusu

Kur'an'dan çeşitli örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Sıbeveyh, çoğunluğa göre meânî ilminin kurucusu sayılır. Zira o, Arap grammerinin günümüze ulaşan ilk eseri olan *el-Kitâb*'ında meânî ilmini ilgilendiren cümle tahlilleriyle cümlelerdeki takdim-tehir, tarif-tenkir, hazif ve bazı edatların anlamları gibi konulara yer veren ilk dilcidir.

Bazı âlimler Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimelerle bu kelimelerin delâlet ettiği eşya, vasıf ve hareketler üzerinde düşünerek bunların bir kısmının son derece açık (muhkem), bir kısmının ise müphem (müteşâbih) olduğunu görmüşler ve daha ilk asırlardan itibaren “Beyânü'l-Kur'ân”, “Meânî'l-Kur'ân”, “İcâzü'l-Kur'an”, “Mecâzü'l-Kur'ân”, “Müşkilü'l-Kur'ân”, “İ'râbü'l-Kur'ân” vb. adlarla anılan çeşitli eserler yazmışlardır. Edebî sanatların tetkikine yönelik çalışmaların gerçek başlangıcı olan bu eserlerde daha ziyade kelime ile mana arasındaki münasebetler incelenmiştir.

B. Beyân

Sözlükte beyân “ortaya çıkmak, açık seçik olmak; açıklamak, anlaşılır hale getirmek” gibi manalara gelir. Terim olarak belagat ilminin bir anlamı değişik yollarla ifade etmenin usul ve kaidelerinden bahseden dalını ifade için kullanılır.

Bir edebiyat terimi olarak beyân, manayı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usûl ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. Bir dilde anlatılmak istenen manayı birbirinden farklı açıklık ve nitelikte ifade eden lafızlar vardır. Meselâ bir kimsenin cesur olduğu, “o cesurdur”, “o cesarete aslan gibidir”, “o aslan gibidir”, “o aslandır” sözleriyle anlatılabilir. Birincisi diğerlerinden daha açık ve herkesin kolayca anlayabileceği bir ifade şekli olmakla beraber hepsinin en zayıfıdır. Sonuncusu ise hepsinden kuvvetli, ancak diğerlerine göre açıklık derecesi en az olanıdır.

Beyân ilmi kişiye farklı söz ve usullerle meramını iyi ifade edebilme melekesini kazandırır. İfadelerdeki güç ve açıklık derecesi teşbih, mecaz, istiare ve kinaye ile değişir. Dolayısıyla beyan ilminin konusunu da bu edebî sanatlar ve farklı ifade yolları teşkil eder. Bu bakımdan bir anlatım aracı sayılan beyan, sözün kullanılış özelliğine göre bazı bölümlere ayrılır. Kelime gerçek anlamında kullanılıyorsa hakikattir. Gerçek anlamı dışında bir anlam ifade ediyorsa mecaz, teşbih ve istiare olur. Gerçek anlamı yanında daha etkili bir mecazî anlamda kullanılıyorsa kinaye adını alır. Beyân ilmînde ayrıca söz konusu ifade tarzlarından hangisinin daha belîğ olduğu üzerinde durulur ve genellikle mecazın hakikatten, istiârenin teşbih-ten, kinayenin de açık olarak söylemekten (sarih) daha belîğ olduğu kabul edilir.

Beyân ilminin gayesi, duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına uygun bir şekilde ifade edebilmek ve edebî eserleri daha iyi anlamaktır.⁹

Özet olarak açıklık ve kapalılık bakımından birbirinden farklı olan anlatım biçimleriyle ifade etmenin ele alındığı disipline **beyân** denir.

C. Bedî'

Sözlükte bedî', "örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan" anlamına gelir. Bir edebiyat terimi olarak bedî', edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. Diğer bir ifadeyle belagat ilminin ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden dalına bedî' denir. Kelimeyi mecazî anlamda kullanma (istiâre), bir kelimeyi iki manada kullanma (cinas), zıt anlamlı iki kelimeyi kullanma (mutâbâka), söz veya beyit sonundaki kelimeyi başında da kullanma (reddü'l-acüz ale's-sadr) ve belagati temin gayesiyle söze delil getirme (el-mezhebü'l-kelâmî) gibi hususlar bedî' ilminin konularındandır. Bunların dışında nesir ve nazmın güzelliğini sağlayan diğer sanatlar da bu ilmin alanına girer.¹⁰

Özet olarak, belagatin sözün yerinde olma şartlarını, sözü duruma ve yere göre uyarlama ilkelerini inceleyen dalına **meânî**, bu nitelikteki sözü, açıklık ve kapalılık bakımından birbirinden farklı olan anlatım biçimleriyle ifade etmenin ele alındığı disipline **beyân**, meânî ve beyân şartlarını taşıyan, sözü güzelleştiren sanatlardan bahseden dalına da **bedî'** (muhassinât) adı verilmiştir.

II. Kur'an'ın Belagati

Hız. Peygamber döneminde Arap Yarımadası'nda yaşayan insanlar çoğunlukla okuma-yazma bilmediklerinden, mefâhirlerini, tarihî olaylarını, güzel ahlaka dair yaşam öykülerini yazı yerine her biri belîğ birer ifade olan şiirle kayıt altına alıyorlardı. Derin anlamlı sözler, şiir ve belagatin câzibesıyla geçmiş nesillerin ağızından gelecek nesillere aktarılıyordu. Önemli olayları ve sözleri kayıt altına almanın gerektirdiği bu fitrî ihtiyacın bir sonucu olarak, bedevî Araplar arasında en çok fesâhat ve belagat revaçta idi. Öyle ki bir kabilenin belagatli bir edîbi, en büyük millî kahraman gibi telakkî ediliyordu. İnsanlar en çok onunla iftihar ederlerdi. İslâmiyet'ten sonra dünyayı zekâlarıyla idare eden zekî Arap kavmi, aralarında son derece revaç bulan ve medar-ı iftiharları olan hususları kayıt altına almak için şiddetle ihtiyaç duydukları belagat konusunda bütün milletlerden daha ileri ve daha yüksek bir seviyede bulunuyorlardı. Belagat o kadar kıymetli idi ki, bir edîbin bir sözü uğruna iki kavim savaşa başlar veya onun bir sözüyle sulh yaparlardı. Hatta içlerinden en değerli yedi edîbin "Muallâkat-ı Seb'a" adını verdikleri yedi kasidesini altın harflerle yazıp Kâbe'nin duvarına asmışlardı. Bu kasideler onların en önemli iftihar vesilelerindendi.¹¹

Musâ Aleyhisselam zamanında sihir, İsâ Aleyhisselam zamanında tıp ne derece revaçta ise Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemde de belagat bu ölçüde revaçta idi. Peygamberlere verilen mucizelerin en önemlileri toplum arasında revaç-

ta olan şeyler cinsinden olduğu için, Hz. Peygamber'e verilen en önemli mucize de, kendi zamanında revaçta olan belagat cinsinden olmuştur. Bu da, nazil olduğu zamanda Arapların en yüksek derecede belagat sahibi olan ediplerini susturan Kur'an'dır.¹² Nitekim Kur'an'ın *وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ* "Eğer kulumuza indirdiğimiz şey hakkında bir şüpheniz varsa onun bir suresinin benzerini getirin"¹³ şeklinde meydan okumasına karşı, o günden bugüne hiç kimse onun en kısa suresinin dahi bir benzerini getirememiştir. Belagatiyle Kur'an hâlâ meydan okumaya devam etmektedir. Kur'an, onların damarlarına şiddetle dokunduğu ve defaatle muârazaya davet ettiği halde, kibir ve gururlarından başını göklere vuran o dâhîler, ona muâraza etmek için ağız açamayıp zelil bir şekilde boyunlarını eğmek mecburiyetinde kalmışlardır.¹⁴

Bediüzzaman'a göre Kur'an'ın belagati beş yönde ortaya çıkmaktadır: Nazmındaki hârika cezâlet, manasındaki harika belagat, üslubundaki hârika bedâat, lafzındaki hârika fesâhat ve beyanındaki berâat.

A. Nazmındaki Hârika Cezâlet

Kur'an'ın belagat yönlerinden birisi de, nazmında harika bir cezâlet ve meta-net bulunmasıdır.

Sözlükte cezâlet, büyük olmak, sağlam görüş sahibi olmak anlamına gelmektedir. Bir belagat terimi olarak cezâlet, söylenişleri sert ve kalın olduğu için kulakta kuvvetli tesir bırakan kelimelerin kullanılmasını ifade eder.

Kelimeler ses ve mana münasebetleri bakımından belagatta "elfâz-ı cezele" ve "elfâz-ı rakîka" diye ikiye ayrılmaktadır. Sadme, kazâ, rahşan, gazanfer, hitabet, gülbank, çekâçek gibi kelimeler telaffuzlarındaki kalınlık ve çarpıcılık dolayısıyla elfâz-ı cezeleden sayılmaktadır. Bunun aksini ise yumuşak ve ince telaffuzlarıyla kulağa okşayıcı bir tesir yapan elfâz-ı rakîka meydana getirir. Belagat anlayışında güzel yazma ve söylemenin birinci şartı, seçilen kelimenin ifade edilmek istenen şey ve manaya yakışması, ona uygun düşmesidir. Bundan dolayıdır ki savaş, kavgâ, hakaret, tehdit, korku vb. durumlar ifade edilirken ses ve ahenk bakımından bu hallere uygun düşecek kelimeler kullanmaya dikkat edilir. Bunlar anlatılanı hissettirip göz önünde canlandırmayı sağlar. Bu husus gerçekleştirildiğinde cezâlet meydana gelmiş olur. Sevgi, merhamet, şefkat, güzellik, hayranlık gibi hallerin ifadesinde ise kulakta elfâz-ı cezeleden çok farklı tesir bırakan, ince ve yumuşak sesli kelimeler kullanılır. Bir metnin baştan başa sadece elfâz-ı cezele veya elfâz-ı rakîkadan ibaret olması beklenemez. Esas olan, hal ve şartların gerektirdiği kelimeleri seçmek ve bunları yerli yerinde kullanmaktır. Kur'an-ı Kerim'de bu iki ifade tarzı da mevcuttur. Kıyamet gününden, cehennem azabından bahseden ayetlerde şiddet ifadesi olarak elfâz-ı cezele geçerken cennet, rahmet, lütuf ve mağfîret söz konusu olan ayetlerde de elfâz-ı rakîka yer almaktadır.¹⁵

Başka bir ifade ile cezâlet, sözün rekâketten uzak olması demektir. Rekâket de

sözün kusurlu olması, belagatten mahrum bulunması anlamına gelir.

Dil ve üslup yönünden Kur'an harikadır, nazmında harika bir akıcılık ve sağlamlık bulunmaktadır. Bir saatin, saati, dakikayı ve saniyeleri sayan milleri arasındaki nizam ne ise ve bu miller nasıl birbirlerini tamamlıyor ve birbirlerine destek veriyorsa, Kur'an-ı Kerim'in her bir cümledeki nazmı, kelimeleri arasındaki nizamı ve cümlelerinin birbirlerine karşı olan münasebetteki intizamı da böyledir. Bediüzzaman bazı örneklerle bu hususu şöyle açıklığa kavuşturur:

Birinci örnek:

وَلَنْ مَسْتَهُمْ نَفْحَةً مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ (And olsun ki, Rabbinin azabından küçük bir esinti onlara hafifçe dokunacak olsa)¹⁶ cümlesinde, Cenâb-ı Allah, azabının dehşetini göstermek için, en azının şiddetli tesirini gösterme yolunu tercih etmiştir. Zira bu cümlede azapla ilgili kelimelerin tamamı azlığı (taklîl) ifade ettiğinden, sonuç itibarıyla cümle de bütün heyetiyle azlığa delâlet etmektedir. İşte، وَلَنْ (lein =eğer) lâfzı, şek-şüphe (teşkik) ifade eder. Şek azlığa bakar. مَسْ (messe) lâfzı, “azıcık dokunmak” demek olduğundan yine azlığı ifade eder. نَفْحَةً (nefhatün) lâfzı, maddesi bir kokucuk olup azlığı ifade ettiği gibi, sîgası da bire delâlet eder. Masdar-ı merre (bir şeyin bir kere meydana geldiğini ifade eden mastar) gramer kuralınca “biri-cik” demektir, bu da azlığı ifade eder. نَفْحَةً (nefhatün)'deki belirsizlik (tenkîr) için olan tenvin de azlık için olup, “o kadar küçük ki, bilinmiyor” demektir. مِنْ (min) lâfzı, bir şeyin bir kısmı (teb'îz) içindir, “bir parça” demektir; bu lafız da azlığı ifade eder. عَذَابِ (azâbün) lâfzı, ceza manasını ifade eden nekâl ve ikâb kelimelerine nisbetle “hafif bir nevi ceza”dır ki, bu kelime de azlığa işaret eder. رَبِّكَ (Rabbike) lâfzı, Kahrâr, Cebbâr, Müntakîm'e bedel, yine şefkati ihsâs etmekle, azlığa işaret ediyor. İşte، bu kadar azlıktaki bir parça azap böyle tesirli ise, ikâb-ı İlâhî (ilâhî cezâ) ne kadar dehşetli olur, kıyas edebilirsiniz diye ifade eder. Bu cümledeki kelime ve harflerin her biri nasıl birbirine bakıp birbirlerine yardım ediyorlarsa, yine her biri kendi lisânıyla küllî maksadı da takviye etmekte ve ona bakmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, lafzın maksada bakması açısından bir harikadır.¹⁷

İkinci örnek:

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda başışta bulunurlar.)¹⁸ ayeti, cümlenin geneli itibarıyla sadakanın kabul edilmesinin beş şartına işaret eder.

Birinci şart: Sadakaya muhtaç olmayacak derecede sadaka vermek ki، وَمِمَّا (mimmâ) lâfzındaki teb'îz (bir kısım) için olan مِنْ (min), bu şartı ifade eder.

İkinci şart: Ali'den alıp Veli'ye vermek değil, bilâkis kendi malından vermektir. Bu şartı رَزَقْنَا (razeknâ = bizim verdiğimiz rızık) lâfzı ifade ediyor. Bu ifade zekât verdiğiniz zaman “Size rızık olandan veriniz” anlamına gelir.

Üçüncü şart: Minnet etmemektir. Bu şartı رَزَقْنَا (razeknâ)'daki نَا (nâ) lâfzı işa-

ret eder. Yani, “Rızkı size veren Benim. Benim malımdan Benim kuluma vermenizde minnetiniz olamaz.” demektir.

Dördüncü şart: Öyle bir adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Sadakayı sefâ-het yolunda harcayanlara sadaka vermek makbul olmaz. Bu şarta **يُنْفِقُونَ** (yünfikûn = bağışta bulunurlar) lâfzı işaret ediyor.

Beşinci şart: Allah nâmına vermektir ki, **رَزَقْنَا** (razeknâ) lafzı bu anlamı ifade ediyor. Yani, “Mal Benimdir; Benim nâmıma vermelisiniz.” Bu şartlarla beraber, burada genişlik manası da bulunmaktadır. Yani, mal ile sadaka vermek makbul olduğu gibi, ilimle, sözle, fiil ve eylemle, nasihat ile de sadaka vermek makbul olur. **وَمِمَّا** (ve mimmâ) lâfzındaki **مَا** (mâ) kaydı, genellik (umûm) ifade etmesi sebebiyle bütün bu kısımlara işaret eder. Lafız mutlak (kayıtsız) olduğundan genellik (umum) ifade eder ve her şeyden sadaka ve zekât verileceğine bizzat delâlet eder. İşte, sadaka vermeyi ifade eden şu kısacık cümle, beş şart ile beraber, geniş bir dairesini akla bir ihsan olarak gösteriyor. Heyetiyle de bu manayı ihsâs ediyor.¹⁹

Kur'an'da böyle pek çok nazım vardır ki, kelimeleri birbirine bakar, birbirine karşılık verir, birbirine yardım eder ve hepsi birden aynı noktaya işaret ederek geniş bir daire oluştururlar.

Bediüzzaman kelimeleri birbirine bakan ve yardım eden iki örnek verdikten sonra, cümleleri birbirine bakan ve yardım eden örneklere geçer:

Üçüncü örnek:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (1) اللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (4)

(De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O hiçbir şeye muhtaç değildir). O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (Kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.)²⁰ sözleri, Kur'an'ın kısa surelerinden biri olan İhlâs suresinin cümleleridir. Bu surede üçü olumlu, üçü olumsuz olmak üzere altı cümle bulunur. Bu altı cümle, bir taraftan tevhidi altı mertebede ispat ederken, diğer taraftan şirkin de altı çeşidini reddetmektedir. Her bir cümle, diğer cümlelerin hem delilidir, hem neticesidir. Şu halde İhlâs suresinde, otuz adet İhlâs suresi kadar, muntazam ve cümleleri birbirini ispat eden delillerden mürekkep sure vardır.

Meselâ, beş cümlelerin, birinci cümlelerin delili ve neticesi olduğunu gösteren bir açılımı şöyleidir:

قُلْ هُوَ اللَّهُ لَـنَـهُ أَحَدٌ - لَـنَـهُ صَمَدٌ - لَـنَـهُ لَمْ يَلِدْ - لَـنَـهُ لَمْ يُولَدْ - لَـنَـهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

(De ki: O, Allah'tır, çünkü O, bir tektir. Çünkü O, Samed'dir. Çünkü O'ndan çocuk olmamıştır. Çünkü kendisi de doğmamıştır. Çünkü hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.)

Ayetler sondan itibaren ele alındığı zaman da birbirinin delili ve sonucu ol-

maktadırlar:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ لَأنه لَمْ يُولَدْ لَأنه لَمْ يَلِدْ لَأنه صَمَدٌ لَأنه أَحَدٌ لَأنه هُوَ اللَّهُ

(Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir. Çünkü kendisi doğmamıştır. Çünkü O'ndan çocuk olmamıştır. Çünkü O, Samed'dir. Çünkü O, bir tektir. Çünkü O, Allah'tır.)

Surenin bir başka açılımı da şöyledir:

هُوَ اللَّهُ فَهُوَ أَحَدٌ فَهُوَ صَمَدٌ فَهُوَ لَمْ يَلِدْ فَادَا لَمْ يُولَدْ فَادَا لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

(O, Allah'tır. Öyleyse O, bir tektir. Öyleyse O, Samed'dir. Öyleyse O'ndan çocuk olmamıştır. Şu halde kendisi de doğmamıştır. Şu halde hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.)

Diğer açılımlar da buna kıyas edilebilir.²¹

Dördüncü örnek:

الَّذِي لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

(Elif lâm mim. Şu yüce kitap ki, onda aslâ şüphe yoktur. O, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakınanlar için bir yol göstericidir.)²²

Bu iki ayet dört cümleden meydana gelmektedir. Bu dört cümlenin her birisinin iki manası vardır: Bir mana ile öteki cümlelerin delili olurken, diğer mana ile onların neticesi olmaktadır. Karşılıklı münasebetlerden on altı münasebet hattı ortaya çıkar ki, bu münasebetlerden de bu ayetin nazımının i'caz nakışı ortaya çıkar.

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Kur'an ayetlerinin çoğunda, diğer ayetlere bakar bir gözü ve onu gören bir yüzü vardır ki, bu şekilde onlarla manevî hatlar kuruyor ve i'caz nakışı dokuyor.²³

B. Manasındaki Harika Belagat

Kur'an'ın manasında da harika bir belagat vardır. Bediüzzaman Said Nursi bunun bazı örneklerini şöyle verir:

Birinci örnek:

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih eder. Onun kudreti her şeye gâliptir ve hikmeti her şeyi kuşatır.)²⁴ ayetindeki manevî belagati zevketmek isteyen kişi, kendisini, Kur'an'ın nuruna mazhar olmadan önce Câhiliye devrinde yaşayan bedeviler arasında farz etmelidir. O döneme gidince, her şeyin, cehalet karanlığı altında cansız tabiatın şuursuz perdesine sarılmış olduğunu görecektir. İşte böyle bir kişi bir anda Kur'an'ın semavî dilinden سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih eder.) veyahut تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ (Yedi gökle yer ve onların içindekiler

O'nu tesbih eder.)²⁵ gibi ayetlerini iştirince, o ölmüş veya uykuya dalmış olan koca kâinatın bütün mevcudatıyla ve cüzleriyle birlikte تُسَبِّحُ - تُسَبِّحُ (tesbih eder) sadasıyla nasıl dirildiğini ve nasıl uykudan uyanıp ayağa kalktığını görecek; karanlık gökyüzünde cansız bir ateş kütleli olan yıldızların ve yerde perişan vaziyette bulunan mahlukatın تُسَبِّحُ (tüsebbihu) sayhasıyla ve nuruyla, gökyüzünün bir ağız, bütün yıldızların birer hikmetli kelime, bütün hayvanların ve bitkilerin kelime-i şهادeti tesbih edasıyla dile getiren birer sözcük olduklarını müşahade edecektir. Birden her şey lerzeyle gelmiş, yaratıcılarını zikreden birer zâkir olmuştur.²⁶

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَظَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُتُوا لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿33﴾
فِي أَيِّ آيَةٍ رَبِّكُمْ تَكْذِبُونَ ﴿34﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمْ شَوَاطِيرٌ مِنْ نَارٍ وَنَحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرُونَ ﴿35﴾ فِي أَيِّ آيَةٍ رَبِّكُمْ تَكْذِبُونَ ﴿36﴾

(Ey cinler ve insanlar topluluğu! Eğer göklerin ve yerin sınırlarından çıkıp gitmeye gücünüz yeterse, haydi, çıkın. Fakat Allah'ın vereceği bir kuvvet olmadan çıkamazsınız. • Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edersiniz? • Üzerinize saf ateşten bir alevle bakır gibi kızıl bir duman salınır da, birbirinize hiçbir yardımınız dokunmaz. • Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edersiniz?)²⁷

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ (And olsun ki dünya semâsını Biz kandillerle süsledik. Şeytanlar için o kandilleri birer taş yaptık.)²⁸ ayetlerini dinle; bak ki, ne diyor? Diyor ki: “Ey acizliğine ve küçüklüğüne rağmen gururlu ve dik kafalı; zayıf ve muhtaç olmakla birlikte başına buyruk ve inatçı bir varlık olan insan ve cin! Eğer emirlerime itaat etmiyorsanız ve mülkümde de çıkmaya gücünüz yetiyorsa, haydi mülkümde çıkın. Yıldızların, ayların, güneşlerin emirber nefer gibi emrine itaat ettiği bir Sultan'a nasıl karşı gelebiliyorsunuz? Azgın halinizle öyle bir Sultan'a isyan etmiş oluyorsunuz ki, O'nun azametli ve itaatkâr askerleri vardır. Eğer şeytanlarınız dayanabilmiş olsaydı, onları dağ gibi güllelerle taşlardı. Hem bu inkârınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelal'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, O'nun orduları, bırakın sizin gibi aciz varlıkları, dağ ve arz büyüklüğündeki kâfirleri dahi ateşli demirleri atıp dağıtabilirlerdi. Bu halinizle hem öyle bir kanunu yıkmış oluyorsunuz ki, arz büyüklüğündeki yıldızlar birbirleriyle o kanunla bağlıdır. Eğer Allah izin verirse o yıldızlar küre gibi gülleleri üzerinize yağdırabilirler.” Diğer ayetlerin mana kuvvetini, belâğatını ve ulvî ifadelerini buna kıyas edilebilirsin.²⁹

C. Üslubundaki Harika Bedâat

Bedâat, sözün bedî olması demektir. Yukarıda geçtiği üzere bedî de belagat ilminin ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden dalının adıdır.

Kur'an'ın üslubunda harika bir bedâat, yani güzel bir ifade tarzı vardır. Onun

üslubu hem gariptir, hem bedîdir, hem acîbdir, hem muknîdir. Sözü ikna edicidir. O, hiçbir sure ve pasajında hiçbir kimseyi taklit etmediği gibi, hiç kimse de onu taklit edememiştir. Kur'an nasıl nazil olduysa, üslup bakımından bugün de aynı tarâveti, tazeliği, gençliği ve garâbeti muhafaza etmektedir. Meselâ, bazı surelerin başlarında şifreye benzer şekilde³⁰ الم - عسق - حم - يس - طه - الر - طه gibi mukattaât harfleri bulunmaktadır. Bedî bir üslup açısından bakıldığında bu harflerde birkaç i'câz parıltısı bulunduğu görülür. Surelerin başında zikredilen bu harflerde, mechûre, mehmûse, şedîde, rihve, zelâka, kalkale gibi isimlerle anılan her bir kısmından ortalama yarısı mevcuttur. İkiye bölünmesi mümkün olmayan kısmın hafif olanlarından daha çok olan yarıyı, ağırından ise daha az olan yarıyı ihtiva etmektedir. Şu girift ve birbiri içine girmiş olan harf kısımlarının her birinden yarıyı almak 200 ihtimalden bir ihtimaldir. Bu ihtimali de düşünerek tutturmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla harfleri bu şekilde seçmek beşer işi olmadığı gibi, buna tesadüf de karışamaz. Sure başlarında bulunan bu harfler, birer ilâhi şifre olup Kur'an'ın i'caz parıltılarını gösteriler. Harflerin sırlarını araştıran alimler ile araştırmacı velîler şu mukattaât harflerinden birçok mana çıkarmışlardır. Onlar bu harfler vasıtasıyla öyle hakikatlere ulaşmışlardır ki, onlara göre sadece bu hakikatler açısından bile mukattaât harfleri gayet parlak birer mucize sayılır. Biz onların sırlarına vakıf değiliz. Ayrıca bu hakikatleri herkesin görebileceği derecede ispat etmek de mümkün olamamaktadır.³¹

Netice itibariyle Kur'ân sure, maksat, ayet, kelâm (cümle) ve kelime bakımından farklı bir üsluba sahiptir.

1. Sure Bazında Üslubunun Özel ve Güzel Olması

Kur'ân'ın her bir suresi ayrı bir üsluba sahiptir. Uzunlukta ve kısalıkta birbirine yakın olan bir sureden diğer bir sureye geçilirken iki sure arasında üslup bakımından önemli bir fark vardır. Dolayısıyla her bir surenin üslubu kendine hasır.

Meselâ Amme Suresi, bedî bir üslupla ahiretten, haşirden, Cennet ve Cehennem hallerinden bahseder. Bu konulardan öyle hayret verici bir şekilde bahseder ki, şu dünyadaki her bir ilâhî fiilde ve her bir Rabbânî eserde ahirete bakan bir yüzün bulunduğunu ispat eder; kalbi de bu yönde ikna eder. Bu surenin üslup özelliklerinden bazılarını şöyle zikredebiliriz:

Surenin başında Kıyamet gününü ispat etmek için şöyle der: “Size yeryüzünü güzelce serilmiş bir beşik; dağları eviniz ve hayatınız için defneli bir direk, hazîneli bir kazık; sizi birbirini seven, ünsiyet eder birer çift; geceyi rahatça uyumanız için bir örtü; gündüzü maîşet meydanı; güneşi ışık saçan bir lamba ve ısı veren bir soba olarak yarattım. Bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi yapıp ondan suyu akıttım. Basit bir sudan rızkınızı taşıyan çiçekli ve meyveli bitkileri birbirinden farklı bir şekilde az bir zamanda ve kolayca icat eden Biziz. Öyle ise, hak ve batılın ayrıldığı kıyamet sizi bekliyor; o günü getirmek Bize ağır gelmez.” Dolayısıyla kı-

yamette dağların dağılması, semavatın parçalanması, Cehennem hazırlanması, Cennet ehline bağ ve bostan verilmesi gibi haller de kapalı bir şekilde ispatlanmış olur. Yüce Allah bu bağlamda manen şöyle der: “Mâdem Allah, gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar; ahirette dahi bunlara benzer işleri yapar.” Şu halde surenin başında sözü edilen “dağ”, kıyametteki dağların haline bakar; “bağ” da daha sonra ahirette gelecek olan bahçeye ve bağa bakar. Diğer konular da buna kıyas edilebilir. Cenâb-ı Allah’ın dünyadaki ilâhî fiilleri ile ahiret halleri arasında böyle bir ilişki olduğu görülünce, Kur’an’ın üslubunun da ne kadar güzel ve yüksek olduğu anlaşılır.³²

2. Maksat Bakımından Üslubunun Güzel ve Yüksek Olması

Maksat ve gaye bakımından da Kur’an’ın üslubunda garip bir güzellik vardır. Kur’an ayetlerinin birçoğunda gayet yüksek bir üslupla mevcudat üzerindeki ilâhî tecelliler anlatılır.

Birinci örnek:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ
الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (De ki: “*Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğini verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.*”³³ ayeti, insan üzerindeki ilâhî şuûnâtı, gece ve gündüzün birbiri arkasından gelmesiyle ortaya çıkan ilâhî tecellileri, mevsimler üzerinde meydana gelen Rabbânî tasarrufları, yeryüzünde meydana gelen diriliş ve ölümlerde, haşır ve neşirlerde görünen Rabbânî icrâatı öyle yüksek, ulvî ve erişilmez bir üslupla açıklar ki, araştırmacıların ve aklını iyi kullanan bilginlerin akıllarını âdeta emri altına alır. Artık bundan sonra akıl için ayetin gösterdiği yoldan gitmekten başka ihtimal kalmaz. Kim bu tür ayetleri incelerse üzerindeki parlak ve geniş üslubu görür ve fark eder.³⁴ Bu tür ayetlerde, maksat açısından garip ve yüksek bir üslup vardır.

İkinci örnek:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا
لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (Ve denildi ki: “*Ey yer, suyunu yut. Ey gök, suyunu tut.*” *Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cûdî dağına oturdu. Ve “Zâlimler gürûhu Allah’ın rahmetinden uzak olsun” denildi.*)³⁵ ayeti, yüksek ve âlî üslubuyla belagat denizinden bir damla hükmündedir. Bediüzzaman bir temsil ile bu hakikati şöyle izah eder:

Büyük bir komutan büyük bir harpte zafer kazandıktan sonra ateşe devam eden askerine “Ateş kes!” ve hücum eden ordusuna “Dur!” diye emrettiğinde ateş kesilir, hücum durur. Sonra “Galip geldik, iş bitti. Bayrağımız düşmanın merkezindeki yüksek kalesinin başında dikildi. Eşfelü’s-sâfilîne (Cehennem’in en aşağı mertebesine) giden o edepsiz zâlimler cezalarını buldular” der. Aynen öyle de, Padişah-ı

Bîmisâl, yere ve göğe, Nûh kavmini cezalandırmak için emir vermiş; vazifelerini yaptıktan sonra onlara şöyle ferman ediyor: “Ey arz, suyunu yut; ey semâ, dur, işin bitti! Su çekildi. Dağın başında ilâhî emir gereğince çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular.” Gerçekten burada Arapça ifadede üslubun ulviyeti açıkça görünüyor. “Zemin ve gök iki itaatkâr asker gibi emir dinler, itaat ederler” deniliyor. İşte bu üslup işaret eder ki, insanın isyanından dolayı kâinat kızıyor. Semavat ve arz hiddete geliyor. Bu işaretlerle der ki: “Yer ve gök gibi iki itaatkâr askerin emrine hazır olduğu bir Zât’a isyan edilmez, edilmemeli.” Bu üslubuyla ayet dehşetli bir tehdit ve sakındırmayı ifade eder. Ayette, tufan gibi dünya çapındaki bir hadise bütün gerçekliği ve sonuçlarıyla birlikte birkaç cümlede îcâzlı, i’câzlı, cemâlli, icmâlli bir tarzda beyan edilmiş. Kısa olmakla birlikte yüksek manaları ifade eden bu ayet karşısında herkes susmuş, karşısında hayretle eğilmiş ve onun bir benzerini getirme imkânını bulamamıştır. Diğer ayetler de belâgat denizinin diğer katreleri ve damlaları hükmündedir.³⁶

3. Pasaj Bütünlüğü Bakımından Üslubunun Güzel ve Yüksek Olması

Cenâb-ı Allah buyuruyor:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ ﴿٥﴾ (Gök yarıldığında • Rabbinin emrine boyun eğdiğinde -ki ona lâayık olan da budur. • Yer dümdüz edildiğinde. • İçinde ne varsa atıp boşaldığında. • Rabbinin emrine boyun eğdiğinde- ki ona lâayık olan da budur.)³⁷ İnşikâk suresinin bu ilk beş ayetinde yer ve göğün Cenâb-ı Allah’ın emrine karşı mutlak itaat içinde oldukları yüksek ve âlî bir üslupla anlatılmaktadır. Şöyle ki: Nasıl ki büyük bir komutanın, biri cephedeki savaş işlerini yürütmek, diğeri askere alımları ve terhis işlerini düzenlemek için iki askerlik dairesi bulunur. Savaş bittikten sonra bu iki daireyi tebdil edip başka işlerde kullanmak için o komutan bu iki daireye yönelir. O dairelerin her biri hizmetçilerinin lisaniyla şöyle derler: “Ey komutanım! Bize biraz mühlet ver ki, eski işlerin ufak-tefeklerini, pılı-pırtılarını toplayıp dışarı atalım, içerisini temizleyelim; temizlik işini tamamladıktan sonra teşrif ediniz. Şimdi de her şeyimizle senin hizmetindeyiz, hazır duruyoruz. Buyurun! Ne yapmak isterseniz yapınız! Emrine boyun eğdik. Çünkü senin yaptığın bütün işler hak, doğru, güzel ve halkın menfaatindedir.” Bunun gibi yer ve gök de, iki adet teklif, tecrübe ve imtihan dairesi olarak açılmıştır. İmtihan müddeti bittikten sonra yer ve gök, teklif dairesindeki eşyasını ilâhî emirle bir tarafa atıp şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Buyurun, bizi hangi maksatla istihdam etmek istiyorsan et. Bizim hakkımız ve vazifemiz sana itaattir. Her yaptığın şey doğrudur, haklıdır.” İyice dikkat edildiğinde bu ayetlerde haşmetli ve âlî bir üslupla bu manaların anlatılmış olduğu görülür.³⁸

4. Kelimeleri Bakımından Kur'ân'ın Yüksek ve Güzel Bir Üsluba Sahip Olması

Kur'an, cümleleri bakımından yüksek ve güzel bir üsluba sahip olduğu gibi, kelimeleri bakımından da aynı üsluba sahiptir.

Birinci örnek:

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (Aya gelince, onun için de menziller takdir ettik ki, kurumuş hurma dalının ince yay halini alıncaya kadar inceler.)³⁹ ayetindeki “*ke'l-urcûni 'l-kadîm = Kurumuş hurma dalının ince yay hali gibi*” lafzında şöyle lâtif bir üslup vardır:

Ay'ın birkaç çeşit menzili ve yörüngesi vardır ki, bunlardan biri Süreyyâ yıldızlarının dairesidir. Ayette hilâl halindeki Ay, hurmanın eskimiş, kurumuş beyaz bir dalına benzetilmiştir. Bu teşbih ile şöyle bir mana anlatılmak istenmiştir: Göğün mavi perdesi arkasında sanki bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın beyaz, sivri, nurânî bir dalı (hilal), perdeyi yırtıp başını çıkarmışa benzer. Süreyyâ, o dalın bir salkımı, diğer yıldızlar da o gizli yaratılış ağacının birer nurlu meyvesi gibidir. Kur'an bu ayeti işitenin hayaline böyle bir görüntü takmakta ve hayalî gözüne bunu göstermektedir. Çölde yaşayan ve geçim vasıtalarının en önemlisi hurma ağacı olan bedevilerin nazarında böyle bir hayal, son derece güzel, uygun, latîf ve ulvî bir üslupla ifade edilmiştir. Gerçekten sahrada yaşayan bedeviler bu ayetin edebî zevkini fazlasıyla hissederler.⁴⁰

İkinci örnek:

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا (Güneş de onlar için bir delildir ki, kendisine tâyin edilmiş bir yere doğru akıp gider.)⁴¹ ayetindeki “*tecrî*” kelimesi şöyle yüksek bir üsluba pencere açar: *Tecrî* lâfzıyla, yani “Güneş döner” tâbiriyle ayet, kış ve yazın, gece ve gündüzün muntazam bir şekilde birbiri arkasından gelmelerinde ilâhî kudretin tasarrufu bulunduğunu hatırlatır. Böylece okuyana ve dinleyene Yaratıcı'nın azametini ve yüceliğini bildirir; nazarları Kudret Kalemi'nin mevsim sayfalarında yazdığı Samedânî mektuplarına çevirir. Hâlık-ı Zülcelâlin hikmetli işlerini göstermek ancak böyle güzel bir üslupla mümkün olabilir.⁴²

Hem, “*ve 'ş-şemsü tecrî*” tâbiri, gece ve gündüzün, kış ve yazın birbiri arkasından gelmelerinde insanı hayrete düşüren muntazam tasarrufu gözlemlere hatırlatır ve bu hatırlatmayla rubûbiyetinde münferit (tek) olan Sâniin yüce kudretini zihinlere nakşeder. Demek o Zat, beşerin zihnini, güneş ve ay noktalarından gece ve gündüz, kış ve yaz sayfalarına çevirir ve o sayfalarda yazılan olayların satırlarına nazar-ı dikkati celb eder. Evet, Kur'ân, güneşten güneş olması hasebiyle bahsetmiyor, bilakis onu ışık saçan bir varlık olarak yaratan Zât'ı hatırlatmak için bahsediyor. Hem, güneşin insana lüzumsuz olan mahiyetinden bahsetmiyor, belki güneşin vazifesinden bahsediyor ki, san'at-ı Rabbâniyenin intizamına bir

zemberek ve hilkat-i Rabbâniyenin nizâmına bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezelî'nin gece ve gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki san'at-ı Rabbâniyenin insicâmına bir mekik vazifesi yapıyor. Kur'an'ın diğer kelimelerini de bunlara kıyas edebilirsin. Âdetâ basit, alışılmış birer kelime iken, latîf mânâların definelere birer anahtar vazifesini gördükleri müşahede edilmektedir.⁴³

Üçüncü örnek:

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا (Güneşi de bir kandil olarak asmıştır.)⁴⁴ ayeti, “sirâc” (lamba) kelimesiyle şöyle bir üsluba pencere açar: Şu âlem bir saraydır. İçindeki eşya ise insanlar ve diğer hayat sahibi varlıklar için hazırlanmış yiyecekler, içecekler, gerekli ve süslü eşyalardır. Güneş de, bir lamba ve mum olarak onların hizmetine verilmiştir. Aslında bu hal, Yaraticı'nın ne kadar haşmetli olduğunu ve insana ne büyük ihşanda bulunduğunu gösteren bir durumdur. Aynı zamanda bu hal bir tevhid delilidir. Müşriklerin parlak bir mâbud zannettikleri güneş, insanların ve canlıların hizmetine verilmiş bir lamba, cansız bir mahlûktur. Şu halde sirâc tabiri, Yaraticı'nın azamet-i rububiyetindeki rahmeti hatırlatır, o rahmetin genişliği ve büyüklüğüyle insana olan ihşanınin büyüklüğünü ifham eder, o ifham ile saltanatının haşmetindeki keremini ihşas eder ve bu ihşas ile de vahdaniyeti i'lâm eder, bildirir; mânen şöyle der: “Cansız, şuursuz ve başkasının emrine verilmiş bir lamba, hiçbir yönüyle ibadete layık olamaz.”⁴⁵

Dördüncü örnek:

Kur'an'ın üslubunun yüksek, ulvî ve parlak olduğunu gösteren en iyi örneklerden biri de فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ (Artık emrolunduğun şeyi açıkla)⁴⁶ ayetidir. Nitekim bir bedevî, Müslüman olmadan önce bu ayeti işittiği zaman secdeye kapanmış.⁴⁷ Bunun üzerine ona “Sen Müslüman mı oldun?” diye sormuşlar. O, “Hayır! Müslüman olmadım. Fakat ben bu sözün belagatine secde ediyorum” diye cevap vermiş. Bu olayda olduğu gibi bazen Kur'an'ın bir tek ayeti insanı meftûn edip kendine bağlayabilir.⁴⁸

D. Lafzındaki Harika Fesâhat

1. Fesâhatın Anlamı

Fesâhat sözlükte “açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf ve halis olması” manalarına gelir. Bundan hareketle “sözün kusurlardan arınmış olması”na fesâhat; böyle bir söze veya onu söyleyene de fasîh denilmiştir. Fesâhat önceleri belagat, beyân ve berâat kelimeleriyle eş anlamlı olarak “güzel ve etkili söz” manasında kullanılırken, daha sonra lafız güzelliğine fesâhat, mana güzelliğine belagat, berâat ve beyân denilmeye başlanmıştır.

Bir sözün fasîh sayılabilmesi için fesâhata engel olan kusurları taşımaması gerekir. Bu kusurlar lafza ve manaya ait olmak üzere ikiye ayrılır.

Lafza ait başlıca kusurlar şunlardır:

- a. Tenâfür, yani bir kelime veya cümlenin zor telaffuz edilmesi.
- b. Kelimenin morfolojik yapısının kural dışı olması. Buna, kıyasa muhalefet de denir.
- c. Lafzî ta'kid, yani bir ibareyi oluşturan kelimelerin maksadın anlaşılmasını güçleştirecek şekilde sıralanması.
- d. Kelimenin veya cümlenin kulak tırmalayıcı bir söylenişi olması (kerâhet-i sem'). Bazı kelimelerin telaffuzu kolay olmasına rağmen çıkardıkları sesler ahenkli olmayabilir.
- e. Harf veya hecelerinin fazlalığı sebebiyle kelimenin uzun olması.
- f. Za'f-ı te'lif, yani cümleyi oluşturan öğelerin sıralanışının söz dizimi kurallarına aykırı olması.
- g. Gereksiz tekrarlar. Cümlede herhangi bir kelimenin hoşça gitmeyecek ve yeni bir anlam katmayacak biçimde tekrar edilmesiyle tekit, atıf, sıfat türü kelimelerde eş anlamlıların tekrarı cümlenin fasih sayılmasına engel olur.
- h. Zincirleme isim tamlamaları (tetâbu' -i izâfât).

Manaya ait başlıca kusurlar da şunlardır:

- a. Garâbet. Kimsenin duymadığı, kullanmadığı, anlamı ancak sözlüklerde bulunan nadir ve garip kelimelerin kullanılması.
- b. Mânevî ta'kid. Sözü anlamının hatalı mecaz, istiare ve kinayelerin kullanılması gibi sebeplerle kapalı olması, âdetâ kördüğüm haline gelmesi.
- c. Bunların dışında, övgü ve yergilerin ilgili kelime ve tabirlerle yapılması; mecaz, istiare, kinaye ve teşbih gibi edebî türlerin yerinde kullanılması; şiir, mektup ve hitabelerde gereksiz ilmî terimlere yer verilmemesi; ibarenin kelimeleri arasında cinas, tıbâk, seci, tenasüb, mürâât-ı nazîr gibi lafız ve anlam ilgilerinin bulunması; gereksiz itnâb, haşiv ve ziyadedden uzak olarak sözün veciz bir biçimde ifade edilmesi de fesahatin şartlarından sayılmıştır.

Fesahate aykırı görülen hataları yapmamak için lügat, sarf, nahiv, meânî, beyân ve bedî gibi edebiyat ilimlerini iyi bilmenin yanında özel yeteneğe ve dil zevkine sahip olmak gerekir.⁴⁹

Kısacası fesahat, lafız ve mana bakımından sözün kusursuz ve açık olması anlamına gelen bir belagat terimi olarak kullanılmaktadır.

2. Kur'ân'ın Fesahati

Kur'ân'ın lafzında harika bir fesahat vardır. Kur'ân mana yönüyle beyân ilmi-

nin gerektirdiği üslup bakımından fevkalâde belîğ bir kitap olduğu gibi, lafzında da gayet selîs bir fesahat vardır. Fesahatinin kesin olarak var olduğunun iki delili vardır. Birincisi ne kadar okunsa hiç usandırmaması, ikincisi ise fasîh bir kelâm oluşu konusunda beyân ve meânî âlimlerinin kesin şahitlikleridir. Şahitlik eden âlimler de öyle sıradan insanlar olmayıp belagat ilminde dehâ seviyesinde olan bilginlerdir.

Kur'an, binler defa tekrar edilse usandırmıyor, bilakis daha çok lezzet veriyor. Küçük ve basit bir çocuğun hafızasına ağır gelmiyor; onu hıfzede biliyor. Küçük bir sözden rahatsız olan en hastalıklı bir kulağa nâhoş gelmiyor, tersine hoş geliyor. Ölmek üzere olan kişinin damağına şerbet gibi oluyor; zezem suyundan aldığı aynı lezzeti kulağı ve dimağı alabiliyor.

Usandırmamasının hikmetli bir sırrı şudur: Kur'an, kalpler için kût ve gıdâ, akıllar için kuvvet ve zenginlik, ruhlar için su ve ışık, nefisler için deva ve şifa olduğundan usandırmaz. Her gün ekmek yeriz, usanmayız; fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. Demek Kur'an, hak ve hakikat, doğruluk ve hidayet, harika bir fesahat olduğundandır ki, usandırmıyor. Daima gençliğini muhafaza ettiği gibi, tarâvetini, tazeliğini, halâvetini ve tatlılığını da muhafaza ediyor. Hatta Kureyş reislerinden müdakkik bir belîğ, müşrikler tarafından, Kur'an'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: "Şu kelâmın öyle bir tatlılığı ve tazeliği var ki, beşer sözüne benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri tanıyorum, biliyorum. Bu kelâm, hiçbir şekilde onların sözlerine benzemiyor; olsa olsa bize tabi olan halkı kandırmak için sihirdir, demeliyiz."⁵⁰ İşte, Kur'an-ı Hakîm'in en inatçı düşmanları bile fesahatine hayran oluyorlar.

Bediüzzaman Said Nursi, Kur'an-ı Hakîm'in ayetlerinde, sözlerinde, cümlelerinde fesahat sebeplerini izah etmenin çok uzun gideceğini ifade ederek, yalnız bir ayetteki harflerin özelliklerinden ortaya çıkan selâset ve fesahati ve bu ayet üzerinde parlayan i'câz ışığını göstermek için tek bir örnek vermekle yetinir: *(Sonra Allah, bu kederin⁵¹ ardından size bir emniyet, bir uyku verdi de, içinizden ihlâs ile imân etmiş olanları o uyku sarıverdi.)⁵²* ayetinde birçok harf bulunmaktadır. Sakîl ve ağır harfler bütün kısımlarıyla birlikte bu ayette toplanmış olduğu halde, ayetin selâsetini ve akıcılığını bozmamış; bilakis bu durum söze, revnak ve muhtelif tellerden çıkan, birbirine uygun ve birbirini destekleyen bir fesâhat nağmesi katmış. Şu i'câz lem'asına ve parlıtısına dikkatle bak: Hece harflerinden yâ ile elif en hafif ve birbirine çevrildiği için iki kardeş gibi herbiri yirmi bir kere tekrar edilmiş. م (mim) ile ن (nun)⁵³ birbirinin kardeşi olduğu ve birbirinin yerine geçtiği için herbiri otuz üç defa zikredilmiştir. ش (şin), س (sin) ve ص (sad) harfleri, mahreç (harfin çıkış yeri), sıfat ve ses bakımından kardeş oldukları için herbiri üç defa; غ (gayn) ve ع (ayn) harfleri kardeş oldukları halde, ع daha hafif olduğu için altı defa, غ daha ağır olduğu için onun yarısı kadar olmak üzere üç defa zikredilmiştir.

ز (ze), ذ (zel), ظ (zı) ve ط (tı) harfleri mahreç, sıfat, ses bakımından kardeş oldukları için, herbiri ikişer defa; (lam) ل ve ا (elif) harfleri لا (lâ) şeklinde birleştikleri zaman ا (elif)'in لا şeklindeki hissesi ل (lam)'ın yarısı kadardır. Bundan dolayı ل (lam) kırk iki defa, ا (elif) onun yarısı kadar olmak üzere yirmi bir defa zikredilmiştir. Hemze ء ile ا (elif) mahreççe kardeş oldukları için, hemze⁵⁴ on üç; ا (elif) bir derece daha hafif olduğu için, on dört defa; ك (kef), ف (fe) ve ق (kaf) harfleri kardeş oldukları ve ق (kaf)'ın bir noktası fazla olduğu için ق on; ف dokuz, ك dokuz; ب (be) dokuz, ت (te) on iki - ت' nin derecesi üç olduğu için on iki defa- zikredilmiştir. ر (râ), ل (lam)'ın kardeşidir, fakat ebced hesabına göre ر (râ) nın simgesel karşılığı iki yüz, ل (lam)'ın otuzdur; altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem, ر telâffuzca tekerrür ettiğinden sakîl (ağır) olup, yalnız altı defa zikredilmiştir. ت, ث (se), ح ve خ harfleri ağır oldukları ve onları da zikretmenin bazı uygun yönleri bulunduğu için birer defa zikredilmiştir. و (vav), ح (hâ)'dan ve hemze'den daha hafif ve ى (yâ)'dan ve ا (elif)'ten daha sakîl (ağır) olduğu için on yedi defa olmak üzeri sakîl hemze'den dört derece yukarı, hafif ا'ten dört derece aşağı zikredilmiştir.

Ayette harflerin ölçülü bir şekilde yer alması, harflerin özelliklerine göre aralarında uygun bir münasebet bulunması, ince bir hesabın, dakik bir planın var olduğunu gösterir. Bu durum iki kere ikinin dört etmesi kesinliğinde Kur'an'ın beşer tarafından yapılamayacağına, harfler arasındaki bu münasebeti kurmaya beşer aklının yetmeyeceğine delildir. Tesadüfün de bu işe karışması muhaldir. Harfler arasında görünen acîb intizamın, garîb nizamın, selâsetin, akıcılığın ve lafızlar üzerinde görünen fesâhatın hiç şüphesiz daha başka hikmetleri de vardır. Mâdem Kur'an'ın harflerinde böyle bir intizam gözetilmiş, elbette kelimelerinde, cümlelerinde, mânâlarında da öyle esrarlı bir intizam, öyle nurlu bir insicam gözetilmiştir ki, göz görse “Mâşaallah,” akıl anlasa “Bârekâllah” diyecektir.⁵⁵

E. Beyânındaki Berâat

Berâat sözlükte “üstün olmak, üstün gelmek” anlamına gelir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle berâat, “tefevvuk, metanet ve haşmet” demektir.

Berâat kelimesi belagatte daha çok “berâet-i istihlal” adı verilen edebî bir sanat için kullanılır. Berâet-i istihlâl de, “bir esere konuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslupla başlamak” anlamına gelir. Bir terim olarak berâet-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslupla başlama sanatıdır. Maksada işaret eden kelime ve deyimlerin nazım ve nesrin ortasında yer almasına ise telmih denir.⁵⁶

Kur'an'ın beyânındaki berâat, yani tefevvuk, üstünlük, metânet, sağlamlık ve haşmet onun i'cazını gösteren yönlerinden birisidir. Nazmında cezâlet, lâfzında fesahat, manasında belagat, üslubunda bedâat olduğu gibi, beyânında da yüksek bir berâat vardır. Kur'an'ı Kerim'in beyanı, terğîb ve terhîb (teşvik ve korkutma),

medih ve zemm (övme ve kötöleme), ispat ve irşâd, ifhâm ve ilzam gibi sözün bütün kısımları ve hitabet tabakaları bakımından en yüksek mertebededir.⁵⁷

1. Tergîb ve teşvik makamında zikredilen ayetlerden bir örnek:

Cenâb-ı Allah İnsân Suresinin başında şöyle buyuruyor: هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانَ جِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ (İnsan üzerinden öyle bir devir geçti ki.)⁵⁸ Bu beyân üslubu, bir nevi surenin mealinin elbisesini giymiştir. Kur'an'ın bu beyânı, Cennetteki Kevser havuzunun suyu gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selâsetle akar; Cennet meyveleri gibi tatlı, huri elbisesi gibi güzeldir.⁵⁹

2. Terhîb ve tehdîd makamında zikredilen ayetlerden bir örnek:

Cenâb-ı Allah Gâşiye Suresinin başında şöyle buyuruyor: هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ (Dehşeti her şeyi kaplayan kıyâmetin haberi sana geldi mi?)⁶⁰ Kur'an'ın bu beyan üslubu, muhataba, dalâlette olanların beyninde kaynayan kurşun gibi, dimağını yakan ateş gibi, damağında yanan zakkum gibi, yüzüne saldıran Cehennem gibi, midesinde acı veren dikenli darî' gibi tesir eder. Yüce bir Zâtın tehdidini gösteren Cehennem gibi bir azab memurunun öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alarak تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَيْظِ (Neredeyse öfkeden parçalanacak!)⁶¹ demesi, o Zâtın terhibi ve korkutmasının ne kadar dehşetli olduğunu gösterir.

3. Medih ve övgü makamında zikredilen ayetlerden bir örnek:

Fâtiha Suresi اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ (Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.)⁶² kelâmıyla başladığı gibi bu ifade daha dört surenin başında bulunur. Kur'an'ın bu beyanı güneş gibi parlak,⁶³ yıldız gibi zinetli ve süslü, semâvât ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette Cennet gibi güzeldir.⁶⁴

4. Zem, zecir, kötöleme ve sakındırma makamında zikredilen ayetlerden bir örnek:

Aziz ve Celîl olan Allah şöyle buyuruyor: أَيُّجِبُ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ (Sizden biri, ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?)⁶⁵ ayeti gıybet etmeyi kademeli olarak altı derece kötüler ve altı derece gıybetten şiddetle bir şekilde sakındırır. Şöyle ki: Malumdur; ayetin başındaki hemze, sormak, “âyâ” manasındadır. Bu sorma manası, su gibi ayetin bütün kelimelerine girer.

İşte birincisi hemze ile der: “Âyâ, suâl ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor?”

İkincisi: أَيُّجِبُ lâfzı ile der: “Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever.”

Üçüncüsü: أَحَدَكُمْ kelimesiyle der: “Cemaatten hayatını alan sosyal hayatınıza ve medeniyetinize ne olmuş ki, gıybet gibi hayatınızı zehirleyen bir ameli kabul eder?”

Dördüncüsü: *أَنْ يَأْكُلَ حَمَمٌ* kelâmıyla der: “İnsanlığınıza ne olmuş ki, böyle canavarcasına, arkadaşınızı dişle parçalayabiliyorsunuz?”

Beşincisi: *أَخِيهِ* kelimesiyle der: “Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sıla-i rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun mânevi şahsını insafsızca dişliyorsunuz. Hiç aklınız yok mu ki, kendi âzânınızı kendi dişinizle deli-divâne gibi ısırtıyorsunuz?”

Altıncısı: *مَيْتًا* kelâmıyla der: “Vicdânınız nerede, fitratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir halde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en kötü ve çirkin bir işi yapıyor?” Demek kötüleme ve gıybet; aklen, kalben, insaniyeten, vicdânen, fitraten, asabiyeten ve milliyeten mezmumdur, kötülenmiştir. İşte bak; şu ayetin, gayet kısa bir ifade ile altı mertebede kötulemeyi kötulemekle i'câzkârâne altı derece o cürümden ve kötülükten insanı sakındırdığını gör.⁶⁶

5. İspat makamında zikredilen ayetlerden bazı örnekler:

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah buyuruyor:

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Şimdi bak Allah'ın rahmet eserlerine: Yeryüzünü ölümünün ardından nasıl diriltiyor. Bunu yapan, elbette ölüleri de öylece diriltecektir; O her şeye hakkıyla kâdirdir.)⁶⁷ Bu ayet haşri ispat ve onun gerçekleşmesini aklen uzak görenlerin bu düşüncelerini ortadan kaldırmak için öyle bir beyân tarzı ortaya koyar ki, artık bu sözün üstünde haşri ispat için kullanılan başka bir söz olamaz. Şöyle ki: “Her bahar mevsiminde üç yüz bin çeşit bitki nihayet derecede birbirine karışmış olduğu halde nihayet derecede intizam ve temyiz ile hiç karışmadan yeniden dirilir ve beşerin gözüne üçyüz bin haşir numunesini gösterir. Bunları böyle yapan Zâta, elbette haşir ve kıyâmet ağır olamaz,” der.

Hem yeryüzü sayfasında yüzbinler çeşit bitkiyi hep birlikte birbiri içinde kudret kalemıyla hatasız ve kusursuz şekilde yazması, Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu ayet vahdâniyeti güneş gibi ispat etmekle beraber, kıyamet ve haşri de güneşin doğuşu ve batışı gibi kolay ve kesin bir şekilde gösterir.

İkinci örnek:

كَافٌ وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ (Kâf. Şerefli Kur'an'a andolsun ki)⁶⁸ ayeti, öyle parlak, güzel ve yüksek bir şekilde haşri ispat eder ki, baharın gelmesi seviyesinde insana kesin bir kanaat verir. Hemen birkaç ayet sonra kâfirlerin, çürümüş kemiklerin diriltilmesini inkâr ederek “Bu acip bir iştir, olamaz” demeleri karşısında Cenab-ı Allah onlara şöyle diyor:

أَقَلَّمُ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَرَآئِنَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ (Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksik-

lik yoktur).⁶⁹ Bu ayetten كَذَلِكَ الْخُرُوجُ (İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir)⁷⁰ şeklinde biten ayete kadar olan beyan, su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Hurmanın insana hem zevk vermesi hem rızık olması gibi, bu ayetler de kalbe mânevi bir lezzet veriyor.⁷¹

Üçüncü örnek:

İspat makamının kısa, özlü ve i'cazlı örneklerinden biri de,

﴿قَالَ مَنْ بُحِيَ الْعِظَامُ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ (78) ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (79) (Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?” De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.”)⁷² ayetidir. Bediüzzaman bir temsil ile bu ayete şöyle açıklık getiriyor: Büyük bir komutanın herkesin gözü önünde büyük bir orduyu bir günde hazırlayıp düzene soktuğunu gördükten sonra, biri çıkıp “Bu zât, fertleri istirahat için dağılmış olan şu orduyu bir boru sesiyle tekrar toplayabilir, tabur nizamı altına getirebilir” dese, birisi de kalkıp “İnanmam!” dese, bu kişinin yaptığı işin ne kadar dîvanece bir tutum olduğu herkes tarafından bilinir. Aynen bunun gibi; hiçten, yeniden ordu-misal bütün canlıların cesetlerini son derece ihtimamlı bir ölçü ve hikmetli bir mizanla yaratan, o bedenlere hücrelerini ve mânevî lââtîfelerini “Kün feyekûn” emriyle kaydedip yerleştiren, her asırda bahar mevsiminde yeryüzünde yüzbinlerce ordu-misal hayat sahibi varlıkları bütün tür ve çeşitleriyle icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm (Her şeyi bilen ve yaratmaya gücü olan zât), hiç şüphesiz, önceden tabur-misal bir cesedin nizamı altına girmek suretiyle birbiriyle tanışmış ve sonra dağılmış olan bu cesetleri, hücreleri ve lââtîfeleri İsrâfîl’in borusu ile tekrar bir araya getirebilir ve yeniden tabur-misal bir ceset halinde toplayabilir. Bunun imkânsız olduğunu söylemek ileri seviyede bir ahmaklık, hatta delilik olur.⁷³

6. İrşad makamında zikredilen ayetlerden bazı örnekler:

Kur'an'ın irşad makamında zikrettiği ayetler son derece ince, tesirli, mûnis ve şefkatlidir. Bu makamda zikredilen ayetler ruhu şevk ile, kalbi zevk ile, aklı merakla, gözü yaşla doldurur. Pek çok misallerinden bir örneği şöyledir:

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾ (Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu...) ⁷⁴ ayeti, Benî İsrail'e manen şöyle der: “Mûsa Aleyhisselâm'ın asâsı gibi bir mucizesine karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı halde, size ne olmuş ki, Mûsa Aleyhisselâm'ın bütün mucizelerine karşı lakayd kalıp gözünüz kuru ve yaşsız, kalbiniz katı ve ateşsiz duruyor?”⁷⁵

7. İfihâm (ilzam etme, susturma) ve ilzam (muhatabını delillerle susturma) makamında zikredilen ayetlere uzun bir örnek:

﴿فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ﴾ (29) ﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهٖ رَبِّبَ الْعُنُونِ﴾ (30) ﴿قُلْ﴾

تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنزِّلِينَ ﴿31﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهِدَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ ﴿32﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿33﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿34﴾ أَمْ خُلِفُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِفُونَ ﴿35﴾ أَمْ خُلِفُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿36﴾ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَيْكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿37﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهَا فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿38﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبُنُونَ ﴿39﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مُنْقَلَبُونَ ﴿40﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿41﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿42﴾ أَمْ لَهُمْ آلَةٌ غَيْرَ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿43﴾

(Sen öğüt vermeye devam et. Rabbinin sana verdiği peygamberlik nimeti hakkı için, sen ne bir kâhinsin, ne de bir mecnun. • Yoksa onlar “O bir şâirdir; biz O’nun başına gelecek felâketi bekliyoruz” mu diyorlar? • Sen “Bekleye durun”, de. “Ben de sizinle beraber bekliyorum.” • Onlar akıllarını kullanarak mı bunu söylüyorlar, yoksa onlar sırf bir azgınlar gürûhu mudur? • Yahut Kurân’ı kendisi mi uydurdu diyorlar? Doğrusu onların imân etmeye niyetleri yoktur. • Eğer doğru söylüyorlarsa, Kur’ân’ın benzeri bir söz getirsinler. • Yoksa onlar bir yaratıcı olmaksızın mı yaratıldılar? Veya kendi kendilerini mi yaratıyorlar? • Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı? Doğrusu onların düşünüp imân etmeye niyetleri yoktur. • Yoksa Rabbinin hazîneleri onların yanında mı? Veya kâinatın tedbîr ve idaresini onlar mı ele geçirdi? • Yoksa göklere çıkıp da gök ehlinin haberlerini dinlemek için bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri, işittiklerine dâir açık bir delil getirsin. • Yoksa kız çocukları O’nun, erkek çocuklar da sizin mi? • Yoksa sen onlardan bir ücret istedin de onlar ağır bir borç altına mı girdiler? • Yoksa gaybın ilmi onların yanında da oradan mı alıp yazıyorlar? • Yoksa sana bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o kâfirler tuzağa düşecek olanların tâ kendileridir. • Yoksa onların Allah’tan başka bir ilâhı mı var? Allah onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.)⁷⁶

İşte, bu ayetlerin binler hakikatlerinden yalnız ifhâm (susturma) makamında ortaya koyduğu bazı hakikatleri şöyle izah edebiliriz:

أَمْ – أَمْ (yoksa-yoksa) lâfzıyla on beş tabaka istifham-ı inkârî-i taaccübî⁷⁷ ile dalâlet ehlini susturur ve bütün kapılarını kapatır. Ehl-i dalâlet için, içine girip saklanacak şeytânî bir delik bırakmıyor, hepsini kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir dalâlet perdesi bırakmıyor, tamamını yırtıp atıyor. Yalanlarından hiçbir yalanı bırakmıyor, hepsinin başını eziyor. Herbir fıkrada bir tâifenin küfür düşüncesinin özeti olan hususları ya bir kısa tâbir ile iptal eder, ya da batıl oluşu açık olduğundan hakkında sukût ederek onun batıl olduğunu bu konudaki açıklığa havale eder veya konu hakkında başka ayetlerde uzun açıklamalarda bulunduğu için, burada konuya kısa ve özet olarak temas eder.⁷⁸

Verdiğimiz ayet demetinin başında Yüce Allah şöyle der: “İlâhî hükümleri tebliğ et. Sen kâhin değilsin; zira kâhinin sözleri karışık ve tahminî olur. Senin sözlerin, haktır ve kesin bilgidir. Sen mecnun da olamazsın; düşmanın dahi senin kâmil bir akıl sahibi olduğuna şahitlik eder.”

Bu bağlamda Cenâb-ı Hak buyurur:

“Yoksa onlar “O bir şâirdir; biz O'nun başına gelecek felâketi bekliyoruz” mu diyorlar?”⁷⁹ ayetiyle der: Acaba muhakemesiz kör inkarcılar gibi sana da mı şâir diyorlar! Senin helâk olacağını mı bekliyorlar? Sen de onlara “Bekleyin! Ben de sizi bekliyorum!” de. Senin söylediğin parlak ve büyük hakikatler, şiirde kullanılan hayallerden uzak olduğu gibi onda kullanılan süse de ihtiyacı yoktur.⁸⁰

“Yoksa onlar akıllarını kullanarak mı bunu söylüyorlar.”⁸¹ ayetiyle der: Yoksa, akıllarına güvenen akılsız filozoflar gibi, “Aklımız bize yeter”, deyip, sana tabi olmaktan mı kaçıyorlar? Oysa akıl, daha çok sana uyulmasını emreder. Çünkü söylediğin her şey mâkuldür, akla uygundur. Fakat akıl tek başına ona yetişemez.⁸²

“Yoksa onlar sırf bir azgınlar gürûhu mudur?”⁸³ ayetiyle der: Yahut inkârlarına sebep, azgın zalimler gibi Hakk'a boyun eğmemeleri midir? Oysa baskıcı zalimlerin reisleri olan Firavunlar ve Nemrutların âkibetleri mâlumdur.⁸⁴

“Yahut Kurân'ı kendisi mi uydurdu diyorlar? Doğrusu onların imân etmeye niyetleri yoktur.”⁸⁵ ayetiyle der: Veyahut yalancı ve vicdansız münafıklar gibi “Kur'an senin sözlerindir” diye seni töhmet altında mı bırakıyorlar? Oysa daha düne kadar seni “Muhammedü'l-Emîn” diyerek, içlerinde en doğru insan olarak seni biliyorlardı. Demek onların iman etmeye niyetleri yoktur. Aksi takdirde insan eliyle ortaya konan eserler içinde Kur'an'ın bir nazîrini ve benzerini göstermelidirler.⁸⁶

“Yoksa onlar bir yaratıcı olmaksızın mı yaratıldılar?”⁸⁷ ayetiyle der: Veyahut, kainatın boş yere ve gayesiz olduğuna inanan hiçlik felsefesinin savunucuları gibi, kendilerini başı boş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlık'sız ve Yaratıcı'sız mı zannediyorlar! Acaba gözleri kör olduğundan dolayı mıdır ki, kâinatın baştan aşağıya kadar hikmetlerle süslü ve dolu, çeşitli gayelere yönelik olarak her daim meyveli, atomlardan güneşlere kadar çeşitli vazifelerle görevli ve ilâhî emirleri yerine getirmeye hazır olduğunu görmüyorlar!⁸⁸

“Veya kendi kendilerini mi yaratıyorlar?”⁸⁹ ayetiyle der: Veyahut, Firavunlaşmış maddeciler gibi, “Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lazım olan her şeyi yaratıyorlar” diye tahayyül edip, imandan, ubudiyetten yüz mü çeviriyorlar! Demek onlar kendilerini birer Yaratıcı zannediyor. Oysa birtek şeyin Yaratıcı'sı, her şeyin Yaratıcı'sı olması lazım gelir. Demek kibir ve gururları onları öylesine ahmaklaştırmış ki, bir sineğe ve bir mikroba karşı mağlub olan mutlak acziyet sahibi bir varlığı, mutlak kudret sahibi bir Yaratıcı zannediyorlar. Madem bu derece akıldan ve insanlıktan aşağı düşmüşler, şu halde onlar hayvanlardan, hatta cansız varlıklardan daha aşağı durumdadırlar. Öyle ise onların inkârlarından dolayı etkilenmemek ve üzülmemek gerekir. Böylesi kişiler bir nevi zararlı bir hayvan ve pis bir madde sayılabilirler. Onlara bakma, ehemmiyet verme.⁹⁰

“Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı? Doğrusu onların düşünüp imân etmeye niyetleri yoktur.”⁹¹ ayetiyle der: Veyahut, Yaratıcı’yı inkâr eden düşüncesiz ve sersem Muattıla gibi Allah’ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur’ân’ı dinlemiyorlar? Öyle ise, yer ve gökte ne varsa haydi hepsini inkâr etsinler. Ya da “Onları biz yarattık” desinler. Eğer böyle yaparlarsa, bütün bütün aklın zıvanasından çıkmış ve ancak deli-divanelerin söyleyecekleri hezeyanları savurmuş olurlar. Çünkü, Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren deliller, semanın yıldızları ve yeryüzünün çiçekleri kadar çoktur. Kim onlara baksa tevhid mührünü üzerinde okuyacaktır. Demek yakîne, kesin bilgiye ve hakkı bulmaya niyetleri yoktur. Zira onlar da çok iyi biliyorlar ki, “Bir harf kâtipsiz olmaz”. Durum böyle iken nasıl oluyor da bir harfinde bir kitap yazılmış olan şu kâinat kitabını kâtipsiz zannediyorlar?⁹²

“Yoksa Rabbinin hazîneleri onların yanında mı?”⁹³ ayetiyle der: Veyahut, Cenab-ı Hakk’ın ihtiyar ve iradesini yok sayan dalalet ehli bazı filozoflar ve Brahmanlar gibi, nübüvvetin ve peygamberliğin varlığını inkâr ettikleri için midir ki, sana da iman etmiyorlar? Öyle ise bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar ve iradeyi gösteren bütün hikmetli eserleri, bunlardaki gaye ve maksatları, bunların son derece yüksek bir nizam ve ölçü içinde oluşlarını, verdikleri rahmet eseri olan meyveleri, Allah’ın bu varlıklarla insanlara yaptığı yardımını ve bütün peygamberlerin bütün mucizelerini inkâr etsinler! Ya da “Mahlûkata verilen ihsanların hazineleri yanımızda ve bizim elimizdedir” desinler. Böylece muhatap alınmaya layık olmadıklarını gösterebilirler! Dolayısıyla sen de onların inkârlarından müteel- lim olma, üzülme. “Allah’ın akılsız hayvanları çoktur” de.⁹⁴

“Veya kâinatın tedbîr ve idaresini onlar mı ele geçirdi?”⁹⁵ fıkrasıyla der: Veyahut aklı hakim kılan baskıcı Muzetile mezhebi gibi kendilerini Yaratıcı’nın rakip ve müfettişi tahayyül edip, Halik-ı Zelcelal’i mesul tutmak mı istiyorlar? Sakın fütur getirme.. Ümitsizliğe düşme.. Öyle hodbinlerin ve kendini beğenmiş- lerin inkârlarından bir şey çıkmaz. Sen de onlara aldırma.⁹⁶

“Yoksa göklere çıkıp da gök ehlinin haberlerini dinlemek için bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri, işittiklerine dâir açık bir delil getirsin.”⁹⁷ ayetiyle der: Veyahut, cin ve şeytanlara uyup kehanetfuruşlar ve ispartizmacılar gibi, gayb âlemine muttali olmak ve oraya çıkmak için bir yol bulduklarını mı zannediyorlar! Oysa semavatın kapıları onların şeytanlarına sıkı sıkıya kapatılmıştır. Bununla birlikte onların semavata çıkacak merdivenleri mi var ki, boş bir hayale kapılıp senin getirdiğin semavi haberleri yalanlıyorlar. Böyle şarlatanların inkârları hiç hükmündedir.⁹⁸

“Yoksa kız çocukları Onun, erkek çocuklar da sizin mi?”⁹⁹ ayetiyle der: Veyahut, ukûl-ü aşere (on akıl)¹⁰⁰ ve erbabü’l-envâ¹⁰¹ namıyla bir nevi Allah’a şirk koşan filozoflar, yıldızlara ve meleklerle bir nevi uluhiyet isnad eden Sabîfler gibi Cenab-ı Hakk’a çocuk isnad eden mülhidler ve sapıklığa kapılmış olan bu kişiler Ehad ve Samed olan Allah’ın vücûb-u vücuduna (varlığının olmazsa olmaz de-

recesinde kesin oluşuna), vahdetine, samedaniyetine ve O'nun mutlak anlamda hiçbir şeye muhtaç olmayışına zıt olan çocuk isnad etmeyi nasıl yapabiliyorlar? Böyle bir isnadı O'nun zatı ve sıfatlarıyla nasıl bağdaştırabiliyorlar? Meleklerin kulluk özelliklerine, günahsız oluşlarına ve cinsiyetlerine zıt bir şekilde, onları, istiğnâ-yı mutlak sahibi ve hiçbir şeye muhtaç olmayan bir Zât'ın kızları olarak mı görüyorlar? Onları kendilerine şefaatçi zannettikleri için midir ki, sana tâbi olmuyorlar? Yaratılışı itibariyle insan, mümkün, fânî, kendi cinsinin devam etmesine muhtaç, cismanî, parçalanmaya müsait, kırılıp dökülmeye uygun, âciz, dünyayı seven, yardımcı bir vârise muhtaç ve bunu çokça arzulayan bir varlıktır. Böyle bir varlık, çoğalma, yardımlaşma, sosyal hayat için dayanışmaya sebep olan tenâsüle şiddetle muhtaçtır. Ancak, varlığı zorunlu ve devamlı, varlık süreci geçmişe de gelecekte de sonsuz, zâtı cisim ve madde olmaktan uzak ve aşkın, mahiyeti parçalanmaktan ve kırılıp dökülmekten uzak ve berî, gücü ve kudreti acizlikten mutlak surette uzak olan bir Zât-ı Zülcelâl'e çocuk isnad etmek, o âciz, mümkün ve miskin olan insanların dahi beğenmedikleri ve kendi mağrur şahsiyetlerine yakıştıramadıkları kızları¹⁰² isnad etmek, öyle bir safsata ve öyle bir hezeyandır ki, bu tür düşünce sahibi olan adamların yalanlamalarına ve inkârlarına itibar edilmez. Böylesi adamlara aldırılmamak gerekir. Her sersemün safsatasına ve her delinin hezeyanına kulak verilmez.¹⁰³

*“Yoksa sen onlardan bir ücret istedin de onlar ağır bir borç altına mı girdiler?”*¹⁰⁴ ayetiyle der: Veyahut, hırsı ve cimriliğe alışmış azgın ve isyankâr dünyaperest kişiler gibi, senin getirdiğin teklifleri ağır mı buluyorlar? Bilmiyorlar mı ki, sen ecini, ücretini ve mükâfatını yalnız Allah'tan istiyorsun. Onlardan ise sadece Allah tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin haset ve beddualarından kurtulmak için, toprak mahsullerinin onda birini, para ve ticaret eşyası gibi malların ise kırkıta birini zekât olarak vermeleri istenir. Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan bu zekât malı, çok ağır bir mükellefiyet olduğu için midir ki, onlar bu ağır yükü görüp İslâmiyet'ten çekiniyorlar? Bunların yalanlamaları ehemmiyetsiz olmakla birlikte, esasen hakları, kendilerine cevap vermek değil, tokat atmaktır.¹⁰⁵

*“Yoksa gaybın ilmi onların yanında da, oradan mı alıp yazıyorlar?”*¹⁰⁶ ayetiyle der: Veyahut gayba aşına olduklarını iddia eden Budist rahipleri ve gayb âlemine ait tahminlerini kesin bilgi zanneden akıllı geçinen kişiler gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitapları mı var ki, senin gaybtan haber veren kitabını kabul etmiyorlar? Onlar, vahye mazhar olan peygamberlerden başka kimseye açılmayan ve tek başına oraya gitmeye kimsenin haddi olmayan gayb âlemini, yanlarında hazır tahayyül edip oradan bilgi alarak yazıyormuş gibi davranıyorlar. Allah'ın yardımı olmadan kimsenin haddi değil ki, oraya gitsin ve oradan bilgi alıp getirsin. Böylesine haddini aşan ve kendisini bilmeyen, cahilâne bir gurur içerisinde bulunan kişilerin tekzipleri, yalanlamaları, sana fütür verme-

sin, senin manevî zevkini bozmasın. Zira bir müddet sonra, senin getirdiğin hakikatler, onların hayallerini ayaklar altına alacaktır.¹⁰⁷

“Yoksa sana bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o kâfirler tuzağa düşecek olanların tâ kendileridir.”¹⁰⁸ ayeti der: Veyahut, fitratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münafıklar ve dесс zalimler gibi ellerine geçmeyen hidayetden insanları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kah mecnûn, kâh sihirbaz deyip, kendileri dahi inanmadıkları halde başkalarını inandıracaklarını mı sanıyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp de-siselerinden ve inkârlarından müteessir olarak fütur getirme! Aksine daha ziyade gayret et. Çünkü onlar bilerek veya bilmeyerek kendi nefislerine hile etmektedirler. Onların kötülükte ve fenalıkta muvaffakiyetleri geçicidir, onların Allah’a karşı oyun yapmalarına karşı, Allah’ın onlara karşı yaptığı bir oyundur.¹⁰⁹

“Yoksa onların Allah’tan başka bir ilâhı mı var? Allah onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.”¹¹⁰ ayeti der: Veyahut, hayrın ve şerrin yaratıcısı olarak iki ayrı ilâh olduğunu tevehhüm eden Mecûsiler gibi, bir nevi sebeplere ayrı ayrı ulûhiyet veren ve onların kendileri için bir dayanak noktası olduğunu zanneden esbabperestler ve putperestler gibi başka ilahlara dayanıp sona muâraza mı ediyorlar? Senden istiğnâ edip, sana ihtiyaçları olmadığını mı söylüyorlar? Halbuki “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilâhlar olsaydı her ikisi de fesada uğradı.”¹¹¹ hükmünce, bütün kâinatta gündüz gibi görünen mükemmel nizamı ve insicam-ı emeli kör olup görmüyorlar. Halbuki bir köyde iki muhtar, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki hükümdar bulunsa, düzen ve nizam yerle bir olur, emniyet ve güvenlik yok olup gider, yerini anarşi ve kargaşa alır. Oysa sinek kanadından gökteki kandillere kadar kâinatta öyle bir nizam ve intizam var ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakmıyor. Madem bu adamlar bu derece akla ve hikmete zıt, hisse ve aykırı davranıyorlar, öyleyse onların tekzipleri, yalanlamaları seni öğüt vermekten vazgeçirmesin.

İşte, bir hakikat silsilesini ihtiva eden şu ayetler tek başına birer mucizedir denilebilir.¹¹²

Sonuç

Bediüzzaman Said Nursi özellikle Avrupa’da Kur’an-ı Kerim aleyhinde bazı yazılar kaleme alınıp benzeri düşünceler Osmanlı ülkesinde de revaç bulunca, onun üstünlüğünü ortaya koyan bazı eserler meydana getirme teşebbüsünde bulunmuştur. Bunların ilki Birinci Dünya Savaşı sıralarında yazdığı İşârâtü'l-İcâz adlı tefsiridir. Nursî bu eserinde daha çok Kur’an’ın i’caz yönünü ele almış ve farklı tefsir denemesi yapmıştır. Onun bu yolu seçmesi, Kur’an’ın bizzat kendisini koruyacağı düşüncesine dayanmaktadır. Çünkü Kur’an’ı en iyi koruyacak olan yine kendisidir; çünkü i’cazı onu koruyan bir zırhdır. Cumhuriyet döneminde konuyla ilgili olarak yazdığı en önemli risale, bir kitap hacminde olan *Mu’ci-*

*zat-ı Kur'aniye Risalesi'*dir. Bu risalede Kur'an'ın kırk vecihle mucize olduğunu ifade etmiş ve her vecih için birkaç örnek vererek i'caz vecihlerine açıklamaya çalışmıştır. Nursi'ye göre Kur'an'ın i'câzının en güçlü yönü, nazmındaki belâgat olduğundan bu risalenin başında öncelikle bu konu üzerinde durmuş ve Kur'an'ın belâgatinin erişilmez düzeyde olduğunu örnekleriyle ortaya koymuştur. Onun bu çalışması geçmişte yapılan çalışmalara nisbetle ileri bir seviyeyi ifade etmektedir. Çalışmada önemli ve orijinal tespitler de bulunmaktadır.

Dipnotlar

- 1 Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 356.
- 2 Nursi, *Sözler*, s. 433.
- 3 Nursi, *Sözler*, ss. 356, 433.
- 4 Bu tefsir Birinci Dünya savaşı sıralarında yazılmış olup sadece 15 ayetin tefsirini ihtiva etmektedir.
- 5 Nursî, *İşârâtü'l- İcâz*, çev. Abdülmecid Nursi, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 109.
- 6 Nursî, *İşârâtü'l- İcâz*, s. 109.
- 7 Eskilerin tabiriyle belâgat, sözün “muktezâ-i hâle mutabakatı”dır.
- 8 Belâgat kavramı hakkında geniş bilgi için bk. Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, V, 380-383.
- 9 Geniş bilgi için bk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 22-23.
- 10 Bedî’ hakkında geniş bilgi için bk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî’”, *DİA*, V, 320-322.
- 11 Nursi, *Sözler*, ss. 358-9.
- 12 Nursi, *Sözler*, s. 359.
- 13 Bakara Sûresi, 2/23.
- 14 Nursi, *Sözler*, s. 358.
- 15 Kâzım Yetiş, “Cezâlet”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 483.
- 16 Enbiyâ Suresi, 21/46.
- 17 Nursi, *Sözler*, ss. 360-1.
- 18 Bakara Suresi, 2/3.
- 19 Nursi, *Sözler*, ss. 361-2.
- 20 İhlâs Suresi, 112/1-4.
- 21 Nursi, *Sözler*, s. 362.
- 22 Bakara Suresi, 2/1-2.
- 23 Nursi, *Sözler*, s. 362.
- 24 Hadîd Suresi, 57/1.
- 25 İsrâ Suresi, 17/44.
- 26 Nursi, *Sözler*, s. 363.
- 27 Rahmân Suresi, 55/333-36.
- 28 Mülk Suresi, 67/5.
- 29 Nursi, *Sözler*, s. 363-4.
- 30 Bakara Suresi, 1; İbrâhim Suresi, 1; Tâhâ Suresi, 1; Yâsin Suresi, 1; Şûrâ Suresi, 1-2.
- 31 Nursi, *Sözler*, s. 364.
- 32 Nursi, *Sözler*, s. 365.
- 33 Âl-i İmrân, 3/26.
- 34 Nursi, *Sözler*, s. 365.
- 35 Hûd Suresi: 11/44.
- 36 Nursi, *Sözler*, s. 366.
- 37 İnşikâk Suresi, 84/ 1-5.
- 38 Nursi, *Sözler*, ss. 365-6.
- 39 Yâsin Suresi: 36/39.
- 40 Nursi, *Sözler*, s. 367.
- 41 Yâsin Suresi, 36/38.
- 42 Nursi, *Sözler*, s. 367.
- 43 Nursi, *Sözler*, s. 368.
- 44 Nûh Suresi, 71/16.
- 45 Nursi, *Sözler*, s. 367.
- 46 Hicr Suresi, 15/94.
- 47 O sıralarda Araplar değer verdikleri şeyler karşısında ve saygı duydukları kişilerin huzurunda secdeye kapanmayı adet haline getirmişlerdi.
- 48 Nursi, *Sözler*, s. 368.
- 49 Geniş bilgi için bk. Mustafa Çuhadar, “Fesahat”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 423-424.

- 50 Bu kişi Kureyş büyüklerinden el-Velid b. Muğîre'dir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Muhammed İbn İshâk, *H. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzî)*, çev. Ali Bakkal, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2013, ss. 211-2.
- 51 Ayette sözü edilen keder Uhud savaşında 70 kişinin şehid edilmesidir.
- 52 Âl-i İmrân Süresi, 3/154.
- 53 Buradaki tenvin nun sayılmıştır.
- 54 Hemze, melfûze ve gayr-i melfûze olmak üzere yirmibeştir ve sakın kardeşi olan eliften üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.
- 55 Nursi, *Sözler*, ss. 368-70.
- 56 Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Berâat-i istihlal", *DİA*, V, İstanbul 1992, 470-471.
- 57 Nursi, *Sözler*, s. 370.
- 58 İnsân Süresi, 76/1.
- 59 Nursi, *Sözler*, s. 370.
- 60 Gâşiye Süresi, 88/1.
- 61 Mülk Süresi, 678/.
- 62 Fâtiha, En'am, Kehf, Sebe', Fâtır Sürelerinin 1. ayetleri
- 63 Bu tâbirlerde o sûrelerin konularına da bir işaret vardır.
- 64 Nursi, *Sözler*, s. 370.
- 65 Hucurât Süresi, 49/12.
- 66 Nursi, *Sözler*, ss. 371-2.
- 67 Rûm Süresi, 3050/.
- 68 Kâf Süresi, 50/1.
- 69 Kâf Süresi, 50/ 6.
- 70 Kâf Süresi, 50/11.
- 71 Nursi, *Sözler*, s. 371.
- 72 Yâsîn Suresi, 3679-78/.
- 73 Nursi, *Sözler*, s. 373.
- 74 Bakara Suresi, 2/74.
- 75 Nursi, *Sözler*, s. 373.
- 76 Tûr Süresi, 52/29-43.
- 77 Bir iddianın son derece zayıf olduğunu, herkes tarafından yadırgandığına bağlayarak pekiştirme bildiren soru üslûbu ile ifade etmek (meselâ: Allah'ın varlığından hiç şüphe edilir mi?).
- 78 Nursi, *Sözler*, ss. 375-6.
- 79 Tûr Süresi, 52/30.
- 80 Nursi, *Sözler*, s. 376.
- 81 Tûr Süresi, 52/32.
- 82 Nursi, *Sözler*, s. 376.
- 83 Tûr Süresi, 52/32.
- 84 Nursi, *Sözler*, s. 376.
- 85 Tûr Süresi, 52/33.
- 86 Nursi, *Sözler*, s. 376.
- 87 Tûr Süresi, 52/35.
- 88 Nursi, *Sözler*, s. 376.
- 89 Tûr Süresi, 52/35.
- 90 Nursi, *Sözler*, s. 377.
- 91 Tûr Süresi, 52/36.
- 92 Nursi, *Sözler*, s. 377.
- 93 Tûr Süresi, 52/ 37.
- 94 Nursi, *Sözler*, s. 377.
- 95 Tûr Süresi, 52/37.
- 96 Nursi, *Sözler*, s. 377.
- 97 Tûr Süresi, 52/38.
- 98 Nursi, *Sözler*, ss. 377-8.
- 99 Tûr Süresi, 52/39.

- 100 Bazı eski filozoflara göre varlığı yöneten on akıl.
101 Her türün bir rabbi olduğunu varsayan felsefî düşünce.
102 Cahiliye devri Arapları kız çocukları olunca kendilerini gururları kırılmış telakkî ederlerdi.
103 Nursi, *Sözler*, s. 378.
104 Tûr Süresi, 52/40.
105 Nursi, *Sözler*, ss. 378-9.
106 Tûr Süresi, 52/41.
107 Nursi, *Sözler*, ss. 378-9.
108 Tûr Süresi, 52/42.
109 Nursi, *Sözler*, s. 379.
110 Tûr Süresi, 52/43.
111 Enbiya Süresi, 21/22.
112 Nursi, *Sözler*, s. 379.

Kur'ân'ın Farklı Bir İ'caz Vechi: Ayet Sonlarındaki Fezlekelerin Esmâ-i Hüsnâ'yı İşaret Etmesi

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Bediüzzaman Said Nursi, *Mucizât-ı Kur'âniye Risalesi* adını verdiği 25. Söz'de Kur'an'ın kırk vecihle mucize olduğunu söylemiş ve bu vecihleri çeşitli örneklerle izah etmiştir. Kırk vecihten onu, ayet sonlarındaki “fezleke”lerin Esmâ-i Hüsnâ'yı işaret etmesiyle ilgilidir. Fiilin geniş olarak anlatılıp ilgili ilahî ismin bu fiilden çıkarılması, sanattan Sâniya gidiş, önce Allah'a ait fiillerin geniş şekilde anlatılması sonra özetlenerek ilahî isimlerle ilişkilendirilmesi, nizamdan Esmâ-i Hüsnâ'ya gidiş, tegayyürden sabit hakikatlerin kaynağı olan esmâya geçiş, kesretten vahdete geçiş, zâhirî sebepten müsebbib-i hakîki'ye gidiş, dünyevî fiillerden âhiretteki fiillere geçiş, cüz'î maksattan küllî maksada gidiş ve kulun isyanını gösterip rahmete işaret eden ilahî isimlere yönlendirme yapılması gibi yollarla Bediüzzaman ayet sonlarındaki fezlekelerde Allah'ın çeşitli isimlerine gidilebileceğini ispat etmiştir.

Bediüzzaman her şeyde Esmâ-i Hüsnâ'ya bir yol bulmaya çalıştığı gibi Kur'an'ın i'cazı konusunda da böyle bir yol bulmaya çalışmış ve bunu Kur'an'ın i'caz vecihlerinden biri olarak göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mucizât-ı Kur'âniye, Kur'an, Kur'an'ın İ'cazı, Esmâ-i Hüsnâ, Risale-i Nur

A Different Miraculous Aspect of the Qur'an: the Indication of the Summaries of the Names of Beauty at the End of Each Verse

Abstract

Said Nursi stated in his treatise titled “The Miracles of The Qur'an” (The 25th Word) that there are forty miraculous aspects of the Qur'an and these aspects have been explained with various examples. One aspect is concerned with the indication of the summaries of the Beautiful Names at the end of each verse. Nursi explains, in an extensive fashion, the way various divine actions have been removed from the context of being divine names, proceeding from being genuine art to that of fraud and trickery. Nursi first proceeds by explaining the actions pertaining to God in a broad fashion and then summarises them in their form of association with divine names. Proceeding from the Beautiful Names, Nursi describes the names that are the source of firm and established truth and reality. He then discusses the abundance of unity, the means and origin of apparent and external causes, worldly actions and deeds and those of the Hereafter and the difference between particular and universal aims. Finally, Nursi has proved the various ways of reaching and apprehending God's various names in the summaries at the end of various Qur'anic verses. Just as Bediüzzaman Said Nursi has worked to bring the Beautiful Names of God (and make them relevant) to all things; he has also brought this via the subject of the Qur'an's Miracles

which Nursi has shown to comprise one great miracle.

Keywords: Miracles of the Qur'an, Qur'an, I'jaz of the Qur'an, Beautiful Names, Ri-sale-i Nur

GİRİŞ

Kur'an'da ayet sonları genellikle Esmâ-i Hüsnâ'dan bazı isimlerle sona erer. Bu da ayet içindeki konuların sonuç itibariyle bu isimlere bağlanması anlamına gelir. Bediüzzaman Said Nursî, ayet sonlarında yer alan bu kısa ve özlü cümlelere “fezleke” olarak bakar ve ayette sözü edilen konunun bu kısımda özetlenmiş olduğunu ifade eder. Ancak ona göre bu özetler, gelişigüzel bir sonuç değil, çok hikmetleri havî, özellikle Cenab-ı Allah'ın ilâhî isimlerini gösteren birer fezlekedir. Edebî bir üslup ve güzel bir ifade tarzıyla Esmâ-i Hüsnâ'yı gösteren bu fezlekeler, aynı zamanda Kur'an'ın i'câz özelliklerini gösteren numuneler hükmündedir.

Kur'an mucize bir kitaptır ve bu özelliği gereğince insanlar onun benzerlerini getirmekten aciz kalmışlar ve kıyamete kadar da aciz kalacaklardır. Kur'an'ın mucize oluşu, tek bir özelliği itibariyle değil, farklı ayet kümelerinde farklı özelliklerin bulunmasındandır. Ayet sonlarındaki fezlekeler de, çeşitli yönleriyle Kur'an'ın i'cazını gösteren işaretler kabulindedir.

Bu fezlekeler, Esmâ-i Hüsnâ'yı veya bunların manalarını içine alan kısa ve özlü sözlerden veya akli tefekküre sevk için akla havale edilen bir kuraldan ya da Kur'an'ın maksatlarını içeren küllî bir kâideden ibarettir. Ayetlerde geçen konular, bu şekillerden biri ile fezlekede özetlenmiş ve bir sonuca bağlanmıştır. Bundan dolayı fezlekeler ayetleri tekit ve teyid edici bir özellik taşır.

Her fezlekede Kur'an'ın yüksek hikmetlerini gösteren bazı işaretler, Yaratıcı'nın ilâhî hidayetini gösteren bazı ışıklar ve Kur'an'ın i'cazını gösteren bazı nur parçacıkları vardır.

Said Nursî, *Sözler* isimli kitabının “Yirmibeşinci Söz”ünü Kur'an'ın i'cazına tahsis etmiş ve bu risâlede Kur'an'ın kırk vecihle (yönden) mucize olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bu vecihlerden on tanesi ayet sonlarındaki fezlekelerin Esmâ-i Hüsnâ'ya işaret şekillerinden ibarettir. Biz de onun izahlarından yola çıkarak bu vecihleri uygun bir başlık altında toplayıp izah etmeye çalışacağız.

1. Fiilin Geniş Olarak Anlatılıp İlgili İlahî İsmi Bu Fiilden Çıkarılması

Bazen Kur'an-ı Kerim, mucizevi beyanıyla Yüce Yaratıcı'nın fiil ve eserlerini geniş bir şekilde nazara verir. Sonra da bu eser ve fiillerden onların ilgili olduğu ilâhî isimleri çıkarır veya bu yolla haşir ve tevhid gibi Kur'an'ın ana maksatlarından birini ispat eder.¹

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları

yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir. ²

Cenâb-ı Hak, bu ayette yerde ve gökte var olan her şeyin kendi eseri olduğunu nazara verip bu bilgiyi önemli bir sonucun mukaddimesi gibi sunar. Sonra bütün bunların belli bir maksatla yapıldığına, insanların ihtiyaçlarını gidermek için yaratıldıklarına dikkat çeker. Dolayısıyla bütün bu fiiller gayesiz ve nizamsız değildir. Her şey belli bir ölçüye göre ve belli bir maksat için yapılmaktadır. Buradan kendisinin ilim ve kudretinin ne kadar yüce ve büyük olduğunun düşünülmesine kapı açar ve bütün bu fiillerden Alîm isminin çıkarılması gerektiğine işaret eder.³ Çünkü insanın en küçük ihtiyacını bilmeyen bu kâinatı insanın ihtiyacına göre düzenleyemez. Eğer kâinat insanın ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlenmişse, o zaman kâinatın da insanın da sahibi, insanı ve kâinatı en ince ayrıntılarıyla bilen Alîm bir Zat olmalıdır.

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?

Sizleri (erkekli-dişili) eşler hâlinde yarattık.

Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık.

Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.

Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.

Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.

Alev alev yanan aydınlatici ve ısıtıcı bir kandil yarattık.

Taneler, bitkiler, sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.

Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir. ⁴

Bu ayetlerde Cenâb-ı Hak fiillerini, mahlûkat üzerindeki tasarruflarını, bunları hangi maksatla yaptığını teker teker açıklıyor ve en sonunda konuyu “*Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir.*” ayetiyle haşre bağlıyor.⁵ Ayetlerin açık ifadesinden anlaşıldığı üzere şu koca kâinat, insan için kurulmuş ve insana hizmet etmektedir. Dolayısıyla insan da bu kâinatın yaratıcısı olan Zat’a itaat ve ibadet etmelidir. Netice itibarıyla O’na itaat edenler mükâfatlandırılmalı, isyan edenler de cezalandırılmalıdır. Ancak bu uygulama, bu dünyada görülmediğine göre mutlaka bir başka âlemde görülecektir. Dolayısıyla Allah Teâla’nın kendi fiillerini sayıp dökmesinden sonra konuyu haşre getirip bağlaması Kur’an’ın i’cazlı anlatımının özelliklerinden sayılmalıdır.

2. Sanattan Sânia Gidiş

Bazen Kur’an, ilâhî sanatın dokuduğu eserleri beşerin nazarına arz eder. Sonra

bu eserleri ayetin sonunda özet halinde ilgili ismin içinde dürer ya da buradan akla kapı açar.⁶ Akıl da bu güzel yapıtların bir sanatkârı olması gerektiğini anlar; sanattan Sânia geçer.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

De ki: “Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?” “Allah” diyecekler. De ki: “O hâlde, Allah’a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?”

İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır. Hak’tan sonra sadece sapıklık vardır. O hâlde, nasıl oluyor da (Hak’tan) döndürülüyorsunuz?⁷

Cenâb-ı Hak bu ayetlerde sırayla insana verdiği nimetlerini sayar ve her bir nimet bağlamında bununla ilişkili bazı hatırlatmalarda bulunur:

Birinci olarak der: “Yeri ve göğü, rızığınız için bir hazine olarak hazırlayan, gökten yağmuru indirip veren, yerden hububatı çıkarıp size takdim eden kimdir? Koca yer ve göğü, Allah’tan başka, iki itaatkâr hazine görevlisi hükmüne kim getirebilir? Öyle ise, şükür O’na mahsustur.”

İkinci sırada der: “Sizin azalarınız içinde en kıymetli olanları göz ve kulaklarıdır; bunların hakiki mâliki ve gerçek sahibi kimdir? Bunları hangi dükkân ve mağazadan satın aldınız? Böylesine lâtif ve kıymetli birer aza olan göz ve kulağı verecek olan Zat ancak Rabbinizdir. Sizi yaratıp terbiye eden de O’dur; bu azaları da size O vermiştir. Öyle ise Rab, yalnız O’dur; tapılmaya ve ibadet etmeye layık olan Mâbûd da O olabilir.”

Üçüncü sırada der: “Kış mevsiminde ölmüş toprağı diriltip bahar mevsimi geldiğinde yüz binlerce ölü bitkiye hayat veren, onları yeniden canlandıran kimdir? Hak’tan başka ve bütün kâinatın yaratıcısından başka bu işi kim yapabilir? Elbette bu işleri onların yaratıcısı olan Zat yapar. Toprağı ve çeşit çeşit bitkileri ihya eden ve diriltten de O’dur. Mâdem bu işleri yapan Hak olan Allah’tır, öyle ise hiç kimsenin hakkı zâyî olmayacak ve kaybolmayacaktır. Burada görülmeyen mahkemenizi, bir Büyük Mahkeme’de, bir Mahkeme-i Kübrâ’da görecektir. Sizi o mahkemeye sevk etmek için yeri dirilttiği gibi yine diriltecektir.”

Dördüncü sırada son sözünü söyler: “Bu koskoca kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi büyük bir nizam içinde idare edip tedbirini gören Allah’tan başka kim olabilir?”

Mâdem koca kâinatı idare eden Allah’tan başkası olamaz. Öyle ise kâinatı bütün yıldızları ve galaksileriyle gayet kolay idare eden o kudret, o derece kusursuz ve sonsuzdur ki, hiçbir ortağa ve yardımcıya ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlûkatı başka ellere bırakmaz. Şu halde ister istemez “Bu kâina-

tı idare eden kimdir?” diye sorulduğunda “Allah” diyeceksiniz.” O Allah, hem Rab’tır, hem Hak’tır.

Bu sebeple birinci ayet bir mukaddime ve öncül gibi, ikinci ayet ise onun sonucu olmuştur: “*Fe-zâlikümüllâhü Rabbükümü’l-Hakk = İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır.*”⁸ Birinci ayetten sonra ikinci ayetin bu şekilde başlaması mucizâne bir ifadedir.

İşte bu örnekte görüldüğü gibi Cenab-ı Allah büyük tasarruflarını ve kudretinin önemli dokumalarını nazara verir; sonra o büyük eserlerin ve dokumaların ustasına nazarları çevirir ve “*Fe-zâlikümüllâhü Rabbükümü’l-Hakk = İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır.*”⁹ der. Burada Hak, Rab ve Allah isimlerini zikretmekle aynı zamanda bu büyük tasarrufların kaynağını göstermiş olmaktadır.¹⁰

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.¹¹

Yüce Yaratıcı’nın mahlûkatı üzerinde çok farklı tecellileri vardır: Yer ve göğün yaratılışında ilâhî saltanatının tecellisi; gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde Rubûbiyetinin tecellisi; ulaşımın temininde ve sosyal hayatın sağlanmasında önemli katkısı olan gemilerin ve benzeri vasıtaların insanın hizmetine verilmesinde ilahî rahmetin tecellisi; gökten yağmur indirip bu su ile yüz binlerce bitkiyi diriltirek herkesi hayran bırakan bahar mevsiminin icadında kudretin büyüklüğünün tecellisi; yeryüzünde tür bakımından birbirinden farklı hayvan çeşitlerini basit bir topraktan yaratmasında rahmet ve kudretinin tecellisi; hayvanların güzel ve rahat nefes almaları ve bitkilerin aşılınması için rüzgârlara görev verip onları bu hizmet için sevk etmesinde rahmet ve hikmetinin tecellisi; yer ve göğün ortasında yer alan ve her biri bir rahmet vasıtası olan bulutları, istirahat eden bir orduyu toplayıp dağıtmaya benzer şekilde, boşlukta toplayıp dağıtmak suretiyle onları insanların hizmetine vermesinde Rubûbiyetinin tecellisi gibi. İşte bütün bu tecelliler Cenab-ı Allah’ın kudretinin büyüklüğünü ve Rububiyetinin yüceliğini göstermek içindir. Yüce Allah mezkûr ayette ilâhî sanatını gözler önüne serdikten sonra aklı, onların hakikatlerine sevk edip tefekkür ettirmek için, “*le-âyâtin li-kavmin ya’kılûn = (İşte bütün bunlarda) aklını kullanan bir topluluk için (Allah’ın varlık ve birliğine, kudret ve rahmetine işaret eden) nice deliller vardır.*”¹² buyurur. İlâhî san’atını gözler önüne serer ve ayetin sonunda, sanattan sânia geçmek ve kendisinin kudret, rahmet ve azametinin anlaşılmasını sağlamak için akılları ikaz eder.¹³

3. Önce Allah'a Ait Fiillerin Geniş Şekilde Anlatılması, Sonra Özetlenerek İlahî İsimlerle İlişkilendirilmesi

Bazen Cenab-ı Allah yarattığı varlıklar üzerindeki fiillerini geniş bir şekilde anlatır, sonra bunları birkaç kelime ile özetler. Geniş anlatmasıyla bu fiillerin Allah'a ait olduğu hususunda insanların kalbinde bir kanaat oluşturur; sonra bu fiilleri ilgili isimlerle birleştirerek özetler ve bir sonuca bağlar. Bu şekilde isimlerini zihinlerde nakşeder.¹⁴

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

*“Rabbini seni böylece seçkin kılacak, sana rüyâ tâbirini öğretecek ve bundan önce ataların İbrâhîm ve İshak üzerine peygamberlik nimetini tamamladığı gibi, senin ve Yâkuboğullarının üzerine de nimetini tamamlayacaktır. Muhakkak ki Rabbin her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁵ ayetiyle Cenâb-ı Allah, Hz. Yûsuf'a ve atalarına verdiği nimetleri hatırlatır. Bir nevi onlara şöyle der: “Sizi bütün insanlar içinde peygamberlik makamıyla şereflendirdim. Bütün peygamberler silsilesini sizin silsilenizle birleştirip sizi insanlık içinde serdar yaptım. Hânedânınızı ilâhî ilimler ve Rabbânî hikmetler için bir eğitim ve hidayet ocağı haline getirip, dünyanın mutlu iktidarıyla âhiretin ebedî saadetini sizde birleştirdim. Seni ilim ve hikmetle donatıp Mısır'a hem aziz bir reis, hem yüksek bir peygamber, hem hikmet sahibi bir mürşit yaptım.” Hz. Yûsuf'a ve atalarına bahşettiği nimetleri bu şekilde sayıp döktükten sonra, *“İnne rabbeke alîmün hakîm = Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir.”* der. Bir nevi bu ifade ile şöyle demek ister: “O'nun Rûbûbiyet'i ve hikmeti iktiza eder ki; seni, babalarını ve atalarını Alîm ve Hakîm ismine mazhar etsin.” Ayette önce Allah'ın ihsan ettiği nimetler geniş olarak anlatılmış, sonra bu nimetleri veren zatın ancak Alîm ve Hakîm bir zat olduğu hatırlatılmış ve ayet sonunda konu *“Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir.”* diyerek özetlenmek suretiyle Allah'ın nimet vermekle ilgili fiilleri ilâhî isimlerle ilişkilendirilmiştir.¹⁶

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

*“Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelim edersin. Hayır Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye hakkıyla gücü yetensin. Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin.”*¹⁷ ayetlerinde Cenâb-ı Allah, insanların sosyal hayatları üzerindeki tasarrufunu anlatıyor. Buna göre izzet ve zillet, fakirlik ve zenginlik doğrudan doğruya O'nun dilemesine ve iradesine bağlıdır. Şu halde buradan şöyle bir genel hüküm çıkar: “Varlık tabakalarının çokluğuyla birlikte en

dağınık tasarruflara varıncaya kadar her oluşum, O'nun dilemesi ve ilâhî iradesiyedir. Hiçbir şeye tesadüf karışamaz.” Hükmü bu şekilde verdikten sonra, insan hayatı için en önemli şeyin onun rızık olduğunu düşünerek ilâhî irade ile rızık arasında bir münasebet kurmak gerekir. İşte bu ayet bir-iki öncülle, rızıkının doğrudan doğruya Rezzâk olan Allah Teâlâ'nın rahmet hazinelerinden çıkarılıp gönderildiğini ispat eder. Bir nevi bu ayetler şöyle der: “Rızıkınız yerin dirilmesine bağlıdır. Yerin dirilmesi ise bahara bakar. Bahar ise, Ay ve Güneş'i insanların hizmetine veren, gece ve gündüzü çeviren Zât'ın elindedir. Şu halde bir elmayı bir adama rızık olarak ancak ve ancak, yeryüzünün her yanını çeşit çeşit meyvelerle donatan O Zât verebilir. Ve O Zât, gerçek rızık veren ve Rezzâk sıfatıyla anılan Allah'tan başkası değildir. Hakiki Rezzâk O'dur.” Bu ayrıntılı bilgi verildikten sonra ayetin sonu “Ve terzuku men teşâü bigayri-hisâb = *Dilediğine de hesapsız rızık verirsin.*” şeklinde biter. Ayetin bu kısmında rızıkla ilgili bütün fiiller özet haline getirilip bunların hepsinin sahibinin Rezzâk olan Allah'a ait olduğu ifade edilmiştir. Yani sonuç itibariyle “Bütün bu fiilleri yapan Zât, size hesapsız rızık veren Allah'tır” denilir; rızıkla ilgili fiiller Allah'ın Rezzâk ismiyle ilişkilendirilir.¹⁸ Böylece önce ilâhî fiiller tafsilatlı olarak anlatılmış, sonra da özetlenerek ilâhî isimlerden biriyle irtibatlandırılmış olmaktadır.

4. Nizamdan Esmâ-i Hüsnâ'ya Gidiş

Bazen Kur'an, bir şeyin yaratılmasını anlatırken onun oluş keyfiyetini sırayla safha safha anlatır. Sonra birbirini izleyen safhalar halindeki bu yaratılışta bir nizam ve bir ölçü olduğu gösterilir ve o şeyin mükemmel bir şekilde yaratılmış olmasının bu nizam ve ölçüye bağlı olduğu ifade edilir. Böylece konuya bir parlaklık verilerek, bu şekildeki bir yaratılış sonuçta bazı ilâhî isimlere bağlanır. Sanki o yaratılan şeyler birer kelimedir; İlahî isimler ise o kelimelerin manalarıdır. Veya şu yaratılan şeyler birer meyvedir, ilâhî isimler o meyvelerin çekirdekleri ya da hülâsalarıdır.¹⁹

Bu kısma örnek olarak gösterilen ayetlerde önce bir şeyin belirli bir ölçüye göre yaratılışından bahsedilir, sonra bu yaratılış ilâhî bir isimle irtibatlandırılır. Ayetin sonu bu şekilde biter.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

And olsun ki Biz insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu sağlam ve korunmuş olan anne rahmine bir damla su (nutfe) olarak yerleştirdik. Sonra o su damlasını (nutfeyi) pıhtılaşmış bir kan (alaka) olarak yarattık. O pıhtılaşmış kanı (alakayı) bir parça et (mudga) olarak yarattık. O et parçasını (mudgayı) kemikler olarak yarattık (kemiklere dönüştürdük). Kemiklere de et giydirdik. Sonra da onu bambaşka bir yaratılışla inşa ettik. Yaratıcılık mertebelerinin en güzelinde olan Allah'ın şânı ne yücedir!²⁰

Ayette insanın yaratılışı ayrıntılı bir şekilde anlatılmış bulunmaktadır. Buna göre insan önce ana rahmine bir damla su (nutfe) olarak yerleştirilir. İnsanın bundan sonraki gelişmesi sırasıyla alaka, mudga, kemik, kemiklere et giydirilmesi, sonra da farklı bir şekilde inşa edilmesi şeklinde olmaktadır. Bu yaratılışta hem bir garabet, hem bir güzellik, hem de bir intizam ve bir ölçü bulunmaktadır. İşte insanın yaratılışı bu şekilde ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra ayetin sonu “Fe-tebârake’llâhü ahsenü’l-hâlikîn = Yaratıcılık mertebelerinin en güzelinde olan Allah’ın şânı ne yücedir!” şeklinde bitmekte, böylece bir tertib ve bir düzen içindeki bu yaratılış Yüce Allah’ın Hâlik ismiyle birleştirilmektedir. Ayetin bu kısmı öylesine açık bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır ki, âdeti kendiliğinden görünmekte ve kendi kendini söyletmektedir. Nitekim rivayete göre vahiy kâtibi bu ayeti yazarken ayetin sonu henüz söylenmeden önce bu kısmı aynen söylemiştir. Hatta bu sebeple vahiy kâtip “Acaba bana da mı vahiy geliyor?” zannında bulunmuş. Esasen sözün bu kısmı o kadar açıktır ki, sözün belli bir nizam içinde gelmesi ve insicamı bu sözün varlığını kendiliğinden göstermektedir.²¹

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Şüphesiz ki sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üzerinde hükmünü icrâ eden Allah’tır. O, gündüzü, peşi sıra kovalayan gece ile örter. O, güneşi, ayı ve yıldızları da emrine boyun eğmiş olarak yarattı. İyi bilin ki, yaratmak da O’na âittir, yaratıklarının tedbîr ve idaresi de. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı ne yücedir!²²

Bu ayet Allah’ın kudretinin büyüklüğünü, hükümrân olduğu ve tasarrufunda bulunduğu mülkün genişliğini öyle bir tarzda anlatıyor ki, bize göre muhteşem büyüklüklere sahip olan Güneş, Ay ve yıldızlar, her zaman O’nun emrini yerine getirmeye hazır askerler gibidirler. Gece ve gündüzü, biri beyaz diğeri siyah iki çizgi veya iki şeritten birini çevirip diğerini getirme kolaylığında yaratmakta ve böylece Rubûbiyet ayetlerini²³ kâinat sayfalarında kolayca yazmaktadır. Şu yaratma ve yazma Rubûbiyet arşında duran bir Kadîr-i Zülcelâl’i gösterdiğinden, Arş’in etrafındaki melekler bu yaratılışı anlatan ayetleri duydukları zaman kendiliklerinden “Bârekellâh, Mâşâallâh, Fe-tebârakellâhü Rabbü’l-âlemîn = Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı ne yücedir!”²⁴ ” diyeceklerdir.

Şu halde ayetin sonundaki “Fe-tebârakellâhü Rabbü’l-âlemîn = Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı ne yücedir!” ifadesi, geçmişin bir özeti, çekirdeği, meyvəsi ve hayat suyu hükmündedir.²⁵ Güneşi, Ay’ı ve yıldızları her zaman emre hazır bir asker gibi yürütmek ve döndürmek, gece ve gündüzü bir şeridi çevirir gibi birbirinin ardından meydana getirmek gibi muhteşem fiiller, ancak bütün kâinatta tasarrufu geçerli ve âlemlerin Rabbi olan bir Zât’a mahsustur. O da Allah Teâlâ’dan başkası değildir.

5. Tegayyürden Sabit Hakikatlerin Kaynağı Olan Esmâya Geçiş

Kimi zaman Kur'an, daima değişen, tegayyüre maruz ve değiştikçe farklı şekiller alan maddî şeylerden bahseder. Şüphesiz bunların da sabit hakikatleri ve gerçeklikleri vardır. Değişen hallere sahip olan maddî varlıkların, sabit hakikatlerini göstermek için Kur'an şöyle bir yol izler: Değişken haller ayet sonlarındaki fezlekelerde sabit, nurânî, küllî Esmâ ile bağlanır.²⁶ Böylece değişen her varlığın Allah'ın bir ismine bağlı olduğu, gerçekliğinin bu isimden kaynaklandığı, bu irtibat olmazsa bu eşyanın varlık âlemine çıkmasının mümkün olmayacağı anlatılmış olur.

Bu anlatım tarzıyla Cenab-ı Allah önemli bir tefekkür kapısını açar, insanları ibret almaya teşvik eder. Bu sebeple ayetlerin sonlarında konunun nasıl özetlendiğine ve öncesinde ayrıntılı olarak anlatılan meselelerin ilâhî isimlerle nasıl ilişkilendirildiğine iyi dikkat etmek gerekir.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Ve Âdem'e bütün isimleri öğrettikten sonra eşyayı meleklerle gösterdi. 'Eğer halifeliğe daha lââyık olduğunuz iddiâsında doğru iseniz, bunların isimlerini Bana söyleyin' buyurdu. Melekler, 'Seni her türlü noksandan tenzih ederiz,' dediler. "Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Sen her şeyi hakkıyla bilir, her işi hikmetle yaparsın."²⁷

Cenâb-ı Allah bu ayetlerde, hilâfet²⁸ meselesinde Hz. Âdem'in meleklerle nisbetle üstün konumda olmasının sebebini açıklamaktadır. Bu da onun bilgisinin meleklerden fazla olmasıdır. Nitekim bu konuda meleklerle birlikte Âdem aleyhisselâm da imtihana tabi tutulur ve sonuçta melekler mağlup olurlar; ilim noktasında Âdem'in üstünlüğü ortaya çıkar. Ayetlerin sonunda olay iki küllî isimle irtibatlandırılır; Alîm ve Hakîm isimlerine bağlanır. Ayetin sonu "Ente'l-Alîmü'l-Hakîm = Sen Alîm'sin, Hakîm'sin; Sen her şeyi hakkıyla bilen ve her işi hikmetle yaparsın." şeklinde sona erer. Bu ifade sınavdan mağlup olarak çıkan meleklerle aittir. Onlar bu ifade ile şöyle demek istemişlerdir: "Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem'e bildiklerini öğrettin; bu sebeple o bize galip geldi. Aynı zamanda sen Hakîm olduğun için bize de istidat ve kabiliyetimize uygun olan şeyleri veriyorsun. Bu konuda onun istîfâdı yüksek olduğu için, ona, istîfâdına uygun bir üstünlük verdin. Veren sensin. Senin verdiği her şeye razıyız. Verdiği şey, Âdem'in karşısında mağlubiyet olsa bile."²⁹

İnsanı hayvandan ayıran en önemli özellik akıllı bir varlık olmasıdır. Birden fazla bilgi kaynağı olmakla birlikte, hepsi gelir akılda toplanır; orada analiz ve sentez yapılır. Orada kabul gördü ise insan ona sahip çıkar ve birçok sefer bu bilgisiyle övünür, gururlanır; bu bilgi sebebiyle kendisini başkalarından büyük, başkalarını da kendisinden küçük görür. İlim her zaman değerli, cehalet her zaman

değersiz ve olumsuz bir şeydir. Ancak Cenab-ı Allah bu ayetlerle, meleklerden Âdem'e ve insandan insana göre değişen bu bilgi potansiyelinin asıl sahibinin melekler ya da insanlar olmayıp, kendi Zâtı olduğunu vurgulamış olmakta; bu vurguyu da meleklerin itirafıyla yapmakta, insandan da aynı davranışı beklemektedir. İnsanda ilim varsa bu, Allah'ın Alîm sıfatından gelmektedir. Ayrıca bir insan diğerinden daha az veya daha çok biliyorsa bu farklılık da yine Allah'ın Hakîm sıfatından kaynaklanmaktadır. Netice itibariyle az bilen de çok bilen de Allah'ın takdirine razı olmalı ve kendi istidadına göre verilen diğer nimetlere bakıp Allah'a kulluk etmeye devam etmelidir.

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Şüphesiz (sağmal) hayvanlarda da sizin için bir ibret vardır. Onların karınlarındaki fişki ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz. Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır. Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.” “Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.” Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.³⁰

Cenâb-ı Hakk, bu ayetlerde koyun, keçi, inek, deve gibi mahlûklarının insanlar için son derece temiz, lezzetli ve besleyici bir süt çeşmesi hükmünde olduklarını; üzüm ve hurma gibi bitki ve ağaçların lâtif, leziz ve tatlı birer ni'met tablaları ve kazanları hükmüne geçtiklerini; bal gibi şifalı ve tatlı bir şerbeti yapmakla görevlendirilen arının da kudret mucizelerini göstermek için küçük bir şerbetçi olarak istihdam edildiğini beyan edip bu gerçekleri gösterdikten sonra, insanları tefekküre, ibret almaya ve başka şeyleri de bunlara kıyas etmeğe teşvik için “*Fîhi şifâün li'n-nâsi, inne fi zâlike le-ayeten li-kavmin yetefekkerûn = Onda insanlar için şifâ bulunur; şüphesiz bunda düşünen bir (topluluk) için ibret vardır.*”³¹ buyurmuştur.³²

Cenâb-ı Allah bu ayetlerde önce temel özelliği yiyecek olan süt, üzüm, hurma ve bal gibi farklı nimetlere dikkatleri çeker. Bunlar farklı özelliklere sahip olmakla birlikte hepsi de insan için gıda niteliğindeki maddelerdir. Cenab-ı Hak ikinci olarak bunların çıkış yerlerine nazar edilmesini emreder. Bunlardan biri ineğin memesinden, diğer ikisi kuru ağacın dalından, bal da zehirli bir böceğin elinden çıkmaktadır. Diğer taraftan inek sütü yediği bitkilerden, üzüm ve hurma ağacı topraktan aldığı su ve diğer maddelerden, arı ise çiçeklerden topladığı tozlardan yapmaktadır. Bir nimet insana birbirine hiç benzemeyen çok farklı yollardan gelmektedir. Netice itibariyle insan için hazırlanan nimetlerde farklılık içinde farklılık vardır: Yapılan farklı, yapılan nimet farklı, yapım usulü farklı, nimetin alınıp yapıldığı kaynak farklıdır. İşte bu kadar değişiklikler içinde değişmeyen bir

hakikat vardır ki o da bu nimetleri veren hikmetli bir Zât'ın olmasıdır. Bunların gerçekliği O'nun ilgili isim ve sıfatlarında aranmalıdır. Asıl tefekkür, ibret ve takkul³³ bu gerçeği keşfedebilmektir.

6. Kesretten Vahdete Geçiş

Cenab-ı Hakk, Rubûbiyetini ve farklı şeyler üzerindeki ilâhî tasarrufunu ayrı ayrı anlatır; tasarrufunun çokluğunu ve çeşitliliğini ortaya koyar. Sonra aralarındaki birlik cihetini nazara verir ve bunları tek bir cihette birleştirir. Ya da bu farklı şeyler üzerindeki tasarrufunu tek bir küllî kaide içine yerleştirir.³⁴ Ayetin sonundaki fezleke de, bir cihette birleştirilmiş olan bu tasarruflarını belli bir isimle irtibatlandırır.

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, Kayyumdur.³⁵ O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?³⁶ O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. En yüce ve en büyük olan da ancak O'dur.³⁷

Ayete'l-Kürsî adı verilen bu ayetteki on cümle ile tevhid tabakaları ayrı ayrı renklerde ispat edilmekle birlikte, özellikle "*men zellezî yeşfeu indehü illâ bi-iznihi* = *İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?*" cümlesiyle şirk ve bir başkasının müdahalesi son derece kesin ve şiddetli bir şekilde kesilip atılmıştır.

Ayrıca Ayete'l-Kürsî ism-i âzâmın mazharı olduğundan, ilâhî hakikatlere ait manaları en yüksek derecede ihtiva eder ve Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufunu âzamiyet derecesinde gösterir. Yine aynı ayet, göklerde ve yerde tezahür eden ilâhî tedbîr ve idareyi birden gösterir ve arkasından genel bir hıfz ve muhafaza kanunundan söz eder. Sonra da bütün bu tasarruf ve muhafazaların tek bir elden çıktığını ve kaynağının bir olduğunu göstermek için "*Ve hüve'l-Aliyü'l-Azîm* = *En yüce ve en büyük olan da ancak O'dur.*" der; bütün bu tasarrufları öz halinde bir isme bağlar.³⁸

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkararak, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzyü sizin emrinize veren-

dir. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.³⁹

İşte şu ayetler, önce Cenâb-ı Hakk'ın insana olan nimetlerini sayıp döküyor: Âdeta şu koca kâinat insan için bir saray hükmündedir. Yaşayabilmesi için gerekli olan su hiç umulmadık bir yerden, tâ göklerden indirilir. Gökler ve yer, insanlara rızık yetiştirmek için iki hizmetçi yapılmıştır. Yeryüzünün her tarafında insanın istifadesine sunulan çeşit çeşit meyveler vardır. Böylece herkes Allah'ın nimetlerinden bolca istifade eder. Öte yandan çalışmalarının karşılığı olarak fazladan yetiştirdikleri mahsulleri değiştirme imkânı bulurlar; bu şekilde dünyanın neresinde yetişirse yetişsin herkes her mahsulden istifade etme imkânını kavuşmuş olur. Yeryüzü gibi rüzgâr ve deniz de insanın emrine verilmiştir; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanlar gemileri kullanarak denizler ve karalar içlerinde dolaşan nehirler vasıtasıyla yeryüzünün her tarafına girip çıkarlar. Gemi fitrî bir nakliye aracı gibidir.

Ayrıca Güneş ve Ay'ı gezdirip mevsimleri meydana getirir. Her mevsimde insana farklı ve değişik meyveler ve nimetler ihsan eder. Gece ve gündüzü de insanın emrine vermiştir. Gece istirahat etme, rahatlama ve dinlenme; gündüz de çalışma ve ticaret yapma zamanıdır. İşte Cenâb-ı Hak bu ilâhî nimetleri saydıktan sonra insana verilen nimetlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairenin ne derece sonsuz nimetlerle dolu olduğunu "*Ve âtâküm min külli mâ-se-eltümühü ve in-teuddü ni'metellâhi lâ-tühsühâ = O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız.*"⁴⁰ ayetiyle özetler ve fezleke halinde gösterir. Bundan anlaşılıyor ki, insan istidat ve fitrî ihtiyaç diliyle ne istemişse kendisine verilmiştir. Allah'ın insana nimet olarak verdiği şeyler saymakla bitmez, tükenmez. İnsanın bir nimet sofrası gökler ve yer ise ve o sofradaki nimetlerden bir kısmı Güneş, Ay, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insan için hazırlanmış olan nimetleri saymak mümkün olmaz, onların haddi ve hesabı olmaz.⁴¹

7. Zâhirî Sebepden Müsebbib-i Hakîkiye Gidiş

Bazen ayet, zâhirî sebebi, yapma ve var etme kabiliyetinden azletmek ve bu durumdan uzak olduğunu göstermek için müsebbebin, yani bu sebep neticesinde meydana gelen şeyin gayelerini, maksatlarını ve sonuçlarını gösterir. Tâ anlaşılсын ki; sebep, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hikmetli gayeleri ve mühim sonuçları irade etmek, ancak Alîm ve Hakîm olan bir Zat'ın işi olabilir. Sebep ise, şuursuz, akılsız, cansız ve câmid bir şeydir. Her ne kadar sebepler, müsebbebe bitişik ve onunla aynı zamanda mevcut imiş gibi görünüyorsa da, ayet, gaye ve sonucu zikretmek suretiyle, gerçekte aralarında uzak bir mesâfe bulunduğuna işaret etmektedir. Sebep, müsebbep arasında o kadar uzun bir mesafe vardır ki, en büyük bir sebebin eli, en küçük ve değersiz bir müsebbebi icad etmeye yeti-şemez. Bu gerçek, sebep ve müsebbep arasındaki uzun mesâfede, Esmâ-i İlâhiy-

ye'ye götüren birer yıldız gibi doğar. Bu yıldızın doğuş yeri, o mânevî mesafedir. Bu durum ufka benzer. Ufka bakıldığı zaman orada dağlarla yer bitişik gibi görünür. Oysa, ufuk denilen yerde dağ ile gökteki yıldızlar arasında o kadar uzun bir mesafe vardır ki, bu mesafede birçok yıldız doğar ve batar. Sebep ile müsebbep arasındaki mânevî mesafe de böyledir. Zâhiren bakıldığında sebeple müsebbep bitişik gibi görünür. Gerçekte aralarında o kadar uzun bir mesafe vardır ki, bu mesafe ancak iman dürbünü ve Kur'an nuruyla görülebilir.⁴²

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Her şeyden önce insan, yediği yemeğine bir baksın!Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık. Sonra toprağı, iyiden iyiye yardık! Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık.⁴³

İşte şu ayet-i kerime, ilâhî kudret eserlerini bir hikmete binaen belli bir sırayla zikrederek sebeplerle müsebbepleri (sonuçları) birleştirir, birbirine bağlar. En sonunda “*metâan leküm = sizin yararlanmanız için*”⁴⁴ lafzıyla bunun hangi maksat ve gaye için yapıldığını gösterir. Ancak bu maksat ve gaye nihaî sonuç ve amaç değildir. Bu gayenin zikredilmesi de, zincirleme olarak birbirini takip eden sebepler ve sonuçlar manzumesi içinde bu maksadı gören ve takip eden gizli bir mutasarrıfın bulunduğunu, sebepler de O'nun tasarrufunun bir perdesi olduğunu isbat etmek içindir.

“*Metâan leküm ve li-en'âmiküm = Sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için*” kaydı, bütün sebepleri icad ve var etme kabiliyetinden azleder ve mânen şöyle der: “Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için gökten su geliyor. Oysa, o suda, size ve hayvanatınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti bulunmuyor. Şu halde su kendi kendine gelmiyor, birileri tarafından size gönderiliyor. Toprak da bitkileriyle açılıyor ve rızığınız oradan geliyor. Oysa, hissiz, şuursuz toprak, sizin rızınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, ni'metleri ellerinize veriyor. Otlar ve ağaçlar da, sizin rızınızı düşünüp size merhamet edip sizin için meyve ve hububat yetiştirme kabiliyetinden pek çok uzaktır. Ayet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm ve Rahîm olan bir Zat'ın perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, ni'metlerini onlara takmış, bunları insan ve hayvan gibi canlı mahlukâtına uzatıyor. İşte bu açıklamalardan, Allah Teâlâ'nın Rahîm, Rezzâk, Mün'im ve Kerîm gibi pek çok ismine bir kapı açılıyor, onlara bir yol görünüyor.⁴⁵

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak Allah'adır.

Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihayet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alacak.⁴⁶

Yağmurla ilgili ayet Allah'ın Rabb isminin en önemli tecellilerinden birini anlatıyor. Bulutlar sanki O'nun rahmet hazinelerinin bir perdesidir. Yağmur yağmadan önce hava boşluğunda dağılıp gizlenmiş gibidirler. Allah yağmur yağdırmak istediği gibi istirahatete çekilmiş askerlerin bir boru sesiyle yerlerinden kalkıp toplanmaları gibi, bulutlar da gizlendikleri yerden çıkar emr-i ilâhî ile toplanır ve bulut haline gelirler. Sonra küçük birliklerin toplanıp bir ordu teşkil etmesi gibi, o parça parça bulutlar göğü kaplar ve insanlar için yağmur indirmeye başlarlar. Toplanma halinde iken o bulutlara bakıldığında her bir dağlar büyüklüğünde siyahlı beyazlı bir yapı teşkil etmekte ve insanı o haliyle ürkütmektedir. Fakat Rahîm olan Allah insanlar için rızık olan yağmuru işte böyle korkutucu kara bulutlardan indirmekte ve canlıların su ihtiyaçlarını görmektedir. Şekil ve sonuç arasındaki bu irtibattan da anlaşılmaktadır ki, bu yağmurun gönderilmesinde bir irade ve bir kasıt vardır. Kendi kendine gelmiyor, bir ihtiyaca göre gönderiliyor. Hava açık ve berrak olup ortada hiçbir şey görünmezken, mahşeri andıran dağvarî bulutların sağdan soldan çıkıp bir yerde toplanmaları canlıların ihtiyaçlarını bilen birisi tarafından gönderildiği anlaşılmaktadır. Akli tefekküre açık her insan, bu rahmanî olay vesilesiyle, Cenâb-ı Allah'ın Kadîr, Alîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbi, Muğîs, Muhyî gibi isimlerine bir kapı açıldığını görür ve yağmurun inmesiyle bu isimler arasında bir irtibat kurar.⁴⁷

8. Dünyevî Fiillerden Âhiretteki Fiillere Geçiş

Bazen Kur'an, Cenâb-ı Hakk'ın âhirette görülecek olan harika fiillerini kalbe kabûl ettirmek için hazırlık hükmünde ve zihni tasdike hazırlamak için, bir mukaddime halinde dünyadaki acaib fiillerini zikreder veyahut gelecekte âhirette meydana gelecek olan harika fiillerini öyle bir şekilde açıklar ki, gözümüzle gördüğümüz pek çok şey onlara benzediğinden, bu fiillerin mutlaka vuku bulacaklarına tam kanaat getiririz.⁴⁸

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

İnsan, bizim, kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir.

Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?"

De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."

O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.⁴⁹

Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.

Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir.

Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.⁵⁰

Bu ayetler haşri farklı şekillerde ispat eder. Ayetler önce ilk yaratılışı nazara verir; der ki: "Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ insan suretine gelinceye kadar olan yaratılışını görüyorsunuz. Nasıl oluyor da, son yaratılışı, yani âhireti inkâr ediyorsunuz. Tekrar diriliş, ilk defa dünyaya gelişin bir benzeridir ve bundan daha kolay olanıdır."

Yine Cenâb-ı Hak insana yaptığı büyük ihsanlardan birini "*Ellezî ceale leküm mine'ş-şeceri'l-ahdari nâran = O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.*"⁵¹ ayetiyle işaret edip şöyle der: "Sizi bu tür nimetlerle donatan zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmamak üzere yatasınız." Hem işaret yoluyla şöyle der: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz. Fakat odun gibi kemiklerin hayat bulmasını, bu duruma kıyas edemeyip, haşri imkânsız telakkî ediyorsunuz. Bunu nasıl aklınıza sığıştıramıyorsunuz, anlaşılması mümkün değil! Yeri ve göğü yaratan Zat, yer ve göğün meyvesi olan insanın yeniden diriltilmesinden âciz kalır mı? Bir kişi büyük bir meyve ağacı yetiştirse, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip onları başkasına mal eder mi? Buna benzer bir şekilde Cenâb-ı Allah da en küçük parçası hikmetle yoğrulmuş yaratılış ağacını gayesiz ve maksatsız yapar mı?" İşte bu ayetler netice itibarıyla şöyle der: "Haşirde sizi diriltecek olan zât, öyle bir zâttır ki; bütün kâinat, her an onun emrini yerine getirmeye hazır bir asker gibidir. O, bir şeye "ol" dediği zaman, hemen o şey oluverir;⁵² Rabbinin emrine karşı en yüksek bir ihtiramla boyun eğer, ilahî emri yerine getirir. Bir baharı yaratmak Allah için bir çiçeği yaratmak kadar kolaydır. Bütün hayvanları yaratmak, bir sineğin kanadını yaratmak kadar kudretine kolay gelir. O, öyle bir Zâttır ki, "*Çürümüş kemikleri kim diriltecek?*"⁵³ deyip bir nevi kudretinin acizliğine işaret edip ona karşı meydan okunmaz.⁵⁴

Sonra Cenâb-ı Hakk, "*Fesübhânellezî bi-yedihî melekutü külli şey'in = Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir!*"⁵⁵ buyurur ve ayetin bu kısmıyla şöyle demek ister: Haşri ve âhireti yaratacak olan Zât, herşeyin dizginini elinde, herşeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitab sahifeleri gibi kolayca çeviren Zâttır. Dünya ve âhireti, iki konaktan birini açıp diğerini kapamak gibi, Kadîr-i Zülcelâl de dünya sarayını kapatıp, âhiret sarayını açacaktır. Bütün deliller bir âhiret yurdunun açılacağını göstermektedir. Mâdem durum böyledir, öyleyse "*Ve ileyhi türceûn = Ve O'na döndürüleceksiniz.*"⁵⁶ Hiç şüpheniz olmasın

ki, kabirde iken sizi diriltip haşır meydanına getiren Zât, yüksek huzurunda hesabınızı da görecektir. İşte bu ayetler, haşrin kabûlü için önce zihni hazırlamış, sonra da kalbi neredeyse onu kabule mecbur kılmıştır. Dünyevî fiillerden haşre benzer durumları göstermesi bunun içindir.⁵⁷

İkinci örnek:

Bazen Kur'an, Cenâb-ı Allah'ın uhrevî fiillerini, dünyadaki benzerlerini hatıra getirecek şekilde anlatır. Tâ ki âhiretin akıldan uzak görülmesine ve inkârına meydan kalmasın. “*İza ş-şemsü küvvirat = Güneş dürülüp toplandığında*”,⁵⁸ “*İza ş-semâü 'nfetarat = Gök yarıldığı zaman*”⁵⁹ ve “*İza ş-semâü 'nşakkat = Gök yarıldığı zaman*”⁶⁰ ayetleriyle başlayan sûrelerde bu gerçekler anlatılmıştır. Bu sûreler, kıyamet ve haşır zamanındaki büyük inkılâbı ve Rabbânî tasarrufu öyle bir tarzda anlatır ki, insan onların benzerlerini – mesela baharda gözle gördüğü gibi- dünyada gördüğü için, bu haller kalbe korku salar; akla sığmayan o büyük inkılâb ve olayları kolayca kabul ettirir. Burada örnek kabilinden sadece bir ayet üzerinde duracağız:

Cenâb-ı Allah Tekvîr Sûresi'nin onuncu ayetindeki “*İzâ ş-suhufu nüşirat = Amel defterleri açıldığı zaman*” ayetiyle insanlara şu dersi verir: Haşirde herkesin az çok bütün amelleri bir sahife içinde yazılı olarak neşredilecek. İnsanoğlu bu neşir keyfiyetini akıldan uzak görmemelidir. Zira dünyada her bahar mevsiminde bunun bir benzeri görülmektedir. Amellerin neşri meselesi de buna benzer bir durumdur. Dünyada her meyveli ağacın ve her çiçekli otun çeşit çeşit amelleri, fiilleri ve vazifeleri vardır. İlâhî isimleri ne şekilde gösteriyorlarsa, onların ubudiyetleri, kullukları ve tesbihleri bu şekildedir. Her varlığın farklı bir ubudiyet ve kulluk şekli vardır. Bütün bitkilerin kendine has amelleri, özgeçmişleriyle beraber çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılmıştır. Bu ameller başka bir baharda, başka bir zeminde ortaya çıkacaktır. Her bitki ve çiçek, gösterdiği şekil lisaniyla, gayet açık-seçik bir şekilde, anasının ve aslının amelini ortaya koyduğu gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle de amel sayfalarını açıp yayar. İşte gözümüzün önündeki bu işleri Hakîmane, Hafızane, Müdebbirâne, Mürebbiyâne, Lâtîfâne bir şekilde yapan o Zat der ki; “*İzâ ş-suhufu nüşirat = Amel defterleri açıldığı zaman*.”⁶¹

Diğer ayetler de buna benzer anlamlar ifade ederler. Meselâ Cenâb-ı Hakk, “*İza ş-şemsü küvvirat = Güneş dürülüp toplandığında*”⁶² der. Bu ayet, sarmak ve toplamak mânâsına gelen “tekvîr” lafzıyla, parlak bir temsile işaret ettiği gibi, benzerini de işaret yoluyla gösterir.

Temsile işareti şöyledir: Cenâb-ı Hak, yokluk, esîr ve semâ perdelerini açıp, Güneş gibi, dünyayı ışıklandıran pırlanta benzeri bir lâmbayı, rahmet hazinesinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra, o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracaktır.

Benzeri bir duruma işaretini şöyle eder: Cenâb-ı Hak, Güneş'i ışık gibi nesneyi neşretmek ve karanlıkla nöbetleşe olarak onu arzın kafasına sarmakla görevlendirmiştir. Güneş memur olduğunu bilir ve her akşam eşyasını toplayıp gizler. Bazen bulut perdesi sebebiyle dünya ile alışverişini az yapar. Bazen Ay onun yüzüne karşı perde olur, dünya ile olan ilişkisini bir derece keser, malını ve alım-satım defterlerini toplar. Ara sıra görevini yapmaya engeller çıkarılan Güneş, elbette bir gün memuriyet vazifesinden tamamen ayrılacaktır. Görevinden alınması konusunda hiçbir sebep bulunmasa dahi, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, Güneş, Allah'ın izniyle dünyaya gönderdiği ışığı, Rabbinin emri ile geriye çekecek; artık ışığını göndermeyecektir. Böylece Cenâb-ı Allah güneşin başına ışığı sarıp, "Haydi yerde işin kalmadı" der; daha sonra "Cehennem'e git, sana ibâdet edip senin gibi emri yerine getirmeye hazır bir memuru sadakatsizlikle itham edenleri yak." diye emreder. "*İza ş-şemsü küvvirat = Güneş dürülüp toplandığında*"⁶³ ayetini okuyan kişi, Allah'ın bu emrini Güneş'in lekeli siyah yüzünde işte bu şekilde okur.⁶⁴

9. Cüz'î Maksattan Küllî Maksada Gidiş

Bazen Kur'an-ı Hakîm önce küçük bir olay ve cüz'î bir maksattan bahseder. Sonra akıllı, bu maksat vasıtasıyla küllî makamlara sevk etmek için, cüz'î maksadı, küllî kaide hükmünde olan Esmâ-i Hüsnâ ile birleştirerek, bu maksadın hem cüz'î hem küllî anlamda doğru olduğunu tespit eder. Bu şekilde yeni bir hakikati, yani Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili küllî bir gerçeği ortaya çıkarır ve onun doğru olduğunu ispat eder.⁶⁵

Birinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir.⁶⁶ Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.⁶⁷

Kur'an bu ayette bir nevi şöyle der: "Cenâb-ı Hakk'ın işitmesinde bir sınır yoktur, O'nun işitmesi mutlak ve sınırsızdır. O herşeyi işitir. Hattâ küçük çaplı bir macera olan ve kocasından şikayet eden bir kadının sana karşı mücadelesini de Hak ismiyle işitir. Kadınlar rahmetin en lâtif cilvesine mazhar ve şefkatın en fedâkâr bir hakîkatına kaynak olan varlıklardır. İşte böyle bir kadının haklı olarak kocasından şikayet etmesini Cenâb-ı Hak, Rahîm ismiyle ehemmiyetle işitir ve böyle bir şikayete önemli işler gibi Hak ismiyle ciddiyetle bakar." Bir kadının cüz'î bir ihtiyacını görmek ve işitmek, ancak varlık kategorisi bakımından imkân âleminin dışında olan ve her şeyi işiten, her şeyi gören bir Zât olabilir. Her şeyi görüp işitemeyen bir kadının cüz'î ihtiyacını da görüp işitmez. İşte bu cüz'î maksad küllî bir maksadı gösterir. Buna göre bilmesi ve işitmesi mutlak ve sınırsız olan bir Zât vardır ki, bu cüz'î maksadı da bilebilsin. Kâinata Rab olanın, kâinat

içinde zulüm gören küçük mahlûkların dertlerini görmesi, feryatlarını işitmesi gerekir. Mazlumların dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen “Rab” olamaz. Öyle ise, “*İnnellâhe semîun basîr = Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” ayeti iki büyük hakikati ortaya koymaktadır.⁶⁸

İkinci örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir.⁶⁹ Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.⁷⁰

Bu ayetle Kur'an, Resûl-i Ekrem'in mi'racının başlangıcı olan Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gidişini anlattıktan sonra, konuyu ayet sonundaki “*İnnehû hüve's-semîu'l-basîr = Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*” fezlekesiyle Allah'ın Semî ve Basîr isimlerine bağlıyor.

Ancak “*İnnehû*” lafzındaki “*hû = O*” zamirinin Hz. Peygamber'e gitme ihtimali de vardır. Böyle olursa ayet şöyle demiş olur: “Bu cüz'î yolculukta umumî bir seyahat, küllî bir yükseliş vardır. Bu seyahat vesilesiyle Hz. Muhammed tâ Sidretü'l Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı Kavsey'n'e kadar, isimlerin küllî mertebelerinde gözüne, kulağına tezahür eden Rabbânî ayetleri ve ilâhî acâib sanatları işitmiş ve görmüştür.” Şu halde o küçük ve cüz'î yolculuk, küllî ve hayret uyandıran şeylerin toplandığı yerlere yapılan bir seyahatın anahtarı hükmüne geçmiştir.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk'a raci' olsa mâna şöyle olur: “Allah bir kulunu bir yolculuk vasıtasıyla huzuruna davet etti. Onu önemli bir vazife ile görevlendirmek için Mescid-i Haram'dan Peygamberlerin toplandığı mekân olan Mescid-i Aksa'ya gönderdi. Onu peygamberlerle görüştürüp, onun, bütün peygamberlerin getirdiği dinlerin aslına mutlak vâris olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kâb-ı Kavsey'n'e kadar mülk ve melekût âlemlerinde gezdirdi.” O zât bir abd ve kul olduğundan cüz'î bir mi'râc için yolculuk yapmıştır. Fakat bu kulun yanında bütün kâinatı ilgilendiren bir emanet vardır. Kâinatın rengini değiştirecek bir nur da onunla birlikte. Ebedî saadet yurdunun kapısını açacak anahtar da onun yanında olduğu için Cenâb-ı Hak kendi Zât'ını bütün eşyayı işitir ve görür sıfatla nitelemiştir. Tâ ki, o emanet, o nur ve o anahtarın evrensel hikmetlerini gösterebilsin.⁷¹

Üçüncü örnek:

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor:

Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.⁷²

Bu ayet Fâtır Sûresinin birinci ayetidir. Sûre ismini bu ayette geçen “Fâtır” kelimesinden almıştır. Fâtır, yaratan, yoktan var eden demektir. Sûrede, Allah’ın varlığına ve birliğine işaret eden kâinat olayları, öldükten sonra dirilme, Allah’ın nimetleri ve mü’minle kâfir arasındaki fark konuları anlatılmaktadır.

Bu ayetle Cenâb-ı Hak bir nevi şöyle der: “Gökler ve yerin celâl sahibi yaratıcısı, bu ikisini belli bir şekilde süsledikten sonra, eserlerinin mükemmeliyetini göstermek suretiyle sonsuz sayıdaki seyircilerinden Fâtır’ına ve Yaratıcısına sonsuz medh ü senalar ettiriyor. Seyirciler bu şekilde hamd ü senâda bulunduğu gibi, hadsiz nimetlerle süslendirilmiş olan yer ve gök de, bütün nimetlerin lisaniyla ve bu nimetleri görenlerin dilleriyle o Rahmân olan Yaratıcı’ya nihayetsiz hamd ve sitayiş ederler, onu her şeyden tenzih ederek överler.” Sonra, yeryüzündeki çeşitli şehir ve memleketlerde Yaratıcı’nın verdiği cihazlar ve kanatlarla seyahat eden insanlar, hayvanlar ve kuşlar gibi; semâvî saraylar olan yıldızlar ve ulvî memleketleri olan burçlarda gezmek ve uçmak için, o memleketin sakinleri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette herşeye kâdir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak için kanat veren Zât; Zühre’den Müşteri’ye, Müşteri’den Zühal’e uçmak için gerekli olan kanatları da o veriyor. Ayrıca Melekler, yeryüzünün sakinleri gibi belli bir yerde kalmak mecburiyetinde değildir; onları belli bir mekâna bağlamak ve orada tutmak mümkün değildir. Ayetteki “*mesnâ ve sülâse ve rubâ*’ = *ikişer, üçer, dörder*”⁷³ kaydı onların aynı zamanda dört veya daha fazla yıldızlarda bulduklarına işaret eder.

Meleklerin kanatlarla teşhiz edilmesi cüz’î bir olaydır. Bu olay, gayet küllî, umumî ve büyük bir kudretin tezgâhına işaret eder. Böylece bu hususun “*İnnelâhe alâ külli şey’in kadîr = Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.*”⁷⁴ fezlesesiyle bir gerçek olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵

10. Kulun İsyanını Gösterip Rahmete İşaret Eden İlâhî İsimlere Yönlendirme Yapılması

Bazen Kur’an, insanın Allah’a karşı gelmek suretiyle işlediği kötü amellerini sayıp döker; işlediği kötü fiiller sebebiyle isyânkâr kişiyi şiddetli bir şekilde tehdit eder ve bundan sakındırır. Sonra bu şiddetli tehdit ile onu yeis ve ümitsizliğe atmamak için, Allah’ın rahmetine işaret eden bazı isimleri zikrederek ayete bu şekilde son verir; isyankârı bu isimlerle teselli eder.⁷⁶ Meselâ, bir ayette şöyle buyurur:

“De ki: “Eğer onların iddia ettiği gibi, Allah’la beraber (başka) ilâhlar olsaydı, o zaman o ilâhlar da Arş’in sahibine ulaşmak için elbette bir yol ararlardı.”⁷⁷

Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir.

Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tespih ederler. Her şey O’nu

hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."⁷⁸

Bu ayet daha geniş anlamda şöyle der: De ki: Eğer dediğiniz gibi Allah'ın mülkünde ortağı olsaydı, elbette bu ortaklar Rubûbiyyet arşına ve yaratıcılık makamına el uzatıp O'nun mülküne müdahale ederlerdi. Müdahalenin sonucu da kâinata nizamsızlık olarak görünürdü. Halbuki yedi tabaka gökten, ancak mikroskopla görünebilecek en küçük varlığa kadar, herbir mahlûk -küllî olsun cüz'î olsun, küçük olsun büyük olsun-, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakış dilleriyle, o güzel isimlerin (Esmâ-i Hüsnâ) asıl sahibi olan Zât'ı tesbih edip, O'nun ortağı ve benzeri olmadığını söylüyorlar. Nasıl ki semâ, nur saçan güneş ve yıldız kelimeleriyle, hikmet ve intizâmıyla, O'nu takdis edip birliğine şahitlik ediyorsa; hava dahi, bulut, şimşek, gök gürültüsü ve yağmur tanesi kelimeleriyle O'nu tesbih ve takdis edip, birliğine şahitlik eder. Yine zemin ve yeryüzü, hayvan ve bitki kelimeleriyle Yüce Yaratıcı'sını tesbih edip O'nun birliğini haykırmakla beraber, herbir ağaç, yaprak, çiçek ve meyve kelimeleriyle yine O'nu tesbih edip birliğine şahitlik eder. Aynen bunun gibi, en küçük mahlûk, en cüz'î bir yaratık, küçüklüğü ve cüz'iyetiyle beraber, taşıdığı nakış ve sıfat işaretiyle pekçok küllî ismi göstermek suretiyle bu nakış ve sıfatların asıl sahibi olan Zât'ı tesbih edip birliğine şahitlik eder. Öyle de, bütün kâinat birden, tek bir lisan ile, ittifakla Azîz olan Yaratıcı'sını tesbih edip birliğine şahitlik ederek görevli olduğu kulluk vazifesini en mükemmel bir şekilde yerine getirdiği halde; şu kâinatın hülâsası, neticesi, nazlı bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların zıddına olarak, küfür ve şirk içine düşerse, ne kadar çirkin bir iş yapmış olduğu açıktır. Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunan herşey Allah'ı tesbih ederken, insanın küfür ve isyan yoluna sapması büyük bir cezaya müstehak olduğunu gösterir. Aslında bu tür insanlar büyük bir cezayı hak etmiş olmakla beraber, Cenâb-ı Allah onları bütün bütün ümitsizliğe düşürmemek ve ayrıca nihayetsiz bir cinayete, hadsiz çirkin bir isyana Kahrâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin hikmetini göstermek için "*İnnhû kane Halîmen Gafûrâ = O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.*"⁷⁹ der. Bu fezleke ile mühlet vermesinin hikmetini gösterip, rica kapısını açık bırakır.⁸⁰

SONUÇ

Bediüzzaman Said Nursî, birçok konuda orijinal fikirler serdettiği gibi Kur'an'ın i'cazı konusunda da yeni düşünceler ortaya koymuş bir müelliftir. Kur'an'ın i'cazı konusunda genel olarak ulemanın büyük çoğunluğunun benimsediği nazım teorisine sahip çıkmakla birlikte, Kur'an'ın i'cazına dair Mucizât-ı Kur'âniye Risalesi'nde bu teoriye yeni boyutlar kazandırmıştır. Nursi, her neye baksa ve her neyi düşünse, oradan Allah'ın varlığına ve esmasına yol bulmaya çalışan bir âlimdir. Kur'an'ın i'cazı konusunu ele alırken de, meseleyi İnsan – Kâinat – Allah ilişkisi bağlamında ele almış; ayet sonlarındaki fezlekelerin Es-

mâ-i Hüsnâ'ya işaret etme şekillerinin i'cazın vecihlerinden olduğunu söylemiş ve bunları çeşitli örneklerle izah etmiştir. Onun bu izahları konuyla ilgili orijinal açıklamalardır.

Dipnotlar

- 1 Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, Sözler Neşriyat, İstanbul, Ocak 2012, s. 407.
- 2 Bakara Süresi, 2/29.
- 3 Nursî, *Sözler*, s. 405.
- 4 Nebe' Süresi, 78/6-17.
- 5 Nursî, *Sözler*, s. 405.
- 6 Nursî, *Sözler*, s. 405.
- 7 Yunus Süresi, 10/31-32.
- 8 Yunus Süresi, 10/32.
- 9 Yunus Süresi, 10/32.
- 10 Nursî, *Sözler*, s. 405-406.
- 11 Bakara Süresi, 2/164.
- 12 Bakara Süresi, 2/164.
- 13 Nursî, *Sözler*, s. 407.
- 14 Nursî, *Sözler*, s. 407.
- 15 Yûsuf Süresi, 12/ 6.
- 16 Nursî, *Sözler*, s. 407.
- 17 Âl-i İmrân Süresi, 3/26-27.
- 18 Nursî, *Sözler*, s. 408.
- 19 Nursî, *Sözler*, s. 408.
- 20 Mü'minûn Süresi, 23/12-14.
- 21 Nursî, *Sözler*, ss. 408-9.
- 22 A'râf Süresi, 7/54.
- 23 Allah'ı gösteren her şey ayettir.
- 24 A'râf Süresi, 7/54.
- 25 Nursî, *Sözler*, s. 409.
- 26 Nursî, *Sözler*, s. 409.
- 27 Bakara Süresi, 2/31-32.
- 28 Hilâfet
- 29 Nursî, *Sözler*, ss. 409-10.
- 30 Nahl Süresi, 16/66-69.
- 31 Nahl Süresi, 16/69.
- 32 Nursî, *Sözler*, s. 410.
- 33 Akıl yürütme, kıyas yapma
- 34 Nursî, *Sözler*, s. 410.
- 35 Kayyûm, "varlığı kendinden, kendi kendine yeterli, yarattıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten" demektir.
- 36 Şefaât ile ilgili olarak bakınız: Bakara sûresi, âyet, 48.
- 37 Bu âyet, Âyetü'l-Kürsî (kürsü âyeti) diye adlandırılır. "Kürsü", Allah'ın kudret ve azameti, O'nun her şeyi kapsayan ilmi demektir. Âyette, Allah Teâlâ kendi zatının çok vezir bir tanımını yapmaktadır. Kıtâb-ı Mukaddes'te yanlış ve tahrif edilmiş bir biçimde anlatılan Allah, burada nasıl ise öyle tarif edilmektedir. O, yerde, gökte ve ikisi arasında olan her şeyin sahibi ve mâlikidir. Hiç kimse hâkimiyetinde, otoritesinde, mülkünde ve yönetiminde O'na ortak değildir. Hiçbir şey O'na rakip ve eş olamaz. O, mutlak ilim ve irade sahibidir. O'na hiçbir varlık güç yetiremez. O, bütün evrenin sahibi, yöneticisi ve hâkimidir.
- 38 Nursî, *Sözler*, s. 410.
- 39 İbrâhim Süresi, 1434-32/.
- 40 İbrâhim Süresi, 1434/.
- 41 Nursî, *Sözler*, s. 411.
- 42 Nursî, *Sözler*, ss. 411-2.
- 43 Abese Süresi, 80/24-32.
- 44 Abese Süresi, 80/32.
- 45 Nursî, *Sözler*, ss. 412-3.

- 46 Nûr Sûresi, 2443-42/.
- 47 Nursî, *Sözler*, s. 413.
- 48 Nursî, *Sözler*, ss. 413-4.
- 49 Bu âyette, Arapların “marh” ve “afar” adını verdikleri iki cins ağacı yaş hâlde iken birbirine sürterek ateş yakmalarına işaret edilmektedir.
- 50 Yâsîn Sûresi, 3683-77/.
- 51 Yâsîn Sûresi, 3680/.
- 52 Yâsîn Sûresi, 3682/.
- 53 Yâsîn Sûresi, 3678/.
- 54 Nursî, *Sözler*, s. 414.
- 55 Yâsîn Sûresi, 3683/.
- 56 Yâsîn Sûresi, 3683/.
- 57 Nursî, *Sözler*, s. 414.
- 58 Tekvîr Sûresi, 81/1.
- 59 İnfîtâr Suresi, 82/1.
- 60 İnşikâk Sûresi, 84/1.
- 61 Tekvîr, 81/10.
- 62 Tekvîr Sûresi, 81/1.
- 63 Tekvîr Sûresi, 81/1.
- 64 Nursî, *Sözler*, ss. 415-6.
- 65 Nursî, *Sözler*, s. 416.
- 66 Bir adamın “zihâr” yaptığı karısı, Hz. Peygambere gelerek onu şikâyet etmiş ve Hz. Peygamberle de tartışmıştı. “Zihâr”, bir kimsenin eşine, “Sen bana anamın sırtı gibisin”, demek sûretiyle onu kendisine haram kılması demektir. Cahiliye döneminde zihar, kadını kocasına ebediyen haram kılardı. İslâm ise kefarete uygulaması ile bu haramlığın ortadan kalkacağı hükmünü getirdi.
- 67 Mücâdele Sûresi, 581/.
- 68 Nursî, *Sözler*, s. 416.
- 69 İsrâ ve Mî'rac, Peygamberimizin mucizelerindedir. Hicretten bir buçuk yıl kadar önce vuku bulmuştur. Hz. Peygamber, bir gece Kâbe'nin çevresinde uyku ile uyanıklık arası bir durumda iken Cebraîl gelmiş, onu Burak adlı, -bizce mahiyeti bilinmeyen- bir binite bindirerek, önce Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürmüş, oradan da göklere yükseltmiş “Sidrettü'l-Müntehâ” denilen en üst makama ulaştırmıştır. Hz. Peygamber, bu makamı da geçerek Cenab-ı Hakk'ın huzuruna erişmiştir. Mucizeler, tabiat kanunlarının dışında cereyan eden harikulâde olaylardır. Bu sebeple, onları aklî ölçüler içinde değerlendirmek doğru olmaz.
- 70 İsrâ Sûresi, 17/1.
- 71 Nursî, *Sözler*, s. 417.
- 72 Fâtır Sûresi, 351/.
- 73 Fâtır Sûresi, 351/.
- 74 Fâtır Sûresi, 351/.
- 75 Nursî, *Sözler*, ss. 417-8.
- 76 Nursî, *Sözler*, s. 418.
- 77 Âyetin son cümlesi şu şekilde de tercüme edilebilir: “.. o takdirde o ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a üstün gelmek için çareler ararlardı.”
- 78 İsrâ Sûresi, 17/42-44.
- 79 İsrâ Sûresi, 1744/.
- 80 Nursî, *Sözler*, ss. 418-9.

Kur'an Kelimelerindeki Mu'cizelik (İşârâtü'l-İ'câz Örneği)

Prof. Dr. Şadi EREN

Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Kelimeler, cümlelerin ham maddeleridir. Kelimelerle konuşur, yazar ve anlarız. İnsan kendine muhatap seçen Yüce Yaratıcı da bizlere kelimelerle hitap etmekte, onların dillerini, kültür ve anlayış seviyelerini dikkate almaktadır. Gerek Kur'an'da, gerekse diğer ilahi kitaplarda insana olan hitap, hep kelimelerle olur. Kelimeler, kâh pencere olur bize ötelere gösterir, kâh rehber olup elimizden tutar, bizi çok ötelere seyahat ettirir. Belagat imamlarından Abdülkahir Cürcanî, Kur'an'ın nazımına dikkat çekerek "Onun mucizeliğinin asıl burada aranması gerektiğini" nazara verir. Bunu "nazım nazariyesi" ile ortaya koyar. Cürcanî'ye göre "belagat nazımdadır, tek başına kelime veya mücerret mana da değildir." Bediüzzaman Said Nursi, Cürcanî'nin bu nazariyesini İşârâtü'l-İ'câz isimli tefsirinde Fatiha Suresini ve Bakara Suresinin başında yer alan otuz üç âyeti uygulamalı olarak okuyucuyla paylaşır.

Anahtar Kelimeler: Kelime, i'câz, mucize, nazım nazariyesi, belagat, tehaddi, İşârâtü'l- İ'câz

The Miraculousness in the Words of the Qur'an (The Case of Signs Of Miraculousness)

Abstract

Words are the raw materials of the sentences which they form. We speak with words, write with them, and make agreements through them. The Supreme Creator is One who chooses to answer and address us as humans, and He does this through the medium of words that take into consideration the varying languages, cultures and degrees of intellectual comprehension amongst humanity. No other holy book addresses humanity with all the words as revealed in the Qur'an. The words are like the windows of a lofty palace which allow us to see the view through it, and such a palace is a guide which befriends us and drives us to participate in great and lofty journeys. Abdulkahir Curcani, a leading scholar dealing with the issue of eloquent rhetoric, observes the composition of the Qur'an and states that "The essence of its miraculousness must be sought here". He sets forth a "theory of poetics" pertaining to it. According to Curcani "Eloquence is found in poetic verse, and not in solitary words or in abstract meaning". Bediuzzaman Said Nursi practically demonstrates and shares with the reader a similar theory to that of Curcani in his work "Signs of Miraculousness" - which provides exegesis of thirty three verses from Surah Fatiha and Bakara pertaining to this topic.

Keywords: Word, I'jâz, miracle, theory of verse, rhetoric, challenge, and Signs of Miraculousness

Giriş

İnsan, sıra dışı şeyler görmeye meyyal bir varlıktır. Ülfet ve gaflet perdeleriyle etrafına baktığından çok da harika şeyler görmez. Hâlbuki kâinat sıra dışı sırlarla doludur. Öyle ki sıradan hakir bir varlık zannettiğimiz bir sinek bile bir kudret mucizesidir. Kur'an, buna şöyle dikkat çeker:

Allah'tan başka kendilerine dua edip taptığımız neler varsa, hepsi bir araya da gelseler, bir sineği bile yaratamazlar. ¹

Sinek, küçücük bir canlıdır. Bütün insanlar toplansa, birbirlerine yardımcı da olsalar bir sinek yapamazlar. Sinek yapamadıkları gibi koca bir kartal da yapamazlar. Tek hücreli bir canlı yapamadıkları gibi bir fili de yapmaktan acizdirler.

Benzeri bir durum, bir beyan mucizesi olan Kur'an için de geçerlidir. Kur'an bunu şöyle bildirir:

De ki: Eğer bütün ins ve cin bu Kur'an'ın benzerini getirmek üzere toplansalar onun bir benzerini meydana getiremezler. ²

Sinek, hücrelerden meydana gelir, Kur'an ise kelimelerden. Allah'ın tekvini bir ayeti olan sinek, bilim adamlarının önünde bir kudret harikası olarak durur, Kur'an da söz ustalarının önünde bir beyan mucizesi olarak kendini gösterir.

Bu makalemizde, Kur'an kelimelerindeki harika dizilişe dikkat çekecek ve *İşârâtü'l-İ'câz*'dan örneklerle konuyu zihinlerimizde netleştirmeye çalışacağız.

1. Kelimelerin Seçimi

Kelimelerin “fikirleri asmaya yarayan çengeller” olduğu söylenir. Onlar, başkalarıyla iletişime geçmemize, birbirimizle anlaşmamıza vasıtaadır. Fikir ve hislerimizi kelimeler aracılığıyla duyurur, başkalarından gelen kelimelerle de onların fikir ve his dünyalarına uzanırız.

Kelimeler, bazan muhatapların kulaklarında çınlayan bir nağme, bazan ruhları canlandıran ve kalplerin hastalıklarını iyileştiren bir seher nesimidir. ³

Böyle olduğundan, onların özenle seçilmesi çok büyük bir önem arz etmektedir. Bu konuda, Kur'an'ın şu ikazı son derece anlamlıdır:

Ey iman edenler! ‘Râinâ’ demeyiniz. ‘Unzurnâ’ deyiniz! ⁴

Aslında bu iki kelime, “Bize bak, bizi gözet” anlamındadır. Fakat Yahudiler, Hz. Peygamber ile konuşurken, nezaketli bir kelime olan “unzurnâ” demek yerine, yine aynı anlama gelen, fakat kendi dilleri olan İbranicede hakaret için de kullanılabilen “râinâ” demişlerdir. ⁵

2. Kelimelerin Sihri

Bir binanın taş ve tuğlalardan örülmesi gibi, cümlelerimiz de kelimelerden örülür. İyi bir usta, taş ve tuğlaları yerli yerine koymak suretiyle çok güzel binalar

yapar. İyi bir yazar veya hatip de kelimeleri yerli yerinde kullanarak sıra dışı bir eser telif eder, etkileyici bir konuşma gerçekleştirir.

Etimolojik olarak “kelime” incelendiğinde, onun iz bırakıcı bir mana ifade ettiği görülür.⁶ Gerçekten de, bir kısım sözler büyüleyici bir etkiye sahiptir. Hz. Peygamber (asm), “**beyanın bir kısmında sihir vardır**”⁷ diyerek bu tür sözlere dikkat çeker. Bülbülün nağmeleri insanı kendine celbedip, hayran hayran kendisini dinlettiği gibi, beyanda sihri yakalayanların sözleri de muhataplarını cezbeder, hayran bırakır.

Yahya Kemal, İran’ın yetiştirdiği emsalsiz şairlerden Hafız-ı Şirâzî hakkında yazdığı şiirin bir dördlüğünde şöyle der:

Ölüm âsûde bahar ülkesidir bir rinde,
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde,
Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter.⁸

Bu son dördlük Yahya Kemal’in mezar taşına da yazılmıştır. Denildiğine göre, bu dördlükteki “**serin serviler**” ifadesini yakalayabilmek için on yıl beklemiştir.⁹ Aynı mana “siyah serviler” “yeşil serviler” veya “koyu serviler” şeklinde ifade edilebilirse de; onlarda “serin serviler”in letâfeti, asâleti ve güzelliği yoktur.

3. Kelimelerin Seçiminde Bir Ukaz Hatırası

Ukaz, İslam öncesi Araplarda edebiyat panayırılarının yapıldığı bir yerdir. Orada yaşanan şu olay, kelimelerin seçimi konusunda önemli ipuçları sunar:

Şaire Hansâ, Ukaz panayırına gelerek şiirlerini okudu. O zaman hakem, meşhur Nâbiğa idi.

Nâbiğa, Hansâ’yı can kulağıyla dinledikten sonra, “İkincisin. Senden evvel şu kör şair (A’şâ bin Meymûn) gelmiş olmasaydı, seni birinci yapardım” dedi.

Müslüman olduktan sonra Peygamber Efendimizin en önemli şairlerinden olan Hassan, Hansâ’nın aldığı bu dereceyi kıskandı. Hakeme itiraz etti. Hakem Nâbiğa da, “Sana cevabı Hansâ versin” dedi.

Hansâ, Hassan’a dönerek, “şiirinin taç beytini (beğendiğin en güzel kısmını) oku, dinleyeyim” dedi.

Hassan, yarışmaya sunduğu şiirinin şu kısmını okudu:

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْغُرُّ يَلْمَعْنَ بِالضُّحَى
وَ أَسْيَافُنَا يَقْطُرْنَ مِنْ نَجْدَةٍ دَمًا

“Parlak tencerelerimiz var bizim, kuşluk vakti parlar

Kahramanlıktan ötürü kılıçlarımızdan kan damlar.”

Hansâ dedi ki: Kabileni övmek istemişsin, fakat bir beyitte yedi yerde hata etmişsin:

1-“Tencerelerimiz” derken “cefenât” kelimesini kullanmışsın. Bu kelime üçten ona kadar olan çoğulu ifade eder. Bunun yerine “cifân” kelimesini kullansaydın daha fazla çokluk ifade etmiş oldurdun.

2-Beyazlığı ifade etmek için “ğurr” kelimesini kullanmışsın. O kelime atın alınıdaki azıcık beyazlığı anlatmak gibi yerlerde de kullanılır. Onun yerine “biyd” kelimesini kullansan, daha ziyade bir parlaklık ifade ederdi.

3-Parıl parıl parıldayan anlamında “yelma'ne” kelimesini kullanmışsın. Leme-an, ara ara gelip giden parıltıya derler. Parlamadığı zaman da olur. Onun yerine “Yüşrikne” diyecektin ki alabildiğine parlarsın.

4-Sabahleyin parlamasını ifade için “duhâ” demişsin. Tencerenin gündüz parlaması göze çarpmaz. Bunun yerine “dücâ” deyip de gece parlatsaydın daha güzel olurdu.

5-Kılıçlarımız anlamına gelen “esyâfuna” kelimesi de üçten ona kadar olan çoğulu ifade eder. Yani sizin o kadarlık mı kılıcımız var? Onun yerine “süyûfünâ” diyecektin. Bu, “çok çok kılıçlarımız var” manası verirdi.

6-“Damlar” anlamına gelen “yakturme” kelimesi yerine, “oluk gibi akar” anlamına gelen “yesilne” kelimesini kullansan daha güzel olurdu.

7-Kan manasına gelen “dem” yerine “kanlar” manasına gelen “dimâ” kelimesini kullanmalıydın.”¹⁰

4. Kur'an Mucizesi

Kelimelerin seçimiyle ilgili bu ön bilgilerden sonra, bir kelâm mucizesi olan Kur'an'ın bu meseledeki konumuna geçmek istiyoruz. Şöyle ki:

Mucize ikiye ayrılır:

1-Hissî mucize.

2-Aklî mucize.

Bunlardan birincisi, insanın hisleriyle muhatap olduğu mucizeler için kullanılır. Peygamber Efendimizin bir elinin işaretleriyle ayı ikiye bölmesi gibi... Böyle bir mucize, o an için olup bitmiştir. Gören görmüş, görmeyenler de görenlerden duymuştur. Bu tür mucizeler, “daimi mucize” statüsünde olamaz.

İkinci tür mucize ise, akla hitap eder. Kur'an-ı Kerîm işte böyle bir mucizedir.

Hz. Peygamber'e verilen pek çok kevnî mucize vardır. Bunlar muayyen vakit-

lerde, özel hallerde ve belli şahıslara gösterilmiştir. Kur'an ise, umumi bir mucize olup bütün cin ve inse hitap eder, hükmü bütün zamanlarda devam eder. O, Hz. Peygamber'in ebedi ve en büyük mucizesidir.

Pek çok âyet, Kur'an'ın bu eşsiz yönünü bize anlatır. Mesela:

De ki: Eğer bütün ins ve cin bu Kur'an'ın benzerini getirmek üzere toplansalar onun bir benzerini meydana getiremezler.¹¹

Yoksa “onu (Kur'an'ı) uydurdu” mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de yardıma çağırıp, uydurma da olsa onun mislinden on sûre getirin.¹²

Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin. Allah'tan başka bütün şahitlerinizi de çağırın, eğer sadık kimseler iseniz.¹³

Yukarıdaki ayetlere “tehaddi âyetleri” denir. **Tehaddi**, “meydan okumak” anlamındadır. Kur'an, pek çok âyetinde “haydi Kur'an'ın bir benzerini getirin” diye meydan okumaktadır.

Hz. Peygamber (asm) “Ben Allah'ın elçisiyim” dediğinde, inatçı müşrikler “hayır sen de bizim gibi bir insansın” dediler. Hz. Peygamber “size okuduğum Kur'an benim sözlerim değil, Allah'ın kelâmıdır” dediğinde ise “Hayır, o sözler senin sözlerindir, kutsallık kazandırmak için Allah'a nisbet ediyorsun!” dediler.

Kur'an, kendisini ilâhî kelâm kabul etmeyenlere meydan okurken, önce bir bütün olarak benzerini getirmelerini istedi. Bundan aciz kaldıklarında, -velev uydurma şeylerle de olsa- on suresinin benzerini yapmalarını söyledi. Bundan da aciz kaldıklarında, herhangi bir suresine nazirede bulunmalarını talep etti.

Dokuma hususunda birinin elinde ipek, diğerinin elinde pamuk olan iki kişi yarışdırılmaz. Ancak her ikisinde aynı malzeme olursa yarışma söz konusudur. İşte Kur'an, insanların kullandıkları kelimeleri kullanarak meydan okumuştur.¹⁴ Aynı kumaştan elbise diken iki terzi veya aynı hammaddelerden ilaç yapan iki eczacının ortaya koydukları eserlerdeki farklılık, kullandıkları malzemede değil, tarz ve modeldedir.¹⁵

5. Kelimelerin Penceresi

Önümüzde duvar varsa, ilerisini göremeyiz, ama pencere varsa, bulunduğu-yerden gökteki yıldızları bile seyredebiliriz. İşte Kur'an'ın kelimeleri bize pencereler açar, o pencerelerden nice engin manaları seyir ve temaşa edebiliriz. Mesela şu ayete bakalım:

Ey Âdem, sen ve eşin Cennete yerleşin. Onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde bolca yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.¹⁶

Hz. Âdem ve eşine verilen talimatta, “**şu ağaçtan yemeyin**” yerine “**şu ağaca yaklaşmayın**” denilmesi dikkat çekicidir. Bu tarz bir yasaklama, “yemeyin”

demekten daha tesirlidir.¹⁷ Bırakın o ağaçtan yenilmesi, yanına yaklaşılması bile uygun görülmemiştir.

Bu ifade bize, **günahların çekim alanını** ihtar eder. Mıknatısın çekim alanı olduğu gibi, günahların da bir çekim alanı vardır. Çekilme özelliği gösteren maddeler, mıknatısa yaklaşıncaya, çekilmekten kurtulamazlar. Günaha meyyal nefisler de, günahın çekim alanına girince, artık dönemezler.

Misal olarak şu ayete de bakabiliriz:

O Allah, yeri sizin için bir beşik kıldı. ¹⁸

“Beşik” ifadesi bebeği hatıra getirir. Arz, o muhteşem büyüklüğüyle beraber insan için bir beşik gibidir. Bebek, son derece aciz ve zayıftır, ama bulunduğu bebek odasında her şey o nazik ve nazenin bebeğe göredir.

Beşik, bebek için rahat yeri olduğu gibi, içindeki konfor dolayısıyla arz da insanlar için bir beşiğe benzetilmiştir.¹⁹

Bediüzzaman üstteki ayetten mülhem veciz bir ifadesinde şöyle der: “İnsan şu kâinat içinde pek nazik ve nazenin bir çocuğa benzer.”²⁰

6. Beyan Mucizesi

Kur'an, bir beyan mucizesidir. Hamdi Yazır şöyle der: “Kur'an ile beşer kelâmı arasında fitrat- san'at farkı vardır.”²¹

Kur'an'ın ifade tarzına dikkatle bakıldığında, ondaki “semavîlik” ve “ilâhîlik” özelliği hemen kendini hissettirecektir. İlahi kelâm ile insan kelâmı arasındaki fark, derece farkı olmaktan öte bir mahiyet farkıdır. Mesela büyük bir şair ile sıradan bir şair arasında derece farkı söz konusudur. O sıradan şairin, günün birinde o büyük şairi geçmesi imkân ve ihtimal dâhilindedir. Veya şimdiki şairler o büyük şair derecesine ulaşmasa bile, gelecekte bazıları o dereceye varabilir. Ama -söz gelimi- insan ile kedi arasında mahiyet farkı vardır. Günün birisinde kedinin insan gibi düşünebilmesi, insan gibi işler yapabilmesi tasavvur bile edilemez.

İşte, edip insanların Kur'an derecesinde bir söz söyleyememeleri bu sıradandır. İnsan, topraktan çanak, çömlek yapar, Allah ise aynı topraktan bitkisiyle, hayvanıyla, insanıyla canlılar yaratır.

Elhasıl: Sanat O'nun sanatı, söz de O'nun sözüdür. O'nun sanatından üstün sanat olamaz, O'nun sözünün fevkinde söz söylenemez.

7. Kur'an'da Kelimelerin Seçimi

Âleme baktığımızda her şeyin ideal boyutlarda olduğunu görürüz. Mesela dünyanın bütünlüğü içinde denizler de olmalıdır. Denizler hem tuzlu, hem de canlılarla dopdolulmalıdır. Güneş ona lambalık yapmalı, yıldızlar ve ay geceleri aydınlatmalıdır.

İşte Allah, sanatında böyle bir nazım, yani diziliş gerçekleştirdiği gibi, kelâmında da her şeyi yerli yerine koymuştur. Bu zaviyeden baktığımızda, Kur'an'da her şey olması gereken yerdedir.

Zina, hırsızlık gibi günahlar, Allah'ın koyduğu haddi aşmaktır. Haddi aşanlara, hadlerini bildirmek için had cezaları vardır. Cenab-ı Hak, zinayla ilgili had cezasını bildirirken, “zina eden kadın ve erkek...” diye önce kadınla başlar.²² Hırsızlıkla ilgili had cezasını bildirirken ise, “hırsızlık eden erkek ve kadın...” diye önce erkekle başlar.²³ Şüphesiz bu şekilde bir ayırım, ince bir nüktedir. Zira zinada birinci unsur kadın, hırsızlıkta ise birinci unsur erkektir. Çoğu kere zina, kadının kendini erkeğe arz etmesinden kaynaklanır. Hırsızlık ise, büyük bir cesaret ister. Kadına nisbetle erkeğin cesareti daha fazladır.²⁴

Hırsızlık suçunun cezasıyla alakalı âyetler, Kur'an'da kelimelerin seçimiyle alakalı olarak gayet dikkat çekicidir:

Yaptıklarına bir ceza ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere, hırsız erkek ve hırsız kadının ellerini kesin. Allah, Azîz- Hakîm'dir.

Kim de zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse, şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Çünkü Allah, Ğafur- Rahîm'dir.²⁵

Meşhur lügat âlimi Esmâî, bu ayetlerle ilgili bir hatırasını şöyle anlatır:

Bir gün, “hırsız erkek ve hırsız kadının ellerini kesin...” ayetini okuyordum. Yanımda bir Bedevi vardı. Ayetin sonunu, yanılıyla “Allah Ğafûr- Rahîm'dir” şeklinde bitirdim.

Bedevi “Bu kimin kelâmı?” diye sorunca “Allah'ın kelâmı” dedim.

“Bu Allah'ın kelâmı değil. Tekrar oku!” deyince doğrusu aklıma geldi. “Allah Azîz- Hakîm'dir” şeklinde okudum. Bunun üzerine “İşte bu Allah'ın kelâmı” dedi.

Kendisine “Hâfız mısın?” diye sordum. “Hayır” dedi. “Öyleyse hata ettiğimi nereden anladın?” dedim. Şöyle cevap verdi: “Allah Azîz'dir, hükmeder ve eli keser. Şayet bağışlarsa, merhamet etse elin kesilmesine hükmetmezdi.”²⁶

8. İnce Bir Nokta

Burada şu inceliğe dikkat çekmekte fayda görmekteyiz:

Kur'an'da yerine göre bir harf bile mucizedir. Çünkü o harf, bulunduğu kelimeyi, o da ayeti, ayet de pek çok ayetleri tutar.²⁷ Aynı manaya Bediüzzaman da dikkat çekmektedir.²⁸ Ama burada şu nokta göz ardı edilmemelidir: Mucize olan tek başına o kelime veya harf değil, o kelimenin ve o harfin sure içindeki konumudur. Yani nakışlı bir halıda küçük bir desenin büyük desen içindeki güzel konumu misali, o kelime veya harf bir nevi mucize olur. Yoksa aynı kelimeyi ve harfi diğer insanlar da kullanmaktadır.

Mesela, “Güneşi bir lamba yaptı”²⁹ âyetinde koca güneşten “lamba” unvanıyla söz edilmesi, belagat yönüyle son derece önemlidir ve gayet harikadır. Ama tek başına kullanılan “lamba” kelimesi sıra dışı bir etkiye sahip değildir. Bir çocuk da bu kelimeyi günlük hayatta kullanmaktadır.

Keza, Fatiha Suresinde Allah’a ibadetimizi takdimi ifade ederken “yalnızca Sana ibadet ederim” demek yerine “yalnızca Sana ibadet ederiz”³⁰ denilmesi son derece inceliklidir ve engin ufuklara sevk edicidir. Ben’den biz’e geçişi sağlayan ve çoğul manası verdiren **nun harfi** bu noktada gayet önemlidir.³¹ Ama ona bu önemi verdiren, bu harfin bu muhteva içinde kullanılmasıdır.

Kur’an-ı Kerîm tehatti ile meydan okuduğunda önce Kur’an’ın tamamının mislini getirmelerini isterken, son merhalede “haydi onun mislinden bir sûre getirin!” dedi.³² En kısa iki sure İhlâs ve Kevser sureleri olup, her biri birer satırdır. İhlâs Suresi altı cümleden, Kevser Suresi ise üç cümleden meydana gelir. Dolayısıyla Kur’an’ın meydan okumasının asgari miktarı, bir kelime veya bir cümle değil, bir suredir. Bunun sebebi de “nazımın i’cazını” ortaya koymaktır. Zira nazım bir cümle ile değil en az birkaç cümleden oluşan ve bir konu bütünlüğü olan surede tezahür edebilir.

Bu noktayı göz ardı eden bazıları, bir kelime ve bir harfin tek başına mucize olduğunu zannedip tekellüflü tevellere, zorlamalı yorumlara kalkışabilmektedir.

9. Nazım Nazariyesi

Saatın saniye, dakika ve saati birbiriyle alakalıdır, birbirinden haber verir ve birbirini tamamlar. Bunların hiçbirisi tek başına düşünülemez. Benzeri bir durum edebî değeri olan ifadeler için de söz konusudur.

Kelimeler yan yana dizilir, cümle kurulur. Cümleler yan yana getirilir; makaleler, kitaplar yazılır. Bu, tıpkı nakışlı bir halının farklı renk ve desenlerden meydana gelmesine benzer. Renkler arasındaki uyum, desenler arasındaki münasebet haliya sıra dışı bir güzellik katar.

Kur’an, dibine erilmez, incileri tükenmez, acaibi bitmez bir denizdir.³³ Kur’an’ın i’cazının esası nazımla alakalıdır.³⁴ Yani harflerinin, kelimelerinin, surelerinin birbirleriyle bütünlük arz etmesi, onda yer alan her şeyin bulunduğu yere tam uygunluk arz etmesidir. Kur’an’da her kelime binanın tuğlaları gibi yerli yerine konulmuştur.³⁵

Belagat imamlarından Abdülkahir Cürcanî, Kur’an’ın nazımına dikkat çeker ve onun mucizeliğinin asıl burada aranması gerektiğini bildirir. Bunu “**nazım nazariyesi**” ile ortaya koyar. Ona göre “belagat nazımdadır, tek başına kelime veya mücerred manada değildir.”³⁶ Zemahşerî ve Sekkakî gibi belagat imamları da bu manaya dikkat çekmişler, Fahreddin Razî ve Kadı Beydâvî gibi müfessirler, bu manayı tefsirlerinde göstermişlerdir.

Bediüzzaman “İşârâtü'l-İ'caz” adıyla telif ettiği Arabî tefsirini, Kur'an'ın nazmindaki i'cazı anlatmaya ayırır, ayetleri inceden inceye tahlillerle değerlendirir. O, daha önceleri farkına varılmış bu i'caz yönünü gayet başarılı bir şekilde bu tefsirinde uygulamış, önceleri dar olan bu yolu hayli genişletmiştir.

İnsana baktığımızda her azasının ideal boyutlarda olduğunu görürüz. Mesela bedenin bütünlüğü içinde baş olmalıdır. Başın bütünlüğü içinde saç, kaş, göz, kulak olmalıdır. Gözün büyüklüğü, adedi, görme şekli gibi cihazları ihmal edilmemelidir.

İşte Allah, sanatında böyle bir nazmı gerçekleştirdiği gibi, kelimelerinde de her şeyi yerli yerine koymuştur. Bu açıdan baktığımızda Kur'an'da her şeyin olması gereken yerde olduğunu görürüz. Sözgelimi, Besmelede Allah, Rahman ve Rahim şeklinde Yüce Yaratıcı'nın üç ismi geçer. Bunların bu tertiple olması çok ince hikmetler içindir.

Fatiha Suresi Kur'an'ın bir fihristi gibidir ve bu yüzden başta yer almalıdır. Fatiha “elhamdülillah” ile başlamalıdır. Çünkü varlıklar böyle demeleri için yaratılmışlardır.

- Fatiha'dan sonra gelen Bakara Suresinde insanlar şu üç grupta ele alınır:
- Mü'minler.
 - Kâfirler.
 - Münafıklar.

Bunlar anlatıldıktan sonra hepsine yönelik bir şekilde “ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz!” emri verilir. Kur'an'da bundan sonra yer alan tüm emirler bu ibadet emrinin açılımıdır. Zira namaz, oruç, dua, cihad... hepsi birer ibadettir.

10. Kelimelerin Seçimi ve İşârâtü'l-İ'caz Tefsiri

İşârâtü'l-İ'caz, “mu'cizelik işaretleri” anlamına gelir. Bediüzzaman'ın I. Dünya Savaşı esnasında yazdığı tefsirin adıdır. Bu eserini, savaşın o zor şartları içerisinde dağlarda, vadilerde, bazan at üstünde kaynaklara müracaat etmeden, daha doğrusu “edemeden” yazmıştır. Eserde Fatiha Suresi ve Bakara Suresinden 33 ayetin tefsiri yapılmıştır. Müellif, Kur'an'ın tamamına 60-70 cilt Arapça tefsir düşünürken, içinde bulunduğu şartlar itibariyle baştan sona tefsir yazmamış, Türkçe olarak 12 cildi bulan Risale-i Nurları telif etmiştir.

İşârâtü'l-İ'câz'dan altı örnekle konuyu vuzuha kavuşturmakta yarar görüyoruz:

1- الْعَالَمِينَ “Âlemler”³⁷

Burada âlemlerin çok olmasını “avâlim” değil de, akıllılar için kullanılan “âlemîn” şeklinde getirdi. Bununla, belâğat nazarının, âlemin her bir cüzünü can-

lı, akıllı, hâl diliyle konuşuyor şekilde tasvir ettiğine işaret etti. Çünkü âlem, kendisiyle Sani'in bilindiği şeydir. Âlem, O'na şehadet ve işaret eder. Böylece Allah'ın âlemleri terbiye etmesi ve bunların Allah'a alâmet olmaları, Hz. Yusuf'un anlatımında “güneş, ay ve yıldızların secdesi”³⁸ misali, akıl sahipleri gibi olduğuna ima eder.³⁹

2- *إِيَّاكَ نَعْبُدُ* “Yalnızca Sana ibadet ederiz.”⁴⁰

“Yalnızca Sana ibadet ederiz” derken çoğul zamiri kullanılması üç cihet içindir:

-”Biz, bu küçük âlem olan insanın aza ve zerrelere topluluğu, şükr-i örfi ile yani her birimiz bize emrolunanı yapmak suretiyle ibadet ederiz.”

-”Biz, tek Allah'a inanan muvahhidin topluluğu, şeriatına itaat etmek suretiyle Sana ibadet ederiz.”

-”Biz, kâinat topluluğu, Senin fitrî şeriat-ı kübrana boyun eğerek, azametinin kudretinin arşı altında hayret ve muhabbetle secde ederiz.”⁴¹

3- *الضَّالِّينَ - الْمَغْضُوبِ - أَنْعَمْتَ* kelimelerinin sırasıyla fiil, ism-i mef'ul ve ism-i fail olarak farklı gelmesi nedendir?⁴²

Keza, üçüncü fırkanın sıfatı, ikinci firkada sıfatın akibeti ve birinci firkada sıfatın unvanı zikredilmesi niçindir?

El-Cevap: Birinci fırka için nimet unvanını seçti, çünkü nimet nefsin kendisine meylettiği bir lezzettir. Mazi fiili olarak getirdi, çünkü verdiğini geri almamak Kerim-i Mutlak'ın şanıdır.

Keza, Mün'im'in âdetini ortaya koyarak matluba vesileye bir remizdir. Sanki şöyle diyor: “Ya Rabbi, in'am senin şanıdır, daha önce nimet verdin, beni de nimetine mazhar eyle.”

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ “Gadap edilenlerin yoluna değil.”⁴³

Bundan murat, gadab kuvvelerinin tecavüzüyle haddi aşır zulmeden, İlâhî hükümleri terk ile fıska düşen kimselerdir. Yahudilerin şiddetli inadı gibi...

Fısk ve zulmün kendisinde menhus bir lezzet, kötü bir izzet bulunduğundan nefis ondan nefret etmez. Bundan dolayı Kur'ân, onun her nefsi nefret ettiren akibetini zikretti, o da Allah'ın gadabının nüzulüdür. Devam özelliği olan ismi seçti, çünkü isyan ve şer ancak tevbe ve af ile sona ermediği zaman isim olarak kalır.

وَلَا الضَّالِّينَ “Dalâlette olanlarınkine değil.”⁴⁴

Bundan murat, vehim ve hevânın akıl ve vicdana galebesi sebebiyle hak yoldan sapan ve batıl itikatla nifaka düşen kimselerdir. Hristiyanların safsataları gibi...

Kur'ân bunların sıfatlarını seçti. Çünkü dalâletin kendisi, nefsi nefret ettiren bir elemdir ve her ne kadar neticeyi görmese de, ruh ondan çekinir.

Keza Kur'ân, isim olarak zikretti, çünkü dalâlet, kesilmediği sürece dalâlettir.⁴⁵

4- فَمَا رِبْحَتْ تِجَارَتُهُمْ “Onların ticareti kâr etmedi.”⁴⁶

O münafıklar zarar ettikleri gibi, sermayelerini de kaybetmelerine rağmen, ayette özellikle kazancın nefyedilmesi, akıllı insanın kazanç olmayan bir işe girişmemesi gerektiğine işaretir. Zarar edeceği, hatta sermayesini kaybedeceği işe girmek ise, akılla hiç bağdaşmaz.

Ayette “onlar ticaretlerinde kazanmadılar” demek yerine “onların ticareti kâr etmedi” denilmesi, onların bu ticaretinde bütün eczası, her türlü hâlleri ve bütün vasıtalarıyla az veya çok hiçbir fayda olmadığına işaretir. Çünkü bazı ticaretlerin sonunda bir kâr olmasa da cüzlerinde bazı faydalar, tecrübe kazanmak gibi bir kısım istifadeler olabilir. Münafıkların bu ticareti ise, tam bir şer ve bütünüyle zardır. Bunun belagatte misali «نَامَ لَيْلَهُ» “Gecesi uyudu” ve «نَامَ فَيَالَيْلٍ» “Gece vakti uyudu” cümleleridir.

Bunlardan birincisi, gecenin de o uyuyan kişi gibi sakin, sessiz olduğunu ifade eder. O geceyi harekete geçirecek bir şey yoktur, onu dalgalandıracak bir şey bulunmaz. İkincisi ise, gecede bir miktar uyuduğunu bildirir.⁴⁷

5- أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ “O cehennem ateşi, kâfirler için hazırlanmıştır.”⁴⁸

Bu cehennem ateşinde yanma musibeti, dünyadaki tufan ve benzeri musibetlere benzemez. Dünyevî musibetler sadece zalimlere has değildir, iyileri de içine alır. Cehennem ise canilere hastır. Küfür, insanları oraya çeker götürür. Kur'ân'a uymaktan başka, bundan kurtuluş yolu yoktur.

Sonra bil ki: Ayette cehennemin hazırlandığı geçmiş zaman sığasıyla ifade edilmesi, onun şu anda mahlûk ve mevcut olduğuna bir işaretir. Mu'tezile'nin “sonradan yaratılacak” demeleri gibi değildir.⁴⁹

6- وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “İman eden ve salih amel işleyenleri müjdele!”⁵⁰

و Bu atıf harfî, atfedilen iki şey arasında münasebet bulunması sırrıyla, önceki ayetten takattur eden “uyar” manasına bir işaretir.

مُجْدَلَةٌ “Müjdele”

Bu ifade, remzeder ki:

-Cennet Allah'ın lütfu olup O'na vâcib değildir.

-Yapılan amel, cennet için yapılmamalıdır.

“Müjdele” ifadesindeki emir şekli ise, “müjdeleyerek tebliğ et” manasına bir

imadır. Çünkü peygamber, tebliğ ile mükelleftir.

الَّذِينَ آمَنُوا “İman edenleri”

“Mü'minleri” demesi daha kısa iken bu ifadenin tercihi, surenin başında geçen mü'minlerin özelliklerine bir telvihtir. Burada mücmel iken, orada tafsilatıyla anlatılmıştır.

Burada onların iman etmeleri ve salih amel işlemeleri, geçmiş zaman sığasıyla ifade edilmiş, surenin başında ise “iman ederler.” ve “infak ederler.” şeklinde geniş zaman sığasıyla anlatılmıştır. Bu, medih makamı ve hizmete teşvikin geniş zaman sığası ile olmasının daha uygun olduğuna işaret eder. Ama mükâfat ve karşılık makamına uygun olan, geçmiş zaman sığasıdır. Çünkü ücret, hizmetten sonradır.

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “Ve salih amel işleyenleri”

Buradaki وَ harfi “mugayeret”, yani iman ve amelin farklı şeyler olması sırrıyla Mu'tezile'nin dediğinden farklı olarak, amelin imana dâhil olmadığına ve amelsiz imanın da yetmediğine bir işaret eder.

Ayetteki “amel” lafzı, müjdelenen şeyin ücret gibi olduğuna bir remizdir.

“Salih ameller” ifadesi müphem ve mücmeldir. Mısırlı Şeyh Muhammed Abdüh, “salih amellerin burada belirlenmeyip mutlak bırakılması, insanlar arasında malûm ve meşhur olmalarındandır” der. Ben de derim: “Bu mana ile beraber, surenin başına itimaden burada mutlak bırakılmıştır.”

أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“Onlar için altlarından nehirler akan cennetler var.”

Bil ki: Burada ele alınacak olanlar:

- أَنَّ deki tahkik,
- لـ daki tahsis,
- لَهُمْ deki takdim,
- جَنَّاتٍ cennet kelimesinin çoğul ve elif lâmsız gelmesi,
- تَجْرِي cereyanın zikri
- مِنْ harfinin تَحْتِ ile beraber gelmesi.
- الْأَنْهَارُ “nehir” kelimesinin tahsisen kullanılması ve elif-lâmlı gelmesi.

Bütün bunlar, merkezî bir havuza etraftaki çeşitli kanallardan suyun dolması misali, ayetin sevkinden esas maksat olan “sürur ve mükâfatın lezzeti” manasına yardım eder, destek verirler.

أَنَّ “Gerçekten”

Tahkîk için olan bu harfin gelmesi şunun içindir: Bu derece azametli bir müjdede akıl tereddüt eder. Bundan dolayı te'kide ihtiyaç olur.

Hem sürur makamının vehimlerden uzak olması gerektiğine bir işarettir. Çünkü böyle bir makamda arız olabilecek küçük bir vehim, hayali kırar, süruru uçurur.

Keza, bunun sırf bir vaad olmayıp sabit bir hakikat olduğuna bir imadır.

لَهُمْ “Onlar için”

ل “İçin” anlamındaki bu harf, cennetin onlar için olmasına, onların buna malik olmalarına ve bir lütuf olarak buna liyakatlerine işaret eder. Bu ise, lezzeti tekmil ve süruru artırmak içindir. Yoksa çoğu kere bir hükümdar, bir zavallıyı misafir edebilir.

لَهُمْ ün öne alınması, insanlar arasında cennetin onlara has kılındığına bir işarettir. Çünkü cehennem ehlinin hâlini düşünmek, cennet lezzetinin kıymetinin zuhuru bir sebeptir.

جَنَّاتٍ “Cennetler”

“Cennet” kelimesinin çoğul gelmesi, cennetlerin birden fazla olduğuna ve amellerin mertebelerinin farklılığı nisbetinde çeşit çeşit olduklarına bir işarettir.

Keza, cennetin her bir cüz'ünün yine bir cennet olduğuna bir remizdir.

Ayrıca, her bir insana cennetten düşen hissenin, cennetin genişliği sebebiyle tamamıyla cennet gibi olduğuna, yoksa cemaat hâlinde bir yere sevk edilmeyeceklerine bir imadır.

Cennet kelimesinin elif-lâmsız gelişi, muhatabın zihnine “o cennette öyle şeyler var ki, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de insan kalbine gelmiştir” manasını okur.

Hem, cenneti muhatapların zihinlerine havale eder, ta ki her biri beğendiği, hoşlandığı tarz üzere hayâl etsin.

Keza, elif-lâmsız oluşu, sanki “nefisler neden hoşlanırlar ve gözler neden lezzet alırsa, orada hepsi vardır”⁵¹ ayetinden bedel gibidir.

تَجْرِي “Akar”

Bil ki: Bahçelerin en güzeli kendisinde su olandır. Bunların en güzeli, suları akandır. Bunların en güzeli ise, akışı devamlı olandır. Ayetteki bu lafızla, cennet nehirlerinin devamlı aktığına işaret edilmiştir.

مِنْ تَحْتِهَا “Altlarından”

Bil ki: Yeşillikler içinde akan suyun en güzeli, bu bahçeden safi olarak çıkması ve köşkların altından şırıl şırıl akması ve ağaçların arasında intişarındır. “Altların-

dan” diyerek bu üçüne işaret etti.

الأَنْهَارُ “Nehirler”

Bil ki: Bahçelerde akan suyun en güzeli, çok olmasıdır. Sonra bunun da en güzeli, su arklarından benzeri suların peş peşe gelmesidir. Çünkü birbirine benzeyen şeylerin tenazur (birbirine bakma) durumlarıyla, parçaların kıymetinden çok daha ziyade güzellikler husûle gelir. Bunun da en güzeli, suyun tatlı, hoş leziz olmasıdır. Muhammed Suresi on beşinci ayet buna dikkat çeker.

İşte Kur'ân “nehir” lafzını kullanarak, bunu çoğul olarak ifade ederek ve elif-lâmlı kılarak bütün bunlara işaret etmiştir.⁵²

Sonuç

Yapılan açıklamalar ve getirilen örneklerden görülüyor ki, Kur'an'da yer alan kelimelerin her biri bulunduğu yere gayet uygundur. Sanatlı yapılarda kilit taşının ilgili yere konulması misali, her bir kelime olması gereken yere konulmuştur. Bu ise, Kur'an'ın beşer ötesi bir ifade olduğunun en bariz bir delilidir. O, kelimelerin en güzelidir, nizamın en mükemmelidir. Onda yer alan her bir kelime; ayet, sure ve Kur'an'ın tamamına bakan yönleri olmakla bize bir marifet penceresi olmakta, ufkumuzu genişletmekte, aklımızı ve kalbimizi işler hale getirmektedir.

Yine görülüyor ki, Abdülkahir Cürcanî'nin ortaya koyduğu “nazım nazariyesini” Bediüzzaman adeta nazariye olmaktan çıkarmış ve çok başarılı bir şekilde İşârâtü'l- İ'caz isimli tefsirinde tatbik etmiştir. Böyle bir tefsir, Kur'an'ı anlama hususunda önümüze yepyeni ufuklar açmakta, “Kur'an Mu'cizesi” manasını vicdanî ve derûnî olarak yakînen hissetmemize vesile olmaktadır.

Dipnotlar

- 1 el-Hacc, 22/ 73
- 2 el-İsrâ, 17/ 88.
- 3 Bkz. Ebu Zehra, Muhammed, *el - Mu'cizetü'l - Kübra, el- Kur'an*, s. 255.
- 4 el- Bakara, 2/104.
- 5 Beydâvî, Kadı, *Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil*, I, 145.
- 6 İsfehani, Ragıb, *Müfredat*, s. 722-725.
- 7 Buhari, *Camii's - Sahih* (Sahihu'l-Buhari) Nikâh, 47; Ebu Davud, *Sünen*, Edeb, 87.
- 8 Beyatlı, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbe*, s. 93.
- 9 Songar, Ayhan, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık 1984, s. 10.
- 10 Bkz. Ersoy, Mehmet Akif, *Kur'an'dan Ayetler ve Nesirler*, s. 320. Ayrıca bkz. Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Şair", DİA, XXXVIII/ 299.
- 11 el-İsrâ, 17/ 88.
- 12 Hüd, 1113/.
- 13 el-Bakara, 2/23.
- 14 Şa' ravî, Muhammed Mütevellî, *Kur'an Mu'cizesi*, s. 62
- 15 Zerkani, Abdulazîm, *Menâhilu'l- İrfân*, II, 304- 305
- 16 el-Bakara, 2/35.
- 17 Alûsî, Ebu'l- Fadl Şihâbuddîn, *Ruhu'l- Me'ânî fi Tefsîri'l- Kur'ani'l- Azîm*, I, 234.
- 18 Taha, 20/53 ve ez-Zuhruf, 43/10.
- 19 Zemahşeri Mahmud b. Ömer, *Keşşaf*, II, 541; Râzî, Fahreddin, *Mefatihü'l- Gayb* (Tefsir-i Kebir), XXVII, 196; Ebussuud, İrşadu Akli's- Selim, VI, 21; Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, III, 168.
- 20 Nursi, Said, *Sözler*, s. 327.
- 21 Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 12.
- 22 en-Nur, 24/2.
- 23 el-Mâide, 5/38.
- 24 Neseî, Ebu'l-Berekat, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't- Te'vil*, I, 282.
- 25 el-Mâide, 5/38-39.
- 26 Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, I, 342.
- 27 Rafî, Mustafa Sadık, *İ'cazu'l- Kur'an*, s. 240.
- 28 Bkz. Nursi, *Mektubat*, s. 395.
- 29 Nuh, 71/16.
- 30 el-Fatiha, 1/4.
- 31 Bkz. Nursi, *Mektubat*, s. 395 ve İşârâtü'l- İ'caz, s. 44.
- 32 Bkz. el-İsra 17/88 ve el-Bakara, 2/23.
- 33 Ebu Şehbe, Muhammed, *el-Medhal li Diraseti'l -Kur'ani'l- Kerîm*, s. 5.
- 34 Bkz. Cürcanî, Abdülkahir, *Delailu'l- İ'caz*, s. 398; Amir, Fethi Ahmed, *Fikretü'n-Nazm Beyne Vücuhi'l-İ'caz fi'l -Kur'an'i-l Kerîm*, s. 46.
- 35 Amir, s. 134. Ayrıca bkz, Müslim, Mustafa, *Mebahis fi İ'cazi'l-Kur'an*, Daru'l- Menara, Cidde, 1988, s. 126.
- 36 Bkz. Cürcanî, *Delailu'l-İ'caz*, s. 398. Mesela, "kâmus" ve "nâmus" kelimeleri ayrı ayrı olduklarında bir mana güzelliği ortaya çıkmaz. Ama Cemil Meriç'in "kâmus nâmusur" sözünü duyduğumuzda, engin bir mana güzelliğine muhatap oluruz.
- 37 Bu ifade, Fatiha'nın ilk âyetinde geçer. Arapçada insanlarla diğer varlıkların çoğul yapılmaları farklılık arzeder. Burada "âlemler" olarak mealini verdiğimiz kelime, âyette insanların çoğul yapıldıkları kalıpta gelmiştir. Bu da, aslında bütün âlemlerin insan gibi adeta akıl sahibi olduğunu gösterir.
- 38 Yusuf, 12/4.
- 39 Nursi, İşârâtü'l-İ'câz, s. 38. Hz. Yusuf, çocukluğundaki bir rüyada güneş, ay ve yıldızları kendisine secde ederlerken görür. Burada konumuzla alakalı olan kısmı, Hz. Yusuf'un bunları akıllı insanlar için kullanılan sığa ile "Sacidin" şeklinde ifade etmesidir. Mevlana şöyle der: "Bize göre biruh olanlar ind-i İlâhîde zihreturlar." Yani, bizim ruhsuz gördüklerimiz Allah ya-

nında ruh sahibidirler. Mevlana, Celâleddin Rûmî, *Mesnevi*, II, 488.

40 el-Fatiha, 1/4.

41 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 44.

42 Bu üç kelime, Fatiha sûresinin 6 ve 7. ayetlerinde geçer.

43 el-Fatiha, 1/7.

44 el-Fatiha, 1/7.

45 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 54-55.

46 Bakara, 16. Âyet, münafıklar hakkındadır. *Ticaret* kelimesi, günlük alışverişlerde kullanılan bir kelime olmakla beraber, âyette münafıkların imanı verip dalaleti satın almalarında kullanılmıştır.

47 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 190.

48 Bakara, 24. âyet, Kur'an'ı ve dolayısıyla dini inkâr edenler hakkındadır.

49 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 330.

50 el-Bakara, 2/25.

51 ez-Zuhruf, 43/71.

52 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s.359- 363.

Kaynakça

ÂLÛSÎ, Ebu'l- Fadl Şihâbuddîn, *Ruhu'l- Me'ânî fî Tefsîri'l- Kur'anî'l- Azîm*, Dâru İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, Beyrût, ts.

AMİR, Fethi Ahmed, *Fikretü'n - Nazm Beyne Vücuhi'l - İ'caz fi'l - Kur'an'i - i Kerîm*, Mearif Yay., İskenderiye 1991.

BEYATLI, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. İst. 1974.

BEYDAVÎ, Kadı, *Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil*, Ter. Şadi Eren, Işık Yay. İst. 2013.

BUHÂRÎ, Muhammed İsmail, *Sahih* (Sahihu'l- Buhari) İst. Çağrı Yayınları, 1981.

CÛRCANÎ, Abdülkahir, *Delailu'l- İ'caz*, Tashih ve haşiye: M. Reşid Rıza, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

EBU DAVUD, *Sünen*, Çağrı Yay. İst. 1981.

EBU ŞEHBE, Muhammed, *el-Medhal li Diraseti'l - Kur'anî'l - Kerîm*, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1992.

EBU ZEHRA, Muhammed, *el - Mu'cizetü'l - Kübra el - Kur'an*, Daru'l- Fikri'l - Arabî.

EBUSSUUD, İrşadu Akli's-Selim, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1990.

ERSOY, Mehmet Akif, *Kur'an'dan Âyetler ve Nesirler*, Yüksel Yayınevi 1944.

İSFEHÂNÎ, Râğıb, *Müfredât fî Ğarîbi'l- Kur'an*, Kahraman Yay. İst. 1986.

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal, “*Şair*” md. DİA.

MEVLÂNA, Celaleddin Rumî, *Mesnevi*, Ahmed Saîd Matb. İst. 1963, Tercüme ve şerh: Tahiru'l- Mevlevi

MÜSLİM, İbnu Haccac, *Camiu's-Sahih*, (Sahihu Müslim), Çağrı Yay. İst. 1981.

MÜSLİM, Mustafa, *Mebahis fi İ'cazi'l - Kur'an*, Daru'l- Menara, Cidde, 1988.

NESEFÎ, Ebu'l-Bekkat, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Kahraman Yay. ist. 1984.

NURSÎ, Said (Bediüzzaman),

- *İşârâtü'l- İ'caz*

- *Mektubat*

- *Sözler*

RAFİİ, Mustafa Sadık, İ'cazu'l- Kur'an, el-Mektebetü't- Ticariyyeti'l- Kübra, Mısır, 1961.

RÂZÎ, Fahreddin, *Mefatihü'l- Gayb* (Tefsir-i Kebir), Daru İhyai't- Türesi'l-Arabî.

SÂBUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Ensar Yay. İst. 1987.

SONGAR, Ayhan, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık 1984.

ŞARAVÎ, Muhammed Mütevelli, *Kur'an Mu'cizesi*, Ter. Said Şimşek, Esra Yay. Kon-ya, 1993.

YAZIR, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*.

ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer, *Keşşaf*, Daru'l- Marife, Beyrut.

ZERKANÎ, Abdulazîm, *Menâhilü'l- İrfân*, Mısır, 1360 h.

“Mu‘cizât-ı Kur’âniye Risâlesi” Çerçevesinde Kur’ân’ın “İhbârat-ı Gaybiye”si

Doç. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK
Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Kur’ân, Hz. Muhammed’in (sas) en büyük ve ebedî mucizedir. Allah, insanlar ve cinler tarafından Kur’ân’ın bir mislinin getirilemeyeceğini ilan etmiş ve on beş asırlık süreç bu ilanı tasdik etmiştir. İslam bilginleri tarihsel seyir içinde Kur’ân’ın, insanları ve cinleri âciz bırakan harikulâde yönlerinden yani “İ‘câz-ı Kur’ân”dan etraflıca bahsetmişler hatta bu konuda müstakil eserler telif etmişlerdir. Bedüzzaman Saîd Nursî de hacimli bir risalesini bu konuya tahsis etmiştir. O, söz konusu eserde Kur’ân’ın kırk yönüyle mucize olduğunun ispatlandığını belirtir. Bu vecihlerden biri de Kur’ân’ın akıl ve tecrübe ile bilinmesi mümkün olmayan gaybî hususlardan haber vermesidir. Okuyacağınız makalede, ulûmu’l-Kur’ân ve tefsir literatürü açısından konuyla ilgili temel bir perspektif oluşturulduktan sonra Nursî’nin yaklaşımı tahlil edilmiş ve müellifin özgün yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, İ‘câz, Gayb, İhbâr, Nursî

To Give Notice the Qur’ân from “Unseen/Gayb” in the Context of the Risala “Mu‘cizat-i Qor’aniyyah”

Abstract

Hz. Muhammad’s (pbuh) largest and eternal miracle is The Holy Qur’an. Allah has declared in the Qur’an that the humans and the jinns cannot make a book as a similar to the Qur’an. Fifteen centuries-old process has also approved this declaration. In the historical process Muslim scholars have talked about the miraculous aspects of the Qur’an (I‘jazul-Qur’an) which it made the humans and the jinns incapable. Some independent works written on this subject by Islamic scholars. Bediuzzaman Saîd Nursî has also allocated a voluminous work/risala on this subject. In the said work, he indicated that has been proved the Qur’an is miracle by the forty aspects. One of these aspects is the Qur’anic information about unseen matters that impossible to know them by intelligence and experience. In this article, after creating a basic perspective on the subject in terms of tafsir literature, has been analyzed Nursî’s approach and has tried to reveal his specific aspects.

Keywords: Qur’ân, I‘jâz, Unseen (Gaib), İkhbar (to inform), Nursî

Giriş

Tefsir literatürü tetkik edildiğinde, ilk dönemden beri Kur’ân’ın i‘câz yönleri arasında, onun gayptan haber vermesi yani “İhbârat-ı gaybiye”si üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Muhtelif renk ve tonlarda olmak kaydıyla neredeyse bütün müfessirler ve Kur’ân ilimleri sahasında eser vermiş müelliflerin bu konuya kayıtsız kalmadıklarını söylemek mümkündür.¹ Bedüzzaman Saîd Nursî (v.

1960) de Kur‘ân’ın i‘câz vecihlerini ortaya koyduğu “25. Söz”; meşhur adıyla “Mu‘cizât-ı Kur‘âniye” risalesinde bu konuyu ele almaktadır. Aslında Nursî’nin telif etmiş olduğu Risâle-i Nur Külliyyâtı’nın farklı birçok yerinde de aynı konuyla ilgili atıf ve değiniler bulunmaktadır² ancak okuduğunuz makale; adından da anlaşılacağı üzere söz konusu risâle ile sınırlıdır.

Nursî’nin konuyla ilgili dikkat çektiği hususlara geçmeden önce, “İ‘câz-ü’l-Kur‘ân’a dâir telif edilmiş en eski müstakil eserlerde, klasik “ulûmu’l-Kur‘ân” kaynaklarında ve genel anlamda İslam düşüncesinde Kur‘ân’ın ihbârat-ı gaybiyesinin ne şekilde ele alındığına bazı örnekler üzerinden kronolojik olarak yer vermemiz uygun olacaktır:

İ‘câz-ü’l-Kur‘ân’a dair ilk müstakil eserlerden birinin müellifi olan Mu‘tezilî âlim er-Rummânî (v. 384/994) Kur‘ân’ın müstakbel hadiselerden haber verdiğini ve zamanın bu ihbaratı tasdik ettiğini belirtmektedir. Bu durum Kur‘ân’ın Allâmu’l-guyûb (Her gaybı bilen) Allah’ın indinden olduğunun delilidir. er-Rummânî bu sadette Bedir Savaşı’yla ilgili ³وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ، Rumların İranlılara galip geleceğini haber veren ⁴الم غَلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ “في بضع سنين” ⁵هُوَ الَّذِي “أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ” Yahudilerin müptela olduğu dünya hırsı ve ölüm korkusunu haber veren ⁶قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبِيدِنَا فَآتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا ⁷فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُفْوِدْهَا النَّاسَ وَالْحِجَارَةَ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ kâfirlerin oluşturduğu topluluğun hezimete uğrayacağından bahseden ⁸سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ، Mekke’nin fethini müjdeleyen ⁹لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ، ¹⁰وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ عَنْكُمْ” ¹¹أَيُّدِي النَّاسِ عَلَيْكُمْ” ayetlerini zikretmektedir.

er-Rummânî ile çağdaş olan el-Hattâbî (v. 388/998); Kur‘ân’ın sadece istikbalden haber vermesi yönüyle mucize olduğunu zannedenlerin varlığından bahsederek onları benimsemediğini belirtir. Bununla beraber o, ¹²“قُلْ وَالْم غَلِبَتِ الرُّومُ...” ve ¹³“قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُنُدْعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ” gibi ayetlerin ihbâr-ı gayb yönüyle Kur‘ân’ın i‘câz vecihlerinden olduğunu, vâkıyanın da bu haberlerin doğruluğunu tasdik ettiğini ancak bu tür bir i‘câzın her sure ve ayette bulunmadığını önemle vurgular.¹⁴

Zikredilen iki isimle çağdaş olan meşhur Eş‘arî kelâmcı Kâdî EbûBekr el-Bâkılânî (v. 403/1013) *İ‘câzu’l-Kur‘ân* adlı müstakil eserinde Kur‘ân’ın gaybî ih-

baratıyla ilgili pek çok ayetin bulunduğunu söyleyerek üç ayete dikkat çekmiştir. Bunların ilki er-Rummânî'nin de zikrettiği “هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ”¹⁵ ayetidir. el-Bâkılânî, söz konusu ayetteki gaybî müjdenin Hz. Peygamber (sas) zamanında aynen tahakkuk ettiğini, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde yapılan fetihlerde bile İslam ordularının bu müjdenin verdiği teminatla kendinden emin hareket ettiğini belirtir.¹⁶ Müellifin değindiği diğer iki ayet ise Âl-i İmran, 3/12¹⁷ ve er-Rummânî'nin de bahsetmiş olduğu Bedir Savaşı hakkındaki Enfâl, 8/7. âyetleridir.

İslam düşünce tarihinde adeta bir dönüm noktası olan el-Gazâlî (v. 505/1111) de Hz. Peygamber'in (sas) kevnî mucizelerinin yanı sıra, Kur'ân'la yaptığı meydan okumanın kâfirleri âciz bıraktığına vurgu yapar. Kur'ân fesahat, belagat, cezâlet ve nazım açısından mucizedir. Bununla beraber Hz. Peygamber (sas) ümmî olduğu ve eski kitaplarla hemhâl olmadığı halde geçmiş zamanda yaşananlardan; Rûm, 30/1-4 ve Fetih, 48/27 gibi ayetlerle de istikbâlde olacak vukuattan Kur'ân vasıtasıyla haber vermektedir. Geçen zaman, söz konusu ihbaratın tahakkukuyla O'nun nübüvvetini doğrulamıştır. Nitekim bu tür gaybî bilgilere muttali olmak ancak Allah'ın bildirmesiyle mümkündür.¹⁸

Müfessirlerin hemen hepsinin çeşitli sure ve ayetler sadedinde Kur'ân'ın -i'câz yönlerinden biri olarak- verdiği gaybî haberlere temas ettikleri daha önce belirtilmişti. Örneğin Fahrüddîn er-Râzî (v. 606/1209) Mesed Suresinin¹⁹ tefsirinde, söz konusu surenin üç vecihle gayptan mucizevî bir şekilde haber verdiğini ifade eder. İlki Ebû Leheb'in dünyada yaşayacağı akıbet ve hüsrانından haber vermesidir. İkincisi, malının ve çocuklarının²⁰ ona bir fayda sağlamayacağıdır. Üçüncüsü ise onun cehennem ehli olduğundan haber vermesidir. Bu üç gaybî ihbar da aynen tahakkuk etmiştir. Nitekim o, fecî bir akıbetle ve küfür üzere ölüp gitmiş, kimse de onu bu hüsrandan kurtaramamıştır.²¹

Ulûmu'l-Kur'ân sahasında en meşhur eserlerden biri olan *el-Burhân*'ın müellifi Bedrüddin ez-Zerkeşî (v. 794/1391) Kur'ân'ın verdiği gaybî haberleri üçlü bir tasnifle ele alır. Bunların ilki, istikbalde meydana gelecek hadiseleri ihbar etmesidir. Bazıları yukarıda da zikredilen, Fetih, 48/16; Kamer, 54/45; Fetih, 48/27; Nûr, 24/55²²; Rûm, 30/1-4 gibi ayetlere vurgu yapan ez-Zerkeşî bu türden daha başka ayetler olduğunu da ifade eder. İkinci kısım, Kur'ân'ın peygamber kıssalarını ve mazide yaşanmış bir kısım hadiseleri, onlara bizzat şahit olunmuşçasına kesin bir dille anlatmasıdır; ²³“... تَلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْعَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ...” ayeti bunu ifade etmektedir. Üçüncü kısım ise, insanların sakladıkları birtakım duygu ve düşüncelerinin Kur'ân'da izhar edilmesidir. Uhud Savaşı'ndan bahseden ²⁴“... وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوكَ بِمَا لَمْ...” Yahudiler hakkında nâzil olan ²⁵“... يُحْيِكَ بِهِ اللَّهُ وَيُقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ...”

ortaya koyan ²⁶“وَأِذْ يَبْعُدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ...“ kezâ Yahudilerin ölümü ebediyyen temenni etmeyeceklerine dâir ²⁷“فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنَّ...“ ²⁸“كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا...“ ayetleri bu cümledendir.

Kur‘ân’ın söz konusu i‘câz yönüne farklı eserlerinde ez-Zerkeşî’yi takiben aynı tasnifle değinen Celâluddîn es-Suyûtî (v. 911/1505), el-Hattâbî’nin de dikkat çektiği gibi Kur‘ân’ın i‘câzının kimileri tarafından, onun sadece istikbalden haber vermesi şeklinde telakki edildiğinden bahseder. Bazılarınca Kur‘ân’ın geçmiş hadiselerden ve peygamber kıssalarından bahsetmesi, kimilerine göre ise insanların dışı vurmadıkları birtakım duygu ve düşüncelerini açığa çıkarması onun i‘câz yönüdür. Ancak İslam âlimlerinin, özellikle Kur‘ân’ın fesahat, belagat ve nazım yönüne vurgu yaptıkları, bununla birlikte birçok i‘câz yönünden de söz ettikleri görülmektedir. Bu meyanda Kur‘ân’ın gaybî ihbaratı, onun i‘câz vecihlerinden sadece biridir. Dolayısıyla ortaya konan sair i‘câz vecihlerinin de tamamı doğrudur ve “Kur‘ân’ın i‘câzi” denildiği zaman bu vecihlerin toplamı kastedilmektedir.²⁹

es-Suyûtî Kur‘ân’ın ihbârat-ı gaybiyesiyle ilgili, bazılarını yukarıda yer verdiğimiz müelliflerin de zikrettiği; Fetih, 48/27, Rûm, 30/3-4, Fetih, 48/28, Tevbe, 9/33, Saff, 61/9, Nûr, 24/55, Nasr, 110/1³⁰, Tevbe, 9/14³¹ ve Âl-i İmrân, 3/111³² gibi ayetlere dikkat çekmekte ve ihbar edilen bütün hususların aynen tahakkuk ettiğini ifade etmektedir: Romalılar birkaç yıl içinde Farslılara galip gelmiş, Hz. Peygamber (sas) henüz vefat etmeden bütün bölge Arapları fevç fevç İslam’a girmiş, Allah müminleri yeryüzüne hâkim kılmış, İslam müminlerle birlikte arzın en doğusundan en batısına kadar hükümferma olmuştur.³³

es-Suyûtî, yukarıda sayılanların dışında münafıkların ve Yahudilerin sırlarını açığa döken ayetlerin bulunduğunu ifade ederek bazılarını ez-Zerkeşî’nin de değindiği; ³⁴“...يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ...“³⁵“إِنَّا...“³⁶“كَفَيْتَكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ...“³⁷“...وَاللَّهُ يَعْنَمُكَ مِنَ النَّاسِ...“³⁸ ayetlerine vurgu yapar. Özellikle Hz. Peygamber’in (sas), istihza eden kâfirlerin hakkından Allah’ın geleceğini as-hâbına müjdelediğini ve aynen haber verildiği gibi onların helâk olduğunu; kezâ Hz. Peygamber’in (sas) birçok suikast girişiminden hıfz-ı İlâhî ile muhafaza edildiğini, bunların herkesçe malum ve maruf vukuattan olduğunu belirtir.

es-Suyûtî’ye göre Kur‘ân’ın gaypdan haber verişinin diğer bir yönü de geçmiş hadiseler hakkında yaptığı ihbarattır. Herkesçe malum olduğu üzere Hz. Peygamber (sas) ümmiydi ve okuma-yazma öğrenmemişti. Kadîm kitaplardan geçmiş ümmetler, peygamberler ve hadiseler hakkında malumat elde etmesi mümkün değildi. Bununla birlikte ehl-i kitap birçok soru yönelterek O’nu zor durumda bırakmaya kalkışmış ancak nazil olan ayetler onlara en güzel şekilde cevap vermiştir. Kur‘ân’da, geçmiş peygamberlerin kavimleriyle olan maceralarından; yaratılışın başlangıcından; Suhuf-ı İbrâhîm, Tevrat, İncil ve Zebûr’da yer alan birtakım bilgilerden; Ruh, Zülkarneyn, Ashâb-ı Kef ve Hz. İsa’nın mahiyetlerinden; recmin

hükünden, İsrâil'in (Hz. Yakub) kendi nefesine haram kıldığı şeyden, İsrâiloğulları'na hayvanların hangi kısımlarının haram kılındığından; kezâ onlara nelerin helâl kılındığından ve aslında helal olduğu halde azgınlıklarından dolayı Allah'ın onlara haram kıldığı şeylerden bahseden ayetler bu cümledendir. Kur'an'da, tah-rife uğramayan sahih Tevrat ve İncil'in muhtevalarına yapılan bu tür atıflar “ذَلِكَ”³⁹ gibî ayetlerle de açıkça belirtilmiştir.⁴⁰

Yirminci yüzyılda ulûmu'l-Kur'an'a dair telif edilmiş en kapsamlı ve nitelikli eserin müellifi olan ez-Zürkânî (v. 1367/1948); ez-Zerkeşî ve es-Suyûtî'yi takiben aynı üçlü tasnifi kullanmış ancak Kur'an'ın hâlden gaybî haberler veriş keyfiyetini ikiye ayırmıştır. İlki Kur'an'ın Yüce Allah'tan, meleklerden, cinlerden, cennetten, cehennemden ve benzeri ahiret ahvâlinden haber vermesidir. Hz. Peygamber'in (sas) bunlar hakkında ilim sahibi olması, hele ki görerek bahsetmesi mümkün değildi. Bununla birlikte ilgili konularda O'nun Kur'an'la haber verdiği her şey, önceki peygamberlerin getirdiği ilâhî mesajların teyidi ile müeyyed idi. İkinci kısım ise Kur'an'ın, münafıkların hallerini ihbar edip onları adeta rüsva etmesidir. “وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا”⁴¹ ve münafıkların inşa ettiği Dırâr Mescidi'yle ilgili “وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا”⁴² âyetler bu türdendir. ez-Zürkânî özellikle Tevbe Suresinde bu türden birçok örneğin bulunduğunu ifade etmektedir. Müellif bunlara ek olarak, daha önce gizli olan ve bilimsel gelişim sayesinde ancak yirminci yüzyılda keşfedilen bazı Kur'anî hakikatleri de bir gaybî ihbar türü sayarak tarih, tıp ve sosyoloji sahalarından birer örnek verir.⁴³

Netice itibariyle Kur'an'ın “mazi”de yaşanan hadiseleri açıklaması, “istikbal”de olacak vakıalardan haber vermesi ayrıca nüzûl süreci itibariyle “hal/şimdiki zaman”dan; yani bazen müminlerin bazen Mekke müşriklerinin bazen de ehl-i kitabın açığa vurmadıkları niyet, temenni ve düşünceleri ihbar ederek ortaya koyması, ilk dönemden beri onun en önemli i'câz yönlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴ Son zamanlardaki araştırmalar da genel itibariyle bu unsurlar ekseninde dolaşmakta,⁴⁵ bazı araştırmacıların Kur'an'ın mazi, hal ve istikbâlden gaybî ihbaratına, “süresiz gayb”⁴⁶ veya “bilimsel keşiflerden haber vermesi”⁴⁷ şeklinde dördüncü bir başlık eklediği de görülmektedir.

Bedüzzaman'ın Meseleye Yaklaşımı

Bedüzzaman Said Nursî'nin *Sözler* adlı eseri, hacimce kimi yüz sayfayı aşan kimi sadece üç sayfadan müteşekkil otuz üç “Söz”den yani risâleden (bölümden) oluşmaktadır. Nursî, tertip itibariyle “25. Söz” olarak te'lif ettiği “Mu'cizât-ı Kur'âniye”⁴⁸ adlı risâlesini Kur'an'ın çeşitli i'câz vecihlerinin beyanına tahsis etmiştir. *Sözler*'in en hacimli risâlesi olan bu eser kendi içinde üç “Şu'le”ye; “Birinci Şu'le” üç “Şuâ'a”, “İkinci Şu'le” üç “Nûr”a, “Üçüncü Şu'le” ise üç “Ziyâ”ya

ayrılarak tasnif edilmiştir. Söz konusu tasnif itibariyle Birinci Şu‘le‘nin Üçüncü Şu‘âi‘nin ilk bölümü (Birinci Cilve) Kur‘ân’ın “İhbârât-ı Gaybiyye”sine ayrılmıştır. Bunun da üçlü bir tasnifle (Üç Şavk) ele alındığı görülmektedir.

Müellif “Birinci Şavk”da, Kur‘ân’ın geçmiş zamana dair yaptığı ihbarattan ve verdiği gaybî haberlerden bahseder:

Birinci Şavk: Maziye ait ihbârât-ı gaybiesidir. Evet, Kur‘ân-ı Hakîm bi‘l-it-tifak ümmî ve emîn bir Zâtın lisanıyla, zaman-ı Âdem‘den tâ Asr-ı Saadet‘e kadar enbiyaların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuâtını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitapların tasdiki altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-ü Sâlifenin ittifak ettikleri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilaf ettikleri bahislerde musahhihane hakikat-ı vâkıayı faslediyor. Demek Kur‘ân’ın nazar-ı gayb-bînisi, o Kütüb-ü Sâlifenin umurunun fevkinde ahval-i maziyyeyi görüyor ki ittifakî meselelerde musaddıkane onları tezkiye ediyor. İhtilafî meselelerde musahhihane onlara faysal oluyor. Halbuki Kur‘ân’ın vukuât ve ahval-i maziyyeye dâir ihbârâtı aklî bir iş değil ki akıl ile ihbar edilsin. Belki semâa mütevakıf nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehline mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emânetle maruf, ümmî lâkabiyla mevsuf bir zâta nüzûl ediyor. Hem o ahvâl-i mâziyyeyi öyle bir sûrette ihbar eder ki bütün o ahvâli görür gibi bahseder. Çünkü uzun bir hâdisenin ukde-i hayâtiyesini ve ruhunu alır, maksadına mukaddeme yapar. Demek Kur‘ân’daki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki; bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün maziyi bütün ahvâli ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir sanatta mütehassıs olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir san‘atçıkla, o şahısların meharek ve melekelerini gösterdiği gibi; Kur‘ân’da zikrolunan vukuâtın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuâtı ihata etmiş, görüyor, (tabir caiz ise) bir mehâret-i fevkalâde ile ihbâr ediyor.⁴⁹

Nursî’nin bu kısımda dikkat çektiği noktaları şu şekilde belirlememiz mümkündür:

a) Öncelikle Kur‘ân, “ümmî” bir zâtın lisanından dökülmekte ve Hz. Âdem‘den Asr-ı Saadet‘e kadar yaşamış olan birçok peygamberin yaşam hikâyelerinden önemli kesitleri, olayları, kavimleriyle geçirdikleri maceraları zikretmektedir. Üstelik bunu yaparken, bazen önceki kutsal kitapların ittifak ettikleri noktaları tasdik bazen de ihtilafli hususları tashih etmektedir. O halde Kur‘ân’ın geldiği kaynak, geçmişte yaşanan bütün hadiselerin eksiksiz şekilde kayıt altına alındığı bir ilim olmalıdır. O da Allah’ın sonsuz ildir.

b) Maziye dâir olayları haber vermenin “aklî” bir faaliyet değil işitme ve rivayet etmeye dayalı “naklî” bir faaliyet olduğu malumdur. Normal şartlarda herkesin, okuma-yazma bilmeseyse bile duyduğu bazı şeyleri nakletmesi imkân dâhilindedir ancak nakledilen bilgi miktarı hacimce Kur‘ân boyutundaki bir kitaba denk geliyorsa durum değişecektir. Bu bakımdan nakil faaliyeti kâmil anlamda, duy-

duğunu yazıyla kayıt altına alabilen ve kayıt altına alınmış bilgileri okuyabilen insanlara mahsus bir iştir. Kur'ân'ın verdiği sâdik haberler ise, dost ve düşmanın ittifakıyla hem “Ümmî” hem de “Emîn” sıfatlarıyla anılan, okuma-yazma öğrenmemiş olan Hz. Peygamber'e (sas) nazil olmuştur. O halde bu kelâm O'na değil, sonsuz ilim sahibi olan Allah'a aittir.

c) Üslûp itibariyle Kur'ân'ın; geçmişte yaşanmış bütün ahvâli en ince detaylarıyla bilen ve bu ilim ışığında, bahsettiği her hadisenin en hayati noktasını ve ruhunu beyan eden bir zatın kelâmı olduğu anlaşılmaktadır. Nursî, anlatmak istediği hakikati şöyle bir misalle ortaya koyar: Bir fennin veya sanatın, hem birkaç kelimeyle/kısaca hem de eksiksiz bir özetini/tarifini yapmak için, o alanda uzman olmak ve maharet gerektiren o ilmin/işin künhüne vâkıf olmak gerekir. Kur'ân'da beyan edilen haberlerin öz/ruh açısından mahiyeti ve söz konusu haberlerde mutlak hikmetin/maslahatın asıl maksat yapılmış olması göz önüne alındığında; bu kelâmın ancak sonsuz ilim sahibi, her şeyi bilen, gören ve gözeten Allah'tan gelmiş olabileceği anlaşılmaktadır.

Müellif meselenin ikinci boyutunu şu şekilde ortaya koyar:

İkinci Şavk: İstikbâle ait ihbârat-ı gaybiyesidir. Şu kısım ihbâratın çok envarı var. Birinci kısım hususîdir; bir kısım ehl-i keşif ve velâyete mahsustur. Meselâ Muhyiddin-i Arabî “الم غلبت الروم” Sûresi'nde pekçok ihbârat-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmam-ı Rabbanî, sûrelerin başındaki mukatta'at-ı hurûf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işâretlerini ve ihbâratını görmüştür ve hâkeza... Ulema-i bâtın için Kur'ân, baştanbaşa ihbârat-ı gaybiye nevindendir. Biz ise, umûma ait olacak bir kısma işâret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakâtı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz. İşte Kur'ân-ı Hakîm, Resûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm'a der⁵⁰: “فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ”⁵¹; “لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ”⁵²; “هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ”⁵³; “وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّئَاتِي فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ”⁵⁴; “فَسَتَّبِعِرُ وَيُبْصِرُونَ بِأَيْكُمُ الْمَفْتُونُ”⁵⁵; “أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ فَلَنْ تَرَبَّصُوا فَنَأْتِيَنَّكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ”⁵⁶; “وَاللَّهُ يَعْلَمُكَ مِنَ النَّاسِ”⁵⁷; “فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا”⁵⁸; “وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا”⁵⁹; “سُنِّرْهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبْيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ”⁶⁰; “قُلْ لَئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا”⁶¹; “يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ”⁶²; “وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرْبِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا”⁶³; “قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ”⁶⁴; “وَ عَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفْنَا فِي الْقُرْآنِ”⁶⁵ gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbârat-ı gaybiyedir ki aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pek çok itirâzat ve tenkîdâta maruz ve en küçük bir hatasından dolayı davasını kaybedecek bir Zâtın lisanından böyle tereddütsüz, kemâl-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüsûku ihsâs eden bir tarzda böyle ihbârat-ı gaybiye, katiyyen gösterir ki; o Zât,

Üstad-ı Ezeli’sinden ders alıyor, sonra söylüyor.⁶⁶

Kur‘ân’ın istikbâle dair verdiği haberlerden bahseden bu kısımda Nursî’nin dikkat çektiği bazı unsurları da yukarıdaki üç maddenin devamı olarak şöyle sıralamamız mümkündür:

d) Nursî’ye göre, Kur‘ân’ın gelecek zamanda vukua gelecek hâdisatla ilgili verdiği haberlerin bir kısmı hususîdir. Herkesin manevi kuvveti, ilmî derinliği ve keşif/sezgi kabiliyeti bu kısma muttali olmak için yeterli değildir. Bu kısmın sarih lafızlardan ziyade ayetlerin işârî boyutuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kısım keşif ve kerâmet ehli evliyaya mahsustur. Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin (v. 638/1239) Rûm Suresi’nde keşfettiği pek çok gaybî ihbar; İmam-ı Rabbânî’nin (v. 1034/1624) bazı surelerin başlarında bulunan hurûf-ı mukatta‘a’dan istihraç ettiği birtakım ihbar ve işaretler bu nevidendir. Müellife göre, eşyanın bânına vâkıf olan ilim ehli için Kur‘ân baştanbaşa gaybî haberlerle dolu bir ilâhî hazinedir.

e) Kur‘ân’ın istikbâlden verdiği haberlerin ikinci kısmı umumidir, sarih lafızlardadır ve herkese açıktır. Nursî bu kısmın da aslında pek çok tabakadan ibaret olduğunu ifade ederek bir tabakasını beyan ettiğini belirtir. Bakara, 2/24, 95; Mâide, 5/54, 67; İsrâ, 17/88; Nûr, 24/55; Neml, 27/93; Rûm, 30/3-4, 60; Mümin, 40/55, 77; Fussilet, 41/53; Fetih, 48/27-28; Tûr, 52/30; Mülk, 67/29; Kalem, 68/5-6 olmak üzere toplam on dokuz ayete atıf yaptığı görülen müellif; söz konusu ayetlerde verilen haberlerin aynen tahakkuk ettiğini ifade eder.

f) Hz. Peygamber (sas) hem müşrikler hem de ehl-i kitap tarafından pek çok haksız itiraz ve tenkide maruz kalmıştır. Dolayısıyla verdiği haberlerde vuku bulacak en küçük bir hata ihtimali bile muarız düşmanlarının acimasız saldırılarına ve bir nevi galip gelmelerine vesile olabilecekti. Durum böyleyken Hz. Peygamber’in (sas) lisanından dökülen ayetlerde tereddütsüz ve kesin bir ciddiyetle çeşitli gaybî haberler verilmiştir. Bu ise O’nun, her şeyi bilen Rabbi’nin talimatıyla ve O’nun sonsuz ilmine dayanarak konuştuğunu göstermektedir.

Kur‘ân’ın mazi ve istikbâle dair yaptığı ihbarat-ı gaybiesini bu şekilde özetleyen Nursî’nin dikkat çektiği üçüncü yön; İlâhî hakikatler, kevnî hakikatler ve ahiret ahvaliyle ilgili verilen gaybî haberlerdir. Müellifin ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Üçüncü Şavk: Hakâik-i İlâhiyye ve hakâik-i kevnîyye ve umûr-u uhrevîyye-ye dâir ihbârat-ı gaybiesidir. Evet Kur‘ân’ın hakâik-i İlâhiyye dâir beyânatı ve tılsım-ı kâinatı fethedip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyânat-ı kevnîyesi, ihbârat-ı gaybiyenin en mühimidir. Çünkü o hakâik-i gaybiyeyi hadsiz dalâlet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kârı değildir ve olmaz. Beşerin en dâhî hükemâları o mesâilin en küçüğüne akıllarıyla yetişmediği malûmdur. Hem Kur‘ân, gösterdiği o hakâik-i İlahiye ve o hakâik-i kevnîyeyi beyandan sonra ve safâ-i kalp ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terakkiyâtından ve

aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü “Sadakte” deyip o hakâikı kabul eder; Kur'an'a “Bârekâllah” der. Bu kısmın, kısmen Onbirinci Söz'de izâh ve isbâtı geçmiştir. Tekrâra hacet kalmamıştır. Amma ahvâl-i uhreviye ve berzâhiye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremiyor fakat Kur'an'ın gösterdiği yollar ile, onları görmek derecesinde isbât ediyor. Onuncu Söz'de, Kur'an'ın şu ihbârat-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izâh ve isbât edilmiştir. Ona müracaat et.⁶⁷

Nursî'nin ifadelerinden, onun “ihbarat-ı gaybiye” kavramını sadece geçmiş ve gelecek zamanda olmuş/olacak hadiselerin beyanıyla sınırlamadığı anlaşılmaktadır. Bunlarla birlikte insanlar için “gayb” olan ve İlâhî vahiy olmaksızın bilinmesi mümkün olmayan hakikatlerin izhar edilmesi de bu cümledendir. Maddeler halinde sıraladığımız diğer hususların devamı olarak, “Üçüncü Şavk”ta vurgulanan bazı noktaları şöylece ele alabiliriz:

g) Allah'ın Kur'an'da belirtilen isim ve sıfatlarını, kullarıyla muamele keyfiyetini, sünnetullah/âdetullah'a dair birtakım bilgileri ve bunlar gibi hususları Nursî'nin “hakâik-ı İlâhiye” diyerek ifade ettiği kavram içinde mütalaa etmek mümkündür. Nitekim iman edenler, varlığına dair delillere dayanarak Allah'ı bilip kabul etseler de sınırlı insan aklının, mahiyet açısından Allah'ı kavraması muhaldir. Dolayısıyla insan, Allah'ı, O'nun kendini tarif/tavsif edip bildirdiği kadarıyla bilip tanıyabilecektir. Bu da ancak seçilmiş elçilere gönderilen vahiyle mümkündür. İşte en son İlâhî mesaj ve Hz. Peygamber'in (sas) en büyük mucizesi olan Kur'an'da Rabbimizin kendi hakkında verdiği haberler; Nursî'ye göre, bizim için başka bir yolla ulaştırılması mümkün olmayan “gaybî” ihbârat nevindedir.

h) Bu tür ihbaratın ikinci boyutu, kabaca bir ifadeyle “Allah'ın kullarından ne talep ettiği” ile ilgilidir. Nitekim Rabbimizin bu kâinatı ve içindeki her bir unsuru ibret dolu birer keyfiyetle yaratması; insanı, çeşitli üstün meziyetler vererek bu dünya hayatına/imtihanına göndermesi elbetteki “boşuna” değildir. Ancak bu dünya hayatının bir “imtihan” olduğu, insanın varlık âlemine “boşuna” gönderilmediği, her bir ferdin Allah'ı tanımakla ve O'na ibadet/tâatle mükellef olduğu türünden ne kadar bilgimiz varsa hepsinin kaynağı ilâhî vahiydir. Başta Rabbimizi bize Kur'an ve dolayısıyla Hz. Peygamber (sas) bildirmektedir. Hz. Peygamber'in nübüvveti/risâleti de yine Kur'an'ın şahitliği ve icâzıyla sabittir. Allah'ı razı etmek için kulların ne yapması gerektiğini Kur'an olmadan bilmek mümkün değildir; Allah-insan, insan-insan ve insan-eşya arasındaki her türlü ahkâm, insanî amel boyutuyla haramlar ve helaller ondan öğrenilmektedir.

Bu çerçevede Müellifin ifadesiyle “tılsım-ı kâinat”ın keşfini ve “hilkat-i âlemin muammâsı”nın çözümünü sağlayan haberler, Kur'an'ın ihbarat-ı gaybiyesinin “en mühimmi”dir.⁶⁸ Nitekim insan aklının bu gaybî hakikatleri vahiy olmaksızın keşfetmesi imkân dâhilinde değildir. Zamanla beşerin ilmî/fikrî seviyesi yükselmekte fakat Kur'an'ın öğrettiği hakikat ve hikmeti geride bırakmak şöyle

dursun her geçen gün insanın, Kur‘ân’ın hikmet dolu esaslarına karşı hayretini arttırmaktadır. Şu veya bu sebeple ilâhî vahyi nazara almaksızın insanın varoluşuna, mahiyetine ve dünyadaki vazifesine ilişkin fikir yürüten en dâhî filozofların ortaya attıkları düşüncelerle Kur‘ânî ilke ve esaslar kıyaslandığında billurlaşan bu gerçek, aynı zamanda dinsiz felsefenin ilâhî vahiy karşısındaki iflâsını ilan etmektedir.

i) Müellifin son olarak değindiği husus, Kur‘ân’ın ölüm sonrası ahiret hayatıyla ilgili verdiği gaybî haberlerdir. Henüz dünya hayatı safhasında bulunan herkes için, ölüm sonrası karşılaşılabilecek ahvâl gayp perdesi altında gizlidir ve insan aklının kendi başına elde edeceği bir bilgi türü değildir. Bu paralelde Kur‘ân’ın kıyamet, haşir, muhasebe, mizan, melek gibi kavramlarla; Cennet ve Cehennem ahvâliyle ilgili verdiği bütün haberler, söz konusu gayp perdesini aralayarak insanoğlunu bekleyen akıbeti resmetmektedir. Örneğin haşir, yani ruhların bedenlere iadesiyle diriliş meselesi bu gaybî hakikatlerden biridir. Nursî bu noktada yine *Sözler* eserindeki “10. Söz/Haşir Risalesi”ne gönderme yaparak, Kur‘ân’ın bu ihbârat-ı gaybiyesinin ne derece doğru ve hak olduğunun o risalede ispat edildiğini ifade etmektedir.⁶⁹

Değerlendirme ve Sonuç

“İ‘câzü’l-Kur‘ân” kimilerince Kur‘ân’ın “istikbâlden haber verme” özelliğine hasredilmişse de bu düşünce İslam bilginleri tarafından tasvip görmemiştir. Dolayısıyla Kur‘ân’ın istikbâlden haber vermesi de belagati, fesahati, cezâleti, nazmı gibi özelliklerinden biridir ve “İ‘câzü’l-Kur‘ân” bu gibi unsurların toplamından oluşmaktadır. Konuyu ele alan en kadîm ve en meşhur müelliflerin tespitleri ışığında, Kur‘ân’ın i‘câz vecihlerinden biri olan “ihbârat-ı gaybiye”nin üç kısımda incelendiği görülmektedir. Bunlar; geçmiş zamanda yaşananların haber verilmesi, gelecek zamanda vukua gelecek olan birtakım hadiselerin ihbar edilmesi ve Kur‘ân’ın nüzulü hengâmında bazı kişi veya toplulukların izhar etmedikleri fikirlerinin/niyetlerinin nazil olan ayetlerle açığa vurulmasıdır. Özellikle ilk iki husus hemen herkesçe vurgulanırken; üçüncü sırada belirtilen orijinal noktaya Zerkeşî ve Suyûtî gibi bazı müellifler tarafından dikkat çekilmiştir. Her müellif kendince farklı ayetlere dikkat çekerken; genel anlamda (Fetih, 48/27) ve (Rûm, 30/1-4) gibi bazı âyetler hemen herkes tarafından istikbâlden haber veren ayetlere örnek kabul edilmiştir. Kur‘ân’ın ihbârat-ı gaybiyesinin, bahsi geçen her üç boyutu da Kur‘ân’ın hak olduğuna dair birer delil mesabesinde görülmüştür. Yani Ümmî bir zâtın Kur‘ân vâsıtasıyla geçmiş hadiseleri aynen görür gibi tereddütsüz haber vermesi; gelecek zamanda yaşanacak bazı olayları ihbar etmesi ve bunların bihakkın tahakkuku; son olarak âyetlerin anlık bilgiler vererek gizlenmeye çalışılan birtakım duygu ve düşünceleri izhar etmesi onun taraf-ı İlâhî’den gönderildiğinin delilleridir. Mademki bu ihbarat beşerin takatini aşarak onu âciz bırakmaktadır, o halde Kur‘ân’ın i‘câzı cümlesindedir. Görüldüğü gibi buradaki i‘câz vecihleri,

Kur'ân'ın Hak'tan geldiğine dair birer objektif delil olarak takdim edilmektedir.

Bedüzzaman Saîd Nursî'nin, 25. Söz/Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi özelinde yukarıda belirtilen üçüncü kısma temas etmediği, bununla beraber “ihbârat-ı gaybiye” kavramına farklı açılımlar getirdiği görülmektedir. Ona göre, Kur'ân'ın ihbârat-ı gaybiye boyutuyla i'câzının, sadece muhataba objektif delil takdim edici değil aynı zamanda kendi içinde derinlikli sübjektif bir yönünün de bulunduğu anlaşılmaktadır. Müellifin bahsettiği sıralama ile:

Kıraat ve kitabet ehli olmayan bir zât; Kur'ân vasıtasıyla maziye dair olayları haber vermekte yani bir nevi nakil/rivayet faaliyeti yapmaktadır. O halde tereddütsüz haberlerin nakledildiği bu âlî kelâm “Ümmî” ve “Emîn” olan mübelliğe değil, ancak sonsuz ilim sahibi Allah'a ait olabilir. Kur'ân üslûp itibariyle, bahsettiği hadisenin en hayati noktasını beyan ederek maslahatı asıl maksat yapmaktadır. Bu da söz konusu kelâmın ancak her şeyi bilen Allah'tan gelmiş olabileceğinin delilidir.

Nursî, Kur'ân'ın gelecek zamanda vukua gelecek hadisatla ilgili verdiği haberleri iki kısma ayırır. Bir kısmı İbnü'l-Arabî ve İmam-ı Rabbânî gibi keramet ehli evliyaya mahsustur, dolayısıyla bu kısım herkes için/objektif delil mesabesinde değildir. İkinci kısmı ise sarih lafızlarda, herkesçe görülmesi mümkün olan ihbarattır. Mekke'nin fethini müjdeleyen (Fetih, 48/27); Romalıların mağlubiyetten sonra tekrar galip geleceklerine dair (Rûm, 30/1-4) gibi bazı ayetler bu cümledendir. Ayrıca taarruz için en küçük bir hatası gözlenen Hz. Peygamber'in (sas) Kur'ân'la tereddütsüz verdiği bu haberler, O'nun sonsuz ilm-i ilâhîye dayandığının delilidir. Geçen zaman bunu tasdik etmiştir.

Nursî'ye göre, Kur'ân'da Rabbimizin kendi hakkında (esmâ/sıfat/sünnetullah vb.) verdiği haberler de bizim için başka bir yolla ulaştırılması mümkün olmayan “gaybî” ihbârat türündendir. Bu tür ihbaratın ikinci boyutu, “Allah'ın kullarından ne istediği” yani emir ve yasakları ile ilgilidir. Allah'ı razı etmek için kulların ne yapması gerektiğini bildiren “şeriat”, Kur'ân olmadan bilinmesi/tespiti mümkün olmayan emir ve yasaklar manzumesidir. Müellifin son olarak değindiği husus, Kur'ân'ın ahiret hayatıyla ilgili verdiği gaybî haberlerdir.

Son üç unsurun münkirler/kâfirler açısından Kur'ân'ın hakkaniyetine doğrudan ve objektif birer delilden ziyade dolaylı argümanlar oluşturduğu söylenebilir. Yani bir münkire, “Kur'ân Mekke'nin fethini haber verdi ve bu aynen tahakkuk etti” denildiği zaman Kur'ân'ın hakkaniyetine dair bir delil/hüccet serdedilmiş olabilir ancak “Kur'ân Allah'ın esmâ ve sıfatından, bizden ne istediğinden (şeriat/hukuk esasları) ve ahiret ahvâlinde bahsediyor” demenin, Allah'a zaten inanmayan bir kimse açısından rasyonel veya psikolojik bir karşılığının olduğunu söylemek çok kolay değildir. O zaman söz konusu noktalar neden i'câz vecihleri arasında zikredilmektedir? Bunun iki boyutundan bahsetmek mümkündür:

İlki, özellikle ilâhî vahye, ahirete ve bazı peygamberlere iman eden ehl-i kitabâ karşı delil olma yönüdür. Nitekim Kur‘ân, ehl-i kitabın da bildiği -en azından bildiğini iddia ettiği- Allah’ı; esmâsı, sıfatları ve sünnetullah kanunlarıyla en ayrıntılı ve en kâmil manada anlatmakta ve adeta (İhlas Sûresi örneğinde olduğu gibi) “iman edilecek bir Allah ancak bu vasıflara sahip olabilir” diyerek onları ilzâm etmektedir. Öte yandan Kur‘ân’ın öngördüğü şer‘î esaslar, onların iman ettiği önceki şeriatlara nisbeten çitanın yükselebileceği son sınırı göstererek en mükemmel çerçeveyi çizmiştir. Bu meyanda Kur‘ân’dan çıkan İslâm şeriatının öngördüğü toplumsal sistemin harikuladeliği, bir beşer tarafından ihdas edilmiş olma ihtimalini imkânsız kılmakta ve ilâhî olduğuna hüccet teşkil etmektedir. Kezâ Kur‘ân’ın, ahiret ahvâlinde yaptığı bahisler de yine genel itibariyle ehl-i kitabın aşına olduğu melek, kıyamet, haşir, hesap, Cennet, Cehennem gibi unsurların en mütakâmil tasvirleriyle doludur ki bunların kaynağı ancak ilâhî vahiy olabilir. Öte yandan bahis mevzuu hususların bir kısmı, tâlî düzeyde inançsızlara karşı da delil oluşturabilecek niteliktedir.

İkinci boyut ise Kur‘ân’a iman edenler açısından ortaya konan daha derinlikli, dahili/sübjektif delâlet yönüdür. Yani müellif, Kur‘ân’a mücmelen iman eden müminler için de bir yönüyle “imânî farkındalık” oluşturmakta ve imanı takviye edici hususlara ilgi çekmektedir. Nitekim Kur‘ân’ın ihbârat-ı gaybiyesinin Allah’ın esmâ ve sıfatına, ilâhî meşfet ve sünnetullahı bakan bu yönünün, dünya hayatında reel/rasyonel bir sağlamasını yapmak mümkün görünmemektedir. Kelâmî açıdan “öl de gör” şeklinde bir delil getirmenin mümkün olmadığı da düşünülürse bu kısmın daha ziyade müminleri muhatap aldığı söylenebilir. Allah’ın, kullardan talep ettiği akîde ve amellerin (şeriat esasları) bildirilmesi de bu cümleden sayılabilir. Son tahlilde -diğer iman esasları gibi- Kur‘ân’ın kelâmullah olduğu konusunda da öncelikle müminler kendi imanlarını takviye edip marifetullahta derinleşmelidirler.

Sonuç itibariyle Bedüzzaman Saîd Nursî, Kur‘ân’ın i‘câzına tahsis ettiği risâlesinin “ihbârat-ı gaybiye”yi ele alan üç sayfalık bölümünde; klasik İslâmî kaynaklarda mevcut tespitleri özetlerken, özgün sayılabilecek önemli diğer bazı hususları da Kur‘ân’ın i‘câz vecihleri çerçevesinde mütalaa etmiştir. Ayetlerle bildirilen İlâhî hakikatleri, şer‘î hükümleri ve ahiret ahvaliyle ilgili bahisleri bu cümleden sayması, müellifin meseleye orijinal yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Bu arada müellifin çağdaşı olan ez-Zürkânî’nin de Kur‘ân’ın Yüce Allah’tan ve ahiret ahvâlinde haber vermesini, hâl itibariyle yapılan gaybî ihbarat cümlesinden saydığı ve iki müellifin bakış açılarının bu noktada kesiştiği görülmektedir. Bu bakış açısının daha sonraki araştırmacıları etkilediği de fark edilmektedir. Ayrıca Kur‘ân’ın, ilmî birtakım gelişmeler sonucu ortaya çıkan bazı keşiflere yapmış olduğu gaybî işaretler konusunda da her iki müellifin hemfikir olduğu söylenebilir. Bununla beraber ez-Zürkânî’nin bir nevi ilke ve teori düzeyinde bıraktığı

yaklaşımın Nursî tarafından, (bu makalede ele almadığımız) ilgili risalelerinde, oldukça detaylı bir şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır.

Şu halde “Mu‘cizât-ı Kur’âniye” Risalesi ekseninde Nursî’nin; Kur’ân vasıtasıyla insanların uyması talep edilen emir ve yasakları da gaybî ihbarat çerçevesine oturarak perspektifi biraz daha genişlettiği ifade edilmelidir. Ayrıca bazı velî zatların ayetlerden birtakım gaybî işaretler istihraç etmesini Kur’ân’ın ihbârat-ı gaybiyyesi içinde zikretmesi de dikkat çekici diğer bir husustur. Bütün bunların ötesinde, “mu‘terize karşı ispat” sadediyle yetinmemesi, müminleri de birincil muhatap kitleye dâhil etmesi, bu arada yaptığı izahları mevcut imanı takviye edici unsurlarla zenginleştirmesi, müellifin metot açısından geleneksel çizgiye getirdiği en önemli özgün boyut olarak kendini göstermektedir.

Dipnotlar

- 1 Bazı âlimlerin, söz konusu ihbâratı Kur‘ân’ın i‘câz vecihleri arasında görmeyerek; “şayet öyle olsaydı bütün âyetlerin bu tür haberler içermesi gerekirdi çünkü Kur‘ân’ın tamamı mucizedir” şeklinde tuhaf bir itiraz yönelttikleri bilinmektedir ancak cumhurun buna itibar etmediği anlaşılmaktadır. Bkz. ez-Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur‘ân*, Dârulhayî'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut 1957, II, 95-96.
- 2 Bazı örnekler için bkz. Nursî, Bedfüzzaman Said, *Sözler*, Envâr Neşr., İstanbul 1992, s. 733; a. mlf., *İşârâtü'l-İ‘câz*, Envâr Neşr., İstanbul 1992, s. 121; a. mlf., *Lem‘alar*, Envâr Neşr., İstanbul 1992, s. 35. (Nursî’nin İ‘câzû'l-Kur‘ân’la ilgili değerlendirmeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kileci, Mehmet Refîi, *Risâle-i Nur‘da Kur‘ân Mucizesi*, İz Yay., İstanbul 1997, s. 127348-; Beki, Niyazi, *Kur‘ân’ın Yüksek ve Parlak Bir Tefsiri Risale-i Nur*, Şahdamar Yay., İzmir 2008, s. 109-120.)
- 3 Enfâl, 8/7: “*Hani Allah size, iki taifeden (Müşrik ordusu veya ticaret kervanı) birinin muhakkak sizin olacağını vadediyordu...*”
- 4 Rûm, 30/1-4: “*Elif lâm mim. Rûm (lar) yakın bir yerde mağlup oldu fakat onlar bu mağlûbiyetlerinden sonra, birkaç sene içinde (üç ile dokuz sene arası) galib geleceklerdir.*”
- 5 Tevbe, 9/33; Saff, 61/9: “*O (Allah), Resûlünü hidâyet ve hak din ile bütün dinlere üstün kılmak için gönderendir. Ve ley müşrikler bundan hoşlanmasalar bile!*” (Aynı ifâde son kısmındaki küçük farklılıkla, “*هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا*,” şeklinde Fetih Süresi’nde de nâzil olmuştur: 48/28.)
- 6 Cuma, 61/6-7: “*De ki: ‘Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve bunda samimiyseniz, haydi ölümü isteyin (bakalım)!’. Oysaki onlar daha önce yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah ise zalimleri en iyi bilendir.*”
- 7 Bakara, 2/23-24: “*Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kur‘ân) hakkında şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun benzeri bir süre getirin! Allah tan gayri şahitlerinizi (güvendiklerinizi) de (yardıma) çağırın, eğer sâdıklar iseniz! Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız!-; kâfirler için hazırlanan, yakıtı da insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının!*”
- 8 Kamer, 54/45: “*O topluluk yakında hezimete uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar.*”
- 9 Fetih, 48/27: “*Andolsun ki Allah, Resûlü’nün gördüğü rüyanın tahakkuk edeceğini doğrua lamıştır. İnşâallah emniyet içinde, -(kiminiz) başlarınızı tıraş ettirerek (kiminiz de saçlarınızı) kısaltmış olarak- muhakkak surette ve korkusuzca Mescid-i Haram’a gireceksiniz.*”
- 10 Fetih, 48/20: “*Allah size, ele geçireceğiniz pek çok ganimetler vademiştir. Bunları ise size acilen vermiş ve insanların (zarar vermek için uzanan) ellerini sizden geri çekerek önlemiştir...*”
- 11 er-Rummânî, Ebû’l-Hasen Ali b. İsa, *en-Nüket fi İ‘câzi'l-Kur‘ân*, Dâru’l-Meârif, Mısır 1976, s. 110-111.
- 12 Rûm, 30/1-4.
- 13 Fetih, 48/16: “*Bedevilerden (seferden) geri kalmış olanlara da ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla (ya) muharebe edersiniz ya da Müslüman olurlar...*”
- 14 el-Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Beyânul‘câzi'l-Kur‘ân*, Dâru’l-Meârif, Mısır 1976, s. 23.
- 15 Tevbe, 9/33; Saff, 61/9.
- 16 el-Bâkîllânî, EbûBekr Muhammed b. Tayyib, *İ‘câzu'l-Kur‘ân*, Dâru’l-Meârif, Mısır 1997, s. 33-34.
- 17 *فَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ*: *Kâfirlerde de ki: ‘Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. (Orası) ne fena bir dösektir.*”
- 18 el-Gazâlî, İmam EbûHamîd Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *İhyâuUlûmi’d-Dîn*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut trz., I, 113-114.
- 19 Tebbet, 111/1-5: “*تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ (1) مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ (2) سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (3) فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَسَدٍ (5) وَأَمْرَأَةٌ خَالَةٌ الْأَطْبَ (4) : Ebu Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı da kazandıkları (çocukları) da ona fayda vermedi. O alevli bir ateşe girecek, karısı da boynunda*

büklümüş liften bir urganla (o ateşe) odun taşıyacak.”

20 Âyette geçen “وَمَا كَسَبَ” ifadesi, “çocukları” şeklinde tefsir edilmiştir. Bkz. Mücâhid b. Cebr et-Tâbi Ebu'l-Haccac el-Mekkî (v. 104/722), *Tefsîru Mücâhid*, Dârü'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, Mısır 1989, s. 762; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah ed-Dîneverî (v. 276/ 889), *Garibu'l-Kur'ân*, yy., trz., s. 475; et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr (v. 310/922), *Câmi'u'l-Beyân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, XXIV, 677.

21 Bkz. er-Râzî, Fahrüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dârü'l-hayât-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1998, XXXII, 352-354.

22 وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ “Allah sizden imân eden ve sâlih amel işleyenlere vademiştir ki, elbette onları yeryüzünde sahip ve hâkim kılacaktır...”

23 Hûd, 1149/: “İşte bunlar, sana vahiy ile bildirdiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan evvel onları ne sen bilirdin ne kavmin...”

24 Âl-i İmrân, 3/122: “Hani o zaman (Uhud Savaşı'nda) içinizden iki tâife bozulmaya yüz tutmuştu...”

25 Mücâdile, 58/8: “...Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selamlamadığı bir şekilde selamlıyorlar. Kendi içlerinden de: (Bu söylediklerimiz yüzünden) Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi? derler...”

26 Enfâl, 8/7: “Hani Allah size, iki taifeden (Müşrik ordusu veya ticaret kervanı) birinin muhakkak sizin olacağını vadediyordu. Siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz...”

27 Cuma, 61/6-7.

28 ez-Zerkeşî, *el-Burhan*, II, 94-96.

29 Bkz. es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Kâhire 1974, IV, 3-17.

30 “Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman.”

31 قَاتِلُواهُمْ بَعْدَ بَيْعَتِهِمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ... : Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın...”

32 لَنْ يَضُرُّكُمْ إِلَّا أَدَىٰ وَإِنْ يَقَاتِلْكُمْ يُولَوْكُمْ الْأُدْيَارَ ثُمَّ لَا يَضُرُّونَ “Onlar size eziyet edip incitmekten başka asla bir zarar veremezler. Eğer sizinle muharebeye tutuşurlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.”

33 es-Suyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân fî İcâzi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, I, 180-181.

34 Mücâdile, 58/8.

35 Âl-i İmrân, 3/154: “...onlar nefislerinde sana açamadıkları bir şey gizliyorlar...”

36 Hicr, 15/95: “Muhakkak ki Biz, (seninle) istihzâ edenlere karşı (onların hakkından gelmek için) sana yeteriz!”

37 Mâide, 5/67: “...Allah seni insanlardan koruyacaktır...”

38 es-Suyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 181.

39 Fetih, 48/29: “...Bu onların Tevrat'taki misâlidir. İncil'deki misâlleri ise...”

40 es-Suyûtî, *Mu'terekü'l-Akrân*, I, 181-182.

41 Bakara, 2/204-205: “İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatına dâir konuşması senin hoşuna gider, kalbinde olana da Allah'ı şahit tutar oysaki o pek azılı düşmandır. Ne zamanki işbaşına gelirse, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeğe çabalar. Allah bozgunculuğu sever.”

42 Tevbe, 9/107: “Bir de zarar vermek, inkâr etmek, müminlerin arasını açmak ve Allah ve Peygamber'ine karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescit kurup ‘Biz iyilikten başka bir şey kasetmedik’ diye yemin edenler vardır. Oysa onların yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah şahiddir.”

43 Geniş bilgi için bkz. ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân*, Matbaatu'lsa el-Bâbî el-Halebî, trz., II, 367-389. (ez-Zürkânî ile çağdaş olan Nursî'nin de Kur'ân'ın ilimlere bakışını, onun bir nevi “fennî icâzı” olarak kabul ettiği ancak ihbârat-ı gaybiye çerçevesinde değil ayrıca ele aldığı görülmektedir. Bu durum muhtemelen müellifin konuya verdiği ehemmiyetten kaynaklanmaktadır. Nursî, örneğin “Yirminci Söz'ün İkinci Makamı'nda”; uçak, tren, elektrik, telgraf gibi ilmi harikaların Kur'ân tarafından ihmal edilmediğini, ya peygamberlerin mucizeleri veya bazı tarihî hadiselerin nakledilmesi sadedinde bunlara da işaret edildiğini belirtmekte

ve bunları Kur‘ân kıssaları ışığında detaylı örneklerle ele almaktadır. Bu makale “Mu‘cizât-ı Kur‘âniye” risalesindeki yaklaşım ile sınırlı olduğu için bu özet bilgiyle yetiniyoruz. Geniş bilgi için bkz. Nursî, *Sözler*, s. 252-268.)

44 Geniş bilgi için bkz.: Mekkî b. Ebî Talib, (v. 437/1045), *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, Mecmûatu Buhûsi'l-Kitabve's-Sünne, 2008, VI, 4285-4286; el-Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (v. 450/1059), *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trz., I, 30-34; Râgıb el-İsfahânî, (v. 502/1108), *Tefsîru'r-Râğıb*, Tanta 1999, I, 42-46; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (v. 538/1143), *el-Keşşâfu an Hakâiki Ğavâmudî'l-Tenzîl*, Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut 1985, III, 466-467; el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed (v. 671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur‘ân*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kâhire 1964, I, 69-78.

45 Bazı örnekler için bkz.: Kara, Necati, “Kur‘ân’da Gayb”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İFD.*, sayı: 1, 1994, ss. 68-88; Talu, Mehmet, “İ‘câzu'l-Kur‘ân”, *Erciyes Üni. İFD.*, sayı: 3, 1986, s. 320-321; Yavuz, Yusuf Şevki, “İ‘câzu'l-Kur‘ân”, *DİA*, Ankara 2000, XXI, 405; Akdemir, Mustafa Atilla, “Kur‘ân ve İ‘câzü'l-Kur‘ân (Gaybî Haberler)”, *Kur‘ân ve Tefsîr Araştırmaları-III*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, ss. 481-490; Karaçam, İsmail, *En Büyükcü Mucize - Kur‘ân-ı Kerim’im İlmi ve Edebi Sırları*, İmaj, İstanbul 2005, ss. 588-608; Kaya, Murat, “Kur‘ân’ın Mucizeliği ve Bazı İ‘câz Vecihleri”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 2006, cilt: I, sayı: 1-2, ss. 156-158.

46 Muhsin Demirci, Kur‘ân’ın ihbâr ettiği gaybî haberlerin bir kısmının yaşadığımız dünya zamanından yani mazi, hal ve istikbâlden bağımsız “süresiz gayb” olduğunu belirtir. Bu türün ilk kısmı Kur‘ân’da bahsedildiği halde mahiyetleri hakkında bilgi verilmeyen “arş”, “kürsî”, “levh-i mahfuz”, “sidretü'l-müntehâ” gibi kavramlardır. Süresiz gaybın ikinci kısmı ise, ayrıntılı olmamak kaydıyla Yüce Allah’ın bilgi verdiği “ölüm”, “berzah”, “ba’s”, “haşir” gibi konuları içermektedir. Geniş bilgi için bkz. Demirci, Muhsin, “Gaybî Bir Bilgi Kaynağı Olarak Vahiy”, *Kur‘ân ve Tefsîr Araştırmaları-V*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2003, ss. 90-95.

47 Bkz. Atmaca, Gökhan, “Kur‘ân’ın Evrenselliği Çerçevesinde Gaybî Haberler”, *DÜSBED*, sayı: 16, ss. 306-326.

48 Bazı risâlelere, muhtemelen hem hacimce geniş oldukları hem de diğer risâlelere oranla daha ehemmiyetli görüldükleri için özel birer isim verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin *Sözler*’deki “10. Söz”e “Haşir Risâlesi”; *Mektûbat*’daki “19. Mektub”a “Mu‘cizât-ı Ahmedîye”; *Şuâlar*’daki “7. Şûâ”ya “Âyetü'l-Kübrâ” isminin verilmesi gibi.

49 Nursî, *Sözler*, s. 405.

50 Burada zikredilen âyetlerin bazılarının meâlleri daha önce geçmişti, geçmeyenler aşağıda verilmiştir.

51 Rûm, 30/60; Mümin, 40/55, 77: “Sabret! Muhakkak Allah’ın va‘di hakır!”

52 Fetih, 48/27.

53 Fetih, 48/28.

54 Rûm, 30/3-4.

55 Kalem, 68/5-6: “Hanginizin deli (şaşkın/çarpılmış) olduğunu yakında göreceksin, onlar da görecekler!”

56 Tûr, 52/30: “Yoksa ‘(O) bir şâirdir, biz de onun, zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoğuz!’ mu diyorlar?”

57 Mâide, 5/67.

58 Bakara, 2/24.

59 Bakara, 2/95: “...hiçbir zaman onu (ölümü) asla temennî etmeyeceklerdir...”

60 Fussilet, 41/53: “Onun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar, âyetlerimizi (varlığımızın delillerini) onlara hem dış dünyada (âfâkta) ve hem de kendi içlerinde (enfüste) göstereceğiz...”

61 İsrâ, 17/88: “De ki: ‘Andolsun, insanlar ve cinler şu Kur‘ânın mislini (meydana) getirmek için bir araya toplansalar ve birbirlerine destek olsalar bile yine onun mislini getiremezler (yapamazlar).’”

62 Mâide, 5/54: “...Allah, kendilerini sevdiği ve kendisini seven, müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı ise izzetli (sert/zorlu) bir kavim getirecektir. (Bu kavim/millet) Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından da çekinip korkmazlar...”

63 Neml, 27/93: “De ki: ‘Hamd Allah’a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek siz de onları

görüp tanıyacaksınız...”

64 Mülk, 6729/: “*De ki: ‘(Sizi kendisine davet ettiğimiz) O (Zât), Rahmân olan (Allah)dır ki biz O’na îman etmiş ve ancak O’na tevekkül edip dayanmışızdır. Artık apaçık bir dalâlet içinde olan kimmiş? İleride siz de bileceksiniz.’*”

65 Nûr, 24/55.

66 Nursî, *Sözler*; s. 405-406.

67 Nursî, *Sözler*; s. 407.

68 Nursî, atıf yaptığı “11. Söz” risalesinde, belirttiği bu hususları detaylıca ele almaktadır. Bkz. Nursî, *Sözler*; s. 120-129.

69 Bkz. Nursî, *Sözler*; s. 48-119.

Kur'ân'ın İ'câz Vecihlerinden Biri Olarak Lafzındaki Câmiiyyet

Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Edebî yönden eşsiz bir mucize olan Kur'ân-ı Kerim'in pek çok i'câz (mucize oluş) yönü vardır. Bunlardan biri de, câmiiyyeti, az sözle çok geniş manalar ifade etmesidir. Kur'ân'ın câmiiyyetinin, lafzındaki câmiiyyet, manasındaki câmiiyyet, ilmindeki câmiiyyet, mebahisindeki câmiiyyet, üslûp ve icâzındaki câmiiyyet gibi farklı boyutları vardır. Bu makalede, ağırlıklı olarak Kur'ân'ın lafzındaki câmiiyyeti konusu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İ'câz, Kur'ân'ın Câmiiyyeti, İcâz, Edebî Mucize.

The Qur'an's Sophistication in Wording as One of the Miraculous Aspects

Abstract

The Qur'an is unique literary miracle. The Holy Qur'an's miraculous has many ways, namely that there are many aspects. Within this context there are different dimensions for The Qur'an's sophistication: These are sophistication in the wording, sophistication in the meaning, sophistication in the knowledge, sophistication in the themes, sophistication in the style, syntax and concise. In this article, the theme of Qur'an's sophistication in the wording will be mainly investigated.

Key Words: Miraculous, The Qur'an's Sophistication, Concise, Literary Miracle.

Giriş

Kur'an'ın mucize oluş yönleri, özellikleri; ilahi bir kelam olup beşerin takatinin fevkinde bulunuşunun, insanların onun bir benzerini getirmekten aciz kalmalarının alametleri manasında kullanılan “i'câz vecihleri” hakkında farklı tasnifler söz konusudur. Bazı âlimler onun i'câz yönünü bir tek özelliğinde aramışlardır. Kur'an'ın i'câzının onun kelime ve cümlelerinin harikulade örgüsünde olduğunu ifade eden “nazım” görüşü ve insanların Allah tarafından Kur'an'a muaraza etmekten alıkonulmaları, böyle bir işe tevessül etmekten sarf edilmeleri, yani uzaklaştırılmalarını ifade eden “sarfe” görüşü gibi. Bazıları ise i'câz vecihlerinin bir değil birden çok olduğunu belirtmişler, bu hususta çeşitli vecihler sıralamışlardır.

İ'câz vecihlerine (yönlerine) dair eski ve yeni tasnifleri¹ birlikte değerlendirdiğimizde, Kur'an'ın i'câz vecihlerinin *edebî* (lugavî/nazım), *teşriî*, *gaybî* ve *ilmî* i'câz olarak özetlenebileceğini söyleyebiliriz. *Edebî yönden i'câzı* (mucize oluş) nazmındaki i'câz, lügavî i'câz veya üslubundaki harikuladelik olarak da isimlendirilmiştir. *Teşriî i'câz*, getirdiği ahkâm ve prensiplerin insanlığın ihtiyacına cevap vermesi, beşeri sistemlerin fevkinde oluşu manasında kullanılmıştır. *Gaybî i'câz*, Kur'an'ın hem geçmiş milletlere hem de gelecekte yaşanacak birtakım hadiselerle

dair gaybî haberler ihtiva etmesidir. Daha çok sonraki âlimlerin dile getirdiği *ilmî* (*bilimsel*) *i'câz* ise, Kur'ân'ın nüzul döneminde bilinmeyen birtakım bilimsel gerçeklere işaret etmesidir. Bunların yanında, Kur'ân-ı Kerîm'in, Peygamberimizin arzusu hilafına ayetler içermesi, daima yeni kalması, tekrar tekrar okunmasının bıkkınlık vermemesi gibi, bazı âlimlerce dile getirilen *i'câz* vecihleri de olmuştur. Nursî ise, Kur'an-ı Kerîm'in hadsiz *i'câz* vechi olduğuna değinir.²

Kur'an'ın edebi yönden bir mucize oluşu, belagatin zirvesinde olan bu ilahi kelamın beşere ait sözlü ve yazılı eserlerden farklı olup, hiç bir beşer tarafından benzerinin ortaya konamayacağı hususu, hemen hemen bütün âlimlerin üzerinde ittifak ettiği bir *i'câz* vechidir. Kur'an'ın edebi yönden mucize oluşunun da farklı vecihleri vardır. Yani Kur'an çeşitli açılardan edebî bir mucizedir, beşerin benzerini getiremeyeceği bir belagat ve fesahate sahiptir. Onun edebi yönden mucize oluş vecihlerinin başlıcaları: Bilinen edebi türlerden farklı olması, eşsiz ahengi, lafız-mana dengesi, edebi türlerin hepsinde mükemmel olması, edebi türlerin iç içe olması, aynı anda farklı seviyelere hitap etmesi, akla ve duyguya dengeli hitap etmesi, tazeliğini muhafaza etmesi, beyan tarzının çeşitliliği,³ câmîiyyeti vb. özellikleridir.

Bu özelliklerden her biri için geniş açıklama ve örnekler zikretmek mümkündür. Bu makalede Kur'an'ın mucizevî edebî özelliklerinden sadece biri, ancak en önemlilerinden biri olarak gördüğümüz camiiyyetinin bir yönü olan **lafzındaki camiiyyeti** üzerinde duracağız. Burada öncelikle câmîiyyetten ne kastettiğimizi açıklamaya çalışacağız.

A. Camiiyyetin Anlamı

Camiiyyet az sözle çok mana ifade etmektir. Başka bir ifadeyle sözün mana bakımından zengin, kapsamlı ve şümüllü olmasıdır. Peygamberimizin, “Bana *cevâ-miu'l-kelim* verildi ve benim için kelâm kısaltıldı da kısaltıldı”⁴ hadisinde ifade ettiği gibi, sözün (kelâmın) câmi olması kısa ve vecizliğiyle beraber çok manaya delalet etmesidir. Peygamberimizin sözlerinde câmîiyyet söz konusu iken, Yüce Allah'ın kelâmında böyle bir özelliğin olmaması düşünülemez. Bilâkis Kur'ân harikulade, *i'câzlı* bir câmîiyyete sahiptir. Tefsirlerde çokça rastlanan ve “tenevvü ihtilâfî” olarak isimlendirilen, bir ayet veya bir kelime hakkındaki –birbirine zıt düşmeyen bilakis birbirine benzeyen, birbirinin manasını tamamlayan- farklı mana vecihleri onun bu özelliğinin emareleridir.⁵

Mu'cizât-ı Kur'âniyye Risâlesi'nde Kur'ân'ın câmîiyyeti konusunu geniş bir şekilde ele alan Nursî bu konuda şu açıklamalarda bulunur:

Kur'ân lafızları öyle bir tarzda vaz' edilmiştir ki, her bir kelâmın, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bazen bir sükûtun çok vecihleri bulunabiliyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir. Kur'ân bu özelliğiyle, bu kâinatın Yüce Yaratıcısının kelâmı olarak farklı mertebelerdeki insanlara, an-

layış, zekâ ve kabiliyetçe farklı muhataplara feyzini dağıtıp, nurunu saçmaktadır. Kur'ân, ayrı asırlar, dönemler üzerinde yaşamış insanlara bu kadar bol bir şekilde mânâlarını saçmış olduğu halde, tazeliğini, gençliğini zerre kadar zâyî etmeyerek, gayet kolay bir tarzda, sehl-i mümtenî bir sûrette, herkese anlayışına uygun bir ders verdiği gibi, aynı derste, aynı sözlerle anlayışları çeşitli, dereceleri farklı pek çok tabakalara dahi ders verip iknâ eder. Nasıl ki “*el-Hamdülilah*” gibi bir lâfz-ı Kur'ânî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi, aynı lafız, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir; aynen öyle de, Kur'ân'ın mânâları, dağ gibi akılları doyurduğu gibi, sinek gibi küçücük, basit akılları dahi aynı sözlerle eğitir, tatmin eder. Zirâ, Kur'ân ins ve cinnin bütün tabakalarını imâna dâvet eder. Hepsi için imânî ilimleri ders verir, ispat eder. Avâmın en ümmîsi havâssın en ileride olanıyla omuz omuza, diz dize verip beraber Kur'ân dersini dinleyip istifade ederler. Kur'ân-ı Kerîm öyle bir semavî sofradır ki, binler muhtelif tabakada olan fikir, akıl, kalp ve ruhlar o sofrada gıdalarını buluyorlar, arzuları yerine geliyor. Hattâ pekçok kapıları kapalı kalıp, istikbâlde geleceklere bırakılmıştır.⁶

B. Kur'ân'ın Câmîyyetinin Farklı Boyutları

Nursî, mezkûr eserinde *Kur'ân'ın câmîyyet-i hârikulâdesini* şu başlıklar altında sıralamıştır:⁷

-*Lâfzındaki câmîyyet*: Konumuz olan bu câmîyyet çeşidi hakkında ilerleyen satırlarda tafsilatlı bilgi verilecektir.

-*Mânâsındaki câmîyyet*: Kur'ân'ın manasının câmi olması, ihtiva ettiği manaların bolluğu, genişliği, bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynak gibi insanlığın bütün manevi ihtiyaçlarını karşılamasıdır.

-*İlmindeki câmîyyet*: Kur'ân'ın ilmini câmi olması, bünyesinde pek çok ilmin özünü, temel prensiplerini ve hulasalarını barındırmasıdır.

-*Mebâhisindeki câmîyyet*: Konularının çeşitli olması, Allah, insan, kâinat, dünya, ahiret, iman, ibadet, ahlâk vs. pek çok konuyu uyumlu bir şekilde ele almasıdır.

-*Üslup ve icâzındaki câmîyyet*: Kur'ân'ın üslubunun bilinen beşeri üsluplardan farklı, veciz ve harikulade olmasıdır.

C. Kur'ân'ın Lafzındaki Câmîyyet

Kur'ân'ın câmîyyet çeşitlerine dair bu özet ifadelerden sonra, asıl konumuz olan Kur'ân'ın lafzındaki câmîyyete yani Kur'ân lafızlarının, kullanıldıkları makam ve konuları itibariyle ifade ettikleri geniş manalara dair örneklerle geçmek istiyoruz. Öncelikle Kur'ân'ın câmi ayetlerinden biri olarak gördüğümüz Tevbe Sûresi, 41. ayet üzerinde durarak, ardından diğer ayetlerden örneklerle bu konuyu

açıklamaya çalışacağız:

“*Hafîf* انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *ve ağır olarak savaşa çıkınız. Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad ediniz. Eğer bilerseniz, sizin için hayırlı olan budur*” (Tevbe, 41) ayetindeki “hafif ve ağır olarak/خِفَافًا وَثِقَالًا” kelimeleri ayetteki konumları itibariyle *câmi* kelimeler olduğundan bu kelimelerin tefsirinde çok çeşitli manalar zikredilmiştir. Burada tespit ettiklerimizi sıralayacağız:

1. Genç ve yaşlı olarak (Hasan-ı Basrî, İkrime, Mücâhid),
2. Kolay ve zor şartlarda, (Ebû Sâlih),
3. Fakir ve zengin olarak (Ebû Sâlih),
4. Zayıf ve şişman olarak,⁸
5. Meşgul ve meşgul değilken (Hakem),
6. İstekli ve isteksiz olarak (İbn Abbas, Katâde),
7. Süvari ve piyade olarak (Ebû Amr, Evzâî),
8. Sanat sahibi ve sanatsız olarak (İbnu Zeyd),
9. Evli ve bekâr olarak (Yemân b. Riyâb)
10. Çocuklu çocuksuz (Zeyd b. Elsem),
11. Sağlıklı ve hasta (Cuveybir),
12. Hafif ve ağır deve ile (Ali b. İsâ, Taberî)
13. Hafif ve ağır silahlı olarak (Sa'lebî)
14. İtaate istekli, muhalefeti ağır görerek,
15. Mubarezeyle istekli, sabır için ağırlığını koyarak (Mâverdi).⁹

Başka ayetlerde kör, topal ve hastaların savaşa katılmamalarında beis olduğunun bildirilmesiyle bu maddelerden bazıları istisna kılınmıştır. Keza, bazı maddeleri diğerlerine tercih etmemiz de mümkündür. Nitekim parantez içinde zikrettiğimiz görüş sahipleri, ilgili manaları tercih etmişlerdir. Ancak, ayette bu manalardan herhangi birinin kesinlikle kastedilmediğini iddia etmek zordur. Hepsinin kastedilmesi de muhtemeldir. Eğer Yüce Allah bu manalardan sadece birini kastetseydi, onu açıkça beyan ederdi. Böylece bu farklı yorumlar söz konusu olmazdı. Mademki, böyle yapmayı çeşitli manalara muhtemel olan bir ifade kullanmıştır, o halde bu manaları –gramer ve belagete uygun olanları- kastetmiştir, en azından böyle anlaşılmasına müsaade etmiştir diyebiliriz.

Zikredeceğimiz diğer misallerde de durum böyledir. Bu durum, Kur'ân'ın câmîyyetinden kaynaklanmaktadır.¹⁰ Meydânî de, ayetin manasının küllî (genel) olmasıyla beraber, tefsirlerinin bu küllî mananın örnekleri veya tatbikatı nevinden cüz'î olabildiklerine dair bu ayeti misal olarak zikretmiş, manasına dair dokuz madde sıraladıktan sonra, “Lafız, küllî delâletiyle bu tefsirlerin tamamına muhtemel olduğu müddetçe bir veya birkaç manaya tahsis etmeye sebep yoktur. Doğru olan, “ağır” ve “hafif” lafızlarıyla uygunluk arz eden bütün manalara hamletmek-tir” diyerek bu görüşü dile getirmiştir.¹¹

Aslında “hafif” ve “ağır” kelimelerinin manası açık olup kelimelerin zatında, yani tek başına ele alındıklarında bir câmiyyet (geniş mana ifade etme) söz konusu değildir. Ancak Kur'ân-ı Kerim bu iki kelimeyi öyle bir sadede, öyle bir konumda, öyle bir ifadede kullanmıştır ki, bu kelimeler câmiyyet kazanıp anlam alanları genişlemiştir. İşte i'câz parıltıları bu kullanımda hissedilip görünmektedir.

Bu konuda diğer bir örnek de وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ... “Onlar için gücünüzün yettiğince kuvvet hazırlayınız...” ayetindeki “kuvvet” kelimesine kazandırılmış câmiyyettir. Şöyleki, ayette bu kuvvet mutlak olarak zikredilmiş, keyfiyeti hakkında tafsilata girilmemiştir. Böylece ifade her türlü kuvveti içine alacak bir mana kazanmıştır. Yani Kur'ân sözü kısa tutmakla manayı genişletmiş ve böylece icâzlı bir i'câz ortaya çıkmıştır. Tefsirlerde bu ayetle ilgili yorumlar da bu durumu ortaya koymaktadır: Bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz.¹²

1. Kuvvet, erkek atlardır. Ayetin devamında geçen ribâtu'l-hayl ise, dışı atlardır. İkreme'ye ait olan bu görüşe göre, böylece ayette hem erkek hem de dışı atların savaş için hazırlanması istenmektedir.

2. Kuvvet, silahtır.

3. Kuvvet birlik ve beraberliktir.

4. Allah'a güvenmek ve dayanmaktır.

5. Kuvvet (ok) atmaktır. Bu görüş Peygamberimizin, ayetle ilgili olarak buyurduğu “İyi biliniz ki kuvvet (ok) atmaktır”¹³ hadisine dayanmaktadır.

6. Düşmana karşı kuvvetli olmayı sağlayacak her türlü savaş araç ve gereçleri.

Görüldüğü gibi bu tefsirlerin hepsi ayetin manası hakkında akla gelebilecek, makul manalardır. Bazıları manaca daha uygun olsa da diğerlerini kabul etmemek için bir gerekçe oluşturmazlar. Burada başka kuvvetler zikretmek de mümkündür. Örneğin, Müslümanların maneviyatının takviye edilip güçlendirilmesi, savaş için erzak ve mühimmat tedarik etmek, savaş eğitimi vs. Çünkü bu makamda “kuvvet” kelimesi, tüm bu manaları içerecek keyfiyette “câmi” bir kelime konumundadır.

Peygamberimizin açıklaması ise, ayetin câmiyyeti dâhilindeki manalardan birisidir. Yoksa ayetin manası sadece budur manasında değildir. Tıpkı Fatiha suresindeki “mağdûbi aleyhim” (gazaba uğrayanlar) ve “dâllîn” (dalalet düşenler) hakkında, birinci grubun Yahudiler, ikincisinin Hıristiyanlar olduğunu belirtmesi gibi. Peygamberimizin bu nevi açıklamaları ortam, zaman ve mekân itibariyle akla gelen ilk örneklerdir. Yoksa ayetin manası geniştir. Kıyamete kadar gelip geçen her türlü benzer fırkaları kapsamaktadır.

Kur'ân'ın mana yüklü câmi ayetlerinden olan وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا “Sizi tavırdan tavıra geçirerek yarattı” (Nûh, 14) âyetindeki “etvâr” kelimesi de zikredildiği makam itibariyle câmiyyet kazanmıştır. Bu itibarla ayet, insanın ana rahmindeki nutfe, alaka, mudğa gibi evrelerine; hayat boyunca geçirdiği çocukluk, gençlik, ihtiyarlık gibi merhalelerine işaret etmekte, kezâ darlıktan bolluğa, bolluktan darlığa, zenginlikten fakirliğe, fakirlikten zenginliğe geçme gibi durumları ve farklı

*ahlakî ve bedenî özelliklerde yaratılma gibi geniş manaları ifade etmektedir.*¹⁴

Nursî de gerek ilgili başlık altında gerekse başka yerlerde, Kur'ân'ın lafzındaki camiiyyetle alakalı çeşitli misaller zikreder.¹⁵ Daha çok bilimsel tefsire konu olmuş birtakım ayetlere Kur'ân'ın câmîiyyeti açısından yaklaşarak bu nevi ayetlerin taşımış olduğu mana zenginliğini gözler önüne serer. Şimdi bu konuda zikrettiği bazı ayetleri Kur'ân'ın câmîiyyeti açısından nasıl ele aldığına bakalım:

1. Misâl: *اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ* “O Allah ki, yedi semayı arzudan da onların mislini yarattı” (Talâk, 12) ayetine Kur'ân'ın câmîiyyeti açısından yaklaşarak, “arzın da yedi sema gibi yaratılmasını” şöyle izah etmiştir:

“Küre-i Arz her ne kadar semavata nisbeten çok küçüktür, fakat hadsiz İlahî masnuların meşheri, mazharı, mahşeri, merkezi hükmünde olduğundan; kalb, cese mukabil geldiği gibi, Küre-i Arz dahi, koca hadsiz semavata karşı bir kalb ve mânevî bir merkez hükmünde olarak mukabil gelir. Onun için zeminin küçük mikyasta eskiden beri *yedi iklimi*; hem Avrupa, Afrika, Okyanusya, İki Asya, İki Amerika namlarıyla maruf *yedi kıt'ası*; hem denizle beraber Şark, Garb, Şimal, Cenub, bu yüzdeki ve yenedünya yüzündeki mâlûm *yedi kıt'ası*; hem merkezinden tâ yer kabuğuna kadar hikmeten, fennen sabit olan bitişik ve çeşitli *yedi tabakası*, hem canlılar için medâr-ı hayat olmuş yetmiş basit ve cüz'î unsurları tazammun edip ve “*yedi kat*” tabîr edilen meşhur *yedi nevi küllî unsuru*; hem dört unsur denilen su, hava, ateş, toprak ile beraber, mevâlid-i selâse denilen madenler, bitkiler ve hayvanların *yedi tabakaları* ve *yedi kat âlemleri*; hem cin ve ifrit ve sair muhtelif şuur ve hayat sahibi mahlûkların âlemleri ve meskenleri olduğu, çok sayıdaki ehl-i keşf ve ashâb-ı şuhûdun şehadetiyle sabit *yedi kat arzın âlemleri*; hem küre-i arzımıza benzeyen *yedi ayrı küre* dahi bulunmasına, canlılara makarr ve mesken olmasına işaretten *yedi tabaka* yani *yedi küre-i arziye* bulunmasına işaretten Küre-i Arz'ın dahi *yedi tabaka* olduğu Kur'ân âyetlerinden anlaşılmıştır. İşte yedi nevi ile yedi tarzda, *arzın yedi tabakası* mevcut olduğu tahakkuk ediyor.”¹⁶

2. Misal: *وَالْجِبَالُ أَوْتَادًا* “Dağları da yeryüzüne kazık yaptık” (Nebe', 7) âyeti, camiiyyeti açısından çeşitli insanlara göre şu şekillerde anlaşılabilir:

a. Herhangi bir müminin hissesi, bu ayetin irşadıyla zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağlardaki faydaları ve nimetlerini düşünerek Yaratıcısına şükretmektir.

b. Bir şâir ise bu âyeti okuyunca şunları hisseder: Yeryüzü bir taban; gök kubbesi, üstünde konulmuş lambalarla süslenmiş muhteşem bir mavi çadır; ufkî bir daire sûretinde ve semânın etekleri başında görünen dağlar ise o çadırın kazıkları gibidir.

c. Çadırda yaşayan bedevî bir edip ise bu âyeti okuyunca, yer yüzünü bir çöl, dağ silsilelerini pek çok ve çeşitli bedevî çadırları gibi, güyâ toprak tabakası yük-

sek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o toprak perdesini yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok çeşitli mahlûkatın meskeni olarak tasavvur eder.

d. Bu âyeti okuyan bir coğrafyacı ise, Dünyayı uzayda yüzen bir gemi veya denizaltı ve dağları o gemi üstünde tespit ve muvâzene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder.

e. Bu âyet üzerinde tefekkür eden bir sosyolog ise görür ki, yeryüzünün imarının direği beşerdir. Beşer hayatının direği dahi, hayat kaynakları olan su, toprak ve havanın istifadeye lâıyk bir surette muhafazasıdır. Bunu sağlayan ise dağlardır. Zira dağlar su mahzenleri olduğu gibi, rutubeti cezbetme özellikleriyle havayı tarayıp temizlerler. Sıcaklık ve soğuğu dengeledikleri gibi, havaya karışan zararlı gazları çökelterek havanın tasfiyesine sebep olurlar, keza toprağı da çamurluk, bataklık ve denizin istilasından muhafaza ederler.

f. Bir tabiat bilimci ise bu âyetten şunları anlar: Küre-i arzın karnındaki bâzı inkılap ve imtizacların neticesinde meydana gelen zelzele ve sarsıntılar dağların zuhuruyla sükûnet bulur. Yeryüzünün hiddet ve gadabı, dağların menfezleriyle teneffüs etmekle sakinleşir.¹⁷

Yukardaki anlayışların her birinin bu câmi ayetin anlam yelpazesi içinde bir yeri olduğunu düşünebiliriz. Çünkü bu anlayışlar ayetin lafızlarına uygun, belagatçe hoş karşılanabilecek manalardır. Ayetteki “*evtâd*” (direkler) kelimesi, “*ci-bal*” (dağlar) için kullanılmakla böyle bir câmiyyet ortaya çıkmıştır.

3. Misal: *“أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا*” (*İnkâr edenler görmediler mi ki, gökler ve yer bitişikken onları ayırdık...*) (Enbiya, 30)

a. Bu âyetteki “*ratkan/ bitişikken*” kelimesi, bir âlime, -İbn Abbas’ın anlayıp açıkladığı manada- şöyle ifhâm eder ki: Gökyüzü berrak, bulutsuz; yeryüzü kuru ve hayatsız, nebatata gayr-ı kâbil bir halde iken; göğü yağmurla, yeri bitkilerle açıp, bir nevi izdivaç ve aşılama sûretinde bütün canlıları o sudan yaratmak öyle bir Kadîr-i Zülcelâlin işidir ki; yeryüzü O’nun küçük bir bostanı ve semânın yüz örtüsü olan bulutlar onun bostanında bir süngerdir.

b. Muhakkik bir bilim adamı ise anlar ki: Kâinâtın yaratılışının ilk halinde semâ ve arz şekilsiz birer küme, toplu birer madde iken, Cenab-ı Hak, onları açıp yaymak suretiyle ayırarak güzel bir şekil, menfaatli birer sûret vermiştir.

c. Başka bir bilim adamı ise bu kelimeden anlar ki: Güneş sistemini teşkil eden Dünya ve diğer gezegenler başlangıçta güneşe bitişik açılmamış bir hamur şeklinde iken, Yüce Allah, o hamuru açıp gezegenleri birer birer yerlerine yerleştirerek, güneşi orada bırakıp yeri buraya getirerek, yeryüzüne toprak sererek, sema cânibinden yağmur yağdırarak, güneşten ziya serptirerek dünyayı şenlendirip, bizleri içine koymuştur.¹⁸

Kur'ân'ın câmiiyyeti açısından bakıldığında bu ayetin yukardaki manalara -bir kısmına işaret yoluyla da olsa- delâlet ettiğini düşünebiliriz. Çünkü bu ayet gerçekten geniş tefsir ve izahları gerektiren önemli bir ayettir.

Kur'ân'ın câmiiyyetini nazara almayan bazı alimler ise, bu manalardan sadece birini tercih ederek başkalarını eleştirmiş, doğru bulmamışlardır. Örneğin, bu ayetin bilimsel i'câz'ın en ilginç örneklerinden olduğunu belirten Gamravî, ikinci manayı tercih ederek şu izahta bulunur: “Çünkü bu âyet, astronomi bilginlerinin kâinatın başlangıçta –henüz yıldız ve galaksiler teşekkül etmeden önce- bir tek kitle olduğunu, daha sonraları parçalara ayrılmak suretiyle peyderpey oluştuğunu keşfetmelerinden çok önce bu gerçeği haber vermiştir. Ayette semavât ifadesi çoğul olup bütün gökleri, kâinatı içine alan bir ifadedir. Dolayısıyla bu ayet, henüz göklerin ve yerin bir arada buldukları kâinatın ilk halini ifade etmektedir.” Kevâkibî ise, Arz'ın güneş sisteminden ayrıldığı bilgisini, bu ayetle irtibatlandırarak üçüncü manaya meyletmiştir.¹⁹

Gamravî, bu ayet hakkındaki izahından sonra, bilimsel tefsire karşı çıkararak Kur'ân'daki kevnî ayetlerden ancak nüzul dönemindeki Arapların anladığı manayı anlamamız gerektiğini söyleyenlerin bu âyetin izahında İbn Abbas'ın bu âyetin tefsirinde söylediği “Sema yağmur yağdırmıyor, arz da bitki vermiyor surette ratk iken, semayı yağmurla arzı da bitkilerle açtı” ifadelerine sığınmak zorunda kaldıklarını belirtir, şöyle devam eder: “Hâlbuki Kur'an bütün beşere hitap etmektedir. Onun ayetlerini her asırdaki insanlar bilgileri nisbetinde anlar. Böylece her asırda bilimsel i'câz tazelenir. Onların kabullendikleri tefsir sadece bulutlarla donanmış sema için söz konusudur. Oysa âyette semavât ifadesi geçmektedir.” Ali Abdulvâhid Vâfî ise, bu ayeti İbn Abbas'ın izahına dayanan eski tefsirlerde anlatıldığı gibi anlamakta ve yeni yorumları –bilhassa bu ayeti güneş sistemiyle irtibatlandırmayı- çeşitli açılardan tenkit etmektedir.²⁰

Böylece, ayetlerin câmiiyyetini nazara alanlar, uygun olan tüm manaların muhtemel olduğuna işaret ederken, meseleye Kur'ân'ın câmiiyyeti açısından bakmayanlar ise, sadece bir manayı –eski görüşü veya yeni yorumu- tercih etmiş, diğerlerini tenkit etmişlerdir. Bazıları ise, bu konuda ihtiyatlı veya şüpheli davranmayı tercih ederek bu tür yorumlara girmekten kaçınmışlardır.

Bizce de en doğru yaklaşım, meseleye Kur'ân'ın câmiiyyeti açısından yaklaşmaktır. Bu durumda önceki ayette, ne İbn Abbâs'ın görüşünü reddetme ne de diğer görüşleri tamamen kaldırıp atma söz konusu olacaktır. Ancak, yukardaki manaların hepsini ayetin câmiiyyeti açısından muhtemel görmek, birinin diğerinden kuvvetli olduğunu belirtmeye mani değildir. Nitekim bizce de, ayette semavât (gökler) ifadesi geçtiği için, ikinci mana daha kuvvetli görünmektedir. Çünkü ayette daha çok, kâinatın ilk halindeki bütün gök cisimlerinin bir arada oluş keyfiyetine dikkat çekiliyor. Dolayısıyla big-bang (büyük patlama) teorisıyla dile getirilenleri çağrıştıran bir durum söz konusudur. Bu ayetten, arzın güneşten ayrıldığı

sonucuna ulaşmak ise, dolaylı yoldandır. Yani bu ayrılmanın sonucunda zamanla dünya ve diğer gezegenlerin de güneşten ayrıldığı düşünülebilir.

Dolayısıyla, bilimsel tefsire karşı olanların, ayetlerin manasını bir tek manaya veya sadece nüzul dönemindeki muhatapların anladığı manaya hasretmelerinin altında yatan temel sebep Kur'ân'ın bu önemli özelliğini dikkate almamak veya bu özelliğinden habersiz olmak olduğunu söyleyebiliriz. Keza, bazı bilimsel tefsir taraftarlarını “öncekiler bazı kevnî ayetleri anlamamışlar”, “bazı ayetleri ancak modern ilimleri tahsil edenler anlar”²¹ şeklindeki iddialara iten sebep de yine Kur'ân'ın bu özelliğinin farkında olmamaktır. Oysa Kur'ân'ın bu eşsiz ve mucizevî yönü göz önüne alındığında bir ayetin her devre ve her kesime hitap eden -birbirine zıt düşmeyen- mana tabakaları olduğu için bu tür aşırı görüşlerle kimse kimseye itiraz etmeyecektir.

4. Misal,...*وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا*, “Güneş de karar kılacağı bir yöne doğru akıp gider” (Yâ-sîn, 38)

“*وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا*”daki *lâm* (ل); hem kendi manasını (için), hem *فى*(içinde) manasını, hem *إلى* (-e, -a doğru) manasını ifade eder.

a. Avâm o *lâm*'ı “*إلى*” manasında görüp anlar ki, “Size nisbeten ışık verici, ısındırıcı, hareketli bir lamba olan güneşin, elbette bir gün seyri bitecek, karar yerine yetişecek, size faydası dokunmayacak bir sûret alacaktır.”

b. Bir âlime de *lâm*'ı “*إلى*” manasında gösterir. Fakat güneşi yalnız bir lamba değil, bahar ve yaz tezgâhında dokunan Rabbânî mensucâtın bir mekiği, gece-gündüz sayfalarında yazılan Samedânî mektupların mürekkebi, nur bir hokkası sûretinde tasavvur eder.

c. Bir astronomi bilginine *lâm*'ı “*فى*” mânâsında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve yörüngesi üzerinde zenberek gibi bir cereyan ile, sistemindekileri Allah'ın emri ile tanzim edip hareket ettirir.

d. Dikkatli bir hakîme, şu *lâm*'ı hem *illet* manasında, hem *zarfiyet* manasında tutturup şöyle ifham eder ki: Sâni-i Hakîm, işlerine zâhirî sebepleri perde ettiğinden, evrensel çekim kanunu adındaki kanunuyla, sapan taşları gibi, gezegenleri güneşle bağlamış; ve o çekim ile farklı, fakat muntazam hareketle o gezegenleri hikmetle döndürüyor; ve o çekimi doğurmak için, güneşin kendi merkezindeki hareketini zâhirî bir sebep etmiş. Demek, “*لِمُسْتَقَرٍّ*”in manası, “*فى مستقر لها لاستقرار*”, yani, “kendi müstekarrı içinde manzumesinin istikrarı ve nizâmı için hareket ediyor” demektir. Çünkü, İlâhî bir kanun olarak hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet câzibeyi doğurur.

e. Şâirâne bir fikir sahibine şu *lâm*'dan ve istikrardan şöyle bir mana fehmine gelir ki: Güneş nurânî bir ağaçtır, gezegenler onun hareketli meyveleri. Ağaçların aksine olarak, güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse düşüp

dağılacaklar.

f. Şair ruhlı, hüşyar kalb sahibi birisi ise şu lâm'dan ve istikrardan şöyle tahayyül edebilir ki, güneş meczub bir serzakirdir. Halka-i zikrin merkezinde cezbeli bir zikr eder ve ettirir.

Evet, güneş bir meyvedardır; silkinir, tâ düşmesin seyyar olan yemişleri.

*Eğer sükûtuyla sükûnet eylese, cezbe kaçır, ağlar fezâda muntazam meczubları.*²²

Burada Nursî'nin bu konudaki örneklerine dair bir tetimme olarak, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ifadeleri mutlak olarak zikredip tafsilatı beyan hususundaki sükût-tan kaynaklanan câmîyyete dair zikrettiği misallerine de değinelim:

1. Misal: *إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ* “Ancak İmân eden, sâlih ameller işleyenler müstesna (onlar zararda değildir)” (Şuara, 227; Asr, 3) âyetinde “sâlihât” kelimesinin mutlak olarak zikredip, *salihâtın* neler olduğunun belirtilmemesi hakkındaki tefsirini zikredeceğiz. Şöyle diyor:

“Kur'ân, *sâlihât*'ı mutlak, müphem bırakıyor. Çünkü ahlâk ve faziletler, hüsün ve hayır çoğu nisbîdirler. Nev'den nev'e geçtikçe değişir. Sınıftan sınıfa nâzil oldukça ayrılır. Mahalden mahalle tebdil-i mekân ettikçe başkalaşır. Cihet muhtelif olsa muhtelif olur. Fertten cemaate, şahıstan millete çıktıkça mâhiyeti değişir. Meselâ, cesaret, sehavet, erkekte gayret, hamiyet ve muavenete sebeptir. Kadında nüşuza, vakahate, zevc hakkına tecavüze sebep olabilir. Meselâ, zayıfın kavîye karşı izzet-i nefsi, kavîde tekebbür olur. Kavînin zayıfa karşı tevazuu, zayıfta tezellül olur. Meselâ, bir ulu'l-emr, makamındaki ciddiyeti vakar, mahviyeti zillettir. Hânesinde ciddiyeti kibir, mahviyeti tevazudur. Meselâ, tertib-i mukaddematta tefviz, tembelliktir. Terettüb-i neticede tevekküldür. Semere-i sa'yine, kısmetine rıza kanaattir; meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcuda iktifa, dühimmetlidir. Meselâ, fert, mütekellim-i vahde olsa; müsamahası, fedakârlığı, amel-i sâlihtir. Mütekellim-i maa'l-gayr olsa hiyanet olur. Meselâ, bir şahıs, kendi namına hazm-ı nefis eder, tefahur edemez. Millet namına tefahur eder, hazm-ı nefis edemez. Herbirinde birer misal gördün; istinbat et. Mademki, Kur'ân, bütün tabakata, bütün a'sârda (asırlarda), kâffe-i ahvâlde şâmil bir hitab-ı ezeldir. Hem nisbî hüsün, hayır çoktur. *Sâlihât*'taki ıtlakı, belîğâne bir îcâz-ı mutnebirdir. Beyanda sükûtu, geniş bir sözdür.”²³

2. Misal: *وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* “İşte felaha erenler de ancak onlardır” (Bakara, 5) âyetinde sükût ve ıtlaktan neş'et eden câmîyyete dair de şunları söylüyor: “Hem meselâ *هُمُ الْمُفْلِحُونَ* da bir sükût var, bir ıtlak var. Neyle zafer bulacaklarını tayin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü bir kısım muhatabın maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız cennet'i düşünür. Bir kısım, saadet-i ebediyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rıza-yı

İlahîyi rica eder. Bir kısım, rü'yet-i İlahiyeyi gaye-i emel bilir ve hâkeza.. Bunun gibi pek çok yerlerde Kur'an, sözü mutlak bırakır, tâ umumi olsun. Hazfeder, tâ çok manaları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte الْمَفْلُحُونَ der. Neye felah bulacaklarını tayin etmiyor. Güya o sükûtla der: “Ey Müslümanlar! Müjde size. Ey müttaki! Sen cehennemden felah bulursun. Ey sâlih! Sen cennete felah bulursun. Ey ârif! Sen rıza-yı İlahîye nail olursun. Ey âşık! Sen rü'yete mazhar olursun.” ve hâkeza... İşte Kur'an, câmiyyet-i lafziye cihetiyle kelâmdan, kelimeden, huruftan ve sükûttan her birisinin binler misallerinden yalnız numune olarak birer misal getirdik. Âyeti ve kıssatı bunlara kıyas edersin.”²⁴

3. Misal: Allah isminin diğer esma-i hüsnayı da içine alan câmi özelliğinden yola çıkarak bu ismin ifade ettiği câmiyyet-i lafziyyeyi de şöyle ifade eder: “Meselâ: *وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ* âyeti, o kadar vücuhu var ve o derece meratibi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülûklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâyük bir gıda-yı manevî, bir taze mana almışlar. Çünkü «Allah» bir ism-i câmi' olduğundan esma-i hüsnâ adedince tevhidler içinde bulunur. *لَا رَزَاقَ إِلَّا هُوَ * لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ * لَا رَحْمَنَ إِلَّا هُوَ* ve hâkeza...”²⁵

4. Misal: Kıssalardaki câmiyyete (pekçok gaye ve fayda için zikredilişine) misal olarak da Hz. Musa'nın (a.s) kıssasını zikrederek şöyle der: “Hem meselâ: Kıssas-ı Kur'aniyeden kıssa-i Musa Aleyhisselâm, âdeta asâ-yı Musa Aleyhisselâm gibi binler faideleri var. O kıssada, hem Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm'ı *teskin ve teselli*, hem küffarı *tehdid*, hem münafıkları *takbih*, hem Yahudileri *tevbih* gibi çok makasdı, pekçok vücuhu vardır. Onun için surelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-u bizzât olur, diğerleri ona tâbi kalırlar.”²⁶

Saîd Ramazan el-Butî de “*Üslûbunun kültür ve asırları farklı olan bütün insanlara hitab etmeye uygun olması*” başlığı altında ele aldığı Kur'an'ın camiiyeti konusunda şunları söylüyor: Kur'an-ı Kerim'in, kendisi dışında başka bir kitapta bulunmayan bir özelliği daha vardır ki o da, manalarının anlayış ve kültürleri, zaman ve mekânları farklı olan bütün insanlara hitap etmeye uygun olmasıdır. Farklı anlayış ve kültür seviyeleri olan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa farklı yorumlara açık bir âyet okunduğu zaman âyetin onların her birine anlayışları ölçüsünde manasından verdiğini görürsün. Onların her biri ilminin ulaşabildiği ölçüde bir mana hisseder. Bunun manası, âyet birbirine aykırı manalar ihtiva ediyor demek değildir. Bilakis mana birdir, fakat bu mananın *sathı, derinliği ve kökleri* vardır (sath, umk ve cüzûr). Herhangi bir kimse yakın, sathî manayı anlar. Kültürlü kimse daha derin manalara intikal eder. Mütahassis araştırmacı ise mananın köklerine nüfuz eder. Keza zamanın geçmesiyle manasında yeni açılımlar olduğu başka bir ayeti ele alıp önce ilk Müslümanlara arz ettiğimizi düşünelim. Şüphesiz kendi asır ve durumlarına uygun olan kastedilmiş manayı anlayacaklardır. Daha sonraki asırlara okuduğumuzda ise onlar da kendi asırlarına ve durumlarına uy-

gun bir mana anlayacaklardır. Bu her iki mana da ayetin yakın delâlet alanı içinde olmasına rağmen anlayışlarda farklılık söz konusu olacaktır. Bu anlayışlarda bir tekellûf ve lafza taşıyamayacağı yük yükleme söz konusu değildir. Fakat yaşadıkları dönemde ikinci manaya dikkatlerini çekecek bir durum söz konusu olmadığı için bu mana (ikinci mana) öncekilere matvî (dürülü/kapalı) kalmıştır.

Bûtî bu konuda şu misalleri veriyor:

1. Misâl, “*Semada burçlar kulan Allah'ın şanı yücedir. Ve orada bir kandil (sirâc) ve ışıldayan (münîr) bir ay kıldı*” (Furkan, 61) âyetindeki güneş ve ayın tavsifinde, bütün insanların anladığı bir *sath* (sathî mana), alimlerin ve mütefekkirlerin ulaşabileceği bir *derinlik*, bir de mütehasıs araştırmacıların anlayabileceği *uzak kökler* vardır. Ayet üslubuyla bu üç mana derecesini taşımaktadır. Her bir gruba gücü ve anlayışı nispetince hissesini verir. Avamdan bir Arap bu âyetten anlar ki, güneş ve ayın her biri yeryüzüne ışık gönderirler. Tabirlerdeki değişiklik lafızda çeşitlilik içindir diye düşünür. Arapçada ihtisas sahibi bir mütefekkir ise bu mananın ötesinde şunu anlar ki, güneş nurla (ışıkla) beraber hararete de sahiptir. Bu yüzden “sirâc” olarak ifade edilmiştir. Ay ise, hararet olmaksızın sadece ışık gönderir. Bu mana da doğru olup âyet lugavî açıdan delalet etmektedir. Astronomi alanında ihtisas sahibi bir araştırmacı ise bu âyetten anlar ki, Ay karanlık bir gök cisimidir. Işık saçması, kendisine nisbetle “sirâc”a benzetilen güneşin ziyasının üzerine aksetmesi sebebiyledir. Bu mana da doğru olup, âyet lügat ve sigası açısından delalet etmektedir. Nitekim, Arapçada, ortadaki kandil sebebiyle aydınlanmış bir oda için “ğurfetun munîratun” denir. Işık saçan kandile veya çıraya ise, “kabesun munîrun” değil de “kabesun mudîun” denir. Çünkü ışık bizzat ondan ve onun içinden çıkmaktadır. Böylece âyet, üslup ve sigasıyla insanlara, istidat ve fikrî kabiliyetleri ölçüsünde istifade edebilecekleri bir şekilde hitap etmektedir.²⁷

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا
أَيَّاتِ اللَّهِ وَتَتَّقُوهُ وَأَعْلَمُوا بِمَوَازِينِ الْحَقِّ وَكُلُّ شَيْءٍ فَصْلَانَاهُ تَفْصِيلًا
“Gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki âyet (delil) kıldık. Gece âyetini (ay'ı) sildik (mahavnâ), gündüz âyetini (güneş'i) aydınlatıcı yaptık ki hem Rabbinizin nimetlerinden faydalanasınız, hem de yılların sayısını ve hesabı bilesiniz. Biz her şeyi açık açık bildirdik” (İsrâ, 12) âyeti de yukarıdaki açıklamaları desteklemekte, güneşin ışığının kendinden, ayın ışığının ise, kendinden değil güneşten alındığına işâret etmektedir. Çünkü İbn Bâdîs'in ifadesiyle, “mahv” kelimesi yazılmış bir şeyi silmek, bir yerdeki izleri silip izale etmek manalarına gelir. Dolayısıyla, gece âyetinin mahvı, ışığını silmek manasına gelir. Bu durum da, onda başlangıçta ışık (ziya) var iken sonradan izale edildiğini göstermektedir. Böylece âyet, ay ışık saçan bir gök cisimi iken sonradan ışığının giderilip karanlık kılındığını ifade etmektedir. Astronomi ilmince de isbat edilmiştir ki, ay ışıksız bir cisim olup ışığını güneşten almaktadır. Bilim adamları, ayın da dünya gibi, başlangıçta çok sıcak olup sonradan soğuduğunu söylemektedirler. Sıcak olduğu dönemlerde ışık saçarken, soğuyunca ışığını kaybetmiştir. Böylece bu

âyet, ayın başlangıçta ışık saçarken sonradan bu özelliğini yitirdiğini ifade ettiği gibi, nurunun müktesep olup, güneşten geldiğine de işaret etmektedir. Çünkü ışığı izale edildiği halde onda nur görmemiz, bu nurun kendisinden olmadığına delildir. Güneşle beraber zikredildiğine göre, ışığını ondan aldığı anlaşılır.²⁸

2. Misâl, وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا “Arzı da bundan sonra (yuvarlayarak) yaydı” (Nâziât, 30)

Bu âyeti arz ve onun heyeti hakkında ancak gördüğü şekli olan uzayıp yayılmasını bilen bir kimse okuduğunda, bu âyetteki “dehâ-hâ” ifadesinden yayılıp uzanmayı anlar. Bu doğru bir anlayış olup kelime yakın sözlük manasıyla delalet eder. Sonra bu âyeti bir astronomi alimi veya bu asırdaki herhangi kültürlü bir kimse okuduğunda “dehâ-hâ” ifadesinden dairevîlik ve kürevîlik manasını anlar. Bu da bu kelime hakkında doğru bir anlayıştır. Çünkü bu kelime hem yuvarlaklık hem de yayılma manasını taşımaktadır. Bu, arz hakkında çok dakik bir tavsiftir. Bu kelime İbnu'r-Rûmî'nin şu beyitlerinde her iki manasıyla kullanılmıştır:

إن أنس لن أنس خبازا مررت به يدحو الرقاقة وشك اللحم والبصر

ما بين رؤيتها في كفه كرة وبين رؤيتها قوراء كالقمر

إلا بمقدار ما تنداح دائرة في صفحة الماء يلقي فيه بالحجر

“Her şeyi unutsam da rastladığım bir fırıncıyı asla unutamam.

Neredeyse göz açıp yumuncaya kadar lavaşları yuvarlayıp yayıyordu (يدحو)

Avucunda top halinde görünmesiyle ay gibi yayılmış hali arasında,

Ancak içine taş atılmış su yüzündeki dairenin büyümesi kadar bir süre vardır.”²⁹

3. Misâl, *Hem binmeniz, hem de zinet olsun diye atlar, katırlar, merkepler yarattı. Hem sizin bilemeyeceğiniz daha neler neler yaratıyor/ yaratacak!*” (Nahl, 8) âyetinde de ikinci misaldeki gibi anlayışlar söz konusudur. Bu âyeti öncekiler okuyor, sadece “*Hem binmeniz, hem de zinet olsun diye atlar, katırlar, merkepler yarattı*” ifadesini anlıyorlardı. Çünkü binitler ve onlardaki nimetlere dair, bu kısım onların yaşantılarına mutabıktı. Devamı olan “*Hem sizin bilemeyeceğiniz daha neler neler yaratıyor/yaratacak!*” cümlesini okudukları zaman, ne gibi binitlerin kastedildiğini bilmedikleri için çeşitli tevil ve tefsirler arasında bocalıyorlardı. Bu âyeti okuyan günümüz insanı ise, âyetin bu kısmıyla kastedilenin önceki vasıtalara ilave edilmiş olan modern ulaşım vasıtaları olduğu hususunda şüphe duymaz. Böylece âyet, sadece bir kavme veya bir nesle değil de, ard arda gelen bütün asırlara hitap etmektedir.³⁰

Vahîduddin Hân da, bilimsel meselelere işaret eden ayetlere öncekilerin bakışlarının sathî, şimdikilerin ise daha derinlemesine olduğuna dair şu misalleri verir.

1. Misal: وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّخْجُورًا “O, birinin suyu tatlı ve içmeye elverişli ve öbürününki acı ve tuzlu olan iki denizi birbirine saldı, fakat bu iki suyun birbirine karışmasını önleyen bir engel, aşılmaz bir set koydu” (Furkân, 53) ve مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ “İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar. Fakat aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşmazlar” (Rahmân, 19-20) âyetlerinde ifade edilen gerçeğin eski insanlar tarafından da bilindiğini ancak bu durumun yani “Aralarında bir engel vardır karışmazlar” ifadesinde işaret edilen, iki farklı denizin sularını birbirine karışmaktan engelleyen kanunun (yüzey gerilimi kanunu) ancak birkaç on yıl önce keşfedildiğini, bu keşifle önceki müşahede arasında bir tearuzun söz konusu olmadığını söyler.

2. Misal: O Allahdır ki, semavatı gördüğümüz gibi/gördüğünüz direlerin başkasıyla yükseltti” (R’ad, 13) âyetine bakış açılarıdır. Bu âyetin eskilerin gözlemlerine uygun olduğunu, çünkü semadaki yıldız, gezegen vs. direksiz olarak duruyor gördüklerini, yenilerin de aynı şeyi müşahede ettiklerini ancak, çekim kanunuyla ifade edilen ve âyette “gördüğünüz direlerin başkasıyla” (بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا), yani görünmeyen direlerden bahsedildiğinin de farkına vardığını söyler.³¹

3. Misal: her biri bir yörüngede akıp gidiyorlar” (Enbiya, 33; Yâ-sîn, 40) âyetinde eskilerin müşahede ettiği zahirî hareketin yanında, yenilerin, semavî cisimlerin yörüngelerinde döndüklerini anladığını, يُعْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا “Geceyi gündüze bürür. Onu sür’atle takip eder” (A’râf, 54) âyetinde de müşahede edilenlerin perde arkasında yerin yörüngesi üzerindeki dönüşüne işaretinin fark edildiğine değinir.³²

Ancak Hân, bazı âyetlerde eskilerin anlayışlarına yenilerin ilave bakış açıları olduğunu belirtirken, diğer yandan bazı âyetlerde ifade edilen bir kısım meseleler hakkında ise eskilerin hiçbir bilgisi olmadığını söyler. Örneğin, çeşitli mana tabakaları olan, “Yeryüzüne de sağlam dağlar yerleştirdi ki sizi sarsmasın” (Nahl, 15; Lokman, 10) âyeti hakkında böyle bir iddiada bulunur. “Arzı da bundan sonra yaydı...” (Nâziât, 30-31) âyetinde de eskilerin hakkında hiçbir şey bilmedikleri bir konunun, “kıtaların uzaklaşması nazariyesi” olarak isimlendirilen, bütün kıtaların başlangıçta bir arada bitişik halde iken yarılıp birbirlerinden uzaklaştıklarına dair yeni keşfedilmiş bilimsel gerçeğin dile getirildiğini ifade etmektedir.³³ Ancak, âyetteki *dahv* ifadesinin bu manaya delaleti açık olmadığı gibi, eskilerin bu ifadeden hiçbir şey anlamadığını iddia etmek de kanaatimizce isabetli değildir. Hâlbuki meseleye Kur'an'ın câmîyyeti açısından yaklaşarak, bu âyet hakkında da eskilerin ve yenilerin farklı bakış açıları olabileceğini söylemesi daha isabetli bir davranış olurdu.

Sonuç

Burada Kur'ân'ın câmiyyeti konusunda yöneltilecek bir soru ve cevabını ele alarak bu konuyu tamamlamak istiyoruz. Şöyle ki, bazıları tarafından şöyle bir soru yöneltilebilir: “Bir ayet hakkındaki çeşitli anlayışların kastedildiğini nasıl anlayabiliriz? Belki de Kur'ân bu manaların hiçbirini kastetmemiş, tamamen farklı bir şeyi kastetmiştir?” Bu konunun başında Tevbe Suresi, 41. ayetin manasına dair görüşlerden sonra kısmen cevaplandırmaya çalıştığımız bu soruyu Nursî, “Eğer desen: Geçmiş misâllerdeki bütün mânâları nasıl bileceğiz ki, Kur'ân onları irâde etmiş ve işaret ediyor?” şeklinde yönelterek ardından şu cevabı veriyor: Mâdem Kur'ân bir hutbe-i ezeliyedir, hem çeşitli tabakalar halinde asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün insanlara hitap ediyor, ders veriyor. Elbette o çeşitli anlayış seviyelerine göre müteaddit manaları derc edip irâde edecektir ve irâdesine dair emâreleri olacaktır... Araççaya uygun, dinî prensipler açısından hak olmak şartıyla, belâgatça makbul ve güzel karşılanan bütün vecihler ve manalar, çeşitli İslâmî ilimlere mensup âlimlerin icmâıyla ve ihtilâflarının şehâdetiyle, Kur'ân'ın manalarındandır. O manalara derecelerine göre birer emâre vazetmiştir; bu emare ya lafzîdir, ya da mânevîdir. Manayla ilgili olanı, ya siyâk veya sibâk-ı kelâmdan çıkar veya başka âyette o mânâyâ işaret eden bir emare bulunur. Mu-hakkikler tarafından yazılan yüz binler tefsirler, Kur'ân'ın câmiyyet ve lafzındaki harikaların açık delilleridir.³⁴

Özetle, câmiyyet, edebî yönden eşsiz bir mucize olan Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olup, kanaatimizce onlarca ciltlere ulaşan tefsirlerin, açıklama ve yorumların yapılmasının temel sebeplerinden birisi onun bu mucizevî yönüdür. Her bir müfessir onun cami ifadelerinin kapsama alanındaki manalardan uzanıp alabildiklerini, keşfedip ulaşabildiklerini açıklamışlardır. Onun camiiyyetinin de-finesini açıp çeşitli mana mücevherleri toplamışlardır. Kur'ân'ın câmi bahçesine girip çeşitli meyveler toplamış, çiçek demetleri oluşturmuş, muhtelif manalar hissetmişlerdir. Onun uçsuz bucaksız mana denizine dalıp, kabiliyet ve maharetleri nispetince mana ve belagat incileri çıkarmışlardır.

Dipnotlar

- 1 Kur'an'ın i'câz vecihlerine dair tasnifler hakkında bkz. Hasan Yılmaz, *Ebu'l-Hasen er-Rummanî ve İ'câzu'l-Kur'an'ı*, Erzurum, 1995, s. 30-36 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi AÜSBE.); Hasan Yılmaz-Şehmus Demir, “Kur'an'ın İ'câz Yönleriyle İlgili Geleneksel ve Çağa daş Görüşlere Genel Bir Bakış”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl, 8, 200418/, s. 5459-.
- 2 Bkz. Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, İstanbul, 1994; 25. Söz'ün Mukaddimesi.
- 3 Sadık Kılıç, *Kur'an Dildeki Sonsuz Mu'cize*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2014, s. 32 vd., 83 vd.; Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belağatı ve İ'câzı Üzerine*, EKEV. Yayınları, Erzurum, 2001, s. 13 vd., 109 vd.; *İ'câz ve Belağat Deyimleri*, EKEV. Yayınları, Erzurum, 2001, s. 69 vd., 129-133.
- 4 Bu hadisi Nesâî de İbn Abbâs'tan nakletmiş, Askerî de mürsel olarak rivayet etmiştir. Başka sahih kaynaklarda da benzer manada rivayetler vardır (Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 308).
- 5 Tefsirdeki ihtilâf, genellikle –tezat değil de- tenevvü şeklinde vaki olmuştur. Dolayısıyla buradaki ihtilâf, çeşitlilik manasındaki ihtilâftır. Tenevvü ihtilâfı iki türdür. Birincisi maksadın ayrı ayrı eş anlamlı kelimelerle ifade edilmesidir. İkincisi, her bir müfessirin genel bir şeyin ayrı ayrı örneklerini zikretmesidir. (İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli'l-Tefsîr*, Beyrut, tsz., s. 14; Hâlid el-Akk, *Usûlu'l-Tefsîr ve Kavâiduhu*, Beyrut, 1986, s. 84). Sırat-ı mustakîm hakkında; İslâm, Kur'an, Allah'ın dinine ulaştıran yol, Resulullah ve ashabının yolu şeklindeki tefsirler gibi (Ebu'l-Hasen el-Mâverdî, *en-Nüketüve'l-Uyûn*; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmî'l-Tefsîri*, 59). Bu tefsirler arasında zıtlık manasında bir ihtilaf olmadığı, aksine, birbirine yakın, bir bütünün parçaları gibi birbirini tamamlayan açıklamalar olduğu açıktır. Bu yüzden bu tür açıklamalar tenevvü ihtilâfı olarak isimlendirilmektedir. Bu konuda geniş bilgi ve örnekler için bkz. Şâdi Eren, “Kur'an'ın Bütünlüğü ve Tefsirde Tenevvü İhtilâfı”, *EKEV Akademi Dergisi*, sayı, 2, Mayıs 1998, s. 2642-. Mustafa Müslim ise, Kur'an'ın üslûbunun esnekliğine, farklı vecihleri olabileceğine dikkat çekerek, câmîyyet yerine “murûnetu üslûbî'l-Kur'an/ Kur'an üslûbunun esnekliği” ifadesini kullanmıştır (a.g.e., s. 161). Keza bkz. Mevdânî, *et-Tedebbür*, s. 567 vd. (Bir sözün birden çok mana için birlikte kullanılması başlığı).
- 6 Nursî, *Sözler*, s. 390-391.
- 7 Tafsilat için bkz. Nursî, *Sözler*, s. 391-404.
- 8 Bu görüşe âyetin sebab-i nüzûlü delâlet etmektedir. Şöyle ki: İri cüsseli, şişman bir sahabî olan Mîkdâd (r.a) Peygamberimizin yanına gelerek, savaşa çıkmak için müsaade ister, bunun üzerine bu âyet nâzil olur. (bkz. İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmî'l-Tefsîr*, Beyrut, 1987, III, 300).
- 9 Mâverdî, II, 365-366; İbnu'l-Cevzî, III, 300-301.
- 10 Kur'an'daki bu câmîyyet ahkâm âyetlerinde de tecelli ettiği içindir ki, müctehitler âynü âyetten hareketle muhtelif içtihatlarla yönelmişlerdir.
- 11 Abdurrahman Habenneka el-Meydânî, *et-Tedebbürü'l-Emsel li-Kitâbillahi Azze ve Cell*, Dimaşk, 1987, s. 60-61.
- 12 Bkz. Mâverdî; İbnu'l-Cevzî, ilgili âyetin tefsiri.
- 13 Müslim, *İmaret*, 167.
- 14 Bkz. Mâverdî, VI, 102. Kezâ başka bir örnek olarak şâkile kelimesinin farklı mana vecihleri için bkz. Musa Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevre'nin Etkisi”, *Atatürk Ü. İlahiyat F. Dergisi*, sayı, 25 (2006), s. 125 vd.
- 15 Bediüzzaman, Mucizât-ı Kur'âniyye Risalesinin (25. Söz) baş tarafında, seçtiği örneklerle ilgili şu açıklamada bulunur: “Bu Mu'cizât-ı Kur'âniyye Risalesindeki ekser âyetlerin herbiri, ya mülhidler tarafından medâr-ı tenkid olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şübhelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte bu “Yirmibeşinci Söz” öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlarını ve nüktelerini beyân etmiş ki, ehl-i ilhad ve fennin kusur zannettikleri noktalar i'câzın lemaâtı ve belâğât-ı Kur'âniyenin kemâlâtının menşe'leri olduğu, ilmî kaideleriyle isbat edilmiş. Bulantı vermeme için onların şübheleri zikredilmeden cevab-ı kat'î verilmiş. “وَالْجِبَالِ أَوْتَادًا”، “وَالشَّمْسِ تَجْرِي”، gibi. Yalnız Yirminci Söz'ün Birinci Makam'ında üç-dört âyette şübheleri söylenmiş.”

- 16 Nursî, *Lem'alar*, s. 59.
- 17 Nursî, *Sözler*, s. 391-392; *es-Saykalu'l-İslâmî*, s. 46-47. Bu âyetteki evtâd (kazık) ifadesinde, dağların da tıpkı kazıklar gibi yer altında uzantılarının olduğuna işaret edilmiştir (Süleyman Tarâvene, *el-İ'câzu'l-İlmiyyufl'l-Kur'âni'l-Kerîm, el-Kevnu ve'l-Mâu*, Ammân, 2000, s. 28).
- 18 Nursî, *Sözler*, s. 392-393.
- 19 Ahmed Ömer Ebu Hacer, *et-Tefsîru'l-İlmiyyufl'l-Kur'ân fi Mizan*, Beyrut, 1991, s. 190, 255.
- 20 Ebu Hacer, s. 256.
- 21 Örneğin Abdulaziz İsmail, “*Her şey Allah'ı hamdiyle tesbih eder*” (İsrâ, 44) âyetini öncekilerin anlamadığını ancak, cemadât dahil her şeyin Allah'a boyun eğdiği şeklinde tevil etmek suretiyle ifade ettiklerini söyler. Ona göre bu âyetin asıl manası ise, Tabii bilimlerle ilgilenen alimlerin ispat ettikleri, her şeydeki atomlarının sürekli bir hareket halinde olmalarıdır. Ebu Hacer, s. 194 (el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs ve't-Tefsîru'l-İlmiyyufl'hi'den). Halbuki, bu anlayışın hakkı ancak âyetin işâreti veya remzi sayılabilir. Ayetin gerçek manası budur denilemez.
- 22 Nursî, *Sözler*, s. 393-394.
- 23 Nursî, *Sünuhât*, s. 19.
- 24 Nursî, *Sözler*, s. 428.
- 25 Nursî, *a.y.*
- 26 Nursî, *a.y.*
- 27 Saîd Ramazan el-Bûtî, *min Revâii'l-Kur'ân*, Dımaşk, 1975, s. 114-115. “Münafıkların hali, o kimsenin haline benzer ki aydınlanmak için bir ateş yakar. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların gözlerinin nurunu giderir ve karanlıklar içinde bırakır, onlar da göremez olurlar” (Bakara, 17) âyetinde “ateşin çevresini aydınlatması”nın ziya (edâet) kelimesiyle, ışıklarının gitmesinin ise nûr ile ifadesinde de bu fark gözetilmiştir. Çünkü ziya ateşten kaynaklanmaktadır. Onlara yansıyan ise nûrdur (Tarâvene, s. 40).
- 28 Abdulhamid b. Bâdîs, *Tefsîr İbn Bâdîs*, Beyrut, 1995, s. 46-47.
- 29 Bûtî, a.g.e., s. 116.
- 30 Bûtî, a.g.e., s. 116-117.
- 31 Bu manaya göre “teravnehâ”daki zamir (hâ), semavât'a değil de amed kelimesine racidir. Kırca, bu mananın daha doğru olduğunu, çünkü zamiri uzaktaki isme (semavât) değil de yakındaki isme (amed) göndermenin Arap dili kurallarına göre daha uygun olduğunu belirtir. Kırca da, âyetin birinci manasının halka, ikinci manasının ise bilim adamlarının anlayışına yönelik olduğunu belirtir (bkz. Celal, *Kur'ân'a Yönelişler*, İstanbul, tsz.,s. 229-230). Bizce de bu görüşü destekleyen durumlardan birisi de sadece amed kelimesinin geçtiği bu âyet ve benzeri olan Lokman suresi 10. âyetinde “teravnehâ/görüyorsunuz/gördüğünüz” ifadesinin zikredilmesi, amed kelimesinin geçmediği semavatla ilgili diğer ayetlerde bu ifadenin (teravnehâ) geçmemesidir. Bu durum, bu ifadenin “amed” kelimesinin sıfatı olduğunu, dolayısıyla “gördüğünüz direklerin başkasıyla/gördüğünüz direkler olmaksızın (görmediğiniz direklerle)” manasını destekliyor.
- 32 Vahiduddin Hân, *el-İslâm Yetehaddâ*, Beyrut, 1985, s. 142, 143.
- 33 Hân, s. 147, 149.
- 34 Nursî, *Sözler*, s. 395.

Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden “Tenâsüb”, Risâle-i Nur Örneği

Mehmet SALMAZZEM¹

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Öz

Kur'ân'ın lafız ve mana itibariyle benzersizliğini konu edinen i'câz, olgusal olarak nüzûl döneminde idrak edilmiş; ancak onun kuramsal ve mahiyet itibariyle sınırları, hicrî ikinci asrın sonu ya da üçüncü asrın başlarında belirlenmiştir. Öte taraftan i'câzla bağlantılı olan Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki ilişki, hicrî dördüncü asırda bir ilim olarak ortaya konulmuştur. Bu ilişki, klasik ve modern dönem İslâm âlimlerinden birçok kişi tarafından Kur'ân'ın önemli i'câz yönlerinden biri olarak görülmüştür. Bu çalışmada, modern dönem İslam âlimlerinden biri olan ve eserlerinde i'câz meselesine sıkça vurgu yapan Said Nursî'nin, Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki ilişkiyi hangi bağlamda ve nasıl bir perspektifle ortaya koyduğunun tespit edilmesi hedeflenmektedir. Mevzu bahis meseleyi Risale-i Nur örneğinde ele alan bu makalede, konuyla ilgili farklı yaklaşımlara da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tenâsüb, İ'câz, Risale-Nur, Kur'ân, Sure, Ayet.

The “Relation” which a Face of Miracle in the Qur'an, the Case of Risale-i Nur

Abstract

Miracle, which subjects Qur'an's uniqueness in respect of its utterance and meaning is factually been recognized in the time of revelation; but its theoretical and contextual boundaries is been determined in the end of second or in the beginning of third century of the hegira calendar. On the other hand, the relation between the surah and the verses of the Qur'an which are related to miracles was founded as a discipline in the fourth century of hegira calendar. This relation is seen as important angle of miracle by many classic and modern Muslim scholars. In this study, the relation between surah and the verses of the Qur'an which are related to miracles is aimed to be founded in accordance with Said Nursi who is a modern Muslim scholar and emphasizes miracles in his works. This article, which covers this subject in the case of Risale-i Nur, also allows for different perspectives in this regard.

Key Words: Relation, I'jaz, Risale-i Nur, Qur'an, Surah, Verse.

GİRİŞ

Said Nursî, gençlik yıllarında gördüğü bir rüya üzerine Kur'ân'ın i'câz özelliğini beyan etmek ile kendisini yükümlü görmüş²; daha sonra Van'da Tahir Paşa konağında iken okuduğu bir gazetede, İngiliz sömürge bakanının Kur'ân'ı işaret ederek kendi meclislerinde “Bu Kur'ân, Müslümanların elinde kaldıkça biz onlara hakiki hakim olamayız; ya Kur'ân'ı ortadan kaldırmalıyız veya onları Kur'ân'dan

soğutmalıyız” sözü üzerine onun Kur'an'ın i'câz yönünü ortaya koyma ve bunu her tarafa yayma kararı perçinlenmiş.³ Nursî'nin bu kararı ve daha sonra birçok risalesinde bu konuya değinmesi, hatta 100 sayfa civarında *Mu'cizât-ı Kur'âniye* adındaki risalesinde bu mevzuyu oldukça etraflı ve derinlemesine ele alması, Kur'an'ın i'câzı meselesini kendi düşünce dünyasının esası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Terimsel olarak bir mananın en belîğ yol ile ifade edilmesi olarak tarif edilen⁴ i'câz, Nursî tarafından Kur'an'ın ilahi kaynağının en büyük delili olarak görülmektedir.⁵ Ayrıca Nursî, i'câz olgusunu Kur'an'ın tahrif ve taklit edilmesine engel olan en güçlü faktör olarak değerlendirmektedir.⁶ Kur'an'ın lafız ve manalarıyla sayısız i'câz özelliklerine sahip olduğunu⁷ belirtmekle beraber Nursî'nin –yaklaşık- 40 i'câz vechini ancak etraflıca ele aldığı görülmektedir. Onun eserlerinde değindiği bütün i'câz yönlerini bu makalemizde ele almamız mümkün olmadığından çalışmamızı, Kur'an'ın i'câz yönlerinden olan ve Risale-i Nur'da sıkça üzerinde durulan “tenâsübü'l-Kur'an” meselesiyle sınırlandırmayı hedefledik.

I. Tenâsüb Kavramı

N-s-b/ن-س-ب harflerinden türetilen ve sözlükte yakınlık, benzerlik gibi anlamlara gelen “tenâsüb”, tefâul babından bir mastardır. Tenâsüb ile aynı kök harflerinden türetilen ve yakın anlamları taşıyan “münâsebet” ise mufâale babından bir mastardır. Söz konusu iki mastar ile aynı kök harflerinden türetilen “neseb”, sözlükte; soy, akrabalık, yakınlık gibi anlamlara gelir. Örneğin; Arapçada “fulânun nesebî” denildiğinde “falan kişi benim akrabamdır” anlamı kastedilir. N-s-b harflerinden türetilen kelimelerin çoğunda yakınlık, bağlantı, ilişki gibi benzer anlamların olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim akrabalar arasında soy ilişkisi olduğu için akrabalığı ifade üzere neseb kelimesi kullanılmaktadır.⁸

Terim olarak ise tenâsüb/münasebet, ayetlerle ilgili olsun ya da olmasın herhangi bir mevzudaki; genel, özel, aklî, hissî ya da hayalî gibi ilişki türlerini ya da sebep-müsebbep, illet-malul, benzerlikler ya da zıtlıklar gibi zihinsel gereklilikleri ifade eder.⁹ “Tenâsüb” ilminin “Münâsebâtü'l-Kur'an” ilminden daha kapsayıcı olduğunu ifade eden el-Bika'î (ö. 885/1480) ise “tenâsüb” kavramını kısaca herhangi bir hususun sıralanışındaki hikmeti ortaya koyan ilim olarak tanımlarken Münâsebetü'l-Kur'an'ı ise surelerinden harflerine kadar Kur'an'ın bütün öğelerindeki tertibin hikmetini ortaya koyan ilim olarak tarif etmektedir.¹⁰ Modern dönem Kur'an ilimleri araştırmacılarından Mustafa Müslim'e göre ise “tenâsüb” kısaca herhangi bir boyutta iki şey arasındaki bağlantıya denir.¹¹

“Münâsebetü'l-Kur'an” ilmi, müstakil bir disiplin olarak ve “el-münâsebe beyne'l-âyât, tenâsübü'l-ây ve's-süver, et-tenâsüb beyne'l-âyât ve's-süver” gibi isimlerle tefsir literatüründe yer almaktadır.

Kur'an'ın ayet ve sureleri arasındaki tenasübü, bir ilim olarak ortaya koyan

ve bu ilme dönük âlimleri teşvik eden ilk isim olarak Ebû Bekr en-Nisâbü'rî'nin (ö.318/931) ismi zikredilmektedir. Diğer taraftan bu konuya özgü tasnifte bulunan ya da bu mevzuyla eserlerinde sıkça ele alan klasik dönemdeki isimlerin başında Fahreddîn er-Râzî (ö.606/1210), Ebû Ca'fer b. Zübeyr (ö.708/1308), ve Ebû Hayyan'ın (ö.745/1344) isimleri gelmektedir.¹² Söz konusu bu isimlerden sonra hicrî IX. yüzyılda yaşamış ve bu mevzuyla *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyâtî ve's-Su-ver* adlı tefsirinde yoğun bir şekilde ele alan klasik dönem müfessirlerinden el-Bika'î'nin (ö.885/1480) isminin de burada zikredilmesinde yarar vardır. Ayrıca modern dönem müfessirlerinden Abduh (ö.1322/1905), Reşid Rıza (ö.1353/1935), Seyyid Kutub (ö.1385/1966), Derveze (ö.1404/1984), Said Havva (ö.1409/1989), ve Sabunî'nin (ö.1436/2015) eserlerinde önemli ölçüde bu konuya ilişkin örnekleri bulmak mümkündür. Ne var ki dikkatli bir gözlem ve özverili bir çabayı gerektirdiğinden müfessirlerin çoğunun bu meseleyi gereğince ele almadıkları ileri sürülmektedir.¹³ Nursî de Kur'ân'ın tamamında tenasübün varlığından bahsetmekle birlikte bunların yüzeysel bakış açılarıyla idrak edilmesinin olanaksız olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Bu ifadeler, aslında Kur'ân'daki tenasübün fark edilmesinin ciddi bir gayret gerektirdiğini gösterir. Nitekim Bikâ'î gibi bu konuya ilgi duyan birinin, Kur'ân'daki bazı ayetlerdeki münasebeti anlamak için aylarca düşündüğünü ifade etmesi¹⁵ bu yargıyı doğrulamaktadır. Fakat her ne kadar sureler ya da ayetler arasındaki tenasübün tespit edilmesi, belli düzeyde zihinsel eksersiz yapmayı ve mesai harcamayı gerektirdiği inkâr edilemese de zorlama bazı yollarla bütün sure ya da ayetler arasında çeşitli irtibat türlerinin oluşturulmaya çalışılması, mantıklı olmadığı gibi yanlış sonuçlara da kapı aralayabilir. Zira ayet ya da surelere ilişkin nüzûl sebebi, fasılalar gibi unsurlar göz ardı edilerek, bütün sure ya da ayetler arasında irtibat kanallarını inşa etmek, ilgili sure ya da ayetlerde hedeflenen hükümün ya da mesajın asıl mecrasından sapmasına yol açacağı unutulmamalıdır. Bu konuyla alakalı önemli tespitlerde bulunan ve Kur'ân ilimleri araştırmacılarından biri olan Subhî Salih'in ifade ettiklerinin hatırlanmasında yarar vardır. Ona göre gerek sure gerekse ayetlerdeki tenasüb meselesi, ilgili sure ya da ayetin içerdiği konuların benzerlik oranıyla alakalıdır. Ayet ya da surelerin baş tarafı ile son kısımları, aynı mevzuyla paylaşmaları durumunda söz konusu unsurlar arasında güçlü bir münasebetin olduğu inkâr edilemez. Fakat çelişkili önermeler ve değişik sebeplerle ayet ya da sureler arasında kurulmak istenen örüntülerin makul ve geçerli kabul edilmesi güçtür.¹⁶

Mahiyet açısından “tenasüb” mevzusuna dönersek; yukarıda genel olarak tenasüb kavramının terimsel anlamında belirtilen niteliklerin, Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki münasebet mevzusunda da dikkat çekilen hususlar olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle ayet ve surelerdeki mana ile ilgili genel, özel aklî, hissî ya da hayalî irtibatların yanında sebep-müsebbep, illet-malul gibi zihinsel ilişkiler, Münâsebetü'l-Kur'ân ilminin konusunu belirler.¹⁷

Kur'ân ilimleri içerisinde müstakil bir disiplin olmakla birlikte ayet ve sureler arasındaki ilişki; bazı müfessir,¹⁸ i'câz araştırmacısı,¹⁹ Münasebetü'l-Kur'ân meselesine ilişkin eser yazan müellifler²⁰ tarafından Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olarak da ele alınmaktadır.

Tenasüb ile ilgili görüşlerini ortaya koymaya çalıştığımız Nursî ise ileride değinileceği üzere tenasüb olgusunu Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri olarak görmekte beraber genel bir ilke olarak onu, tesânüdün başka bir ifadeyle dayanışmanın esası olarak görmektedir.²¹ Gerçekten de aile hayatından iş hayatına kadar hemen hemen her alanda dayanışmanın birincil şartının "uyum" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira uyumun olmadığı bir zeminde dayanışmanın ve dayanışmanın olmadığı bir alanda ise sürdürülebilir etkili ve verimli bir sonucun elde edilmesi güçtür. Kısacası, kaliteli ve düzgün bir ürünün elde edilmesinde fabrikadaki çarkların uyum içinde çalışması kadar; etkili ve verimli bir sözün teşekkülünde de sözcüklerin hatta harflerin de uyumlu olması önemlidir.

Kur'ân'daki tenasübün i'câz niteliğini haiz olmasıyla ilgili dikkat çekici önemli hususlardan biri ise Kur'ân'ın telif şekli ile alakalıdır. Zira 20 küsur yılda, farklı nüzûl sebeplerine binaen ve parça parça olarak nazil olan Kur'ân, eşsiz tenasüb örneklerini içermektedir. Bu çerçevede *Menâr Tefsir*'i müelliflerinden Reşîd Rızâ'nın ifade ettikleri dikkate değerdir. Ona göre farklı olaylar ekseninde ve aralıklarla nazil olmasına rağmen Kur'ân ayetleri, aynı gerdanlığa takılı inci taneleri gibi birbirleriyle uyumludur.²² Fakat insanların ortaya koydukları eserler için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Örneğin; belli bir alanda uzmanlaşmış birinin hedefi ve gayesi bilinen bir mevzuda hazırladığı bir konuşma metninde lafız ve mana açısından ister istemez birbiriyle uyumlu olmayan sözcükler yer alabilir. Uzun bir süreçte, farklı münasebetlerle ve değişik olaylar nedeniyle birçok meselede söz söyleyen birinin bütün söylemlerinin birbiriyle uyumlu olması ve daha önceki zaman dilimlerinde söylediklerini hatırlayarak bunları en son söylediğiyle ilişkilendirmesi güçtür.²³ Kısacası Kur'ân'ın teşekkül ettiği şartlar göz önünde bulundurulduğunda edebî olsun ya da olmasın, hiçbir metnin Kur'an'a benzer bir yapıya kavuşması mümkün görülmemektedir.²⁴ Esasen Kur'ân'ın telif şekline bakılmaksızın da ayet ve surelerin benzersiz bir tenasübe sahip oldukları inkâr edilemez. Ne var ki nüzûl süreci ve şekli Kur'ân'ın tenâsübündeki i'câz niteliğine önemli ölçüde katkı sağladığı yadsınamaz. Nursî, Kur'ân'ın telif şekline dikkatleri çekerek onun benzersiz bir tenasübe sahip olduğunu belirtmekte ve bu hususta şu ifadelere yer vermektedir:

Hem o Kur'ân, yirmi senede, birbirinden farklı nüzûl sebeplerine göre geldiği halde, tesânüdün mükemmel düzeyini öyle gösteriyor; güya tek bir sebeple nazil etmiştir. Hem o Kur'ân, birbirinden farklı ve tekrarlanan suallerin cevabı olarak geldiği halde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya tek bir sorunun cevabıdır. Hem Kur'ân, bir birine zıt, birçok hâdisâtın ahkâmını beyan için geldiği halde,

öylesine mükemmel bir intizamı gösteriyor ki, güya tek bir hadisenin beyanıdır.²⁵

Nursî, Kur'an'ın beyanındaki i'câzın idrak edilmesinde tarafsız olmanın önemine vurgu yapmaktadır. O, “Evet, kalbi sakamsız, aklı müstakim, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'an'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenâsüp, hoş bir âhenk, yektâ bir fesahat görür” sözleriyle Kur'an'ın beyanındaki i'câzın fark edilmesinde önyargıdan uzak ve bilişsel yeterliliğe sahip olmanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Özetle Kur'an'ın diğer i'câz vecihleri gibi lafız ve manasında yer alan tenasübündeki i'câz yönünün de onun ilahi kaynaklı olduğunu göstermektedir. Nursî'nin insandan nebatata kadar evrende yer alan bütün unsurlardaki tenasübün ancak ilahî kaynaklı olabileceğini²⁶ ortaya koyduğu üzere Kur'an'ın lafız ve mana açısından bütün öğeleri arasında bulunan eşsiz uyum da beşer üstü ilahî bir ilmin varlığıyla ancak mümkün olabilir.

II. Surelerdeki Tenasüb

Surelerdeki münasebetin çeşitli şekilleri bulunur; aynı surenin baş tarafı ile son kısmı arasında münasebet olabileceği gibi peşi sıra gelen sureler arasında da münasebet türleri görülebilir.

Surelerdeki “tenasüb” örneklerinden biri, aynı surenin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebet şekliyle alakalıdır. Kur'an'ın bütünlüğünün ispatı açısından önemli bir delil olarak sunulan²⁷ bu hususa Müminûn Suresinin baş tarafı ile sonu arasındaki insicamı örnek vermek mümkündür. “*Müminler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir*” ifadesiyle başlayan Müminûn Suresinin son kısmında “*Kâfirler asla iflah olmayacaklardır...*” ifadesi yer almaktadır. Birçok müfessir, bu ifadelere dikkat çekerek surenin bütünlüğüne işaret etmiştir.²⁸

Diğer taraftan surelerdeki münasebet türlerinden biri de yukarıda bahsedildiği üzere ardışık sureler arasında kurulmaktadır. Surelerin tertibinin tevkifî olduğunu ileri sürenler, ardışık sureler arasında çeşitli münasebet türlerini gündeme getirmektedirler. Bu bağlamda görüş beyan edenlerden biri olan Zerkeşî'ye göre peşi sıra gelen sureler arasında; sonraki surenin başı ile bir önceki surenin sonu arasında bazen açık bazen de gizli şekilde önemli münasebetler bulunmaktadır. Örneğin; Allah'ın isminin tesbih edilmesi emrini içeren ayetle son bulan Vakı'a Suresinden hemen sonra gelen Hadîd Suresinin ilk ayeti “göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'ı tesbih ettiği” yönündeki beyan ile başlamaktadır. Bir başka örnek ise Bakara Suresinin ilk ayetleriyle Fatiha Suresinin son ayetleri arasındaki ilişki hakkındadır. Surelerin münasebeti ile ilgili görüş beyan eden bazı alimlere göre Fatiha Suresinin son ayetlerinde bahsedilen “hidayet”in cevabı Bakara Suresinin başında işaret edilen “el-Kitab”ta yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Fâtiha Suresinin sonlarında bahsedilen “hidayet”, Bakara Suresinin başlarında işaret edilen Allah'ın kitabıdır.²⁹ Bu hususta çarpıcı diğer bir örnek ise Kevser Suresi

ile Mâ'ûn Suresi arasındaki tenasüb hakkındadır. Mushaf'taki sıralamada ardışık olan bu iki sure arasında başlangıç ya da son ayetleri arasında dolaylı bir münasebetten öte neredeyse Kevser Suresinde yer alan ayetlerin doğrudan Mâ'ûn Suresindeki ayetleri karşıladığı ileri sürülmektedir. Mâ'ûn Suresinde bahsedilen münafıkların özelliklerinden olan cimrilik, namazı terk etme, namazda riya gösterme ve sadaka vermeye mani olma gibi hususlar, bir sonraki sure olan Kevser Suresinde şu şekilde karşılık bulduğu iddia edilmektedir: Cimriliğin karşılığında "Kevser", namazın terki karşısında "namaz kıl" emri, gösterişe karşı samimiyet, "sadanın engellenmesine" karşı "Kurban kes" diyerek tasaddukta bulunma emredilmek suretiyle Mâ'ûn Suresinde belirtilen hususlar karşılık bulmuştur.³⁰

Ardışık surelerde anlamsal çerçeve üzerinden kurulmak istenen bağlantı, öncelikle surelerin Mushaf'taki sıralanışının tevkifi olduğunu gerektirir. Ne var ki İslam âlimleri, bu hususta müttefik değillerdir. Bazı âlimler, Kur'ân'daki bütün surelerin tertibinin icthadî, bazıları da tam aksi bir görüşle bütün surelerin tertibinin tevkifi olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki zıt görüşün ortasında yer alan diğer bir grubun görüşüne göre ise bazı surelerin tertibi tevkifi, bazılarının ise içtihadîdir. Kur'ân'daki sure tertibinin icthadî olduğunu belirtenler, özellikle bu görüşlerine dayanak olarak sahabeden bazı isimlerin sahip oldukları kişisel Mushaflardaki farklı sure tertibini göstermektedirler.³¹ Örneğin; Hz. Osman'ın Mushaf'ındaki surelerin sıralanışında "Kevser" Suresi "Mâûn" Suresinden sonra gelirken, Ubey b. Ka'b'ın Mushaf'ında "Tîn", İbn Mes'ud'un Mushaf'ında ise "Nasr" Suresinden sonra gelmektedir.³² Dolayısıyla Kevser Suresi ile Mâûn Suresi arasında yukarıda görüldüğü üzere kurulmaya çalışılan münasebet, ancak bu iki surenin ardışık gelmeleriyle anlam kazanır. Fakat az önce de belirtildiği üzere Hz. Osman dışındaki Mushaflarda söz konusu bu iki sure peşi sıra gelmediğinden bunların arasında kurulmaya çalışılan anlamsal irtibatın geçerliliği tartışma konusu olur. Kanaatimizce mevcut Mushaf'taki sure tertibinin icthadî olduğunu ileri süren birisinin peşi sıra gelen sureler arasında; önce gelen surenin sonu ile sonra gelen surenin başı arasında ilişki kurmaya çalışması isabetli olmaz. Bunun ötesinde surelerin tertibinin icthadî olduğunu belirtmekle birlikte ardışık sureler arasında çeşitli irtibat türlerini kurmaya çalışanların³³ kendi görüşleriyle çeliştiklerini belirtmede yarar vardır.

Muhtemelen böyle bir endişeden; yani Kur'ân'daki sure tertibinin tevkifli tartışmalı olduğundan, Risâle-i Nûr'da sureler arasındaki münasebet mevzusunda, Tenâsübü'l-Kur'ân ile ilgili çalışmaların çoğunda yer aldığı şekliyle; diğer bir ifadeyle anlamsal ilişki üzerinden değil, daha çok sayısal bir irtibat üzerinde durulmaktadır. Sureler arasında sayısal ilişkinin kurulmaya çalışılmasının bazı subjektif yorumların yapılmasını kaçınılmaz kıldığını belirtmede yarar vardır.

III. Ayetler Arasındaki Münasebet

Ayet ve sureler arasındaki anlam ve yapısal intizamdaki tenasüb, Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olarak kabul edilmekte³⁴ hatta modern dönem tefsirle-

rinden biri olan *Menâr Tefsir*'inde i'câz vecihleri içerisinde özel bir çeşit olarak sunulmaktadır.³⁵

Ayetler arasındaki münasebet, anlam cihetiyle birbirini tamamlama, atıf harfleriyle birbiriyle irtibatlı olma ya da rahmet-azab, korku-ümit gibi anlamca birbiriyle zıt olan hususların bir arada zikredilmesi şeklinde olabilmektedir.³⁶ Ayetlerdeki tenasüb, aynı ayetin lafızları hatta harfleri arasında olacağı gibi farklı ayetler arasında da olabilir. Risale-i Nur'da farklı bağlamlarda buna ilişkin örnekleri bulmak mümkündür. Örneğin; Nursî, lafız, anlam ve maksat bakımından aynı cümlenin bütün öğeleri arasında mükemmel uyumun olduğunu ortaya koymak için Enbiya Suresi 46. ayetinin “ *وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ* / *Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz, 'Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!' derler.* ” bir kısmını misal vermekte ve bu hususta ana hatlarıyla şunları ifade etmektedir:

Ayetin bu kısmı (“ *وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ* / *Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa...* ”) ile azabın dehşetini gözler önüne sermek için azabın en azını yani bir esintisinin dahi ne derecede şiddetli olduğu gösterilmektedir. Nitekim killeti (azlık) ifade edecek olan bu cümle; bütün kelime, hatta harfleriyle azlığı ifade etmektedir. ‘Le-in’ lafzı ise şek ve şüpheyi ifade etmesinden dolayı gerçekleşme durumu açısından killet anlamını taşımaktadır. ‘Mes-se’ lâfzı, ‘azıcık dokunmak’ demektir. Bu da killeti ifade eder. ‘Nef-ha-tun’ lâfzı, az bir koku anlamında olan killet anlamına gelir. Aynı şekilde bu sığa Arap dili gremine göre taklil ifade eder. Hatta bu lafızdaki tenvin, nekra (belirtisiz) anlamında olup taklil özelliği içindir. Bu durumda anlam şöyle olur: ‘O kadar küçük ki, bilinmiyor’. ‘Min’ harfi teb’iz içindir, ‘bir parça’ demektir. Yani killeti ifade eder. ‘A‘zabin’ ne-kâl vezninde olan bir lâfızdır ki bu da ikâba nispeten cezanın hafif bir çeşididir. Dolayısıyla bu da kilette işaret eder. ‘Rab-bi-ke’ lâfzı, Kahr, Cebbâr, Müntekım’e bedel, yine de şefkati ihsas etmekle, killeti işaret etmektedir. Dolayısıyla bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki bu kadarlık bir parça azap böylesine tesirli ise, ikâb-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur. Mukayese etme durumundaysanız buyurun kıyas edin diye ifade buyrulmaktadır. Binaenaleyh şu cümlede küçük hey’etlerin her birisi asıl verilmek istenen mesajı göstermek için bir birini adeta takviye etmektedir.³⁷

Yukarıdaki örnekte görüleceği üzere, Nursî ayetteki her öğenin aynı maksadı ortaya koymak için mükemmel bir tesânüt içinde olduğunu ileri sürer. Esasen anlamlı ve etkili bir sözün varlığı, aynı hedefi gösteren sözcüklerin uyumuyla mümkün olabilir. Nitekim Nursî, herhangi bir söz grubunda yer alan ve aynı hedefi işaret eden kelimeleri, hatta harfleri derelere; asıl maksadı ise derelerin arasında yer alan ve onları besleyen havuza benzetmektedir.³⁸ Başka bir yerde ise Nursî, belîğ bir kelamı oluşturan bütün öğelerin asıl maksada dönük olmasını belagat açısından elzem görmektedir.³⁹

Aynı hedefi göstermesi bakımından ayetteki bütün öğelerin uyum içinde olduğunu ortaya koymak için Nursî'nin verdiği yukarıdaki misal, dakik bir bakışın yanında önemli ölçüde dil uzmanlığını da gerektiren bir analizin sonucu olduğu söylenebilir. Ayrıca bu tür örneklerden anlaşılacağı üzere Nursî, Kur'an'ın tenasübündeki i'câzı harflerinin dizilişine ve onların manayla irtibatlarına kadar derinlikli bir boyuta taşımaktadır. Bu mevzuların kahir ekseriyetinin Kur'an'ın nazmıyla da alakalı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Tam da bu noktada Kur'an nazımının bilinmesi, mevzu bahis meselelerin idrak edilmesine katkı sunacağı kanaatindeyiz. Nitekim Kur'an'ın i'câzı çerçevesinde Tenâsübü'l-Kur'an konusundaki görüşlerini tespit etmeye çalıştığımız Nursî'nin de "İşarâtü'l-i'câz" adlı eserinin Kur'an'ın nazımındaki cezâleti göstermeye kâfi gelmediğini belirtmesi⁴⁰ onun bu meseleye verdiği önemi gösterir. Bu durumda nazım hakkında bazı malumatın verilmesi yerinde olacaktır. Sözlükte toplama, düzenleme ve herhangi bir şeyin başka bir şeyle yakınlaştırılması ya da bazı parçalarının birbirine eklenmesi anlamına gelen⁴¹ "nazım", terim olarak aklın gerektirdiği şekilde, delâletlerine uygun olarak ve manalarına göre kelime ve cümlelerin düzenlenmesi ve kısaca manalara göre kelime ve cümlelerin; kuralların gereklerine uyarak, düzenlenmesi şeklinde tarif edilmektedir.⁴²

Nazım ekseninde Kur'an'ın i'câzını temellendiren ilk isimler Câhız ve Kâdî Abdülcebbar gibi mutezile alimleri olsa da⁴³ sonraki süreçte Bâkılânî ve Abdülkâhir el-Cürçânî gibi Sünnî-Eş'ârî çevrenin geliştirdiği bir terim haline evrilmiştir.⁴⁴ Nitekim Cürçânî, mana için en uygun biçimin seçilmesi olarak değerlendirdiği "nazım" kısaca harflerin gelişigüzel peşi sıra gelmesinde değil, aklın gerektirdiği şekilde, manaların izinin sürülmesi olarak görmekte ve zihindeki manaların tertibine göre düzenlenmesi şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁵

Yeniden tenasüb konusuna dönersek; Tenâsübü'l-Kur'an ile ilgili yazılan eserlerin çoğunda gramer tahlillerine ve yakın kelimeler arasındaki uyuma çok fazla yer verilmeden, daha çok anlam cihetiyle ayetler ya da sureler arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Örneğin; Tenâsübü'l-Kur'an alanında yazılmış klasik dönem eserlerinden Ebû Cafer b. Zübeyr'e ait *el-Burhan fi Tertibi Suveri'l-Kur'an* ve İmam Suyûtî'nin yazdığı *Tenâsüku'd-Durer fi Tenâsübü's-Suver* adlı eserlerde yakın kelimeler arasındaki bağlantıya çok fazla yer verilmeden ayetlerin birbirilerini açıklamaları gibi daha çok anlamsal bir ilişki üzerinde durulmaktadır. Mesela Fatiha Suresinde yer alan "el-Hamdulillah" ifadesinin tafsilatlı karşılığının Bakara Suresinin 152, 186 ve 286. ayetlerinde⁴⁶ bulunduğu belirtilerek ilgili ayetler arasında irtibat kurulmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde modern dönem müfessirlerinden Seyyid Kutub da *et-Tasvîru'l-Fennî* adlı eserinde, Kur'anî betimlemenin i'câz değerini, Kur'an'daki tenasüb açısından da ele aldığı görülmektedir.⁴⁷ Nursî ise bu meselede daha çok mikro düzeyde bir analiz yapmakta ve cümleler, kelimeler hatta harfler arasındaki ilişki ağı üzerinde durmaktadır. Mesela bahsi geçen

ayette yer alan “el-Hamdulillah” kelimesiyle besmelenin sonunda yer alan “Rahman” ve “Rahim” kelimeleri arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Ona göre Rahman ve Rahim’in delâlet ettikleri nimetlerin hamd ve şükür ile karşılanması gereğinden dolayı bu iki kelimenin hemen ardından “hamd” ifadesinin gelmiş olması münasip olmuştur.⁴⁸

Kur’ân’daki ayetlerin birbirinden bağımsız olmadıklarını ifade eden Nursî, ayetlerin çeşitli boyutlarda birbirilerini izah ettiklerini belirtmektedir.⁴⁹ Kur’ân’daki ayetler arasında yer alan münasebetin tek boyutlu ve sınırlı olmadığını belirten Nursî, inciye benzettiği Kur’ân lafızlarının uzak-yakın, görünen ve görünmeyen pek çok açıdan birbirleri ile irtibatlı olduğunu ifade etmektedir. O, bu hususta Fatiha Suresinde yer alan “...صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ...”⁵⁰ örneği üzerinden izahatta bulunarak şunları söylemektedir:

Evet صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ile mâkablindeki herbir kelime arasında bir münâsebet vardır. Meselâ: الْحَمْدُ لِلَّهِ ile münâsebeti vardır. Çünkü nimet, hamde delil ve karinedir. رَبِّ الْعَالَمِينَ ile münâsebetdardır. Çünkü terbiyenin kemali, nimetlerin devamlı ve peşi sıra gelmesiyle ile olur. الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ile alâkadardır. Çünkü الَّذِينَ den irade edilen “enbiya, şüheda, suleha, ülema” rahmettirler. يَوْمَ مَالِكٍ ile alâkası vardır. Çünkü nimet-i kâmile, ancak dindir. نَعْبُذُ ile alâkası var. Çünkü ibadette imamlar, bunlardır. نَسْتَعِينُ ile var. Çünkü tevfiğe ve ianeğe mazhar bunlardır. اِهْدِنَا ile var. Çünkü hidayette mukteda-bih onlardır. صِرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ ile vardır. Çünkü doğru yol, ancak onların mesleğidir.⁵¹

Bakara Suresinin ikinci ayetinde; namazın zikrinden hemen sonra infakta bulunmaktan bahseden ifadenin yer alması bu minvalde verilebilecek önemli misallerden biridir. Nursî الصَّلَاةَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ... ifadesinde yer alan iki cümle arasında anlamsal irtibat kurduktan sonra وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ olan ikinci cümlenin öğelerini kendi içerisinde ilişkilendirerek bütün öğelerin aynı hedefi gösterdiğini ifade etmektedir. Ona göre “dinin direği” olarak kabul edilen namazın ikamesinden hemen sonra toplumsal alanda köprü vazifesini icra eden, başka bir ifadeyle toplumsal düzenin inşasını sağlayan zekâtın zikredilmiş olması iki cümle arasında hem mana hem de nazım açısından önemli bir münasebet oluşturmuştur. Bahsi geçen ikinci cümlenin bütün öğeleri, zekât ya da sadakada olması gereken nitelik ve nicelikleri belirlemektedir. Söz konusu unsurları Nursî, altı maddede zikrettikten sonra bahsi geçen cümlenin her bir öğesinin bu hususları karşıladığını şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

Zekat ve sadakanın lâyük oldukları mevkilerini bulmak için birkaç şart vardır:

1- Sadakayı vermekte israf olmaması. 2- Başkasından alıp başkasına vermek suretiyle halkın malından olmayıp kendi malından olması. 3- Minnetle yapılan iyiliğin bozulmaması. 4- Fakir olmak korkusuyla sadakanın terk edilmemesi. 5- Sadakanın yalnız mala ve paraya münhasır olmadığı bilinmesiyle ilim, fikir, kuvvet, amel gibi şeylerde de muhtaç olanlara sadakanın verilmesi. 6- Sadakayı alan

adam, o sadakayı sefahette değil, zarurî ihtiyaçlarında sarf etmesi lâzımdır.

Kur'ân-ı Kerim bu şartları, bu nükteleri insanlara sadaka olarak ihsan ve ihsan etmek için *يُزَكُّونَ* veya *يَتَصَدَّقُونَ* veyahut *الرَّكُوعَ* gibi îcâzlı bir ifadeyi terkedip, *وَ رَزَقْنَاهُمْ يَنْفِقُونَ* gibi uzun bir cümleyi tercih etmiştir. 1- Teb'izi (bir kısmını) ifade eden *مِنْ* israfın reddine. 2- *مِمَّا* nın takdimi, sadakanın kendi malından olduğuna. 3- *رَزَقْنَا* minnetin olmamasına. Çünkü veren Allah'tır, kul ise bir vasıta. 4- Rızkın *نَا* ya olan isnadı, fakirlikten korkulmamasına. 5-Rızkın genel ve mutlak olarak zikredilmesi, sadakanın ilim ve fikir gibi şeylere de şamil olmasına. 6- Nafaka maddesi; alanın, sefahete değil, zarurî ihtiyaçlarına sarf etmesine yönelik işaretlerdir.⁵²

Bu misallerden de anlaşılacağı üzere Nursî, Tenâsübü'l-Kur'ân ile ilgili eserlerin birçoğunda ortaya konulmaya çalışıldığı gibi; ayetler ya da ayetlerdeki cümleler arası anlamsal ilişki ile beraber cümledeki öğeler arasında da derinlikli bir münasebet olduğunu ileri sürmektedir.

IV. Kur'ân'da Tenasübün Olmadığının Zannedilmesi

Kur'ân, eşsiz insicam örneklerini haiz olduğu halde; onun ilahî kaynağı hakkında şüphe duyanlar ya da bu hususta iyi niyet taşımayanların iddialarını bir kenara koysak da İslâm âlimlerinden bazı isimlerin Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasında münasebet kurulmasına sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin; söz konusu alimlerin önemli isimlerinden biri olan Şevkânî (ö.1250/1834), Kur'ân'ın tertip ve nüzûl sürecine dikkat çekerek ve onun Arapçanın üslup özelliklerini taşımasına rağmen Arapların daha önce "tenasüb" ilmi hakkında malumatlarının olmamasına işaret ederek "tenâsübü'l-Kur'ân" ilmine karşı çıkmaktadır. Şevkânî, Mushaf tertibinin sahabe tarafından yapılmasını, ayet ya da surelerinin farklı nüzûl sebeplerine binaen nazil olmasını gerekçe göstererek Kur'ân'daki ayet veya sureler arasında münasebet türlerinin kurulmasını zorlama olarak değerlendirmektedir. Ontolojik açıdan "tenâsübü'l-Kur'ân" ilmini faydasız gören Şevkânî, bu minvalden yapılan yorumların herhangi bir bağlayıcılığının olmadığını ileri sürmektedir.⁵³ Ne var ki Şevkânî'nin bu görüşlerinin bazı açılardan tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Birincisi; Kur'ân tertibinin sahabe döneminde yapılması söz konusu tertibin keyfî yapıldığını göstermez. Kaldı ki ayet tertibinin tevkifi olduğu hususunda ittifak vardır.⁵⁴ İkincisi; Kur'ân'ın ilahî kaynaklı olduğu göz ardı edilerek, nüzûl sebeplerinin farklı olması, onun ayet ya da sureleri arasında herhangi bir münasebetin olmadığına kanıt gösterilemez. Esasen yukarıda zikredildiği üzere Nursî ile beraber birçok âlim, nüzûl sebeplerinin farklılığına rağmen Kur'ân'ın eşsiz insicam örneklerini taşımasını i'câz özelliğine yormaktadırlar. Ayrıca Arapların daha önce "tenasüb" ilmi hakkında bilgi sahibi olmamaları, Kur'ân'da tenasübün olmamasını gerektirmez. Kur'ân'ın ayet ve sureleri arasındaki irtibat hususunda yapılan tüm açıklamaları, mutlak olarak sahih kabul etmek doğru olmadığı gibi, zorlama olarak değerlendirmek de isabetli değildir. Burada dikkat edilmesi

gereken husus, ilgili değerlendirmelerin bireysel arzu, eğilimlerden öte sağlam ilmî temellere dayanmasıdır. Ayrıca tenasüb ilmi ve bu ilmin taraftarlarına yönelik yukarıda değinilen eleştirileri yapan Şevkânî'nin, bizzat kendi eserinde; ayetler arasında bazı irtibat yollarını kurmaya çalışması⁵⁵ onun bu husustaki çelişkisini göstermektedir.⁵⁶

Diğer taraftan bu ilme dönük olumsuz görüşe sahip olmayanlar da Kur'an'ın bazı ayetleri arasında uyumsuzluk olduğunu ilk bakışta zannedebilir. Böyle bir zannın oluşmasında eksik bilgi, yanlış algı, sığ bakış açısı gibi çeşitli faktörlerin rol oynaması mümkündür. Nursî'ye göre böyle bir anlayışın olmasında derinlikten yoksun bakış açısı ve Kur'an'ın hedeflediği genel ilkelerin kimi durumlarda cüzî ve sıradan hadiselerde saklı olabileceğinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; Yusûf Suresinde bahsedildiği üzere Hz. Yusûf, kıtlık yıllarında Mısır'a buğday almaya gelen üvey kardeşleri arasında yer alan öz kardeşinin kendi yanında kalmasını sağlamak için hazırlattığı plandan ana hatlarıyla bahsedildikten hemen sonra *وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ* /Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."⁵⁷ ifadesinin yer almasını münasebet açısından zayıf bulanlara karşı Nursî, lokal bir hadiseden Kur'an'ın genel bir ilkesinin verilmek istendiğini belirterek ilgili ayetin cümleleri arasında -zannedildiğinin aksine- önemli münasebet inceliklerinin olduğunu şu sözleriyle açıklamaktadır.

Herbiri birer küçük Kur'an olan çoğu uzun ve orta uzunluktaki surelerin yanında Kur'an'ın birçok sayfa ve makamında yalnız iki-üç maksad değil, belki Kur'an mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitablara ve ayrı ayrı dersleri içererek rububiyet-i İlahiyenin her şeyi kuşattığını ve haşmetli tecelliyatını ifade etmek cihetiyle, büyük kâinat kitabının bir nevi kıraatı olan Kur'an, elbette her makamda, hattâ bazan aynı sayfada yer alan birçok maksadı takiben marifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve imanın hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, diğer bir makamda, meselâ zahiren zaîf bir münâsebetle, başka bir ders açar ve o zaîf münâsebetle çok kuvvetli münâsebetler iltihak eder. Böylece söz konusu makama son derece güzel bir şekilde uyum göstererek onun belâğattaki mertebesini yükseltir.⁵⁸

Nursî, birbirinden bağımsız zannedilen ayetlerin, aslında gökyüzündeki yıldızlar gibi çeşitli boyutlarda birbirleriyle irtibatlı olduğunu belirterek her ayetin esasında bütün ayetlerle münasebetinin olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu hususta İhlas Suresini örnek veren Nursî, suredeki her ayetin delil/sonuç ya da sonuç/delil gibi çeşitli boyutlarda, birbiriyle irtibatlı olduğunu belirtmektedir. Nursî'nin "Permütasyon prensibi/saymanın temel prensibi" çerçevesinden yaptığı değerlendirmeye göre İhlas Suresinin üçü müspet üçü de menfi olan 6 cümlesi, bir açıdan netice diğer bir açıdan delil olmak suretiyle toplamda ihlas Suresinde "otuz İhlâs Suresi kadar muntazam, birbirini ispat eden delillerden oluşan sureler vardır."⁵⁹ İhlâs Suresindeki cümlelerin birbirlerine delil ve netice olmalarına iliş-

kin birer örnek vermekle iktifa edeceğiz.

1. İhlâs Suresindeki cümlelerin birbirilerine delil olması:

De ki O Allah'tır. Çünkü O birdir. Çünkü O Samed'tir. Çünkü O doğurmamıştır. Çünkü O doğmamıştır. Çünkü O'nun hiçbir dengi yoktur.

Yukarıdaki örnekte yer alan altı cümlede; ilk cümle hariç kalan diğer beş cümle her birisi, bir önceki cümlelerin gerekçesi durumundadır.

2. İhlâs Suresindeki cümlelerin birbirilerine netice olması:

*O Allah'tır. Öyleyse O birdir. Öyleyse O Samed'tir. Öyleyse O doğurmamıştır. Öyleyse O doğmamıştır. Öyleyse O'nun hiçbir dengi yoktur.*⁶⁰

Bu örnekte ise her cümle, bir önceki cümlelerin sonucu olarak gösterilmektedir. Nursî'nin kurmaya çalıştığı dizilimde, cümlelerin yeri değiştirilerek; aynı cümlelerin hem gerekçe hem de sonuç cümlesi olması sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle ilk cümle dışında kalan her cümle bir önceki cümlelerin ya gerekçesi ya da sonucudur. Dolayısıyla İhlâs Suresinin altı cümlesinin yerleri değiştirilerek otuz farklı İhlâs Suresi elde edilebilir. Esasen İhlâs Suresinin müspet ve menfî ifade eden üçer cümlelerinden oluşturulan farklı iki kategoride altı cümlelerin permütasyonlarının toplamı $720+720= 1440$ 'tır. Zira matematikte n elemanlı bir kümeden seçilen r elemanlı permütasyonların toplamı ($n \geq r$ olmak şartıyla) aşağıdaki formülle ifade edilir.⁶¹

$$P(n, r) = \binom{n}{n-r} = \frac{n!}{(n-r)!}$$

Tenâsübü'l-Kur'an ile ilgili ulaşabildiğimiz eserlerde bu perspektiften; surelerdeki cümleler arasında "permütasyon prensibi" çerçevesinde böylesi bir analizi tespit edemedik. Dolayısıyla Nursî'nin surelerdeki öğeler arasında bu türden bir ilişkiyi, Kur'an'ın nazmındaki i'câzı çerçevesinde, ortaya koymaya çalışması bu husustaki özgünlüğüne yormak mümkündür.

Diğer taraftan bazı müfessirler tarafından ayetler ya da ayet grupları arasındaki insicamı kıran unsurlardan biri olarak, aynı ayet ya da ayetler için farklı sebep-i nüzûllerin rivayet edilmesi gösterilmektedir. Esasen Nursî, nüzûl sebeplerinin muhtelif olmasına rağmen, bir tek nüzûl sebebine binaen nâzil olmuş gibi Kur'an'ın mükemmel bir uyuma sahip olmasını i'câzının niteliklerinden saydığını yukarıda ifade etmiştik. Fakat burada müfessirlerin dikkat çektikleri, daha çok hakikati olmayan sebep-i nüzûl rivayetleridir. Zira sahih olan nüzûl sebepleri Kur'an'ın sure ve ayetlerindeki münasebetin bilinmesine önemli ölçüde katkı sunduğu inkâr edilemez. Kaldı ki Tenâsübü'l-Kur'an ile nüzûl sebebi ilminin birbirleriyle yakın irtibatlı oldukları Kur'an ilimleri alanında eserleri bulunan önemli isimler tarafından da zikredilmektedir.⁶² Buna karşın gerçeğe dayanmayan ve

ayetlerin bağlamları ile örtüşmeyen sebab-i nüzûl rivayetlerinin, ayetlerdeki ya da ayetler arasındaki insicamı zedelediği de yadsınamaz. Nitekim modern dönem müfessirlerin sembol isimlerinden kabul edilen Muhammed Abduh ve Reşit Rıza da bu çerçevede bazı görüşler beyan etmektedirler. Reşit Rıza'ya göre her ayet hatta her ayetin bir cümlesi için değişik nüzûl sebeplerinin rivayet edilmesi, ayetlerdeki uyumu bozduğu gibi Kur'an'ı da dağınık göstermektedir.⁶³ Aynı şekilde Reşit Rıza'nın hocası Muhammed Abdullah da ayetlerdeki insicamı bozan sebab-i nüzûl rivayetleri reddettiği görülmektedir. Örneğin; *"İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir."*⁶⁴ ayetiyle ilgili sebab-i nüzûl olarak ifade edilen "bize Rabbini anlat" ya da "bize Rabbini nitele" rivayetlerinin doğru olmadığını ileri süren Abduh bu mevzuda şunları söylemektedir:

...Çünkü böyle bir soruyu, ancak Yüce Allah'ın sıfatlarıyla ilgili hiçbir şey bilmeyen ya da bununla ilgili soru sorulan kişinin bu sıfatları ne kadar bildiğini bilmek isteyen biri sormuş olabilir. Kaldı ki bu soruya inanılması gereken tenzihî ve sübutî sıfatların hepsi zikredilerek cevap verilmesi gerekir. Hâlbuki ayette sadece Allah'ın birliği ve rahmeti zikredilmiştir. Allah'ın ilim, hikmet, irade ve kudretinden bahsedilmemiştir.⁶⁵

Söz konusu örnekten anlaşılacağı üzere Abduh için nüzûl sebebine ilişkin rivayetlerin sıhhat derecesinin tespit edilmesinde ayetler arasındaki insicam, önemli bir kriter konumundadır. Esasen bunlar önemli değerlendirmeler olmakla birlikte, nüzûl sebeplerinin sıhhat düzeyinin belirlenmesinde yeterli argümanlar değildir. Zira yukarıda da değinildiği gibi ayetler, ayet grupları ya da sureler arasındaki insicamın fark edilmemesi, eksik bilgi, sığ bakış açısı ya da doğrudan art niyet gibi farklı bir nedenin sonucu olabilir. Örneğin söz konusu insicamın idrak edilmesinde bazen bütüncül bir bakış açısının önemli bir katkısının olacağı unutulmamalıdır. Dolayısıyla parçacı bir yaklaşımla ayetlerde uyumunun olmadığını zannedilmesi, gerçeği yansıtmama ihtimali yüksektir. Nitekim Kur'an sureleri arasında insicamın olmadığını ileri süren bazı oryantalistlere karşı çıkan son dönem İslam âlimlerinden önemli bir isim olan Abdullah Draz'a (ö.1377/1958) göre bu husustaki problemin aslı parçacı bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bu mevzuda tablo örneğini veren Draz, şunları ifade etmektedir:

Bir tablonun güzelliğini görebilmek için, insanın bakışlarını zorunlu olarak ayrı cinsten renklerin bir arada bulunduğu ve hatta bütün ile uyumsuzluk arz ettiği küçücük bir noktada toplamaması lazımdır; aksine biraz geri çekilerek görüş sahasını genişletmesi ve tabloyu bir bütün olarak gözden geçirmesi gerekir. Ancak bu takdirde tabloyu teşkil eden unsurlar arasındaki simetriyi ve terkipteki armoniyi görmesi mümkün olabilir. İşte Kur'an-ı Kerim hakkında isabetli bir hüküm verebilmek için de o'nun her Suresini bu anlayış çerçevesinde değerlendirmek icap eder.⁶⁶

Surelerin insicamı hakkında Draz'ın yaptığı değerlendirmelere yakından ba-

kıldığında Kur'ân'daki tenasübün fark edilmesi hususunda Nursî'ye yakın bir anlayışı benimsediği söylenebilir. Zira yukarıda; ayetlerdeki insicam ile ilgili olsa da sonuç olarak Nursî'nin da Kur'ân'daki münasebetin idrak edilmesinde bütüncül bakış açısına vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.

Özetle; Kur'ân'daki insicamın idrak edilmesinde hem Draz'ın hem de Nursî'nin üzerinde durdukları hususların benzeri göz ardı edilerek; sathi bir bakış açısıyla, Abduh'un ileri sürdüğü gibi; ayetler arasındaki insicamı bozduğu ileri sürülerek nüzûl sebebi rivayetlerinin sıhhat derecelerinin belirlenmesi güçtür.

Sonuç

Tenâsübü'l-Kur'ân meselesini, Nisâburî'den önce bir ilim olarak ortaya koyan herhangi bir isim bilinmese de ondan sonra; özellikle Râzî ile beraber birçok müfessirin bu konuya ilgi duyduklarını söylemek mümkündür.

Kur'ân'ın ayet ve surelerindeki münasebet, önemli tefsir kitapları dışında "tenâsübü'l-Kur'ân" ve "i'câzü'l-Kur'ân" ile ilgili çalışmalarda Kur'ân'ın mühim bir i'câz vechi olarak görülmektedir.

Eserlerinde i'câz meselesini yoğun bir şekilde işleyen Nursî'nin, Kur'ân'ın telif şekline de dikkatleri çekerek, ayet ve sureler arasındaki münasebeti, önemli bir i'câz vechi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Sureler arasındaki tenasüb hususunda Nursî'nin mana endeksli bir analizden çok ebced tertibi üzerinden çeşitli sayısal denklikler kurmaya çalışması ve bunları Kur'ân'ın i'câzıyla ilişkilendirmesi bu alandaki farklı perspektifini yansıtmaktadır.

Kur'ân'daki tenasüb mevzusunda Nursî'nin asıl ayırıcı yönünün ayetlerdeki ifadeler bağlamında yaptığı analizlerde saklı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira Nursî'nin ayetlerdeki her ögenin aynı hedefi göstermesi çerçevesinde ögeler arasında kurmaya çalıştığı çok boyutlu münasebetin benzerine başka kaynaklarda sıkça rastlamak mümkün değildir.

Nursî, Kur'ân'daki münasebetin idrak edilmesinin derinlikli bir analizi gerektirdiğini düşünmektedir. Onun Kur'ân'daki bazı ayetler arasında ilk bakışta fark edilmeyen münasebet kanallarını, İhlas Suresinde olduğu gibi çeşitli örnek ve sayısal değerler üzerinden kapsamlı ve derinlikli bir şekilde izah etmeye çalışması, bu mevzudaki özgün tarafını yansıtmaktadır.

Kısacası, Kur'ân'daki tenasüb meselesi Risale-i Nur'da, farklı bir üslup ve orijinal bir metodoloji ile Kur'ân'ın önemli i'câz vecihlerinden biri olarak ortaya konulduğu söylenebilir.

Dipnotlar

- 1 Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. (e-posta: salmazzem.m@gmail.com)
- 2 Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2000, 419.
- 3 Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 52-54.
- 4 Muhammed Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, (Thk.: Muhammed Sıddîk el-Minşâvî), Dâru'l-Fezîle, Kahire, ts., 30.
- 5 Nursî, *İşaratü'l-İ'caz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1999, 201.
- 6 Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1998, 98.
- 7 Nursî, *Sözler*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 386.
- 8 Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, (thk.: Abdussemam Muhammed Harûn), Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 1979, C. V, s. 423-424; Muhammed Murteza el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, (thk.: Abdülâlim et-Tehâvî), Metbaatu Hükümeti'l-Kuveyt, Kuvet, 1987, IV, 260-265 (n-s-b mad.); İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Maarif, Kahire, ts., VI, 4405-4406 (n-s-b mad.); Mecduddîn Muhammed b. Yakûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 2005, 137 (n-s-b mad.)
- 9 Bedreddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk.: Cemal Hamdi ez-Zehbî ve İbrhaim Abdullah el-Kurîdî), Dâru'l-Marife, Beyrût, 1990, I, 131; Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk.: Şuayb Arnâvûd), Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 2008, 631.
- 10 Burhaneddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bika'î, *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyâtî ve's-Suver*, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire, ts, I, 5-6.
- 11 Mustafa Müslim, *Mebâhis fî Tefsîri'l-mevdu'î*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2000, 58.
- 12 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 130-131; Ahmed b. İbrahim b. ez-Zubeyr es-Sekâfî, *el-Burhân fî Tenâsubi Suveri'l-Kur'ân*, (thk.: Sâid b. Cum'a el-Fellâhî), Dâru İbnu'l-Cevzî, y.y., 2007, (giriş bölümü) 65-66; Celâleddîn Abdurrahman Ebû Bekr es-Suyûtî, *Mu'teraku'l-Akran fî İcâzî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, I, 43.
- 13 Fahreddin b. Diyau'd-Dîn Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fıkr, Lubnan, 1981, VII, 139; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 132; Sekâfî, *a.g.e.*, 66; Suyûtî, *Mu'teraku'l-Akran*, I, 43.
- 14 Nursî, *Muhakemat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2006, 81.
- 15 Örneğin; Bika'î, Ali İmran, 3/121; Nisa, 4/127, 176. âyetlerinde geçen bazı ifadelerdeki tenasübü anlamak için aylarca düşündüğünü belirtmektedir. Bkz.: Bika'î, *a.g.e.*, I, 14-15.
- 16 Subhî Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1977, 151-152.
- 17 Sekâfî, *a.g.e.*, 65.
- 18 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkami'l-Kur'ân*, (thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî), Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 2006, I, 119; Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm el-Meşhur bi'l-Tefsîri'l-Menâr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beirut, Lübnan, 2005, VIII, 288.
- 19 Suyûtî, *Mu'teraku'l-Akran*, 43; Mustafa Sadık er-Rafîî, *İcâzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğaru'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 1973, 243-245.
- 20 İbn Zubeyr, *a.g.e.*, 71.
- 21 Nursî, *Mektubat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 541.
- 22 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, I, 159-160.
- 23 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, V, 234; Merâğî, *a.g.e.*, II-5, 102-103.
- 24 Draz, Draz, Muhammed Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, (Çev.: Salih Akdemir), Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2000, 87.
- 25 Nursî, *Sözler*, 441; benzer ifadeler için bkz: Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, 129-130.
- 26 Nursî bu hususu şu sözleriyle ifade etmektedir: «Evet, görüyoruz ki: Meselâ bir sineğin, bir insanın a'zâları ve cihazatı, hattâ cesedinin hüceyratı ve kanındaki kırmızı ve beyaz kürecikleri o derece hassas bir mizan ve ince bir ölçü ile yerleştirilmiş ve o derece birbirine münasib ve uygun ve cesedin sair a'zâlarında öyle muntazam bir tenasüb var ki; nihâyetsiz bir ilme mâlik olmayan, o vaziyeti onlara vermesi hiçbir cihette imkânı yok. İşte aynen bütün zihayat ve enva'ı mahlukat, zerrattan tâ manzume-i şemsiyedeki seyyarata kadar; öyle tam bir müvazene ve zerre

kadar şaşırılmaz bir düzgün ölçü hükmetmesi, ihatalı bir ilme kat'î delalet ve parlak şahadet eder. Demek ilmin her delili, Zât-ı Alîm'in mevcudiyetine dahi delildir. Nursî, Nürsî, *Şualar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 585

27 Faruk Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü Açısından Surelerin Baş Tarafı İle Sonu Arasındaki Münasebet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul, 2000, 16.

28 Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavami-zi 'l-Tenzil ve 'Uyûni 'l-Ekâvil fi Vucûhi 'l-Te'vil*, (Thk.: Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz), Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad, 1998, IV, 254; Râzî, *a.g.e.*, XXIII, 129; Bikaî, *a.g.e.*, XIII, 198-199; Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru 'l-Merağî*, Mektebe ve Metbaatu Mustafa Elbanî, Mısır, 1946, XVIII, 63; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Dâru 'l-Kur'âni 'l-Kerim*, Beyrût, 1981, II, 322.

29 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 134; Suyûtî, *Tenâsuku'd-Durar fi Tenâsubu's-Suver*, (thk.: Abdulkadir Ahmed Atta), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986, 68.

30 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 134-135.

31 Suyûtî, *İtkan*, I, 137-139; Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilu 'l-İrfân fi Ulûmi 'l-Kur'an*, (thk.: Ahmed b. Ali), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2001, I, 297-300; Adnan Muhammed Zerzûr, *Ulûmi 'l-Kur'an*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût, 1981, 107-108.

32 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 1993, 84-85.

33 Örneğin; sûrelerin tertibinin icthadî olduğunu belirten Zerkeşî, ardışık sûrelerden olan Fatıha sûresinin son âyetleriyle Bakara sûresinin ilk âyetleri arasında çeşitli ilişki türlerini kursmaktadır. Ne var ki Zerkeşî, aynı eserinin başka yerinde sûrelerin tertibinin tevkifliliğini de savunmakta, hatta sûrelerdeki tenasübü de söz konusu bu görüşüne yönelik kanıtlardan biri olarak sunmaktadır. İlgili yerler için bkz.: Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 134, 258, 360.

34 Suyûtî, *Mu'teraku 'l-Akran*, 43.

35 Rızâ, *Tefsiru 'l-Menâr*, VIII, 288.

36 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 136-137; Suyûtî, *Mu'teraku 'l-Akran*, 45

37 Nursî, *Sözler*, 390-391; benzer ifadeler için bkz.: Nursî, *İşârâtü 'l-İ'câz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 1999, 45-46.

38 Nursî, *Muhakemat*, 80.

39 Nursî, *İşârâtü 'l-İ'câz*, 45.

40 Nürsî, *Kastamonu Lahikası*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2002, 305.

41 İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4469 (n-z-m md.).

42 Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemü 'l-Ta'rîfât*, 203.

43 Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2002, 169.

44 Nasrullah Hacimüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 247.

45 Abdülkâhir el-Curcânî, *Delâilu 'l-İ'câz fi İlmi 'l-Me'ânî*, (Neşr.: Muhammed Abduh-Muhammed Reşîd Rızâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, 40-41; bu hususta detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Salmazzem, *Modern Dönem Tefsirlerde Kur'an İ'câzı (Menâr Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, 38-39.

46 İlgili âyetlerin meâlî sırasıyla şöyledir:

"Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin! Bkz.: Bakara, 2/152

Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar. Bkz.: Bakara, 2/186

Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Bkz.: Bakara, 2/286.

47 Seyyid Kutub, *et-Tasviru 'l-Fennî*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1968, 87-88.

48 Nursî, *İşârâtü 'l-İ'câz*, 26.

49 Nürsî, *Mesnevî-i Nuriye*, 129-130.

50 Fatıha, 1/7.

- 51 Nürsî, *İşârâtü'l-İ'câz*, 34.
- 52 Nursî, *İşaratü'l-İ'câz*, 54-55.
- 53 Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007, 50.
- 54 Zurkânî, *a.g.e.*, II, 292.
- 55 Şevkânî, *a.g.e.*, 28; 254-255; 388.
- 56 Detaylı bilgi için bkz.: Muhammed Fukaha', *el-Munasebat fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Elûke, y.y., ts., 22-25.
- 57 Yusûf, 12/76.
- 58 Nürsî, *Şualar*, 253.
- 59 Nursî, *Sözler*, 392; a.y.; *Rumuzat-ı Semaniye*, 188.
- 60 Detaylı bilgi için bkz.: Nursî, *Sözler*, 392, 393.
- 61 Erişim: [<https://tr.wikipedia.org/wiki/Perm%C3%BCtasyon>], Erişim Tarihi: 20 Ocak 2016.
- 62 Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 25-26; Subhi Salih, *a.g.e.*, 149.
- 63 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 10.
- 64 Bakara, 2/163.
- 65 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 45-46.
- 66 Draz, *Kur'ân'a Giriş*, 85-86.

Risale-i Nur Külliyyatında Kur'an'ın İ'caz Yönlerinden Şebâbet

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yusuf YAGIR

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilmiş mucize bir kitaptır. Bu kitabın mucizelik yönü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olduğu dönemle sınırlı kalmayıp günümüze kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Kur'an mucize bir kitap olunca, onun bu özelliğinin alimlerce göz ardı edilmesi düşünülemezdi. Konu, alimler tarafından, bu konuda telif edilmiş müstakil eserlerde işlendiği gibi, tefsir kitaplarında ve tefsir usulü eserlerinde de işlenmiştir. Hem bir tefsir eseri olan hem de tefsir usulüne dair bilgiler içeren Risale-i Nur Külliyyatında da i'cazî'l-Kur'an meselesine büyük önem verilmiştir. Eserinde i'cazî'l-Kur'an'ı birçok yönden inceleyen Said Nursi'nin ele aldığı Kur'an'ın i'caz yönlerinden biri de şebabeti, yani daima genç ve taze olma yönüdür. Biz de Risale-i Nur Külliyyatında müteferrik bir halde bulunan –konuyla ilgili- bilgileri değerlendirip, Kur'an'ın şebabet yönünden i'cazını ortaya koyacağız.

Anahtar Kelimeler: Risale-i Nur Külliyyatı, İ'cazî'l-Kur'an, Şebabet.

Freshness of the Qur'an According to the Risale-i Nur Collection

Abstract

The Holy Qur'an is a miracle carried by the Prophet Muhammad (pbuh). The miraculousness of this Book coincides with the era of the Prophethood of Muhammad (pbuh) and has continued as a reality until today. Due to this miraculous quality, it is inconceivable that its characteristics would be ignored by the enlightened scholars. To the same extent that there have been books produced by scholars focussing distinctly on this issue, there have also been published associated works of exegesis and methodologies of exegesis. The Risale-i Nur Collection, both as a work of exegesis and methodology of exegesis has given great importance to the matter of Qur'anic eloquence. Said Nursi is somebody who examines the eloquence and oratory of the Qur'an from several angles, and indeed it is always a fresh and productive angle and way of approach. We shall also aim to evaluate various miscellaneous aspects connected with this issue of Qur'anic eloquence as found in the Risale-i Nur Collection and thus reveal the eloquent oratory from the ever-verdant highway of the Qur'an.

Anahtar Kelimeler: Risale-i Nur Collection, Miraculousness of the Qur'an, Freshness.

Giriş

Tarih boyunca gönderilen bütün peygamberler, gönderildikleri kavme, üstlendikleri davanın hak olduğunu ispatlamak için mucize(ler)¹ göstermişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'den önce gelen bütün peygamberlerin gösterdiği mucizeler, peygamberin

geldiği devirle sınırlı kalmıştır. Mesela Hz. Musa (a.s.) kendi döneminde revaçta olan sihre karşı insanları aciz bırakacak mucizeler göstermiştir. Hz. İsa da kendi zamanında revaçta olan tıp konusunda mucizeler göstermiştir. Ancak bu mucizeler o devirde yaşayan insanların müşahedesıyla sınırlı kalıp, sonraki dönemlerde devam etmemiştir.²

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerîm³ ise Cenab-ı Allah'ın koruma garantisi altında olduğu için⁴ kendinden sonra da mucizelik yönünü devam ettirmiştir.⁵

Kur'an'ın mucizelik yönünü, yani erişilmez üstünlüğünü ifade etmek maksadıyla i'cazû'l-Kur'an terimi kullanılmıştır. Bu terim tefsir usulü kitaplarında yer alan önemli meselelerden biri olduğu gibi, bu alanda yazılmış birçok eserin de ortak ismi olmuştur.⁶ Zira bu alanda çok sayıda eser telif edilmiştir. Ebû'l-Hasan er-Rummânî'nin *en-Nüket fi i'cazi'l-Kur'an*'ı, Ebû Süleyman el-Hattâbî'nin *Risâletü Beyân-i İ'cazi'l-Kur'an*'ı, Bâkîllânî'nin *İ'câzü'l-Kur'an*'ı Kâdî Abdülcebbâr'ın *İ'câzü'l-Kur'ân*'ı, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *Delâilü'l-i'câz*'ı, Fahreddin er-Razî'nin *Nihâyetü'l-i'câz fi Dirâyeti'l-icâz*'ı, Muhammed Ali es-Sabûnî'nin *İ'câzü'l-Beyân fi Süneni'l-Kur'ân* ve Abdülkerîm el-Hatib'in *İ'câzü'l-Kur'ân*'ı gibi.⁷

Kur'an'ın hangi yönlerinin mucize olduğu ve i'caz yönlerinin sayısının kaç olduğu hususunda görüş ayrılıkları vardır. Buna rağmen Kur'an'ın i'caz yönlerinden, nazmı, tarz-ı te'lifi, dil ve üslubu, fesahati ve geleceğe dair gaybî bilgileri içermesi gibi hususları, konuyla ilgili hemen her eserde bulmak mümkündür.⁸ Kur'an'ın i'caz yönlerinin kaç olduğuna dair el-Kurtubî (ö.671/1273) ve ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) on yönden bahsederken⁹, ez-Zerkânî (ö. 1367/1948) bu yönleri on dört olarak göstermiştir.¹⁰

Çalışmamıza kaynaklık eden Risale-i Nur Külliyyatı'nda da Kur'an'ın i'caziyle ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Mesela Said Nursi eserinin bir yerinde Kur'an'ın i'caz yönlerini şu şekilde sıralar:

- 1- Gâibden, istikbalden haber vermesi.
- 2- Âyetlerinde tenakuz, tehalûf, hata bulunmaması.
- 3- Nazım ile nesir arasında, ediblerce gayr-ı malûm bir üslûbu ihtiyar etmesi.
- 4- Okur-yazar olmayan bir zâttan sudûr etmesi.
- 5- Tâkat-ı beşeriye fevkinde ulûm ve hakâikî ihata etmesi gibi pek çok şeylerdir.¹¹

Said Nursi, Sözlere Mecmuasında Kur'an'ın i'cazına dair müstakil bir başlık altında (25. Söz: Mucizat-ı Kur'aniyye Risalesi) konuyu ele almıştır. Burada Kur'an'ın kırka yakın i'caz yönünün bulunduğunu ve bu i'caz yönlerinden beşini ele alacağını söyler.¹²

Biz de Mucizat-ı Kur'anıyye Risalesi'nde (25. Söz) geçen Kur'an'ın i'caz yönlerinden şebâbet, yani Kur'an'ın daima genç ve taze olması yönünü işleyeceğiz.

Risale-i Nur Külliyyatı'na Göre Kur'an'ın Şebâbeti

Son dönem alimlerinden Bediüzzaman Said Nursi'nin (ö. 1960) yazmış olduğu Risale-i Nur Külliyyatı, çok yönlü bir eserdir. Bu eseri tefsir yönüyle ele alacak olursak onun, bünyesinde birçok tefsir yöntemini barındırdığını görürüz. Mesela o, 25. Söz'de Kur'an'ın i'cazına yönelik ayetleri bir araya toplayıp tefsir ettiği¹³ veya 10. Söz'de haşre dair ayetleri bir arada değerlendirdiği için¹⁴ konulu tefsir¹⁵, ahirete imanın toplum ve fertler üzerindeki etkilerini¹⁶ veya uhuvvetin (kardeşliğin) gerekliliğini yerine getirmek için nasıl davranmak gerektiğine dair malumatı verdiği için¹⁷ içtimai tefsir¹⁸, Peygamber mucizelerinden günümüz teknolojisine dair işaretleri keşfettiği için¹⁹ fennî (ilmi) tefsir²⁰ özelliğini taşımaktadır.

Birçok tefsir yöntemiyle te'lif edilmiş bir eser olan Risale-i Nur, tefsir usulünün bazı konularına da yer vermiştir. Huruf-u Mukataa²¹, Aksâmu'l-Kur'an²² ve -şebâbet özelinde ele alacağımız- i'cazû'l-Kur'an gibi. Öyleyse şimdi Risale-i Nur'daki Kur'an'ın i'caz yönlerinden şebâbet noktasından hareketle konuyu ele alalım.

Kur'an her asırda sanki yeni nazil oluyormuş gibi bir tazeliğe ve gençliğe sahiptir. Ezeli bir zatın sözü olarak ezeli bir özelliğe sahip Kur'an, nazil olduğu günden bugüne kadar geçmiş bütün asırlardaki her tabakadan insana hitap etmektedir. Kur'an'ın sahip olduğu bu şebâbet özelliği sayesinde, asırlar arası fikir ayrılıkları ve istidat farklılıklarına rağmen her asra hitap edebilecek konumdadır. İnsanların kanunları ve eserleri insanlar gibi zamana karşı mukavemetsizdir. Zamanla eskir, yaşlanır ve nihayetinde ortadan kaybolur; artık hükümleri geçersiz olur. Buna karşın Kur'an'ın hüküm ve kanunları öyle sağlam bir temele oturtulmuş ki, asırların değişmesi hükümlerini ve kanunlarını yıpratmıyor, eskitmiyor, yaşlandırmıyor. Bilakis zaman ilerledikçe Kur'an'ın hüküm ve kanunları daha kuvvetli bir şekilde kendini gösteriyor.²³ Risale-i Nur'da Kur'an'ın şebâbetini gösteren deliller oldukça çoktur. Biz bu delilleri birkaç başlık altında ele alacağız:

I. Kur'an'ın Meydan Okumasına Rağmen İnsanların Benzerini Getirme Hususunda Aciz Olmaları

Kur'an-ı Kerim indirdiği dönemin edebiyat ustalarına aşağıda meallerini zikredebiz ayetlerle meydan okumuş ve her seferinde de onların acizliklerini ortaya koymak için çıtayı aşağıya çekmiştir. Söz konusu ayet mealleri şöyledir:

“(Resûlüm!) De ki: Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (bana ve Musa'ya inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uya-yım!”²⁴ Bu ayette Kur'an'dan (veya Tevrat'tan) daha yüksek bir kitabın getirilmesi yönünde bir çağrı söz konusudur.

Şu ayette ise Kur'an'ın bir benzerine nazire getirilmesi isteniyor:

*De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."*²⁵

Şu ayet ise çitayı çok düşürerek Kur'an'ın on suresinin benzerinin getirilmesini talep etmektedir:

Yoksa 'onu (Kur'an'ı) uydurdu mu' diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin."²⁶

Nihayetinde şu ayetler, meydan okumanın en alt sınırını çizerek naziresini istediği surelerin sayısını bire kadar indiriyor:

Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin.) Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.²⁷

Bu Kur'an, Allah'tan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmamıştır. Fakat o, kendinden öncekileri doğrulayıcı ve Kitab'ı (Allah'ın Levh-i Mahfuz'daki yazısını) açıklayıcı olarak, indirilmiştir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. (O) âlemlerin Rabbi tarafındandır. Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın."²⁸

Bu ayetlerde, Kur'an'ın benzerini ortaya koyma hususunda insanlara ve cinlere bir meydan okuma söz konusudur. Meşhur müfessir İbn Kesîr (ö. 774/1373), bu ayetleri tefsir ederken gayet güzel açıklamalarda bulunmuştur. Konuyla ilgili tüm ayetleri Bakara Suresi'nin 23. ve 24. ayetlerinin tefsirinde ele alan İbn Kesîr'in ortaya koyduğu görüşler şöyledir:

Eğer siz Muhammed (s.a.v.)'e indirdiğimiz kitaptan şüphe duyuyorsanız ve bu kitabın Allah dışındaki biri tarafından gönderildiğini iddia ediyorsanız, buyurun bu kitabın bir suresinin benzerini getirin ve onunla, bu kitaba karşı çıkın. Hatta dilediğiniz kişileri –taptığımız tanrıları dahi- de yardıma çağırın. Siz bunu (mislini getirmeyi) asla yapamayacaksınız.²⁹

Cenab-ı Allah Kur'an'ın birçok yerinde müşriklere meydan okumuştur. Mekki olan (yukarıda meallerini verdiğimiz) Kasas, 49, İsrâ, 88, Hud, 13, Yunus, 37-38. ayetleri Allah'ın Mekke'de, müşriklere meydan okuduğunu gösterir. Bakara Suresi 23. ayeti ise aynı meydan okumanın Medine'de de yapıldığını gösterir. Her ne kadar bazıları İsrâ Suresindeki ayette geçen "*yine onun benzerini getiremezler.*"³⁰ ifadesinin Hz. Muhammed'e işaret ettiğini, yani onun gibi ümmi bir zat bu Kur'an'ın bir benzerini getirmeyi talep ettiğini söyleseler de, bu isabetli bir görüş değildir. Zira meydan okuma bütün herkesedir. Hâlbuki onlar (Kur'an'ın ilk mu-

hatapları) ümmetin en edipleri olmasına karşın, Kur'an-ı Kerim hem Mekke'de hem de Medine'de onlara defalarca meydan okumuştur. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e şiddetli düşmanlıkları olan ve dinine kin besleyen bu insanlar bu meydan okumaya karşı aciz kalmışlardır.

Bakara Suresi'nin 24. ayetinde kullanılan "len" edatı ebediyet bildirir ki, bu da Kur'an'ın ayrı bir mucizelik yönüdür. Zira onlara "hiçbir zaman yapamayacaksınız." Yani hiçbir zaman bu kitaba karşı koyamayacaksınız denilmiştir. Nitekim öyle de olmuştur. Ne o dönemde ne de yaşadığımız bu dönemde (İbn Kesîr'in yaşadığı dönem) hiç kimse Kur'an'a karşı koyamamıştır. Zira bu kitap Allah'ın kelimidir ve mahlûkatın kelamına benzemez.

Kim Kur'an'ı, lafız ve mana cihetiyle düşünürse onda i'caz yönünden hem açık hem de gizli ilimleri bulur. Yine ayetin ifadesiyle "Elif lâm râ. (Bu,) bir Kitaptır ki, hikmet sâhibi, her şeyden haberi olan (Allah) tarafından âyetleri sağ-lamlaştırılmış ve güzelce açıklanmıştır."³¹ Yani lafızları sağlamlaştırılmış, manaları güzelce açıklanmıştır. (Bunun tersi de düşünülebilir.) Kur'an'ın bütün lafızları ve manaları apaçıktır. Ne bir fazlalık ne de bir eksiklik vardır. Geçmişten ve gelecekte ne haber vermişse aynen vuku bulmuştur. Emirleri bütünüyle hayır, nehiyleri ise tamamen şerdir, kötüdür. Nitekim ayetin de ifadesiyle "Rabbînin kelimesi (Kur'an) doğruluk ve adalet bakımından tamdır."³² Yani verdiği haberleri doğrudur; hükümleri ise adaletlidir. Kur'an'ın tamamı hakır, hakikattir ve hidayettir. Onda hiçbir aldatma, yalan ve iftira yoktur.³³

Said Nursi de, Cenab-ı Allah'ın insanları, Kur'an'a nazire getirmeleri hususunda yaptığı meydan okuma çağrısını içeren ayetlere dair şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

"Şu Kur'an'ın, Muhammedü'l-Emîn gibi bir ümmiden nazîrini yapınız ve gösteriniz. Haydi bunu yapamıyorsunuz; o zât ümmî olmasın, gayet âlim ve kâtib olsun. Haydi bunu da getiremiyorsunuz; birtek zât olmasın, bütün âlimleriniz, belîğleriniz toplansın, birbirine yardım etsin.. hattâ güvendiğiniz âliheleriniz size yardım etsin. Haydi bununla da yapamayacaksınız; eskiden yazılmış belîğ eserlerden de istifade edip, hattâ gelecekleri de yardıma çağırıp, Kur'an'ın nazîrini gösteriniz, yapınız. Haydi bunu da yapamıyorsunuz; Kur'an'ın mecmuuna olmasın da, yalnız on suresinin nazîrini getiriniz. Haydi on suresine mukabil hakikî doğru olarak bir nazîre getiremiyorsunuz; haydi hikâyelerden, asılsız kıssalardan terkiib ediniz. Yalnız nazmına ve belâğatına nazîre olsun getiriniz. Haydi bunu da yapamıyorsunuz; birtek suresinin nazîrini getiriniz. Haydi sure uzun olmasın, kısa bir sure olsun nazîrini getiriniz. Yoksa din, can, mal, iyalleriniz; dünyada da âhîrette de tehlikeye düşecektir! İşte sekiz tabakada, ilzam suretinde, Kur'an-ı Hakîm yirmi üç senede değil, belki bin üç yüz senede bütün ins ü cinne karşı bu meydanı okumuş ve okuyor. Halbuki evvelki zamanda o kâfirler can, mal ve iyalini tehlikeye atıp en dehşetli yol olan harb yolunu ihtiyar ederek, en kolay ve en kısa olan

muâraza yolunu terkettiler. Demek muâraza yolu mümkün değildi.”³⁴

Bu muârazada mağlubiyetin sonucu olarak Kur'an o dönemin meşhur ediple-rine, belîğlerine, hatiplerine ve kâhinlerine diz çöktürmüştür. Said Nursî'ye göre özellikle o dönemde gündemde olan şu dört meselede Kur'an-ı Kerim bu mesele-lerin en iyi ustalarını mağlup edip kendine hayran bırakmıştır:

Belagat ve fesahat:

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan, belagatte ustalaşmış insanlara diz çöktürdü ve ken-dini onlara hayretle dinlettirdi.³⁵ Said Nusi'nin, Kur'an'ın belagat ve fesahatine dair söylediği şu sözler konuyu çok güzel açıklamıştır:

“Kur'an manen üslûb-u beyân cihetiyle fevkalâde belîğ olduğu gibi, lafzında gayet selis bir fesâhati vardır. Fesâhatin kat'î vücuduna, usandırmaması delildir. Ve fesâhatin hikmetine, fenn-i beyan ve maânînin dâhî ulemasının şهادetleri bir bürhan-ı bâhirdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırmıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hıfzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteazzi olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'an onun kulağında ve dimağında, aynen ağzında ve damağında mâ-i zemzem gibi leziz geliyor. Usandırmamasının sırr-ı hikmeti şudur ki: Kur'an, kulûbe kut ve gıda ve ukûle kuvvet ve gınadır ve ruha mâ ve ziya ve nüfusa deva ve şifa olduğundan usandırmaz. Hergün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. Demek Kur'an, hak ve hakikat ve sıdk ve hidayet ve hârîka bir fesâhat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi taravetini, halâvetini de muhafaza ediyor. Hattâ Kureyş'in rüesasından müdakkik bir belîğ, müşrikler tarafın-dan, Kur'an'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: Şu kelâmın öyle bir halâveti ve tarâveti var ki, kelâm-ı beşere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbaimızı kandırmak için sihir demeliyiz.” İşte Kur'an-ı Hakîm'in en muannid düşmanları bile fesâhatinden hayran oluyorlar.”³⁶

Şiir ve hitabet:

Kur'an, meşhur şâir ve hatipleri öyle bir hayrette bıraktı ki, onlar adeta par-maklarını ısırıyorlar. Şiirleri Kâbe duvarına asılacak kadar meşhur olmuş büyük şa-irlerin Muallakât-ı Seb'a diye tabir edilen şiirlerini, Kâbe duvarından indirtti ve kıymetlerini hiçe indirdi.

Hâdisat-ı mâziyeyi ve vâkıât-ı kevnîyeyi bilmek:

Eski ümmetlere ve kâinatın oluşum safhalarına dair yalan-yanlış, hurafelerle dolu bilgileri halka anlatanlara karşı, en doğru ve nurlu bilgileri insanlara anlata-rak, bu hususlarda yanlış bilgi veren eşhası saf dışı bıraktı.

Kâhinlik ve gâibden haber vermek:

Gelecektekten haber veren kâhin ve sihirbazları susturarak gelecekle ilgili bilgilerini onlara unutturdu. Bu iki kesimin haber kaynağı olan cinlerini kovarak kâhinliğe son verdi.³⁷

Kur'an indiği dönemin insanlarına meydan okudu; ancak birkaç basit ve başarısız teşebbüsten başka o günün edebiyat dâhileri buna bir karşılık veremediler. Zaten Arap edebiyatının önde gelen alimlerinden Ebû Osman el-Câhız'ın (ö. 255/869) söylediği şu söz adeta meselenin öz bir ifadesidir: “Muâraza-i bi'l-huruf mümkün olmadı, muhârebe-i bi's-süyûfa mecbur oldular.”³⁸ Yani, Kur'an'a karşı harflerle karşı koymak mümkün olmadığı için, mecburen kılıca sarılıp savaştılar. Kur'an'ın karşı konulamaz edebî yönüne o dönemin dahi belîğleri karşı koyamamışlarsa, bugünün edipleri, belîğleri hiç karşı koyamazlar. Zaten bugün böyle bir iddiaya rastlamak da mümkün değildir. Hem Said Nursi'nin dediği gibi, (Kur'an'ın benzerini getirme hususunda) “sekiz tabakada, ilzam suretinde, Kur'an-ı Hakîm yirmi üç senede değil, belki bin üç yüz senede bütün insanlara ve cinlere karşı bu meydanı okumuş ve okuyor.”³⁹ Her ne kadar günümüzde Kur'an'a edebî yönden bir karşı çıkış yoksa da, medenî olarak addedilenlerin ortaya koydukları edebî ürünler Kur'an'la kıyaslandığında çok sönük düşmektedir. Zaten Said Nursi de muasır medeniyetin bir mahsulü olan günümüz edebiyatının ve belagatinin asırlar önce nazil olmuş Kur'an'a mağlup düştüğünü ortaya koymuştur. O, medeniyetin ortaya koyduğu edebiyat ve belagatle- Kur'an'ı kıyaslarken şöyle bir benzetme yapıyor:

“Öksüz bir yetimin muzlim bir hüzün ile ümitsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gınasının (şarkı demektir) nisbeti ile, ulvî bir âşıkın muvakkat bir iftiraktan müştakane, ümidkârane bir hüzün ile gınası (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedakârlıklara sevk etmek için teşvikkârane kasaid-i vataniyeye nisbeti gibidir.”⁴⁰

Nursi'ye göre edebiyat ve belagatin, üslubuyla insanı etkilemesi neşe veya hüznün tezahürü şeklindedir. Hüzün ise iki kısımdır: Birincisi, sevgiliyi kaybetmekten gelir. Bu da sevgilinin yokluğunu ve sahipsiz bırakmasını ifade ettiği için karanlıklı bir hüzündür. Bu da medeniyet edebiyatının verdiği, dalaletli, tabiatperest ve gafletli bir hüzündür. İkicisi ise, var olan sevgiliden ayrı olmanın verdiği hüzündür. Bu da Kur'an'daki hüzün çeşididir. Ancak bu çeşit hüzün, hidayete götüren ve nur saçan bir hüzündür. Neşe de ikiye ayrılır: Romancı, tiyatrocu, sinemacı yani medeniyet edebiyatının verdiği neşedir ki, nefsi istek ve arzulara sevk eder. İkinci neşe, Kur'an'ın verdiği neşedir. Bu da nefsin istek ve arzularının önüne set çekerek, ruhu, kalbi, aklı ve latifeleri harekete geçirerek, onların yücelmesini ve asli vazifelerini icra etmesini sağlar.⁴¹

Demek ki Kur'an'ın edebî yönü yaklaşık 14 asır önce mağlup edilemediği

gibi, bugün yine üstünlüğünü korumaktadır.

Kur'an edebî yönden mağlup edilememiştir. Ancak asırların değişmesi, ihtiyaçların artması ve muhatapların farklılaşması neticesinde Kur'an'a karşı farklı alanlarda karşı çıkışlar var. Said Nursi'nin dediğine göre, gerek şahıslar ve gerekse cemaatler Kur'an'a karşı koyamayınca, bütün insanlığın hatta cinlerin fikirlerinin imtizacıyla ortaya koydukları muasır medeniyetle Kur'an'a karşı muâraza vaziyetini almışlar ve sihirleriyle muâraza ediyorlar.⁴² Bu muârazalarının da Kur'an karşısında hezimete uğradığının delillerini yine Risale-i Nur'dan getirmek şartıyla ortaya koyacağız. Meseleyi şu vecihlerden ele alabiliriz:

a. Kur'an'ın Emir ve Yasaklarındaki Hikmetlerin Her Asra Bakması

Kur'an'ın kanunları, düsturları ezeli olduğundan, medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm olmayacaktır. Belki ebedi olarak gençliğini muhafaza edecektir.⁴³

Risale-i Nur'da konuyla ilgili birçok örnek olmakla beraber, biz burada numune kabilinden Kur'an'ın emirlerinden oruç ve zekât; nehiyelerinden ise faiz ve israfi ele alacağız. Bu arada Kur'an'ın tesettür emrinin ehemmiyetini de beyan edeceğiz.

Bu emir ve nehiyelerin manevi/uhrevi hikmetleri pek çoktur. Ancak biz burada medeniyetin Kur'an'a karşı muârazasını ele aldığımız için ve medeniyetin mehasinlerinin de dünyaya müteveccih olması hasebiyle, bu emir ve nehiyelerin dünyaya dair hikmetlerine değineceğiz.

Çağımızda tıp oldukça gelişmesine rağmen, hastalıkların önü alınamıyor. Hiç bilmediğimiz, adını duymadığımız hastalıklar ortaya çıkıyor. Kur'an'ın emirlerinin ve yasaklarının şebâbeti ve evrenselliği kendini bu alanda da hissettiriyor. Bu bağlamda oruç emri ile israfın nehyi bir arada ele alınabilir. Kur'an'ın orucu emretmesi ve israfi nehyetmesi bir anlamda günümüzün birçok hastalığına -daha yakalanmadan- önlem almak anlamına geliyor. Zira Kur'an'da emredilen oruç ibadeti, birçok maddi-manevi hikmeti bünyesinde barındırmakla birlikte modern tıbbın insanlara tavsiye ettiği perhizin de güzel bir numunesi oluyor. İnsan oruç vasıtasıyla bir nevi perhiz yaparak, mideye yemek üstüne yemek doldurmaktan kendini alıkoyup, midenin yemekleri hazmetmesine imkân tanıyor. Bu vasıtayla birçok hastalığın da önü alınmış oluyor.⁴⁴

Kur'an'ın emirleri hikmetlerle dolu olduğu gibi nehiyelerinde de birçok hikmet vardır. Mesela israfi yasaklayan "...yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz"⁴⁵ ayetinin tefsirinde İbn Sina (ö. 427/1037) tıp ilmini iki satırda topladığını söylemektedir. Buna göre, "sözün güzelliği kısılgındadır. Yediğin vakit az ye. Yedikten sonra dört-beş saat kadar daha yeme. Şifa, hazımdadır. Yani, kolayca hazmedeceğin miktarı ye. Nefse ve mideye en ağır ve yorucu hal, taam taam üstüne yemektir."⁴⁶

İşte bu israf yasağı adeta hastalıkların gelmeden önce tedbirinin alınmasıdır.

Bütün asırlarda insanları birbirine düşüren, toplumsal karmaşaya sebep olan söz “ben tok olayım başkası açlıktan ölse bana ne?” sözü olduğu gibi; bütün kötü ahlakların kaynağı dahi, “sen çalış; ben yiyeyim.” sözüdür.

Toplumsal hayatta zengin-fakir arasında denge bulunduğu müddetçe, insanlar rahat yaşayabilirler. Bu denge, zenginin fakire şefkat ve merhamet etmesi; fakirin de zengine hürmet ve itaat etmesi esasına dayanır. “Ben tok olayım başkası açlıktan ölse bana ne?” sözü, zengin kesimi fakire karşı zulüm, ahlaksızlık ve merhametsizliğe sevk etmiştir. “Sen çalış; ben yiyeyim.” sözü ise fakiri, zengine karşı kine, kıskançlığa ve karşı koymaya sevk ettiği için birkaç asırdır insanların huzurunu kaçırıyor. Bu durum bu asırda da (burada sözü edilen asır I. Dünya Savaşı'nın meydana geldiği asırdır.) Avrupa'da büyük bir olaya sebep olarak yine insanların huzurunu kaçırdı. İşte medeniyet bütün hayır kuruluşları, ahlak talimle-ri, amansız kanunları ve kanun uygulayıcılarına rağmen beşerin bu iki tabakasını barıştıramamıştır.

Kur'an ise birinci sözün etkilerini zekâtı farz kılmakla kökten halleder. İkinci sözün etkilerini de faizin haramlığıyla ortadan kaldırır. Ve adeta insanlara şu nasihatte bulunur: “Kavga kapısını kapamak için banka kapısını kapayınız.” Şakirdlerine ise “girmeyiniz” emrini verir.⁴⁷

Kur'an'ın emir ve yasaklarının, medeniyetin düsturlarına üstün geldiğini gösteren delillerden biri de Kur'an'ın tesettüre dair emridir.⁴⁸ Zira Kur'an-ı Kerim'in kadınlara tesettürü emretmesinin hikmetleri oldukça fazladır. Buna karşın medeniyet bahanesiyle kadınların tesettürden sıyrılmasının neticeleri ise çok vahimdir. Said Nursi meseleye şöyle bakar: Ona göre Kur'an'ın tesettür emri, kadınların onur ve haysiyetlerini muhafaza eder. Şefkat madenleri olan kadınlar hayâ perdelerini (tesettürlerini) taktıklarında, nefsin rezil isteklerinin onları düşüreceği zilletten kurtulurlar. Böylece nefsin arzularına alet olmaktan ve değersiz bir meta olarak addedilmekten korunmuş olurlar. Hâlbuki Kur'an'ın bu emrine karşı medeniyetin ortaya attığı açık-saçıklık neticesinde kadınlar yuvalarından çıkmış, beşeri de baştan çıkarmıştır. Aile hayatının devamı için kadın ve erkek arasında karşılıklı hürmet ve muhabbet olması gerekirken, açık-saçıklık yüzünden eşler arasındaki samimi hürmet ve muhabbet ortadan kalkmış ve bunun sonucunda aile hayatı zehirlenmiştir.⁴⁹

Demek ki, her asırda etkili olan Kur'an'ın emir ve yasakları, asırların değişmesiyle etkisini kaybetmiyor, bilakis bu emir ve yasaklara olan ihtiyaç daha da artıyor.

b. Günümüz Medeniyetinin Kullandığı Felsefi Hayat Düsturlarının, Kur'an'ın Düsturlarına Yenik Düşmesi

Said Nursi felsefenin toplumsal hayata ait düsturları ile Kur'an'ın toplumsal hayata yönelik düsturlarını karşılaştırmış ve yaklaşık 1400 yıl önce nazil olan Kur'an'ın düsturlarının ne kadar üstün ve ne kadar evrensel olduğunu ortaya koymuştur. Onun, felsefenin hayat düsturları ile Kur'anî hayat düsturlarını karşılaştırması şöyledir:

Günümüz medeniyetinin dayandığı felsefi düsturlara göre insanın toplumsal hayattaki dayanağı “kuvvettir” yani güçlü olmaktır. Hedefi ise “menfaattir.” Yaşam düsturu “caldır.” Yani ayakta kalmak için mücadele etmektir. Cemaatler arasındaki bağı “menfi milliyetçilik ve unsuriyettir.” Gayesi nefsin isteklerini tatmin ve insanların ihtiyaçlarını arttırmak için “lehviyattır.” Yani nefsanî arzularıdır. Oysa, kuvvetin, güçlü olmanın doğurduğu sonuç tecavüzdür. Başkalarının hakkına girmektir. Menfaati düşünmenin sonucu, her arzuya yetmediği için, menfaate sebep olan şey üzerinde boğuşmaktır. Menfi milliyetçilik ise başkasını yutmakla beslendiği için, hak ihlali sonucuna götürür. Medeniyetin takip ettiği bu felsefi düsturlardandır ki, beşeri memnun edemiyor. Belki toplumun %20'sine geçici bir mutluluk vermişse de geri kalan %80'ini rahatsız etmiş ve sefalete sürüklemiştir.

Şimdi gelelim Kur'anî düsturlara. Kur'an, insanlar için dayanak noktası olarak kuvvet yerine “hakk”ı kabul eder: Gayede menfaat yerine, fazileti ve Allah'ın rızasını kabul eder. Ayakta kalabilme mücadelesi şeklindeki cidalin yerine “düstur-u teavünü” yani yardımlaşma prensibini esas tutar. Cemaatler arasındaki bağda, menfi milliyetçilik yerine “rabita-i dinî, sınıfı ve vatanî”yi kabul eder. Gayeleri, nefsin haram isteklerinin önüne set çekerek, ruhun yücelmesini sağlamak ve ruha asıl görevini yaptırmak ve insanı, gerçek manada insan etmektir. Kur'an'ın düsturları böyle olunca şu neticeler ortaya çıkar: “Hakk”ı esas tutmak, ittifaka götürür. Yani insanlar arasında birliği sağlar. Faziletli olmak, dayanışmaya götürür. Dine uymak, din kardeşliğini netice verir. Nefsin isteklerine mani olup, ruhun terakkisini sağlamak saadet-i darye vesile olur.⁵⁰ Demek ki, muasır medeniyetin düsturları, asırlar önce ortaya konan Kur'an düsturlarına mağlup düşmüştür.

II. Kur'an'ın Günümüz Bilimsel Verilerine ve Teknolojisine Dair Bilgiler İhtiva Etmesi

Yaklaşık 1400 sene önce nazil olan Kur'an-ı Kerim'de günümüzdeki bilimsel verilere ve teknolojik gelişmelere dair bilgilerin bulunması, onun şebâbet yönünün en güzel izahlarından biridir.

Mesela Rahman Suresi'nde geçen “(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır; birbirine geçip karışmıyorlar.”⁵¹ ayetlerinin ihtiva ettiği iki denizin sularının birbirine kavuştuğu

halde birbirine karışmadığı bilgisi, ünlü deniz bilimci Jacque Cousteau (ö. 1997) tarafından ancak XX. yüzyılda doğrulanabilmiştir.⁵²

Birçok tefsir metodunun yanında ilmi tefsir (fenni tefsir) metodunu eserinde kullanan Said Nursi de Kur'an'daki bazı ayetlerden günümüz ilmi verilerine, teknolojisine dair işaretleri keşfetmiştir. Nursi, özellikle peygamber mucizelerinden bahseden ayetlerden hareketle günümüz teknolojisiyle ilgili birçok bağlantıyı ortaya koymuştur. Şimdi onun peygamber mucizelerini değerlendirerek günümüz teknolojisine dair keşfettiği bazı bilgileri, birkaç ayet ışığında örnek verelim:

Said Nursi, Belkıs'ın tahtının Hz. Süleyman (a.s.)'ın yanında hazır bulunması mucizesini anlatan “*Kitaptan bilgisi olan biri, ‘Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm.’ dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce...*”⁵³ ayetine dayanarak uzak mesafelerdeki eşyanın çok kısa bir zamanda, aynen veya sureten yanımıza celbedilebileceğini ifade etmiştir.⁵⁴ Yani Nursi burada ismen söylemese de, “sureten” kelimesiyle ayetin televizyona işaret ettiğini söylemek istemiştir. “aynen” kelimesiyle de daha uzak bir teknolojiye, günümüzde mevcut olmayan ışınlamaya işaret etmiş olabilir.

Said Nursi Hz. Musa (a.s.)'nın asâ mucizelerinden birini anlatan “*Asanı kayaya vur*” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış...”⁵⁵ ayetinin tefsirinde, insanlar bu mucizeden aldıkları ilham ile kıraç ve kumlu alanlardan suyu çıkaran santrafuj (sondaj) aletini icat ettiklerini söylemiştir.⁵⁶

Yine Nursi, Hz. İsa (a.s.)'nin mucizelerini anlatan “*Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.*”⁵⁷ kısmını işlerken, bu mucizelerin günümüz tıbbî gelişmelerine önyak olduğunu söylemiştir. Yani, insanlar Hz. İsa (a.s.)'nin tıp alanındaki mucizelerinden ilham alarak yaptıkları deneyler ve fikri katkılar neticesinde tıpta çok önemli mesafeler kat etmişlerdir. Tıptaki gelişmelere dikkatlice bakıldığında Hz. İsa (a.s.)'nin mucizeleri ile bu gelişmeler arasındaki münasebetin ne denli büyük olduğu fark edilecektir. Zira bu mucizeler, tıptaki gelişmeler için birer numune ve mikyas olmuşlardır.⁵⁸

Said Nursi, Hz. Adem (a.s.)'in “ta’lîm-i esma mucizesi”, Hz. Davud’(a.s.)’un “elinde demiri yumuşatarak demire şekil verme mucizesini”, Hz. İbrahim (a.s.)’in “ateşte yanmama” mucizesini vb. anlatan ayetleri tefsir ederken bu mucizelerin günümüz teknolojisine işaret eden bağlantılarını ortaya koymuştur.⁵⁹

Nursi, peygamber mucizeleri haricinde de bazı ayetlerden günümüz teknolojisine dair işaretler ortaya koymuştur. Mesela, “*Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her*

şeyi hakkıyla bilendir.”⁶⁰ ayetinin elektriğe işaret ettiğini söylemiştir.⁶¹

III. Haber Verdiği Gelecekle İlgili Gaybî Hadiselerin Doğru Çıkması

Kur'an'ın haber verdiği gelecekle ilgili hadiselerin aynen zuhur etmesi, Kur'an'ın i'caz yönlerinden biridir. Ancak bu konu özelde şebâbet meselesine de bakar. Zira zamanın geçmesi Kur'an'ın vermiş olduğu haberleri iptal etmemiştir. Bilakis zamanla verilen haberler aynen vuku bulmuştur.

Kur'an'ı Kerim'in gelecekte vuku bulacağına dair hadisler pek çoktur. İ'caz-ü'l-Kur'an'a dair eser yazan Ebu'l-Huseyn er-Rummânî (ö. 384/995) gelecekle ilgili haber veren ayetleri sayarken şu ayetleri örnek verir:

1. Bedir Savaşı'nda Müslümanların küffara karşı galebesini haber veren⁶² Enfal Suresi'nin 7. ayeti.

2. Rumların Farslara yenildikten sonra, yakın bir zamanda, bu kez galip geleceğini haber veren⁶³ Rum Suresi'nin 1, 2 ve 3. ayetleri.

3. İslâm dininin bütün dinlere karşı üstünlük sağlayacağını haber veren⁶⁴ Tevbe Suresi'nin 33. ayeti ve Saff Suresi'nin 9. ayeti.

4. Kur'an'ın, benzerini ortaya koyma hususunda yaptığı muaraza çağrısı ve bu çağrıya asla cevap verilemeyeceğini haber veren⁶⁵ Bakara Suresinin 23. ve 24. ayetleri.

5. Müşriklerin Bedir Savaşı'nda hezimete uğrayacaklarını haber veren⁶⁶ Kamer Suresi'nin 45. ayeti.

6. Müslümanların Mescid-i Haram'a gireceğine dair Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gördüğü rüyanın gerçekleşeceğini haber veren⁶⁷ Fetih Suresi'nin 27. ayeti.

7. Müslümanların Hayber Savaşı'nda kazanacakları ganimetleri haber veren⁶⁸ Fetih Suresi'nin 20. ayeti ile Müslümanların Fars ve Rumlardan elde edeceği ganimetleri haber veren⁶⁹ 21. ayet.⁷⁰

Said Nursi de gaybî haberleri ihtiva eden birçok ayete işaret etmiştir.⁷¹ Ancak biz burada, Nursi'nin ayrıntılı olarak ele aldığı ve önemli gaybî bilgileri ortaya koyduğu Fetih Suresi'nin 27, 28 ve 29. ayetlerine yer vereceğiz. Şimdi bu ayetlerden nasıl manalar çıkardığına kelime kelime ve/veya cümle cümle bakalım:

... لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ... “Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı...”⁷² Nursi, ayetin bu kısmının Mekke'nin Fethi'ni vukuundan iki sene evvel haber verdiğini söyler.

... فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ... “...size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.”⁷³ Tefsir kitaplarında, ayette geçen “yakın bir fetih”in hangi hadise olduğuna dair farklı görüşler vardır. Kimileri “yakın bir fetih”in Hayber'in fethi olduğunu söylerken⁷⁴, kimilerine göre de Hayber'in Fethi veya Hudeybi'ye Antlaşması'dır.⁷⁵ Bunlara ek olarak Rıdvan Biati'nı zikredenler de olmuştur.⁷⁶

Said Nursi de burada sözü edilen “yakın bir fetih”in Hudeybiye Antlaşması

olduğunu söylemiştir. Çünkü Hudeybiye Antlaşması zahiren Müslümanların aleyhine görünse de, sonuçları itibariyle büyük bir fetih niteliğine bürünmüştür.⁷⁷

Nursi, Fetih Suresi'nin 27. ayetinde geçen لَا تَخَافُونَ "...korkmadan..." kaydına dikkatleri çekmiştir. Zira Allah (cc) bu kayıtla, Mü'minlerin Kâbe'yi tam bir güven içinde tavaf edeceklerini haber veriyor. Hâlbuki böyle bir haber verildiğinde, Arap Yarımadası'ndaki bedevi Araplar, Mekke'nin etrafında yaşayanlar ve Kureyş Kabilesi'nin çoğu düşman idi. Böyle bir ortamda Mü'minlerin hiç korkmadan Kâbe'yi tavaf edecek olmaları şu anlama geliyordu: Arap Yarımadası'nın tamamı itaat altına alınacak; Kureyşliler Müslüman olacak, böylece tam bir emniyet sağlanacaktır. İşte ayetin verdiği bu olay aynen vuku bulmuştur.⁷⁸

"Peygamberini doğru yol üzere ve hakk din ile, diğer bütün dinlere üstün kılmak için gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter."⁷⁹

Bu ayette Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği dininin, tüm dinlere galip geleceği hususu kesin bir dille ifade edilmiştir. Oysa bu haber verilirken, İslam küçük bir kabile diniydi. Buna karşın o dönemde, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecusiliğin yüzer milyon mensupları vardı ve bu dinler aynı zamanda yüzer milyon nüfusa sahip, Roma, Çin ve İran gibi o zamanda dünyanın en büyük devletlerinin diniydi. Nitekim İslam'ın fetihlerle dünyanın dört bir yanına yayılması bu meseleyi ispat etmiştir.⁸⁰

"Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onları, rükû ve secde hâlinde görürsün"⁸¹

Bazı tefsirlerde ayette geçen, وَالَّذِينَ مَعَهُ "O'nunla beraber olanlar" ibaresinin Hz. Ebubekr'e; أَسِدَاءَ عَلَى الْكُفَّارِ "inkârcılara karşı çetin" ibaresinin Hz. Ömer'e; تَرِيهُهُمْ "birbirlerine karşı da merhametlidirler" ibaresinin Hz. Osman'a; تَرِيهُهُمْ "onları, rükû ve secde hâlinde görürsün" ibaresinin de Hz. Ali'ye delâlet ettiği, işaret ettiği söylenmiştir.⁸²

Said Nursi de, ayetin bu ibarelerinin, sırasıyla Hz. Ebubekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye delalet ettiğini ve bu ibarelerin onlara has özellikleri içerdiğini söylemiştir. Nursi'ye göre ayetteki bu sıra, aslında hilafetteki sırayı da önceden tayin etmiştir.⁸³

IV. Müslümanların Kur'an'a Uygun Hareket Ettikçe Terakki Etmeleri

Avrupa'nın günümüzdeki teknolojik üstünlüğü, ister istemez günümüz Müslümanlarının yönünü o tarafa çevirmiştir. Avrupa'nın sahip olduğu teknolojik üstünlük Müslümanlarda bazı illüzyonlara sebep olmuş, geri kalmışlığımız mensup olduğumuz dine bağlılıkta aranmaya başlanmıştır. Nitekim Said Nursi'nin –ismini vermeden- bir zattan aktardığı "Biz, Allah Allah! diye diye geri kaldık. Avrupa, top tüfek diye diye ileri gitti."⁸⁴ sözü adeta bu konunun anahtar sözüdür. Ancak

Nursi'nin bu sözlere cevap niteliğinde ortaya koyduğu deliller bu düşüncenin hakikatsiz olduğunu ortaya koymuştur.

Nursi'ye göre dini bağlamda İslamiyet'in Hıristiyanlıkla kıyaslanması hatalı bir kıyastır. Çünkü Avrupa, dinine mutaassıp kaldığı zamanlar medeniyetten uzaklaşmış, –ki dinleri, onları üç yüz senelik iç savaşa sürüklemiştir- dini terk ettiklerinde ise medenileşmişlerdir. Oysa Müslümanlar ne zaman dinlerine tam bağlı kalmışlarsa, –bağlı kaldıkları dönemde- en medeni konumunda olmuşlardır. Buna en büyük delil Müslümanların Endülüs'te kurdukları devlettir. Bununla beraber Müslümanlar ne zaman ki dinlerinden uzaklaşmışlar, o zaman da tedenni etmişlerdir.⁸⁵ Günümüz İslâm âleminin durumu, buna en güzel şahittir.

Ayrıca şu yönler de Kur'an'ın şebâbetine delil olarak gösterilebilir:

1. Yüzyıllardır sürekli okunan bir kitap olması: Yeni çıkan her edebi veya natsal eser ne kadar popüler olursa olsun, belli bir zaman sonra bu popülaritesini kaybeder ve zamanla esamesi okunmaz olur.

Hâlbuki Kur'an-ı Kerim öyle bir halâvete sahiptir ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur'an'ı okuyanlarda bir usanç meydana getirmedığı gibi, okundukça –kalbi bozulmuş, zevki çürümüşler hariç- halâvetini daha ziyade göstermiştir.⁸⁶

2. Sürekli tefsir edilmesi: Kur'an'ın manalarının vuzuha kavuşturulması için her devir tefsir edildiğini görmekteyiz. Hz. Muhammed (s.a.v)'in görevlerinden biri olan tebyinin⁸⁷ (açıklama, tefsir), günümüze kadar hız kesmeden devam ettiğini müşahade etmekteyiz. Öyle ki Kur'an'ın tefsirine dair yazılan eserlerin sayısı yüzbinlerle ifade edilmektedir. Said Nursi, eserinde bu sayıyı üç yüz elli bin olarak zikreder.⁸⁸

3. Ecnebi Filozofların İtirafı: Müslüman olmayan Batılı bilim adamlarının Kur'an, Hz. Muhammed ve İslam dini hakkındaki itirafları da Kur'an'ın her vakit gündemde olduğuna şahit olarak gösterilebilir. Risale-i Nur Külliyyatı'nda da yer verilen bu bilim adamlarından üçünün görüşlerine yer vereceğiz.

Bismarck (ö. 1898)⁸⁹, farklı devirlerde insanların idaresini sağlamak maksadıyla, gönderilen –semavi olduğu iddia edilen- bütün kitapları alıp ayrıntılı bir şekilde incelediğini, ancak asılları bozulmuş bu kitapların hiçbirisinde aradığı hikmeti ve tam isabeti bulamadığını söyler. Ona göre bu kitapların haiz olduğu kanunlar bir milleti idare etmek şöyle dursun, bir haneyi dahi idare edemezler. Bismarck, Kur'an'ı bu kaydın dışında tutar. O, Kur'an'ı bütün yönleriyle tetkik ettiğini ve her kelimesinde büyük hikmetler gördüğünü söyler. Ona göre İslam düşmanlarınca ortaya atılan, bu kitabın Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yazıldığı iddiası tamamen kin ve garaz eseridir. Böyle bir durum ilim ve hikmetle bağdaştırılamaz.⁹⁰

Dr. Maurice (ö. 1998)⁹¹, La Parler França Roman adlı gazetede, Kur'an'ı Fransızcaya eviren Selman Ruhan'ın Kur'an'a yaptığı eleştirilere cevap niteliğinde şöyle demiştir: O, önce Kur'an nedir? sorusunu sormuş ve bu soruya cevap niteliğinde şunları söylemiştir: Bütün tenkitlerin ötesinde o, bir fesahat ve belagat mucizesidir. Kur'an'ın 350 milyon (şimdi çok daha fazla) Müslümanın göğsünü haklı bir gururla kabartmasının sebebi, sahip olduğu mana güzelliği ve diğer semavi kitaplardan mükemmel olması ve ezeli olmasındandır. Daha ötesi Kur'an, ezeli kudretin bir inayet eseri olarak, insanlığa bahşettiği semavi kitapların en güzelidir. İnsanları huzura kavuşturması bakımından Kur'an'ın açıklamaları, Yunan felsefesinin açıklamalarından çok yüksektir. Kur'an'ın her kelimesi, her şeyin yaratıcısı ve kabiliyetlerine göre her şeyin sevk ve irşad edicisi olan Zat-ı Kibriya'nın azameti kapsamındadır. Kur'an bir edebiyat kitabıdır. Dil uzmanları için, lafızların hazinesidir. Şairler için ahenk kaynağıdır. Ayrıca Kur'an, hükümler ve fıkıh namına bilgileri kuşatan bir kitaptır.⁹²

Yine Batılı bir filozof olan Levazaune'un Kur'an hakkında sarf ettiği şu sözler de, ecebi bir filozofun hakikati itiraf etmesi bakımından önemlidir: Yeni icatlar veya ilim ve irfanla halledilebilen hiçbir mesele İslam'ın esaslarıyla çelişki halinde değildir. Bizim, Hıristiyanlığı, tabiat kanunlarıyla bağdaştırmak için harcadığımız mesaiye karşın, Kur'an-ı Kerim'in ve öğretilerinin tabiat kanunlarıyla tam bir uyumu söz konusudur. Kur'an her hürmete layıktır.⁹³

Sonuç

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in en büyük mucizesidir. Mucize gösteren her peygamberin mucizesi yaşadıkları çağla sınırlı kalmasına rağmen, ilahi koruma garantisi olan Kur'an'ın mucizeliği Hz. Muhammed' (s.a.v.)'den sonra da devam etmiştir. Kur'an'ın asırlardır süren bu yönü, birçok tefsir eserine, bu alanda yazılmış müstakil eserlere ve tefsir usulü eserlerine konu olmuştur.

Bir yandan farklı birkaç tefsir metoduyla yazılmış, bir yandan da tefsir usulü kavramlarına yer veren Risale-i Nur Külliyyatında Kur'an'ın i'câzı meselesine büyük ehemmiyet verilmiştir. Eserin birçok yerinde konuyla ilgili bilgiler mevcut olmakla beraber, külliyyatın *Sözler Mecmuasının* 25. Sözü, "Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi" müstakil başlığı altında -yaklaşık yüz sayfa- bu meseleye ayrılmıştır. Burada Kur'an'ın birçok i'câz yönü ispatlanmıştır.

Risale-i Nur Külliyyatında ele alınan Kur'an'ın i'câz yönlerinden biri Kur'an'ın şebâbetidir. Yani asırların geçmesiyle daima genç ve taze kalmasıdır. Said Nursi "Mu'cizat-ı Kur'aniye Risalesi"nde Kur'an'ın şebâbeti yönünden i'câzını ele alırken Kur'an ve günümüz medeniyeti arasında bazı karşılaştırmalar yaparak konuyu ispatlamıştır.

Nursi'nin yaptığı karşılaştırmaya göre, Kur'an'ın günümüz medeniyeti karşısındaki üstünlüklerinden biri, Kur'an'ın asırlar öncesinden yaptığı meydan oku-

maya, o gününün edebiyat ve belagat ustaları cevap veremediği gibi, günümüz medeniyetinin de bu meydan okumaya cevap verememesidir. Bu meydan okumaya karşılık verememe edebiyat alanında olduğu gibi, asrımız insanların, cemaatlerinin hatta cinlerin fikirlerinin imtizacıyla ortaya koyduğu medeniyet alanında da olmuştur. Bu meyanda Nursi'nin, Kur'an'ın günümüz medeniyetine üstünlüğüne dair yaptığı karşılaştırmaya göre, Kur'an'ın havi olduğu emir ve yasaklar, günümüz medeniyetinin düsturlarına galebe çalmıştır. Zira günümüz medeniyetinin önünü alamadığı birtakım şahsi ve toplumsal zararlar, Kur'an'ın zekât ve oruç emirleriyle; israf ve faiz yasaklarıyla kökten halledilmiştir.

Kur'an'ın günümüz medeniyetine karşı üstünlüklerinden biri de, Kur'an'ın insanlar arasında saadeti temin eden eşsiz düsturlarıdır. Çünkü günümüz medeniyetinin dayandığı felsefi ilkeler insanlar arası münasebetlerde ortaya koyduğu ilkelere insanı mutlu etmekten çok uzaktır. Oysa 1400 yıldır tatbik edilen Kur'an'ın beşeri münasebetlere dair prensipleri, insanlar arasında tam bir uyum ve saadeti sağlamış ve insana asıl mahiyetini kazandırmıştır.

Risale-i Nur Külliyyatında Kur'an'ın şebâbetiyle bağlantılı birçok yer bulunmaktadır. Bunlardan biri, Kur'an'da yer alan peygamber mucizelerinin günümüz teknolojisine dair işaretler içermesidir. Mesela, Hz. Musa (a.s.)'nin asa mucizesinin günümüzdeki sondaja, Hz. Süleyman (a.s.)'in Belkıs tahtına çok kısa bir sürede muttali olma mucizesinin televizyona dair işaretler içermesi gibi.

Risale-i Nur'da Kur'an'ın şebâbetini gösteren delillerden biri de Kur'an'ın haber verdiği geleceğe yönelik haberlerin aynen ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda Fetih Suresi'nin bazı ayetleri tahlil edilmiş ve Kur'an'ın gayba dair verdiği haberlerin aynen çıktığı sonucu ortaya konmuştur.

Günümüz medeniyetini oluşturan insanların ekserisinin bağlı oldukları Hıristiyanlık ile İslam'ın Risale-i Nur'da karşılaştırılması da Kur'an'ın şebâbetiyle bağlantısı olan bir meseledir. Zira Avrupalılar Hıristiyanlığa mutaassıbâne bağlandıkları zamanlar –Orta Çağ'da olduğu gibi- tedenni etmişler, dinlerine olan bağlılıklarını terk ettiklerinde ise terakki etmişlerdir. Hâlbuki Müslümanlar ne zaman Kur'an'ın prensiplerine sıkı sarılmışlarsa, yaşadıkları dönemin en üstün medeniyetini kurmuşlardır. Avrupa'da kurulan Endülüs Emevileri örneğinde olduğu gibi.

Kur'an-ı Kerim'in yüz yıllardır, sürekli okunan bir kitap olması ve manalarının anlaşılabilmesi için yüz binlerle ifade edilen tefsirlerin bulunması da Kur'an'ın şebâbetini ortaya koymaktadır. Ayrıca Batılı bazı filozofların Kur'an'a yönelik itirafları da Kur'an'ın asrımızda dahi insanları kendine hayran bıraktığını göstermektedir. Bu da yine Kur'an'ın şebâbeti kapsamında değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Dipnotlar

- 1 Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan hârikulâde olay. (Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *DİA*, 2005, Ankara, TDV Yayınları, c. 30, s. 350.
- 2 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 16. Baskı, 2007, Ankara, TDV Yayınları, s. 162.
- 3 Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, 2013, İstanbul, Envar Neşriyat, s. 121.
- 4 Hicr, 15/9.
- 5 Ebû Abdullah Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 1. Baskı, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 1376/1957, Beyrut, Dar-u İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, c. 2, s. 90.
- 6 Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'an” maddesi, *DİA*, 2000, Ankara, TDV Yayınları, c. 21, s. 403.
- 7 Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'an” maddesi, *DİA*, 2000, Ankara, TDV Yayınları, c. 21, s. 406.
- 8 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'an*, thk. Sâlim Mustafâ el-Bedri, 4. Baskı, 1435/2014, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye. c. 1, ss. 52-54; ez-Zerkeşî, c. 2, ss. 93-101; Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Şemsuddin, 4. Baskı, 1434/2013, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. 2, ss. 459-503; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, ss. 166-167; Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 181-184.
- 9 el-Kurtubî, c. 1, ss. 52-54; ez-Zerkeşî, c. 2, ss. 93-101.
- 10 ez-Zerkânî, c. 2, ss. 459-503.
- 11 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, s. 121.
- 12 Said Nursi, *Sözler*, 2013, İstanbul, Envar Neşriyat, s. 366.
- 13 25. Söz (Mu'cizat-ı Kur'aniyye Risalesi) için bkz. Nursi, *Sözler*, ss. 365-463.
- 14 10. Söz (Haşir Risalesi) için bkz. Nursi, *Sözler*, ss. 48-120.
- 15 Konulu Tefsir: Kur'an'ın herhangi bir konu veya kavram bazında tefsir edilmesidir. Fikret Karaman vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 2009, İstanbul, DİB Yayınları, s. 337.
- 16 Geniş bilgi için bkz. Said Nursi, *Asâ-yı Musa*, 2013, İstanbul, Envar Neşriyat, ss. 40-55.
- 17 Uhuvvetle ilgili geniş bilgi için bkz. Said Nursi, *Mektubat*, 2012, İstanbul, Envar Neşriyat, ss. 262-78.
- 18 İctimai Tefsir: XIX. Yüzyılın sonlarında Kur'an'ı sosyal açıdan yorumlayan bir tefsir hareketi. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, 2014, İstanbul, İFAV Yayınları, s. 108.
- 19 Geniş bilgi için bkz. Nursi, *Sözler*, ss. 252-65.
- 20 Fenni (İlmi) Tefsir: Kur'an ayetlerinde yer alan ilmi (fenni) terimleri açıklamaya ve onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri ortaya çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir. Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 123.
- 21 Bkz. Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, ss. 30-40.
- 22 Nursi, *Mektubat*, ss. 389-90.
- 23 Nursi, *Sözler*, s. 407; *Şualar*, 2013, İstanbul, Envar Neşriyat, s. 136.
- 24 Kasas, 28/49.
- 25 İsrâ, 17/88.
- 26 Hud, 11/13.
- 27 Bakara, 2/23-24.
- 28 Yunus, 10/37-38.
- 29 Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddin, 1419, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. 1, s. 108.
- 30 İsrâ, 17/88.
- 31 Hud, 11/1.
- 32 En'am, 6/115.
- 33 İbnKesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, ss. 1/108-109.
- 34 Nursi, *Mektubat*, s. 186.
- 35 Nursi, *Mektubat*, s. 185.

- 36 Nursi, *Sözler*, s. 378.
- 37 Nursi, *Mektubat*, ss. 185-6.
- 38 Nursi, *Mektubat*, 186.
- 39 Nursi, *Mektubat*, s. 186.
- 40 Nursi, *Sözler*, s. 411.
- 41 Nursi, *Sözler*, s. 411.
- 42 Nursi, *Sözler*, s. 407.
- 43 Nursi, *Sözler*, s. 408.
- 44 Nursi, *Mektubat*, s. 403.
- 45 A'raf, 7/31.
- 46 Said Nursi, *Lem'alar*, 2013, İstanbul, Envar Neşriyat, s. 147.
- 47 Nursi, *Sözler*, ss. 408-9.
- 48 Bu emir şu ayetle sabittir: "Ey peygamber; hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış elbiselerinden (ciltbablarından) üzerlerini sıkıca örtünler! Bu, onların tanınmalarına, tanınıp da eziyet edilmemelerine en elverişli olanıdır. Bununla beraber Allah, çok bağışlayıcıdır, merhamet edicidir." Ahzab, 33/59.
- 49 Nursi, *Sözler*, s. 410; Tesettürle ilgili geniş ayrıntılı bilgi için bkz. Nursi, *Lem'alar*, (Tesettür Risalesi), ss. 195-9.
- 50 Nursi, *Sözler*, ss. 407-8.
- 51 Rahman, 55/19-20.
- 52 Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 8. Baskı, 2014, İstanbul, İFAV Yayınları, ss. 73-74.
- 53 Neml, 27/40.
- 54 Nursi, *Sözler*, s. 257.
- 55 Bakara, 2/60.
- 56 Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 208.
- 57 Âl-i İmran, 3/49.
- 58 Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 208.
- 59 Geniş bilgi için bkz. Nursi, *Sözler*, ss. 252-65; *İşârâtü'l-İ'caz*, ss. 207-8.
- 60 Nur, 24/35.
- 61 *Sözler*, s. 253.
- 62 Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li Ulûmi'l-Tenzil*, thk. Abdullah el-Halidî, 1416, Beyrut, Şirket-u Dari'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, c. 1, s. 321.
- 63 Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğalib el-Âmâlî EbûCa'fer et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed şakir, 1420/2000, byy., Mektebetü'r-Risale, c. 20, s. 66.
- 64 Abdullah b. Abbas, *Tenvîrü'l-Mikbâsmin Tefsir-i İbn Abbas*, (cem eden: Mecdu'd-Din Ebû Tahir Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî), ty., Lübnan, Darü'l-Kitabi'l-İlmiyye, s. 157.
- 65 İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, ss. 1/108-109.
- 66 es-Semerkândî, *Bahru'l-Ulûm*, c. 3, ss. 375-6.
- 67 Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'udri-Beĝâvi, *Me'alimu'l-Tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*, 4. Baskı, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., 1417/1997, byy., Daru't-Tâyyibe, c. 7, s. 322.
- 68 Celaluddin Muhammed b Ahmed el-Mahalli, Celaleddin Abdîrrahman b. EbîBekr es-Suyûtî, *Tefsiru'l-Celâleyn*, ty. Kahire, Dâru'l-Hadis, s. 682.
- 69 Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Ali el-Vahidi, *el-Vecîz fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîz*, thk. Safvân Adnan Davudî, 1425, Beyrut, Daru'l-Kalem, s. 1011.
- 70 Ali b. İsâ b. Ali b. Abdillahebu'l-Hasen er-Rummânî, *en-Nuket fi İ'câzi'l-Kur'an*, 3. Baskı, thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zaĝlul Selâm, 1976, Mısır, Daru'l-Ma'rife, ss. 110-1.
- 71 Bkz. Nursi, *Sözler*, ss. 405-6.
- 72 Feth, 48/27.
- 73 Feth, 48/27.
- 74 Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Eb'u'l-Mansûr el-Maturidî, *Tevîl'at-u Ehli's-Sünne*, thk. Mecdi Baslum, 1426/2005, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.9, s. 314; Ebu'l-Leys Nasr b.

- Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semrkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, ty., byy., c. 3, s. 320; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil*, 3. Baskı, 1407, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, c.4, s. 346.
- 75 Ebû'l-Abdullah Muhammed b. Ömer b. El-Hasen Fahrudin er-Razi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 1420, Beyrut, Daru'İhyâiTürasi'l-Arabî, c. 28, s. 87; Cemaluddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zadu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrahman el-Mehdi, 1422, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, c. 4, s. 138.
- 76 EbûZeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf es-Sealebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Muavviz ve Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, 1418, Beyrut, Daru İhyâiTürasi'l-Arabî, c. 5, s. 261.
- 77 Nursî, *Lem'alar*, s. 29; ayrıca bkz. el-Vahidi, *el-Vecîz*, s. 1013.
- 78 Nursî, *Lem'alar*, ss. 29-30.
- 79 Feth, 48/28.
- 80 Nursî, *Lem'alar*, s. 30.
- 81 Feth, 48/28.
- 82 Abdulkерim b. Hevazin b. Abdulmelik el-Kuşeyrî, *Tefsîru'l-Kuşeyrî (Letâifu'l-İşârât)*, 3. Baskı, thk. İbrahim el-Beysunî, ty. Mısır, El-Hey'etu'l-Misriyyatu'l-Amme, c. 3, s. 433; el-Cevzî, *Zadu'l-Mesîr*, c. 4, s. 138.
- 83 Daha fazla bilgi için bakz. Nursî, *Lem'alar*, ss. 30-7.
- 84 Nursî, *Mektubat*, s. 438.
- 85 Nursî, *Mektubat*, ss. 325, 438.
- 86 Said Nursî, *Asâ-yı Musa*, s. 129.
- 87 Nahl, 16/44.
- 88 Said Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 2011, İstanbul, Envar Neşriyat, c. 2, s. 28; *Lem'alar*, s. 195; *Şualar*, s. 381.
- 89 Almanya'nın önemli devlet adamlarındandır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Otto_von_Bismarck, 28.01.2016.
- 90 Nursî, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 213.
- 91 Maurice Bucaille: Fransız tıp doktoru, *Tevrat, İnciller, Kur'an-ı Kerim ve Bilim* adlı eserin müellifi .https://en.wikipedia.org/wiki/Maurice_Bucaille, 28.01.2016.
- 92 Nursî, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 214.
- 93 Nursî, *İşârâtü'l-İ'caz*, s. 217.

Kur'an'ın Allah Kelâmı Oluşunun Mucize Olması Açısından Önemi

Doç. Dr. Atilla YARGICI

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Öz

Mucize, Yüce Allah'ın peygamberlere peygamberliklerinin bir delili olarak verdiği, insanların yapmaktan aciz olduğu olağanüstü haller ve durumlardır. Cenâb-ı Allah peygamberlerine içinde yaşadıkları toplumların durumlarına göre farklı şekillerde mucizeler vermiştir. Peygamberimize (s.a.v.) verdiği mucizelerin en büyüğü Kur'an'dır. Kur'an birçok açıdan mucize bir kitaptır. Allah kelâmı olması da onun mucize yönlerinden birisidir. Müfessirler, Kur'an'ın Allah kelâmı olarak mucize olduğunu birçok yönlerden açıkladıkları gibi, Bedüzzaman da akıl ve nakli birleştirerek bu konuyu ele almıştır. Onun Kur'an ayetlerinin "İrâde, Kudret ve İlim" gibi sıfatları da içine alıyor demesi ve izahlarının bir kısmını bu çerçevede yapması dikkat çekmektedir. Said Nursi ayrıca Kur'an'ın beşer kelâmı olduğunu iddia edenlere karşı da, şeytanla münazara adı altında ikna edici cevaplar vermiş ve Kur'an'ın Allah kelâmı olarak mucize olduğunu ispat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Mucize, Allah'ın kelâmı, beşer kelâmı

The Importance of the Qur'an as the Word of God in terms of its Being Miracle

A miracle, as a proof of the Almighty God gave the prophets prophesied, are exceptional cases and where people incapable of doing. Almighty God has given miracles in different ways depending on the situation of the society they live in the prophets. Muhammad 's greatest miracle is Qur'an. Quran is a book of miracles in many ways. The word of God is one of the miracles directions. This aspect is described in different ways. Bediuzzaman has addressed these issues by combining the wisdom and revelation. According to him, the verses of the Koran, have included, "Knowledge, Power, and Will". He responded to those who claim the Koran the word of God in different ways. Hus, it has been proved that the Qur'an is the word of God.

Key Words: Qur'an, Miracle, word of God, humanword.

Giriş

Peygamberlerin peygamber olarak gönderilmelerinin en büyük delili, Allah'ın o peygamberlere mucizeler vermesidir. Her dönemdeki peygamberlere gönderilen mucizeler farklı farklı olmuştur. Hz. İsa'nın (a.s.) döneminde tıp ilmi revaçta olduğu için ona verilen mucizeler, tıp ilmi nevinden olmuştur. Hz. Musa döneminde sihribazlık çok revaçta olduğu için ona verilen mucizeler sihir nevinden olmuştur. Hz. Peygamber s.a.v. döneminde ise fesahat ve belagat çok ön planda olduğu için Yüce Allah son peygamberine en büyük mucize olarak belagat ve fesahatin zirvesinde olan Kur'an'ı vermiştir. Zaten, Said Nursi'nin ifade ettiği gibi, nübüvvetin ispatı ancak mucizelerle olur, Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi ise Kur'an-ı Kerim'dir.¹

Kur'an'ın diğer mucizelerle tek ortak yanı, insanların benzerlerini yapamamalarıdır. Zaten mucize de insanları bir şeyi yapmaktan aciz bırakan demektir. Beşerin, hiçbir mucizenin aynısını yapması mümkün olmadığı gibi, Kur'an'ın da benzerini yapması mümkün olmamıştır. Neden olmamıştır? Kur'an-ı Kerim niçin bir mucizedir? Elbette bunun birçok sebebi ve yönü vardır. Bunlardan birisi de, Kur'an'ın Allah kelâmı olmasıdır. Biz bu çalışmamızda sadece Kur'an'ın Allah kelâmı oluşunun mucize olması açısından önemi üzerinde duracağız. Bunu ortaya koyarken de önce Kur'an'ın beşer kelâmı değil, Allah kelâmı olduğunu bildiren ayetleri, sonra Bediüzzaman'ın Kur'an'ın beşer kelâmı değil, Allah kelâmı olduğunu ispat etme metodunu ele alacağız.

1. Benzerinin Getirilmesi Konusunda Kur'an'ın Meydan Okuması

Kur'an-ı Kerim'in beşer kelâmı değil de Allah kelâmı olduğuna dair birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Bu ayetler aynı zamanda bir meydan okumayı içermesi ve zaman içinde Kur'an'a herhangi bir nazire getirilememiş olması, onun beşer kelâmı değil, Allah kelâmı olduğunu gösteren en önemli delillerdir. Bakara Suresinde konuyla ilgili şöyle buyrulmaktadır:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

Yani “Eğer kulumuz Muhammed’e indirdiğimiz Kur'an'dan şüphe içindeyseniz, haydi onun (sûrelerinden birisi) gibi bir sûre getirin, bunun için Allah'tan başka şahidlerinizi de (yardıma) çağırın; eğer sözünüzde doğru kimseler iseniz. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”²

Bu ayet-i kerimelerde, Yüce Allah, “Eğer kulumuz Muhammed’e indirdiğimiz Kur'an'dan şüphe içindeyseniz” buyurmakla, Kur'an'ın kendi Zât-ı Akdesi tarafından indirildiğini bildirmektedir.

Taberî (v.h.310), Kur'an'ın Allah'ın yüce nezdinden olduğunda, Allah tarafından indirildiğinde şüphe olduğunu iddia edenlere bu ayetle hitap edildiğini bildirmektedir. Ona göre Peygamberimize (s.a.v.) Kur'an'ın Allah tarafından indirilmesi, O'nun nübüvvet iddiasına en büyük delildir. Onun Allah'ın nezdinden olduğuna en büyük delil de, bütün insanları ve onların yardımcılarını benzerini getirmekten aciz bırakmasıdır. Eğer bu Kur'an Allah'ın yüce nezdinden olmasaydı, Hz. Muhammed'in uydurması olsaydı, onda birçok ihtilaflar olacaktı ve o zaman bununla meydan okunması mümkün olmayacaktı.³

Zemahşerî (v.h.488) de bu meydan okumanın Kur'an'ın Allah kelâmı mı, yoksa beşer kelâmı mı olduğunu ortaya çıkardığına dikkat çekmektedir. Ona göre, ayette ممانزلنا denilerek, inzâl değil, tenzîl kelimesinin kullanılması bu meydan okumanın bir parçasıdır. Çünkü tenzîl Kur'an'ın tamamının bir defa değil, zaman

içerisinde tadrîc kaidesine göre indirildiğini ifade etmektedir. Onların iddiası şu şekilde idi: “Eğer Kur'an Allah kelâmı olsaydı, böyle hadiselerin durumuna göre parça parça inmezdi. Bu bakımdan insanların kelimalarına benzemektedir Zemahşerî'ye göre hatiplerin ve şairlerin takip ettikleri yol da aynı şekildedir. Bir şairin divanı bir defada oluşturulmadığı gibi, hitabetlerin hepsi de bir anda yapılmıyor. Yine zamana, yenilenen olaylara göre yazılıyor, söyleniyor. Onlar diyorlar ki, eğer bu Kur'an'ı Allah indirseydi, yazar ve şairlerin yaptıklarının tersine bir durumun ortaya çıkması gerekirdi; bütün Kur'an'ın bir seferde indirilmesi gerekirdi. Hâlbuki Kur'an bu açıdan da onlara meydan okumaktadır. Onlardan böyle parça parça inen Kur'an surelerinden en küçüğüne bir nazire yapmalarını istemektedir. Bu yönüyle de Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğu ortaya çıkmaktadır.”⁴

Razi'ye (v.h. 605) göre ise Hz. Muhammed'in nübüvveti Kur'an'ın mucize olmasına bağlı olduğundan Kur'an da mucize olduğunun delillerini ortaya koymaktadır. Kur'an'ın mucize olduğunu açıklamak iki şekilde mümkündür. Birincisi: Kur'an'ın durumu üç tarzdan birisiyledir: Kur'an diğer belagat sahibi insanların sözlerine benzer. Bu durumda ya âdetleri bozmayacak şekilde belagat sahibi kişilerin sözlerinin üstündedir, ya da âdetleri bozacak şekilde onların sözlerinin üzerindedir. İlk ikisi batıldır, üçüncüsü ise doğrudur. Eğer önceki ikisi doğru olsaydı Kur'an'ın benzerinin ya fertler tarafından ya da gruplar tarafından getirilmesi gerekirdi. Kur'an'ın benzerini getirmek için çok uğraşılar, fakat buna yapmaktan aciz kaldılar. Bu da Kur'an'ın onların sözlerine benzemediğini ispat etmektedir. Onların sözleri ile Kur'an arasındaki fark, alışlagelmiş iki söz arasındaki fark gibi değildir. Öyleyse bu fark, alışlagelmiş farkların üzerinde bir farktır. Bu da Kur'an'ın mucize olmasını gerektirir.

Razi'ye göre Kur'an'da fesahatin noksan olmasını gerektiren birçok husus vardır. Ancak buna rağmen fesahat ve belagatin zirvesine çıkmıştır. Bu da onun mucize olduğunu gösterir. Örneğin Arapların fesahatinde çoğunlukla deve, at, carriye, kral, vurma, yaralama, savaş, baskın gibi görülen şeylerin vasıfları, tasvirleri bulunmaktadır. Kur'an'da buna benzer tasvirler ve tavsifler yoktur. Bu da Arapların ittifak ettikleri fasih lafızların Kur'an'da yer almadığını gösterir. Yüce Allah Kur'an'da yalandan uzak olma ve doğruluk yolunu seçmiştir. Hâlbuki doğruluğa yönelen ve yalandan ayrılan şairlerin şiirlerinin kıymeti düşer. İyi bir şiir olmaz. Lebid b. Rebia ve Hassan b. Sabit Müslüman oldukları zaman şiirlerinin değeri düşmüştür. Onların Müslüman olduktan sonraki şiirleri, Müslüman olmadan önceki şiirleriyle aynı kalitede değildir. Kur'an'da ise yalan ve mübalağa olmamasına rağmen Kur'an son derece fasih bir kitaptır. Üçüncüsü: Fasih kelimalar ya da fasih şiir, bir kasidede bir ya da iki beyitte gözükmektedir. Şiirin geri kalan kısmı öyle değildir. Kur'an ise öyle değildir. Kur'an'ın tamamı fasihtir. Çünkü insanlar, Kur'an'ın bir cümlesine olduğu gibi tamamına da nazire getirmekten acizdirler. Dördüncüsü: Bir şair bir şeyi vafederken onu tekrar ettiğinde, ikinci vasfı birin-

cisi gibi fasih olmamaktadır. Kur'an'da ise tekrar çoktur. Ve hepsi de son derece fasihtir, aralarında fesahat açısından fark yoktur. Beşincisi: Kur'an'da ibadetlerin emredilmesinde, çirkin olan şeylerin yasaklanmasında, güzel ahlaka teşvik etmede, dünyayı terk edip ahireti tercih etmede hep öz ve kısa ifadeler kullanılmıştır. Buna belagatta "ihtisar" denmektedir. Bütün bunlar fesahatin azalmasını gerektirir ama Kur'an'da bunun aksi cereyan etmektedir. Altıncısı: İmruu'l-Kays'ın şiiri, eğlence, kadınların zikredilmesi, atların vasfı gibi konularda çok iyidir. Nabiğa'nın şiiri korkuda iyidir. A'şa'nın şiiri talep ve içkinin vasfında iyidir. Züheyr'in şiiri, bir şeye rağbet ettirmede ve ümitte iyidir. Kısaca şairler bir türde iyi ise diğer türde zayıftır. Kur'an'a gelince Kur'an bütün türlerde son derece fasihtir. Kur'an'da bunun birçok örnekleri vardır. Yedincisi: Kur'an'ı Kerim'de, kelimeler, fıkıh, fıkıh usulü, nahiv ilmi, dil ilmi, zühd, ahiret haberleri, güzel ahlak ilmi gibi birçok husus bulunmaktadır. Bu açıdan da mucizedir.

Razi'ye göre Kur'an'ın mucizeliğinin ikinci yolu da şu şekilde anlaşılır: Şöyle dememiz mümkündür: Kur'an ya i'caz derecesinde yüksek bir belagete sahiptir. Ya da böyle değildir. Birincisi olunca, Kur'an'ın mucize olduğu da sabit olur. İkincisi olursa, o zaman Kur'an'a mu'araza etmek de mümkün olur. Mu'araza yapılamadığına göre yine Kur'an'ın mucize olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yol da bize göre Kur'an'ın mucizeliğinin en doğru yoludur.

Razi, Kur'an'ın i'cazı ile ilgili ikinci konu olarak ayetteki "nezzelnâ" kavramına dikkat çekmektedir. Ona göre bu kavram Kur'an'ın bir anda değil, tedricî olarak indiğini göstermektedir. İnzalda aynı anlam yoktur. Kur'an'ın böyle hadise ve olaylara göre indirilmesi Arap şairlerinin divanlarını oluşturmalarına benzerdir. Çünkü onlar da divanlarını bir anda oluşturamazlar. Divan zaman içinde meydana gelir. Kur'an bu âdete aykırı bir şekilde indirilmemiştir. Hâlbuki kâfirler, "Kur'an Hz Muhammed'e bir defada indirilmeli değil miydi"⁵ diyerek, Kur'an'ın bir kerede indirilmiş olmasını temenni etmişlerdi. Burada Kur'an'ın bir defada indirilmediği halde yine de mucize olduğu gösterilmektedir.

Razi'ye göre "onun bir suresinin benzerini getirin" ayeti, Kur'an'ın sure tertibinin tevkîfi olduğunun, yani Allah katından olduğunun de delilidir. Bu yüzden bazen bir sure ile bazen de Kur'an'ın tamamıyla meydan okunmaktadır. Eğer Kur'an'ın sureleri de son derece fasih ve mucize olmasaydı onun da benzerini getirmek mümkün olurdu. Benzeri getirilemediği için mucize olduğu anlaşılacaktır.

مَا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا cümlesindeki "bizim kulumuz" ifadesinde bir mucizelik yönü vardır. Yani okuma yazma bilmeyen, kimseden ilim tahsil etmeyen böyle ümmî bir şahıstan buna benzer bir kitap getirmeleri istenmektedir. Razi'nin tefsirinde bu ve benzeri izahların hepsi de Kur'an'ın mucizeliğinin beşer kelamı değil, Allah'ın kelamı olduğuyla ilgisi bulunduğunu ispat etmektedir.⁶

Kurtubî (v.h.671) de müşriklerin Kur'an'ı duyduklarında “bu Allah'ın kelâmına benzemiyor” demeleri üzerine bu ayetin nazil olduğunu bildirmektedir. Burada yüce Allah, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delilini ortaya koyuyor, O'na gönderilen Kur'an'ın uydurma olmadığını beyan ediyor. Kurtubî, bu ayette Kur'an'ın bir suresinin benzerinin getirilmesinin emir sigasıyla talep edildiğini, bunun da anlamının onları bunu getirmekten aciz bırakmak olduğunu bildirmektedir.⁷

İbn Kesir (v.h.774), ayetin kâfirleri muhatap aldığını, Allah'ın kulu olan Muhammed'e indirilen hakkında bir şüpheleri varsa, o Kur'an'ın Allah'ın nezdinden olduğundan şüphe ediyorlarsa, benzer bir sure ile ona muaraza etmeye davet ettiğini, bunun için Allah'ın dışındaki herkesten de yardım almalarını istediğini dile getirmektedir. Bu ayetle Cenab-ı Hak müşriklerin sadece ümmîlerine değil, aynı zamanda yazarlarına, şairlerine hepsine birden meydan okumaktadır. Bu ise gerçekten mükemmel bir meydan okumadır. Ona göre bu meydan okumanın mucizeliği geçmişi kapsadığı gibi geleceği de kapsamaktadır. Kur'an her şeyin Hâlık olan Allah'ın kelâmı olduğu halde kim onun benzerini getirebilir? Yaratıcının kelâmı, nasıl yaratılmışların kelâmına benzer? Kur'an'ı tetkik eden kimse, onda birçok açık ve gizli i'caz yönlerini bulur. Kur'an hem mana hem de lafız bakımından mucizedir. Tefsirinin ilerleyen sayfalarında İbn Kesir, Razi'nin Kur'an'ın mucizeliğiyle ilgili geniş izahlarını adeta hülâsa etmektedir.⁸

Bütün bu yorumlar, Kur'an'ın meydan okuma üslubu karşısında kimsenin onun bir benzerini getirememesinin onun Allah'ın kelâmı olduğunu ortaya koyar. Kur'an insanın eseri olsaydı, elbette insanların eserlerine benzer eserler yapmak mümkün olacaktı. Mümkün olmadığına göre Kur'an Allah'ın kelâmıdır.

2. Kur'an'da İhtilaf Olmaması

Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olmasının en önemli delillerinden birisi de, Kur'an ayetlerinin anlam bakımından birbirini desteklemesi, açıklaması ile birlikte bir de ayetler arasında ihtilaf ve çelişki bulunmamasıdır.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ayetinde, “Onlar Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birçok çelişki bulurlardı” buyrulması, onda hiçbir çelişki bulunmamasının Allah'ın kelâmı olduğunu ispat ettiği bildirilmektedir.⁹

Taberi'de Katade'nin beyanına göre, ayet, “Allah'ın sözünde çelişki yoktur, o haklı, onda batıl olmaz. Ama insanların sözlerinde çelişki olur” anlamına gelir. İbn Zeyd'e göre ise, Kur'an ayetleri birbirini yalanlamaz, birbiriyle çelişmez, insanların Kur'an ile ilgili cahil oldukları şey, onların akıllarının noksanlığından ileri gelmektedir. Bir mümin «Kur'an ayetlerinin hepsi Allah'ın katındandır» der. Müteşabihine iman eder, ayetleri birbiriyle çelişkili duruma getirmez. Bir konuda bilgisi olmazsa, “Allah'ın söylediği haklı” der ve Allah'ın birbiriyle çelişen

sözler söylemeyeceğini bilir, Allah katından gelen ayetin hakikatine iman eder. Bu rivayetleri nakleden Taberi de, kendi görüşünü, “Eğer Kur’an Allah’tan başkasından gelseydi, hükümleri farklı farklı olurdu, anlamları çelişirdi, bir kısmı bir kısmının batıl olduğunu ortaya çıkarırdı” demektedir.¹⁰

Zemahşerî ise, Kur’an’ın Allah katından olmaması durumunda birbiriyle çelişen ayetlerin olacağını, nazım, belagat ve anlamlarının farklı, bir kısım ayetlerin çok belîğ, bazı ayetlerin ise ondan çok daha düşük seviyede, bazı gayb haberlerinin haber verilene uygun, bazılarının ise buna aykırı olacağını, bir kısım ayetlerin doğru manaya, bazı ayetlerinin ise hatalı, bozuk anlama delalet edeceğini bildirmektedir. Ona göre böyle durumlar olmadığına göre Kur’an, kendisinin dışındaki-lerin güç yetiremeyeceği bir güce sahip olan ve başkalarının bilmediklerini bilen Allah’ın nezdindedir. Zemahşerî, Kur’an ayetlerinde çelişki varmış gibi görünen hususlarında iyice düşünenler için bir çelişki olmadığını bildirmektedir.¹¹

Razi’ye göre ise, ayetin zahiri Hz. Muhammed’in nübüvvetinin en büyük delilinin Kur’an olduğunu göstermektedir. Kur’an Hz. Muhammed’in peygamberliğinin sıdkına üç yönden delildir. Bunlar da, Kur’an’ın fasih olması, gayb haberleri ihtiva etmesi bir de içinde hiçbir çelişkinin olmamasıdır. Bütün bunlar bu ayetin içinde zikredilmektedir. Kur’an’ın içinde çelişkilerin olmaması ile ilgili şu üç husus söylenebilir: Birincisi: Münafıklar Peygamberimize (s.a.v.) birçok hileler yapıyor ve tuzaklar kuruyorlardı. Allah, Resulüne onların yaptıklarını ayrıntısıyla bildiriyordu. Onlar da doğru çıkıyordu. Eğer Allah bildirmeseydi söyledikleri doğru çıkmazdı. İkincisi: Çoğu kelimeler şunu söylüyor: Kur’an büyük bir kitaptır. Birçok bilimlere içine almaktadır. Eğer bu kitap Allah’ın nezdinden olmasaydı, orada birbiriyle çelişen birçok kelimeler olurdu. Birbiriyle çelişen kelimeler olmadığına göre bu kitap Allah’ın kelamıdır. Üçüncüsü: Burada çelişkiden, ihtilaf-tan kasıt, fesahatin rütbesiyle ilgilidir. Kur’an başından sonuna kadar aynı tarzda fesahatini koruyor. Böyle büyük kitaplarda fesahatin baştan sona kadar korunması mümkün değildir.¹²

Bütün bu ifadeler, Kur’an’da anlam, belagat ve fesahat açısından hiçbir ihtilafın bulunmadığını göstermektedir. İhtilafın bulunmaması da onun Allah’ın kelamı olarak mucize olduğunu en önemli delillerinden birisidir.

3. Kur’an’ın Allah Tarafından Korunması

Kur’an’ın Allah kelamı olduğunun delillerinden birisi de, onun Allah tarafından korunuyor olmasıdır. Konuyla ilgili ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik biz. Onun koruyucusu da elbette biziz.”¹³

Taberî’ye göre ayet, Kur’an’a batıl olan şeylerin ilave edilmesinden ya da ah-

kam ve farzlarının noksanlaştırılmasından Allah'ın onu koruyacağına işaret etmektedir. Taberî'nin rivayet ettiği bazı görüşlerde ise, şeytanın Kur'an'a herhangi bir batıl ilave edip hakkı noksanlaştıramayacağı dile getirilmektedir.¹⁴

Zemahşerî'ye göre ise, Yüce Allah bu ayette Kur'an'ı kendisinin inzal buyurduğunu vurgulamaktadır. Çünkü onu Cebrail ile Muhammed'e (s.a.v) göndermiştir. Şeytanlardan korunarak indirilmiştir. Allah o Kur'an'ı her zaman ziyade ve noksanlıklardan, değiştirme ve tahriften koruyacaktır. Yüce Allah diğer kutsal kitapların korunmasını ise vaat etmemiştir. Zemahşerî'ye göre bu ayet, Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğine delildir. Çünkü eğer O'nun tarafından indirilmeseydi, beşer kelâmı olsa idi, onda noksanlık ya da fazlalık olacaktı. Nitekim onun dışındaki bütün kitaplarda böyle noksanlık ve fazlalıklar olmuştur.¹⁵

Razi ise, "Allah, Kur'an'ı koruyacağını vaat ettiği halde niçin sahabe Kur'an'ın cem edilmesiyle uğraşmıştır?" sorusunu sorduktan sonra bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: Ashabın Kur'an'ı cem' etmesi, Allah'ın Kur'an'ı korumasının yollarından birisidir. Razi, Kur'an'ın beşer kelâmına muhalif olarak Allah tarafından mucize yapılarak korunduğunu da bildirmektedir. İnsanlar Kur'an'a herhangi bir şey ekleyip çıkaramamışlardır. Bundan aciz kalmışlardır. Eğer bir şey ekleyip çıkarsalardı, Kur'an'ın nazmı bozulurdu. Diğer taraftan bazı alimler, Allah'ın Kur'an'ı insanların ona muaraza etmekten aciz olmasını sağlayarak koruduğunu bildirmektedir. Aynı zamanda Kur'an öyle güzel bir şekilde korunmuştur ki, bir kişi Kur'an'a bir harf ilave etse, çocuklar bile buna karşı çıkacaklar, onun yanlış olduğunu söyleyeceklerdir.¹⁶

Görüldüğü gibi müfessirler, Kur'an'ın Allah kelâmı olarak mucize olduğuyla ilgili görüşlerini, konuyla ilgili ayetleri tefsir ederken dile getirmişlerdir. Kur'an'ın meydan okuması, Kur'an'da ihtilafların olmaması ve Yüce Allah'ın Kur'an'ı koruyacağını bildirmesi gibi hususlar, Kur'an'ın Allah kelâmı ve mucize bir kelâm olduğunu göstermektedir.

4. Bediüzzaman'ın Kur'an'ın Allah'ın Kelâmı Olduğunu İspat Metodu

Said Nursî'ye göre, Kur'an başka kelimelerle kabil-i kıyas olamaz. Çünkü kelâmın, ulviyet, kuvvet ve hüsn-ü cemal yönünden dört kaynağı vardır. Ona göre bunlar, mütekellim (konuşan), muhatap, maksat ve makamdır. Edebiyatçıların yalnızca makamı ön plana çıkarmaları doğru değildir. Bu yüzden, kelâmın güzelliğini ortaya çıkarmak için sadece söylenen söze değil, diğer hususlara da bakmak gerekir. Kur'an'ın kaynağına dikkat edildiği zaman, onun belagatinin derecesi, ulviyeti ve hüsnü anlaşılır. Kelam, mütekellim yani konuşana baktığı için, o kelam emir, nehy ise, mütekellimin derecesine göre irade ve kudreti de içine alır. Nursî, bu durumda sözün maddî elektrik gibi etki edeceğini, kelâmın ulvîlik ve kuvvetinin o nisbette artacağını dile getirir, örnek olarak da iki ayeti göstermektedir. Bunlardan birincisi şu ayettir:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî’ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun! denildi.”¹⁷

Anlaşıldığına göre bu ayet, Kur’an’ın Allah’ın kelamı ve mucize olduğunu göstermektedir. Nursî bu ayeti, Kur’an’ın Allah’ın kelamı ve mucize olduğunun delili olarak nazarlara sunmaktadır.¹⁸ Nitekim Zemahşerî de ayeti tefsir ederken, bu ayette Yüce Allah’ın akıllı varlıklara hitap tarzını seçtiğini, bunun da Allah’ın azim kudretinin delili olduğunu, yer ve gök gibi büyük varlıkların onun tekvînî emrine uyduklarını gösterdiğini bildirmektedir. Ona göre, sanki o varlıklar, Allah’ın azametini, celalini, sevap ve ikabını, her şeye gücünün yettiğini bilen akıllı varlıklar gibidir.¹⁹

Razi de, bu ayetin lafızlarından her birinin Allah’ın azamet ve kibriyasını gösterdiğini bildirmektedir. Ona göre, bu ayetteki cemadattan olan yer ve göklere verilen emirler bu cemadat tarafından yerine getirilmiştir. Onun emri cemadatta bu şekilde etkili oluyorsa, akıllı varlıklar üzerinde daha çok etkili olur.²⁰

Elbette böyle bir kelamın benzerinin yapılması mümkün değildir. İnsanlar ne yazarlarsa yazsınlar, ne söylerlerse söylesinler, yerlere ve göklere sözlerini geçirecek kadar güç ve kudret sahibi olamazlar. Bu yüzden Kur’an’ın i’cazına ulaşmak mümkün değildir.

Bu konuda zikrettiği ikinci ayet:

“Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.”²¹

Zemahşerî bu ayeti tefsir ederken, bunun mecaz nevinden bir temsil olduğunu ya da tahayyül olduğunu, bundan maksadın kudretinin etkisini tasvir olduğunu iddia etmektedir. Zemahşerî buradaki anlatımı edebiyatçıların cansız varlıkları konuşturmalarına benzetmekte, duvar ile direk arasındaki bir konuşmayı da örnek olarak vermektedir.²² Zemahşerî’nin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Ayetten maksat, Allah’ın kelamının kudretini anlatmaktır. Ama bu sadece mecaz nevinden bir temsil olarak değerlendirilemez. Böyle olduğu takdirde Allah’ın kelamındaki kudret ve i’cazın hiçbir anlamı kalmaz. Nitekim Zemahşerî’nin tefsirinde sayfanın altındaki Haşiyede, İmam Nasuriddin Ahmed b. Muhammed el İskenderi (v. 783) de, bu iddiayı reddetmektedir.

Nursî, Zemahşerî’nin aksine, bu iki ayetin, “kuvvet ve irâdeyi tazammun eden hakîkî ve nafiz emirler” olduğunu bildirmektedir. Nursî, emirlerin hayal ya da mecaz olmadığına vurgu yapmak için “hakîkî emir” olduğuna dikkat çekmektedir.

Bu emirlerin yanında insanların, “اسكني يا ارض وانتشي يا سماء وقومي أيتها القيامة” yani, “ey yer sakın ol. Ey gök ikiye yarıl. Ey kıyamet kop” gibi, emir şeklinde cansız varlıklarla konuşmalarının saçma sapan olduğunu ve Allah'ın sözleri ile kıyas edilemeyeceğini bildirmektedir. Bunların temenniden meydana gelen arzular ve arzulardan doğan fuzuli emirler olduğunu bildiren Nursî, emretmek vasfına sahip olan Allah'ın iş başında verdiği emir hakikatinin bundan çok farklı olduğunu dile getirir. Bir komutanın ordusuna arş emri ile, bir erin orduya arş emri arasındaki farka dikkat çeken Said Nursî, iki emrin görünüşte bir iken, mana olarak aralarında bir er ile bir ordu komutanı kadar fark olduğunu söyler.²³

Said Nursî, *“O bir şeyi murat ettiği zaman ona ol der, o da oluverir”*²⁴ ayetiyle, *“Biz meleklerle Âdeme secde edin dediğimiz zaman....”*²⁵ ayetini de değerlendirmektedir. Ona göre bu iki ayetin kuvveti ve ulviyeti insanların emir şeklindeki sözlerine hiç benzememektedir. Ona göre Burada Yüce Allah söz ile fiili birleştirmektedir.²⁶

Bu cümlelerden anlaşıldığına göre, edebiyatçıların kullandığı ifadeler, sadece sözde kalan ifadelerdir. Kâinattaki varlıkları konuşurmaları yalnızca edebî bir üsluptur. Ama Yüce Allah'ın mukaddes ifadelerindeki sözlerde güç ve kudret vardır. Yer, gök, su, melekler Allah'ın emrini dinlemekte ve yerine getirmektedir. Edebiyatçıların söyledikleri sözler ise lafta kalmaktadır. Çünkü beşerin sözü varlıklara geçmez. O halde Kur'an bir beşer kelâmı değildir. Bir beşer kelâmı olsaydı, insanların sözleri gibi lafta kalan emirlerden ve cümlelerden ibaret olurdu.

Nursî, Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna ispat sadedinde Kehf suresi 6. ayetten 11. ayete kadar olan bölümleri örnek olarak verir. Ona göre bu ayet grubunda 3. ayette *“Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (diriltileceğiz). Bu imkânsız bir dönüşür”* şeklinde zikredilen haşri inkâr edenlere karşı haşir gerçeği ispat edilmektedir. Bu ispat tarzı insanların kelâmı ile Allah kelâmı arasındaki farkı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Kur'an, kâfirler haşri inkâr ettiklerinden onları haşrin kabulüne mecbur etmek için önce bir giriş yapar. İnsanın nazarını gökyüzüne çevirerek, muntazam bir şekilde yapıldığını, Ay ve Güneş ile süslendirildiğini, hiçbir kusur ve noksanlık bırakılmadığını, zeminin hikmetle döşendiğini, dağların yerlerde sabitleştirildiğini, çift bitkilerin yaratıldığını, su ile de ölmüş memleketin ihya edildiğini, böylece binlerce dünyevi haşirlerin icad edildiğini, bitkileri kudretiyle ölmüş memleketten çıkardığı gibi, insanların da haşirdeki çıkışının böyle olacağını, kıyamette arzın ölüp, insanların sağ olarak çıkarılacağını beyan eder.²⁷

Nursî'ye göre bu ayetlerin haşri ispatta gösterdiği üslup ile, insanların bir dava için serdettikleri kelimeler arasında çok büyük farklar bulunmaktadır.²⁸ Said Nursî, insanların kelimeleri ile Allah'ın kelâmı arasındaki farkları açıklarken, insanların sözlerinin şişelerdeki görünen yıldızların küçük yansımalarına benzetmekte,

Allah'ın kelamının ise gerçek yıldızları temsil ettiğini bildirmektedir. Ona göre Allah'ın kelamı melek gibi "zihayat"tır. Beşerin kelamı ise beşerin hevesatını uyardırmak için "sehhar nefisler"le söylenen ısırtıcı sözlerdir. Allah'ın ayetleri iman hakikatlerinin birer membaı, iman esaslarının birer madeni, Doğrudan Rahman'ın Arşından gelen, kâinatın fevkinde ve haricinde insana bakıp inen "ilim, kudret ve iradeyi" içine alan hitab-ı ezeldir. Said Nursî'ye göre, asırlardır Kur'an-ı Hâkim, bütün hakikatlerini kainat çarşısında açıp teşhir ettiği halde, herkes, her millet, her memleket onun cevherlerinden, hakikatlerinden almaktadır. Bu kadar ülfet, bu kadar zaman geçmesi Kur'an'ın kıymetli hakikatlerine, güzel üsluplarına zarar verememiştir, onu ihtiyarlatmamıştır, kurutmamıştır, güzelliğini söndürmemiştir. İşte bu durum tek başına Kur'an'ın mucize olduğunu, yani Allah'ın kelâmı olduğunu göstermektedir.²⁹ Bu izahlarda Bediüzzaman'ın Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olarak mucize olduğunu ispat ederken kullandığı ifadelerin diğer müfessirlerin görüşlerinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Kur'an ayetlerinin «ilim, kudret ve iradeyi» kapsadığını söylemesi, Kur'an'daki bazı ayetleri de buna delil olarak göstermesi bu konudaki görüşlerinin odak noktasını oluşturmaktadır.

Bediüzzaman 26. Mektupta da Kur'an'ın bir mucize olarak Allah kelâmı olduğunu farklı bir üslup ile anlatmaktadır. Kur'an'ın beşer kelâmı olduğunu iddia eden şeytanın vesvesesine karşı ikna edici cevaplar vermektedir. Aslında Nursî, o zamana kadar Kur'an'ın beşer kelâmı olduğunu, Allah kelâmı olmadığını iddia edenlere karşı böyle bir üslup kullanmaktadır. Said Nursi izahlarını akıl ve mantık çerçevesinde yapmaktadır.

Ona göre şeytanın birinci desisesi, ondan Kur'an'ı tarafsız bir şekilde muhakeme etmesini istemesidir. Buradaki tarafsızlık ile onun beşer kelâmı olduğu kastedilmektedir. Nursî, böyle bir bakış ile Kur'an'a bakmanın mümkün olmadığını, bakıldığı takdirde, Kur'an'ın parlak ışıklarının söndüğünü bildirmektedir. Nursî, şeytana hitaben "Ey Şeytan! Bîtarafâne muhâkame, iki taraf ortasındaki bir vaziyettir. Halbuki hem senin, hem insandaki senin şakirtlerin, dediğiniz bîtarafâne muhakeme ise, taraf-ı muhalifi iltizamdır; bîtaraflık değildir. Muvakkaten bir dinsizliktir" demektedir. Bu ifadelerden şeytanın vesvesesinin bu konuda iddiada bulunanları temsil ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre tarafsız, objektif bir gözle Kur'an'a bakmak, batıla taraftar olmaktan başka bir şey değildir.³⁰

Nursî, konuyla ilgili izahlarında Kur'an'a ne beşer kelâmı, ne de Allah kelâmı olarak, ortada bir şekilde bakmanın da mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre Kur'an kıymetli bir maldır. Beşer kelâmı Cenâb-ı Hakk'ın kelâmından ne kadar uzaksa, o iki taraf, o kadar, belki hadsiz denecek şekilde birbirinden uzaktır. Bunlar vücut ve adem gibi, iki zıt olan şey gibi birbirine zıttırlar; ortası olamaz. Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna dair deliller çürütülmedikçe ona el uzatılmaz.³¹

Kur'an'daki konuşmaların beşer kelâmına benzediği, bu yüzden onun da beşer kelâmı olduğu şeklindeki iddiaya cevap veren Said Nursi, Kur'an'ın ehl-i şuura

imam, cinlere ve insanlara mürşid, ehl-i kemâle rehber, ehl-i hakikate muallim olduğuna söyleyerek, “öyle ise, beşerin muhâverâtı ve üslubu tarzında olmak zarurî ve katîdir. Çünkü, cin ve ins münacatını ondan alıyor, duasını ondan öğreniyor, mesâilini onun lisanıyla zikrediyor, edeb-i muaşeretini ondan taallüm ediyor ve hâkezâ; herkes onu merci yapıyor” demektedir. Nursi, bundan dolayı, Kur'an'ın Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda inen kalamullah tarzında olması durumunda, beşerin bunu dinlemeye tahammülünün olmayacağını ifade etmektedir.³²

Bediüzzaman din namına bir insanın Kur'an'ı yazmasının da mümkün olmadığını bildirerek, bir dindar adamın “Allah'ın emri böyledir” diyebileceğini, ama Allah'ın taklidini yaparak O'nun yerine konuşmayacağını söyler. Ona göre aynı zamanda bir beşerin kendi başıyla böyle yapması da imkânsızdır. Çünkü birbirine yakın kişiler birbirlerini taklit edebilirler. Bunlar da geçici olarak insanları aldatabilirler fakat daimî olarak aldatamazlar. Kur'an'ın bu açıdan bir beşer kelâmı olması mümkün değildir. Eğer öyle olsaydı, bu mutlaka fark edilirdi.

Bediüzzaman, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olarak kabul edilmemesi durumunda, arştan ferşe düşer gibi sükut edeceğini, “mecmâ-ı hakâik” iken, “menbâ-ı hurâfât” olacağını, Hz. Muhammed'in de Allah'ın resulü olmaması durumunda “menbâ-ı kemalat” derecesinden “maden-i desais” makamına düşeceğini, Kur'an'ın da Resulullah'ın da ortada duramayacağını ifade etmektedir. “Çünkü, Allah namına iftira eden, yalan söyleyen, en ednâ bir dereceye düşer Bir sineği daimi bir surette tavus görmek ve tavusun büyük evsafını onda her vakit görmek muhal olduğu gibi, Kur'an'ın da beşer kelâmı olduğu halde bir Allah kelâmı olarak gözükmesi mümkün değildir.³³

Bediüzzaman, Razi'nin Bakara suresi 23 ve 24. ayetleri tefsirinde açıkladığı görüşe benzer bir görüşü de dile getirmektedir. Ona göre Kur'an mevcut kitaplarla mukayese edildiğinde, ya onların altındadır, ya da üstündedir. Bütün kitapların altında bir derecede olması ise muhaldir. Hiçbir kişi, hatta hiçbir düşman ve şeytan dahi böyle bir iddiada bulunamaz. Bu yüzden Kur'an bütün kitapların üzerindedir, öyle ise Kur'an mucizedir. Kur'an'ı beşer kelâmı olarak farz etmek, Allah'ın Resulünün Allah'a iftira ettiğini, Allah'ı bilmediğini ve azabına inanmayan, itikatsız, esfel-i safilîne sukut etmiş bir beşer olduğunu kabul etmek demektir. Böyle bir şeyi iddia etmek ise mümkün değildir. Ona göre filozofların en müfsitleri bile “Muhammed-i Arabî çok akıllı idi, çok güzel ahlaklı idi” demektedir. Bu yüzden böyle bir insanın Allah'a iftira ederek Kur'an'ı teşkil etmesi mümkün değildir.³⁴

Sonuç

Gerek Kur'an'ın ilk nazil olduğu dönemlerde, gerekse daha sonraki dönemlerde ve günümüzde Kur'an'a karşı insanların ilgisini azaltmak maksadıyla, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı değil, bir beşer kelâmı olduğu iddia edilmektedir. Bütün bu iddialara bizzat Kur'an'ın kendisi cevap vermekte, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğunu

nu ispat etmektedir. Buna göre, Kur'an'ın bazı ayetlerinde onun benzerini getirme hususunda herkese meydan okuması, Kur'an'da ihtilaflar olmaması ve Kur'an'ın korunacağını bildirmesi onun Allah'ın kelamı olarak mucize olduğunu göstermektedir. İslam alimleri de bu iddialara Kur'an'dan aldıkları ilhamlarla bu ayetler çerçevesinde cevap vermişlerdir. Bediüzzaman'ın Kur'an'ın Allah kelamı olmasına dair tefsirlerde zikredilen görüşlere ilave olarak, Kur'an'ın neden beşer kelamı olmadığını ve Allah kelamı olduğunu izah etmede hem ayetlere dayandığı, hem de akılcı bir metod kullandığı görülmektedir. Bütün bu açıklamalar ışığında, Kur'an Hz. Muhammed'in en büyük mucizesidir ve beşer kelamı değil Allah kelamıdır.

Dipnotlar

- 1 Nursî, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Sözler Yayınevi, 1979, İstanbul, s. 339.
- 2 Bakara, 2/23, 24.
- 3 et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, Cami'ü-Beyân an Te'vîli Ayi'-Kur'ân, Daru Hicr li't-Taba'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, y.y., I, 395.
- 4 ez- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997, I, s. 127.
- 5 Furkan, 25/32.
- 6 Razi, Fahru'd-Dîn, Mefâtihu'l-Gayb, Daru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ikinci baskı, 1420, II, ss. 347-52.
- 7 Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an, Dar-u Ale-mi'l-Kütüb, er Riyad, 2003, I, s. 232.
- 8 İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail Ömer, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, Daru Tayyibe li'n-Nerşi ve't-Tevzî', y.y, y.t.y., I, ss. 199 vd.
- 9 Nisa, 4/82.
- 10 Taberî, Cami'ü-Beyan, VII, ss. 240-51.
- 11 Zemahşerî, el Keşşâf, I, s. 571.
- 12 Razi, Mefâtihu'l-Gayb, X., ss. 151 vd.
- 13 Hicr, 15/9.
- 14 Taberî, Cami'ü'l-Beyan, XIV, ss. 17-18.
- 15 Zemahşerî, Keşşâf, I, 536.
- 16 Razi, Mefâtihu'l-Gayb, I, 2660. Ayrıca bkz: WWW. Al tafsir.com (erişim tarihi:25 Şubat 2016)
- 17 Hud, 11/44.
- 18 Nursî, *Sözler*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1979, ss. 400-1.
- 19 Zemahşerî, Keşşâf, II, 376.
- 20 Razi, Mefâtihu'l-Gayb, WWW. alTafsir. com. (erişim tarihi:25 Şubat 2016)
- 21 Fussilet, 41/11.
- 22 Zemahşerî, Keşşâf, III,194.
- 23 Nursî, *Sözler*, s. 401.
- 24 Yasin, 36/82.
- 25 Bakara, 2/34. ayetin tamamı şu şekildedir: , وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ , وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
- 26 Nursî, *Sözler*, s. 401.
- 27 Kehf, 18/6-11. Ayrıca bkz: Nursî, *Sözler*, s. 402-403.
- 28 Nursî, *Sözler*, s. 403.
- 29 Nursî, *Sözler*, ss. 403-4.
- 30 Nursî, *Mektubat*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1979, ss. 266-87.
- 31 Nursî, *Mektubat*, s. 287.
- 32 Nursî, *Mektubat*, s. 288.
- 33 Nursî, *Mektubat*, s. 288.
- 34 Nursî, *Mektubat*, s. 292.

Kur'an'ın Meydan Okumasının Arkasındaki Gerçekler

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Öz

Yüce Allah'ın, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirilmiş bir kitap olduğunu beyan etmesine mukabil, müşrikler Kur'an'ı Hz. Peygamber'in uydurduğu iddiasında bulunmuşlardır. Buna mukabil Kur'an müşriklere eğer sözlerinde doğru iseler, Kur'an'ın tamamına olmasa da hiç olmazsa bir suresine olsun nazire getirmeleri konusunda onlara karşı meydan okumuştur. Bu meydan okuma karşısında onlar nazire getirmek yerine yalan, iftira, zulüm ve savaş yolunu tercih etmişlerdir. Şu halde Kur'an'ın mucize oluşu tarihi bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İ'caz, Mucize, Meydan okuma, Nazire

The Qur'an's Challenge and its Background

Abstract

It is known that certain polytheists have claimed that the Prophet Muhammad (pbuh) fabricated the Holy Qur'an and thus do not believe that it was sent down to him as a revelation by Almighty God. Against these polytheists a challenge has been brought before them by God (in order to test the verity of their allegations). Thus He has challenged them to produce a Book that resembles the Qur'an. If they fail to do that, then they should at least try to produce a surah (verse) resembling the likeness of the Qur'an. Yet, rather than meet this challenge - the polytheists and atheists have instead brought lies, slanders, denigrations and evil and have thus resorted to choosing the way of aggression. Thus, it is clear that the Qur'an's miraculousness is a historical reality.

Keywords: Qur'an, I'jaz, Miracle, Challenge, Replying in Kind

Giriş

Bugün biz bilimsel gelişmelerin yaygınlaştığı, uzayda birçok gök cisimlerinin keşfedildiği ve uydular vasıtasıyla dünyanın adeta bir köy haline getirildiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu açıdan çağımız, “*Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?*”¹ ayetinde dile getirilen Kur'an'ın i'câz vasfı için uygun bir çağdır. Kur'an, yaklaşık 1450 yıldan beri, benzerinin getirilmesi için, meydan okuyarak insanlara çağrıda bulunuyor. İnsan benliğinin zirve yaptığı, özgüvenin ve bilimsel keşiflerin verdiği cesaretin tavan yaptığı bir sırada Kur'an davasından vazgeçmemiş ve hâlâ meydan okumaya devam ediyor.

Allah Mekke müşriklerine hitaben şöyle buyurdu: ”Yoksa “onu (Kur'an'ı) uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on süre getirin.” Eğer size (bu konuda) cevap veremedilerse, bilin ki o (Kur'an) ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık Müslüman oluyor musunuz?”² Çünkü Muhammed (sas) gibi okuma-yazma bilmeyen birsinin birden bire belagatin zirvesinde olan sözler söylemesi, Mekkeliler tarafından garip karşılanmıştı. Muallakât-ı Seba şairlerinden olan Lebîd'in kızının babasının kasidelerini Ka'be duvarından indirirken, “Ayetlere karşı bunun bir kıymeti kalmadı” demesi bunun en tipik bir örneğidir.

Sonra Kur'an Medine döneminde Müşriklerin, ehl-i kitap bilginlerinin ve her türlü kâhin ve sihirbazların da içinde bulunduğu bütün küfür âlemine hitap ederek şöyle buyurdu:

“Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sure getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Fakat eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”³

Ancak birkaç cılız ses dışında Kur'an'ın meydan okumalarına cevap veren olmadı. İnsanlığın Kur'an'ın meydan okumasına sessiz kalması üzerine Allah değişmeyecek olan ilahî hükmünü koydu ve şöyle buyurdu: “De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”⁴

Meydan okuma ile ilgili ayetler, sadece Mekke müşriklerine değil, “Kur'an'ın Muhammed tarafından yazıldığı” iddia eden çağdaş müşriklere de hitap ediyor. 150 yıldan beridir, Hıristiyan âleminin üniversitelerinde Kur'an'la ilgili kürsüler kurulmuş ve Kur'an üzerinde sayısız bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu itibarla Kur'an üzerinde bunca araştırmalar yapan Batılı müsteşrikler, Kur'an'ın bir benzerinin getirilemeyeceğini en iyi bilen insanlardır.

İ'câz ve Mu'cize

“İ'câz” acze düşürmek anlamına gelen bir kelimedir. Allah'ın peygamberler eliyle ortaya koyduğu harikulade olayların benzerleri, insanlar tarafından yapılamadığı için, yani insanlar bu hususta aciz kaldıkları için bu harikulade hallere “mu'cize” denilmiştir. (وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فَخُصِيَ بِالْحَقِّ) (وَخَيْرَ هَذَاكَ الْمُبْتَطَلُونَ) “Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadan bir mu'cize getiremez. Allah'ın emri gelince de hak yerine getirilir. İşte o zaman bunu batıl sayanlar hüsrana uğrarlar”⁵ ayetinde ifade edildiği gibi peygamberlere verilen bu harikulade haller, peygamberlerin kendi şahsî çabalarıyla değil, Allah'ın emriyle ve O'nun izniyle olmuştur. Hz. İbrahim'in ateşte yanmaması, Hz. Musa'nın su üze-

rinde yürümesi, elinin lamba gibi parlaması ve asasının bir ejderhaya dönüşmesi, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi ve Hz. Peygamber'e (s) verilen Kur'an-ı Kerim gibi... Bütün bunlar, Allah tarafından ihsan edilen birer mu'cizedirler. İnsanlar kendi çabalarıyla onun benzerini getirmek konusunda acze düşmüşlerdir.

Mucizeye gelince; Kur'an veya hadis ıstılahatında "mu'cize" kelimesi üzerinde durulduğu görülüyor. Hatta bu kelime, hicretin 2. yüzyılına kadar tanımlanmış değildi. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim nazil olduğu zaman "Mu'cize" yerine, bazen "Ayet" kelimesini kullanmıştır. Nitekim (وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ) "Eğer kendilerine (başka) bir mu'cize gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mu'cizeler ancak Allah katındadır. O mu'cizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?"⁶ ayetinde, müfred ve çoğul olarak geçen "Ayet" kelimesi "mu'cize" manasında kullanılmıştır.

Bazen mucize yerine "beyyine" kelimesini kullanmıştır. (قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ) "Gerçekten size Rabbinizden (benim peygamber olduğumu gösterecek) açık bir delil geldi. İşte size bir mu'cize olarak Allah'ın şu devesi..."⁷ ayetinde geçen (البينة) kelimesi, "mu'cize" anlamında kullanılmıştır. Bazen de mu'cize yerine "burhân" ve "sultan" kelimeleri kullanılmıştır. (فَذَانِكَ بُرْهَانٍ مِّن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ) "İşte bunlar, Firavun ve ileri gelen adamlarına (göstermen için) Rabbin tarafından (sana verilen) iki mu'cizedir. Çünkü onlar fasık bir kavimdirler"⁸ ayetinde geçen (البرهان) kelimesi mucize anlamında kullanılmıştır. Keza (ثُرَيْدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَقُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ) "Onlar, "Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin" dediler"⁹ ayetinde geçen (السلطان) kelimesi de mucize manasında kullanılmıştır.

Fakat Kur'an'da "mucize" anlamında kullanılan en yaygın kelime hiç kuşkusuz "ayet" kelimesidir. Bu kelime yerine, İslam âlimlerini "Mucize" kelimesini kullanmaya sevk eden şey, muhtemelen mucize manasına gelen "ayet" kelimesinin, "Kur'an ayeti,¹⁰ alamet¹¹ ve yüksek bina¹²" anlamlarına gelen "Ayet" kelimesiyle karıştırılması endişesiydi.

Hız. Peygamber'e Verilen Büyük Mucize

Allah her peygambere, kendi zamanında revaçta bulunan bilgi ve marifet türünden bir mucize vermiştir. Söz gelimi Hz. Musa zamanında sihribazlık had safhaya ulaşmış; insanlar sihir marifetiyle hem insanların ilgisini çekiyor, hem geçimlerini temin ediyor, hem de çevre edinebiliyorlardı. Putperest olan Firavun'un da sihribazları vardı. Firavun ve sihribazları, her fırsatta Hz. Musa'nın tebliğ ettiği dine karşı çıkıyorlar, O'nunla alay ediyorlar ve O'nu küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Üstelik Hz. Musa'nın daha önce kendilerine gösterdiği mucizelerin asılsız

birer sihir olduğunu iddia ediyorlardı.¹³

Mısır halkının huzurunda belirlenen bir toplanma gününde halkın önünde yapılan bir sihir gösterisine Hz. Musa da davet edilmişti. Önce sihirbazlar marifetlerini ortaya koyarak sahneye iplerini attılar. İpler hareket ediyormuş gibi insanları büyülediler. Sıra Hz. Musa'ya gelince Hz. Musa Allah'ın emriyle asasını atmış; bir ejderhaya dönen asa sahnedeki tüm ipleri yutmuştur. Bu mucize sonucunda bütün sihirbazlar, bunun bir sihir olmadığını gördükleri için Hz. Musa'ya iman etmişlerdi.¹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v) de, Arabistan'ın Mekke şehrinde peygamber olmuş ve kendisine Kur'an nazil olmaya başlamıştı. Kur'an'ın nazil olduğu sıralarda Araplar edebiyat ve belagat konusunda zirveye ulaşmışlardı. Bediüzzaman Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki Arapların edebiyat ve belagatte ulaştıkları seviyeyi nefis üslubuyla şöyle anlatır:

“Cezîretü'l-Arap ahalişi o asırda ekseriyet-i mutlaka itibariyle ümmî idi. Ümmîlikleri için mefahirlerini ve vukuat-ı tarihiyelerini ve mehâsin-i ahlâka yardım edecek durûb-u emsâllerini kitabet yerine şiir ve belâgat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Manidar bir kelâm, şiir ve belâgat cazibesıyla eslâftan ahlâfa hafızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyac-ı fitrî neticesi olarak, o kavmin mânevî çarşı-yı ticaretlerinde en ziyâde revaç bulan, fesahat ve belâgat metaı idi. Hatta bir kabilenin belîğ bir edibi, en büyük bir kahraman-ı millîsi gibiydi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte, İslamiyetten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zekî kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâgatte akvam-ı âlemden en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâgat, o kadar kıymettar idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musâlâha ediyorlardı. Hatta onların içinde “Muallâkât-ı Seb'a” namıyla yedi edibin yedi kasidesini altınla Kâbe'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı.

“İşte böyle bir zamanda, belâgat en revaçlı olduğu bir anda Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nüzûl etti. Nasıl ki, zamân-ı Mûsâ Aleyhisselâm'da sihir ve zaman-ı Îsâ Aleyhisselâm'da tıb revaçta idi; mu'cizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit büleğâ-i Arabî en kısa bir suresine mukabeleye davet etti. (وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنْ رَبِّنَا فَأْتُوا بَسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) 15 fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem, der ki: “İman getirmezsensiz melunsunuz, Cehennem gireceksiniz.” Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli surette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidayeten idam-ı ebedî ile ve sonra da Cehennemde idam-ı ebedî ile beraber dünyevî idam ile de mahkûm ediyor. Der: “Ya muaraza ediniz yahut can ve malınız helâkettedir.”¹⁶

Kur'an'ın, Mekke şehir devletinde, belagatin zirvesinde olan müşrik Araplara yönelik bu meydan okuyuşunun arkasında şöyle bir mana vardı: “Eğer siz

Kur'an'ın bir tek suresinin benzerini getirmeyecekseniz, o zaman Müslüman olun. Eğer küfrünüzde ısrarcı olup inat ederseniz hem bu dünyada hem de ahirette başınıza büyük felaketlerin geleceğini bilmelisiniz.”

Belagatin zirvesinde olan, namuslarına ve şereflerine çok düşkün olan ve ceviz kabuğunu doldurmayacak kadar küçük bir bahane yüzünden yıllarca birbiriyle savaşan Arap yarımadasındaki kabilelerin şair ve yazarları Kur'an'ın bu meydan okumalarına en ufak bir cevap veremediler. Aslında cevap verememekle büyük bir risk aldılar. Hem ebedi hayatlarını hem de dünyevî hayatlarını tehlikeye atarak kılıçla Kur'an'a cevap vermeye başladılar. Bediüzzaman şöyle der:

“İşte, eğer muaraza mümkün olsaydı, acaba hiç mümkün mü idi ki, bir iki satırla muaraza edip davasını iptal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehlikeli, en müşkülâtli muharebe tariki ihtiyar edilsin. Evet, o zeki kavim, o siyasi millet ki, bir zaman âlemi siyasetle idare ettiği halde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terk etsin, en tehlikeli ve bütün mal ve canını belâya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin; hiç kabil midir? Çünkü edipleri birkaç hurufatla muaraza edebilseydi, Kur'an davasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve manevî helâkettten kurtulurlardı. Hâlbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muaraza-i bilhuruf mümkün değildi, muhaldî; onun için muharebe-i bissüyûfa mecbur oldular.”¹⁷

Kur'an ve Diğer Peygamberlerin Mucizeleri Arasındaki Farklar

Ebû Hüreyre'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: (ما من الأنبياء نبيّ إلا أعطى من الآيات ما مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيته وحياً أوحاه الله إليّ، فأرجوا أن أكون أكثرهم تابعاً يوم القيامة) «Peygamberlerden hiçbir peygamber yoktur ki, ona mu'cizelerden (kendi zamanlarındaki) insanların inandıkları kadar verilmiş olmasın. Mu'cize olarak bana verilen ise, ancak Allah'ın bana vahiy ettiğiidir. Bunun için kıyamet gününde ben, peygamberlerin en çok tâbi'i bulunanı olacağımı ümit ederim”¹⁸

Hadiste yer alan (وإنما كان الذي أوتيته وحياً أوحاه الله إليّ) kısmı, mucize olarak Hz. Peygamber'e (s) sadece Kur'an'ın verilmiş olduğu anlamına gelmez. Aksine, meydan okumaya vesile olan en büyük mucizenin Kur'an mucizesi olduğunu ifade ediyor. Çünkü Kur'an dışında da Hz. Peygamber'in (s.a.v) binden fazla mucizesi vardır. Ancak bu mucizeler ebedî olmadıkları gibi, meydan okumak için verilen mucizeler de değillerdi.

Bu hadis, bütün peygamberlere, zamanlarındaki ilim ve marifetin revacına uygun olarak mucizeler verildiğine, Hz. Peygamber'e (s.a.v) verilen Kur'an mucizesinin bütün peygamberlere verilen mucizelerden üstün olduğuna ve Kur'an'ın en büyük mucize olduğuna delalet etmektedir. Kuşkusuz, her peygambere, kendi zamanına uygun olarak insanları inanmaya teşvik eden birtakım mucizeler verilmiştir. Hz. Peygamber'in en büyük ve en açık mucizesi Kur'an'dır. Üslûbundaki

belagati ve ihtiva ettiği medenî, adlî ve sosyal hükümleri itibariyle Kur'an gibi bir kitap başka bir peygambere verilmemiştir. Bu açıdan Hz. Peygamber, bütün peygamberler içinde “*ümmeti en fazla olan peygamber*” unvanına sahip olacaktır.

Hiç şüphesiz, Hz. Peygamber'den (s.a.v) önceki peygamberlerin mucizeleri onların hayatıyla sınırlı kalmıştır. Onlar vefat edince mucizeleri de son bulmuştur. Onların mucizelerini görmek, ancak kendileriyle birlikte yaşayanlara mahsus kalmıştır. Peygamberimizin Kur'ân mucizesi ise kıyamet gününe kadar devam edecektir.

Kur'ân, günümüzdeki insanlara tevatürle nakledilmiştir. Zaman geçtikçe o tazeliğini muhafaza etmektedir. Her asırda, taze nazil oluyormuş gibi meydan okumaya devam ediyor. Kur'ân, benzerini, yahut on suresinin, yahut bir suresinin benzerini getirmeleri için insanlığa meydan okumuş, her devirdeki insanlar buna karşı aciz kalmışlardır; bu meydan okuma ve suskunluk kıyamete kadar devam edecektir.

Kur'an'ın Meydan Okuma Tarzı

“Kur'an'dan bir surenin benzerini getirmek” şeklinde ifadesini bulan meydan okumayla ilgili ayetlerin ekserisi, Müslümanların zayıf oldukları Mekke döneminde nazil olmuştur. Mekke müşrikleri, “Muhammed bunları uyduruyor” dedikleri zaman Kur'an-ı Kerim, (فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ) “Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler”¹⁹ dedi. Bu ayetin yer aldığı Tûr Suresi vahyin ilk nazil olduğu zamanlarda nazil olmuştur. Müşrikler Resûlullah'ın (s.a.v) yalan söylediğini ve kendi yanından uydurduğunu söyledikleri zaman Kur'an-ı Kerim, (قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sure getirin ve Allah'tan başka çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın”²⁰ buyurdu. Bu ayetin yer aldığı Yunus Suresi de, Müslümanların zayıf olduğu ilk dönemlerde nazil olan surelerdendir.

Oysa zayıf durumda olan birisinin meydan okuması aklen mümkün değildir. Makul olan, zayıf durumda olan birisinin güçlü bir hale gelinceye kadar beklemesi, ondan sonra meydan okumasıdır. Dünyada, “meydan okuyarak” davasına başlayan bir başka peygamber veya ıslahatçı bilinmiyor. Bu da, O'nun Allah'a dayandığını gösteriyor. Eğer Resûlullah (s.a.v) Allah'a dayanmasaydı, böyle bir meydan okumaya girişebilir miydi? Bu durum beraberinde getirdiği Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğunu açıkça gösteriyor.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de, (أَمْ يَتُوبُونَ أَقْتَرًا؟) “Yoksa onu uydurdu mu, diyorlar?” sorusuyla başlayan beş ayet yer almaktadır. Bu beş soruya beş ayrı cevap verilmiştir. Birinci soruya, “Haydi siz de onun benzeri bir sure getirin” şeklinde cevap verilmiştir.²¹ İkinci soruya, “Haydi, Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de çağırıp siz de onun gibi uydurma on sure getirin”²² şeklinde bir

cevap verilmiştir. Bu her iki sorunun cevabında Kur'an, itirazcıları, benzerini getirmeye davet etmiştir.

Üçüncü sorunun cevabında, “Eğer onu uydurmuşsam suçum bana aittir. Ben de sizin işlemekte olduğunuz suçtan uzağım”²³ denilmiştir. Kur'an burada, Peygamber onu uydurmuş olsa bile, zararın sadece kendisine ait olacağını, kendilerine bir zararın dokunmayacağını ifade ediyor.

Dördüncü sorunun cevabında, “Hayır, o kendilerine senden önce hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için doğru yolu bulsunlar diye Rabbin tarafından indirilmiş gerçektir”²⁴ ifadesi yer almaktadır. Beşinci sorunun cevabı, “Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek cezaya karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız”²⁵ şeklindedir. Bu iki sorunun cevabında Kur'an'ın Allah'ın gerçek kelamı olduğu, Allah adına uydurmanın vebalinin büyük olduğu, uydurduğu takdirde hiç kimsenin O'nu Allah'ın azabından koruyamayacağı vurgulanmıştır. Allah'ın en sevmediği şey kendisine iftira yapılmasıdır. Dolayısıyla bunun cezası çok ağırdır. Nitekim başka bir ayette, “Eğer peygamber bize isnat ederek bazı sözler söylemiş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik”²⁶ buyrulmuştur.

Bu soruların yer aldığı surelerin tümü de Mekke'de, Müslümanların zayıf oldukları bir dönemde nazil olmuşlardır. Allah'tan başka yardımcısı olmayan birinin bu şekilde meydan okuması, Kur'an'ın Allah'ın mu'ciz kelamı olduğuna en büyük bir delildir.

Sonuç

Allah Kur'an'da, kendi kitabı hakkında şöyle buyuruyor: “Ona, ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.”²⁷ Bediüzzaman'ın ifadesiyle, “Kur'an'ın cihat-ı sittesi” parlaktır. Kur'an bir hidayet kitabıdır. İnsanları doğru yola ve istikamet yoluna getirmektedir.

Kur'an “Eğer kulumuza indirdiğimizde bir şüpheniz varsa...” ifadesiyle bütün insanlara, hatta cinlere ve şeytanlara meydan okumaktadır. Ayetin sonunda, “Eğer [muaraza] yapmazsanız ki yapamazsınız...” ifadesi, Kur'an'ın i'cazını ispat etmekle beraber insanlığı ebedi bir acze mahkûm etmiştir. Demek istiyor ki, kıyamete kadar Kur'an'ın bir benzerini getirmeniz mümkün olmayacaktır. Bu ayet, Kur'an mucizesinin kıyamete kadar devam edeceğine delalet ediyor.

Bu ayet Medine'de nazil olmuştur. Mekke'de nazil olan ve Müşrik Arapları Kur'an'ın bir suresinin benzerini getirmeye davet eden ayetlerden sonra, Kur'an'a karşı muarazanın imkânsız olduğu ortaya çıkınca bu ayet Kur'an'ın i'cazını ve beraberindeki muaraza konusundaki aczini ilan etmiştir.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v) ümmî idi. Yani okuma-yazması yoktu.

Bu husus Kur'an'ın birçok ayetinde dile getirilmiştir. O'nun ümmiliği, Kur'an'a müdahale etmediğinin en büyük delilidir. Allah, “*Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. [Şayet okuyup yazsaydın] batıl peşinde koşanlar şüpheye düşerlerdi*”²⁸ buyuruyor. Son zamanlarda, batıl peşinde koşanlar tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.v) ümmî olmadığı yolunda öne sürülen iddialar, tamamen Kur'an'ın i'cazına yönelik bir saldırıdır. Eğer O'nun ümmî olmadığı kabul edilirse i'caz'dan söz etmek kolay olmayacaktır.

Öte yandan, “*Şüphesiz o Zikri [Kur'an'ı] biz indirdik ve onun koruyucusu da elbette biziz*”²⁹ ayeti de Kur'an'ın ziyade ve noksandan, tağyir ve tebdilden mahfuz kalacağını ilan etmektedir. Bu muhafaza Kur'an'ın hem lafzının korunması anlamına gelir hem de hükümlerinin ve manalarının korunması anlamına gelir. Yine bu korunma, Hz. Peygamber'e indiği andan itibaren başlar, O'nun kalbinde bir araya getirilmesi, vefatından sonra cem edilmesi, istinsah ve harekelenme dönemlerini ve kıyamete kadar fesahat ve belagatiyle mucize oluşunu da içine almaktadır.

Dipnotlar

- 1 Fussilet, 41/53.
- 2 Hud, 11/13-14.
- 3 Bakara, 2/23-24.
- 4 İsrâ, 17/88.
- 5 Mûmin, 40/78.
- 6 En'am, 6/109.
- 7 Araf, 7/73.
- 8 Kasas, 28/32.
- 9 İbrahim, 14/10.
- 10 Bakara, 2/106.
- 11 Al-i İmrân, 3/190.
- 12 Şuarâ, 26/128.
- 13 Şuarâ, 26/34-35.
- 14 Araf, 7/117-118-119.
- 15 "Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'dan bir şüpheniz varsa, haydi, onun benzeri bir sure getirin ve Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın." (Bakara Sûresi, 2/23)
- 16 Bediüzzaman, *Sözler*, 333; Yeni Asya Neşriyat, İst. 2005.
- 17 Bediüzzaman, *Sözler*, 333.
- 18 Buhârî, *Fadailü'l-Kur'an*, 1.
- 19 Tûr, 52/34.
- 20 Yunus, 11/38.
- 21 Yunus, 11/38.
- 22 Hûd, 12/13.
- 23 Hûd, 12/35.
- 24 Secde, 32/3.
- 25 Ahkâf, 46/8.
- 26 Hakka, 69/44-45-46.
- 27 Fussilet, 41/42.
- 28 Ankebût, 29/48
- 29 Hicr, 14/9.

Bir Söyleşi

Kenan Demirtaş¹ ile Kur'an Üzerine Bir Söyleşi

Rukiye BAYRAM

Marmara Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Rukiye Bayram: Bugün dünyada bazı gruplar Kuran'dan deliller getirerek şiddete başvurduklarını ve bunun caiz ve gerekli olduğunu belirtiyorlar. Ancak Kur'an bir barış, huzur ve saadet kitabıdır. Neden farklı kişiler farklı anlamlar çıkarıyor? Aynı kaynaktan beslendikleri halde birbirine zıt yolları seçiyorlar?

Kenan Demirtaş: Bu soruya ikna edici cevap vermek kitap seviyesinde bilgi vermeyi gerektirir. Bununla birlikte her konunun birkaç cümle ile izah edilecek tarafı vardır. Ben de farklı noktaları dikkate alarak sorunuza şöyle cevap vermek isterim.

Kur'an'dan hüküm çıkaracak olan kişilerin müçtehid derecesinde bilgi ve kabiliyet derecesine sahip olmaları gerekir. Müçtehid olmak dahi doğru hükmün çıkarılması konusunda bize bir garanti vermez. Çünkü zaman zaman onların da bu konuda hata yaptıkları görülmektedir. İnsanlar içtihad seviyesinden ne kadar uzak olursa, hata yapma ihtimalleri o kadar yüksektir. Günümüzde Kur'an'dan hüküm çıkaranlar müçtehid değil, mukallid seviyesindedirler. Tabii olarak bu durum yanlışların çoğalması ve yaygınlaşması sonucunu doğurmaktadır. Kur'an ve Sünnet'i doğru anlamak için anlayışları zamanlara dar gelmeyen Ehl-i Sünnet imamlarının çizgisini takip etmek gerekir.

İçtihat hatasına şöyle bir örnek verebiliriz: Cenâb-ı Allah âyet-i kerîme-de “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.”² buyuruyor. Aslında ayette geçen “MEN LEM YAHKÜM = kim hükmetmezse” lafzı, “MEN LEM YÜSADDİK = Kim tasdik etmezse” manasındadır. Hükmetme tasdik manasındadır. Kim Allah'ın indirdiğini tasdik etmezse kâfirdir. Tatbik etmezse değil. Sahabeler bu manayı böyle vermiştir. Asr-ı Saadette, selefi salihinde böyle

1 Kenan Demirtaş, Medine İslam Üniversitesi Usulü'd-Din ve Dava Fakültesini bitirdi. 1986'da Medine'den İstanbul'a döndü. Nesil Araştırma Merkezi'nde araştırma ve neşir çalışmalarında bulundu. 1987'de gazeteci olarak Mısır'a gitti ve orada beş yıl kaldı. Bu sürede Arapçaya tercüme edilen Risale-i Nur'un basımı, dağıtımı ve tanıtımı gibi faaliyetlerde bulundu. 1994'te tekrar İstanbul'a dönerek Nesil Araştırma Merkezi'nde eski görevine devam etti. İki ciltlik Risale-i Nur külliyyatının hazırlanmasında çalıştı. Halen Nesil Şirketler Grubu bünyesinde yer alan Söz Basım Yayın Kurulu başkanlığını yapmaktadır. Moral FM'de çeşitli programlar yapmaktadır. Risale-i Nur'da Geçen Ayet ve Hadis Mealleri, Risale-i Nur'da Geçen Terimler ve Kavramlar Sözlüğü, Büyük Cevşen Tercümesi gibi eserleri bulunmaktadır.

2 Maide Sûresi, 44.

uygulanmıştır. Fas'ta İslami Terimler Enstitüsü diye bir kuruluş var. Enstitü'nün kurucularından ve aynı zamanda bir tefsir profesörü olan Ferid el-Ensari, bu konuda araştırma yapmış. Hüküm kelimesi Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu Mudar Kabilesi'nin dilinde hiçbir zaman yönetici manasında kullanılmamış. Şu anda hüküm denildiğinde yönetim akla geliyor, hâkim denildiğinde yönetici akla geliyor. Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu Mudar dilinde öyle bir manaya gelmiyor. Selef-i Salihin de bu manada kullanmamış. Nitekim İbn-i Abbas da tasdik manasında kullanmış. Yani hüküm tasdik anlamına geliyor. Allah'ın indirdiğini tasdik etmeyen kâfirdir, manası var burada. Allah'ın indirdiği tatbik edilmezse günahkâr olunur, kâfir değil. Yani bu müfessir o kelimeye yanlış bir mana vererek içtihat hatası yapıyor. Dolayısıyla aynı ayet-i kerimeyi selef-i salihin okuyor başka bir mana veriyor, bu zat okumuş başka bir mana vermiş. Arapça gramer, belagat, peygamber, sahabi, müfessirler sıralamasını değil de, kendi meslek ve meşreb metodlarımızı esas alıp Kur'an'ı anlamaya kalkarsak bu defa Kur'an-ı Kerim'in kastettiği mananın tam zıttı mana çıkabilir.

Kur'an'dan hüküm çıkarmak için Fıkıh Usûlü diye bir ilim tedvin edilmiştir. Bu ilmin ana konuları Hüküm, Hükümün kaynakları (Şer'î deliller) ve Lafızlardan (Kur'an ve Sünnet metinlerinden) hüküm çıkarma metodlarından ibarettir. Bu ilimde lafzın delâleti 24 ihtimal üzerinden değerlendirilir. Her lafzın mânaya delâleti bakımından asgari olarak 5-6 ihtimali vardır ve bir lafzın doğru anlaşılabilmesi için bu ihtimallerin hepsinin doğru tespit edilmesi gerekir. Tek bir ihtimalde hata yapmak dahi hükümde hata yapmak anlamına gelir. Bu sebeple müctehid olan zatın Fıkıh Usûlü'nü bilmesi şart koşulmuştur. Fıkıh Usûlü'nü çok iyi bilmeyen kişilerin Arapça'yı iyi bilseler de hata yapma ihtimalleri yüksektir. Kur'an'dan yanlış hüküm çıkarmanın bir sebebi Fıkıh Usûlü'nü iyi bilmemektir.

Kur'an-ı Kerim Arapça olarak nazil olmuş bir kitaptır. Dolayısıyla onu doğru anlayabilmek için Arap dili ve belâğatını çok iyi bilmek gerekir. Müctehid olmanın şartlarından biri de Arap dilini iyi bilmektir. Arap dili diğer dillere nisbetle bir hayli farklı bir lisandır. Meselâ Arapça'da bir kelimenin çok farklı anlamları olduğu gibi, aynı anlamı ifade etmek için de farklı kelimeler kullanılır. Hiçbir dil bu konuda Arapça kadar zengin değildir. Arapça hakimiyetin azlığı sebebiyle bir kelimeye kastedilmeyen bir anlam yüklenmiş olursa, yanlış yapılmış olur. Arapça bu tür hataları yapmaya daha müsait bir dildir.

Yine Arapça'nın bir özelliği olarak kelime âmm (genel) olduğu halde hâs (özel) bir anlamda veya bunun tersi olarak kelime hâs (özel) olduğu halde âmm (genel) anlamda kullanılabilir. Kur'an ve Sünnet'te de bunun örnekleri çoktur. Eğer bu konuda yanlış yapılırsa, özel bir hüküm genelleştirilmiş, ya da genel bir hüküm özelleştirilmiş olacaktır ki, böyle bir sonuç telafisi mümkün olmayan yanlışlıklara sebebiyet verir. Meselâ Cenab-ı Allah "Bütün müşrikleri öldürün" ayetiyle "Müslümanlarla savaşan müşrikleri" kastetmiş iken, buradan

mutlak anlamda “bütün müşrikler” anlaşılırsa, İslâm’ın müşriklere hiçbir şekilde hayat hakkı tanımadığı anlamı çıkarılmış olur. Halbuki Hz. Peygamber’in (sav) birçok müşrik kabileyile anlaşma yaptığı tarihî bir gerçekliktir. Kur’an’ı, Resûlullah’ın uygulamasına aykırı şekilde anlamamız ve uygulamamız doğru olmaz.

Fen bilimlerindeki gelişmeler bir yandan Kur’an’da remzen işaret edilmiş olan birçok konunun günümüzde açık ve net olarak anlaşılmasını sağlarken, diğer yandan geçmişte o günün şartlarına göre çözüme kavuşturulmuş olan bazı meselelerin yeniden çözümsüzlük içine girmesine sebep olmuştur. Rû’yet-i hilal meselesi bunun en açık örneğidir.

Kur’an’ı yanlış anlamamanın en önemli sebeplerinden biri de bağlamı dikkate almamaktır. Kur’an belli bir zamanda ve o günün insanının anlayacağı şekilde nazil olmuştur. Eğer Kur’an’ı nazil olduğu zaman ve mekandan soyutlarsak, onu bağlamından koparmış oluruz. Bağlamından koparılmış bir lafız namludan çıkmış bir mermi gibidir; nereye gideceği belli olmaz. Kur’an’ın yanlış anlaşılması noktasında en büyük yanlışlıklar bağlamı dikkate almamaktan kaynaklanmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber “Defi hacet ederken kuzeye ve güneye dönmeyin” buyurur. Eğer bu sözü bağlamından kopuk şekilde anlarsak defi hacet ederken kuzey ve güney yönlerine dönmenin caiz olmadığını anlarız. Ancak hadisin Medine’de söylendiğini, Mekke’nin Medine’nin güneyinde yer aldığını ve bu yönün de kible yönü olduğunu düşünürsek, hadisin kastedilen manasının “Defi hacet ederken önünüzü ve arkanızı kibleye karşı dönmeyin” şeklinde olduğu anlaşılır.

Parçacı yaklaşım: Kur’an’da herhangi bir konu günümüzdeki bilimsel kitaplarda olduğu gibi tek bir pasaj veya bölümde anlatılmamıştır. Aynı konu hakkında farklı surelerde konunun farklı yönünü anlatan birçok âyet bulunabilmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili âyetlerin tümünü dikkate almadan sadece bir tanesini aradan çekip konuyu bu ayet üzerine oturtmaya çalışmak büyük hatalara sebebiyet verir. Günümüzde yapılan yanlışlıkların önemli bir kısmı da buradan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Kur’an’ı kendi bütünlüğünün dışında bir de Kur’an-Sünnet bütünlüğü çerçevesinde ele almak gerekir. Çünkü Sünnet Kur’an’ın beyanı ve açıklamasıdır. Sünnet’i dikkate almadan yapılan Kur’an yorumları her zaman eksik ve yanlış olacaktır.

Kültürel seviye: Bir sözü doğru anlama veya bütün genişliğiyle kavrama biraz da bir kültür meselesidir. Bilgi ve kültür seviyesi zayıf olan insanlar ister istemez Kur’an’ı dar anlamda anlayacaklardır. Bu anlam belki bu tür insanlar için kafi gelebilir, fakat geniş kitleleri ikna edemez. Kur’an evrensel bir kitap olduğundan esas itibarıyla bütün meslek ve mesleklerin anlayışına hitap eder. Yani her meslek ve meşreb sahibi Kur’an’da kendine uygun bir anlam bulur. Ancak Kur’an’ın bütününe belli bir meslek ve meşrebin anlayış tarzıyla bakmak yanlış olur. Günümüzdeki yanlış anlayışların bir kısmı da buradan kaynaklanmaktadır.

Aşırı yorum: Bazı insanlar fitratları gereğince biraz uç taraflarda bulunurlar. Kur'an ve Sünnet'i anlarken de bunların fitratları önem taşır. Bu tür insanlar Kur'an'ı aşırı literal (zahiri) ya da aşırı batınî yoruma tabi tutarlar. Aşırı zahirilik de aşırı bâtınîlik de tehlikelidir. Gerçekte lafız bu tür anlamları işaret etmekten uzaktır.

Bütün bu sebeplerden dolayı yanlış yorumlama neticesinde bazen Kur'an-ı Kerim'in kastettiği mananın zıttına manalar bile çıkarmak mümkündür. Mesela Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Allah "Siz cansız(henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O'na döndürüleceksiniz."³ buyuruyor. Reenkarnasyona (ruh göçü) inanan bazı insanlar bu âyete dayanarak Kur'an-ı Kerim'de reenkarnasyon var diyorlar. Onlar bu âyeti anlamak istedikleri şekilde anlıyorlar. Hâlbuki orada; siz yokken, Cenab-ı Hak sizi yarattı. Sonra öleceksiniz, kıyamet günü tekrar diriltileceksiniz manası var. Ölüp tekrar dirilmeyi temel alıp, Kur'an-ı Kerim'den reenkarnasyona delil çıkarmak büyük hata olur. Hakiki müfessirler, reenkarnasyon yoktur diyor. Grameri bilen, belagati, Efendimizin açıklamalarını, sahabe sözlerini, diğer âlimlerin görüşlerini bilenler, Kur'an-ı Kerim'in kastettiği manayı anlamaya çalışan insanlar reenkarnasyon yoktur diyorlar. Hangisi doğru? Elbette Arapça, belagat, sünneti seniyye sıralamasını takip edenler doğrudur. O zaman yanlış manalar çıkmaz.

Bugün bazı insanlar Kur'an-ı Kerim'i okuyup bazı âyetlerden şiddet anlamı çıkarabiliyorlar. Oysa biz aynı yerden merhamet anlamını çıkarıyoruz. Kur'an-ı Kerim'de surelerin başında "bismillahirrahmanirrahim" var. Yani merhametiyle, şefkatiyle, rahmetiyle Rahman ve Rahim isimlerinin sahibi olan Allah'ın adıyla diye başlıyoruz. O zaman surede anlatılan her şey merhamete dökülmesi lazım. O halde şefkat, rahmet ve merhamet penceresinden bütün o âyet-i kerimeleri değerlendirmemiz lazım. Dolayısıyla buradan merhamet çıkartırız. Mesela âyet-i kerimede; "Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."⁴ buyruluyor. Burada mazlumun hakkını korumak için zalime karşı şiddetli davranılmıştır. Biz bu âyetten merhamet çıkartırken başka insanlar şiddet çıkartabiliyorlar.

Rukiye Bayram: "Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy"⁵âyetini bir bedevi işittiği zaman secdeye kapanmış. Bunun üzerine ona "sen Müslüman mı oldun?" diye sormuşlar. O "hayır, Müslüman olmadım, fakat ben bu sözün belagatine secde ediyorum" diye cevap vermiş. Hocam biz buradaki belagati hissedemiyoruz, ne yapmalı ve bu minvalde Arapça öğrenme konusunda mesuliyetimiz nedir?

3 Bakara Sûresi, 28.

4 Bakara Sûresi, 179.

5 Hicr Sûresi, 94.

Kenan Demirtaş: Birinci sorunun cevabına tekrar dönersek Kur'an-ı Kerim'i doğru anlayabilmek için Arapça gramerini çok iyi bilmek, cümle kuruluşlarını çok iyi bilmek, gerekiyor. فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ hangi anlamda? Daha sonra belagatı bilmek gerekiyor. Belagat, muhataba ulaşması için hangi kelimelerin ve üslupların kullanılması gerekliliğini inceleyen ilim dalı. Yani bir mananın hem akla hem de vicdana hitap etmesini inceleyen bir ilim dalıdır. Peygamberin (ASM), sahabelerin ve müfessirlerin bu konuda açıklamaları var mı? Bizim bu konularda bilgimiz yok. Bedevi ise belagatı çok iyi biliyor. Arapçayı çok iyi biliyor. Bedevi dediğimiz cahil manasında değil. Asıl belagat o bedeviler arasında çok yaygın. Onun dünyasında oluşturduğu o mana o kadar haşmetli ki, secdeye kapanıyor. Bedevi inanmadığı halde secde ediyor. O günkü insanların kafasının içinde bir şirk var, putperestler. Putperestliğin gereği olarak kendilerine ait bir inanç sistemi oluşturmuşlar. Allah, "Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy?" şeklinde buyururken aslında şöyle demek istiyor: Onlara o kadar güzel bir şekilde anlatki, cam bardak yere düştüğü zaman tekrar onu toplayıp bir araya getirmek mümkün olmadığı gibi zihinlerdeki batılı öyle bir parçalaki bir daha yerine gelemesin. Bir daha o batılı düşünemesinler. Neyle emrolunmuşsan onu öyle bir anlatki cam bardağın parçalandığı gibi o batıl paramparça olsun. Ama bunu iki kelime ile anlatıyor. فَاصْدَعْ burada صَدَّعٌ, bardak düştüğü zamanki ses. بِمَا da ise مَا burada şey demek. Ne ile emrolunmuşsan. تُؤْمَرُ, o şey ne ise öyle bir anlat ki, kafalarındaki batıl patlasın, paramparça olsun. Suda' başağrısıdır. Öyle bir geniş mana var ki... Bunu açıklarken bile insan zorlanıyor. Ayeti kerime iki kelime ile anlatıyor. Bedevinin dünyasında iki kelime ile o mana canlanıyor, bu defa hayran oluyor. Secdeye kapanıyor. Sen Müslüman mı oldun diye sorulduğunda, hayır diyor, ben bu sözün belagatine secde ediyorum. Müthiş bir mana var burada fakat iki kelime ile ifade edilmiş. Biz bu manayı hissedemiyoruz çünkü belagatı bilmiyoruz, Arapça gramerini bilmiyoruz. Bedevi Arapça grameri, belagatı fitri bir şekilde bildiğinden hissediyor. Mananın haşmetine secde ediyor.

Arapça öğrenme konusunda mesuliyetimize gelince, ya Arapça konusunda ihtisas yapmak yada Hamdi Yazır, Kurtubi ve Risale-i Nur gibi itimat edilen çeşitli tefsirleri okumak önemlidir. Dünyaya geliş gayemiz Kur'an-ı Kerim'i anlamaksa herkese açık yol itimat edilen tefsirleri okuyup manayı elde etmek.

Rukiye Bayram: "Biz demiri indirdik"⁶ ayetini Arapçadan yardım alınca çok daha farklı anlayabiliyoruz. Özellikle neden çıkarttık değil de indirdik buyrulduğunu düşündüğümüzde, Arapça vaciptir gibi bir kural veya kaide koyabilir miyiz?

Kenan Demirtaş: Araplardan bir alim bir sempozyum esnasında hususi bir konuşmada, Kur'an-ı Kerim inme (inzal) kelimesini kullanıyor. Demek demir gökteki meteorlardan dünyaya gelmiş, diye açıklama yaptı. Orada bulunan başka

6 Hadid Sûresi, 25.

bir zatta şunu söyledi: “Peki, sekiz çift hayvanı da biz gökten indirdik” diyor. Buna ne mana vereceksin? Bunlarda mı meteorla geldi diyor. Âlim cevap vermiyor. Peki, sizce nedir diye sormaya başlıyor. Buradaki inzal kelimesinin hakiki manası, rahmet ciheti, nimet oluşudur. İnsana Allah tarafından özel bir bağıştır gibi manaları anlıyoruz. Arap bir âlim bile böyle yanılabilir. Bu Arap profesör, belki belagatı bilmiyor. Belki diğer tefsirlerin görüşlerini bilmiyor. O anda kendi bildiği Arapçası ile mana vermeye kalkıyor ve yanlış oluyor. Kur'an-ı Kerim'i anlamak için illa Arapça şart diye bir kaide yok. Biz Kur'an-ı Kerim'in manasını güvendiğimiz tefsirlere bakarak da öğrenebiliriz ve bu yol herkese açık.

Rukiye Bayram: Kur'an, Efendimizin, Efendimiz de Kur'an'ın mucizesidir, ifadesinden ne anlamalıyız?

Kenan Demirtaş: Mucize Allah tarafından yaratılan şeydir. Mesela Peygamber Efendimizin insanların yapamadığı olağanüstü şeyler göstermesi mucizedir, peygamberliğine delalet eder. İnsanların yaptığı olağanüstü şeylere mucize denmez, olsa olsa bir velinin elinden çıksa keramet denir. Peygamberin elinden çıktığı zaman mucize denir. Mucize olağanüstü şeyin peygamberin peygamberliğine delil olmasıdır. Kur'an-ı Kerim Peygamberin (ASM) peygamberliğine delildir. Çünkü insanlar bir benzerini getirmekte aciz kalmaktadırlar. Kur'an-ı Kerimde zaten bu konuda meydan okuyor. Nasıl Kur'an-ı Kerim Peygamberimizin peygamber olduğuna delilse, Peygamberimizde Kur'an-ı Kerim'in semavi bir kitap olduğuna ve Allah kelamı olduğuna delildir. Mesela Peygamber sözleri, hadis-i şeriflerdir. Kur'an-ı Kerim ise Allah kelamıdır. İkisini kıyas et. Kur'an-ı Kerim'in doğrudan doğruya Allah kelamı olduğu belli, burada i'caz var. Ama Peygamberimizin sözlerinde yok. Onun manası Allah tarafından gelmiş ama Peygamberimiz kendi örfe dayalı olarak o manayı ifade etmiş. Kur'an ile arasındaki fark hemen ayırt edilebiliyor. Dolayısıyla peygamber efendimiz (ASM) her türlü haliyle Kur'an'ın Allah Kelamı olduğuna delil, Kur'anda her türlü i'cazıyla Peygamber Efendimizin peygamber olduğuna delildir.

Rukiye Bayram: Kur'an'ın i'caz vecihlerinden biri olan ihbaratı gaybiyenin 3 kısmında incelendiği görülür. Bunlar geçmiş zamanda yaşananların haber verilmesi, gelecek zamanda vukua gelecek bir takım hadiselerin ihbar edilmesi ve Kur'an'ın nüzulu hengamında bazı kişi veya toplulukların izhar etmedikleri fikirlerinin/niyetlerinin nazil olan ayetlerle açığa vurulmasıdır. Kuran'ın ihbaratı gaybiyesinin Kur'an'ın Allah tarafından gönderilmiş olması ile bağlantısını açıklar mısınız?

Kenan Demirtaş: Yalnız sadece onlarla sınırlı değil, marifet-i ilahiye de var. Allah ile ilgili bilgiler. Bunlarda gayb bizim için. Mesela Cenab-ı Hak Rahman mıdır Rahim mi bunu nerden bileceğiz? Marifet-i ilahiye bizim için gaybdır, Allah'ı tanımak. Mesela, Allah ile ilgili kim ne bilebilir de bize bilgi verebilir. Veya Nuh (as) zamanında yaşanmış bir olay var, geçmiş zamana ait. Diyelim ki Me-

zopotamya'da kazılarda tabletler çıkıyor, tarihçiler orada olay olduğunu anlıyor. Peki Nuh'un(as) peygamber olduğunu tablet yoksa nereden bilecek veya tarihçilerin elinde herhangi bir bilgi, bulgu, kazılarda çıkan belge yok. Mesela Hz. Adem'in ilk yaratılışında şeytanın secde etmemesi, meleklerin secde etmesi, bu tamamen bir gayb, geçmişe ait. Bununla ilgili insanoğlu haber verebilir mi, veremez. Bir mucizedir. Geçmişte cereyan eden olayları bize sanki o olaylar şu anda yaşanıyor gibi bize canlı bir şekilde haber vermesi ve gelecekle de alakalı haberler var ki, bugün birçok haberler tahakkuk etmiş, çıkmış. Bunlar Kur'an-ı Kerim'in mucize olduğunu gösteriyor. Başkalarını hakikaten aciz bırakacak bir i'caza sahip olduğunu gösteriyor.

Cennet, cehennem nasıl yerlerdir, var mıdır yok mudur? Bunlar bizim için gaybtır, hakikaten öyle bir anlatıyor ki, o görünmeyen kâinat ağacının bütün ahzanını en uygun şekilde anlatıyor. Anlattığı hiçbir şeyde gerçeğe aykırı bir mana çıkmıyor. Onun hakikaten Allah kelamı olduğunu bize gösteriyor. Mesela, "O birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğersinininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır."⁷ Bunu Kaptan Kusto yeni bulmuş, kendisi denizcidir. Cebeli Tarık boğazında, Akdenizde'ki su Atlas Okyanusuna, Atlas Okyanusundaki Akdenize geçmiyor. Burada bir perde var diyor. Bir buluş olarak bunu anlatıyor. Kusto'nun buluş dediğini, on dört asır önce Kur'an-ı Kerim haber vermiş. 1960larda kâinatın genişlediği keşfedilmiş. Kur'an-ı Kerim'de diyor ki biz kâinatı genişletiyoruz daha sonra vakti gelince kitabın sayfalarının dürlüdüğü gibi tekrar düreceğiz. Daha bu yakınlarda keşfedildi. Bilakis insanoğlu ne kadar yeni keşiflerde bulunursa bulunsun Kur'an-ı Kerimin hakikatlerini tasdik etmek zorunda kalıyor. Bu beşerin üzerinde bir şeydir. Bir insan ne kadar dahi de olsa 1400 sene sonrasında keşfedilecek bir şeyi göremez. Diyelim ki bir insan bir ilim dalında uzman olsun, örneğin, astronomide. Bu kişi denizcilikte de mi uzman, hukukta da mı uzman, tarihte de mi? Hepsinde kimse keşfetmediği şeyleri keşfedip söyleyecek. Bu beşerin yapabileceği bir şey değil o halde Kur'an-ı Kerim Allah kalamıdır.

Rukiye Bayram: Kur'an'ı Kerim'in manaları anlayış ve kültürleri, zaman ve mekânları farklı olan bütün insanlara hitap etmeye uygun oluşunu açıklar mısınız?

Kenan Demirtaş: Kur'an'ı Kerim Arş-ı Azam'dan gelmiş. Yirmibeşinci Sözü'nün başında ve İ'şaratü'l İ'caz'ın başında bir tarif var. Onlardan biri, Kur'an-ı Kerim kâinatın merkezi olan Arş-ı Azam'dan gelmiş ve her isminde azam mertebeden gelmiş. Geçmiş, geleceği ve şu anı kuşatan bir makamdan geliyor. Dolayısıyla bütün insanların istidatları, anlayışları, duyguları, kültürleri nedir, bunlar ileride hangi hali alacaklar bunların hepsini bilen bir Zat tarafından gönderiliyor ki bu Zat herkesin anlayışını bilen bir Zat ve dolayısıyla herkesin istidadına göre

7 Furkan Sûresi, 53.

hitap ediyor. Mesela insanların yüzlerine, sımalarına bir bakarsak hiçbir insan diğer bir insana tıpatıp benzemiyor. İkizlerde bile ayırt edilecek farklılıklar var. Tarihten insanların portreleri yapılmış halen daha o insanlara benzeyen insanlar yok. Hz. Adem'den (as) kıyamete kadar gelecek bütün insanların yüzleri birbirine benzemiyor. Herkesin kendi özel bir yüzü var. Bu farklılığın meydana gelebilmesi için bu yüzleri yaratan Zat'ın Hz. Adem'den (as) kıyamete kadar bütün insanların yüzlerini bilmesi lazım. Ki birbirinden ayırt edebilsin, herkese farklı bir yüz versin. Onun için hiçbir yüz birbirine benzemiyor. Kur'an-ı Kerimde Cenab-ı Hakkın muhit sonsuz ilminden geldiği için her istidatı Allah biliyor. Her mesleği, her kabiliyeti biliyor. Ve kabiliyetleri bildiği için kabiliyetlere özel Kur'an-ı Kerim'de hitaplar koyuyor ve hepsini içine alıyor. Bu insanların yapabileceği bir şey değildir. Ancak bütün insanların istidatlarını, düşüncelerini ve bu düşüncelerin ileride hangi noktalara dönüşeceğini bilen Allah tarafından geliyor. Onun için Kur'an-ı Kerim bütün istidatlara hitap ediyor. Kur'an-ı Kerim ile ilgili Risale-i Nur'da şöyle bir tabir kullanılıyor, "kâinat kitabının müfessiri". Kâinat kitabını açıklayan bir kitaptır Kur'an-ı Kerim.

Rukiye Bayram: Kur'an'daki "haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın."⁸ şeklindeki tüm meydan okumalara karşı hiçbir muarazanın yapılamamış olmasını Kur'an'ın mucize oluşu bağlamında değerlendirir misiniz?

Kenan Demirtaş: Aslında benzerini getirmek için denemeler olmuş. Müseylemetül Kezzab Fil suresinin benzerini yapmaya çalışmış. İnsanları kendisine güldürmüş. Çünkü hakikatle bir alakası yok, içinde i'caz yok. İnsanlara maskara oluyor. Bu şuna benzer. Sarayı yıkıp sarayın enkazından bir kulübecik yapan bir adamın yıkılan saraydan daha muhteşem bir yapı yaptım demesi gibidir ve herkeşe maskara olur. Saraydaki harikalar derme çatma bir barakada bulunmaz. Müseylemetül Kezzab da Fil Suresinin taklidi olarak bir sure yapmaya çalışmış, baraka bile olamamış, maskara olmuş. Bediüzzaman Said Nursi, muharebe-i bilhuruf mümkün olmadığı için, muharebe-i bissüyufu tercih ettiler der. Yani sözle savaşmadıkları ve aciz kaldıkları için müşrikler kılıca sarılmışlardır. O kadar büyük şairleri, edipleri, belîğleri vardı. Bir surenin benzerini başarabilselerdi davalarını ispat etmiş olacaktı. Ama yapamadılar.

Kur'an-ı Kerim'i bugüne kadar iki zümre taklit etmiş. Birisi Kur'an-ı Kerim'e düşman olduğu için, onu yok etmek için uğraşanlar, burada muvaffakiyet göremiyoruz. İkinciside Kur'an-ı Kerim'i çok seviyor. Benimde konuşmalarım yazılarım benzesin diye taklit ediyor. Fakat bir bakıyorsunuz ki Kur'an-ı Kerim'i okuyunca hepsi ayrılıyor. Kur'an nerede, bunların yazdıkları nerede. Bu meydan okumayla Kur'an bize şunu gösteriyor: Kur'an bir mucizedir, Allah kelimidir. Bir benzeri yoktur.

8 Yunus Sûresi, 38.

Bir Mekan

Tarihsel ve Mekânsal Olarak Barla

Araş. Gör. Osman Erdal ŞAHİN
Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F.

Öz

Barla, geçmişten günümüze Isparta ili içerisinde küçük fakat önemli bir mekândır. Eğirdir Gölünün kıyısına yakın, sarp dağların yamaçlarında kurulu olan bu belde güzelliğiyle ve kültürel yönüyle de önemlidir. Tarihsel olarak birçok devletlerin elinde Isparta'yla birlikte el değiştiren Barla, toplum yapısı ve yaşam biçimi, mekânsal özellikleriyle dikkate değerdir. Bu çalışmada Barla'nın Isparta çevresiyle birlikte tarihsel olarak geçirmiş olduğu değişimlerden ve kısa tarihinden, geçmişteki sosyal ve kültürel yapısından ve farklı mekânsal özelliklerinden bahsedilecektir. Çalışmada Barla'nın önemli değerleri ve kültürel simgelerine de yer verilip bu mekân ile olan ilişkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Barla, Eğirdir, Isparta, Mekân, Said Nursi

A Place

Historically And Spatial of Barla

Abstract

Barla has been a small but an important place from past to present in Isparta province. This town which established on the slopes of the steep mountains near the Eğirdir Lake is significant in terms of its beauty and also its cultural aspects. Barla passed the hands of many states in many times with Isparta historically, and its social structure and lifestyle has remarkable relationship with its spatial characteristic. In this study, the historical stages of the Barla and the environment of Isparta that is to say its short history, its different social and cultural structure in the past and its different spatial features will be mentioned. Study will also include the Barla's important values and cultural symbols and their relationships with this place will be evaluated.

Key Words: Barla, Egirdir, Isparta, Space, Said Nursi

Giriş

Barla, Eğirdir Gölünün batı yamaçlarında kurulmuş, Isparta'nın Eğirdir ilçesine bağlı bir beldedir. Barla adı kökü barlıdan gelmektedir. Barlı, kelime olarak etrafı çevrili, ağaçlık ve ormanlık anlamına gelmektedir.¹ Bu beldenin her tarafı yakın zamana kadar çam, katran ve ardıç ağaçlarıyla kaplı olduğu belirtilir. Etrafındaki ağaçların çoklukla kesilmesi ve tekrar dikiminin yapılmaması zamanla günümüzdeki halini almıştır.

1 Süleyman Kazmaz, *Barla Geçmiş Günler ve Halk Kültürü*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No: 25, Ankara, 2000, s. 8.

Barla tarihsel olarak geçmişte Rum ve Müslümanların birlikte yaşadığı bir mekândır. Eski yaşantıya ait bazı kalıntılar da bulunmaktadır. Bu kalıntılardan Barla'nın geçmişteki ismi de bilinmektedir. Eğirdir Gölünün batısında Bedre köyü civarında bulunan sınır yazıtı ve Barla'da bulunan yazıtlarla Barla'nın ilk adının Parlais olduğu da belirtilmektedir. Barla'nın 1,5 km kuzey batısındaki yamaçta ve tepede akropol olduğu ve bunu doğrulayan çeşitli antik kalıntılar ve kaya mezarı bulunmaktadır. Barla ve çevresi zamanla tahribata uğraması sebebiyle kalıntıların taş yığından öte bir bilgi vermesi imkânsızdır. Ancak genç devir kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Roma İmparatorluğundan kalan eserler ise bir Roma köprüsü ve iki kaya mezarıdır.²

Böcüzade Süleyman Sami'nin Isparta tarihi adlı eserinde Barla'nın sosyo-kültürel yapısı, yaşam biçimi ve mekânsal özellikleri hakkında kısa bilgiler vermektedir. Geçmişten günümüze değişik idarelerin altında bir nahiye olan Barla birçok özelliğinin yanında kültürel değer ve şahsiyetleriyle de son yüzyılda daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu mekânın doğal yapısı, fiziki özellikleri, toplumsal yapısının yanında en önemlisi de Cumhuriyetin ilk zamanlarında Said Nursi'nin buraya sürgün edilmesidir. Barla, günümüzde birçok okuyucusu olan Risale-i Nur eserlerinin telif edildiği ve çoğaltıldığı ilk mekân olması açısından da önemlidir.

Kısa Bir Tarihçe

Barla ve çevresi Büyük İskender tarafından M.Ö. 334 yılında istila edilmiştir. Daha sonra Makedonyalılar, Selekiler, Yunanlıların ve daha sonra Romalıların, Hıristiyanlığın çıkışına kadar yerli halkla beraber bu çevrede yaşadıkları bilinmektedir. Roma imparatorluğunun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Barla ve civarı Bizans'ın eline geçmiştir.³

İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Müslümanlar Anadolu'ya 637 yılından başlayarak girmişti. Barla ve Isparta çevresinin İslam dünyası ile olan ilişkileri ilk bu zamana dayanmaktadır. Böcüzade Süleyman Sami'nin naklettiğine göre ise Barla ve Isparta civarının İslam'la tanışması hicretin yedinci yılında başlamıştır. Bizans devrinde bu yöre Mauna veya Mauni adıyla ticaretle meşgul, zalim olan Cenevizli bir toplumun idaresinde bulunmuştur. Bu zalim idareden çok sıkılan halk, hicretin yedinci yılında Medine'ye bir heyet göndererek Hz. Peygamber'den kendilerini bu zalim idareden kurtarmalarını istemiştir. Hz. Peygamber bunun üzerine Hz. Ali'yi bazı sahabilerle birlikte Isparta civarına göndermiştir. Bu civar ilk Müslümanlar tarafından ele geçirilmiş ve İslamiyet buralarda yayılmaya başlamıştır. Buna delil olarak Isparta'nın Dere Mahallesi civarında Döldül Ayağı⁴

2 <http://www.barla.com.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 30/06/2016

3 Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Haz. Suat Seren, Serenler Yayını, İstanbul, 1983, s. 10.

4 Isparta'nın Dere Mahallesinde bulunan bir kara taş üzerinde at ayağına benzeyen bir iz bulunmaktadır. Bu izin Hz. Ali'nin atı Döldül'ün ayağının izi olduğuyla ilgili efsane anlatılmaktadır. Bu

denilen yerdeki bazı kalıntı ve işaretler gösterilmektedir.

Bu rivayete göre sahabilerle birlikte Hz. Ali, Isparta ve çevresine uğradığı anlaşılmaktadır. Hz. Ali'nin Barla'ya yakın olan Senirkent'e gelip burada İslamiyet'i yaydığı ve daha sonra ise Uluborlu ve Afyon'a doğru geçtiği anlatılır.⁵ Hz. Ali'den daha sonra ise Battal Gazi'nin de bu bölgeye geldiği belirtilir. Battal Gazi'nin hicretin 113. senesinde Isparta, Eğirdir ve civarına gelerek İslamiyet'i yaydığı, Kâtip Çelebi'nin Cihannüma eserinde Eğirdir'deki kalenin Battal Gazi tarafından zapt edildiği belirtilir.⁶ Battal Gazi'nin Eskişehir'in Seyitgazi belde-sinde medfun olması ile birlikte tarihi kayıtlara uygun düşen bu rivayetlere göre İslam'ın etkili bir şekilde Barla ve civarına yayılmasının da bu zamanlarda olduğu anlaşılmaktadır.

İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Emeviler devrinde İslam ordusunun 713 yılında bu bölgeyi geçici olarak ele geçirdiği ve daha sonra ise Bizans baskıları sonucunda geri çekildiği bilinmektedir. Aynı şekilde Abbasi Halifesi Harun Reşid bu bölgeyi 771 yılında ele geçirmiş fakat sonrasında Bizans birlikleri bu bölgeyi tekrar geri almışlardır. 1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun gittikçe Müslümanların eline geçmesi ile birlikte bu tarihlerde bölge birkaç defa Selçuklular ve Bizanslıların elinde yer değiştirmiştir.⁷

Barla ve çevresinin yaşadığı en önemli siyasi olay ise Miryokefalon Savaşı ile olmuştur. Haçlılarla yapılan bu savaşı kazanan II. Kılıçslan Anadolu'nun tapusunu bir anlamda kazanmış ve önemli bir kısmını ele geçirilmiştir. İlk olarak Uluborlu, Yalvaç ve Senirkent çevresi Türklere kazandırılmıştır. Daha sonra ise Isparta yöresinin tamamı Barla dâhil olmak üzere Türklerin eline geçmiştir. Tam olarak Sultan III. Kılıçslan tarafından bu bölge 1204 yılında Müslüman beldesi haline getirilmiştir. Selçukluların dağılmasından sonra 1328'te kurulan Hamidoğulları Beyliği ile bu bölge, beyliğin merkezi olan Eğirdir'e bağlanmıştır. Osmanlı sultanı I. Murad'ın ısrarıyla bu bölge 80.000 altına Osmanlı Devleti'ne satılarak 1381'de Osmanlı topraklarına geçmiştir. 1402 Ankara Savaşını kazanan Timur Uluborlu, Eğirdir gibi bu bölgeyi ele geçirmiş ve Timur'un 1405 yılında ölümüyle bölge tekrar Osmanlı hâkimiyetine dâhil olmuştur.⁸ Barla ve civarı Osmanlı Dev-

efsaneye göre Hz. Ali Isparta'da bulunduğu sırada, Dere Mahallesi'nde atı Döldül ile gezinti yaparken, önlerine çıkan bir yılan atın ürüp şahlanmasına neden olmuş, at şahlanıp ön ayaklarıyla taşın üzerine sert şekilde düşmüş ve atın ayak izleri taşa çıkmıştır. Bkz. Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri*, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2010, s. 371.

5 Konu ile ilgili Bkz. Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri*, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2010, s. 370.

6 Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Ed.: Said Öztürk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 722-724; Böküzade Süleyman Sami, a.g.e., s. 16.

7 Selçuk Demirgil ve Hakan Demirgil, "Isparta'nın Kısa Tarihi", *Geçmişten Günümüze Isparta*, Haz. Hüseyin Gül ve Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 370, Ankara, 2009, s. 66.

8 Selçuk Demirgil ve Hakan Demirgil, a.g.m., s. 64-66.

letinde 1891 tarihine kadar Hamid Sancağına bağlı bir nahiye olarak anılmıştır. Bu tarihten Cumhuriyet yıllarına kadar ise Isparta ve civarına (Barla dâhil) Hamidabad Sancağı adı verilmiştir.⁹ Barla, Osmanlı döneminde Hamidabad Sancağına bağlı bir nahiye olarak varlığını sürdürmüştür.

Barla'nın geçmiş tarihine ait değişik anlatımlar da vardır. Bunlardan birisine göre 1370'li yıllarda Barla'yı alan Çeşnigir Sinan Paşa'dır. Çeşnigir Sinan Paşa bu beldeyi almak için savaş sırasında bir gece boynuzlarına mum diktiği keçileri ve koçları Barla'nın üst yamacından aşağı doğru salmış, buradaki askerler hareket halinde bulunan ışıkları büyük bir kuvvet sanarak kaçtığı anlatılır. Böylelikle le Çeşnigir Sinan Paşa Barla'yı fethetmiştir. Barla'da bu yüzden Çeşnigir Sinan Paşa'dan kalma birçok tarihi eserler vardır. Beldenin çarşısı, Cumaönü'nde ki üç Cami, Camii Kebir, İlema Köyü dolaylarında bulunan mescidler ve Müslim Dede Tekkesi bunlar arsında yer alır.¹⁰

Lozan mübadelesine kadar Barla'da Rumlar ve Türkler birlikte yaşamışlardır. Daha önce Rumların çoklukla bulunduğu Barla'da Rumlardan kalan Aya Geogios kilisesi dağın yamacında bulunur. Osmanlılardan ise kalma iki köprü, Çeşnigir Paşa camii ve tarihi çeşmeler ile dört ulu çınar vardır.¹¹ 1923 tarihinde Isparta'nın müstakil bir vilayet olmasıyla birlikte Barla, Eğirdir ilçesine bağla bir kasaba olae rak teşkilatlandırılmış, 1953'te belediyeye dönüştürülmüş ve günümüzde de bu şekildedir.

Barla'nın Mekânsal Özellikleri

Barla mekânsal olarak Eğirdir Gölü kıyısına yakın ve etrafı yüksek dağların kollarıyla kaplı, civarında derin uçurumları, yüksek yaylaları, yalçın vadileri bulunan bir yerdir. Kâtip Çelebi ise Cihannüma eserinde Barla'yı şöyle tarif eder; "Barla iki dağın arasında kalır, Eğirdir Gölü'nün doğu kenarına yakın olup güzel bağları vardır. Üzümü ise nefistir."¹² Barla'nın yüksek dağlar tarafında yayla bölgesinde küçük bir gölette mevcuttur. Buradan sulama yapılarak gerekli su ihtiyacı da karşılanır. Barla geçmişten günümüze bulunduğu konumu itibariyle önu göl ile çevrili olması ve çevresi yüksek dağlarla kaplı bulunmasından dolayı istila ve saldırılardan doğal olarak korunmuştur. Çeşitli dönemlerde Rumlar, Selçuklular, Hamidoğulları ve son olarak Osmanlıların idaresinde bulunmuştur.

Etrafı ağaçlık ormanlık anlamına gelen Barla, Isparta ilindeki önemli coğrafi özelliklere sahip bir mekândır. İlin alanının % 40 ormanlarla kaplı olması özelliikle de Barla ve etrafında da bu ormanlık alanlar mevcuttur. İl sınırları içerisindeki en önemli dağlardan biri olarak Barla Dağı, Senirkent Ovası ile Atabey

9 Böcüzade Süleyman Sami, a.g.e., s. 18.

10 Süleyman Kazmaz, a.g.e., s. 10.

11 <http://www.barla.com.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 30/06/2016

12 Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Ed.: Said Öztürk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 723.

Ovası arasında kırk km uzunluğunda heybetli bir görüntüsü vardır. Uluborlu'nun batısından başlamak üzere doğuya doğru bu dağın yükseltisi artarak Gelincik Tepeden sonra Eğirdir Gölüne doğru yükseltisi azalmaktadır. Barla Dağında önemli iki zirve yer almaktadır. Birisi Kapıdağ zirvesi (2447 m.) diğeri ise Gelincik Dağı (2799 m.) zirvesidir.¹³

Batı Torosların orta kısmında bulunan Eğirdir Gölü elli km'lik bir mesafe dât hilinde Barla'ya yakın bulunmaktadır. İsmi Eğridir ilçesinden alan gölün halk dilinde de bazı efsaneleri anlatılmaktadır.¹⁴ Yöre insanların deniz olarak adlandırması gibi Said Nursi de eserlerinde Eğirdir Gölünü Barla Denizi¹⁵ olarak tarif etmiştir. Bu gölün sabahtan akşama kadar yani gün boyunca değişik renklere büründüğü bilinir. Yüksekten bakıldığında ise her saat ayrı bir renkte olduğu görülür. Eğirdir Gölünün suyu tatlı olmasından dolayı tarım ve içme suyu olarak kullanılmaktadır. Göl kenarında elma ve benzeri gibi birçok meyve bahçelerinin suyu da buradan karşılanır.

Barla ve civarı kazalara giden yolların yapımına 1931 yıllarında başlanmıştı. Barla ile Eğirdir arası yol yapılmadan önce Eğirdir Gölü sahillerinde her köyün veya beldenin iskeleleri mevcuttu. Barla ve yakınında bulunan Bedre ve İlema gibi köylerin göl sahilindeki iskelelerle diğer yerlere kolayca ulaşım sağlanmıştı. Bu konuda Said Nursi'nin Barla'ya yakın olan Bedre köyünde imamlık yapan Sabri Arseven'in, yazılan Risale-i Nur eserlerinin diğer köylere ulaştırmasını "Nur iskele memuru" olarak isimlendirmiştir.

Barla'nın Geçmişteki Sosyal ve Kültürel Yapısı

Eğirdir Gölünün kuzeybatısında dağlar arasında bulunan Barla nahiyesi, Böcüzade Süleyman Sami'nin 1900'lü yılların başında belirttiği üzere, dokuz mahalle ve iki köyden ibaret olup 638 hanede 2200 Müslüman, 763 Hıristiyan (Rum) olmak üzere toplam 2963 nüfuslu bir kasaba olduğu belirtilmiştir. Barla halkından birçok kişinin geçmişten beri İstanbul'da sanat ve ticaret ile uğraştığı ve sonrasında ise tekrar geri döndüğü anlatılır. Barla'nın erkek ve kadınlarının öteden beri terbiyeli olduğunu belirten Böcüzade Süleyman Sami bu durumun evlere yansığını, evlerin ve mobilyalarının ise muntazam olduğunu nakleder.

13 Kadir Temurçin, "Isparta İlinin Coğrafi Özellikleri", *Geçmişten Günümüze Isparta*, Haz. Hüseyin Gül ve Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 370, Ankara, 2009, s. 34.

14 Halk dilinde bazı efsaneler göre Eğridir Gölü şiddetli yağmur ve seller sonucu büyük bir göl olduğu anlatılır. Göl suyunun şiddetli yağmurlarla yükselmesi sırasında burada bulunan insanlar eşyalarını alıp yüksek yerlere taşınmakta iken bu duruma hiç aldırış etmeyen yaşlı bir kadının kendi çadırında yününü eğirmeye devam etmesi ve insanların kendisini uyarmasına rağmen ise hiç aldırış etmemesine karşılık köylülerin yaşlı kadına kızarak: "Ne halin varsa gör, eğir dur!" diyerek dağların yamaçlarına taşınmışlar. O günden sonra gölün ve dağın yamacında kurulan yeni yerleşim yerinin adı da "eğir dur" ifadesinden hareketle değişerek Eğirdir şeklini almıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri*, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2010, s. 286- 287.

15 Bkz. Sözler, s. 607, Lem'alar, s.75, Emirdağ Lahikası 2, s. 198.

Kasabanın suyu, havası, bağ ve bahçeleri güzel olduğu, arazisinin verimli olmakla birlikte dar ancak kendilerine yetecek kadar ürün alındığı fakat çeşitli meyvelerin çokça üretildiği, içecek, bağ ve bahçe sulayacak suların bolluğu gibi orman ve odun ihtiyacının da yeterli olduğu belirtilir.

19. yüzyılın başlarından günümüze Barla halkının hayvancılıkla da geçindiği, kadınlarının bez ve halı dokuduğu, birçok evde bir halı tezgâhının bulunduğu ve erkeklerin ise eskiden duvarcılık ve inşaat ile de ilgilendiği belirtilir. Böcüzade Süleyman Sami, Barla ve halkını şöyle tarif eder; “Merkez nahiyede her hafta Cuma günleri pazar kurulur. Ayrıca dükkân yoktur. Halkı sıhhatli ve gayretlidir. Merkez kazadan buraya ve köylere muntazam yollar yoktur. Bütün yollar hayvanla bile zor geçilir. Göğe baş çeken çam ağaçları yolsuzluktan taşınıp kereste yapılamadığından yerlerinde yıkılıp çürümektedir. Bazı köylüler bu çamları yakıp çam sakızı ve katran elde etmektedir. Köylerin hiç birinde hamam yoktur. Doğan çocuklar, soğuk suya atılır. Anaları da soğuk suyla yıkanır. Hastalık ve ölüm olmaz. Hasta yatağı ve ebe yoktur. Kadınları köylü ihtiyar kadınlar doğurturlar.”¹⁶ Barla'nın koru ve ormanlık alanlarında Antalya tarafından gelen Tahtacı aşiretinin iştiğal ettiği ve bu aşiretin kereste yapmak ve satmak ile meşgul olduğu da belirtilmiştir.

Isparta halkı gibi Barla halkının oturduğu evler genellikle üzeri çatı ile örtülüdür. Her evin önü kibleye (güneye) bakar ve açık olur, genellikle sokağa bakan yüzlerine pencere konmaz. Evler iki kattan fazla olmamak üzere doğudan batıya dikdörtgen şeklinde sıralanır ve arkaları dağa doğru yaslanır. Alt katlarda kiler, mutfak, ahır ve ambar gibi kısımlar, üst katta oturma ve yatak odaları, salon ve hanaylar bulunur. Her evin önünde veya arkasında küçük bahçesi bulunur. Her odada kapı karşısına gelecek şekilde bir ocak vardır. Önleri Doğu, Batı ve Kuzeye bakan evler azdır. Evlerin yaz ve kış odaları farklıdır. Odaların kışın güneş görmesi, yazın serin olması sağlanır. Evlerin sokağa bakan pencereleri ya yoktur ya da küçüktür.¹⁷ Sokağa karşı pek pencere konulmaması veya küçük olarak tasarlanmasındaki gaye sokak gürültüsünün duyulmaması ve hane halkının dışarıdan görünmemeleri içindir. Mahremiyet esas olarak evlere bu şekilde yansımıştır. Başkasının veya komşusunun evini gözetleyecek şekilde pencere açmak adet değildir. Bu adet burada yaşamış Rumların da benimsenmiş bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Barla'da dağ yamaçlarında mağaralar ve Rumlara ait eski kalıntılar bulunmaktadır. Yörenin İslam idaresine geçişiyle birlikte İslami yapılar da zamanla inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlisi Çeşnigir Sinan Paşa camisidir. Tarihi bir yapı olarak bu camii miladi 1376 yılında inşa edilmiştir. Caminin minaresi renkli tuğlalarla yapılmış, duvarları ise kargir ve üzeri ahşaptan inşa edilmiştir. Bu yapı,

16 Böcüzade Süleyman Sami, a.g.e., s. 67-69.

17 Böcüzade Süleyman Sami, a.g.e., s. 32-33.

Isparta ve havalisi gibi Barla'nın da Osmanlı idaresine geçmesinden altı yıl önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Barla'nın yukarı tarafında eskiden bir Hıristiyan mahallesinin olduğu belirtilir. Bu mahallede 1805 yılında yapılmış bir kilise ve civarında küçük bir Hıristiyan Okulu bulunduğu buna karşılık bu yıllarda ise Müslümanlara ait bir okulun da mevcut olduğu belirtilmektedir.¹⁸

Barla'nın Değerleri ve Kültürel Simgeleri

Bilindiği gibi yöreler, şehirler ve beldeler tarihi mekân, coğrafi özellikleri kadar üzerinde yaşayan insanların iktisadi, toplumsal ve kültürel özellikleri de önemlidir. Bir yörenin kimliğinin belirlenmesi genelde mekân özeldi ise insanlar arasındaki münasebetler ve bu münasebetlerin günlük hayata sürekli olarak yansmasıyla ilgilidir. Bir başka ifadeyle bir mekânın veya beldenin kimliğini tarihi ve coğrafi konumları yanında toplum ve topluma etki eden bazı şahsiyetler ve değerler belirlemektedir.¹⁹ Barla'ya bu açıdan bakıldığında bu değerlerin başında Said Nursi ve yapmış olduğu İslami hareketi gelmektedir.

Said Nursi 1927 senesinde sürgün olarak gönderildiği Barla, dönemin siyasi iktidarı açısından dikkatle seçilmişti. Said Nursi'nin Şeyh Said isyanı sonrasında sürgün edilişi bu anlamda önemliydi. Sürgün edildiği Eğirdir ilçesine bağlı bir belde olan Barla'nın topoğrafik mekânsal yapısı Said Nursi'nin doğduğu Nurs köyünü andırmaktadır. Nurs köyünün yüksek dağların eteklerinde bulunması ve dağların yükselti ve şekillerinin benzerlik göstermesi, Barla'da ki gibi bir derenin köyün içinden geçmesi, Eğirdir Gölü gibi Van Gölünün de kendisine has özelliklerinin bulunması yönünden mekânsal benzerlikler bulunmaktadır.

Said Nursi 1 Mart 1927 tarihinde getirildiği ve 1935 yılında sürgün edildikten uzun yıllar sonra tekrar geldiği Barla'yı kendi doğduğu köyü olan Nurs'a benzetmekte ve bulunduğu haneyi de tahsil gördüğü eski medreseye benzetmektedir. *“Risale-i Nur'un birinci medresesi ve tarlası olan Barla Karyesine, yirmi beş senelik bir müfarakattan (ayrılıktan) sonra, aynen meskat-ı re'sim (doğduğum yer) Nurs Karyesine karşı olan sula-i rahimden daha ziyade bir saikle geldim. Gördüm ki: Aynen Nurs Köyü vaziyetindeki o eski medresem gibi ve Nurs'taki babamın aynı hanesi gibi ve hakiki meskat-ı re'sim Nurs'a gelmişim gibi gayet hazin ve lezzetli bir halet hissettim.”*²⁰

Said Nursi 1927 yılında Barla'ya sürgün olarak getirilmiş ve önünde büyük bir çınar ağacı olan küçük bir evde ikamet etmiştir. Kaldığı bu evi ise Nur Medresesi olarak kabul etmektedir. Çınar ağacının dalları arasında küçük bir kulübecik yaptıran sosyal ve siyasal olaylardan uzak olarak Said Nursi burada hem tefek-

18 Böküzade Süleyman Sami, a.g.e., s. 109.

19 Songül Sallangül ve Hüseyin Gül, “Isparta'nın Toplumsal Yapısı ve Gündelik Yaşam Pratikleri”, *Geçmişten Günümüze Isparta*, Haz. Hüseyin Gül ve Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 370, Ankara, 2009, s. 80.

20 Said Nursi, *Nurun İlk Kapısı*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 5-6.

kür hem ibadet ile meşgul olmuştur. Said Nursi, evinin önünde bulunan bu çınar ağacını eserlerinde kâinata bir örnek gösterip bunun ile ilahi emir ve kanunları açıklamıştır.²¹

Said Nursi bulunduğu Barla mekânındaki canlı ve cansız her varlığın bir birle-riyle olan münasebetlerinden bahsederek mekânın salt maddeci yönünden başka farklı noktalarına temas etmiştir. “*Bu Barla ağzının, şu dağ lisanının bir muazzam kelimesi olan, bu odamızın önündeki çınar ağacına bak, gör. Ağacın şu üç başının her başında kaç yüz dal dilleri var. Ve her dilde, bak, kaç yüz mevzun ve muntazam meyve kelimeleri var. Ve her meyvede, dikkat et, kaç yüz kanatlı mevzun tohum-cuk harfleri, emr-i künfeykûn’e mâlik Sâni-i Zülcelâline ne kadar belîğ bir medih ve fasih bir tesbih ettiğini işittiğin, gördüğün gibi...*”²² Bir anlamda bulunduğu mekândaki her şey ile farklı bir temas kurabilmiştir. Bunu ise şu şekilde ifade etmektedir; “*Yeryüzünün tarlasında nebâtâtın herbir taifesi, lisan-ı hâl ve istidat diliyle Fâtır-ı Hakîmden sual ediyorlar; dua ediyorlar ki, ‘Yâ Rabbenâ! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün herbir tarafında taifemizin bayrağını dikmekle saltanat-ı rububiyetini lisanımızla ilân edelim. Ve rû-yi arz mescidinin herbir köşesinde Sana ibadet etmek için bize tevfîk ver. Ve meşhergâh-ı arzın herbir tarafında Senin Esmâ-i Hüsnânın nakışlarını, Senin bedî ve antika san’atlarını kendi lisanımızla teşhir etmek için bize bir revaç ve seyahate iktidar ver’ derler.*”²³

Barla, Said Nursi için kendi doğduğu köye benzemesi ile birlikte yayla havasında, soğuk çeşmeleri ve pınarları mevcuttur. Barla mezaristanında bulunan birçok Ardıç ağaçlarıyla birlikte, Karadut, Karakavak, Büyük Çınar ağaçları gibi güzelliklere sahiptir. Karaca Ahmet Sultan Bey deresi ve cennet bahçesi gibi Said Nursi’ye ilham olmuş güzellikler bu mekânda mevcuttur. Barla’da bulunan Koca Pınar, Taşlıpınar, Deliklipınar, Çam Dağı, Tomus kayası gibi Said Nursi’nin yaz aylarında sıklıkla gittiği Çam Dağı tepesindeki Katran ve Çam ağaçları gibi men-zillerdevardır.²⁴

Barla’nın bütün bu güzelliklerinin yanında konum olarak, Eğirdir Gölüne yan-kın ve hâkim bir yerde bulunması da ayrı bir güzelliiktir. Türkiye’nin en büyük göllerinden biri olan Eğirdir Gölünün hem içilebilir tatlı su olması ve günün belirli vakitlerinde farklı renk tonlarına bürünmesi kendisini ayrıcalıklı kılmıştır. Bu gölün farklı özelliklerini Kâtip Çelebi Cihannüma eserinde ise şöyle belirtir; “Eğirdir gölü tatlı su gölüdür. Göl içinde kenara bitişik Eğirdir adında bir kale vardır.

21 Bu örneklerden birisini ise Nursi şöyle yapmaktadır; “Kâinat bir şecere (ağaç) hükmünde olduğu için, her bir şecere, kâinatın hakaikine misal olabilir. İşte, bizde şu odamızın önündeki muhteşem çınar ağacını kâinata bir misal-i musağar (küçük örnek) hükmünde tutup, kâinattaki cilve-i Ehadiyeü ti onun ile göstereceğiz.” Bkz. Said Nursi, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 610.

22 Said Nursi, *Sözler*, s. 165.

23 Said Nursi, *Sözler*, s. 356.

24 Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmi Şahsiyeti*, Cilt 2, Osav Yayınları, İstanbul, 2014, s. 683.

Gölün ortasında iki adacık bulunur ki bunlardan küçüğüne Can Adası büyüğüne ise Nis Adası derler. Beş çeşit balığı olur. Bahar başlangıcından kiraz mevsimine kadar balık avlanır. Garip bir göldür. Göl kenarında Allah'ın isminin yazılı olduğu beyaz çakıllar bulunur.”²⁵

Said Nursi ve Barla

Barla'nın günümüzde ki önemi Risale-i Nur eserlerinin ilk telif edilmeye başlandığı yer olmasından da kaynaklanır. Said Nursi bu eserlerinin yazılıp okunmasını da ilk olarak bu yerden başlatmıştır. Van'da iken Cumhuriyetin yeni idaa recilerinin Said Nursi'yi sürgün ederek nihayetinde Barla'ya getirmelerini Nursi, kendisi açısından bir inziva yeri olarak görmüştür. Bu durumu ise şöylece açıklar; “*Siyaseti terk ve dünyadan tecerrüt ederek bir dağın mağarasında âhireti düşünmekte iken, ehl-i dünya zulmen beni oradan çıkarıp nefyettiler. Hâlık-ı Rahîm ve Hakîm, o nefyi bana bir rahmete çevirdi. Emniyetsiz ve ihlâsı bozacak esbaba maruz o dağdaki inzivayı emniyetli, ihlâslı, Barla dağlarındaki halvete çevirdi. Rusya'da esarete iken niyet ettim ve niyaz ettim ki, âhir ömrümde bir mağaraya çekileyim. Erhamürrâhîmîn, bana Barla'yı o mağara yaptı, mağara faidesini verdi.*”²⁶

Said Nursi Osmanlı devletinin inkırazı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ilk zamanlarında Barla'ya sürgün olarak gönderilmişti. İslami prensiplerin geri plana atılıp kamusal mekânlarda uzak tutulmaya çalışıldığı ve Batıya dönük bir kültür politikasının her yerde uygulamaya konulduğu bir dönemde Barla gibi bir mekâna sürgün edilişi dikkat çekicidir. O dönemde hayatın her alanında uya gulamaya konan yeni kültür politikaları karşısında Said Nursi, Barla'da kaleme aldığı Risale-i Nur eserleriyle İslami şuurunu canlandırmaya çalışmıştı. Fakat bu çalışmada siyasi bir hedef gözetmemişti. Barla, Said Nursi için bir medrese, ders ve tefekkür mekânı olmuştu. Said Nursi bunu ise “*Barla yerine bu vilâyeti, belki ekser memleketi bir medrese hükmüne getirdi. Onlar beni bir köyde mahpus zannediyor... Bilâkis, Barla kürsî-i ders olup, Isparta gibi çok yerler medrese hükmüne geçti*”²⁷ diyerek bulunduğu mekânı geniş bir ders yeri olarak kabul etmiştir.

Siyasi iktidarlardan uzak durmayı tercih etmiş ve mekânlardaki ilahi iktidarın simgelerini birer Vahdet mührü ve Ehadiyet sikkesi olarak değerlendirmiştir. Her bir çiçeğin aynı şekilde binler mekânlarda bulunmasını ilahi iktidar ile ilişkilendirmiş ve Çam Dağındaki menzilleri Yıldız Sarayına tercih ettiğini belirtmiştir. Siyasi iktidarların saray gibi kamusal yapılarındaki ihtişam ve güzelliklerden çok daha fazlasını doğal bir şekilde Barla'nın güzellikleri içerisinde bulmuş ve bu mekânı kendisine göre anlamlandırmıştır.

25 Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Ed.: Said Öztürk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s.724.

26 Said Nursi, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996, s.46.

27 Said Nursi, *Mektubat*, s. 363.

Barla, Said Nursi için doğal bir eğitim mekânı olarak ta görülmüştür. Her bir canlının kendisini tarif etmesinden daha fazla yaratıcısına da işaret etmesi gibi varlıkların buldukları mekânlardaki anlamlı ilişkilerine eserlerinde her vakit dikkat çekmiştir. Bu açıdan Barla, Said Nursi için bir esaret mekânı olarak değil bir tefekkür, tedrisat, dua, ubudiyet ve tevhid mekânı olmuştur. Said Nursi birçok zaman Barla'nın dağ ve bahçelerinde bu anlamları kaleme almıştır. Barla, mekân olarak değişik şekilde yani bir anlamda yeniden yeniye Said Nursi'nin nazarında üretilmiştir. Mekânın salt maddeci bakış açısından farklı olarak çok yönlü analizi de Said Nursi tarafından yapılmıştır. Her varlığın tevhide açılan birer pencere olarak değerlendirilmesi ve buldukları mekânı bu şekilde anlamlandırılmaları bu açıdan değerlendirmiştir. Bu yüzen Said Nursi eserlerinde "O'nu tanyan zindanlarda da olsa bahtiyardır, O'nu unutan saraylarda da olsa bedbahttır"²⁸ ifadesini sıklıkla kullanmıştır. Mekânın tasavvurunu dar ve maddeci bir bakış açısıyla yapmayarak farklı boyutlarına da dikkat çekmiştir. Barla bir mekân olarak bu anlamda mekânın Said Nursi'ce yeniden üretilmişliğini de göstermektedir.

Mart 1930'da M. Kemal'in Isparta ziyaretiyle birlikte Eğirdir'de bir gece kaldıktan sonra yalnız birkaç kişi ile beraber Barla'ya gelerek Said Nursi'yi evinde ziyaret ettiği ve kendisine bazı sorular sorduğu da iddia edilmektedir. M. Kemal 4-6 Mart 1930 tarihlerinde Isparta'yı teftişe geldiği ve geceyi Eğirdir'de geçirdiği belirtilir. İzmir ile Isparta-Eğirdir tren yolunun uzatılmasıyla M. Kemal'in 5 Mart 1930'da Eğirdir ziyareti yaptığı,²⁹ bakanlıklar arasında yapılan yazışmaların belgeleriyle ve Mustafa Kemal'in Eğirdir tren istasyonunda çekilmiş fotoğrafının bulunması da bu iddiayı güçlendirmektedir.

Said Nursi'nin, Barla'da kendisinden ders alan ve yazılan eserlerini çoğaltan önemli talebeleri de bulunmaktadır. Bir kısmının mezarları Barla mezaristanındadır. (Şamlı) Hafız Tevfik Göksu, (Muhacir) Hafız Ahmed Karaca, (Sıddık) Süle(çam Kervancı, (Marangoz) Mustafa Çavuş, Hafız Halid Tekin, (Muallim) Ahmed Galib Keskin, (İlamalı) Sabri Gönenç, Bekir (Bey) Dikmen, Abdullah (Çavuş) Yavşer, Şemi Güneş, Bahri Çağlar, Mehmed Kara gibi şahsılar Said Nursi'nin derslerini dinleyerek yazılan eserlerinin çoğaltılmasına da yardımcı olmuşlardır. Said Nursi, Muhacir Hafız Ahmed Karaca'nın 1948'de vefatından birkaç gün önce kendisine gönderdiği mektupta Barla mezaristanı hakkında şöylece bir açıklama yapmaktadır; "*Sen Barla'yı ikinci vatanımdır dediğin halde, neden ona gelmiyorsun, başka yerleri tercih edersin? İptidâ-yı medrese-i Nuriye (nur medresesinin başlangıcı) Barla'dır, senin mezarın orada olmalı diye bana ihtar etti.*"³⁰ Bu mektup gibi bazı mektuplarda da işaret edildiği üzere Nursi, mezarının Isparta'da

28 Geniş bilgi için Risale-i Nur Külliyyatı Envar Neşriyatına göre bkz. Sözlür, s. 159, Şualar, s. 208, Tarihçe-i Hayatı, s. 439, Asa-yı Musa, s. 26, Gençlik Rehberi, s. 80, Nur Çeşmesi, s. 13.

29 Bkz. Sümer Şenol, *Bu Isparta'dan O Isparta'ya Mübadele 1923*, Küçükasya Ispartalılar Birliği, Isparta, 2002, s. 67.

30 Said Nursi, *Emirdağ Lahikası I*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 169.

Sav'da veya Barla'da olmasını arzu etmiştir.³¹

Said Nursi, Barla'da ikamet ettiği zamanlarda, “*Yaz aylarında bazen Çam Dağına çıkar, bir müddet yalnız olarak orada kalırdı. Buldukları dağ hayli yüksekti. Barla derslane-i nuriyesinin önündeki çınar ağacının tepesindeki kulübeciği gibi, Çam Dağının en yüksek tepesinde olan iki büyük ağaç üzerinde derslane-i Nuriye mânâsında birer menzili vardı. Bu çam ve katran ağaçlarının tepelerinde Risale-i Nur 'la meşgul oluyordu. Hem ekser zamanlar, Barla'dan bu ormanlık halvaliye gelip giderdi. Ve derdi ki: Ben bu menzilleri, Yıldız Sarayına değişmem.*”³² Bunun gibi bulunduğu evinin önündeki büyük çınar ağacı içinde aynı şekilde “*Ben bu çınar ağacını Yıldız Sarayına değişmem, bu çınar benim için bin altından kıymetli*”³³ demiştir.

Said Nursi 1935 yılına kadar sekiz yıl kaldığı Barla'dan ayrıldıktan sonra devamlı burayla alakadar olmuş ve uzun bir müddet sonra bile olsa tekrar bu yeri ziyaret etmiş ve bazı zamanlarda kalmıştır. Barla ile kendi Nurs köyünden daha fazla alakadarlık göstermiştir. Çünkü Risale-i Nur eserlerinin; Sözler, Mektubat, Lem'alar gibi büyük bir kısmı buradaki mekanlarda telif edilmiştir. Bu itibarla Barla'yı Risale-i Nur'un ilk medresesi olarak kabul etmiştir. Bir zamanlar buraya sürgün edilen Said Nursi'nin ölüp gitmesi arzulanmıştı. Uzun sürgün yıllarının ardından Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte Tek Parti iktidarı son bulmuş ve Said Nursi üzerindeki baskılarda bir nebze olsun azalmıştı. Yaklaşık yirmi beş yıl aradan sonra Said Nursi, Barla'yı tekrar ziyaret etmiştir. Said Nursi, Barla gibi Çınar Ağacını teselli bulduğu bir dost gibi görmüş, Barla'daki doğal güzellikler onun için sadık ve enis birer arkadaş olarak bu mekânın içerisinde yer almıştır.

SONUÇ

Mekânlar hem tarihsellikleri hem buldukları fiziki ve siyasi konumlarıyla birlikte önem kazanmaktadırlar. Bazı yerleşim mekânları hem tarihi hem de kültürel özellikleriyle öne çıkmaktadırlar. Barla geçmişten günümüze bulunduğu konum, coğrafya ve kültürel değerleri ve özellikleriyle önemli bir mekândır. Eğirdir Gölü kıyısına yakın yüksek dağların kolları arasında bulunan Barla, mekânsal özelliklerinin kültürel değerlerle bütünleştiği görülür. Isparta'nın çeşitli tarihi dönemleriyle birlikte farklı devletlerin hâkimiyeti altına giren Barla'nın en önemli kültürel değişimi İslamiyet sonrası gelişen siyasi olaylarla birlikte olmuştur. İslamiyet'in ilk zamanlarında Müslümanların Isparta ve civarına geldiği ve bu civarda İslamiyet'in yayıldığı da rivayet edilir. Sonraki dönemlerde birkaç devletin elinde yer değişen Isparta gibi Barla ve çevresi son olarak Osmanlı Hamidabad

31 Konu ile ilgili mektuplara Bkz. Said Nursi'nin *Tarihçe-i Hayatı*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 671, Emirdağ Lahikası 1, s. 169.

32 Said Nursi'nin *Tarihçe-i Hayatı*, s. 169.

33 Geniş bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlimi Şahsiyeti*, Cilt 5, Osav Yayınları, İstanbul, 2015, s. 972.

Sancağına bağlı bir nahiye olarak Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

Cumhuriyet dönemi sonrası Isparta'nın il yapılmasıyla birlikte Barla buraya bağlanmış ve Said Nursi'nin sürgün edildiği bir mekân olarak önem kazanmıştır. Said Nursi için bir sürgün mekânından daha farklı bir yer olan Barla, Risale-i Nur eserlerinin yazılıp çoğaltıldığı bir merkez haline gelmiştir. Bu mekânın kendine has doğal güzellikleri Said Nursi için eserlerinin yazılmasına bir ilham kaynağı olmuştur. Nursi, Barla'da kalabalık şehirlerden ve siyasi iktidardan uzak olarak teselli bulduğu ve ilahi iktidarın sanatlarını seyrederek bu yerleri saraylara değiştirmedini belirtmiştir. Bu bağlamda Farabi'ye göre mekân kemalatın bir tezahür yeri, İbn-i Haldun'a göre canlı bir organizma olduğu, H. Lefebvre göre politik olması gibi Barla, bu anlamlarda mekânsal olarak Said Nursi'ye göre de canlı ve cansız tüm varlıklarıyla birlikte insan ile alakadar, ilahi iktidarın sikke, mühür ve hatemleriyle dolu, siyasi iktidar yapılarından daha güzel doğal varlıklara sahip bir yerdir. Bu açıdan bir mekân olarak Barla, Nursi için çok yönlüdür.

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti*, Cilt 2, Osav Yayınları, İstanbul, 2014.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti*, Cilt 5, Osav Yayınları, İstanbul, 2015.

DEMİRGİL, Selçuk ve Hakan Demirgil, "Isparta'nın Kısa Tarihi", *Geçmişten Günümüze Isparta*, Haz. Hüseyin Gül ve Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 370, Ankara, 2009, ss. 63-74.

GÖDE, Halil Altay, *Isparta Efsaneleri*, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2010.

<http://www.barla.com.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 30/06/2016

KÂTİP ÇELEBİ, *Cihannüma*, Ed.: Said Öztürk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.

KAZMAZ, Süleyman, *Barla Geçmiş Günler ve Halk Kültürü*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No: 25, Ankara, 2000.

NURSİ, Said, *Emirdağ Lahikası 1*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996.

NURSİ, Said, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996.

NURSİ, Said, *Nurun İlk Kapısı*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2012.

NURSİ, Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996.

SAİD NURSİ'NİN TARİHÇE-İ HAYATI, Envar Neşriyat, İstanbul, 1996.

SALLANGÜL, Songül ve Hüseyin Gül, "Isparta'nın Toplumsal Yapısı ve Gündelik Yaşam Pratikleri", *Geçmişten Günümüze Isparta*, Haz. Hüseyin Gül ve

Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 370, Ankara, 2009, ss. 75-94.

SÜLEYMAN SAMİ, Böcüzade, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Haz. Suat Seren, Serenler Yayını, İstanbul, 1983.

ŞENOL, Sümer, *Bu Isparta'dan O Isparta'ya Mübadele 1923*, Küçükasya Ispartalılar Birliği, Isparta, 2002.

TEMURÇİN, Kadir, "Isparta İlinin Coğrafi Özellikleri", *Geçmişten Günümüze Isparta*, Haz. Hüseyin Gül ve Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 370, Ankara, 2009, ss. 23-62.

Bir Talebe

Hafız Ali Ergün

Arzu ÇERKEZ YAŞAR

İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Hafız Ali Ergün, 1898 yılında Isparta İslamköy’de dünyaya gelmiştir. Said Nursi’nin Barla Sıddıkları diye adlandırdığı ilk talebelerindendir. Risale-i Nur ile tanışmasından önce Kur’an öğreticiliği ve imamlik yapardı. Kur’an hizmetini o kadar iştihak ile yapardı ki, Risale-i Nur ile tanışınca aynı hizmet düsturunun devamlılığını sağladı. Bir evlilik yapan Hafız Ali’nin bu evlilikten hiç çocuğu olmamıştır lakin bunun yerine Risale-i Nurları çocuğu gibi benimsemiş ve Osmanlıca el yazısı ile yazmıştır. Yine o zamanın zor şartlarında Risale-i Nurları çeşitli yöntemler ile muhafaza etmiştir.

Risale-i Nur ile tanışınca İslamköy’deki evi yepyeni bir vizyon kazanıp, adeta risalelerin matbaası haline gelmiştir. El yazması risaleler ile nam salmış, talebelere oluşturduğu bir heyet ile daima çalışmıştır, öyle ki Bediüzzaman Hafız Ali’yi “*Nur Fabrikası*” sahibi olarak görmüş ve Isparta’yı da fabrika merkezi olarak söylemiştir.

Ben İslamköyünü, Nurs köyü gibi biliyorum; o hocalara da akrabam nazarıyla bakıyorum, onlara da selâm ediyorum. Evet, onların insafı ve Risale-i Nur’a karşı dostluklarıyla, Nur fabrikası o köyde dağdağsız teessüs etti tahmin ediyorum.¹

Hafız Ali, Risale-i Nurları yazmak için, kendini ondört sene boyunca evine kapatmıştır. Evinde çoğalttığı risaleleri tenekelere koyup evindeki duvarların içine saklamış ve mevcut yasaklı dönemden gelecek nesillere (1970’lerde duvar yıkılıp el yazma risaleler bulunur) büyük bir miras bırakmıştır.² Bu süreç 1943 yılında başlayan mahkemeden dolayı son bulur ve Said Nursi ile beraber Denizli hapishanesi gönderilir ve kısa bir süre sonra yani 17 Mart 1944 yılında hapishanede vefat eder.

Bazı zatların ölümü öyle farklıdır ki akıllardan çıkmaz. İşte Hafız Ali’nin ölümü de çok sevdiği üstadının hayatına bedel olur. Denizli hapishanesinde Said Nursi’ye çok zor şartlarda muamele edildi; zulümler, işkenceler birbirini takip etti. Ancak hangi kötü muamele zehirlemenin üstüne geçebilir ki, Said Nursi’nin yine zehirlendiği bir gün durumu gittikçe ağırlaşıyor ve her an kötü haber gelebilir vaziyette iken; Hafız Ali koğuş arkadaşlarını etrafına toplar ve onlara ettiği duaya amin demelerini ister. “*Ya Rabi Alem-i İslam’ın bu Zat’a ihtiyacı var, O’nun*

1 Said Nursi, Kastamonu Lahikası, 2012,Söz Basım yayın, s.248

2 Bu teneke kutular ve orijinal el yazması Risale-i Nurlar, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, Bediüzzaman Müzesi’nde bulunmaktadır.

yerine benim canımı al ve ömrümü O'na bağışla". Arkadaşları bu samimi duaya "amin" derler ve kısa bir süre sonra Said Nursi iyileşmeye Hafız Ali ise hastalanmaya başlar ve kaldırıldığı hastanede zehirlenme teşhisi ile 1944 yılında vefat eder. Bediüzzaman, talebesinin ölümünden çok etkilenir ve şu ifadeleri söyler:

Sonra gizli düşmanlar beni zehirlediler. Ve Nur'un şehid kahramanı merhum Hafız Ali benim bedelime hastahaneye gitti ve benim yerimde berzah âlemine seyahat eyledi, bizi meysûâne ağlattırdı.³

Hafız Ali risalelere çok kuvvetli bağlı olan, ihlas ve tesanüd ile örnek bir dava adamıdır ve onun hizmete olan bu kuvvetli sevgisi üstadı Said Nursi ile olan bağını da kuvvetlendirmiştir. Ölümünün ardından Said Nursi yine şöyle demiştir:

Ben merhum Hafız Ali'yi unutamıyorum. Onun acısı beni çok sarsıyor. Eski zamanlarda bazen böyle fedakâr zâtlar, kendi dostu yerine ölüyorlardı. Zannederim, o merhum benim yerimde gitti.⁴

Hafız Ali iman kurtarma davasına o kadar bağlı bir talebeydi ki, ne devlet korkusu ne makamın kuvveti onun düşüncelerinin önüne geçemez ve davasının şahidi olduğunu inkâr ettiremezdi. Böyle ender bir zatın bu durumunu mahkeme-deki bir savunmasında görebiliriz.

İşte böyle sırf ahireti için, Kur'an'ın i'caz-ı maneviyesinden gelen Risale-i Nur'u okuyup kendi istifadesine çalışan bir ehl-i Kur'an'ı ve ehl-i ahireti cezalandıracak bir kanun tasavvur etmediğim gibi, ittiham edildiğim "siyasî cemiyetçilik" ve "tarikatçılık" ve "halkı hükûmet aleyhine teşvik etmek" gibi suçlarla hiçbir alâkam olmadığından yüksek mahkemenizden beraetimi taleb ederim.⁵

Risale-i Nur'da çokça bu zamanın manevi cihad zamanı ve İslam'ın erkânlarına saldırı olduğu belirtilir. Böyle bir zamanda dava insanların tutumları çok önemlidir. Nasıl ki Bediüzzaman son nefesine kadar hizmetini, davasını terk etmedi ise; şüphesiz talebeleri de aynı sağlam duruşu sergilemiştir. Barla Lahikası'nda geçen "*Madem mânevî cihad zamanıdır, muvazzaf askeriz ve askerlikten lezzet aldığımızı söylüyoruz, düşman hem dessay, hem sûrî kuvvetlidir.*"⁶

Said Nursi, gün gelip Risale-i Nur'un bütün dünyada neşvünema bulacağından bahseder kitaplarında. Bütün insanlığın kurtuluşuna sebebiyet verecek olan Kur'an-ı Azimüşşan'dır. Ahir zamanda aklî ve kalbî tespitleri olan Kur'an'ın bir manevi tefsiri de Risale-i Nur'dur. Bu minvalde bir mektubunda Hafız Ali şöyle yazar:

Nasıl ki, Kur'an-ı Hakîm bütün dünyaya, ins ve cinne bin küsur seneden beri nidâ edip, düşmanlarını iskât ve dostlarını müferrah edip, hükmü kıyamete kadar bâkidir. Öyle de, Kur'an-ı Hakîmin hakikî müfessiri olan Risale-i Nur ve

3 Said Nursi, Lemalar, 2012, İstanbul, Söz Basım yayını, s.414

4 Said Nursi, Şualar, 2012, İstanbul, Söz Basım yayını, s.430

5 Necmeddin Şahiner,2005, İstanbul, Nesil Yayınları, s.396

6 Said Nursi, Barla Lahikası, 2012, İstanbul, Söz Basım yayını, s.173

eczaları, bu zulümatlı perdelerin altından kendilerini gösterip neş-i envar ettikleri gibi inşaallah, bir zaman olacak, zulümat perdelerini yırtarak, bütün dünyaya hitap edip, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyânın mûcize-i bahiresini ispat edecektir.⁷

Isparta'daki Risale-i Nur hizmetinin önemli şahsiyetlerinden olan Hafız Ali, hizmet hayatı boyunca, ömrünü davasına adayan, hiç kimseden beklentisi olmadan, masumane, mahviyet ve uhuvvet ile sadakatle hizmet etmiştir. O sadece Risale-i Nur ve Kur'an ile meşgul olmuş, Said Nursi'nin azamî fedakâr talebeleri arasında yer almış, öyle yaşamış ve yine o fedakârlıkla vefat etmiştir. "*Risale-i Nur talebesinin vasıfları nasıl olur?*" sorusunun cevabını onun hayatında bulabiliriz.

Hafız Ali vefat ettikten sonra Denizli kabristanına defnedildi. Said Nursi, Denizli Mahkemesi'nin vermiş olduğu berat kararı ile Denizli hapisanesinden tahliye olduktan sonra talebesinin mezarına gider ve mezar taşına şu ifadeleri yazar: "*Bu şehid âlem-i berzahta bir yıldız gibi parlıyor ve Hafız Ali, Mahkeme-i Kübra haşrinde Nur Talebelerinin bayraktarı olacaktır*"

7 A.g.e . s.337

Bir Kitap

Kötülük Kavramına Bir Müslüman'ın Bakışı: Said Nursi'de Şer Kavramı

Tubanur Yesilhark Özkan, *A Muslim Response to Evil: Said Nursi on the Theodicy*, 2015, Farnham: Ashgate Publishing, 224 sayfa. Tetkik eden: Hakan Gülerce.

Teodise, genel olarak, şer olgusu ile Allah'ın adaleti arasındaki zahiri çelişkiyi izah etme çalışmalarıdır. Allah neden kötülöklere izin veriyor? Kötülöklere, Allah'ın mutlak iyiliği ve adaletiyle nasıl bağdaşır? Şer nedir ve mevcut mudur? Bunlar gibi temel sorulara birçok filozof ve din bilgini cevap aramıştır. Bu sorulara birçok cevap verilmiş olsa da nihai bir uzlaşa sağlanması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla tartışmalar devam etmektedir ve mesele güncelliğini korumaktadır. Bu temel sorular, her müminin tahkiki imanı elde edebilmesi için yüzleşmesi gereken ve kendi muknî cevaplarını bulması gereken sorulardır. Bu yüzden bu kitabı tetkik etmeyi tercih ettik.

Bu eser, bir doktora çalışmasının ürünü, yani kapsamlı ve titiz bir araştırmanın sonucudur. Batılı filozofların ve Hristiyan ilahiyatçıların yanı sıra, erken dönem İslam düşünürlerinden başlayarak şer meselesi hususunda verilen makul cevapları yeniden gündeme taşıyor ve onlar üzerinden yeni yorumlar geliştiriyor. Kur'an'da geçen şer kavramının semantik analizini yapıyor. Nursi'nin telif ettiği Kur'an tefsiri Risale-i Nur üzerine odaklanarak onun şer meselesi hususundaki ufuk açıcı görüşlerini ele alıyor.

Eserin en temel argümanı şudur ki şer tartışmalarında Kur'an bir referans noktası olmaktan uzaklaştırıldı ve Said Nursi şer meselesi hususunda Kur'an'ı tekrar bir referans noktası haline getirerek çağdaş tartışmalara cevap verecek şekilde Kur'an'ı tefsir etmiştir. Eser, özellikle Batı dünyasında hâkim olan şer anlayışının/tanımının Kur'an ile uyumlu olmadığını iddia ediyor ve öncelikle bunun sorgulanması gerektiğini dile getiriyor. Şer meselesi tartışmalarına müdahil olunacaksa Batı dünyasında hâkim olan ön kabullerin sorgulanması gerektiğine vurgu yapıyor. Yani bir binanın temelleri yanlış atılmışsa o temeller üzerine bina inşa etmeye çalışmak yerine öncelikle temelleri düzeltmek gerektiğini yoksa ortaya düzgün bir bina çıkmayacağını belirtiyor.

İçinde yaşadığımız kültür bir dereceye kadar kısmen iyi kısmen de kötü yönde bizi şekillendirmektedir. Önyargılarımız bizle beraber gelişmektedir. Bunun bilincinde olup yapılabildiği kadarıyla önyargıları bir kenara bırakmaya çalışıp cevap aradığımız her meselede bu hususta Rabbimiz tarafından Kur'an'da bize ne deniliyor diye İlahî kelama muhatap olmak gerekir. Bu eser de ilk bölümde Kur'an'da geçen şerle alakalı kavram ve kelimelerin semantik analizi yoluyla

Kur'anî bir şer tanımına ulaşmaktadır. Hümanistik felsefe geleneğinde şer, doğal ve ahlakî şer olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın Kur'an ile uyumlu olmadığını dile getirmektedir. Kur'an'a göre doğal şer diye bir şey olamayacağını semantik bir analizle göstermektedir.

Sonraki bölümlerde İslami gelenekteki şer tartışmalarına yer verilmekte ve bu tartışmalar daha çok ikincil kaynaklar üzerinden özetlenmektedir. Said Nursi'nin İslamî gelenekteki yeri ve o gelenekten ne kadar beslendiği gösterilmiştir. Yazara göre; Said Nursi, şer meselesini izah ederken İlahî irade, adalet ve kudreti hesaba katsa da İlahî hikmeti merkeze alarak şer meselesini açıklayan Maturidi geleneği içinde yer almaktadır. İslamî gelenek içinde şerrin ne olduğu yani mevcut olup olmadığı tartışılmamıştır. Şer genellikle yoklukla ilişkilendirilmiştir. Bir şeyin örneğin hayatın yokluğu şer olarak kabul edilmiştir. Bu noktada hümanistik felsefe ölümü şer olarak kabul eder. Ölüm yokluk mudur? Aslında değildir. Sadece hayatın başka bir safhasına geçiştir. Bu açıdan bakıldığında ölüm yokluğa neden olmamaktadır ve dolayısıyla şer olamaz. Hümanistik felsefenin önkabulleri sorgulanmadan meseleye yaklaşıldığı durumlarda çıkmaz yollara girildiği gösterilmektedir. Ahireti yok sayarak onu denkleme dahil etmeden bazı şer gibi görünen durumları izah etmek imkânsızdır. Eserin katkılarından birisi, hümanistik felsefenin şer anlayışı ile Kur'an'ın şer anlayışının farklı olduğunu göstermesidir. Yani, hümanistik felsefenin sorun olarak tanımladığı birtakım sorunların aslında mevcut olmadığını yani sunî olduğunu gösterebilmesidir.

Eser, şer meselesi hususunda Said Nursi'nin özgün ve İslamî gelenekten ödünç aldığı izahlarını ele alan kısımlarla nihayete ermektedir. Yazar, "Kitaplar ve içtihadlar Kur'an'a dürbün olmalı, âyine olmalı; gölge ve vekil olmamalı." diyen Said Nursi'nin sunduğu dürbün yani Risale-i Nur ile Kur'an'a göre şer meselesine bakmayı deneyip ortaya başarılı bir eser çıkarmıştır.

Bir Toplantı

Risale-i Nur'da Eğitim ve Ahlak

8-9 Şubat 2016, Kerala Üniversitesi, Trivandum, Kerala Eyaleti

Hakan GÜLERCE

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Hindistan'ın güneyinde bulunan Kerala Eyaletinin en büyük üniversitesi olan Kerala Devlet Üniversitesi tarafından Beşinci Uluslararası Risale-i Nur Konferansı “Risale-i Nur'da Eğitim ve Ahlak” konulu iki günlük uluslararası bir sempozyum düzenlendi. 48 tane tebliğin sunulduğu sempozyuma Suudi Arabistan, Ürdün, Cezayir, Malezya, Bangladeş, Türkiye ve Hindistan'ın birçok bölgesinden akademisyenler katıldı. Katılımın yoğun olduğu konferansa özellikle Hindistan'ın çeşitli üniversitelerinden binlerce kilometre mesafeden gelen master ve doktora öğrencilerinin katılımı dikkat çekti. İngilizce ve Arapça gerçekleştirilen ve zaman zaman Kerala bölgesinin yerel dili olan Malayalam dilinde sunumların yapıldığı konferansta Bediüzzaman'ın eğitim, ahlak, kâinatı okuma ve imana ait görüşleri hakkında birbirinden kaliteli tebliğler sunuldu. Özellikle Nursi'nin Medreset-üz Zehra projesi üzerine sunulan tebliğler ve karşılaştırmalı tebliğler dikkat çekti. Konferansta kurulan Risale-i Nur kitap standı ayrıca büyük ilgi çekti ve Risale-i Nur Külliyyatı okurlar ve araştırmacılarla buluşmuş oldu.

Açılış konuşmasını Kerala Üniversitesi Rektör Yardımcısı Dr. N. Veeramanikandan'ın yaptığı konferansta, açılış tebliği Kerala Üniversitesi İslam Çalışmaları bölümünden Dr. Ashraf A. tarafından sunuldu. Konferansa, üniversitenin diğer bölümlerinin katılımın yanı sıra çeşitli milletvekillerinin ve kanaat önderlerinin de katılması dikkat çekti. Konferansın ardından, konferans organizasyon heyeti Kerala Eyaleti Eğitim Bakanı P.K. Abdu Rabb'ı makamında ziyaret ederek, kendisine konferans ve Risale-i Nur hakkında bilgi verdi. Ayrıca Milli Eğitim Bakanına İngilizce Risale-i Nur Külliyyatı hediye edildi.

Sempozyuma katılan akademisyenlerin sunmuş olduğu tebliğ başlıklarından bazıları aşağıdaki gibidir:

Said Nursi's Concept of Faith Based Education and Integration of Knowledge

Said Nursi'de İman Temelli Eğitim Kavramı ve Bilginin Bütünleşmesi

Muddasir Ahmad Dass, Hindistan

Qur'anic Scienticism in Bediuzzaman Said Nursi's Risale-i Nur

Bediuzzaman Said Nursi'nin Risale-i Nurlarında Kurani Bilimsellik

Ali Muhammad Bhat, Hindistan

**Constructing an Epistemological Paradigm as Demonstrative Proof:
Shuudi Method**

Burhani Bir Delil Olarak Epistemik Bir Paradigma İnşası: Şuhudi Metod
Prof. Dr. İsmail Latif Hacinebioğlu, Türkiye

**Knowledge, Toward Bridging Religious and Modern Sciences: Bediuz-
zaman Said Nursi's Approach**

*Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Din ve Fen İlimlerinin Köprülenmesinde Bilir-
gi*
Mohammad Dawood Sofi, Hindistan

**The Miraculous Eloquence of the Qur'an and its Exclusive Rhetoric Style:
Special Reference to Risale-i Nur of Bediuzzaman Said Nursi**

*Bediüzzaman Said Nursi'nin Risale-i Nurları Işığında, Kur'an'ın Mucizevi Be-
lagatı ve Özel Hitabet Tarzı*
Sayyid Mohammad Yunus Gilani ve Abdullah Al Masud, Malezya

الإنسان والأزمات العالمية المعاصرة- أزمة بحث الإنسان عن السعادة أنموذجاً في رؤية النورسي
*İnsan ve Günümüz Küresel Sorunları, Risale-Nur Örneğinde İnsanın
Mutluluğu Araması*

Ebu Bekir Tefvik Fettah, Malezya

التصوف في فكر الشيخ بديع الزمان النورسي

Bediüzzaman'a Göre Tasavvuf
Yusuf al Havari, Cezayir

اهمية نشر القيم الانسانية في ضوء "رسائل النور" لبديع الزمان سعيد النورسي

Risale-i Nur Işığında İnsani Değerlerin Yayılmasındaki Önem
Muhammed al Muğir, Batı Bengal

الرومي والنورسي ومنهجهما في الدعوة للسلم مع الآخر دراسة مقارنة

*Rumi ve Nursi ve İkisinin Ötekini Huzura Davet Eden Metodu (Karşılaştırmalı
Çalışma)*

Arif al Zağool ve Abdul Kerim Ali Ceradat, Ürdün

التجديد الإيماني عند بديع الزمان النورسي التيارات الفكرية المعاصرة بين الجمود والنظر

Bediüzzaman Göre İmani Tecdid ve Günümüz Fikir Akımları
Meryem Ammar Atiyeh, Suudi Arabistan

تعليم الأخلاق بالأمثال في ضوء رسائل النور لسعيد النورسي

Risale-i Nur Işığında Örneklerle Ahlaki Eğitim
K.F. Jaleel Ahamed, Hindistan

أهمية منهج رسائل النور في التبليغ في العالم المعاصر

Günümüz Dünyasında Risale-i Nur Metodunun Tebliğ Çalışmalarındaki Önemi
Abdul Razaq, Hindistan

إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز» لسعيد النورسي:- دراسة موضوعية»
İşarat 'ül i 'caz Üzerine Objektif Bir Çalışma
Shaik Muhammed, Hindistan

فكر الشيخ النورسي رحمه الله في التربية الممارسة
Bediüzzaman'ın Uygulamalı Eğitim Anlayışı
Gazel Muhammed al Hadr, Cezayir

Said Nursi's Vision About Education

Said Nursi'nin Eğitim Algısı
Favas Samad. P, Hindistan

Approaches of Muslims Scholars to the Modern Education: Bediüzzaman Said Nursi and Sir Sayed Ahmad Khan

Modern Eğitime Müslüman Alimlerin Bakışı; Bediüzzaman Said Nursi ve Sir Sayed Ahmad Khan Örneği
Muhammed Aslam VP, Hindistan

Bediüzzaman Said Nursi's Approach to Modern Education

Bediüzzaman Said Nursi'nin Modern Eğitim Yaklaşımı
Dr. Qazi Mohd. Jamshed, Hindistan

An Appraisal of Said Nursi's Concept of Education

Said Nursi'nin Eğitim Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme
Showkat Ahmad Dar, Hindistan

منهج النورسي في الثبات زمن المحن دراسة مقارنة
Zor Zamanlarda Sebat Etmeye Risale-i Nur Metodu
Umm'ul Gulsum bin Yahya, Suudi Arabistan

رسائل النور وأثرها في إحياء الإيمان وضبط الأخلاق
İman'ın İhyası ve Sarsılmaz Ahlakta Risale-i Nur ve Etkisi
Mamoun Jarrar, Ürdün

التغيير الحضاري والسنن الكونية, الإمام بدیع الزمان سعيد النورسي نموذجاً
Bediüzzaman Örneğinde Kültürel Değişim ve Kevni Sünnetler
İhsan Kasım Salih, Türkiye

مدرسة الزهراء وأهميتها في إحياء المسلمين لمواجهة التيارات الغربية في القرن العشرين
Yirminci Yüzyılda Müslümanların İhyası ve Batılı Akımlara Karşı Medreset'üz Zehra ve Önemi
Shoukathali.C.V, Hindistan

فكرة الإتحاد الإسلامي عند بدیع الزمان سعيد النورسي
Bediüzzaman Said Nursi'de İttihad-ı İslam
Mohammad Shahidul Islam, Bangladeş

علم الأفلاك في ضوء رسائل النور للشيخ يدبوع الزمان سعيد النورسي
Risale-i Nur Işığında Evren İlmi (Evrenbilim)
Noushad A., Hindistan

Advaita Vedanta of Shankaracharya and Nursi's Philosophy: A Critical Reading on Ethics and Philosophy
Shankaracharya'nın Advaita Vedanta ve Nursi'nin Felsefeleri: Etik ve Felsefe Üzerine Kritik Bir Okuma Çalışması
Muhammad Ashraf Thachara Padikkal, Hindistan

Said Nursi's Concept of Responsibility and Accountability
Said Nursi'de Sorumluluk ve Hesap Verebilirlik Kavramları
Mohammad Muslim, Hindistan

Psychological Doctrines of Said Nursi and the Role of Risale-i Nur in the Cognitive Process of Learning and Ethical Character Formation
Said Nursi'nin Psikolojik Doktrinleri ve Öğrenme ve Ahlaki Karakterin Gelişiminin Bilişsel Süreçlerinde Risale-i Nur'un Rolü
Suhail V.H, Hindistan

Gnosis of Allah (Mar'ifatullah): Some Insights from Said Nursi's Risale-i Nur Allah'ı Tanımak (Marifetullah) : Said Nursi'nin Risale-i Nur'undan Bazı Çıkarımlar
Mohd Iqbal Rather, Hindistan

رؤية النورسي حول التربية و التعليم
Eğitim ve Terbiyeye Nursi'nin Bakışı
Muhammed Mesih al- Rahman, Hindistan

مفهوم الأخلاق في رسائل النور
Risale-i Nur'da Ahlak Mefhumu
Cemil Şanlı, Türkiye

النبوة وتطبيق السنة من منظور رسائل النور
Risale-i Nur'da Sünnet-i Seniyye ve Tatbiki
Muhammed Enis, Hindistan

فكرة النورسي عن الحياة العائلية السعيدة وتطبيقاتها في رسائل النور
Mutlu Bir Aile Hayatı ve Uygulamasında Nursi'nin Fikri
Muhammed Maruf bin Hamza, Hindistan

مشروع مدرسة الزهراء: الهيكلة و عناصرها التحتية و بنيتها عن تحليلي بحث
Medreset'üz-Zehra Projesi, Yapısı ve Unsurlarıyla Analizi
Muhammed Efdal Vafiz, Hindistan

Relevance of Said Nursi in Philosophical Thought
Said Nursi'nin Felsefi Düşüncesinin Geçerliliği
Anwarudeen, Hindistan

A Comparative Study of Philosophical, Socio-political and Educational Theme of Quranic Exegesis of Said Nursi and Abul Kalam Azad

Said Nursi ve Abul Kalam Azad'ın Kur'an Tefsirlerinde Felsefi, Sosyo-politik ve Eğitim Alanında Yazdıkları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma
Fazil Firoos P, Hindistan

Women Empowerment: A Nursian Paradigm

Kadınların Güçlendirilmesi: Bir Nursi Paradigması
Abdul Jaleel PP, Hindistan

Said Nursi and His Thinking: a Short Study

Said Nursi ve Onun Düşüncesi: Kısa Bir Çalışma
Hafız Muztaba Riza Ahmed, Hindistan

Bediuzzaman Said Nursi and Moulana Abul Kalam Azad: a Comparative Study on Their Reformist Movements

Bediuzzaman Said Nursi ve Moulana Abul Kalam Azad'ın Tecdid Hareketlerinin Karşılaştırmalı bir Analizi
Irshad.K, Hindistan

Concept and Initiative of Bediuzzaman Said Nursi's Madrasat-uz Zahra and Madrasa Education in Bangladesh: An Observation

Bediuzzaman Said Nursi'nin Medreset-uz Zehra Kavramı ve Girişimi Işığında Banladeş'teki Eğitim'e Bir Bakış
Md.Iqbal Hossain, Bangladeş

The Relevance of the Combined Education in this Modern Era with Special Reference to Madrasah Al-Zahra of Bediuzzaman Said Nursi: a Critical Analysis

Bediuzzaman Said Nursi'nin Medreset-üz Zehra Projesinin Birleştirilmiş Eğitimin Modern Dönemde Uygulanabilirliği Üzerine Kritik Bir Analiz
Muhammed Shafi. MK Parakkadavu, Hindistan

Nursi's Concept of Integration of Sciences: A Study of Madrassah al-Zahrā Nursi'nin İlimlerin Birleştirilmesi Kavramı: Medreset-üz Zehra Üzerine Bir Çalışma

Zubair Hamid, Hindistan

Reinventing Knowledge Tradition and Social Renovation in Contemporary South Asia from the Alternative Lessons of Medresetuzzehra

Çağdaş Güney Asya'da Bilgi Geleneği ve Sosyal Yenilenmede Medreset-üz Zehra'dan Alternatif Çözümler
Mohammed Heemaz, Hindistan

Environmental Ethics in the views of Said Nursi

Said Nursi'de Çevre Etiği
Muhammed Anees Kambalakad, Hindistan

CALL FOR PAPERS

1st International Graduate Students Nursi Studies Conference in India (February 13-14, Calicut University)

Calicut University, India and The Istanbul Foundation for Science and Culture, Turkey will organize an international conference for graduate students the world over who study or are interested in Said Nursi and his magnum opus, the Risale-i Nur (Epistles of Light). This conference will bring together Masters and PhD students who are working in the area of Nursi Studies and who have an interest in learning about methodological and conceptual issues in the social sciences and humanities that are relevant to the conference's central aim, which is the development of Risale-i Nur and Nursi Studies.

The conference takes place over three days and consists of six sessions, each of which is led by an established expert in the field. Each session deals with a central methodological or theoretical problem. In each session there is a presentation of about 30 minutes followed by intensive 30 minutes of discussion. For the purpose of discussion students are assigned readings in advance of the conference which are centred around, but not restricted to, those of Nursi's works which deal specifically with the problems addressed. Students who work on other research topics relevant to the thought and teachings of Nursi are also welcome to participate. The conference aims to become a medium for the collaboration and exchange of ideas among students and scholars. Comparative studies of Nursi and other thinkers – Muslim or non-Muslims – are also strongly encouraged. There will also be programs of social events, including a welcoming reception, dinners and tours.

Prominent scholars in Nursi studies will chair and comment on sessions. The conference will run for two days, with two sessions a day. In each session six graduates will present paper, with ample time given over to discussions. Approximately twelve students will be selected to present papers by a conference sub-committee. Applicants are asked to specify one of the panels below for their paper submissions:

The papers of the conference may deal with the themes listed below:

Social and political thought

Logic and methodology in the Risale-i Nur

Conceptual and Terminological Analysis

The historical and social background of the Risale-i Nur

Theology and society

Ethics, morality and spirituality
Faith and religiosity in contemporary societies
Political economy and society
Philosophy of education
Nationalism and sectarianism
Modernity and societal transformations
Religion, politics and the state
Theories of religion
Religion and reform
Religion, multiculturalism and co-existence
Literature and the arts

Papers on topics not listed above but related to Nursi Studies will be considered. The conference language is English for presentations and discussions. Only the students (between the ages of 20-35) who are currently studying Master, MPHil or PhD can apply for the conference.

Funding is available for participants to help supplement travel and accommodation expenses.

Some Important Dates

15.06.2016 – 15.10.2016 Applications will be open via online abstract submissions on the website (<http://form.jotformeui.com/form/40193856054355>). The results of applications will be communicated to all applicants by 25.10.2016. 12 students/presenters and 5 student/observers will be selected. In the acceptance letter we will ask the students to join the Webinars. The schedule of the webinars will be provided in the acceptance letter. Attending the Webinars is required.

01.11.2016 – 10.11.2016 – The WEBINAR Meetings

31.12.2016 – Deadline for submission of the full papers (up to 15 pages, 12 font size, double space)

01.01.2017 – 20.01.2017 Paper Review Process

05.02.2017 – Deadline for submission of the last revised papers.

13-14 February 2017 – The Conference

For further questions and inquiries contact

Hakan Gülerce: hakangulerce@iikv.org +905057270365

YAZARLAR İÇİN NOT

İstanbul İlim ve Kültür Vakfı tarafından yayınlanan ve hakemli bir dergi olan Katre: Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, insanı ve varoluşu ilgilendiren her hususta, Risale-i Nur perspektifinden açıklama ve anlamlandırma faaliyetlerinde bulunmak ve eşyayla, hayatla ilgili, insanlığın hakikat arayışına dair muhtelif paradigmlar çerçevesinde yürütülen tartışmalara, Risale-i Nur ekseninde platform oluşturmak amacı ile dini, sosyal ve beşeri bilimler alanında, özgün nitelikli ve disiplinler-arası karakteri ağır basan telif makaleler, araştırma notları, kitap değerlendirmeleri, sempozyum, konferans ve panel tanıtımları yayımlar.

Tüm makaleler iki hakem tarafından değerlendirilir ve gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakeme gönderilir. Bir makalenin yayımlanması hakemlerin onayına bağlıdır. Yazarlar hakemler tarafından istenen gerekli düzeltmeleri yapmakla yükümlüdür. Yazıların yayınına hakem raporları doğrultusunda yayın kurulu karar verir ve yayınlanmayan yazılar iade edilmez.

Yazıların bilim, dil ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide Türkçe veya İngilizce makalelere yer verilir.

Makaleler 10.000, kitap değerlendirmeleri ve diğer tanıtımlar ise 1.500 kelimeyi geçmemelidir.

Yazarlar, makalelerini yayımlanmak üzere Dergi Sekreteryasına göndermekle, telif haklarını İstanbul İlim ve Kültür Vakfı'na devretmiş sayılırlar.

Yazıları yayınlanan müelliflere telif ücreti ödenmez ve 5 adet ayrı basım gönderilir.

Başvurular elektronik posta yoluyla katre@iikv.org adresine yapılır.

GENEL YAZIM KURALLARI

Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumu'nun en son çıkardığı Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

Yazı karakteri Times New Roman ve yazı puntosu 12 olmalıdır. Üst, alt, sağ ve sol kenarlarda 2'er cm boşluk bırakılarak 1 satır aralıklı ve düz metin olarak yazılmalıdır.

Makalenin başlığı ilk sayfanın başına büyük harflerle ortalı olarak, alt başlıklar ise küçük harflerle sola yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar(lar)ın ad ve soyad(lar)ı, akademik unvan ve görev yerleri makale başlığın hemen altına yazılır.

Makalelerle birlikte 200 kelimeyi geçmeyen ve beş adet anahtar kelime içeren Türkçe ve İngilizce özet gönderilmelidir. Makalenin İngilizce ve Türkçe özeti ile anahtar sözcükleri, 10 punto ile yazar adı ve bilgilerinin ardından yazılır.

Yapılan atıflar şu iki yöntemden birisi seçilerek gösterilmelidir: a) Yazar-Tarih Yöntemi (Metin içi kaynak gösterme) ve b) Dipnot Yöntemi. Yazarlar bu yöntemlerden birisini kullanabilirler. Atıf yöntemi olarak Yazar-Tarih Yönteminin (metin içi kaynak gösterme) kullanılması önerilmektedir. Yayımlanması talebiyle gönderilecek yazılarda www.iikv.org/[katre](mailto:katre@iikv.org) adresinde yer alan kaynak gösterim kurallarının uygulanmış olması gerekmektedir.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

The peer-reviewed journal “Katre: International Human Studies Journal” published by the Istanbul Foundation for Science and Culture is a journal covering all aspects pertaining to humanity and existence from the perspective of the Risale-i Nur. Articles concerning human life and humanities’ search for truth conducted within the scope of various paradigms are discussed. It is a journal with the aim to study areas of religion, society and the humanities. Articles of genuine quality and of an inter-disciplinary character are predominant – also included are book reviews, features on symposiums, conferences, and panel,

All articles are reviewed by two referees (blind-review) and (if required) by a third reviewer when needed. If approved then they are published in the journal. After submission, the authors are required to follow the required corrections and recommendations of the editor and the reviewers. After the papers have passed in accordance with the reviewers’ report then a decision will be given as to whether to publish the article.

The responsibility of the articles in terms of scientific criteria, wording, and legal rules is of the contributors.

The journal publishes articles submitted in English or Turkish.

Articles should not exceed 10,000 words whereas book reviews and other presentations should not exceed 1,500 words.

No Copyright Payment will be made to the contributors but 5 copies of the journal will be sent to the authors for free.

Submissions should be sent as attachment via e-mail to katre@iikv.org

GENERAL RULES FOR WRITING

The spelling of the words included in the Turkish articles should conform to the latest standards of the Turkish Language Institute.

The font should be in Times New Roman and in 12 point. The upper, lower, left and right margins should be separated at 2cm and with one-line spacing written in plain text.

The article title should be in capital letters and centered in the middle, the sub-heading should be smaller and placed on the left. The authors’ name and surname, academic title and profession should be written directly under the title of the article.

Together with the article an abstract not exceeding 200 words as well as five key words representing the article should be sent. After the abstract and key words, the name of the author and information written in 10 point sized text should be written.

References used in the article should follow either one of these two methods: a) APA--Style Citation b) Chicago-Style Citation. The usage of the Author-Date Method (showing the source in the text) is recommended. Authors sending their articles for publication should follow the notes for references at www.iikv.org/katre.